

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 1571
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 827

SİYASET BİLİMİ

Yazar

Prof.Dr. Ahmet Taner KİŞLALI
Yrd.Doç.Dr. Yasemin ÖZGÜN (Ünite 12, 15)

Editör

Prof.Dr. Nüvit GEREK

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2004 by Anadolu University
All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic, tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

UZAKTAN ÖĞRETİM TASARIM BİRİMİ

Genel Koordinatör

Prof.Dr. Levend Kılıç

Genel Koordinatör Yardımcısı

Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Öğretim Tasarımcısı

Prof.Dr. Ferruh Uztuğ

Grafik Tasarım Yönetmenleri

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Televizyon Programları Yöneticisi

Prof.Dr. Naci Güçhan

Dil ve Yazım Danışmanları

Yrd.Doç.Dr. Hülya Pilancı

Öğr.Gör.Dr. Serap Cavkaytar

Okt. Gönül Yüksel

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu

Uzm. Bülent Gezen

Kitap Koordinasyon Birimi

Yrd.Doç.Dr. Feyyaz Bodur

Uzm. Nermin Özgür

Kapak Düzeni

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Dizgi

Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

Siyaset Bilimi

ISBN

975 - 06 - 0293 - 5

5. Baskı

Bu kitap ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesislerinde 46.800 adet basılmıştır.

ESKİŞEHİR, Mayıs 2011

İçindekiler

Sunuş	ix
Kullanım Kılavuzu	x

Siyaset Bilimi Nedir?	I
GİRİŞ	3
SİYASET BİLİMİNİN KONUSU	3
SİYASET BİLİMİNİN YÖNTEMİ	4
SİYASET BİLİMİNİN DOĞUŞU	6
SİYASET BİLİMİNDE ÇAĞDAŞ GELİŞMELER	9
Siyasal Davranışçılık	9
Yapısalcı-İşlevci Akım	10
Siyasal Sistem Analizi	12
SİYASET BİLİMİNİN KAPSAMI	12
Özet	14
Kendimizi Sınayalım	15
Yaşamın İçinden	16
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	17
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	17

ÜNİTE I

Siyasal Yaşamın Etkenleri	19
GİRİŞ	21
İKLİM VE SİYASAL DAVRANIŞLAR.....	21
COĞRAFİ KONUM VE GENİŞLİK	22
DOĞAL KAYNAKLAR VE REJİMLER	23
AZ GELİŞMİŞLİĞİN COĞRAFİ NEDENLERİ	24
TÜRK TARİHİ İLE İLGİLİ KURAMLAR	24
Topluluktan Topluma Siyasetin Boyutları	25
Kentleşme ve Siyasal Davranışlar	26
Nüfus Patlaması ve Siyasal Gerilim	27
EKONOMİK ETKENLER	28
Üretim Biçimi ve Siyasal Kurumlar	28
Üretim Düzeyi ve Siyasal Kurumlar	30
Geri Kalmışlık ve Siyasal Kurumlar	31
KURUMSAL ETKENLER	32
Kurumların Oluşumu ve İşlevi	32
Kurumsal Değişme ve Siyasal Kurumların Görelî Bağımsızlığı	32
Siyasal Kurum Olarak Devlet ve İktidar	34
KÜLTÜREL ETKENLER	35
Kültür ve İdeoloji	35
Siyasal Toplumsallaşma	36
Kültür ve Siyaset	37
Özet	39
Kendimizi Sınayalım	40
Yaşamın İçinden	41
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	41
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	42

ÜNİTE 2

ÜNİTE 3

Siyasal Yaşam İçinde Bireyin Yeri	43
GİRİŞ	45
BİREY VE SİYASET	45
Siyasal Tutumların Oluşumu	45
Siyasal Tutumların Değişimi	47
Siyasal Yaşamda Bireyin Yeri	49
YAŞ VE SİYASET	51
Kuşaklar Arası Tutum Farkları	52
Kuşaklar Arası Tutum Farklarının Nedenleri	53
Yüksek Öğrenim Gençliği ve Siyaset	54
CİNSİYET VE SİYASET	56
Kadın -Erkek Tutum Farkları	56
Kadın- Erkek Tutum Farklarının Nedenleri	57
Türklerde ve İslamda Kadın	59
Özet	62
Kendimizi Sınayalım	63
Yaşamın İçinden	64
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	65
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	65

ÜNİTE 4

Siyasal Yaşam İçinde Küçük Grupların Yeri	67
GİRİŞ	69
KÜÇÜK GRUPLARDA YAPI VE İŞLEYİŞ	69
Küçük Grupların Yapısı	69
Grup Dinamiği ve Değişme	70
Grup İç iktidar ve Önderlik	72
KÜÇÜK GRUPLAR VE SİYASET	75
Gruplar Arası Dinamik	75
Grupların Siyasal Davranışlara Etkisi	76
Küçük Gruplar ve Toplum	79
Özet	82
Kendimizi Sınayalım	83
Yaşamın İçinden	84
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	84
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	85

ÜNİTE 5

Siyasal Yaşam İçinde Toplumsal Sınıflar	87
GİRİŞ	89
TOPLUMSAL SINIF OLGUSU	89
Toplumsal Katman Türleri	89
Toplumsal Sınıfları Yaratıcı Etkenler	91
Marksist Sınıf Anlayışı	93
TOPLUMSAL SINIFLAR VE SİYASET	95
Sınıf Bilinci ve Sınıf Çatışması	95
Marksist Kuramın Eleştirisi	97
Geri Kalmış Ülkelerde Durum	101
Özet	104
Kendimizi Sınayalım	105

Yaşamın İçinden	106
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	106
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	106

Toplum ve Siyasal Yaşam 107

ÜNİTE 6

GİRİŞ	109
ULUSAL GÜÇ	109
Ulusal Gücün Alt Yapısal Öğeleri	109
Ulusal Gücün Üst Yapısal Öğeleri	112
ULUSLARARASI SİYASET	114
Uluslararası Çatışmalar ve Çözümü	114
Dünya Siyasal Sistemi	118
Özet	121
Kendimizi Sınayalım	122
Yaşamın İçinden	123
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	123
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	123

Siyasal Güç Olarak Siyasal Partiler 125

ÜNİTE 7

GİRİŞ	127
PARTİLERİN YAPISI	127
Partilerin Örgütleri	127
Partilerin Yöneticileri	129
Türkiye’de Siyasal Partiler	131
PARTİ SİSTEMLERİ	132
Tek Partili Sistemler	132
İkili ve Çok Partili Sistemler	134
PARTİLERİN İŞLEVLERİ	136
Çıkarların Temsili ve Bütünleşme	136
Siyasal Katılma	137
Özet	140
Kendimizi Sınayalım	141
Yaşamın İçinden	142
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	142
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	142

Siyasal Güç Olarak Baskı Grupları..... 145

ÜNİTE 8

GİRİŞ	147
BASKI GRUPLARININ GENEL ÇERÇEVESİ	147
Baskı Gruplarının Yapısı ve Türleri	147
Baskı Gruplarının İşlevleri, Araçları ve Yöntemleri	149
Toplumsal Sınıflara Dayalı Baskı Grupları	150
SİYASAL AMAÇLA ÖRGÜTLENMEMİŞ GÜÇ ODAKLARI	152
Ordu	152
Bürokrasi ve Teknokrasi	159
Özet	162
Kendimizi Sınayalım	163
Yaşamın İçinden	164

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	164
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	164

ÜNİTE 9

Siyasal Güç Olarak Seçkinler.....	165
GİRİŞ	167
SEÇKİNCİ KURAMLAR	167
Klasik Seçkin Kuramlar	167
Çağdaş Seçkin Kuramlar	169
GERİ KALMIŞ ÜLKELERDE SEÇKİNLE	171
Geri Kalmış Ülkelerde Seçkinlerin İşlevi	171
Türk Siyasal Yaşamında Seçkinler	173
Özet	176
Kendimizi Sınayalım	177
Yaşamın İçinden	178
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	178
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar.....	179

ÜNİTE 10

Siyasal Çatışmada Araçlar	181
GİRİŞ	183
ŞİDDETE DAYALI OLMAYAN ARAÇLAR	183
Para	183
Sayı ve Örgüt	184
Kitle İletişim Araçları	185
ŞİDDETE DAYALI ARAÇLAR VE YÖNTEMLER	187
Toplumsal Güçlerin Kullandığı Şiddet	188
Siyasal İktidarın Kullandığı Şiddet	189
Şiddetin Psikolojisi	191
Terörizmin Sosyolojisi	194
Özet	199
Kendimizi Sınayalım	200
Yaşamın İçinden	201
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	201
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	201

ÜNİTE 11

Din ve Siyasal Yaşam	203
GİRİŞ	205
HIRİSTİYANLIK	205
MÜSLÜMANLIK	207
LAİKLİK	212
Özet	219
Kendimizi Sınayalım	220
Yaşamın İçinden	221
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	221
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	221

ÜNİTE 12

Çağdaş İdeolojiler	223
GİRİŞ	225
LİBERALİZM	225
MUHAFAZAKÂRLIK	227
SOSYALİZM	229
SOSYAL DEMOKRASİ	231
MİLLİYETÇİLİK	232
FAŞİZM	234
FEMİNİZM	236
Özet	238
Kendimizi Sınayalım	239
Yaşamın İçinden	240
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	240
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	241

ÜNİTE 13

Siyasal Değişme ve Devrim	243
GİRİŞ	245
ETKENLER VE ÖNCÜLER	245
Değişmede Belirleyici Etken	245
Toplumsal Sınıflar ve Seçkinler	247
İktidarın El Değiştirmesi	249
DEVİRİM SOSYOLOJİSİ	252
Devrimci Düşünce ve Eylem	252
Devrim ve Karşı Devrim	255
Özet	260
Kendimizi Sınayalım	261
Yaşamın İçinden	262
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	262
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	262

ÜNİTE 14

Kamuoyu - Propaganda ve Siyasal Katılma	263
GİRİŞ	265
KAMUOYUNUN OLUŞUMU	265
Araçlar ve Aracılar	265
Süreçler ve Propaganda	266
FARKLI TOPLUMLARDA KAMUOYU VE PROPAGANDA	268
Çoğulcu Sistemlerde Kamuoyu	268
Tekilci Sistemlerde Kamuoyu	269
Geri Kalmış Ülkelerde Kamuoyu	270
SİYASAL KATILMA	271
Katılmanın İşlevi Biçimi ve Düzeyi	271
Katılmayı Belirleyen Etkenler	272
SEÇİM SOSYOLOJİSİ	274
Oy Vermede Rol Oynayan Etkenler	274
Seçme ve Seçilme Eşitliğini Bozan Nedenler	276
Özet	278
Kendimizi Sınayalım	279
Yaşamın İçinden	280
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	280
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	280

ÜNİTE 15

Küreselleşme, Demokrasi ve Yurttaşlık	281
GİRİŞ	283
Küreselleşmeyi Hazırlayan Ekonomik ve Toplumsal Koşullar.....	283
Küreselleşmenin Toplumsal ve Ekonomik Etkileri	284
Küreselleşme ve Ulus-Devletin Dönüşümü	285
Küreselleşme, Demokrasi ve Yurttaşlık	287
Küreselleşme ve Yerel Devlet	288
Küreselleşmenin Yeni Katılım Modeli: Yönetişim.....	290
Küreselleşmenin Toplumsal Etkileri.....	290
Özet	292
Kendimizi Sınayalım	293
Yaşamın İçinden	294
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	296
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	296
Sözlük	298
Dizin	299

Sunuş

“Siyaset Bilimi” ders kitabı Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi “Kamu Yönetimi” bölümünde yıllardır okutulmaktadır.

Kitabın hazırlanmasında başlıca amaç öğrencilerimizin ders kitabı ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Kitabın içeriği incelendiğinde, Kamu Yönetimi konusunda öğrenim görenlerin bilmeleri gereken konular yanında, her çağdaş insanımızın ilgisini çekecek ve genel kültürünü arttıracak konuların bilimsel bir sistematik içerisinde ele alındığı görülecektir.

Bütün insanlar siyasetten doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmektedir. Küreselleşme sonucu giderek küçülen dünyada her yeni siyasal oluşum bütün dünyayı eskisinden çok daha çabuk etkilemektedir. Bunun anlamı siyaset biliminin öneminin daha da artmasıdır.

Kitapta tarihsel süreç içerisinde siyaset biliminin doğuşu, gelişimi, siyasal yaşamın etkenleri, toplum-siyasal yaşam ilişkileri, çeşitli ideolojiler ve çoğulcu sistemler ele alınacaktır.

Kitabın yazarı sevgili hocam, saygın bilim adamı, aydınlık insan Prof.Dr. Ahmet Taner KİŞLALİ’nin kısa yaşamı, karanlık güçler tarafından hiç hak etmediği şekilde sona erdirilmiştir. Ancak fikir ve düşünceleri, bıraktığı eserleri hepimize ışık tutmaya devam edecektir.

Bu kitap Hocamızın bizlere armağan ettiği çok değerli bir miras olarak düşünülmelidir. Kitaptaki bilgilerin özümsemişi günümüzde yaşanan ve ileride yaşanacak siyasal ve toplumsal gelişmelerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Eserlerinden yararlanmamıza ve uzaktan öğretim tekniklerinin gerektirdiği düzenlemeleri yapmamıza izin veren rahmetli KİŞLALİ Hocamızı özlem ve saygı ile anıyorum. Kitabın yeniden basılabilmesinde bizlere yardımcı olan değerli ailesine teşekkür ediyorum.

Bizlere her türlü çalışma kolaylığını sağlayan üniversitemiz yönetimine, İktisat Fakültesi ve Açıköğretim Fakültesi yönetimlerine, kitabın hazırlanmasında ve öğrencilerimize ulaştırılmasında emeği geçen herkese çok teşekkür ediyorum.

Sevgili öğrencilerimize, bu kitaptan ve Siyaset Bilimi dersinden çok şeyler öğrenecekleri inancıyla başarılar diliyorum.

Prof.Dr. Nüvit GEREK

Kendi kendine öğrenme ilkelerine göre hazırlanmış olan bu kitabın işlevlerini öğrenmek için hazırlanan “Kullanım Kılavuzu”, konuları anlamanızda ve sınavlara hazırlanmanızda sizlere fayda sağlayacaktır.

Giriş: Ünitelerde işlenen konulara ilişkin bilgi veren, konuya başlamadan önce sizi düşünmeye iten, gerektiğinde konuları daha iyi kavrayabilmeniz için yapmanız gerekenleri belirten kısa açıklamalardır.

 Amaçlarımız: Üniteyi tamamladığınızda kazanacağınız bilgi ve becerilerdir.

Anahtar Kavramlar: Ünitede açılan temel kavramlardır. Ünite-deki önemli nokta-lara ilişkin ipuçla-rı verir.

Handlungsebene 2:
Die einzelnen Phasen der Handlung

- **Kont. Aufnahmefähigkeit**
- **Platz**
- **Ökologische Qualität**

Agendas:

- 1. **Agenda** is a list of items to be discussed or decided upon.
- 2. **Agenda** is a list of items to be discussed or decided upon.
- 3. **Agenda** is a list of items to be discussed or decided upon.
- 4. **Agenda** is a list of items to be discussed or decided upon.
- 5. **Agenda** is a list of items to be discussed or decided upon.
- 6. **Agenda** is a list of items to be discussed or decided upon.
- 7. **Agenda** is a list of items to be discussed or decided upon.
- 8. **Agenda** is a list of items to be discussed or decided upon.
- 9. **Agenda** is a list of items to be discussed or decided upon.
- 10. **Agenda** is a list of items to be discussed or decided upon.

İçindekiler: Ünite içinde hangi konuların işleneceğini gösterir. Ana konuların başlıklarını içerir.

Sıra Sizde: İşlenen konuları kavrayıp kavramadığınızı kendi kendinize ölçmenize yardımcı olmaya amaçlayan, düşünmeye ve uygulamaya yönlendiren sorulardır.

gins
 Ginseng is a plant with roots that are used in traditional Chinese medicine. It is believed to have many health benefits, including increasing energy and improving the immune system. Ginseng is often sold in the form of capsules or tea.

© 2004 Blackwell Publishing Ltd *Journal of Internal Medicine* 255: 103–110

guyon. La fin de la vieillesse est une période de
guyon. L'homme, au cours de sa vie, est en proie à
une lutte constante entre le bien et le mal. La
vieillesse est une période de lutte. L'homme, au
cours de sa vie, est en proie à une lutte constante
entre le bien et le mal. La vieillesse est une
période de lutte. L'homme, au cours de sa vie,
est en proie à une lutte constante entre le bien
et le mal. La vieillesse est une période de
lutte. L'homme, au cours de sa vie, est en proie
à une lutte constante entre le bien et le mal.

Foto

[illegible]

Takže je na prvom mestu ono što je najvažnije za našu zemlju, a to je zdravlje naših građana. Zdravlje naših građana je naša najveća vrednost. Zdravlje naših građana je naša najveća vrednost. Zdravlje naših građana je naša najveća vrednost.

Yana Ç kavram

lamalar
rı göster
ların bir

12/11/2023

Yana Çıkma: Metin içinde yer alan önemli kavram ve ifadelere ilişkin tanım ya da açıklamalardır. Önemsemeyen gereken noktaları gösterir. Metin içinde yapılan açıklamaların bir tür çok kısa özeti gibi düşünülebilir.

Özet

Ünitede ayrıntılı işlenen konuların önemli noktaları tekrar vurgulanır.

Kendimizi Sınayalım: Ünitede işlenen konuları öğrenip öğrenmediğini kendi kendinize ölçmek için kullanabileceğiniz bir tür sınav hazırlık testidir. Sınavlarda çıkabilecek türde soruları içerir.

Yaşamın İçinden: Ünitede aktarılan kuramsal açıklamalar ile günlük yaşamımızda karşılaştığımız olaylar arasında ilişki kurmanızı sağlamak için verilmiş haber ve alıntılardır.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı: "Kendimizi Sınayalım" bölümündeki soruların cevaplarını ve ilgili oldukları konuları içerir. Yanlış cevapladığınız sorularla ilgili konuları tekrar etmeniz sınavdaki başarılarınızı artırabilir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar: İşlenen konulara ilişkin daha geniş bilgi edinmek isterseniz bu bölümde yer alan kaynakları inceleyebilirsiniz.

Siyaset Bilimi Nedir?

Bir prensin sözüne sadık kalmasının ve düzenbazlıklar yapmak yerine namusluca bir yaşam sürmesinin ne övülesi bir şey olduğunu her kişi anlar. Bununla birlikte zamanımızdaki deneylerle de bellidir ki ancak verdikleri sözü hiçe saymış ve insanların beyinlerini kurnazca uyutmasını bilmiş prensler büyük işler yapmışlardır ve sonunda dürüstlüğü temel almış olanlara üstün gelmişlerdir.

Öyleyse şunu bilin ki iki tür mücadele tarzı vardır: Biri yasalara uyarak, öbürü zora başvuruyla. Birincisi insanlara özgüdür, ikincisi hayvanlara. Ama hep olageldiği gibi, birincisi yetmediğinden ikincisine başvurmak gerekir. Onun için bir prens insancayı da, hayvancayı da ustalıkla kullanmayı bilmelidir. Bu ayırım, bir zamanlar Aşil'in ve başka büyük beylerin eğitiminin onları kendi disiplinine sokması için kantor Şiron'a bırakıldığını yazan eski yazarlarca imgelerle dolu bir anlatımla prenslere öğretilmiştir. Eğitmen olarak bir yarı insan, yarı hayvana sahip olmanın bir tek anlamı vardır: Bir prens için her iki doğayı da kullanmasını bilmenin gereği ... zira biri olmadan öbürü kalıcı değildir.

(**Kaynak:** Machiavelli, **Prens**, Anahtar Kitaplar, 1981)

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- siyaset biliminin konusu ve yöntemini tanımlayabilecek,
- siyaset biliminin gelişimini tarihsel koşullar içinde açıklayabilecek,
- siyaset bilimi ile ilgili çağdaş gelişme ve akımları tartışabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Siyaset
- Toplum Bilimleri
- Siyasal Davranış
- Sistem Yaklaşımı
- Yapısalcı-İşlevselci Yaklaşım

İçindekiler

- GİRİŞ
- SİYASET BİLİMİNİN KONUSU
- SİYASET BİLİMİNİN YÖNTEMİ
- SİYASET BİLİMİNİN DOĞUŞU
- SİYASET BİLİMİNDE ÇAĞDAŞ GELİŞMELER
 - Siyasal Davranışçılık
 - Yapısalcı-İşlevci Akım
 - Siyasal Sistem Analizi
- SİYASET BİLİMİNİN KAPSAMI

GİRİŞ

Genç okuyuculara siyaset biliminin kapılarını aralarken, işe siyaset biliminin bir kavram olarak açıklığa kavuşturulması ile başlamak gerekiyor. Önce siyaset biliminin konusunu açıklığa kavuşturmakta yarar var. Konunun ve ona bağlı olarak yönetimin kısaca incelenmesinden sonra, siyasal düşünceden siyaset bilimine ve giderek günümüze kadar uzanan gelişmelere, kuşbakışı olarak değineceğiz.

SIYASET BİLİMİNİN KONUSU

Siyaset Arapça kökenli bir sözcük. At eğitimi anlamına geliyor. Oysa aynı kavrama karşılık Batıdan alınan Politika sözcüğünün Yunan kökenli olduğunu biliyoruz. Yunancada “Polis” kent devletlerine verilen isim. Politika da, devlete ait işler anlamını taşıyor.

Siyaset sözcüğünün günümüzdeki anlamı konusunda Prof. Bülent Daver’e katılmak ve siyaseti “*ülke, devlet, insan yönetimi*” biçiminde tanımlamak olanaklıdır. Üstelik böyle bir tanım, siyaseti aynı zamanda bir bilim ve sanat olarak değerlendirenlere de ters gelmeyecektir.

Siyaset biliminin konusu üzerinde, bilim adamları arasında tam bir görüş birliğinin varlığından söz etmek zor. Bazılarına göre konu yalnızca “*devlet*” le sınırlıdır. Ama çoğunluk, daha geniş bir kavram olan “*iktidar*” dan hareket etmektedir.

Biz bu tartışmanın üzerinde uzun uzun durmayı gereksiz buluyoruz. Devlet, toplumların evriminde yönetiminin kurumlaşması aşamasında ortaya çıkmıştır. Oysa siyaset olgusunun devletten önce de ve devletin dışında da var olduğunu biliyoruz.

İktidar kavramı ise, otoriteyi de içerir. Otoritenin görüldüğü her yerde “*yöneten*” ve “*yönetilen*” ayrımı bulunur. Toplumun en küçük birimlerinde, hatta bireysel ilişkilerde bile otoriteye rastlayabiliriz. Siyaset biliminin konusu olarak “devlet” i kabul etmek nasıl ki fazla dar bir çerçeveye sıkışmak demekse, bu ikinci anlayışa sığınmak da, siyaset bilimini ilgisi ve yetkisi olmayan alanlara kadar itmek anlamını taşır.

Siyaset olgusu, devletten farklı olarak devletten önce de devletin dışında da var olmuştur.

Siyaset olgusu, devletten farklı olarak devletten önce de devletin dışında da var olmuştur.

Sizce insanlar neden bir yönetime gereksinim duyarlar?

SIRA SİZDE

Devlet içindeki iktidar olgusu, örneğin, bir hırsız çetesindeki iktidar olgusundan temelde çok ayrı olmayabilir. Ama birincisinde otoriteye ilişkin bir kurumlaşma söz konusudur. İkincisinde ise, belirli kalıplara göre oluşmayan bu nedenle de istikrarlığı, sürekliliği, hatta tutarlılığı aranmayan ilişkiler vardır.

İktidar kavramı, karar alma ve onu uygulama, uygulatma gücünü içerir. Bu nedenle de düşünülebilecek tek iktidar biçimi “siyasal iktidar” değildir. Örneğin, günümüzde bir “*ekonomik iktidar*” dan söz etme alışkanlığı da oldukça yaygındır ve temelde yanlış da sayılamaz. Siyaset bilimini ilgilendiren, siyasal iktidarın oluşumu, paylaşılması, işleyişi ve kullanılması; siyasal iktidarla ilgili süreçlerdir. “*Ekonomik iktidar*” başta olmak üzere, diğer iktidar türleri ise, siyaset bilimini ancak bu çerçeveye etki yaptığı ölçüde ilgilendirir. Örneğin aile içi iktidar, aileyi oluşturan bireylerin siyasal davranışlarına yansıdığı ölçüde, oy verme eğilimlerine etki yaptığı zaman siyaset biliminin konusu olur.

Siyaset bilimi, siyasal iktidarın oluşumu, paylaşılması, işleyişi ve kullanılmasını konu alır.

Siyaset bilimini, “**siyaset, otorite ile ilgili kurumların ve bu kurumların oluşmasında ve işleminde rol oynayan davranışların bilimi**” olarak tanımlayabiliriz. Böyle bir tanım, bir yandan siyaset biliminin günümüzde ilgilendiği konuların tümünü kapsarken, öte yandan da oldukça belirgin bir sınır getirmektedir.

SİYASET BİLİMİNİN YÖNTEMİ

Bilimin felsefeden ayrıldığı temel noktayı biliyoruz. Felsefe olması gerekeni, bilim ise olanı inceler. Ele aldığı konuların nedenlerini ve nasıllarını araştırır. Olaya bu açıdan yaklaşıldığında, bir bilim dalının gelişmesinin, yöntemine ve kullandığı tekniklere yakından bağlı olduğu açıktır.

Siyaset bilimi toplum bilimlerinin bir dalı olduğuna göre, yöntemin de aynı olması doğaldır. Örneğin, Maurice Duverger’in “*Siyasal Bilim Yöntemleri*” adıyla yayınlanan kitabı, daha sonraki baskılarında ad değiştirmek ve “*Toplumsal Bilimlerin Yöntemleri*” başlığını almak zorunda kalmıştır.

Tüm bilimsel çalışmalar üç aşamadan oluşur: Gözlem, sınıflandırma ve yorum. Gözlenen olayların sınıflandırılması sonucunda, değişmez, her zaman ve her yerde geçerli neden-sonuç ilişkilerine varılabiliyorsa, bu bir “bilimsel yasa” demektir. Ama böylesine bir sonuca varılamıyorsa, yapılan yorumun adı sadece “kuram” (teori) olur.

Toplum bilimleri ile fizik bilimler arasındaki fark, daha gözlem aşamasında başlar. Bilimin gözlemciden tam bir yansızlık istemesine karşın, toplumla ilgili bilimlerde buna çoğunlukla olanak bulunamaz. Çünkü fizik bilimlerin tersine- toplumsal bilimlerde ve bu arada siyaset biliminde, gözlemci gözlenen şeyin, yani toplumun içinde yer alır. Bilim adamı ile incelenen olay arasına bir mikroskop girmez.

Suyun bileşkenlerini inceleyen bir bilim adamı için, suda hidrojen ya da oksijenin daha büyük oranda bulunması arasında fark yoktur. Oysa çıkarı ya da değer yargılarına ters düşen bir siyasal rejimi inceleyen bilim adamı için aynı şeyi söyleyemeyiz. Siyasal olayları ve olguları incelerken ortaya çıkan bu yansız olabilmeye zorluğu, yalnız kendi toplumumuz için söz konusu değildir. İnsan kişisel eğilimlerini ve kültürel etkiler altında oluşan değer sistemlerini, başka toplumlara ve başka dönemlere bakarken de beraberinde taşır. Örneğin; Afrika’da ilkel bir kabiledenki yaşamı inceleyen Batılı bilim adamının, olaylara kendi uygarlığının ve deneyimlerinin gözlükleriyle bakması kaçınılmazdır. Batılının dikta olarak görmesi doğal olan proleterya diktatörlüğü, çarlık dönemini yaşamış Sovyet kuşakları için demokratik sayılabilir. Nasıl ki, bazı yabancı gözlemcilere diktatörlük gibi görünmüş olan kemalist tek parti modelinin de, Osmanlı siyasal sistemine göre çok daha demokratik olması gibi.

Bilimsel çalışmanın ikinci aşamasında, gözlenen olaylardan elde edilen bilgilerin sınıflandırılması yer alır. Yapılan sınıflandırma da, ilk aşamada olduğu gibi gözlemciye bağlı kalacak, bir gözlemciden ötekine değişebilecektir. Örneğin; hangi toplum kesimlerinin ne yönde oy verdiklerini araştırırken, o toplum kesimlerini hangi ölçütlere göre belirleyeceksiniz? Hangi gelir düzeyindekileri ya da hangi meslek sahiplerini “orta sınıf” kavramına sokacaksınız? Bir araştırmacının “üst sınıf” a soktuğunu başka bir araştırmacı “orta sınıf” sayarsa, varlıklı kesimlerin desteklediği bir siyasal iktidar, sanki orta sınıfların da desteğine sahipmiş gibi görünebilir.

Bilimsel çalışmanın son aşamasında, yorum ve sınıflandırılan olaylar arasındaki ilişkilerin uydukları kalıpların saptanması vardır. Siyaset biliminin diğer toplum bilimleriyle birlikte karşı karşıya bulunduğu zorluklar bir kez daha burada da önümüze çıkar. Siyasal olayların nedenleri çok karmaşık ve karşılıklı etkileşim içinde oldukları gibi, aynı zamanda sürekli bir değişim içindedirler. Burada toplumsal bilimlerde katı bir gereklilik (determinizm) bulunup bulunmadığı tartışmasına girmeye gerek yok. Siyasal olayların çok ve karmaşık nedenlere sahip oluşları, neden-sonuç ilişkilerinin açıkça ortaya konabilmesini engellemekte, en azından çok zorlaştırmaktadır. Bunu belirli bir olay için yapmayı başarsanız bile, o türden başka bir olayın ortaya çıkışına kadar koşullarda belirli bir değişim olacağı için, önceki olayla ilgili olarak yaptığınız yorumun bu yeni olaydaki geçerliği azalacaktır.

Siyasal olguları incelerken tümüyle yansız olabilmek mümkün müdür? Yakın çevrenizde siyasetle ilgili konuşmaları da dikkate alarak tartışınız.

SIRA SİZDE

Bir sıvının hangi koşullarda kaynadığını bulmak, bir devrimin doğuş nedenlerini ortaya koymaya oranla oldukça kolay sayılabilir. Çünkü kaynama olayının bağlı bulunduğu değişkenler, basınç ve ısı derecesi olmak üzere ikidir. Ufak birkaç deney, bize bu alanda bir fizik yasasını ortaya koymak olanağını verir. Bu yasa, on bin yıl önceki suyun kaynamasıyla ilgili olarak geçerli sayılabileceği gibi, on bin yıl sonraki suyun kaynamasıyla ilgili olarak da geçerliğini koruyacaktır. Oysa devrim yaratan nedenlerin karşılaştırmaya yer bırakmayacak kadar çok oluşu ve laboratuvarında deney olanağının hemen hiç bulunmayışı, siyasal bilimcinin tüm devrimler için geçerli bir “yasa” bulması olasılığını ortadan kaldırıyor.

Siyasal bilimci, gözlemlediği olaylardan bir neden-sonuç ilişkisi sezmeye çalışır. Bir “varsayım” (hipotez) geliştirir. Çoğunlukla tarihe başvurarak, varsayımını doğrulayacak örnekler göstermeye çalışır ve böylece, o konuyla ilgili bir “kuram” ortaya çıkmış olur. Ama “*şu, şu, şu koşullar bir araya gelince devrim kaçınılmaz olur*” diyemez. Çünkü bu koşulların hepsini saptamak olanak dışı olduğu gibi, toplumsal olayların temel ögesi olan insan da tarih boyunca değişmeden kalan bir varlık değildir. Olayları algılama biçimi ve dolayısıyla tepkileri de zaman içinde değişir. Su bin yıl önceki sudur, ama insan bin yıl önceki insan değildir. Su evrimleşmez, ama insan ve dolayısıyla da toplumlar evrimleşir. **Heraklit’in** “*İnsan aynı ırmakta iki kez yıkanamaz*” sözü, özellikle toplum bilimleri açısından önemli bir gerçeği dile getirmektedir.

Kısaca özetlemeye çalıştığımız bu nedenlerden dolayıdır ki, toplumsal bilimlerde kesin bir determinizmden çok, “değişken determinizm”den söz ediliyor. Örneğin; “Az gelişmiş ülkelerde bir dikta rejiminin ilerici mi yoksa tutucu mu olacağına, o ülkenin kalkınma düzeyi ile bağlantılı bulunduğu” görüşünü ele alalım. Az gelişmiş her ülkedeki diktanın mutlaka ilerici olacağını söyleyemeyiz. Çünkü üretim düzeyi, bir siyasal rejimin niteliğini belirleyen çok sayıdaki nedenden sadece birisidir. Belki en önemli nedendir, ama tek neden değildir. Diktaya yön veren etmenlerin başında gelişme düzeyinin geldiğini belirtmenin ötesinde bir şey söyleyemeyiz. Eğer rejimin niteliğini y, kalkınma düzeyini ise x ile gösterirsek; ancak “y, x’in bir değişkenidir, yani x değişince, ona bağlı olarak y değişir” diyebiliriz.

Siyasal bilimci, gözlemlediği olaylardan bir neden-sonuç ilişkisi sezmeye çalışır.

Toplum bilimlerinde niçin kesin bir determinizmden söz edilmez?

SIRA SİZDE

SIYASET BİLİMİNİN DOĞUŞU

Siyasal konulara eğilmiş ve bu alanda, önemini günümüze kadar koruyan yapıtlar vermiş olan düşünörlere Eski Yunan'dan başlayarak rastlanır. Ama yakın zamanlara gelinceye kadar, siyaset konusuna ilişkin yapıtlar felsefi olmaktan öteye gidememiştir. Bu nedenledir ki örneğin, Siyasal Düşünceler Tarihi çok eskilere kadar uzandığı halde, siyasal olaylara toplum bilimsel bakış oldukça yenidir.

Siyasal düşünce alanında felsefeden bilime doğru yönelişin Aristo (İ.Ö. 384-322) ile başladığını söyleyebiliriz. Hocası Eflatun başta olmak üzere, Aristo'ya gelinceye kadar tüm siyasal düşünörlere, “nasıl”ın değil “nasıl olması gerektiği”nin üzerinde durmuşlardır. Aristo'nun, çağındaki Yunan kent devletlerinin anayasalarını ve siyasal sistemlerini karşılaştırmalı olarak incelemesiyle ortaya çıkan “Politika” adlı kitap, siyaset biliminin belki en eski başvuru kaynağını oluşturmaktadır. Aristo'nun 158 kent devleti anayasasını inceleyerek bir sonuca varmaya çalıştığını anımsamakta yarar var.

Aristo'nun kamuoyunun önemini vurgulayabilmesi, çoğunluğun yönetime katılmasının erdemlerini sıralayabilmesi ve özellikle de, güçlü bir orta sınıfın sağlıklı bir rejimin var olabilmesi açısından taşıdığı önemi ortaya koyabilmesi ve tüm bunları günümüzden iki bin yılı aşkın bir süre önce söyleyebilmesi, kuşkusuz ki bu bilimselliğe yaklaşan çalışmaların ürünüdür. Çağdaş çoğulcu rejimlerin kuramsal temellerini araştıranlar, bu nedenlerden dolayı Aristo'ya kadar gitmek zorundadırlar.

Aristo'dan yüzyıllar sonra, siyaset biliminin ikinci öncüsü görünümüyle orta çıkan kişi, Tunuslu bir islam düşünörü oldu. Bazı Batılı kaynakların, “*soşyoloji-nin kurucusu*” saydıkları **İbni Haldun** (1332-1406), devlet ve iktidar kavramlarını bilimsel bir yaklaşımla incelemiştir. Oysa aynı çağın Batılı Hristiyan düşünörleri, olaya dinsel bir açıdan bakıyorlar ve açıklamalarını tanrısal iradeye dayandırıyorlardı.

İbni Haldun'un, günümüzden altı yüzyıl önce, ekonomik etmenlerin toplumsal olaylar ve toplumsal olguların da siyasal sistemler üzerindeki etkisine eğilmiş oluşu ilginçtir. **Tarihi, bir masal anlayışı içinde ele almamış, “olayların nedenlerinin ve nasıllarının derinlemesine incelenmesi” olarak değerlendirmiştir.** Eski tarihçiler olayları aktarmakla yetinir, toplumların bir evrim geçirdiklerini, değıştiklerini gözden kaçırırlarken, İbni Haldun şöyle diyordu: “Evrenin ve toplumların durumları, ilişkileri, gidişleri bir tek süreç içinde ve değışmeyen bir çizgi-de kalmaz.”

Marx'dan çok önce, toplumları “*üretim biçimleri*” ne göre ayıran İbni Haldun'dur. Marx'a, Montesquie'ye, Darwin'e, Jean Jacques Rousseu'ya, Makyavel'e, Vico'ya, Malthaus'a kadar uzanan birçok düşünce çizgisinin başlangıç noktasında İbni Haldun'u görürüz.

Siyaset biliminin doğuşuna giden yolda, genellikle üzerinde durulan üçüncü isim bir İtalyan düşünörü olan **Makyavel**'dir (1469-1527). Amaca ulaşan her aracın “meşru” olduğu anlamına gelen düşünceleri nedeniyle bazen yanlış yorumlanan **Makyavel**'e ve “makyavelizm” olarak olumsuz bir biçimde değerlendirilen düşünce sistemine aslında farklı bir açıdan yaklaşmak gerekir. Makyavel iyi bir gözlemci olarak, siyasal iktidarın ele geçirilişini, korunmasını, büyümesini ve yitirilmesini inceledi. Bu olaylara hangi koşulların ne yönde etki yaptığını araştırdı. Gözlemlediği olaylara dinsel ya da ahlâksal açıdan bakmayıp, var olanı saptamaya çalıştı. Laik düşüncenin temellerini Makyavel'de bulanlar çoktur. Aristo'nun “Politika”sı gibi, Makyavel'in “Prens”i siyaset biliminin temel kaynakları arasına girmiştir.

Siyasal düşünce alanında felsefeden bilime doğru yöneliş Aristo (İ.Ö. 384-322) ile başlamış, sonrasında İslam düşünörü İbni Haldun (1332-1406), devlet ve iktidar kavramlarını bilimsel bir yaklaşımla incelemiştir.

Siyaset biliminin doğuşuna katkıda bulunan düşünürler kimlerdir?

SIRA SİZDE

Fransız düşünürü Montesquieu (1689-1755) “Yasaların Ruhu” adlı yapıtında, bir toplumda geçerli kuralların, o toplumun içinde bulunduğu coğrafi ve toplumsal koşullarla olan bağlantısını araştırdı. Bunu yaparken de, “olması gerekeni değil, olanı” incelediğini açıkça vurguladı. Toplumsal-doğal çevre ile hukuk ve siyaset arasındaki neden-sonuç ilişkisini ortaya koymaya çalıştı. “Güçler ayrımı” ilkesi ile de çağdaş siyasal rejimleri önemli ölçüde etkiledi. Toplumsal olgular arasında belirgin bağlantıların bulunduğu inanan Montesquieu şöyle demişti: “*Yasalar, eşyanın doğasından kaynaklanan zorunlu ilişkilerdir (...) ben ilkelerimi önyargılarından değil, eşyanın doğasından çıkardım.*” Montesquieu’ye göre; nasıl ki fiziki çevrenin “yasa”ları varsa, toplumsal olayların da kendine özgü yasaları vardı.

On dokuzuncu yüzyıla beraber, artık, genel olarak toplumsal ve özel olarak da siyasal düşüncenin “bilim”leşmeye başladığını görüyoruz. Teknolojik atılımlar ve sanayileşme süreci, Batılı toplumların yapısında hızlı değişimler yaratmaktaydı. Kentler hızla kalabalıklaşıyor, sanayi emekçilerinden oluşan yeni bir sınıf siyaset sahnesine girmeye başlıyordu. Nasıl ki, bütün bilim dalları sorunlara çözüm ararken gelişmişlerse, siyaset bilimi de bu hızlı yapı değişikliklerinin getirdiği, sayıca ve önemce büyük sorunlara çözüm aranırken, bir kargaşa gibi görünen toplumsal olayların nedenleri ve aralarındaki bağlantılar araştırılırken doğdu.

Sosyolojinin kurucusu sayılan Fransız Aguste Comte (1798-1853), aynı zamanda siyaset biliminin de doğmasına katkıda bulunan önemli isimler arasında yer alır. Siyaset bilimi, sosyolojinin ya da toplum bilimlerinin bir uzantısı olduğuna göre, bu durumu doğal karşılamak gerekir.

“*Sosyoloji*” deyimini ilk kez kullanan Aguste Comte’tan sonra, artık “yeni bilim”, “insan bilimi” ya da “toplumsal fizik” gibi isimler unutuldu. Daha sonraki aşamada da, sosyolojiden hareketle yeni bilim dalları oluşunca, “toplum bilimleri” ya da “toplumsal bilimler” kavramı yerleşti. Toplum bilimleri içinde bir dal oluşturan siyaset bilimi de, belirli bir uzmanlaşma süreci içinde, giderek “siyasal bilimler”e dönüştü.

Aguste Comte’un, toplumsal bilimlerin doğmasına asıl katkısı, “konunun sınırlarının belirginleşmesi” noktasında olmuştur. O’na göre sosyoloji iki bölüme ayrılıyordu: “*Toplumsal Statik*” ve “*Toplumsal Dinamik*”. Toplumsal Statik toplumun durağan durumunun incelenmesi demekti ve kendisi tarafından şöyle tanımlanıyordu: “*Toplumsal sistemin çeşitli kesimlerinin, birbirleri üzerinde karşılıklı ve sürekli uyguladıkları etki ve tepkilerin, aynı zamanda deneysel ve ussal yoldan somut incelenmesi*”. Başka türlü açıklamak gerekirse; Toplumsal Statik kavramı kurulu toplumsal düzeni, Toplumsal Dinamik kavramı ise düzendeki değişmeyi içeriyordu.

Yeni bir bilim dalının ortaya çıkmasında ilk önemli aşama “konusu”nun belirginleşmesi ise, ikinci ve belki de daha önemli olan aşama, yönteminin bilimselleşmesidir. (Bilimsel bir konuya bilimsel olmayan bir yaklaşımla eğilmenin farklı sonuçlar doğuracağını biliyoruz). İşte genel olarak toplum bilimlerinin ve özel olarak da siyaset biliminin doğmasına **Karl Marx’ın** (1818-1883) katkısı da bu noktada önem kazanıyor.

Marx’a gelinceye kadar, Aguste Comte da dahil olmak üzere, toplumsal değişimin temelini “düşünce ve kanaatlar”ın oluşturduğu görüşü genellikle paylaşılıyordu. Bu ise toplumbilime öznel (subjektif) bir nitelik vermek demekti.

Aguste Comte’un toplumsal bilimlerin doğmasına asıl katkısı, “konunun sınırlarının belirginleşmesi” noktasında olmuştur.

Karl Marx, toplumsal değişimin temeline ekonomik “alt yapı”yı koyarak ve siyaset de dahil tüm toplumsal kurumların oluşmasında da önceliği somut etmenlere tanıyarak, toplumsal bilimlerde “öznel”liğin yerine “nesnel”liği geçirmiş oldu.

Karl Marx, toplumsal değişimin temeline ekonomik “alt yapı”yı koyarak ve siyaset de dahil tüm toplumsal kurumların oluşmasında da önceliği somut etmenlere tanıyarak, toplumsal bilimlerde “öznel”liğin yerine “nesnel”liği geçirmiş oldu. Üstelik Marx, siyaset ve hukuk gibi “üst yapı” kurumlarının da ekonomik “alt yapı” üzerinde bir etki yaptığını, karşılıklı bir etkileşimin söz konusu olduğunu vurgulamayı unutmadı.

Karl Marx’ın toplum bilimlerine bir başka katkısı da, insan doğasının “değişebilir” olduğunu vurgulamasıyla ortaya çıkıyor. Oysa O’na gelinceye kadar, insan doğasının tarih boyunca temelde değişmediği görüşü yaygındı. Marx insan doğasının, onu çevreleyen koşullara bağlı olarak değiştiğini göstermekle, toplum bilimlerini doğa bilimlerinden ayıran temel özelliği sergilemiş oldu. Daha önce de belirttiğimiz gibi; maddenin evrim geçirmemesine karşılık, insan ve dolayısıyla da toplumlar evrim geçirirler.

SIRA SİZDE

Marx’ın toplum bilimlerine yaptığı en büyük katkı nedir? Marx’ın katkısını diğer düşünürlerinkilerle karşılaştırınız.

Fransız Alexis de Tocqueville (1835-1859)’in “*Amerika’da Demokrasi*” isimli yapıtı, tam anlamıyla bilimsel sayılabilecek ilk ve önemli çalışmalardandır. Tocqueville uzunca bir süre Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşadıkdan sonra, gerek o günkü Amerikan toplumunu ve gerekse o gün o toplumda var olan siyasal sistemi, çok geçerli bir biçimde inceledi. Kitap, özellikle toplumsal-ekonomik gelişmenin siyasal sistem üzerindeki etkisini ortaya koymak bakımından önem taşımaya ve birçok açıdan güncelliğini korumayı sürdürüyor.

Siyaset biliminin doğuşunu kuş bakışı incelerken Alman **Max Weber** (1894-1920)’den söz etmemek büyük eksiklik olurdu. Karl Marx toplumsal sınıfların, siyasal çatışmadaki ve dolayısıyla siyasal rejimlerin oluşumundaki rollerini ve önemlerini ortaya koymuştu. Weber ise madalyonun diğer yüzünü aydınlattı; bürokrasinin çağdaş siyasal rejimler içindeki ağırlığını vurguladı.

Bir anlamda Marx’daki sınıf çatışmalarının yerine bürokrasiyi koymaya çalıştı. O’na göre çağdaş toplumların bürokratikleşmeleri kaçınılmazdı ve bürokrasi, siyasal iktidarların aldıkları kararları ölü metinler durumuna düşürebilme gücüne sahipti.

Weber, düşüncelerin sadece maddi çıkarların bir yansıması olduğu görüşüne karşı çıkarak, düşüncelerle çıkarlar, içsel durumlarla dışsal istemler arasındaki bağlantıların önemine dikkat çekti. Bireylerin “*seçme yakınlık*” ile toplumsal sınıflara katıldıklarını belirtti. Sınıf üyelerinin “*görenekleri*”, “*yaşam biçimleri*”, “meslek tutumları” üzerinde durarak, sınıf ve konum (statü) arasında kesin bir ayrım yaptı.

Max Weber’in siyaset bilimine önemli bir katkısı da, siyasal iktidarın “meşruluğu”nun temellerinin açıklanmasında ortaya çıkar. Weber’e göre siyaset, kişinin diğer kişiler üzerinde egemenlik kurmasıdır. Ama bu egemenliğin türü, yapısı, yöntemleri ve kendisini meşru gösterme biçimi de önemlidir. Çünkü hiçbir iktidar yalnız baskı ve şiddet üzerine kurulamaz. Max Weber’in, siyasal iktidarın önemli bir ögesi olan “otorite” kavramını incelerken yaptığı, geleneksel otorite, bürokratik otorite ve karizmatik otorite ayrımı, siyaset bilminde bugün bile kullanılmaktadır.

Artık doğumunu tamamlayan siyaset biliminin üniversitelere girişi de bir anlamda siyasal nedenlerden dolayı kolaylaştı. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra, komünist ve faşist rejimlerden kaçan birçok Avrupalı hukukçu (Rus, Alman, Avustur-

Weber’e göre siyaset, kişinin diğer kişiler üzerinde egemenlik kurmasıdır.

yalı, Polonyalı) Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşti. Ama bu ülkenin özel koşulları, kara Avrupasından gelen hukukçuların Amerikan üniversitelerinde hukuk öğretimi yapmalarını çok zorlaştırıyor, hatta olanaksız kılıyordu. Bu nedenle, onlar da “siyaset” konusunu işlemeye başladılar ve “government” profesörü oldular. Ama bu katkılarında önce de, Birinci Dünya Savaşı'nın öncesine giden tarihlerde, bazı Amerikan üniversitelerinde siyaset bilimi bölümlerine rastlanmaktaydı. Örneğin, Amerikan Siyaset Bilimi Derneği'nin kuruluş tarihi 1903'dür.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, siyaset bilimi giderek kendini Avrupa üniversitelerine de kabul ettirmeye başladı. Siyasal konulara eğilen kişi, tarihçi ya da hukukçu olduğu zaman buna “siyaset bilimi” denilirken, sosyologlar aynı alana ilgi gösterince “siyaset sosyolojisi” ismi tercih edildi. Siyaset bilimi ile siyaset sosyolojisi arasındaki ayrım, bir alan ayrımı olmaktan çok bir yaklaşım ayrımıdır.

Max Weber tek başına sınıf çalışmasının yetersiz olduğunu iddia ederek sınıf üyelerinin “görenekleri”, “yaşam biçimleri”, “meslek tutumları” üzerinde durdu ve statü ile sınıf arasındaki ayrıma dikkat çekti.

SIYASET BİLİMİNDE ÇAĞDAŞ GELİŞMELER

Bizim de kısaca değindiğimiz gibi, siyaset biliminin kökeninde siyaset felsefesi yatıyordu. Zamanla siyaset felsefesinden siyasal kurumların incelenmesine geçilirken, siyaset bilimi de doğmuş oldu. Siyaset biliminin bu ilk aşamasında, soyut çalışmalar egemendi. Oluşturulan geniş kapsamlı kuramlardan (teorilerden) hareketle, siyasal kurumlar ve bir kurumlar bütünü olarak rejimler yorumlanmaya çalışılıyordu.

Siyaset bilimindeki çağdaş gelişmeler, özellikle bu soyut çalışmalara tepki olarak doğmuş ve somuta yönelmiştir. Görgül (ampirik) araştırmalara, alan araştırmalarına önem verilmiştir. Ama Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan bu eğilimin temelinde başka bir nedenin daha varlığını unutamayız. Var olan kurumların iyileştirilmesi gerektiğini düşünen Amerikalı siyasal bilimciler, siyaset biliminin yalnız açıklamakla yetinmemesi gerektiğine, somut siyasal karara dönüştürülebilecek araştırmalar yapılmasının zorunlu olduğuna inanıyorlardı. Bunun olabilmesi ise, öncelikle somut ve hatta sayısal gözleme bağlıydı.

Aslında bu tür araştırmalar da önce kurumlar üzerinde başlamış, ancak kısa zamanda o çerçeveyi aşmıştır. Önceleri amaç, kurumların hukuksal görünümünün gerisindeki “gerçek” içeriklerin tanınmasına yönelik iken, kısa zamanda, kurumlar arasındaki ve kurumlarla toplum kesimleri arasındaki etkileşimi de kapsamına almıştır. Böylece “siyasal süreç” kavramının doğduğuna ve toplumsal grupların siyasal araştırmalar açısından önem kazandığına tanık oluyoruz. Bu eğilime zamanla “davranışçı” akım (political behaviour) denilecektir. Onu da giderek “işlevci” akım ve “sistemci” akım izlemiştir.

Amerikalı siyaset bilimcilerin genel bakış açılarının temel özellikleri nelerdir? Tartışınız.

SIRA SİZDE

Siyasal Davranışçılık

İnsan davranışları söz konusu olduğunda elbette ki psikoloji ve toplumsal psikoloji gibi bilimler gündeme geliyor. Siyasal kişilikler, siyasal tutumlar, siyasal süreçler, siyasal davranışların etmenleri gibi konular ön plana çıkıyor. Siyasetle ilgili olarak neyi “somut olarak” izleyebilmek olanağı varsa, araştırmalar ona yöneliyor. Bu arada matematiksel ve istatistiksel teknikler kullanılmaya başlanıyor.

1950'li yıllarda büyük etkinlik kazanan davranışçı akım çerçevesinde çok sayıda alan araştırması yapıldı. Kamuoyu yoklamaları, seçim sosyolojisine yönelik araştırmalar, siyasal partiler ve baskı gruplarıyla ilgili incelemeler bir anlamda moda oldu. Siyaset biliminin konuları içinde ne “ölçülebilir” ise ölçüldü ve sayısız denilebilecek kadar veri toplandı. **Charles Merriam ve Harold D. Lasswell**'in ön-

cüleri arasında yer aldığı bu akım, giderek “karar alma süreçleri”ni de başlıca araştırma konuları arasına aldı.

Siyasal davranışçılığın, siyaset biliminin gelişmesinde önemli bir aşama oluşturduğuna kuşku yok. Ama toplanan onca veri, ancak bir varsayımın geçerliğini değerlendirmek amacıyla kullanıldığında bir anlam taşıyabilir. Oysa kuramsal bir çerçevenin yokluğu, bu tür araştırmaların bir süre sonra kısır bir döngü içine girmesini kaçınılmaz kılıyordu. Amaçsız toplanan bilgiler yığını, ancak bazı varsayımların oluşturulmasına yarayabilirdi.

Bu tür araştırmaların başka bir sakıncası da, araştırmada kullanılan tekniklerin bizzat araştırmannın konusunu belirlemesiydi. Yani incelenen sorunlara uygun teknikler aranmıyor, tersine o tekniklerle neler incelenebilirse, o konulara yöneliniyordu. Önemli sorunlardan önemsiz sorunların araştırılmasına doğru kayılmasının kaçınılmaz olduğu bu durumu **David B. Truman** alaylı bir benzetmeyle açıklamaktaydı: Karanlık bir sokakta yitirdiği saatini, aydınlık olduğu için bulvarda arayan bir sarhoşun haline gülenlerin, yapılan bazı siyasal bilim araştırmalarını ciddi yetle karşılamaları çok zor olabilirdi.

SIRA SİZDE

Siyasal davranışçılığın eleştirilen yönleri nelerdir?

Yöntem ve teknik tutkusunu bir yana bırakarak “toplum bilimsel düşgücü”nü harekete geçirmenin zamanı geldiğini savunanların başında **C. Wright Mills** geliyordu. Olayların ve olguların sistemli bir biçimde gözlenmesinin ve verilerin toplanmasının zorunlu olduğunu herkes kabul ediyordu. Ama bilimsel çalışmanın yalnızca bir evresini oluşturmasını gereken bu çalışma, kendi başına bir amaç değil, sonuca giden yolda bir araçtı.

1960’lı yıllardan hareketle, araştırılan konulara kuramsal bir çerçeveden bakarak yaklaşılmasının gerektiği görüşü ağır basmaya başladı. Bu bir eskiye dönüş değil, kuramın önemiyle görgül alan araştırmalarının önemi arasında bir senteze varılması demektir. Kuramların getirdiği kavramsal çerçeve içinde varsayımlar oluşturulmalı, daha sonraki aşamada bu varsayımların geçerli olup olmadıkları ya da ne ölçüde geçerli oldukları, yapılacak somut araştırmalarla sınanmalıydı. Bu yöntem, incelenen olayın bir bütün açısından değerlendirilmesi anlamına geliyordu.

Bu yeni sentezin sakıncaları yok mu? Prof. **Esat Çam**, yanıtı çok açıklıkla veriyor. “Kuramsal çerçeve bir anlamda olaylara baktığımız bir gözlüktür. Veya olayları sınadığımız bir kalıptır. Araştırmalarda bu kalıp ya da gözlük bir noktadan itibaren yetersiz hale gelebilir. Aynı model üzerinde direnmek, modele uymayan bir olgu ile karşılaşıldığında modeli değiştirmek yerine olguyu modele zorlayarak uydurmaya çalışmak hemen her zaman görülen hatalardandır.”

Yapısalcı-İşlevci Akım

Görgül araştırmalar kuramsal bir çerçeve oluşturma çabaları içinde ortaya çıkan yapısal-işlevsel açıklamalar, toplumsal yaşamda hiçbir şeyin tek başına bir bütün oluşturmadığı ve her şeyin bir bütünün parçası olduğu görüşünden kaynaklanır. Öyleyse incelenmek istenen her siyasal olgu, ancak bütün içinde doldurduğu yer, gördüğü görev göz önüne alınarak değerlendirilebilir.

Bu görüşe göre, toplumsal yapı (strüktür), ancak belli bir işleve sahip olduğu ölçüde gelişir. Başka bir deyişle, toplumdaki tüm yapı ve kurumlar, belirli bir gereksinmeye yanıt vermek amacıyla doğmuşlardır. Jean Paul Sartre’ın ünlü örneğinde de olduğu gibi, önce çekiç yapıp sonra o çekice bir işlev bulunmaz. Birbirin-

den farklı siyasal partiler bulunduğu için siyasal çatışmanın var olduğunu söyleyemeyiz. Tersine, toplumsal evrimin belirli bir düzeye vardığı durumlarda ortaya çıkan siyasal çatışmaların niteliği, siyasal partilerin doğmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Her toplumsal yapının sahip olduğu işlev (fonksiyon), onun içinde bulunduğu bütünün işlemesi için zorunlu olduğu gibi, o bütünün diğer parçalarının görevleriyle de bütünleşmektedir.

İşlevci yaklaşımın ilk ünlü ismi olan antropolog Malinowski, ilkel toplumları o konuda yapılmış gözlemleri değerlendirerek değil, bizzat gidip görerek inceledi. Hareket noktasını ise şu sözlerle özetliyordu: “Kültürün işlevsel analizi, her türlü uygarlıkta, her geleneğin, her maddesel nesnenin, her düşünce ve her inancın yamsal bir işlevi yerine getirdiği; bir görevinin bulunduğu, organik bir bütünün zorunlu bir parçasını temsil ettiği ilkesinden hareket eder. (...) Kültürel görüntüleri birbirinden soyutlayarak, parçasal bir biçimde incelemek, kısır sayılması gereken bir yöntemdir; çünkü kültürün anlamı kendi öğeleri arasındaki ilişkiden ibarettir. Rastlantısal ya da beklenmedik kültürel bütünlüklerin varlığı kabul edilemez.”

İşlevci yaklaşımın gelişmesine katkısı olan ikinci büyük isim Robert K. Merton, bir anlamda işe Branislaw Malinowski'nin eleştirisi ile başlıyor: Toplumsal yapı içindeki her parçanın, diğer parçalarla görevsel olarak bütünleştiği her zaman söylenemez. Üstelik bütünün her ögesi her zaman yalnızca bir işlevi de yerine getiremez. Bir öge birden fazla işlevi yerine getirebileceği gibi, aynı ögenin yerine getirdiği işlevler arasında çelişki de bulunabilir. Bu durum da toplumsal yapıda ister istemez bazı bozukluklar yaratacaktır.

Merton her toplumsal ya da kültürel ögenin mutlaka bir işlevi olduğunu kabul etmediği gibi, işlevinden dolayı “vazgeçilmez” nitelikte olduğu görüşünü de paylaşmamaktadır. Çünkü aynı işlevi yerine getiren birden fazla öge bulunmaktadır. Bu nedenle de birinin yokluğunu diğeri telafi edebilecektir.

Merton'un getirdiği “*bozuk işlev, açık ve gizli işlev*” gibi kavramlar da işlevci yaklaşım açısından önem taşıyor. Bozuk işlev, toplumsal yapının işleyişini zorlaştıran işlev olarak tanımlanabilir. Örneğin; Hindistan'da inek ve maymunlara gösterilen saygı ekonomik açıdan sorunlar yaratabilmektedir. Bir işlevin açık ya da gizli oluşu ise, istenip istenmemesine ve bilinip bilinmemesine, sistemin uyumuna katkıda bulunup bulunmamasına bağlı olmaktadır.

Çağdaş toplumbilimde, yapı ve işlev kararları genellikle birbirlerini tamamlayan bir anlayışla ele alınırlar. Toplumsal yapı kavramının Durkheim'den kaynaklanıp, Spencer'in “toplumu bir organizma sayan” görüşünden geçerek çağdaş “yapısalcı” (structuraliste) akım içindeki yerini aldığını söyleyebiliriz. Bu akımın en ünlü ismi, bir antropolog olan Claude Levi-Strauss'dur. Günümüzün ünlü toplumbilimcileri arasında yer alan Talcott Parsons ise, salt bir yapısalcı olmaktan çok yapısalcı-işlevci yaklaşım içinde değerlendirilmektedir.

Levi-Staruss'a göre; toplumsal gerçeğin yapısı, doğrudan gözlenemez. Olayları yaşayanlar bu yapının bilincinde değildirler. Gerçeğin içinde gizli olan ve keşfedilmeyi bekleyen bu yapıyı ortaya çıkarma, onu gerçeği açıklayan bir model ya da bilimsel bir “yasa” olarak sunma görevini ancak “yapısal analiz” yerine getirebilir. Yapı, öğelerin birisinde ortaya çıkan bir değişikliğin diğerlerini de değiştirmeye yönelttiği bir sistem oluşturur. Belki en önemlisi de, belirli öğelerin değişmesine sistemin nasıl tepki göstereceğinin önceden bilinmesidir.

Her toplumsal yapının sahip olduğu işlev (fonksiyon), onun içinde bulunduğu bütünün işlemesi için zorunlu olduğu gibi, o bütünün diğer parçalarının görevleriyle de bütünleşmektedir.

Levi-Staruss'a göre; toplumsal gerçeğin yapısı, doğrudan gözlenemez.

Talcott Parsons, her toplumsal sistemin dört işlevsel zorunluğa karşılık vermesi gerektiğini söylüyor: Hedeflerin izlenmesi, kuralsal ya da gizli istikrar, fizik ve toplumsal çevreye uyum, üyelerin toplumsal sistemle bütünleşmesi.

Siyasal Sistem Analizi

Görüyoruz ki, bizzat yapısalcı-işlevci kavramın kendisi, giderek sistem kavramını gündeme getirmiştir. Toplumsal yapı kavramı, biyolojiden ve organizmadan hareketle oluşmuş, bütün içindeki parçaların işlevleri kavramıyla bütünleşmişti. Sistem yaklaşımının ise, güdümbilimsel (sibernetik) verilerden esinlendiğini söyleyebiliriz. Siyasal sistem analizi, günümüz siyaset biliminde giderek artan bir etkiye sahip bulunuyor.

Sistem, yapısal ilişkiler içindeki ögelerden oluşan bir bütün olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede, siyasal sistem belirli bir toplumsal sistemin bir parçasından başka bir şey değildir. O bütün içerisinde siyasal sistemin, eğitim sistemi, üretim ve tüketim sistemi, haberleşme sistemi gibi başka türden parçalarla karmaşık ilişkileri vardır.

Sistem yaklaşımının siyaset bilimindeki öncülüğünü yapan David Easton, siyasal sistemin, fizik, biyolojik, toplumsal ve psikolojik ortamlarla çevrili bulunduğunu vurguluyor. Bir siyasal sisteme, toplumsal çevreden istem ya da destek niteliğinde “girdi”ler olduğunu söylüyor. Bunun sonucunda o siyasal sistemde oluşan kararlar ve uygulamalar ise “çıkı”lardır. Bu çıkıların kendisi de, zamanla yeni istem ve desteklerin oluşumunu etkilememektedir.

Sistem yaklaşımı güdümbilimsel (sibernetik) verilerden esinlenir.

Sistem, yapısal ilişkiler içindeki ögelerden oluşan bir bütündür.

SIRA SİZDE

Sistem yaklaşımı ile yapısalcı-işlevselci yaklaşım hangi bakımlardan benzerlik gösterir? Tartışınız

Siyasal iktidarın her karar ve uygulaması yurttaşlar üzerinde bir etki yapar. Yurttaş o karara ya destek verir, ya da yeni bir istemde bulunur. Yurttaşların eğitimlerinden, kamuoyu araştırmaları ve basın gibi araçlarla bilgi sahibi olan yetkililer, kendilerince uygun bir tepki göstererek yeni bir karar alırlar. Bu , “siyasal sistem üyeleri”nin ürettikleri istem ve destek girdilerinin, “siyasal otorite”nin kararlarıyla çıkıtlara dönüştürüldüğü bir süreçtir.

Easton’a göre, siyasal sistemin üç ögesi bulunmaktadır: Siyasal topluluk, siyasal rejim ve siyasal otorite. Siyasal topluluk, sistemin üyelerinden, yani genel olarak ülke yurttaşlarından, dar anlamıyla da seçmenlerden oluşur. Rejim ise, siyasal topluluğun benimsediği siyasal davranış kural ve kalıplarıdır. Siyasal otoritenin ögeleleri ise, siyasal karar alma yetkisi kendilerine sistemin üyeleri tarafından tanınmış olan yöneticilerdir.

İşlevci yaklaşımın en büyük eksikliği, “değişme”yi açıklamakta karşılaştığı sıkıntılardır. Yapısalcı ve işlevci modeller çatışmadan çok uzlaşmayı ve uyumu, değişmeden çok da belirli bir durumu açıklamaya elverişliydi. Oysa siyasal sistem analizi, gelişmeyi, değişmeyi, evrimleşmeyi açıklamaya çok daha yatkın görünüyor.

SIYASET BİLİMİNİN KAPSAMI

Siyaset biliminin kapsamı ve bölümlerinin saptanmasında, UNESCO’nun öncülüğü ile 1948 yılında yapılan bir çalışma genellikle hareket noktasını oluşturuyor. Bu tarihte Paris’te toplanan siyaset bilimciler, dörtlü bir sınıflandırmada birleşmişlerdi:

SİYASET KURAMI

- Siyaset Kuramı (Genel)
- Siyasal Düşünceler Tarihi

SİYASAL KURUMLAR

- Anayasa
- Devlet Organları
- Yerel Yönetimler ve “Bölge” Yönetimleri
- Kamu Yönetimi
- Devletin Ekonomik ve Toplumsal Görevleri
- Karşılaştırmalı Siyasal Kurumlar

PARTİLER SİYASAL GRUPLAR, KAMUOYU

- Siyasal Partiler
- Siyasal Grup ve Dernekler
- Yurttaşın Devlet ve Hükümet İşlerine Katılması (Seçimler)
- Kamuoyu

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

- Uluslararası Siyaset
- Uluslararası Örgütler ve Yönetim
- Devletler Hukuku

Bu bölümlerin önemli bir kısmı bugün üniversitelerde ayrı derslerin konularını oluşturuyor. Bu nedenle de, tekil bir siyaset biliminden çok “Siyasal Bilimler” kavramı da genel bir kabul görüyor. Siyasal bilimler okutan eğitim kurumlarında, “Siyaset Bilimine Giriş” dersi dışında, şu gibi ders başlıklarına da rastlanıyor: Siyasal düşünceler tarihi, anayasa hukuku, siyasal düşünceler ve rejimler, kamu yönetimi, karşılaştırmalı kamu yönetimi, siyasal davranış, kamuoyu, siyaset psikolojisi, uluslararası siyaset, devletler hukuku, siyaset sosyolojisi vb.

Günümüzde siyaset bilimine genel olarak eğilen “giriş” niteliğindeki ders kitaplarının hemen hepsinde ortak olan konular var: Devlet, iktidar, siyasal partiler, bas-kı grupları, siyasal katılma ve kamuoyu. Bu genel çerçeveye ideolojileri ve özellikle de siyasal sistem konusunu katanlar son zamanlarda çoğaldı. Ama bir siyasal bilimciden ötekine asıl değişen şeyin, konulardan çok konularla ilgili sınıflandırma olduğunu söyleyebiliriz.

Siyaset biliminin kapsamı, birçok bilim dalıyla yakın bir ilişki içinde bulunmasını zorunlu kılıyor: Tarih, hukuk, ekonomi, coğrafya, sosyoloji, psikoloji, toplumsal psikoloji, demografya, antropoloji, istatistik gibi... Siyasal bilimcilerin, bu komşu bilim dallarının uzmanlarıyla ortaklaşa gerçekleştirdikleri araştırmaların sayısı ve alanı giderek genişlemektedir.

Siyaset bilimini diğer sosyal bilimlerden ayıran temel öğeler nelerdir?

SIRA SİZDE

Özet

Siyaset bilimi, siyasal otorite ile ilgili kurumların ve bu kurumların oluşmasında ve işleminde rol oynayan davranışların bilimi olarak tanımlanabilir.

Siyaset bilimi toplum bilimlerinin yani sosyal bilimlerin bir dalıdır. Dolayısıyla fizik bilimlerden farklıdır. Gerek, gözlem, gerek sınıflandırma ve gerekse yorum aşamalarında bu farklılık açıkça görülmektedir. Örnek vermek gerekirse, suyun kaynama ve donma dereceleri dünyanın her yerinde yüzyıllardır aynıdır. Oysa ABD'deki siyasal partiler ve seçmenlerin eğilimleri ile Türkiye'deki siyasal partiler ve seçmenlerin eğilimleri çok farklıdır. Ayrıca aynı ülke içinde değişik zamanlarda siyasal partilerin yapısında ve seçmen eğilimlerinde farklılıklar oluşur. İşte bu nedenle siyaset bilimcilerin işi zordur.

Siyasal düşünce alanında felsefeden bilime yöneliş ARİSTO ile başlar. Daha sonra İbni HALDUN devlet ve iktidar kavramlarını bilimsel bir yaklaşımla incelemiştir. İtalyan Machiavelli ise gözlemdiği olaylara dinsel ve ahlaki açıdan bakmayıp var olanı saptamaya çalıştı. Fransız MONTESQUIE bir toplumda geçerli kuralların, o toplumun içinde bulunduğu coğrafi ve toplumsal koşullarla bağlantısını araştırdı.

19. yüzyıldan itibaren bütün toplum bilimleri ve siyasal düşünce daha çok bilimsel hale geldi. Auguste COMTE sosyoloji deyimini ortaya attı. Zamanla "Toplumsal bilimler" kavramı gelişti. Karl MARX ise toplumsal değişimin temelini ekonomik alt yapıyı ve toplumsal bilimlerde de öznelliğin yerine nesnelliği (objektifliği) koydu. Max WEBER ise bürokrasinin çağdaş siyasal rejimler içindeki ağırlığını ortaya koydu.

Daha sonra siyaset biliminde çağdaş gelişmeler ortaya çıktı. Bunların ilki "siyasal davranışçılık" olarak bilinmektedir. Matematiksel ve istatistiksel teknikler kullanarak kamuoyu yoklamaları, seçim sosyolojisi ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Ancak araştırılacak konuya uygun teknikler yerine, bilinen tekniğe uygun konular araştırılmıştır.

Siyasal davranışçılık akımından sonra "yapısalcı-işlevci akım" ortaya çıkmıştır. Bu akım hiçbir şeyin tek başına bir bütün oluşturmadığı ve her şeyin bir bütünün parçası olduğu görüşünden kaynaklanmaktadır. Üçüncü olarak siyasal "sistem analizi" akımı ortaya çıkmıştır. Sistem yaklaşımı güdübilimsel (sibernetik) verilerden esinlenmektedir. Bu akıma göre, siyasal sistem belirli bir toplumsal sistemin bir parçasından başka bir şey değildir.

Sistem yaklaşımının siyasal biliminde öncülüğünü yapan David EASTON siyasal sistemin fizik, biyolojik, toplumsal ve psikolojik ortamlarla çevrili olduğunu belirtmektedir. David EASTON'a göre siyasal sistemin; "siyasal topluluk", "siyasal rejim", "siyasal otorite" olmak üzere üç unsuru vardır.

Siyaset biliminin kapsamı nedir? şeklindeki bir soruya, "siyaset kuramı-siyasal kurumlar-partiler, siyasal gruplar, kamuoyu-uluslararası ilişkiler" şeklinde cevap verilebilir.

Kendimizi Sınayalım

1. İktidar kavramıyla ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?
 - a. İktidar kavramı ile otorite kavramı tamamen aynı anlama gelir.
 - b. Tek iktidar biçimi siyasal iktidardır.
 - c. İktidar kavramı karar alma ve bu kararı uygulama ve uygulatma gücünü içerir.
 - d. Ekonomik iktidar ve siyasal iktidar aslında aynı şeyi ifade eder.
 - e. İktidar, siyaset kavramıyla aynı anlama gelir.
2. Felsefe ile bilim arasındaki temel farklılık nedir?
 - a. Aralarında bir fark yoktur.
 - b. Felsefe olması gerekeni, bilim ise olanı inceler.
 - c. Bilim olması gerekeni, felsefe ise olanı inceler.
 - d. Felsefe bilimi tarihsel bir yaklaşım içerisinde inceler.
 - e. Felsefe bilimsel olarak incelenebilir. Ancak bilimin felsefesi yapılamaz.
3. Toplumlara "üretim biçimlerine" göre ayıran ilk düşünür kimdir?
 - a. Eflatun
 - b. Aristo
 - c. İbni Haldun
 - d. Marx
 - e. Makavel
4. Sosyoloji deyimini ilk kez kim kullanmıştır?
 - a. Weber
 - b. Makavel
 - c. İbni Haldun
 - d. Comte
 - e. Aristo
5. Sistem yaklaşımının siyaset bilimindeki öncülüğünü yapan David Easton'a göre siyasal sistemin üç üyesi nedir?
 - a. Siyasal topluluk-Siyasal rejim-Siyasal otorite
 - b. Siyasal partiler-Kamuoyu-Devlet
 - c. Uluslararası örgütler-Ulusal örgütler-Vatandaşlar
 - d. Siyasal partiler-Devlet-Anayasa
 - e. Kamuoyu-Devlet-Siyasal rejim
6. Aşağıdaki kuramlardan hangisi çatışmadan çok uzlaşma ve uyuma yatkındır?
 - a. Yapısalcı- İşlevselci Kuram
 - b. Sistem Yaklaşımı
 - c. Marksist Kuram
 - d. Kurumsalcı yaklaşım
 - e. Söylem yaklaşımı
7. "Yasaların Ruhu" adlı yapıtıyla bir toplumda geçerli kuralların o toplumun içinde bulunduğu coğrafi ve toplumsal koşullarla olan bağlantısını araştıran düşünür aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Makavelli
 - b. Montesquieu
 - c. Platon
 - d. Aristo
 - e. İbn-i Haldun
8. Aşağıdaki görüşlerden hangisi Max Weber'e ait değildir?
 - a. Siyasal iktidarın meşruluğunun temellerini açıklamıştır.
 - b. Otorite kavramını incelemiştir.
 - c. Bürokrasinin yapısını incelemiştir.
 - d. Düşüncelerin sadece maddi çıkarların bir yansıması olduğu görüşünü ileri sürmüştür.
 - e. Sınıf ve statü arasında kesin bir ayrım yapmıştır.
9. Aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?
 - a. Siyaset bilimi doğa bilimlerinden doğmuştur.
 - b. Siyaset biliminde önceleri somut çalışmalar egemendi.
 - c. Önce siyaset felsefesi gelişmiş daha sonra siyasi kurumların incelenmesine geçilmiştir.
 - d. Siyaset biliminde görgül araştırmalar önce Avrupa'da ortaya çıkmıştır.
 - e. Davranışçı akım Marksist akımın etkisiyle gelişmiştir.
10. "Bozuk işlev, gizli ve açık işlev" gibi kavramlarla işlevselci yaklaşımın gelişmesine katkıda bulunan düşünür aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Merton
 - b. Malinowski
 - c. Spencer
 - d. Marx
 - e. Levi- Strauss

Yaşamın İçinden

“

“Çoğu kimseye göre siyasi bakımdan gerçek anlamda yönünü kaybetmek, bir parti yapısının içine girerek bunun yasa ve kurallarına boyun eğmektir. Yine çoğu kimseye göre apolitiklik dendi mi, herşeyden önce ideolojik bir kayıptan, bir eksiklikten söz ediliyordur. Siz ne düşünüyorsunuz bilmem. Bana göre siyasi kayıp, herşeyden önce kişinin kendini kaybetmesidir, tatlılığı kadar öfkesini de, sevmeye yetisi kadar nefretini de kaybetmesidir; ölçülülüğü kadar dikkatsizliğini de, tedbir kadar aşırılığı da, çılgınlığı, saflığı, cesareti kadar korkaklığını da, her şey karşısında duyduğu güven kadar kapıldığı dehşeti de, göz yaşları gibi sevincini de elden bırakmasıdır. Benim düşüncem bu”.

Kaynak: Marguerite Duras, **Yeşil Gözler**.

Genel Seçimlerde Geçerli Oy ve Seçime Katılım Oranları

Genel Seçim	Toplam Seçmen	Geçerli oy	Katılım oranı %
1954	10.262.063	8.859.904	88.63
1957	12.078.623	9.127.580	76.61
1961	12.924.395	10.137.435	81.42
1965	13.679.753	9.308.120	71.26
1969	14.788.552	9.086.296	64.35
1973	16.798.255	10.723.657	66.82
1977	21.206.848	14.823.943	72.42
1983	19.767.760	17.315.520	92.30
1987	26.376.953	23.971.629	93.28
1991	29.979.121	24.157.666	83.92
1995	34.155.981	28.126.993	85.20
1999	37.495.217	31.184.496	87.09
2002	41.407.015	31.510.007	79.10

Yerel Seçimlerde Belediye Başkanlığı, Belediye ve İl Genel Meclis Seçimlerine Katılım Oranları

Yerel Seçim Yılı	Seçmen Sayısı - Katılım Oranı %	Büyükşehir Seçmen Sayısı - Katılım Oranı	Belediye Meclis Katılım Oranı	İl Genel Meclis Katılım Oranı
1963	11.760.472- 67.52		66.71	77.64
1968	14.751.240- 57.20		55.23	65.75
1973	21.437.076- 52.30		51.39	61.72
1977	26.783.443- 50		50.13	61.88
1984	25.048.352- 88.64	6.651.530- 85.36	88	90
1989	32.581.196- 78	11.919.471- 72	77.76	81.47
1994	39.718.876- 90.62	16.481.201- 89.30	90.53	91.79
1999		13.009.313- 84.20		

”

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c Siyaset Biliminin Konusu bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
2. b Siyaset Biliminin Yöntemi konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c Siyaset Biliminin Doğuşu konusunu gözden geçiriniz.
4. d Siyaset Biliminin Doğuşu konusunu gözden geçiriniz.
5. a Siyasal Sistem Analizi kısmını gözden geçiriniz.
6. a Yapısalcı-İşlevselci Akım kısmını gözden geçiriniz.
7. b Siyaset Biliminin Doğuşu konusunu gözden geçiriniz.
8. d Siyaset Biliminin Doğuşu konusunu gözden geçiriniz.
9. c Siyaset biliminin Yöntemi konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. a Yapısalcı-İşlevselci Akım kısmını gözden geçiriniz.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- ÇAM, Esat. **Siyaset Bilimine Giriş**, Hukuk Fak. Yay., İstanbul, 1975.
- BOTTOMORE, Tom. **Siyaset Sosyolojisi** (Çev. Erol Mutlu), Teori Yayınları, Ankara, 1987.
- DAVER, Bülent. **Siyasal Bilime Giriş**, Doğan Yayınevi, Ankara, 1968.
- DUVERGER, Maurice. **Politikaya Giriş**, Varlık Yay., İstanbul, 1964.
- DUVERGER, Maurice. **Siyaset Sosyolojisi** Varlık Yay., İstanbul, 1975.
- KALAYCIOĞLU, Ersin. **Çağdaş Siyasal Bilim**, BE-TA, İstanbul, 1984.
- KAPANI, Münci. **Politika Bilimine Giriş**, Hukuk Fak. Yay., Ankara, 1975.
- LIPSET, S. Martin. **Siyasi İnsan**, (Çev. M. Tuncay) Siyasi İlimler Türk Derneği Yay., Ankara, 1961.
- RUNCIMAN, W.G. **Toplumsal Bilim ve Siyaset Kuramı** (Çev. E. Mutlu), Teori Yayınları, Ankara, 1986.
- SARIBAY, Ali-Yaşar. **Siyasal Sosyoloji**, Gündoğan Yay., Ankara, 1992.
- SOYSAL, Mümtaz. **Anayasaya Giriş**, SBF Yayınları, Ankara, 1969.
- TEKELİ, Şirin. **David Easton'un Siyaset Teorisine Katkısı Üzerine Bir İnceleme**, İktisat Fak. Yayınları, İstanbul, 1976.
- TURAN, İlter. **Siyasal Sistem ve Davranış**, İktisat Fak. Yay., İstanbul, 1977.
- ÜNSAL, Artun. **Siyaset Bilimine Giriş**, SBF, Ankara, 1980-81 Ders Notları (teksir).

Siyasal Yaşamın Etkenleri

2

Japon milletinin öyle korkunç bir karakteri vardır ki, kanun yapıcılarıyla Devlet adamları hiçbir zaman ona güvenememişlerdir: gözlerinin önüne sadece hakim, tehdit ve ceza koymuşlardır; her kötü işi doğrudan doğruya polisin işkencesiyle bastırmışlardır. Beş aile başkanından birini öteki dört ailenin başına hakim olarak diken kanunlar, bir suçtan ötürü bütün bir aileyi ya da bütün bir mahalleyi cezalandıran kanunlar, bir suçlunun bulunduğu yerde bir kişiyi olsun suçsuz göremeyen kanunlar, sırf bütün insanların birbirlerinden çekinmeleri için, her insanın öteki insanların davranışlarını gözetlemesi için, her insanın öteki insanların denetleyicisi, tanığı ve yargıcı olması için yapılmıştır.

Hintliler ise yumuşak, müşfik ve duygulu kişilerdir; bundan ötürü de kanun yapııcılarının son derece güveni vardır onlara. Suçlulara verdikleri cezalar az ve hafiftir; hatta kesin bir şekilde bile uygulanmaz bu cezalar. Başka yerlerde evlatlar nasıl ki babalarına emanet edilirlerse, burada da yeğenler amcalarına, yetimler de vasilerine emanet edilirler: veraset işini varisin ehliyetine göre düzenlemişlerdir. Her vatandaşın öteki vatandaşların iyi niyetine güvenmesi gerektiği ilkesine dayanıyorlarmış gibi bir halleri vardır.

Kölelerini hiç çekinmeden azad edip evlendirirler; kendi çocuklarıymış gibi davranırlar onlara karşı; ahlakın saf ve temiz olmasını, kanunlarında da yumuşaklıktan ayrılmamasını sağlayan mutlu bir iklimdir bu.

(**Kaynak:** Montesquie, **Kanunların Ruhu Üzerine I**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998, İstanbul, s.337)

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- 👁️ *coğrafi ve iklim koşullarının ülkelerin siyasal yapıları üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu tartışabilecek,*
- 👁️ *doğal kaynaklarının zenginliği ile ülkenin siyasal rejimi arasındaki bağlantıları tanımlayabilecek,*
- 👁️ *coğrafi koşulların insanların kişilikleri ve toplumların evrimine yaptıkları etkiyle ilgili olarak öne sürülen kuramları açıklayabilecek,*
- 👁️ *kentleşme ve ekonominin siyasal davranışa etkilerini öğrenebilecek,*
- 👁️ *toplumsal kurumlar ve kültürel etkenlerin önemini, uygarlık, evrensel kültür alt kültür gibi kavramlar özelinde açıklayabileceksiniz.*

Anahtar Kavramlar

- Siyasal Davranış
- Coğrafi Konum
- Azgelişmişlik
- Topluluk
- Toplum
- Mekanik Dayanışma
- Organik Dayanışma
- Kentleşme
- Sınıf Mücadelesi

İçindekiler

- GİRİŞ
- İKLİM VE SİYASAL DAVRANIŞLAR
- COĞRAFI KONUM VE GENİŞLİK
- DOĞAL KAYNAKLAR VE REJİMLER
- AZ GELİŞMİŞLİĞİN COĞRAFI NEDENLERİ
- TÜRK TARİHİ İLE İLGİLİ KURAMLAR
 - Topluluktan Topluma Siyasetin Boyutları
 - Kentleşme ve Siyasal Davranışlar
 - Nüfus Patlaması ve Siyasal Gerilim
- EKONOMİK ETKENLER
 - Üretim Biçimi ve Siyasal Kurumlar
 - Üretim Düzeyi ve Siyasal Kurumlar
 - Geri Kalmışlık ve Siyasal Kurumlar
- KURUMSAL ETKENLER
 - Kurumların Oluşumu ve İşlevi
 - Kurumsal Değişme ve Siyasal Kurumların Göreli Bağımsızlığı
 - Siyasal Kurum Olarak Devlet ve İktidar
- KÜLTÜREL ETKENLER
 - Kültür ve İdeoloji
 - Siyasal Toplumsallaşma
 - Kültür ve Siyaset

GİRİŞ

Siyasal yaşamın oluşturduğu bir ortam vardır. Bu ortam, siyasal yaşamın gelişimine yön veren nedenleri içinde barındırır. Nasıl ki güneş, hava ve su bulunmayan yerde bitki olmazsa, belirli koşullar bütününden soyutladığımızda da siyasal yaşam düşünülemez.

Siyaset olgusu, ancak topluluk halinde yaşayan insanlar arasında doğar. Bu topluluğun yerleşmiş olduğu doğal çevre vardır. Toplulukla kendisini çevreleyen doğal koşullar arasında sürekli bir etkileşim söz konusudur. Bu etkileşim ürünü olan teknolojik düzey ve doğal çevrenin doğrudan sağladığı olanaklar, o toplumun ekonomik yapısının belirlenmesinde temel etkeni oluşturur. Ekonomik yapı ise siyasal gelişim üzerinde önemli bir etki yapar.

Doğa, insanlar ve ikisinin etkileşimi sonucu oluşan teknolojik, ekonomik yapıyı bir bütün olarak aldığımızda, bunu toplumun “alt yapısı” olarak değerlendirme olanağı var. Kurumsal ve kültürel etkenleri ise “üst yapı” kavramı içinde değerlendirebiliriz. Ama bunu böyle yaptığımızda, aralarında bir sıralamaya ya da hiyerarşik bir ayrıma gittiğimiz anlamı çıkmamalıdır. Bilimsel sınıflandırmaların temel işlevinin, olay ya da olguların anlaşılmasını kolaylaştırmak olduğunu unutmamalıyız.

Demek ki siyasal yaşamın etkenleri alt yapısal etkenler ve üst yapısal etkenler olarak ayrılıyor. Bütün bu etkenleri ayrıntılı olarak gözden geçireceğiz.

Kurumsal ve kültürel etkenler üst yapı kavramı içinde değerlendirilir.

İKLİM VE SİYASAL DAVRANIŞLAR

İklimin insanlar ve dolayısıyla siyasal yaşam üzerindeki etkileri daha Aristo'dan beri, düşünürlerin ilgisini çekmiştir. Aristo'ya göre, soğuk ülke insanları cesaretli ama az zeki, sıcak ülke insanları zeki ama az cesaretli, ılıman iklimdekiler ise hem zeki hem cesaretlidir. Özgürlükle soğuk iklim arasında bir bağlantı bulunduğunu, sıcak iklimin ise boyun eğme eğilimlerini geliştirdiğini ilk öne süren Aristo'dur. Aristo “Politika” adlı ünlü yapıtının yedinci kitabında şöyle diyor. “Soğuk ülkelerde ve Avrupa'da yaşayanlar genel olarak cesur olurlar. Fakat zeka ve marifetlilik bakımından geridirler. Bundan dolayı, bağımsızlıklarını korumalarına rağmen siyasal örgütleri yoktur. Başkalarına hükmetmek yeteneğinden yoksundurlar. Oysa Asyalılar zekidirler, bulucudurlar ama cesaretleri kıttır. Onun için daima hüküm altındadırlar, köledirler. Bu ikisinin ortasında bulunan Elen kavmi ise karakter bakımından da ikisinin ortasındadır; yani hem cesur hem zekidir. Bundan dolayı bağımsız yaşıyor, bütün dünyadan daha iyi idare ediliyor.

Montesquieu, insan davranışları arasındaki bu farklılığın, aynı ülkenin kuzey ve güneyindeki insanlar arasında da görülebileceğini söylüyor. İklimin, kölelik ya da özgürlük eğilimlerinin ortaya çıkmasında da önemli rol oynadığını öne sürüyor: “Şu halde, sıcak iklimlerde oturan insanlar korkak ve ürkek oldukları için öteden beri köle durumunda, soğuk iklimlerde oturan insanlar ise sürekli olarak özgürlük içinde yaşamışlarsa, buna şaşmamak gerekir. Bu durum doğal bir nedenin sonucudur.”

Jean Bodin ve J. J. Rousseau gibi bazı düşünürlerde de benzer görüşlere rastlanabilir. Hatta Fransız tarihçi Michelet, özellikle 1789 Temmuz devriminden esinlenerek, devrimlerle sıcak mevsimler arasında bir ilişki kurmak istemiştir. Daha da öte, savaşları ve devrimleri güneş yüzünde görülen lekelerle açıklamaya çalışanlara da rastlanmıştır.

İklimler insan davranışlarını nasıl ve ne ölçüde etkileyebilir? Örnekleri temel alarak tartışınız.

Savaşlarla iklim koşulları arasında bir ilişki, genel olarak teknolojinin ve özel olarak da savaş teknolojisinin geri olduğu dönemler için geçerliydi. Örneğin Osmanlı Sultanları, sefere çıkmak için hep uygun mevsimi bekler, kışın savaş yapmak istemezlerdi. Ama Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın kış aylarında da aynı şiddetiyle sürdüğünü biliyoruz. Rus bozkırlarının dondurucu soğuklarla geçen kış aylarının, Napolyon ve Hitler'in hesaplarının yanlış çıkmasında oynadığı rol açıktır. Ama bu sonuçta iklim kadar o bozkırların uçsuz bucaksızlığının da önem taşıdığı ve iklimin savaşa değil, belki de yenilgiye neden olduğu da açıktır.

COĞRAFI KONUM VE GENİŞLİK

Tarihte birçok savaş- en azından görünüşte- belirli bir toprak parçasını elde etmek için çıkmıştır. Kırsal kesimdeki toprak kavgaları ise, benzer bir çatışmanın daha dar bir alanda oluşması gibidir. Çatışmada toprağın önemini belirleyen öge bazen genişliği, bazen konumu, bazen verimi, bazen de üzerinde yaşayanlardır. 1980'li yıllardaki Irak, İran Savaşı'nda çekişme konusu olan alanın küçüklüğü ile ters orantılı olan önemi, kuşkusuz ki stratejik nedenlerden kaynaklanıyor. “Doğal sınırlar”ı ulaşmak için ya da Nazilerin benzeri “Yaşam Alanı” gibi iddialarla tarih boyunca birçok savaş çıkarıldığını biliyoruz. Raymond Aron'un “Uluslar Arasındaki Savaş ve Barış” yapıtında vurguladığı gibi; toprak, yalnızca siyasal çatışmanın konusunu oluşturduğu zaman değil, siyasal çatışmanın ortamı ya da sahnesi olarak da önem taşır.

Coğrafi konum ve genişliğin, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasal evrimlerinde önemli etkiler yapmıştır.

Coğrafi konum ve genişliğin, örneğin, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasal evrimlerinde önemli etkiler yaptığını görüyoruz.

İngiltere'nin bir ada üzerinde kurulmuş olmasıyla siyasal gelişimi arasında bağlantı bulunduğunu düşünen birçok siyasal bilimci ve gözlemci olmuştur. Sularla çevrili doğal bir savunma sistemine sahip bulunması nedeniyle, İngiltere uzun zaman sürekli bir ordu beslemek gereğini duymamıştır. Güçlü bir baskı aracına sahip bulunmayan kral ise, derebeyleri üzerinde mutlak bir egemenlik kuramamıştır. Bu durumun, parlamenter bir demokrasinin kuruluşunu hızlandırdığı söylenebilir. Çünkü ilerde de göreceğimiz gibi demokrasinin var olabilmesi, ancak birbirlerini dengeleyen güçlerin varlığı ile olanaklıdır. Bir gücün tek başına egemen olduğu yerde demokrasiden söz edilemez.

İngiltere'de siyasal güçlerin “uzlaşma”ya daha yatkın oluşlarının nedeni toplumun kültürel özelliklerinde ve dolayısıyla da tarihinde gizlidir. Gerçi İngiliz demokrasisinin kuruluşunu yalnız coğrafi nedenlere bağlamak ve örneğin, Pürintenler ile Hanover hanedanının oynadıkları rolleri unutmak hata olur; ama yukarıda sıralanan etmenlerin taşıdığı önem de açıktır.

Amerika Birleşik Devletleri örneği, güncelliğini daha çok koruduğu için belki daha ilginç sayılabilir. Nedir Amerikan toplumunu öteki Batılı toplumlardan ayıran ana özellik? “Sınıf bilinci”nin bir türlü gelişmemiş olmasıdır. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri'nin bir kıta genişliğindeki uçsuz bucaksız ülkesi, toprağın sağladığı olanaklar açısından uzun süre herkese yetip artmıştır bile. Doğuda yer azalınca, ülkenin batısı akla gelmiştir. “Vahşi Batı”da bir yolunu bulup zengin olma fırsatı,

cesareti ve akıllı olan hemen herkese açık kalmıştır. Gerçi bu durumun daha sonraları da sürebilmiş olması, Amerikan kapitalizminin dünya pazarlarını ele geçişi ile ilgilidir. Ama gelişimin başlangıç noktası değişik olsa, büyük olasılıkla sonuç da değişik olacaktır.

Türkiye'nin coğrafi konumunu ve dolayısıyla boğazların önemini göz önüne almadan, tarih boyunca etrafımızda oluşan birçok çatışmayı yorumlayabilmek herhalde olanaksızdır.

Ülke genişliğinin federatif sistemleri zorunlu hale getirdiği de anayasacıların bildikleri bir gerçektir. Örneğin; gerek eski Sovyetler Birliği'nin ve gerekse Amerika Birleşik Devletleri'nin, federe devletlerden oluşan bir yapıya sahip bulunuşları rastlantı sayılamaz. Sovyetler Birliği'nin çok uluslu niteliğini bu durumun tek nedeni olarak göstermek, Amerika Birleşik Devletleri'nin durumunu açıklamayı çok zorlaştırır. Ülkenin genişliği, çağdaş ulaşım olanaklarının çok ileri boyutlara vardığı durumlarda bile büyük bir engel oluşturmaktadır. Bu gibi durumlarda, her şeyin tek merkezden yönetilmesi giderek olanaksızlaşıyor. Sonunda da federal bir yönetim biçimi kurulmasa bile, merkezci olmayan bir sistem ister istemez doğuyor.

Türkiye'nin coğrafi konumunun uluslararası siyasal arenada kendisine kazandırdığı avantaj ve dezavantajlar nelerdir? Tartışınız.

SIRA SİZDE

DOĞAL KAYNAKLAR VE REJİMLER

Doğa kaynaklarının zenginliği, sonunda ülkenin ekonomik zenginliği anlamına gelir. Zenginliğin, bolluğun, siyasal yaşamdaki çatışmaları yumuşattığını, barışçı eğilimleri güçlendirdiğini genellikle söyleyebiliriz. Öte yandan zenginlik, başta eğitim olmak üzere, başka bazı kurumların gelişmesine olanak sağlayarak siyasal yaşama dolaylı bir etkide de bulunur. Bir toplumda eğitim düzeyinin yükselmesi siyasal mücadelenin daha bilinçli olmasına katkı yapar.

Önemli hammadde kaynaklarına sahip bulunan bir ülke, eğer bunları bizzat işleyecek bir teknolojik düzeye ulaşmamışsa, siyasal yaşamında bazı etmenlerin giderek güç kazandığını ister istemez görecektir. Ülkenin kendi işletemediği bu kaynaklarından yararlanmak isteyen dış güçlerin çekişmesinin, dışa bağımlılığı güçlendirecek bazı siyasal gelişmeleri peşinden sürüklemesi çoğunlukla kaçınılmazdır. Örneğin; İran'da petrol kaynaklarını "millileştirme" siyaseti güden Başbakan **Musaddık**'ın 1953 yılında hangi dış güçlerin çabası ile devrildiğini bugün artık tüm açıklığıyla biliyoruz. Benzer örnekler çoktur.

Kısacası, Toynbee'nin düşüncesinde, coğrafi ortamın yarattığı zorluklar, çeşitli uygarlıkların doğmasında önemli bir rol oynarlar. Bu süreçte asıl önem taşıyan öge ise, Toynbee'nin "meydan okuma" olarak nitelendirdiği, zorlukların ne çözülebilecek kadar kolay olmamasıdır. Başka bir deyişle, kolay coğrafi koşullar, kolay bir ortam kişileri tembelliğe itmekte, sonunda da uygarlığın gelişimi yavaşlamaktadır. Çünkü insanlar ve toplumlar, zorluklarla savaşa savaşa güçlenirler ve kendilerine güven kazanırlar. Aşırı zor bir ortam ise umutsuzluk, kadercilik ve dolayısıyla hareketsizlik yaratır.

Toynbee'ye göre uygarlığın rahat gelişebilmesi için coğrafi ortam nasıl olmalıdır?

SIRA SİZDE

AZ GELİŞMİŞLİĞİN COĞRAFI NEDENLERİ

İklim ve doğal kaynakların siyasal gelişimi ne ölçüde etkilediğini gördükten sonra ortaya bir soru çıkıyor: Acaba “az gelişmişlik” ile kötü iklim koşulları ve kısır doğal kaynaklar arasında bir bağlantı olduğu söylenebilir mi?

Gelişmiş, orta derecede gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin dünya haritası üzerinde nasıl dağıldıklarına dikkat edince, ortaya çıkan görünüm şu: En az gelişmiş ülkeler kutuplarda, ekvator ve çöllük bölgelerde bulunuyor. Gelişmiş ülkeler ise büyük çoğunluğu ile ılıman iklim kuşağına yerleşmiş. Bozkırlarla kaplı ülkeler ise az gelişmişliğin üst sınırında yer alıyor. Ama en geri kalmış ülkelerin bulunduğu bölgelerde farklı durumlara rastlayabiliriz: Bazı büyük akarsuların vadileri (Fırat ve Nil gibi) ya da muson yağmurlarından yararlanan bölgelerde daha yüksek düzeyde bir gelişim göze çarpıyor. (İsrail’in durumu ise, özel koşullarından dolayı çok farklıdır. Bu ülke, gelişmişliğini çok sayıdaki nitelikli işgücüne ve dıştan aktarılan büyük parasal kaynaklara borçludur!)

Toplumların evriminde coğrafi koşulların çok önemli bir etkisi olduğuna inanan bilim adamları arasında Gordon Childe’in özel bir yeri var. Childe’a göre; fiziksel çevredeki değişikliklere hayvanlar biyolojik evrimle, insanlar ise kültürel gelişmeyle uyarlar. Bu nedenledir ki, çevre koşullarının hızlı değişiminde birçok hayvan türü yaşam şansını yitirirken, insanın çevreye uyumu sürebilmiştir. Ama her toplum, daha önceki deneyimlerinin ürünü olarak geliştirmiş olduğu davranış biçimleriyle çevreye uymaya, yeni sorunlara çözüm getirmeye çalışır. Elbette, o geçmiş deneyimlerin oluşumunda da, coğrafi koşulların etkisi son derece önemlidir.

Coğrafi koşulların, toplumların evrimi üzerindeki etkisini ve bu arada az gelişmişlikte oynadığı rolü değerlendirirken, teknoloji ile bağıntısını da göz önüne almak zorundayız. İnsan, ilk insandan bu yana, önce yaşamak, sonra iyi yaşamak için doğa ile sürekli mücadele eder. Bu savaşım sırasında teknikler gelişir, bilgi ve araç birikimi olur. Sanayileşme aşamasına kadar çeşitli toplumların ayrı gelişim çizgisi izlemesinin başlıca nedeni teknik yetersizliktir.

SIRA SİZDE

Düşük teknolojik düzeyde coğrafi etkenlerin önemi niçin daha fazladır? Tartışınız.

TÜRK TARİHİ İLE İLGİLİ KURAMLAR

Coğrafi koşulların insanların kişilikleri ve toplumların evrimine yaptıkları etkiyle ilgili olarak öne sürülen bazı kuramlar, Türk Tarihinin belirli evrelerine de ışık tutuyorlar.

Fransız coğrafyacı Jean Brunhes’e göre; şiddetli kışların hüküm sürdüğü Orta Asya bozkırlarında insanların yerleşip tarımla yaşamaları olanaksızdı. Sürüleri ile dolaşan göçebe topluluklar, bu doğal koşullarının bir ürünüydü. Uçsuz bucaksız bozkırlarda, uzağı görmeyi, sulak otlaklar sezmeyi gerektiren güç koşullar, bu göçebe insanlara, mesafelere ve öteki insanlara egemen olma yetenekleri kazandırmıştı. İşte bu ortamdır ki, tarihin tanıdığı en büyük ve en cesur fatihler çıkmıştır. Cengiz Han, Timur ve Kubilay gibi... Yerleşmiş, tarımla uğraşan kişilerin, Çin’in ve Hindistan’ın uzun yıllar boyunca Moğollara yani göçebelere boyun eğmelerindeki neden budur.

Aslında göçebe yaşamının toplumsal-siyasal evrime etkisi üzerindeki görüşlere daha İbni Haldun’da bile geniş ölçüde rastlayabiliyoruz. İbni Haldun’a göre; göçebeler kentlilerden daha yiğit ve cesurdular. Çünkü kentliler, rahat döşeklerinde yan gelip yatmışken, mal ve canlarını koruma işini, kendilerini yönetenlere ve ka-

le duvarlarına bırakmışlardı. Nimetler ve bolluk onları aşırı bir güvene ve gevşekliğe itmişti. Oysa kendilerini koruyacak surları ve kaleleri bulunmayan göçebeler, تنها köşelerde kendilerini ve ailelerini bizzat korumak zorundaydılar. Kendilerinden başka güvenecekleri kimseleri yoktu. “Uyumaktan sakınırlar, ancak oturdukları yerde; yahut deve semeri veyahut at eğeri üzerinde hafif bir surette uyurlardı.” “Şiddet ve güç” göçebelerin yaradılışlarının bir parçası haline gelmişti. “Şehirli bularla karışır ve bununla birlikte sefer ederlerse, bunların çoluk çocukları gibi olurlardı.”

Toynbee de, göçebe yaşamının Türklere kazandırdığı bu örgütçölük ve disiplin gücünün, yerleşik toplum aşamasına geçtikten sonra da etkilerini büyük ölçüde sürdürdüğünü savunmaktadır.

Montesquieu, Kuzey Avrupa’da yaşayanların özgür insanlar olarak Avrupa’yı istila ettikleri, oysa Kuzey Asya’da yaşayanların Asya’yı “köle” olarak, efendileri için ele geçirdikleri kanısındaydı. Türklerin bir kolu olan Tatarların kendi ülkelerinde de bir baskı rejimi olduğunu, bir efendinin kölesi olarak yaşadıklarını söylüyordu. Bu açıdan ele geçirilen ülkelerin halkı ile o ülkeleri ele geçiren insanlar arasında temelde bir fark yoktu. İkisi de aynı efendinin kölesi durumundaydılar. Montesquieu, bu durumun coğrafi nedenlerden kaynaklandığını bir kez daha vurgulamadan edemiyor: “İstila eden Tatarların bir bölümü çoğu zaman bizzat oturduğu yerden kovulur; bu bölüm göç ettiği çöllere, kölelik ikliminde benimsediğı kölelik ruhunu da beraberinde götürür”.

Montesquieu’nün, Avrupa’yı değerlendirirken olaylara pembe gözlüklerle baktığı, Asya söz konusu olduğunda da fazla olumsuz bir tutum takındığı söylenebilir. Düşünce zincirindeki kopukluklara , hatta bazı çelişkilere de dikkat çekilebilir. Örneğın; Avrupa ve Asya’da güç dengeleri üzerine kurduğu çözümlemesinin tutarlı olmasına karşılık, Asya’nın dağlık bölgelerinde ve soğuk iklimin egemen olduğu kuzeyinde bile özgürlükçü eğilimlerin neden gelişmemiş bulunduğu sorusu yanıt-sız kalmaktadır.

Türklerin çok uzun süren göçebe geçmişleri, daha sonra fetihlere dayalı devletler kurmalarında da elbette ki etkili olmuştur. Kaynaklar, **Atilla**’nın 435 yılında Bizanslılarla yaptığı anlaşmanın at üzerinde tartışılıp gene at üzerinde imzalandığını belirtiyorlar. Aslında Türklerin de içinde bulunduğu göçebe kavimlerin büyük akınlarını gene coğrafi nedenlere dayandırarak açıklamaya çalışanlar da var.

Hem İbni Haldun hem de Toynbee, Türklerin göçebe yaşamlarının toplumsal-siyasal davranış biçimleri üzerinde önemli etkileri olduğundan söz etmişlerdir.

Topluluktan Topluma Siyasetin Boyutları

“*Topluluk*” ve “*toplum*” ayrımı, toplumbilimcilerin eskiden beri önem verdikleri bir konu olmak özelliğini koruyor. Çünkü aradaki fark, yalnızca topluluğun az sayıda, toplumun ise çok sayıda üyeden oluşması değildir. Nüfusun artmasıyla birlikte, o toplumu oluşturan bireylerin aralarındaki ilişkilerin biçimi de değişiyor.

Durkheim bu ayrımı “*mekanik dayanışma*” ve “*organik dayanışma*” olarak nitelendirmiştir. Birbirlerine benzeyen bireylerden, birbirlerinden çok farklı bireylerden oluşan bir topluma geçilmektedir. Çünkü, iş bölümü ileri boyutlara varmaya başlamıştır. Birbirlerine benzeyenler arasındaki dayanışma “mekanik”, birbirlerini tamamlayacak işlevlere sahip kişiler arasındaki dayanışma ise, “organik”tir. Bir solucanı parçalara ayırsanız, her parça yaşamını kendi başına sürdürebilir. Ama bir köpeğı ikiye bölerseniz ölür. Çünkü solucanın organları arasındaki ileri bir görev bölümü yoktur, ama köpekte durum tersinedir.

Birbirlerine benzeyenler arasındaki dayanışma “mekanik”, birbirlerini tamamlayacak işlevlere sahip kişiler arasındaki dayanışma ise, “organik” tir.

SIRA SİZDE

Organik ve mekanik dayanışma kavramlarını tanımlayınız.

Tönnies'e göre, topluma egemen olan ise "ben" duygusudur.

Tönnies de, topluluğa duygusal, samimi ilişkilerin, topluma ise mantık ve çıkar ilişkilerinin egemen olduğuna dikkati çekiyor. Toplulukta "biz" duygusunun, ortak iradeye dayalı bir dayanışmanın, ortak mülkiyetin, törelerin, dinsel inançların ağır bastığını söylüyor. O ortam içinde, topluluğun ortak çıkarları da bireysel çıkarların önüne geçmektedir.

Tönnies'e göre, topluma egemen olan ise "ben" duygusudur. Bireysel iradeye dayalı bir dayanışma, kişisel mülkiyet, moda ve geçici zevkler ağır basmaktadır. Din dahil, inançlardan çok, kamuoyu ve öğretiler etkili olmaktadır. Bireysel çıkarlar, ortak çıkarların önüne geçmektedir.

Nüfus belirli bir sınırı aşınca yalnız bürokratikleşme zorunluluğu doğmaz, aynı zamanda merkezden yönetim de giderek olanaksızlaşmaya başlar. Coğrafi genişlik gibi, nüfus artışı da, yerinden yönetimi gerektiren nedenler arasındadır. Merkezi iktidarın bazı yetkilerini bölgesel organlara bırakması demek olan yerinden yönetim, yönetilenlerin daha çok yönetime katılmalarına olanak verdiği için, demokrasinin gerçeklik kazanmasında etkili olan yönetim biçimlerinden birisi olarak değerlendirilebilir.

SIRA SİZDE

Topluluk ve toplum tanımlarını göz önünde bulundurarak iki kavram arasındaki farkları örneklerle tartışınız.

Kentleşme ile siyasal davranışlar arasında yakın bir ilişki vardır.

Kentleşme ve Siyasal Davranışlar

Özellikle gelişme sürecindeki ülkelerde ortaya çıkan ve siyasal yaşamı önemli ölçüde etkileyen bir sorun da hızlı kentleşmedir. Seçim sonuçlarıyla ilgili ayrıntılı istatistiklere göz attığımız zaman, kentlerdeki oy kullanma eğilimleri ile kırsal kesimlerdeki eğilim ayrılıkları dikkatimizi çekiyor. Genellikle, kalabalık nüfuslu yerlerde seçmen oyları daha değişim yanlısı yani ilerici olmakta, az nüfuslu yerlerde ise seçmen çoğunlukla tutucu eğilimler göstermektedir.

Kentleşme ile siyasal davranışlar arasında yakın bir ilişki vardır.

Eğitim düzeyinin düşüklüğü, dine ve törelere bağlılık, uğraşlar ve yaşam biçimi arasındaki benzerlik, yüz yüze iletişimin egemen oluşu, dayanışma duygusunun güçlülüğü ve kaderci eğilimlerin belirginliği, kırsal kesim topluluklarının temel özelliklerini oluşturur. Benzerliklerin çokluğu ve nüfusun azlığı, toplumsal ilişkilerin kente göre daha yakın ve içten olmasını kaçınılmaz kılar. Ama kırsal kesim insanının, "kendisini bir başkasının yerine koyması, olayları başkalarının bakış açısından da görebilmesi, başkalarının duygularını anlayabilmesi" çok zordur. Çünkü, benzeyenlerden oluşan böyle bir toplumsal ortamda, benzemeyenleri anlama diye bir gereksinme ya da alışkanlık yoktur.

SIRA SİZDE

Siyasal açıdan kırsal kesim insanların özellikleri nelerdir? Kentte yaşayanlarla karşılaştırınız.

Köyden gelip gecekonduya yerleşen kişi ile o gecekonduda gözlerini dünyaya açmış olan kişi arasında bazı temel tutum farklarının bulunması elbette ki doğaldır. Gecekondularda doğan kuşaklar artık kendi durumlarını köyün koşulları ile değil, kentin diğer mahallelerinin koşullarıyla karşılaştıracaklardır. Yeni gecekondu semtleriyle eski gecekondu semtleri arasındaki siyasal davranış farkları işte bu

durumu yansıtıyor. Toplumda ileriye yönelik değişiklikler öneren siyasal akımlar, özellikle eski gecekondularda kendilerine etki alanları bulabiliyorlar. Gecekondu-sunu yitirmek korkusu, yıllar boyu gecekondu sahiplerini, iktidardaki ya da iktidara ulaşma şansı en çok olan partiyi desteklemeye zorlamıştır. En azından tapusunu alana kadar bu korkuyu duymaması olanaksızdır. (Gecekondu semtlerindeki seçim sonuçlarının değerlendirilmesinde bu durumu da göz önünde bulundurmamak zorundayız).

Gecekondularda yaşayan insanların siyasal davranışlarını seçim sonuçlarını da inceleyerek tartışınız.

SIRA SİZDE

Nüfus Patlaması ve Siyasal Gerilim

İngiliz **Thomas-Robert Malthus**'un on sekizinci yüzyılın sonlarında geliştirdiği ünlü kuramı hemen herkes biliyor: Nüfusun geometrik dizi halinde (2, 4, 8, 16, 32, 64, 128, 256 vb.) çoğalmasına karşılık, insanoğlunun yaşaması için gerekli tüketim maddeleri aritmetik dizi ile (2, 4, 6, 8, 10, 12, 14 vb.) çoğalmaktadır. Öyleyse bu gidişin doğal sonucu, insanlığın açlığa mahkum olmasıdır. Böylece bir sonuca ulaşmamak için, varlıklılar çocuk yapmalı, yoksullar ise bundan kaçınmalıdır. Çünkü yoksullar doğacak çocuklarını doyuracak, gereği gibi besleyecek olanaklara sahip değildirlere.

Ekonomik olanaklarla demografik etkenler arasındaki ilişkiden hareketle bazı siyasal olayları açıklamaya çalışan bilim adamlarından birisi olan **Gasthon Boul-houl**, demografik etken içinde, genç nüfusa özel bir önem vermektedir: “Ekono-minin temel görevlerine göre sayıları fazla olan genç adamlar her türlü taşkınlığa hazırdırlar. Bozguncu bir güç oluştururlar. Tarihsel rastlantılara, ideolojik modaya, dönemin inançlarına, siyasal ve teknik olanakların kendilerine sunduğu en küçük dayanma noktalarına göre yönlendirilebilirler. Bu yönlendirme bir iç savaşa doğru olabileceği gibi, bir haclı seferi, bir göç ya da bir dış savaşa doğru da olabilir. Her şey onları kullanmayı bilmeye bağlıdır.

Örnekleri titizlikle incelersek görürüz ki; toplumsal patlamalar çoğunlukla nüfus artışı ile tüketim ürünleri artışı arasında büyük dengesizlikler bulunduğu zaman doğuyor. Yani demografik etken ile ekonomik etkenin siyasal yaşam üzerinde yarattıkları sonuç bazen birleşiyor. Üretilen ürünler tüketime yetmeyince ve özellikle bu konuda bir geriye gitme söz konusu olduğunda, toplumsal huzursuzluklar doğuyor, siyasal çatışma sertleşiyor. Bunun gelişimi olarak içerde düzene karşı şiddete dayalı başkaldırmalar ve dışarıda savaşlar görülebiliyor.

Az gelişmiş ülkelerin durumlarını örnek olarak incelersek, bu gibi ülkelerdeki siyasal istikrarsızlık nedenlerinden birisi daha gün ışığına çıkarılabilir. Bu ülkelerde nüfus artış hızı çok yüksek. Çünkü çok doğum-çok ölüm dengesi bozulmuş. Sağlık önlemlerinin ve tedavi olanaklarının artması ile özellikle çocuk ölümlerinin oranı düşüyor, buna karşılık ortalama yaş tavanı yükseliyor. Ama üretim artışı aynı hızla olmamaktadır. Ülke henüz sanayileşmemiştir ve tarım çoğunlukla ilkel yöntemlerle yapılmayı sürdürmektedir.

Toplumsal patlamalar çoğunlukla nüfus artışı ile tüketim ürünleri artışı arasında büyük dengesizlikler bulunduğu zaman doğmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerdeki siyasal istikrarsızlıkların nedenlerini açıklayınız.

SIRA SİZDE

EKONOMİK ETKENLER

İnsan yaşayabilmek için doğaya karşı sürekli bir savaşım vermek zorundadır. Isınmak için, karnını doyurmak için, vahşi hayvanlara karşı korunmak için, hastalıklarla yenebilmek için, doğal afetlerin karşısında yok olmamak için. İlk insanla birlikte başlayan bu savaşım, giderek daha iyi yaşama isteğini de kapsamına alır. İnsanoğlu zamanla uzaklıkları çabuk ve rahat bir biçimde aşmak ister, daha az çaba ile daha çok şey elde etmek ister. Karnını yalnızca doyurmak değil, daha değişik ve daha lezzetli şeylerle doyurmak eğilimleri gelişir. Bu isteklerin, eğilimlerin sınırı yoktur. Her doyum yeni gereksinimler doğurur.

İnsanın doğa ile savaşımından geliştirdiği yöntem ve araçlar teknolojiyi oluşturur. Sürekli savaşım, yeni yeni sorunlara çözüm aramakla birlikte gelişen teknoloji, insanın doğa üzerindeki egemenliğine yönelik bir sürecin ürünüdür. Teknoloji ekonomik evrimin temel ögesidir. Ekonomik kurumların oluşumunda giderek belirleyici etken olmaktadır. Çünkü teknoloji geliştikçe, doğal etkenlerin özellikle üretimdeki yeri ve önemi azalmaktadır.

İnsanın doğa ile savaşımından geliştirdiği yöntem ve araçlar teknolojiyi oluşturur.

SIRA SİZDE

Teknoloji ile ekonomi arasındaki ilişkiyi açıklayarak günümüz toplumları açısından tartışınız.

Üretim Biçimi ve Siyasal Kurumlar

Marx'a göre, toplumsal yapının temelinde “*üretici güçler*” yer alır. Bu, insanın doğaya egemen olmak için kullandığı olanakların tümü demektir. Doğal zenginlikler, teknik bilgi ve araçlar, toplumsal emeğin örgütlenmesi, hep bu temelin öğeleridir. “*Üretici güçler*” ise “*üretim ilişkileri*”ni belirler. Toplumsal sınıfların üretim araçlarının mülkiyeti karşısındaki durumları, çeşitli toplumsal işlevlerin paylaşılması da üretim ilişkilerinin kapsamına girer. Üretici güçler ile üretim ilişkileri, birlikte bir toplumun alt yapısını oluşturur.

“Üst yapı”da ise, dinsel inançlar, siyasal ideolojiler, çeşitli değer yargıları ile birlikte siyasal, toplumsal ve hukuksal kurumlar bulunur. Üst yapıyı ve bu arada siyasal kurumları belirleyen öge alt yapıdır; başka bir deyişle, ekonomik kurumlardır.

Marksizme göre; en önemli siyasal kurum olan devlet, toplumsal sınıflar arasındaki çatışmanın bir ürünüdür. Devletin, belirli geçiş dönemleri dışında, yansız ve sınıflar üstü olmasına olanak yoktur. Devlet, üretim araçlarının mülkiyetine sahip bulunan sınıfın baskı aracından başka bir şey değildir. Burada, toplumsal sınıflar arasındaki çıkar çatışmasının “uzlaşmaz” nitelikte olduğu görüşünün önemine işaret etmeliyiz. Çünkü Marksist mantık içinde, devletin varlığını zorunlu kılan neden, sınıf çıkarları arasındaki bu uzlaşmazlıktır.

Toplumsal sınıfların çıkarları uzlaşmaz nitelikte olunca, toplumun varlığını tehlikeye düşürecek bir iç savaş önlemek için, çatışmayı denetleyip bir ölçüde önleyecek bir üst güce gereksinim doğuyor. Ama devlet, bir yandan çatışmayı yumuşatıp toplumun yaşamını sürdürmesine olanak hazırlarken, öte yandan da, üretim araçlarına sahip olan sınıfın “egemenliğini” güvence altına alıyor. Devletin varoluş nedeni sınıflar arasındaki çıkar çatışması, ama o çıkar farklarının nedeni de, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyettir.

Bu noktada, devletin kısa bir süre için hakemlik görevini yapabileceği “geçiş dönemleri”ni açıklığa kavuşturmakta yarar var. Toplumsal bir üretim biçiminden başka bir üretim biçimine geçerlerken (örneğin, feodaliteden kapitalizme geçişte olduğu gibi), eski egemen sınıf gücünü yitirmeye ve yeni bir sınıf ekonomik açı-

Toplumsal sınıfların üretim araçlarının mülkiyeti karşısındaki durumları, çeşitli toplumsal işlevlerin paylaşılması da üretim ilişkilerinin kapsamına girer.

dan güç kazanmaya başlar. İşte bu süreç içinde öyle bir noktaya gelinir ki, iki güç arasında bir denklik oluşur ve hiç birisi kendi iradesini topluma kabul ettiremez. Bu noktada devlet sınıflar üstü bir hakemlik görevini üstlenebilir. Ama bu dönem, toplumların yaşamında çok kısa bir süreyi kapsar. Süreç işlemeyi sürdürür ve yükselen yeni sınıf, egemen sınıf durumuna gelir.

Marksist kuram devletin varoluş nedenini böyle açıklayınca, bu neden ortadan kalktığında, devletin de yok olacağını kabul etmek kaçınılmaz olmaktadır. Üretim araçlarının özel mülkiyeti kalkınca toplumsal sınıflar, toplumsal sınıflar kalkınca da devlet ortadan kalkacaktır. Devletin yok olmasından önce, bir geçiş aşaması olarak “*proleterya diktatörlüğü*” öngörülmüştür. Proleterya diktatörlüğü, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet kalkıncaya ve kapitalizmin egemen sınıfı olan burjuvazi etkinliğini tamamen yitirinceye kadar geçici bir görev üstlenecektir. Ama Marksist kurama uygun olarak 1917 yılında Rusya’da başlayan en eski deneyin, aradan geçen sürede, devletin yok olmasından çok güçlenmesine doğru geliştiğini unutmamalıyız. Üretim araçlarının özel mülkiyeti kalkmış, buna karşılık devlet, tarihte belki bir örneğine daha rastlanmayacak kadar etkinlik kazanmıştı.

Marksist düşüncede devletin etkinliğinin azalması vurgulanırken uygulamalarda bunun gerçekleşip gerçekleşmediğini nedenleri ile birlikte tartışınız.

SIRA SİZDE

Başka türlü söylemek gerekirse, Marksist evrim şeması şu sırayı izlemektedir: Teknolojik değişim, ekonomik değişim, toplumsal değişim ve siyasal değişim. Marksizmin kurucularına göre; feodaliteden kapitalizme geçilirken izlenen sıranın, kapitalizmden sosyalizme geçilirken bozulması için bir neden bulunmamaktadır. Oysa Lenin ve daha sonra da Stalin, bu şemayı tersine çevirmişlerdir.

Lenin, işe siyasal değişim demek olan proleterya diktatörlüğünü kurarak başladı. Bunun arkasından da burjuvazinin yok edilmesi ve sosyalist ekonomi aşamaları geldi. Teknolojideki gelişme, merkezden planlamaya ve üretim araçları üzerindeki kamu mülkiyetine dayanılarak sağlandı. Marksizme göre, sosyalist devrimin gelişmiş kapitalist ülkelerde ortaya çıkması gerekirken, patlama yarı-feodal bir ülkede oldu.

Marksizmden kaynaklanan deneyimlerin ortaya koyduğu bir gerçek var: Toplumsal alandaki kuramsal modeller, ne kadar tutarlı ve bilimsel olurlarsa olsunlar, değişmez bir gerçeği göstermezler. Bir gerçeğin anlaşılmasını, olayların gelişiminin kavranmasını kolaylaştırır, bir çeşit anahtar görevini yerine getirirler.

Demokrasinin kurulmasına ve yaşamasına olanak veren koşulların başında, birbirlerinin egemenliğini, dolayısıyla da keyfi baskısını önleyecek bir güçler dengesi bulunur. Batılı siyasal bilimcilerin bir bölümü, bu dengenin ancak kapitalist ekonomilerde var olduğunu savunmaktadırlar. Kapitalist ekonomilerde, ekonomik güç tek elde toplanmamıştır. Daha da önemlisi, siyasal güç ile ekonomik güç ayrı ellerde olduğu için, birbirlerini dengeleyebilmektedirler. Oysa sosyalist bir ekonomide, ekonomik güçte tekel olduğu gibi ekonomik güç ile siyasal güç de aynı elde, yani devletin elinde birleşmiştir. Bunun siyasal yansımasının diktatörlük olması kaçınılmazdır.

Bu görüşlerde belirli bir gerçek payı bulunmakla birlikte, sınırlıdır. Kapitalist ya da yarı kapitalist bir ekonomiye sahip bulunan ülkelerin önemli bir kesiminde, siyasal iktidarda bulunanlar genellikle ekonomik gücün temsilcileri olmaktadır. Ancak sendikaların geliştiği ve siyasal partilerle organik ilişkiler kurabildikleri ülkelerde gerçek bir dengeye yaklaşılabilmektedir.

Demokrasiyi ayakta tutan şey bireylerin birbirlerinin egemenliğini önleyecek bir güçler dengesinin varlığıdır.

Üretim Düzeyi ve Siyasal Kurumlar

Siyasal kurumların oluşumunda, üretim biçiminden çok üretim düzeyinin etkin olduğu görüşü daha yaygındır.

Üretim düzeyinin yüksek oluşu, insanlardaki ana gereksinmelerin karşılanarak siyasal gerilimin azalmasına olanak sağlar. Yüksek bir üretim düzeyine ulaşmış olan toplumlarda, yurttaşların daha az çalışarak yaşayabilmesi ve dolayısıyla kültürel, sporsal ve düşünsel etkinliklere daha çok zaman ayırması için uygun bir ortam doğar. Bireysel ve kitlesel eğitim düzeyi yükseldikçe de, bir yandan yeni teknolojik atılımlar daha kolaylaşır, öte yandan siyasal katılma süreçleri çok daha sağlıklı işleyebilir.

SIRA SİZDE

Üretimin artışı siyasal gerilimleri niçin ve nasıl azaltır? Tartışınız.

Bu noktada, daha ilerde değineceğimiz “siyasal bilinç” kavramının önemini anımsatmak gerekiyor. Bireylerin siyasal davranışlarını belirleyen temel olgu, gelir düzeyleri ya da gelir düzeyleri arasındaki adaletsizlikler değil, onların beklentileri ile gelir düzeyleri arasındaki farktır. Dağdaki bir çoban bir gocuk bir ekmekle yetinip durumuna şükredebileceği gibi, onun yirmi katı gelir düzeyine sahip bir mühendis, düzende köklü değişiklikler isteyebilir. Çünkü kendisinin daha çoğunu hak ettiğini ve köklü değişikliklerin onu getirebileceğini düşünebilir. Oysa söz konusu çoban, bu dünya nimetlerinden umudunu kesmiş, tüm beklentilerini öte dünyaya bağlamış olabilir.

Rejimleri belirleyen temel ögenin ekonomik gelişmişlik düzeyi olduğunu kabul edince, bundan çıkacak doğal sonuç bellidir: Giderek aynı gelişme düzeyindeki ülkelerin rejimleri arasında güçlü bir benzeme oluşurken, temel ayırım gelişmiş toplumların siyasal rejimleri ile geri kalmış toplumların siyasal rejimleri arasında ortaya çıkacaktır. Ama bu temel farkı incelemeye başlamadan önce, bu başlık altında değinmeden geçemeyeceğimiz önemli bir toplumbilimci daha var: **Raymond Aron.**

Raymond Aron, “*sanayi toplumu*” kavramına önem vermekle birlikte, sanayi toplumlarının rejimleri arasında zamanla bir yakınlaşma olacağını kabul etmiyor. Ona göre, benzer gelişme düzeyindeki ülkelerde çok farklı rejimler bulunabilir. Yaşam düzeyinin yükselmesi ve ileri teknolojinin gerekleri Sovyetler Birliği’nde özgürlüklerin gelişmesine yetmeyecektir. Çünkü Aron, toplumların evriminde ekonomiden çok siyasal rejime önem vermekle birlikte, iki etken arasında bir bağımlılık bulunduğunu kabul etmiyor. Sanayi toplumlarındaki siyasal rejimler arasındaki temel farkın tek ya da çok partili olmak noktasında ortaya çıktığını söylüyor; ama bunlardan birisinin sanayi toplumu ile bağdaşmayacağını ve dolayısıyla da zamanla değişmek zorunda olduğunu öne sürmüyor. Nasıl ki sanayileşmek için belirli bir rejim zorunlu değilse, gelişmenin sürmesi için de böyle bir zorunluluk yoktur.

Aron’un konumuzla ilgili düşüncesini kısaca özetlemek gerekirse şunlar söylenebilir: Teknik ve teknolojinin belirlediği üretim düzeyi toplumlar açısından önemlidir. Ama o üretim düzeyinin ne ekonomik ne de siyasal sistemle doğrudan hiçbir ilişkisi yoktur. Çağdaş toplumlarda önemli olgu sanayileşmedir. Sanayileşmeye ya da sanayi toplumuna ise, kapitalist model ile de; sosyalist model ile de ulaşılabilir. Sanayi toplumu, her iki modelin siyasal üst yapısı ile bağdaşabilir.

Raymond Aron'a göre, üretim düzeyi ile siyasal sistemler arasında nasıl bir ilişki vardır?

SIRA SİZDE

Geri Kalmışlık ve Siyasal Kurumlar

Geri kalmışlık ya da az gelişmişlik olarak nitelendirilen durum, kuşkusuz ki yalnızca ekonomik bir olgu değildir. Ama çeşitli yönleriyle bir bütün oluşturan geri kalmışlığın en belirgin özelliği ekonomik geri kalmışlıktır. Ekonomik geri kalmışlığın en açık göstergesi ise, üretim düzeyinin, başka bir deyişle kişi başına düşen yıllık gelirin düşüklüğüdür.

Geri kalmış ülkeler üzerinde yapılan bazı incelemelerde sayılan on beş kadar özelliğin çoğunluğu ekonomik geri kalmışlıkla ilgilidir, bunlar: Besin yetersizliği, yapısal açıdan geri bir tarımın ekonomi içinde büyük ağırlık taşıması, çok sınırlı bir sanayileşme, ekonominin gelişmiş ülkelere yakından bağımlı olması, ticaret kesiminin aşırı büyümesi, gizli ve açık işsizliğin fazlalığı, ulusal gelirin ve yaşam düzeylerinin düşüklüğü, kitle iletişim araçlarından yararlanma düzeyinin düşüklüğü, gelir dağılımındaki büyük adaletsizliktir.

Batılı ülkelerde “*çoğulcu demokrasi*” lerin anayasal çerçevesini oluşturan bu kurumlar, uzun bir evrim sonucunda ortaya çıktılar. Önce feodal beyler ve kral arasında bir denge vardı. Daha sonra sanayi ve ticaretle gelişen burjuvazi ile feodal beyler arasındaki mücadele, yasalar önünde eşitlik ve özgürlük gibi kavramların somutlaşmasına neden oldu. Derken işçi sınıfı devreye girdi ve “*sosyal haklar*” doğdu. Buna bir de siyasal iktidar ile kilisenin dinsel iktidarı arasındaki mücadeleyi eklerseniz, tablo daha da somutlaşır. Ancak kimsenin egemen olmasına olanak vermeyen, birbirlerini dengeleyen güçler sayesinde var olabilen demokrasi, işte bu çoğulcu yapının ürünüdür.

Oysa geri kalmış ülkelerde, birbirlerini dengeleyecek toplumsal güçler ya yoktur ya da yeterince gelişmemiştir. Eğitim düzeyinin düşüklüğü, Batı kültürünün etkisindeki küçük bir seçkinler kesimi ile geniş kitleler arasında uçurumlar yaratmaktadır. Bu ortamda yapılan seçimler anlamını büyük ölçüde yitirmekte ve kendisinden beklenen işlevi yerine getirememektedir.

Geri kalmışlık sınırı içinde kaldıkları halde, çoğulcu demokrasiyi bir ölçüde olsun uygulayabilen Hindistan, Türkiye ve Meksika gibi ülkeler, bu konumdaki çok ender örneklerin başında yer alıyorlar.

İşte geri kalmış ülkelerin çoğunda var olan bu zorluklar, bu ülkelerin siyasal rejimlerinde bazı özelliklerin ön plana çıkmasında ve yaygınlaşmasında rol oynuyor: Tek parti, tek şef ve otoriter yönetim.

Geri kalmış ülkelerde tek partili sistemleri ya da çok partili gibi görünse bile, tek partili gibi işleyen sistemleri yaratan nedenler çok açık. Her şeyden önce, çoğulcu olmayan, birbirlerini dengeleyecek toplumsal güçlere sahip bulunmayan bir ortamda, birden fazla parti yapısal bir zorunluluk değildir. Üstelik bağımsızlıklarını yeni kazanmış olan geri kalmış ülkelerin önemli bir kesimi, henüz uluslaşmamış topluluklardan oluşuyor. Örgütlü bir muhalefet bir ulusun doğmasını zorlaştırırken, tek parti “*ulusal bütünleşme*”yi kolaylaştırabiliyor. (Ama “*uluslaşma*” aşaması geride kaldıktan sonra durum tersine dönebilir; egemen güçlerle çıkarları ve dünya görüşleri bağdaşmayan toplum kesimlerine örgütlenme olanağı verilmezse, bu kez de ulusal bütünlük bundan zarar görmeye başlar.)

Geri kalmış ülkelerde otoriter yönetimlere ortam hazırlayan nedenler nelerdir? Açıklayınız.

SIRA SİZDE

KURUMSAL ETKENLER

Kurumların Oluşumu ve İşlevi

Toplumsal kurum kavramının çok çeşitli tanımları var. Bu tanımlamaların bazı temel öğelerini birleştirecek; kurumu, toplumun varlığını koruyabilmesi için meşru olan ve olmayanı tanımlayan, zorlayıcılığı, tutarlılığı ve göreceli bir sürekliliği bulunan kurallar ve ilişkiler bütünü olarak tanımlayabiliriz. Kurumlar, gelenek ve alışkanlıkların etkisiyle ya da yasayla oluşur.

Aile, din, eğitim, hukuk, siyaset ve ekonomi, hemen akla gelen önemli toplumsal kurumlardandır. Ama siyasal yaşamın kendisi de birçok kurumdan oluşur. Bu kurumlardan birisi olan devleti ise, bazı siyasal bilimciler “kurumlar kurumu” olarak nitelendirirler.

SIRA SİZDE

Kurumlarla örgütler arasındaki ilişkiler nasıl açıklanabilir?

Yüz yüze ilişkilerin egemen olduğu topluluklarda yasal kurumlar doğmamış, toplumsal denetim ve uyum, övgü, yergi, ayıplama gibi yaptırımlarla sağlanabilmişti. Oysa teknolojik ve ekonomik gelişmenin ürünü olarak, çok daha büyük kalabalıkların bir arada yaşamaları zorunluluğu ortaya çıkınca, kişinin davranışlarına yön veren temel etki, her gün yüz yüze ilişki kurulan kişilerin düşünce ve davranışları olmaktan çıktı. Artık toplumun bir düzen içinde varlığını sürdürebilmesi için, yasa gücü ile oluşturulan ya da güçlendirilen kurumlara gerek vardı. Devlet dediğimiz kurum, işte bu gereksinimin sonucunda doğdu. Resmi olmayan denetim süreçlerinin yerini, fiziksel zor kullanma yetki ve gücüne sahip organlar toplamı aldı.

Geleneksel toplumdaki ailenin işlevini, kentsel yaşamda küçük gruplar üstleniyor. Geleneksel toplumdaki ailenin yapısal istikrar ve tekdüzeliğine karşılık, çağdaş toplumdaki küçük gruplar birbirlerinden çok farklı alt değer sistemleri üretebiliyorlar. Böylece toplumun yasal kurumları ve o kurumların dayandığı değerler sistemi ile içinde yer alınan grubun değerleri arasındaki farklılık, bir çatışmayı çoğunlukla kaçınılmaz kılıyor. İşte kitle haberleşme araçlarının çağdaş toplumdaki bir önemi de burada ortaya çıkmaktadır. Toplumsal bütünlüğü değişime engel olmadan koruyabilmek, kitle haberleşme araçlarının ortak değer yargıları ve onlara dayalı kurumlarla ilgili tutumuna büyük ölçüde bağlı olmaktadır.

Kurumsal Değişme ve Siyasal Kurumların Göreceli Bağımsızlığı

Her kurumun, toplumsal yaşamın sürebilmesi için bir görevi, bir işlevi bulunduğunu öne süremeyiz. Her kurum bir gereksinmeye yanıt olarak doğar. Ama aynı kurum, toplumun tümü için işlevsel olmayabilir. Hatta zararlı olabilir. Belirli bir düzey ve belirli bir toplumsal ortamda işlevsel olan bir kurum, farklı bir düzey ve farklı bir toplumsal ortamda, toplumsal yaşamın tümü için engelleyici bir etki yapabilir.

Örneğin din, toplumlarda genellikle bütünleştirici bir rol oynar. Ama aynı toplumda şu ya da bu nedenle iki farklı inanç, iki farklı din ya da mezhep yan yana bulunmaya başlayınca durum değişir. Belli bir ortamda, farklı inançlar toplumsal çözülmeye katkıda bulunmaya başlayabilir. Kendi toplumumuzdan İrlanda'ya kadar, bunun çok sayıda kanıtını görüyoruz. Tarih ise daha çarpıcı örneklerle dolu.

Geleneksel toplumdaki ailenin yapısal istikrar ve tekdüzeliğine karşılık, çağdaş toplumdaki küçük gruplar birbirlerinden çok farklı alt değer sistemleri üretirler.

Kurumların, kendilerini yaratan koşulların değişmesinden sonra da varlıklarını sürdürebilmeleri, oldukça yaygın rastlanan bir olaydır. Toplumlarda her zaman, çağdaş gereksinmelere yanıt veren kurumlarla, işlevlerini yitirdikleri halde varlıklarını sürdürebilen kurumlara yan yana rastlanır. İkincilerin ağırlığının artması oranında, sağlıklı bir toplumsal yapıdan söz etmek doğru olur. Bu sağlıklı yapı, siyasal çatışmayı sertleştiren bir etkidir.

Ailenin bir kurum olarak her toplumda aynı işlevi görüp görmediğini örnekler vererek açıklayınız.

SIRA SİZDE

Siyasal kurumların değişimi ve evrimi konusunda, birbirine taban tabana zıt iki görüş var. Birinci görüşü paylaşanlar; siyasal kurumların, ekonomik yapıya bağlı olarak değişime uğradığını savunuyorlar. (Marksistlerin, önceliği üretim biçimine, Marksist olmayanların ise üretim düzeyine verdiklerini daha önce görmüştük). İkinci görüş sahipleri ise, siyasal kurumların önceliğine ya da bağımsızlığına inanıyorlar.

Marx'ın siyasal kurumların değişimiyle ilgili kuramı açık. Bu kuruma göre, toplumsal evrimde itici güç ya da belirleyici öge, üretim teknikleridir. Üretim teknikleri üretim biçimini, yani üretimle ilgili kurumları ve özellikle mülkiyeti belirler. Üretim biçimi ise, siyasetin de içinde bulunduğu bir dizi kurumu kendi gereklerine uygun olarak biçimlendirir. Marx'a göre; belirli üretici güçler belirli bir üretim biçimini, üretim biçimi belirli bir sınıfsal yapıyı, toplumsal sınıflar arasındaki güç dengesi de belirli siyasal kurumları yaratıyor demektir. Gerçi siyasal kurumlar da bir kez oluştuktan sonra, alt yapı üzerinde etki yapabilirler. Ama bu, siyasal kurumların o alt yapı tarafından belirlendiği gerçeğini değiştirmez.

Marksizmde siyasal kurumların, sınıf çatışmaları sonucunda ve çatışmadaki güç dengelerine, daha doğrusu egemen sınıfın gereksinmelerine göre oluştuğu görüşü vardır. Ekonomik etkenler içinde üretim düzeyine, yani "*ekonomik gelişmişlik düzeyi*"ne öncelik verenler için ise, siyasal kurumlar bu ekonomik düzeyin gereklerine göre biçimlenir.

Siyasal kurumların toplumsal (sınıfsal) ekonomik yapı tarafından belirlendiği görüşünü paylaşanlar, özellikle Batılı toplumların evrimlerinden esinlenmişlerdir. Bu, toplumların daha çok kendi iç dinamikleriyle değişime uğradıkları dönemler için geçerli bir gözlemdir. Oysa toplum arası ilişkiler arttıkça, toplumsal-ekonomik gelişmede geri kalmış olanlar, gelişmiş olanlardan giderek daha fazla etkilenmeye başlamışlardır. Geri kalmışlık kısır döngüsünün kırılmasında ya da gelişmişlere yetişme çabalarının hız kazanabilmesinde, siyasal kurum ve süreçlerin bir hareket noktası oluşturabileceği inancı doğmuştur.

Leninist *Rus Devrimi*, Kemalist *Türk Devrimi* ve Maoist *Çin Devrimi*, hep siyasal kurumlardan işe başlayarak alt yapıdaki değişimleri hızlandıran süreçlerdi. Marx, sosyalist devrimi, yarı feodal bir tarım ülkesi için değil, Batı'nın sanayileşmiş kapitalist ülkeleri için öngörmüştü. Oysa **Lenin**, o alt yapının zorunlu kılmadığı üst yapı kurumlarını oluşturarak, alt yapıyı hızlı bir biçimde değiştiren süreci başlattı. Batı'da çoğulcu demokrasiyi yaratan koşullar 1920'lerin Türkiye'sinde yoktu. Alt yapıda o koşulların oluşmasını beklemek, belki de demokrasiyi ve çağdaşlaşmayı bir yüzyıl daha ertelemek demek olacaktı. **Mustafa Kemal**, siyasal kurumlardan başlayarak, önce üst yapıyı çağın gereklerine göre düzenleyici atılımları gerçekleştirdi. O değişiklik de, toplumsal-ekonomik yapıdaki değişimleri peşinden sürükledi. Bu söylenenlerin benzerleri, **Mao**'nun 1949'da siyasal iktidarı ele geçirmesiyle başlamış sayılan Çin Devrimi için de tekrarlanabilir.

Lenin, Mustafa Kemal Atatürk ve Mao tarafından gerçekleştirilen devrimlerin ortak özelliklerini tartışınız.

Siyasal Kurum Olarak Devlet ve İktidar

Devletin oluşumuyla ilgili bir görüş birliğinin bulunduğu söylenemez. Devletin varoluşu nedeniyle ilgili olarak bir görüş birliği olmadığı gibi, devletin insanlık tarihinin hangi aşamasında ortaya çıktığı konusunda da bir görüş birliği yoktur. İnsanların toplum halinde yaşamaya başlamalarıyla, yani aralarında belirli bir işbölümünün var olmasıyla birlikte devletin ortaya çıktığını söylemek, devlet kavramını çok geniş yorumlamak olur. Giderek ağır basan görüşe göre; devlet ancak “ulusal toplum” aşamasından sonra ortaya çıkan bir kurumdur. Ulusal toplumlar, Avrupa’da feodalitenin yıkılmasından sonra doğduklarına göre, devletin doğması da, ancak on altıncı ve on yedinci yüzyıllardan başlayarak söz konusu olacak demektir.

Ulusal devletler, Batı’da kapalı tarım ekonomileri demek olan feodal yapıların yıkılmasıyla oluştu. Ticaretin gelişmesi ve pazar için üretimin başlaması gibi olgular, feodal beyliklerin çerçevesini aşan, daha geniş toplumsal sınırları zorunlu kılıyordu. Bir beylikten ötekine ve feodal beyin kişiliğine göre değişmeyen kurallar ve uygulamalar gerekiyordu. Ulusal diller, ulusal kültürler ve toprak bütünlüğü, bu süreç içinde oluştu. Ulusal sınırlar ortaya çıktı. Kilise de ulusal bir nitelik kazanmaya ve Papalığın etkisi azalmaya yüz tuttu. İktidarın kaynağının Tanrısal değil toplumsal olduğu anlayışı doğdu.

Ulusal egemenlik kavramı ile çağdaş devlet arasında bir bağlantı bulunduğu açık. Egemenliğin kaynağının toplumsal olmadığı durumlarda, tanrısal kökenli bir egemenlik anlayışıyla karşı karşıyayız demektir. Egemenliğin kaynağı Tanrı olunca, siyasal iktidarın oluşumu ve denetimiyle ilgili konular toplumun yetkisi dışında kalır. İktidarını Tanrı’dan alan hükümdar, ancak Tanrı’ya karşı sorumlu olur. İşte bu nedenlerden dolayıdır ki, “ulusal egemenlik” kavramıyla birlikte iktidar toplumsallaşmaya ve çağdaş anlamda devlet doğmaya başlamıştır.

Devleti oluşturan temel öğelerin ülke, ulus, iktidar ve egemenlik olduğu söylenebilir. Devletin işlevleri konusunda ise bir ayrım yapmak gerekiyor. Ülkenin ve üzerinde yaşayan insanların dıştan gelecek tehlikelere karşı korunması, içte güvenliğin ve adaletin sağlanması, toplumun yönetilmesi gibi konuların devletin temel görevlerini oluşturduğunu hemen herkes kabul ediyor. Ama devletin yerine getirmesi gereken “kamu hizmetleri” konusunda önemli görüş ayrılıkları var.

Devleti oluşturan temel öğeler nelerdir?

Yukarıda, devleti oluşturan temel öğeleri sayarken iktidara da yer vermiştik. Öyleyse “siyasal iktidar”ın bulunmadığı bir devlet düşünülemez. Buna karşılık, siyasal iktidar kavramına ve kurumuna, yalnız devlet çerçevesinde rastlanmaz. Çağdaş anlamda devlet olarak nitelendiremeyeceğimiz toplum ve topluluklarda da bir iktidar olgusu vardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, siyaset bilimini, siyasal iktidar konusunu inceleyen bilim olarak kabul edenlerin sayısı oldukça yüksektir. Bu nedenle, siyasal iktidar kavramına da bir kurum olarak ayrıca değinmek zorundayız.

İktidar, geniş anlamıyla, kendi iradesini egemen kılabilme, başkalarının davranışlarını denetleyebilme, bir şeyi yapmaya ya da yapmamaya zorlayabilme gücü olarak tanımlanabilir. Örneğin **Max Weber**’e göre iktidar; “toplumsal ilişkiler çerçevesinde bir iradenin, ona karşı gelinmesi durumunda bile yürütülebilmesi olanıdır.” Başka bir deyişle, iktidar başkalarını yönetme gücüdür.

Siyasal iktidar en genel iktidardır, çünkü toplumun sadece bir kesimi üzerinde değil tümü üzerinde geçerlidir. En kapsamlı iktidardır, çünkü yetki alanı çok geniştir ve hemen toplumu ilgilendiren tüm ortak konulara kadar uzanır. En üstün iktidardır, çünkü toplum içinde geçerli olan tüm diğer iktidarlara da etki etme, sınırlar koyma ve denetleme olanaklarına sahiptir. Nihayet siyasal iktidar, kararlarını yürütebilmek için gerektiğinde zor kullanma yetkisine meşru olarak sahip bulunan tek iktidar türüdür. Toplumda söz konusu olabilecek diğer iktidarlar, ancak siyasal iktidarın kendilerine tanıdığı sınırlar içinde yaptırım uygulayabilirler.

Siyasal iktidarın kaynaklarını araştırdığımızda, **Max Weber**'in "otorite türleri" ile ilgili ünlü sınıflandırmasından hareket etmekte yarar var. Çünkü siyasal iktidarın temel öğelerinden birisini, "*buyurma gücü*" olarak kısaca tanımlayabileceğimiz "*otorite*" olgusu oluşturur.

Siyasal iktidarı diğer iktidarlardan üstün, güçlü ve kapsamlı kılan nedir?

SIRA SİZDE

Weber otorite türlerini üçe ayırıyor: *Geleneksel otorite*, *karizmatik otorite* ve *hukuksal otorite*. Geleneksel otorite; geleneklerin büyük saygı gördüğü, toplumsal düzeninin ağır değiştiği (durağan) toplumlarda ve kurumlarda görülür. Ataerkil aile, feodal toplum gibi. Bu gibi ortamlarda, iktidarın kaynağı gelenekler ve yerleşik inançlardır.

Geleneksel otorite, karizmatik otorite ve hukuksal otorite.

Karizmatik otorite, önderin olağanüstü gibi görünen niteliklerinden doğar. İktidarın kaynağı, bizzat kişinin doğuştan sahip olduğuna inanılan özellikleridir. Büyük bir kahraman ya da çok zor koşullar içinde toplumu çıkış yoluna sokabilmiş olan bir önderin iktidarının kökeninde, işte bu karizmatik otorite bulunur. Çok zaman mantıkla araştırılmadan, onun olağanüstü niteliklere sahip olduğuna inanılır. Atatürk, Napolyon, Churchill, De Gaulle, Lenin, Mao, Castro veya Humeyni gibi.

Siyasal iktidarın en önemli kaynağı buyurma gücü olarak tanımlanan otoritedir.

Hukuksal ya da demokratik otorite ise, ne geleneklerden ne de olağanüstü kişisel niteliklerden kaynaklanır. Bu tür otorite söz konusu olduğunda, iktidarın kaynağını akıl ve kuralları oluşturur. Kişiler belirli kurallara göre iktidara gelir, belirli sınırlar içinde yetkilerini kullanır ve belirli kurallara göre iktidardan uzaklaşırlar. Bu hukuksal kökenli bir otorite ve kaynağını hukuktan alan bir siyasal iktidar türüdür.

Max Weber'e göre kaç tür otorite vardır? Tanımlayınız.

SIRA SİZDE

KÜLTÜREL ETKENLER

Kültürel etkenleri incelerken önce kültür, uygarlık, evrensel kültür ve alt kültür gibi kavramlar arasındaki ayrımı görmek gerekir. Siyasal tartışma ve çatışmalarda önemli bir yer tutan ideoloji olgusu da bu ilk aşamada üzerinde durulacak konular arasında yer alıyor. İkinci aşamada, siyasal değer sistemlerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan siyasal toplumsallaşma sürecini ve daha sonra da kültürel etkenlerin kendi başlarına ya da bir bütün olarak siyasal yaşamdaki yansımalarını inceleyeceğiz.

Kültür ve İdeoloji

İnsan, içinde yetiştiği çevrenin bir ürünüdür. Benzer koşulları paylaşanlar benzer biçimde düşünürler. **Durkheim**'den hareket ederek, kültürü bir duyuş, düşünüş ve davranış birliği olarak tanımlayabiliriz. Duyuş, düşünüş ve davranış birliği ya da benzerliği ise, bir ulusun, bir toplumun, öbür toplumlardan değişik olan tarihsel ve güncel koşullarının etkisiyle oluşur.

Uygarlık, kültürden daha geniş, evrensel kültürden ise daha dar bir kavramdır.

Uygarlık, kültürden daha geniş, evrensel kültürden ise daha dar bir kavramdır; benzer kültürlerin ortak yanlarını ve teknolojik düzeydeki birlik ya da bütünlüğü içerir.

Kültürle ilgili temel kavramlara göz atarken, genellikle “*kültür emperyalizmi*” olarak nitelendirilen olguya ve bu konudaki bilimsel tartışmalara da kısaca değinmekte zorunluluk var. Çağımızda kitle iletişim araçlarının kazandığı olağanüstü etki ne kadar gerçekse, bu araçların varlıklı, ileri ölçüde sanayileşmiş ülkeler tarafından, kendi kültürlerini yaymak için kullanılabilecek önemli bir olanak oluşturduğu da o ölçüde açıktır. Ayrıca teknoloji üreten ülkelerin dillerini öğrenmek (başta İngilizce olmak üzere), geri kalmış ülkelerin seçkinleri için zorunlu olmakta, bu zorunluluk da, o ülkelerin kültürel etkilerinin yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Kaldı ki, söz konusu seçkinlerin bir bölümü zaten o ülkelerde eğitim görmektedirler. Bunun sağladığı olanaklarla kendi toplumlarında daha etkili olmakta -eğitim kurumları da dahil olmak üzere- toplumsal yaşamın çeşitli kesimlerinde, etkilendikleri dış kültürün özelliklerini belirli ölçüler içinde taşımaktadırlar.

Evrensel kültür, tüm ulusal kültürlerin katkılarıyla oluşur. Oysa burada söz konusu olan olay, belirli bir ulusal kültürün, diğer toplumları genellikle tek yanlı olarak etki altına alması, söz konusu ulusal kültürün taşıdığı değerler sisteminin, bir alışkanlık yaratılarak yayılmaya başlamasıdır.

Kültür emperyalizmini yaratan temel öge, ileri teknoloji ve ileri teknolojiye bağımlı ekonomik güçtür.

Ne var ki, bu güçlü dış kültürel etkinin sonucu olarak topluma yerleşen yeni yaşam biçimi ve değişen beğeniler, o dış etkiyi yaratan ekonomik gücün ürünleri için giderek büyüyen bir pazar oluşturuyor. Böylece de, ekonomik güç ile kültürel etki, sürekli birbirlerini besleyip büyüten bir kısır döngü yaratıyorlar

Kültürel etkenlerin siyasal yaşamdaki yansıması söz konusu olduğunda, akla ilk gelen olgu kuşkusuz ki ideolojilerdir. Kültür gibi ideoloji de sayısız tanımla yapılmış bir kavramdır. İdeolojileri, toplumda benzer koşulları paylaşanların, bu koşullardan doğan ortak gereksinimlerini karşılayan, kendi içinde tutarlı inanç sistemleri olarak tanımlayabiliriz.

Kültür emperyalizmini yaratan temel öge, ileri teknoloji ve ileri teknolojiye bağımlı ekonomik güçtür.

SIRA SIZDE

Kültür ve ideoloji kavramları arasında ne gibi farklılıklar vardır?

Siyasal Toplumsallaşma

Siyasal toplumsallaşma süreci, toplumsallaşmanın bir bölümünü oluşturur. Siyasal toplumsallaşma, siyasal inanç, değer ve davranışların birey tarafından benimsenme ya da toplum tarafından bireye öğretilme süreci olarak tanımlanabilir. Bu konudaki kitabında **Türker Alkan** şu tanımla veriyor: “Siyasal toplumsallaşma, toplumsal-siyasal çevre ile bireyin arasında yaşam boyu süren dolaylı ve doğrudan etkileşim sonucunda, bireyin siyasal sistemle ilgili görüş, davranış, tutum ve değerlerinin gelişmesidir.”

Siyasal toplumsallaşmada rol oynayan kurumların başında aile gelir. **Freud**’dan başlayarak birçok psikolog, temel tutumların çocuğun ilk yaşlarında olduğu görüşünü paylaşıyorlar. Bu temel tutumların, siyasal davranışların belirlenmesindeki önemi ise yadsınmayan bir gerçektir. Ailenin siyasal toplumsallaşmadaki ağırlığını vurgulayan en ilginç örneği, Almanya’daki otoriter aile yapısının, nasıl **Nazi** rejiminin gelişmesini kolaylaştırdığını gösteren araştırmalar oluşturuyor.

Ailenin özellikle çocukluğun ilk yıllarında etkili olduğunu ve zamanla, çocuk büyüdükçe bu etkinin azaldığını belirtmek gerekir.

Siyasal toplumsallaşmada rol oynayan kurumların başında aile gelir.

Yaş ilerledikçe, çocuklar siyasal konuları daha çok arkadaş grupları içinde tartışmaya başlıyorlar. Özellikle aile yapısının otoriter olduğu durumlarda, arkadaş grubunun etkisi kendini daha kolaylıkla duyurabiliyor. Emekçi sınıflardan gelen çocuklar, eğer daha varlıklı kesimlerin çocuklarıyla aynı gruplara girmişlerse, genellikle öbürlerinin değerlerini benimseme yolunda bir eğilim doğuyor.

Okulun siyasal toplumsallaşmasındaki yerini, yalnızca öğretmenin etkisiyle sınırlandırmak yanlış olur. Derslerin içeriği, öğrencinin o okul nedeniyle karşı karşıya geldiği değişik çevre ve koşullar, okulda oluşan arkadaş grupları, öğretmenin etkisine eklenen ve her zaman aynı yönde olmayan etkiler yaratabilirler. Okulun siyasal toplumsallaşmadaki yeri, işte bu etkilerin bir bileşkesi olarak ortaya çıkar. Ailesinden uzakta, küçük yaştan başlayarak yatılı okullarda eğitim gören çocuklar üzerinde, en etkili toplumsallaşma aracı olarak bu ortamın rol oynaması doğaldır.

Çeşitli dernekler ve sendikalar gibi mesleki örgütler ile siyasal partiler de, siyasal toplumsallaşma sürecinde zaman zaman belirli ağırlıklar taşırlar. Ama bu örgütlerin, kendi değer sistemleri içindeki etkisi, o örgütler çerçevesinde oluşan ya da devam eden arkadaş gruplarının etkisiyle iç içedir. Bazı durumlarda, o örgütlere girişte arkadaş gruplarının rolü olabileceği gibi, bazı durumlarda da, ilgili örgütler çerçevesinde yeni arkadaş grupları oluşabilir.

Çocuğun toplumsallaşmasındaki temel tutumları ilk yaşlardan itibaren oluşur.

Bireyin siyasal olarak toplumsallaşmasında aile, okul, arkadaş grupları ve toplumsal örgütlerin etkileri arasında ne gibi farklar vardır? Kendiniz ve yakın çevrenizi de dikkate alarak tartışınız.

SIRA SIZDE

Kültür ve Siyaset

Geniş anlamıyla kültürü öğelerine ayırırsak, inançlar, kurumlar ve tekniklerle karşılaşırız. Kurumların ve tekniklerin siyasal yaşamdaki etkilerini daha önce görmüştük. Burada inançların ve bir bütün olarak kültürün siyasal yaşama nasıl yansıdığına değineceğiz.

Bir siyasal rejim ya da o rejim içinde oluşan bir hükümetin meşruluğu da, doğrudan o ülkede yaygın olan inançlara bağlı bir konudur. Toplumun büyük çoğunluğunun inançlarına uygun olan siyasal iktidar meşru ve ona boyun eğmek doğal sayılır. Yaygın inançlara ters düşen bir siyasal iktidarın sürekliliği ise, ancak baskı ve şiddet yöntemlerine dayanması ile olanaklıdır.

Bir siyasal iktidar biçimi, toplumun çoğunluğunca meşru olmaktan çıkmış ve gene çoğunluğun inançlarına uygun bir iktidar biçimi henüz oluşmamışsa, siyasal bunalım kaçınılmazdır. Bu genellikle geçiş durumundaki toplumlar da ortaya çıkar. İspanya benzer bir bunalımı **Franco**'dan sonra yaşadı; İran da, **Şah**'ın devrilmesinden bu yana, giderek azalan ölçüler içinde yaşıyor.

“*Siyasal bilinç*” olarak adlandırdığımız olgu da, inançlarla yakından ilgilidir. Siyasal davranışlar üzerinde gelir düzeyinin, cinsiyetin ve yaşın önemli etkileri olduğunu biliyoruz. Ama siyasal davranışları belirleyen koşullar içinde eğitim düzeyinin, dinsel ve siyasal inançların da onların hemen arkasında yer aldığı bir gerçektir.

Siyasal bilinç veya siyasal davranışlar üzerinde etkili olan faktörler nelerdir?

SIRA SIZDE

Toplumsal özelliklerin siyasal yaşama da yansıdığına kuşku yok. Ama söz konusu özellikler acaba ırksal niteliklerden mi, yoksa o toplumun kültüründen mi kaynaklanıyor? Irkçı kuramlar, ırkların zihinsel ve toplumsal yeteneklerinin eşit olmadığını, bazılarının siyasal yapılar ve parlak uygarlıklar oluşturmaya ötekilerin-

den daha yatkın olduğunu öne sürüyorlar. Oysa bilimsel araştırma ve gözlemler, bu gibi iddiaların bilimsel olmaktan çok ideolojik önem taşıdığını ortaya koyuyor.

Kültürün toplumlar ve giderek siyasal yaşam üzerindeki etkisini gördükten sonra, kültürel değişimin neye ya da nelere bağlı olduğunu araştırmakta yarar var. Klasik toplum kuramlarının kültür ile toplumsal yapıyı bütünleştirdiğini biliyoruz. **Marx**'a göre, kültürü biçimlendiren üretim biçimidir. Weber'e göre, düşünce, davranış ve toplumsal yapı bir bütün oluşturmaktadır. Amerikan toplumbilimcisi **Daniel Bell** ise çok farklı bir savla bu klasik kuramların günümüzde geçerliliklerini yitirdiğini savunuyor.

SIRA SİZDE

Bir ulusun oluşumunda ırk mı yoksa kültür mü daha önemli rol oynar? Tartışınız.

Bell'e göre; günümüzde teknoekonomik düzenle, yani toplumsal yapıyla kültür arasında köklü bir kopukluğun varlığından söz edilebilir. Toplumsal yapıda, etkinlik ve işlevsel akılcılıkla tanımlanan ekonomik bir kural geçerlidir. Oysa, kültüre egemen olan eğilimler, akılcı olmayan eğilimlerdir. Artık varlıklı müşteriler, sanatı eskisi gibi denetleyememektedirler. Kültürel alanda egemen olanlar öncü sanatçılardır. Toplumun beğenisine ve piyasaya yön veren onlardır. Günümüzde, azınlıkların kültürü çoğunluğunkini bastırmış durumdadır. Burjuva değerlerini yansıtan hiçbir önemli yazar, ressam veya ozan yoktur. Sol, ABD'de, eğer 1950'li yıllarda ayakta kalabildiyse, bunu siyasetteki gücüne değil, kültürel yaşamdaki gücüne borçludur.

Bell'in, belirli bir gelişme aşamasında toplumlar için öne sürdüğü görüşler, yenidir ve tartışmaya açıktır.

Özet

Siyasal yaşamı belirleyen etkenler vardır. Bunlardan doğal etkenler, demografik etkenler ve ekonomik etkenler alt yapı etkenleri, kurumsal etkenler ve kültürel etkenler ise üst yapı etkenleridir.

Alt yapı etkenlerinden doğal etkenler ele alınırsa, iklimin siyasal yaşam üzerinde belirli bir etkisi vardır. Sıcak ülke insanların hareketli, neşeli ama daha az cesur olduklarını ileri süren düşünceler olmuştur. Coğrafi konumu ve topraklarının genişliği de bir ülkenin siyasal yaşamını etkileyebilir. İngiltere örneğinde görüldüğü gibi ada ülkelerinde siyasal çatışmalar daha azdır. ABD' nin çok geniş bir ülke olması sınıf bilinci oluşmasına olanak vermemiştir. Ünlü Fransız düşünür Montesquieu, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü devletin ve kentin çok büyümesi sonucu demokrasinin ve Cumhuriyet'in zayıflaması ile açıklamaktadır. Büyük ülkelerde çoğu kez federatif sistemler kurulmaktadır. Ülkenin doğal kaynaklar açısından ekonomik zenginliğe sahip olup olmaması da önemli bir etkenlerdir. Zenginlik ve refah bir yönüyle siyasal çatışmaları yumuşatır. Ancak ülke gelişmemişse dış güçler bu doğal kaynak bolluğuna göz dikebilirler ve siyasal çatışmalar olabilir. İngiliz tarihçi Arnold Toynbee'ye göre çok uygun ve kolay coğrafi koşullar insanları tembelleştirir. Uygarlık gelişimi yavaşlar. Aşırı zor coğrafi koşullar ise, umutsuzluk, kadercilik ve hareketsizlik yaratır. Ancak günümüzde teknolojik gelişmeler bu etkenlerin önemini azaltmıştır. Çölün ortasındaki İsrail devleti bunun en güzel kanıtıdır.

İklim ve coğrafi koşullar Türk tarihi üzerinde de etkili olmuştur. Uzun süre göçebe yaşayan Türk boyları örgütçü ve disiplinli olmuşlardır.

Osmanlı toplum yapısını ve siyasal modelini Asya Tipi Üretim Tarzı ile açıklayan görüşler ileri sürülmüştür. Ancak dikkatle incelenince iç ticaret, dış ticaret aile ekonomisi ve özel mülkiyete çok benzeyen toprak kullanma hakkı bakımından önemli farklar vardı.

Kendimizi Sınayalım

1. Özgürlükle soğuk iklim arasında bir bağlantı bulunduğunu, sıcak iklimin ise boyun eğme eğilimlerini geliştirdiğini ilk öne süren düşünür aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Aristo
- b. Platon
- c. Weber
- d. Rousseau
- e. Michelet

2. Amerikan toplumunu diğer Batılı toplumlardan ayıran temel özellik aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Farklı kültürlerden oluşması
- b. Sınıf bilincinin gelişmemiş olması
- c. Kuzey ve güney olarak ikiye bölünmesi
- d. Gelişmiş bir ülke olması
- e. Tarihsel olarak diğer ülkelere oranla daha geç kurulması

3. Gelişmiş, orta derecede gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin dünya haritasındaki dağılımları dikkate alınarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- a. En az gelişmiş ülkeler kutuplarda bulunur.
- b. Ekvatorda gelişmişlik düzeyi yüksektir.
- c. Çöllük bölgelerde gelişmişlik düzeyi düşüktür.
- d. Gelişmiş ülkeler ılıman iklim kuşağında yer alırlar.
- e. Bozkırlarla kaplı ülkeler ise az gelişmişliğin üst sınırında yer alırlar.

4. Topluluk ve toplum arasındaki ayrımı mekanik ve organik dayanışma olarak nitelendiren düşünür aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Durkheim
- b. Tönnies
- c. Weber
- d. İbni Haldun
- e. Michelet

5. Aşağıdakilerden hangisi toplumdan ziyade topluluğa egemen olan duygu olarak değerlendirilmiştir?

- a. Ben duygusunun egemen olması
- b. Biz duygusunun egemen olması
- c. Bireysel iradeye dayalı bir dayanışma
- d. Kişisel irade, moda ve zevklerin ağır basması
- e. Bireysel çıkarların ortak çıkarların önüne geçmesi

6. Aşağıdakilerden hangisi az gelişmiş ülkelerin özelliklerinden biri değildir?

- a. Nüfus artış hızının çok yüksek olması
- b. Çok doğum- çok ölüm dengesinin bozuk olması
- c. Sanayileşme oranının yüksek olması
- d. Tarımın çoklukla ilkel yöntemlerle yapılması
- e. Üretim hızının düşük olması

7. Aşağıdakilerden hangisi Marksizmin iddialarından biri değildir?

- a. Devlet toplumsal sınıflar arasındaki çatışmanın bir ürünüdür.
- b. Toplumsal yapının temelinde üretici güçler yer alır.
- c. Üst yapıda dinsel inançlar, hukuk, ideoloji bulunur.
- d. Devletin belirli geçiş dönemleri dışında yansız ve sınıflar üstü olmasına olanak yoktur.
- e. Alt yapıyı belirleyen asıl öge üst yapı ve siyasal kurumlardır.

8. Aşağıdakilerden hangisi toplumsal kurumlardan biri değildir?

- a. Aile
- b. Din
- c. Hukuk
- d. Siyaset
- e. İktidar

9. Aşağıdakilerden hangisi devleti oluşturan temel öğelerden biri olamaz?

- a. Ülke
- b. Ulus
- c. İktidar
- d. Egemenlik
- e. Siyasal parti

10. Otorite türlerini geleneksel, karizmatik ve hukuksal olarak üç bölümde inceleyen düşünür aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Weber
- b. Marx
- c. Tönnies
- d. Aron
- e. Durkheim

Yaşamın İçinden

Ekonominin Merkeziliği

Marx'ın ekonomik eşitsizlik eleştirisi on dokuzuncu yüzyılın ortalarında, kapitalizmle ilişkili kötü, zor çalışma koşullarından ve yaygın yoksulluktan etkilendi. Varlıklı ticaret ve sanayi seçkinleri ("burjuva kapitalist sınıf"), yoksullaştırılmış, işçi sınıfının (proleterya) yaşam koşullarının iyileştirilmesini amaçlayan reformlara karşıydılar. Marx'ın *Kapital*'i onu öfkeliendiren emek pratiklerinin canlı betimlemeleriyle bezenmiştir.

Mary Anne Walkley, otuzu aynı odada olmak üzere, 60 başka kızla birlikte kendilerine sağlanan havanın yalnızca 3'te biriyle yetinerek aralıksız 26 buçuk saat çalışmıştı...

Mary Anne Walkley Cuma günü hastalandı, Pazar günü öldü... Doktor, Mr. Keys, ölüm döşegine ulaştığında iş işten geçmişti, jürinin önünde "Mary Anne Walkley'nin aşırı kalabalık bir odada uzun saatler boyunca çalışmaktan ölmüş olduğuna" dair tanıklık yaptı.

Marx'a göre Mary Anne Walkley'nin ve onun gibi diğerlerinin ölümleri basit birer kaza değildi. Ekonominin -madde gereksinimlerinin üretimi ve dağıtımın- insan yaşamının nihaî belirleyeni olduğuna ve insan toplumlarının tarihsel olarak ekonomik güçlerin acımasız dinamiğine uygun biçimde doğduğuna ve yok olduğuna inanıyordu. Böylece Mary Anne Walkley, kapitalizm çağında doğmuş olmakla, üretim araçları sahipleri (kapitalist sınıf) kendilerini daha çok zenginleştirebilsinler diye yetersiz ücretlerle çalışarak kısa ve yoksul bir yaşam sürmeye mahkum oluyordu. Zorluklarla dolu yaşamı ve vakitsiz ölümü, on dokuzuncu yüzyıl ortasının ekonomik koşullarınca belirlenmişti. Ancak, Marx'a göre, bu yoksullaştırılmış, yabancılaşmış ve sömürülmüş işçi sınıfının gerçekleştireceği bir devrim aracılığıyla kapitalist sistemin çöküşü eşit biçimde kaçınılmaz olan bir sonuçtur.

Kaynak: Karl Marx, "Capital=Selections" içinde *The Marx-Engels Reader*, ed.Robert C. New York, 1972, s.259.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a İklim ve Siyasal Davranışlar konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. b Coğrafi Konum ve Genişlik konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. b Coğrafi Konum ve Genişlik konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. a Topluluktan Topluma Siyasetin Boyutları kısmını gözden geçiriniz.
5. b Topluluktan Topluma Siyasetin Boyutları kısmını gözden geçiriniz.
6. c Nüfus Patlaması ve Siyasal gerilim kısmına bakınız
7. e Kurumsal Değişme ve Siyasal Kurumların Göreli Bağımsızlığı kısmını gözden geçiriniz.
8. e Kurumların Oluşumu ve İşlevi kısmını gözden geçiriniz.
9. e Siyasal Kurum Olarak Devlet ve İktidar konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. a Siyasal Kurum Olarak Devlet ve İktidar konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- ARI, Oğuz. **Köy Sosyolojisi Okuma Kitabı**, Boğaziçi Üniv. Yayınları, İstanbul, 1977.
- ARMAĞAN, Sibel-İbrahim. **Toplumbilim**, Barış Yayınları, İzmir, 1988.
- AZİZ, Aysel. **Toplumsallaşma ve Kitleleşme**, A.Ü. BYYO Yayınları, Ankara, 1982.
- BALABAN, Ali Rıza. **Gelenekler, Töre ve Törenler**, Betim Yayınları, İzmir, 1983.
- BOUTHOU, Gaston. **Le phenomene-guerre**, Payot, Paris, 1954.
- DUVERGER, Maurice. **Sociologie**, PUF, Paris, 1966.
- GÖKÇE, Birsen. **Gecekondu Gençliği**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1971.
- KELEŞ, Ruşen. **Yüz Soruda Türkiye’de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1972.
- KELEŞ, Ruşen- ÜNSAL, Artun. **Kent ve Siyasal Şiddet**, SBF Yayınları, Ankara, 1982.
- KIRAY, Mübeccel. **Toplumbilim Yazıları**, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1982.
- MENDRAS, Henri. **Elements de sociologie**, Armand Colin, Paris, 1967.
- OZANKAYA, Özer. **Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür**, SBF Yayınları, Ankara, 1971.
- SAUVY, Alfred. **Richesse et population**, Paris, 1944.
- SENCER, Yakut. **Türkiye’de Kentleşme**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan. **100 Soruda Kırsal Türkiye’nin Yapısı ve Sorunları**, (3. Baskı), Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1975.

Siyasal Yaşam İçinde Bireyin Yeri

3

Yaşamın ilk ışıklarından beri, bütün organik varlıklar azalan derecelerde birbirlerine benzerler ve böylece grup altındaki gruplarda sınıflandırılırlar. Bu sınıflandırmanın, takım yıldızlarındaki yıldızlar gibi keyfi olmadığı açıktır. Gruplardan birisi yalnızca karada, diğeri de suda yaşamaya uygun olsaydı, birisi meyveyle diğeri etle beslenseydi, vs. sınıflamak çok kolay olurdu; ama durum doğada çok farklıdır; çünkü aynı alt grup üyelerinin bile nasıl değişik alışkanlıklara sahip olduğu genellikle bilinir. Değişim ve doğal seçimle ilgili olan ikinci ve dördüncü bölümlerde, büyük cinslerindeki yaygın ve sık rastlanan türlerin, yani egemen olanların, en çok çeşit ürettiklerini göstermeye çalıştım. Böylece türeyen çeşitler veya başlangıç durumundaki türler, bana göre, sonunda yeni ve farklı türlere dönüşür. Bunlar da, katılım ilkesiyle yeni ve üstün türler üretme eğiliminde olur. Bunun sonucunda, şimdi daha büyük olan ve birçok üstün türü içeren gruplar, sayı olarak sonsuza kadar büyüme eğilimi gösterir. Her türün farklılaşmış olan dölünün, doğada çok ve farklı yerleri ele geçirmeye çalışması nedeniyle sürekli karakter iraksaması eğiliminde olduğunu da göstermeye çalışmıştım. Bu sonuç, kısıtlı bir alanda rekabete giren yaşam formları arasındaki çeşitliliğe bakınca ve çeşitli, doğallaşma durumları nedeniyle de destek görecektir.

(**Kaynak:** Charles Darwin, **Türlerin Kökeni**, Gün Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.404)

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- 👁 bireyin siyasal yaşam içindeki yeri ve önemini tanımlayabilecek,
- 👁 siyasal tutum ve düşüncelerin nasıl oluştuğu, nasıl değiştiği, insanların yaşantıları ve yaşları ile siyasal davranışları arasındaki ilişkileri açıklayabilecek,
- 👁 kuşaklar arası çatışmaları, öğrenci olayları ve bunun siyasal nedenlerini tartışabilecek,
- 👁 kadın ve erkeklerin siyasal tercih nedenleri ve bu nedenlerin cinsiyet ile ilişkisini açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Tutum
- Davranış
- Zevk İlkesi-Gerçek İlkesi
- Darwincilik
- Tutucu Kuram
- Kuşaklar Arası Tutumlar

İçindekiler

- GİRİŞ
- BİREY VE SİYASET
 - Siyasal Tutumların Oluşumu
 - Siyasal Tutumların Değişimi
 - Siyasal Yaşamda Bireyin Yeri
- YAŞ VE SİYASET
 - Kuşaklar Arası Tutum Farkları
 - Kuşaklar Arası Tutum Farklarının Nedenleri
 - Yüksek Öğrenim Gençliği ve Siyaset
- CİNSİYET VE SİYASET
 - Kadın-Erkek Tutum Farkları
 - Kadın-Erkek Tutum Farklarının Nedenleri
 - Türklerde ve İslamda Kadın

GİRİŞ

Bireyin siyasal yaşam içindeki yeri saptanırken, önce onun tutum ve davranışlarına toplumun ne ölçüde ve hangi süreçlerle katkı yaptığını, bireyin ne ölçüde bir seçme ve hareket özgürlüğüne sahip olduğunu araştırmak gerekir. Psikolojik etkenlerin siyasal yaşama yansması da tutum ve davranışların belirlenmesindeki ağırlığı da bu çerçevede içinde gündeme gelir. Bunların sonucunda birey boyutunun siyasal yaşamda taşıdığı önemin derecesi ortaya çıkar.

BİREY VE SİYASET

Siyasal Tutumların Oluşumu

Tutum, belirli bir konudaki kanı ve davranışların kaynağını oluşturan, onlar arasındaki bağlantıyı ve bir anlamda tutarlılığı sağlayan bir olgudur. Kanı ise, belirli bir anda belirli bir soruya ilişkin düşüncelerdir. Kanı yönünde harekete geçildiği zaman davranış ortaya çıkar. Davranış gözlemlenebilir, kanı gözlemlenemez. Tutum, belirli bir konudaki kanı ve davranışların bütünüdür.

Örneğin bir kişi otoriter bir tutuma sahipse, buna dayanarak onun birçok ayrıntıdaki kanı ve davranışlarını önceden tahmin edebiliriz: Ailede babanın egemen olmasından yanadır. Demokratik uygulamalardan hoşlanmamakta, disiplinli bir rejim istemektedir. İnsanların eşit yaratılmadıklarına, bu nedenle de, bazılarının buyurması bazılarının da buna boyun eğmesi gerektiğine inanmaktadır. Ona göre, insanlar gibi ırklar da eşit yaratılmamışlardır. Bazı ırklar üstün, bazıları ise aşağıdır. Üstün ırkların dünyayı yönetmesi gerekir.

Kişi, belirli biyolojik ve fiziksel özelliklere sahip olarak dünyaya gelir. Kısa ya da uzun, zayıf ya da şişman, siyah ya da beyaz derili, az ya da çok akıllı olmak gibi özellikler büyük ölçüde doğustandır. Ama, derinin rengiyle ilgili özellik dışındakiler, zamanla, yaşam koşullarına bağlı olarak belirginleşir veya bir ölçüde değişebilir. Zeka düzeyinin bile beslenme ve eğitimle yakından ilişkisi bulunduğunu artık biliyoruz.

Tutum, belirli bir konudaki kanı ve davranışların kaynağını oluşturan, onlar arasındaki bağlantıyı ve bir anlamda tutarlılığı sağlayan bir olgudur.

Tutum ve davranış tanımlarını göz önünde bulundurarak yakın çevrenizdeki insanları değerlendiriniz.

SIRA SİZDE

Kişi dünyaya geldiği andan itibaren, doğuştan sahip olduğu özelliklere ailenin etkisi eklenmeye başlar. Böylece toplumsallaşma süreci de başlamış olur. Ama aynı koşullarda yetişen ikiz kardeşlerin bile ilerde benzer durumlarda farklı davranışlarının nedeni, özgeçmişler arasındaki -ayrıntıda da olsa- farklılıklardır. Tutumların oluşumunda tüm bu etkenlerin katkısı vardır. Bu etkenlerin birisini abartınca ya da herhangi birisini yok sayınca gerçeği yakalamak zorlaşır.

Freud, insandaki temel tutumların çocukluk yıllarında oluştuğunu ve bunların daha sonraki dönemlerde çok az değiştiğini öne sürmektedir. Ona göre, çocuğun ana ve babası ile ilişkilerinin izleri tüm yaşam boyu silinmez. Özellikle annesinin koruyucu kanatları altında, çocukta ilkin “*zevk ilkesi*” egemen olur. Yemek, içmek, uyumak, küçük ve büyük abdestini yapmak dahil, hemen her şey onun isteğine göre düzenlenmiştir. Oysa zamanla durum değişecek, toplumsal baskı ve yasaklarla birlikte “gerçek ilkesi” ortaya çıkacaktır. “*Zevk ilkesi*” ile “*gerçek ilkesi*” arasındaki çatışmanın ürünü, bazılarının siyasal çatışmanın temeline yerleştirmeye çalıştığı “doyumsuzluk”dur.

Freud'e göre, saldırganlık doyurulamayan içgüdülerin yol açtığı bir patlamadır. “Zevk ilkesi” ile “gerçek ilkesi” arasındaki çatışmanın sonucunda birçok olasılık vardır. Ya “libido” olarak adlandırılan zevk gereksinmesi ve enerji, bilinç altına itilir ve rüyalar ile nevrozların nedeni olur; ya da yaratıcı güce dönüşür. Cinsel isteklerini yeterince doyuramayan kişi, bu yolda kullanamadığı enerjisini, sporda, ticaretle, bilimde, sanatta veya siyasette kullanır. Başka bir deyişle, “yüceltme” süreci harekete geçer.

SIRA SİZDE

Freud'un zevk ilkesi ve gerçek ilkesini kavramlarını tanımlayınız.

Yaşamının sonuna doğru, Freud'un düşüncesinde “ölüm içgüdü”nün önemli rol oynamaya başladığını görüyoruz. Şiddet ve saldırganlığın, libido ile çatışan ölüm içgüdülerinden kaynaklandığı görüşü ortaya çıkıyor (Bilinç altında ölüm korkusunu uyandıran şimşekli havaların, aynı zamanda cinsel istekleri harekete geçirmesi ilginçtir). Saldırganlık, başkalarını yok etme eğilimidir. Bu eğilimde ise; insanın kendinde görmek istemediği ölümü, başkalarının üzerine atma isteği yansımaktadır.

Freud'un yolunu izleyen bazı psikologlar, giderek birtakım temel davranışların nedeni olarak fiziksel yetersizlikleri gösterdiler. Siyasal yaşamda önem taşıyan saldırganlık, otoriterlik, egemen olma gibi eğilimler bir güçsüzlükten kaynaklanıyor olabilir. Böylece bir yetersizliğin başka bir davranışla gizlenmesi ya da yetersizlikten doğan bir doyumsuzluğun bu yoldan giderilmesi söz konusu olmaktadır. Örneğin; şiddet eğilimi enerji fazlalığından kaynaklanabileceği gibi, fiziksel güçsüzlüğün gizlenmesi işlevini de yüklenmiş olabilir. Nasıl ki, “donjuanlık” normalin üstünde bir cinsel enerjinin ürünü olabileceği gibi, cinsel yetersizliğin yarattığı bir kompleksin sonucu da olabilir.

Temel tutumların çocukluğun ilk yıllarında ve ailenin büyük etkisi altında oluştuğunu kabul edersek, daha ileriki yıllarda oluşan siyasal tutumların bu temel tutumların uzantısı olduğunu da kabul etmek gerekir. Temel tutumlara ters düşen bir siyasal tutum elbette ki düşünülemez. Ama bu oluşum içerisinde birçok yeni etken de rol oynar.

Temel tutumların üzerine eklenen yeni tutumların oluşumunda bir yanda toplumsal etkenler, öte yanda da yaşanmış deneyimler ağırlık taşırlar. Toplumsal sınıfı, iş ve arkadaş çevreleri, gelir düzeyi, mesleği, oturduğu yer, eğitim düzeyi gibi veriler, toplumsal etkenlerdir. Bunlara gene aile aracılığıyla edindiği dinsel inançları da ekleyebiliriz.

SIRA SİZDE

Çocukluğun ilk yıllarında oluşan temel tutumların üzerine eklenen yeni tutumların oluşumunda hangi faktörler rol oynar?

Bireyin siyasal tutumlarının, çocukluğun ilk yıllarında ve ailenin büyük etkisi altında oluşan temel tutumların uzantısı olduğu söylenebilir.

Bireyin siyasal tutumlarının, çocukluğun ilk yıllarında ve ailenin büyük etkisi altında oluşan temel tutumların uzantısı olduğu söylenebilir.

Kişinin siyasal tutum ve davranışlarının oluşumunda rol oynayan deneyimlerinin başında, siyasetle doğrudan ilgili olanlar gelir. Örneğin, kişinin ailesinden başlayarak karşılaştığı otorite ile ilgili ilişkilerinin, onun siyasal tutumunun belirlenmesinde özel bir yeri vardır. Otoriter bir babanın oğlu, demokratik tartışmalara ve demokrasinin gerektirdiği hoşgörüye az yatkın olacaktır. Otoriter bir yönetimi, babanın yerini tutacak bir önderin tartışılmaz üstünlüğünü tercih edebilecektir. Kendisi eline yetki geçirdiği zaman da, otoriter bir yönetim biçimini benimseyecektir. Ken-

disi üstlerine koşulsuz boyun eğmek durumunda olan kişi, bu bağımlılığını unuta-bilmek için, kendinden aşağıda olanları ezme eğilimi taşıyabilir. Bir çavuş, bölük komutanından genellikle daha sert ve hoşgörüsüdür.

Siyasal rejimin işleyişiyle ilgili yaşanmış olaylar da, siyasal tutumların oluşum ve değişiminde önemli bir rol oynar. Fransa'da Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyetle-rin kötü işlemesi ve siyasal yaşamın istikrarsızlığı, bir yandan otoriter ve milliyetçi, öte yandan da kaderci ve boyun eğici eğilimleri güçlendirmişti. Benzer bir durum 12 Eylül sonrasında Türk toplumu da yaşadı ve yaşıyor. Siyasal şiddet ve istikrar-sızlığın yarattığı korku ve bıkkınlık, Türkiye'de de otoriter eğilimleri özendirirken, siyasal duyarsızlığı arttırdı.

2000'leri yaşadığımız şu günlerde Türkiye'de yaşanan son siyasal olaylar ne gibi tutum ve davranışlara yol açmıştır? Tartışınız.

SIRA SİZDE

Siyasal Tutumların Değişimi

Daha çocukluk yıllarında kazanılmış olan temel tutumların değişmesi son derece zordur. Ama daha ileriki yıllarda kazanılan ve davranışların genelini değil de an-cak belirli alanları ilgilendiren tutumlar ise, belirli süreçler içinde ağır ağır değişe-bilir. Davranışlar, belirli durumlarda kişinin gösterdiği tepkiler olduğuna göre, o tepkiler, o durumları oluşturan koşulların değişmesiyle birlikte bir değişim geçir-mek zorundadır. Özellikle koşulların hızlı değiştiği bir çağda, değişen koşullara değişmeyen tepkiler vermek kişisel uyumsuzluk yaratır. Çoğalan bireysel uyum-suzluklar ise, giderek toplumsal sorunlara ve bunalımlara dönüşebilir. Kişi, kişili-gini koruyarak, temel olmayan tutumlarını değiştirebilir.

Birey bulunduğu toplumsal konuma göre, toplumdan bazı düşünce kalıplarını ya da kalıplaşmış düşünceleri, ön yargıları almaktadır. Örneğin; ortalama bir işçi-nin zeki olduğu görüşü, o kişinin çevresinden aldığı “işçi çok akıllı olmadığı için toplumda yükselememiştir” benzeri bir düşünce kalıbıyla çatışınca, şu olasılıklar ortaya çıkar: Birinci olasılık, işçinin zeki olduğu yolundaki görüş ya da bilgiyi ta-mamen unutmaktır. İkinci olasılık, “zeki” yi yumuşatıp, onun yerine “becerikli” gi-bi bir başka niteliği koymaktır. Üçüncü olasılık, yapılan tanımlamayı tümüyle ger-çek dışı bulup, tartışmadan reddetmektir. Dördüncüsü ise kafasındaki işçiyle ilgili görüntüyü, kalıbı değiştirmektir. Ama, bu dördüncü olasılığın gerçekleşebilmesi için, kafasındaki işçi kalıbına uymayan, onu yalanlayan deneyimlerin zaman için-de sık sık yinelenmesi gerekir. Bu ise oldukça uzun bir süreçtir.

Bilinçlenmesinin önünde -Reich'in sözünü ettiği- “akıl dışı” engeller bulunma-sa bile, o ana kadar kendi sınıfının çıkarlarına ters düşen bir partiyi desteklemiş olan bir kişi, yaptığı yanlışlık kendine anlatıldığı zaman, hemen “oy”unun yönünü değiştirmez. Söylenenlerin doğruluğunu gösteren olaylar tekrarlandıkça, bilinçlen-menin ilk aşaması olarak, sandık başına gitmemeyi seçer. Ancak bir sonraki aşı-mada, siyasal tutumunun yeni bir görünüm alması ve kendi çıkarlarına daha uyan partiye oy vermesi olanaklıdır.

Yaşamınız boyunca herhangi bir siyasal tutum değişikliği yaşadınız mı? Bu değişimi ünite-deki bilgiler ışığı altında tartışınız.

SIRA SİZDE

Kazanılmış tutumların, düşünce ve davranışlardaki değişimleri zorlaştıran en önemli engel olduğuna daha önce de değinmiştik. Zıt siyasal tutumlara sahip bu-lunan kişiler, aynı olaya bakarken farklı şeyler görürler. Ama bazen öylesine,

Zıt siyasal tutumlara sahip bulunan kişiler, aynı olaya bakarken farklı şeyler görürler.

önemli ve çarpıcı deneyimler yaşanır ki, en katı tutum sahipleri bile eski tutumlarını korumakta zorluk çekerler. Örneğin; Sovyet tanklarının Budapeşte ve Prag'da daha farklı sosyalizm modellerinin gelişimini engellemesi, Polonya'da bağımsız bir işçi hareketinin gelişimine hoşgörü göstermemesi birçok Marksist için sarsıcı olmuştur. Ne var ki, böylesine çarpıcı deneyimler bile her zaman tutum değişikliği sonucunu yaratmazlar. Macaristan'da yaşanan olaylardan sonra batılı komünist partilerinden ayrılan birçok militan, daha sonraki yıllarda yeniden partilerine dönmüşlerdir. Kişi, tutumlarıyla çelişen olayları görmezlikten gelme eğilimini, en yadsınamaz örnekler karşısında bile sürdürebilmektedir. Görmezlikten gelemediği zamanlarda da, o olayları çarpıtıcı, en inanılmaz gibi görünen açıklamalara bile sarılabilmektedir.

Siyasal tutumların değişebilmesi için, ya koşulların, ya da o koşullara yönelik bakış açılarının değişmesi gerekir. *Örneğin; topraksızken kendisine yeterli toprak dağıtılan çiftçi ya da köyünden kalkıp İstanbul'un gecekonducularına yerleşen köylü açısından koşullar değişmiştir.* Aslında algılama biçiminin değişmesi de, genellikle ortamın değişmesine bağlıdır.

Kentleşmenin siyasal davranışları ne yönde etkilediğine daha önceki bölümlerde değinmiştik. Toplumsal sınıfın yukarıya ya da aşağıya doğru değişmeye başlaması da benzeri bir etki yapar. Yoksul bir ailenin çocuğu öğrenimini tamamlayıp toplumda daha iyi bir konuma kavuştuğunda, içinden geldiği sınıfın değer sistemlerini yadsıyıp, içine girmek istediği sınıfın değer sistemlerini benimsemeye başlar. İflas etmiş bir büyük tüccarın oğlu ise, işçi bile olsa, çoğunlukla otoriter eğilimli aşırı sağcı partilere yönelebilir.

Koşulların ve algılama biçimlerinin değişmesine ilginç bir örnek de, siyasal iktidarın içinde ya da dışında bulunmakla ilgili olarak verilebilir. İktidar sorumluluğunu taşıyanlar, ister istemez olaylara başka türlü bakarlar. Çoğulcu demokraside iktidara ortak olan bir komünist, ya da laik bir ülkede karma hükümette yer alan bir dinsel hukuk (şariat) yanlısı için sistem karşıtı tutum eski katılığında süremez. Üniversitenin yönetimine katılan öğrencilerin, fabrikanın sorumluluğuna ortak olan işçinin bakış açıları değişir.

SIRA SİZDE

Koşulların ve algılama biçimlerinin değişmesine son günlerin siyasal olaylarından bir örnek verebilir misiniz?

Bazı özel durumların dışında, tutumlardaki değişimin ağır işleyen bir süreç olduğunu biliyoruz. Hızlı değişmelerde -ki çok az rastlanır- tutumla çelişen deneyimin önemi ve çarpıcılığı sonucun alınmasına tek başına yetmez. Dışındaki olayla birlikte kişinin kendi durumunda da bir değişme varsa, hızlı değişim olanaklı hale gelir. Araştırmalar **Meynaud** ve **Lancelot**'nun şu görüşünü doğruluyor: "Hızlı değişim çoğunlukla kişinin soyutlanmasından kaynaklanır. Kişi, ya farklı değer sistemlerine sahip olan, ama kendisinin girmek istemediği bir grupta ya da kendisinin kökeninden çok değişik ve kendi içinde bağdaşık bir kültürel ortamda yalnız kalmıştır. Siyasal ve toplumsal ortamdaki değişiklik, kişisel durumundaki değişmeye eklenmiştir".

Siyasal tutum ve davranışlarla ilgili olarak bir de "*dalgalanan oy*"ların gündeme getirdiği "kararsız" tutumlar konusu var. Genellikle yüzeysel tutumlarla ilgili olarak ortaya çıkan bu kararsızlık, çelişkili durumların birbiri peşi sıra etkili olduğunu gösterir. Bunalım dönemlerinde ve bunalım sonrasında bu tür dalgalanmalara daha çok rastlanabilir. 12 Eylül dönemi sonrasında olduğu gibi, siyasal partile-

rin tümünden kapatıldıkları ortamlarda ise, arayıştan doğan kararsızlığı daha doğal karşılamak gerekir.

Siyasal Yaşamda Bireyin Yeri

İnsan kişiliğinin bir bölümünün doğal dürtülerden kaynaklandığını biliyoruz. Ama insan yaşamının sürmesi için zorunlu olan biyolojik eylemlerin yerine getirilmesi biçimi bile, toplumdan topluma değişiklik gösterir. Yemek, içmek, çiftleşmek gibi.

Tamamen biyolojik kökenli olduğu sanılan ve bu nedenle de bütün toplumlar da aynı olması gereken bazı davranışların bile aslında, toplum tarafından biçimlendirildiğini kanıtlayan örnekler var. Türkçe'deki "*delikanlı*" sözcüğü, biyolojik bir değişiklik olan ergenlik çağının davranışlara ne ölçüde yansıdığını gösterir. Birçok uygarlıkta, ergenlik çağına ulaşan gençlerin otoriteye baş kaldırması, vücuttaki biyolojik değişimin doğal bir sonucu olarak kabul edilir. Oysa, örneğin Çeyen Kızılderililerinde durumun tam tersi olduğunu görüyoruz. Çeyen toplumunun kültürel özellikleri, ergenlik çağına ulaşan gençlerin toplumsal kurallara karşı en saygılı dönemlerini yaşamaları sonucunu doğurmaktadır.

İnsanın doğasında servet, egemenlik ve rekabet hırsının var olduğu görüşü de artık kabul edilmiyor. Eğer bunlar doğal dürtüler olsaydı, tarihin her döneminde ve bütün toplumlarda görülmeleri gerekirdi. Oysa rekabet duygusu köylerde kentler kadar belirgin bir biçimde gelişmediği gibi, örneğin, Hindistan'ın büyük yoksulluk ortamında tamamen ortadan kalkabilmektedir. Yoksulluğun ve güç koşullarının yarattığı umutsuzluk, insanların çözümü gerçek dünyanın dışında araması, kendi içine kapanması sonucunu doğurabilmektedir.

Toplum, belirli durumlarda nasıl davranması gerektiğini bireylere, daha önce değindiğimiz toplumsallaşma süreciyle öğretmektedir. Bu iyi ve kötü, doğru ve yanlış ayırımına dayalı bir değerler sisteminin kuşaktan kuşağa aktarılması demektir. Oysa bu değerlendirme toplumdan topluma farklılıklar göstereceğine göre, her toplumda farklı bir kişilik tipinin gelişmesi doğaldır.

David Riesman, üç ana toplum tipinin, üç ana kişilik tipini yarattığını kanıtlamaya çalıştı: Geleneklerine göre hareket eden insan, vicdanına göre hareket eden insan ve başkalarının kendinden beklediklerine göre hareket eden insan. Birinci tip kişilik, toplumsal yapının ağır değiştiği, geleneklerin egemen olduğu toplumlar da geliyordu. 19'uncu yüzyılın hızla gelişen kapitalist toplumları ise özerk bir kişiliğin oluşmasına elverişliydi. Toplumun değer yargılarını ve davranış biçimlerini öğrenen kişi, daha sonraki aşamalarda kendi vicdanına göre kararını veriyordu. Oysa çağdaş batılı toplumlar, üçüncü bir kişiliği ortaya çıkarmışlardı. Söz konusu toplumsal yapının ürünü olan kişi, artık iyiyi ve kötüyü kendisine göre tartarak hareket etmiyor, başkalarının kendisinden ne beklediklerini tahmin ederek ona göre tutumunu ayarlıyordu.

Genellikle yüzeysel tutumlarla ilgili olarak ortaya çıkan "kararsız tutumlar", çelişkili durumların birbiri peşi sıra etkili olduğunu gösterir.

Toplum, belirli durumlarda nasıl davranması gerektiğini bireylere, daha önce değindiğimiz toplumsallaşma süreciyle öğretmektedir.

David Riesman'a göre kaç ana toplum tipi vardır?

SIRA SİZDE

Konuya "*zihniyet*" açısından bakanlar da var. Kişi olayları belirli bir zihniyetin gözlükleriyle değerlendirir. Aynı toplumun insanları arasındaki farklılıkların arkasında, değişmeyen psikolojik bir öge bulunur ki, işte bu zihniyet aynı toplumun insanlarında ortak olan değer yargılarından, kavramlardan ve inançlardan oluşur.

Bouthoul, bir adım daha ileriye giderek, fiziksel organizmamız ile zihniyetimiz arasında çok sıkı bir bağlantı bulunduğunu öne sürüyor. Örneğin; Hristiyanların zevkle yedikleri domuz etinin, bir Müslümanın midesini bulandırabileceğini, hatta zehirlenme benzeri bir etki yapabileceğini söylüyor: "Önemli bir tabuyu çiğnemiş

olan ilkel toplumun insanı, bu suçtan dolayı öleceğine inanmıştır ve çoğunlukla gerçekten ölür”.

Kuşkusuz ki, insanın toplumu ya da en geniş anlamı ile çevresi tarafından biçimlendirilen bir nesne olduğunu söyleyemeyiz. Benzer koşulları paylaşanlar arasında bile, tüm benzerliklerin yanı sıra ciddi davranış farklarının bulunması, çevrenin kişiliğinin belirlenmesinde tek etken olmadığını kanıtıyor. Fiziksel özellikler, kalıtımla geçen nitelikler, özel yaşam öykülerinin ruhsal yapıdaki yansımaları, bu farklılıkları yaratan etkenlerdir.

Kişi içgüdülerinin, doğal dürtülerinin etkisi altında hareket ediyorsa özgür olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü hayvan da aynı etkiler altında hareket eder, oysa hayvanın gerçek anlamda özgürlüğü yoktur. Çünkü onun açısından bir seçme söz konusu değildir. Ancak düşünerek zevk verecek bir şeyden vaz geçip daha uzun vadeli bir hedefe yönelen kişi için özgür hareketten söz edebiliriz.

Determinizm, özgürlüğün kullanımını koşullandırır, hatta kolaylaştırır. Eğer determinizm olmasaydı, belirli nedenlerin belirli sonuçlar doğuracağı bilinmeseydi, insan kendi yaşamı üzerinde etkili olamazdı. Neyin ne sonuç vereceğini bilemeyen kişi açısından, özgür seçme ve özgür hareketten söz edilemezdi. Öte yandan, insanlar özgür olmasalardı, kendilerini çevreleyen koşulların içinde neden-sonuç ilişkilerini bulamazlardı, determinizmin yasalarını ortaya çıkaramazlardı.

Birey boyutunun siyasal yaşamdaki etkisinin sınırlarını böylece çizdikten sonra, şimdi o etkinin siyasal yaşama nasıl yansıdığını inceleyeceğiz.

Kişi sadece içgüdülerinin etkisi altında hareket ediyorsa özgür olduğu söylenemez.

SIRA SİZDE

Determinizm- özgürlük ilişkisi nasıl açıklanabilir? Tartışınız.

Siyasal çatışmanın temelde bireysel yetenek farklılıklarından kaynaklandığını öne süren görüşler, çoğunlukla Darwin'e dayanmışlardır. Gerek tutucu, gerekse liberal çağdaş düşüncelerin bir bölümünün kökeninde Darwin'i bulabiliriz. Charles Darwin de Malthus'den etkilenmiştir. Toplumların nüfusları var olan beslenme olanaklarından çok daha hızlı arttığına göre, yeterli besini sağlamak için amansız bir savaşım kaçınılmazdır. Bu ekonomik kaynaklı görüşten hareket eden Darwin, giderek “yaşam için savaşım” ilkesine ulaştı. Her yaratık, yaşamını sürdürebilmek için diğer yaratıklarla mücadele etmek zorundaydı. Bu savaşımında güçlü olanların kazanması ile “doğal ayıklanma” gerçekleşmiş, bir yandan güçlü olan türlerin devamı, öte yandan daha da güçlenmesi sağlanmış oluyordu. İklimdeki değişimlere uyamayan, cinsel çekiciliği az olan, yeterli beslenemeyen türler tükeniyordu.

SIRA SİZDE

Charles Darwin siyasal çatışmayı nasıl açıklamaktadır?

Evrin kuramı genellikle kabul edilmekle birlikte, Darwinci öğretiyeye yöneltlen çok ciddi eleştiriler bulunduğunu biliyoruz. Konumuzla en ilgili eleştiri, doğal ayıklanmada en zayıfların öldüğü, yok olduğuyla ilgili olanıdır. Araştırmalar, en güçlülerin değil, ortalama özelliklere sahip bulunanların kaldığını, aykırı özelliklere sahip bulunanlarınsa öldüklerini gösteriyor. Çevre koşulları değiştikçe buna en iyi uyum sağlayanlar varlıklarını sürdürebiliyorlar, ama bu her zaman en güçlü olmuyor. Üstelik koşulların değişme yönü, yeni koşulların olumluluğu ya da olumsuzluğu, türlere göre farklı anlamlara gelebiliyor. Değişen koşullar bazı türleri daha şanslı bazılarını ise daha şanssız kılabilir. Buradaki ayıklanma ise türün kendi özelliklerinden çok, dış etkenlere bağlı kalıyor.

Liberalizmin ekonomideki “serbest rekabet” ilkesi, Darwinci öğretiden de destek bulmuştur. Devlet karışmamalıdır ki, en akıllılar, en yetenekliler kazansın ve ekonomi de bu sayede gelişsin. Başka bir deyişle, zayıf olanlar korunmamalıdır ki, bir çeşit doğal bir ayıklanma gerçekleşebilsin. (Yaşam mücadelesinin yerini, burada belirli türden gereksinimlerin karşılanması için verilen mücadele almaktadır).

Liberalizm Darwinci öğretiden nasıl yararlanmışır?

Liberalizm kişisel yararı giderek toplumsal yarara bağlıyor. Bu ekonomik alanda olduğu gibi, siyasal alanda da böyle olmaktadır. En akıllı, en becerikli, en bilgili kişiler ekonomik gücü ellerine geçirince, nasıl ki bu ekonomik gelişmeyi kolaylaştıracağı için toplumun genel yararlarına da uygun olacaksa; siyasette de en yeteneklilerin kazanması, daha etkin ve başarılı bir yönetimin kurulmasını sağlayacaktır. Ekonomide ve siyasette güçsüzleri koruyucu önlemler almak bu nedenle yanlıştır ve toplumun genel çıkarları ile de bağdaşmamaktadır. “*Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*” ilkesi bu mantıktan kaynaklanıyor.

Özetlemek gerekirse, liberaller için siyasal çatışmanın temeli bireysel ve ekonomiktir. Daha çok tüketim için bireyler arasında ortaya çıkan çekişme, siyasal çatışmanın itici gücü olmaktadır.

Tutucu kuramların bu konuda liberalizmden ayrıldıkları ana nokta, olaya maddeci değil ülkücü (idealist) bir açıdan yaklaşımlarından kaynaklanıyor. Tutucu kuramlara göre “*en iyiler*” önemlidir ve bu kavramda yeteneğin, cesaretin, zekanın yanında manevi bir değer yargısı da yer almaktadır. Bu “*seçkinler*” ekonomik çıkarlarını ikinci plana itebilen özgeci kişilerdir. Doğa onları “*üstün*” olarak yaratmıştır.

Seçkinler topluma hizmet etme bilinci içindedirler ve bu kutsal görevlerini bütün toplumun yararına olarak yaparlar. Bu “*bizmet bilinci*” eğitimle ve geleneklerle güçlenir. Öyleyse seçkinleri yaratan, yalnız doğuştan sahip oldukları özellikler değil, aynı zamanda içinde bulundukları eğitim ortamıdır. Gelenek ve eğitim iyi içgüdüleri güçlendirip, kötü içgüdüleri baskı altına alır. Bu süreçte de ailenin yeri önemlidir.

SIRA SİZDE

“Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” ilkesinin mantığına göre Ekonomide ve siyasette güçsüzleri koruyucu önlemler almak yanlıştır ve toplumun genel çıkarları ile de bağdaşmamaktadır.

Tutucu kuramların liberalizmden ayrıldığı yönler nelerdir?

Yeteneklilerin yeteneksizlerle ve seçkinlerin kitlelerle olan çatışması, aslında bireysel bir çatışma olarak değerlendirilebilir. Ama bazı seçkinler, bu kişisel özellikleri babadan oğula geçen ayrıcalıklar haline getirmeye başlayınca, artık bireysel boyutun yerini sınıfsal boyut alıyor demektir ki, bu konuyu daha ilerde inceleyeceğiz.

YAŞ VE SİYASET

Seçim sosyolojisi araştırmaları, siyasal davranışların beş etkenin diğerlerinin önüne geçtiğini genellikle gösteriyor: Yerleşme birimi, yaşam düzeyi, eğitim düzeyi, yaş ve cinsiyet. Yerleşme biriminin bu konudaki önemine, demografik etkenleri incelerken değinmiştik. Eğitim düzeyi de, yaşam düzeyine bağımlı olarak ekonomik etkenlerin ve bir ölçüde de kültürel etkenlerin konusuydu. Yaş ve cinsiyetin siyasal davranışlara yansımaları ise, biyolojik-toplumsal olgular olarak ayrıca incelenmeyi gerektirecek kadar önemlidir.

SIRA SİZDE

Tutucu kuramlara göre “*en iyiler*” önemlidir ve bu kavramda yeteneğin, cesaretin, zekanın yanında manevi bir değer yargısı da yer almaktadır.

Kuşaklar Arası Tutum Farkları

Kuşaklar arasında var olan tutum farklarının, siyasal davranışlara da doğal olarak yansıdığını ve özellikle oy verme eğilimlerinde somutlaştığını kanıtlayan çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu konudaki temel varsayımı şöyle özetleyebiliriz: Gençler, yaşlılara oranla, genellikle daha çok değişme ve yenilik yanlısıdır. Yaşlılarda ise, tutucu eğilimler güçlenmektedir.

Kuşaklar arasında var olan tutum farklarının, siyasal davranışlara da doğal olarak yansıdığını ve özellikle oy verme eğilimlerinde somutlaştığını kanıtlayan çok sayıda araştırma yapılmıştır.

Federal Almanya'da yapılan bir kamuoyu araştırmasının sonuçları da konumuz açısından çok ilginçtir. Alman halkının % 25'i otoriter bir iktidar yanlısıyken, bu oran gençlerde % 14'e, üniversite öğrencilerinde ise % 4'e kadar düşmektedir.

Gençlerin ana ve babalarından farklı siyasal düşünce ve davranışlara sahip olmaları olgusu, özellikle aralarındaki eğitim düzeyi farkının büyümesiyle daha da sivrileşiyor. Bizim 1970 öğrenci araştırmamız, yükseköğrenim gençliğinin ancak % 36.6'sının babası ile aynı partiyi desteklediğini, % 63.4'ünün ise babasından çok farklı siyasal eğilimler taşıdığını gösteriyordu. Bu farklılaşma yoksul ailelerden gelen çocuklarda en üst düzeyine ulaşırken, gelir düzeyi yüksek ailelere gildikçe görece olarak azalıyordu. Gelir düzeyi ile eğitim düzeyinin genellikle birbirine koşut olduğunu düşünürsek, gencin öğrenimi boyunca edindiği bilgilerin içinde bulunduğu ortamla birlikte- farklı siyasal tutumlar geliştirmesini kolaylaştırdığını söyleyebiliriz.

SIRA SİZDE

Kuşaklar arası siyasal düşünce farklılıklarında eğitim düzeyinin rolü nedir? Kendiniz ve yakın çevrenizi dikkate alarak tartışınız.

Kuşaklar Arası Tutum Farklarının Nedenleri

Çocuğun davranışlarında taklit ögesinin rolü çoktur ve örnek olarak alınan bir kişi de genellikle yakın çevreden, özellikle de aile içindedir. Ergenlik çağıyla birlikte kişilik, çoğunlukla başkaldırarak kendisini kanıtlamaya ve aile dışı modellere yönelmeye başlar. Bazı gözlemler, gelişmiş ülke gençlerinin kişiliklerinde bireysel değerlerin, geri kalmış ülke gençlerinin kişiliklerinde ise ulusal değerlerin genellikle daha ağır bastığını ortaya koyuyor.

Gençliğin sona erip olgunluk çağına geçilmesiyle birlikte daha ılımlaştığı kabul edilir. **Bernard Shaw**'ın şu cümlesi çok ünlüdür: *"Eğer yirmi yaşında iken komünist değilseniz, kalbiniz yok demektir; kırk yaşına geldiğinizde hala komünist iseniz, kafanız yok demektir"*. **Willy Brandt**, kendisinden sosyal demokrat olmasına karşılık oğlunun komünist olduğunu anımsatan bir gazeteciye şöyle demişti: *"On sekizinde komünist olmayan, otuz beşine geldiğinde iyi bir sosyal demokrat olamaz."*

Kuşaklar arasındaki tutum farklarının temelinde yatan nedenlerin başında, bireysel enerjinin düzeyi gelir. Yıllar geçtikçe enerjisi azalan kişi, uyum göstermek için yeni çabalar gerektirecek köklü değişikliklerden korkmaya başlar.

Kuşaklar arasındaki tutum farklarının temelinde yatan nedenlerin başında, bireysel enerjinin düzeyi gelir. Enerji, değişikliklere uyum yeteneği ve kolaylığı demektir. Yıllar geçtikçe enerjisi azalan kişi, uyum göstermek için yeni çabalar gerektirecek köklü değişikliklerden korkmaya başlar. Üstelik, yeni durumlara uyum göstermek için giderek zamanının azaldığını da hissetmektedir. *"Gençler bilebilse, yaşlılar yapabilse"* deyişi, kuşaklar arası tutum farklarının bir bölümünü çok güzel açıklıyor.

Yıllar boyu süren çabaların ürünlerini yitirme korkusu da, yaşlıların tutuculaşmalarında önemli bir rol oynar. Toplumda ulaştığı konumu, sahip olduğu maddi olanakları yitirirse, onları ya da benzerlerini yeniden elde etmek için gereken ne enerji ne de zamanı vardır.

Çocukluk döneminde ve gençliğin ilk yıllarında kazanılan temel tutumların, daha sonra kolaylıkla değişmediğini biliyoruz. **Karl Mannheim** gibi bazı sosyolog-

lar, özellikle orta yaşlı kuşakların siyasal tutumlarının anlaşılabilmesi için, onların gençlik dönemlerindeki siyasal ortamın, egemen ideolojik akımların incelenmesi gereği üzerinde durmuşlardır.

Genellikle gençlerin ilerici, yaşlıların ve yetişkinlerin tutucu oldukları varsayımının, toplumların evrimlerinin her dönemi için geçerli sayılamayacağını öne süren toplumbilimciler de vardır. Onlara göre, bu varsayım toplumların kararsızlık (istikrarsızlık) dönemleri için geçerlidir. Eğer uzun bir kararsızlık döneminden sonra kararlı bir ortam sağlanırsa, yetişkinlerin bir bölümünün gençlikteki solcu düşüncelerini sürdürmeleri, genç kuşakların ise tutucu bir dünya görüşüne sığınmaları olanaklıdır.

Günümüz siyasal ortamında kuşaklar arası tutum farklılıkları ne derece etkilidir? Tartışınız.

SIRA SİZDE

1960'lı yıllardan başlayarak, özellikle 1968'de hemen tüm dünyada izlenen gençlik ayaklanmalarıyla birlikte, kuşaklar arası siyasal tutum farklılıklarının, giderek önemli siyasal sorunlar yaratabilecek boyutlara varabileceği görülmüştür. Bu önemli gelişmede, demografik, teknolojik ve biyolojik nitelikli üç etkenin rol oynadığı söylenebilir.

Demografik evrim, çağdaş toplumları, en azından üç kuşağın bir arada yaşadığı bir ortama mahkum etmiştir. Teknolojik gelişme nedeniyle, gitgide uzayan bir eğitim döneminin kaçınılmazlığıyla karşı karşıya kalan gençler, hemen tüm ekonomik, toplumsal ve siyasal olanakların, yetki ve sorumlulukların dışında tutulmuşlardır. Bu uzun ve çoğunlukla sıkıntılı eğitim döneminin sonunda bile, beklentilerine uygun bir toplumsal konuma sahip olmalarının neredeyse olanaksızlığını görmek, öğrenci gençlikteki bunalımın temel nedenlerinden birisini oluşturmaktadır.

Teknolojideki baş döndürücü ilerlemeye bağlı olarak, toplumsal koşullar da hızlı değişiyor. Toplumsal koşulların hızla değişmesi, birbirini izleyen kuşakların yetiştikleri ortamlar arasında büyük farklılıklar doğuyor. Bu durum, kuşaklar arasındaki ortak noktaların azalmasında ve çatışmanın sertleşmesinde en önemli etkenlerden birisidir. Toplumsal yapının ağır değiştiği "geleneksel toplum"larda, baba ile oğlunun karşılaştığı koşulların ve bunların yarattığı sorunların benzerliğidir ki, "tecrübe"ye saygıyı yaratmış ve babaya benzemek gençler için amaç olmuştu. Çünkü genç adamın bugün karşılaştığı sorunların çözümünde en önemli anahtar, babasının geçmişte benzeri sorunlar karşısında kazanmış olduğu deneyimdi. Bu deneyim, yaşlı kuşakların diğerleri üzerindeki otoritesini de meşru kılmaktaydı.

Toplumsal yapının ağır değiştiği geleneksel toplumlarda kuşaklar arası çatışmalar niçin azdır?

SIRA SİZDE

Günümüzde toplumsal yapıların hızlı değişimi, bir yandan geleneklerin etkisini azaltırken, öte yandan da deneyime duyulan saygıyı azaltmaya ve giderek ortadan kaldırmaya yönelmiştir.

Değişmelere en kolay ve en iyi uyma yeteneğine sahip olan gençlerin, hem de bilgilerin hızla eskidiği bir ortamda en yenilerini öğrenmek durumunda oldukları halde, karar ve etki süreçlerinin dışında tutulmalarının yarattığı çelişkiyi Alfred Sauvy şöyle dile getirmektedir: "Çağdaş toplum, yaşlı kişilerce yönetildiği halde, hızlı bir evrim geçirmek durumundadır. Bu noktada belirli bir iç çelişki vardır". **Marcel Hicter**'in, Avrupa Konseyi Kültür Komisyonuna sunduğu çalışmaya göre; "Ge-

lecek yıllar içinde asıl sorun, yetişkinlerin çağdaş topluma uyumsuzluğu sorunu olabilecektir.”

Bilim adamları, tıp ve hijyenin, bir yandan insanları daha uzun süre yaşattığını öte yandan da gençlere, daha uzun bir boy, daha üstün bir fiziki güç ve daha çabuk bir ergenlik sağladığını söylüyorlar. Gençler, yetişkinlerin biyolojik özelliklerine daha çabuk ulaşıyorlar, ama toplumsal özelliklerini elde etmeleri gitgide daha gecikiyor.

Başka türlü söylemek gerekirse; gençlerin biyolojik işlevleri ile toplumsal işlevleri ters yönde gelişmektedir. Biyolojik özellikleriyle daha çabuk olgunlaştıkları, yetişkin duruma geldikleri halde, öğrenci olarak toplumdan daha uzun süre çocuk muamelesi görmektedirler. Bu durum, kuşaklar arasındaki çatışmayı daha belirginleştirmektedir.

Günümüzde gençler, yetişkinlerin biyolojik özelliklerine daha çabuk ulaşıyorlar, ama toplumsal özelliklerini elde etmeleri gitgide daha gecikiyor.

Yüksek Öğrenim Gençliği ve Siyaset

Öğrenci gençliğin siyasal tutumuna çeşitli nedenlerle değindik. Öğrenci hareketleri, kendi toplumumuzun siyasal geçmişinde de, zaman zaman önemli roller oynamıştır. Ordunun 27 Mayıs 1960'ta iktidara el koymasına kadar giden olaylarda, üniversite öğrencilerinin oynadığı rolü hepimiz biliyoruz. Ancak 1960'lı yılların sonlarına gelindiğinde, özellikle 1968 yılında, farklı gelişme düzeylerindeki değişik siyasal rejimlere sahip olan ülkelerde birbiri peşi sıra görülen öğrenci ayaklanmalarının geçmiştekilerden apayrı nitelikler taşıdığı görülmüyordu. Öğrenciler artık yetişkinlerin hareketlerinin bir uzantısı olmaktan çıkmışlardı. Yetişkinlerde örgüt ve önderliklerinden büyük ölçüde bağımsızlaşmışlardı. Bunun temelindeki genel nedenleri yukarıda gördük. Bu başlık altında, öğrenci hareketlerini açıklamaya yönelik çeşitli kuramsal görüşlere değineceğiz.

Günümüzün öğrenci hareketlerine biyolojik kökenli bir açıklama getiren görüş, gençlik enerjisinin tüketilme yollarındaki bazı tıkanıklardan hareket ediyor: Üniversiteli, hatta liseli gencin, ergenlik ötesinde de çocukça bir faaliyet biçimini sürdürmek zorunda bulunuşu, sıkıntılarının birçoğunun temelindeki nedendir. Çünkü bu yaşam biçimi, onun ne yetişkinlerin hiyerarşisinde yer almasına izin vermemekte, ne de saldırganlık dürtülerini boşaltmak olanağı tanımaktadır.

Freud'un da gördüğü gibi, baskı altına alınan cinsel gereksinme üç sonuç doğurabilir: Yücelme (enerjiyi bilim, sanat, spor vb. alanlarda tüketme), *saldırganlık ve nevroz* (bir tür kendisine karşı saldırganlık). Bütün bunlar var olan enerjinin tüketilme yollarıdır. **Roger Masters**, öğrenci gösterileri ile genç hayvanların davranışlarını karşılaştırarak, ortaya konması için yasal yollar bulunduğu, saldırganlık eğilimlerinin şiddete dönüşmeyeceğini ileri sürüyor. Öğrenim süresinin uzaması ile doğan saldırganlık dürtülerinin giderilmesinin yollarını da üçe ayırıyor: Bireysel düzeyde, üniversite içinde ve üniversite dışında olmak üzere.

Psikoz, nevroz ve intihar, saldırganlığın kişinin bizzat kendisine yönelmesidir. Uyuşturucu maddeler, normal ilişkilerden kaçmaya yarar. Bireysel düzeydeki boşalma yollarının sonuncusu ise cinsel etkiliktir. Burada saldırganlığın cinsel etkilikle yer değiştirmesi söz konusudur.

Saldırganlık dürtülerinin üniversite içindeki boşalma yolları daha çeşitlidir: Diğer öğrencilerle rekabet, sportif etkinlikler, arkadaş grubu veya ideolojik çalışmalar benzeri toplumsal etkinlikler, öğrenci örgütleri içinde çalışma ve üniversite yönetimine katılma.

Ortodoks Marksist görüşe göre, öğrenci hareketleri sınıf çatışmalarının bir uzantısıdır. Üniversiteye gelen genç, genellikle burjuva ve küçük burjuva kökenlidir. İş-

1968 yılında, farklı gelişme düzeylerindeki değişik siyasal rejimlere sahip olan ülkelerde birbiri peşi sıra görülen öğrenci ayaklanmalarının geçmiştekilerden apayrı nitelikler taşımadığıdır.

çinin ve topraksız ya da az topraklı köylünün çocuğunu üniversiteye kadar okutabilme olanağı çoğunlukla yoktur. Üstelik, üretim sürecinin dışında kaldıkları için, öğrencilerin yaşantısı da küçük burjuva koşullarını yansıtmaktadır. Küçük bir azınlığın dışındakiler, üniversiteyi bitirdikten sonra küçük burjuvaziye katılacaklardır. Böylece de toplumsal sınıfları değişmemiş olacaktır. Öyleyse, öğrenci gençliğin eylem biçimi, aslında küçük burjuvazinin eylem biçimidir. *“Küçük burjuva davranışlarının sorumsuzluğu, kaypaklığı, dönekliliği, başıbozukluğu ve terörizme yatkınlığı gençlik eylemlerinde”* de doğal olarak görülecektir.

Öğrenci hareketlerini açıklayan görüşler kaç grupta toplanabilir?

SIRA SİZDE

Ortodoks Marksist görüşe göre, gençliğin sınıf çatışmalarındaki asıl işlevi, emekçi sınıflara *“bilinç götürmek”* tir. Çünkü *“kendiliğinden sınıf”* olmaktan çıkıp *“kendisi için sınıf”* olabilmesi için işçi sınıfının bilinçlendirilmesi gerekmektedir. İşçi sınıfı ancak bu durumda devrimci bir nitelik kazanabilecektir. İdeoloji bu bilinçlenmenin öznel (sübjektif) koşuludur. İdeoloji dıştan işçi sınıfına iletilmedikçe, bilinçlenmenin kendiliğinden ortaya çıkması beklenemez. Öyleyse gençlik hareketlerinin devrim içinde önemli bir yeri olabilir. Ancak, üretici bir sınıf olmadığı için, biz-zat gençliğin devrim yapması söz konusu değildir. Mao bu konuda çok açık konuşmuştur: *“Çin’in genç aydın ve öğrencileri, işçi ve köylü yığınlarına gitmeli ve ülke nüfusunun yüzde doksanını oluşturan geniş yığınları harekete geçirmeli ve örgütlemelidirler”*.

Jean Pronteau, sayılarının çok hızlı artması nedeniyle öğrencilerin eskisi gibi serbest mesleğe atılma, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olma ya da üst düzeyde onların yönetimine katılma olanaklarının son derece azlığına işaret ediyor. Devlet bürokrasisinin üst düzeyleri için de aynı şey söz konusudur. Öğleyse öğrenciler, Marx’ın proleterya tanımına büyük çoğunlukları ile uymaktadırlar. Çünkü onlar da, üretim araçlarının mülkiyetinin dışında tutulmuşlardır.

Henri Lefebvre’in aynı görüşü bir başka açıdan savunduğunu görüyoruz. Öğrencilerin de, *“entelektüel üretim pazarı”*na sunabilecekleri sadece çalışma güçleridir. Üstelik, öğrenimini bitirmedikleri için onu da hemen yapamazlar.

Frederic Bon’a göre, *“öğrenciler en büyük baskıya uğrayan toplum kesimi değildir; ama bu baskının en saçma ve en haksız olduğu toplumsal tabakadır.”* Çünkü bilimsel ve teknik değişimler sonucu, öğreticinin otoritesinin nedeni ortadan kalkmıştır. Şimdi profesör ile öğrenci arasındaki fark, sadece bilmediklerinin derecesi ile ilgilidir.

Jean Suret-Canale, ücretliler içinde araştırmacı, mühendis, teknisyen ve eğitici-lerin oranının giderek arttığına ve bu tabakaların artık üretici veya üretim koşullarını yaratıcı bir görev yüklediklerine işaret ediyor. Öğrenciler de artık geleceğin burjuvaları olmaktan çıkmakta, yaşam koşulları işçi sınıfına daha yakın olan bu ücretli kesim arasına katılmaya aday olmaktadır. Öyleyse öğrencilerin mücadelesi, aslında sınıf çatışmasının bir parçasıdır.

Claud Renard şöyle diyor: *“Anarşizmin bütün tarihi, belirgin bireyci çizgileri ve umutsuz şiddetiyle, el zanaatlarının 19’uncu yüzyıl sanayi devriminin ağırlığı altında yok olmasına bağlıdır”*. Bu görüşe göre, üniversite gençliğinin şimdiki umutsuz şiddeti de, ikinci sanayi devriminin ağırlığı altında proleterleşmekte olduklarına bağlamak gerekebilir. Zaten bazı öğrenciler de kendi durumlarının proleter tanımına uyduğunu, 1968 olayları sırasında savunmuşlardır: *“Proleter, yaşantısı üzerinde hiç bir iktidarı olmayan ve bunu bilen kişidir”*.

Ortodoks Marksist görüşe göre, gençliğin sınıf çatışmalarındaki asıl işlevi, emekçi sınıflara bilinç götürmek tir.

Çağdaş öğrenci hareketlerini açıklamaya çalışan bu görüşlerin hemen hepsi, belirli bir gelişme düzeyine ulaşmış bulunan batılı toplumları hareket noktası olarak alıyorlar.

Çağdaş öğrenci hareketlerini açıklamaya çalışan bu görüşlerin önemli bir eksiklikleri var: Hemen hepsi, belirli bir gelişme düzeyine ulaşmış bulunan batılı toplumları hareket noktası olarak alıyorlar. Biyolojik etkenlere dayalı açıklama ise cinsel özgürlüğün sınırlarının neredeyse kalkmış olduğu ülkelerde bile önemli gençlik hareketlerine rastlanabilmesini unutmış görünüyor.” Kuşaklar Arası Tutum Farklarının Nedenleri” başlığı altında incelediğimiz etkenlerin, öğrenciler açısından da özellikle geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

SIRA SİZDE

Biyolojik etkenlere dayalı görüşlerin eksikleri nelerdir?

CİNSİYET VE SİYASET

Yaş gibi cinsiyetin de, bir biyolojik- toplumsal olgu olarak siyasal tutumlara yansıdığını araştırmalar ortaya koyuyor. Önce siyasal tutumlar açısından kadın-erkek farklılaşmasını, sonra da bu farklılaşmanın nedenlerini inceleyeceğiz.

Kadın - Erkek Tutum Farkları

Kadınların siyasal tutum ve davranışlarında ilk dikkati çeken özellikler şunlar: Kadınlar siyasal katılmaya ve bu arada sandık başına gitmeye erkeklerden daha az eğilim taşıyorlar (Ancak, durağan dönemler için geçerli olan bu durumun bunalım dönemlerinde değiştiği söylenebilir). Oy verdikleri zaman da, gene erkeklere oranla, tutucu partileri daha çok destekliyorlar. Ama erkeklerin siyasal tercihleri oldukça zor değişirken, kadınlarda bu ölçüde bir kararlılık görülüyor. Parti önderinin ya da adayların kişiliği, kadınları genellikle ideolojilerden ve parti programlarından daha çok etkileyebiliyor. Bekar ya da dul kadınlarda, erkeklerden farklı siyasal davranışlar daha belirgin duruma girerken, evli kadınların genellikle kocalarının siyasal tercihlerine uydukları anlaşıyor. Güçlü olanı ve dolayısıyla istikrarlı seçme eğilimi de, kadınlarda erkeklerden daha fazla.

Kadınlarda siyasal katılma eğiliminin azlığı, aslında siyasal yaşama ve genel olarak siyasal konulara duyulan ilgi azlığının bir yansıması sayılabilir. Siyasal içerikli kamuoyu yoklamalarında da “bilmiyorum” ya da “bir fikrim yok” gibi yanıtlar, daha çok kadınlardan gelmektedir. Bu durum, yüksek öğrenim yapan kız öğrenciler arasında bile belirgindir.

Batılı ülkelerde yapılan araştırmalarda, erkeklerde laik ve sol partileri, kadınlarda ise tutucu ve dinci partileri destekleme eğiliminin daha belirgin olduğu görülmüştür. Büyük partileri, yani güçlü olanı ve kararlılık getirme olasılığı yüksek bulunanı seçme eğilimi de özellikle belirli toplum kesimlerindeki kadınlarda belirginleşmektedir.

Türkiye’de yapılan kamuoyu yoklamaları bu genel eğilimleri destekler niteliktedir. 1973 seçimleri üzerinde köylerde yapılan bir araştırma, Milli Selamet Partisi ve Türkiye Birlik Partisi gibi din ya da mezhep bağlılığına dayalı partilere kadınların erkeklere oranla daha çok eğilim duyduklarını ortaya koymuştur.

Siyasal yaşama duydukları ilgi azlığının, kadınların siyasal partilere üye olma ve oralarda sorumluluklar taşıma konularındaki davranışlarına da yansıması doğaldır. Gene araştırmalar, orta ve sağ partilerdeki kadın üye oranının daha da düşük olduğunu göstermektedir. Eğitim düzeyi düştükçe, kadınların siyasal partilere üye olma ve orada etkin işlevler yüklenme oranı da düşmektedir. Örneğin; 1970’lerde

Bekar ya da dul kadınlarda, erkeklerden farklı siyasal davranışlar daha belirgin duruma girerken, evli kadınların genellikle kocalarının siyasal tercihlerine uydukları anlaşıyor.

yapılan bir araştırmaya göre, Fransız Sosyalist Partisi'ne üye olan kadınların % 18'inin lise ya da üniversite hocası, % 13'ünün ilköğretmeni ve % 18'inin lise ya da kamu görevlisi olmasına karşılık, işçi oranı çok küçüktü.

Türkiye'de kadın seçmenlerin % 25.5'i siyasal yaşama çok seyrek bir biçimde katılırken, ancak % 3'ünün yoğun bir biçimde katıldığını gösteren veriler var. Oysa siyasal yaşama çok seyrek olarak katılanların oranı erkekler arasında % 6.9'a inerken, yoğun bir biçimde katılanların oranı % 14.2'ye çıkmaktadır. Kadın-erkek davranışları arasındaki fark bu noktada çok çarpıcıdır.

Eğitim düzeyi düştükçe, kadınların siyasal partilere üye olma ve orada etkin işlevler yüklenme oranı da düşmektedir.

Kadınların siyasal yaşama fazla ilgi duymamaları nasıl açıklanabilir? Sizce bu sav kadın hareketlerinin daha etkin olduğu günümüzde de geçerli midir? Tartışınız.

SIRA SİZDE

Komünist tek partili sistemlerde, kadınların siyasal yaşamdaki ağırlıklarının -çoğulcu demokrasilerle kıyaslanamayacak bir biçimde- arttığı bir gerçektir. 1974'te Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Uluslar Meclisindeki kadın temsilci oranı % 31, Sovyet Birliği Konseyi'ndeki kadın temsilci oranı ise % 40'tı. Bu oran belediye meclislerinde % 47.4'e ulaşıyordu. Kadınların belediye başkanlığı yaptığı kentler arasında Moskova ve Leningrad gibi, Sovyetler Birliği'nin en önde gelen kentleri de vardı. Hükümet düzeyinde görev alan kadınların sayısı da, gene çoğulcu demokrasilerle kıyaslanamayacak ölçüde fazlaydı.

Türkiye'de kadınların yasama organına ilk girişleri, 1935 seçimleri ile olmuştur. Ülkeyi yönetenlerden gelen bir değerlendirme ve istek sonucu, 17 kadının milletvekili olarak siyasal seçkinler arasında katılması sağlanmış, ama tek parti döneminin koşulları içinde bile, kadınların yasama organındaki oranı % 3.8'i hiçbir zaman geçememiştir. Çok partili bir siyasal sisteme geçtikten sonra, bu oranın hızla düştüğü dikkati çekiyor. Siyasal iktidarın-yapılan ilk özgür seçimlerde- el değiştirdiği 1950 yılında bile, yasama organına ancak 3 kadın girebilmiş ve oran % 0.6 ile en düşük düzeyini bulmuştu. 1950'den sonraki dönemde, kadının ev dışı işlerde çalışmasının giderek yaygınlaştığı göz önüne alınırsa, yasama organında temsil edilme bakımından hızla gerilemesi daha da ilgi çekici olmaktadır.

Türkiye'de bugün kadının siyasal yaşamda ne ölçüde yer aldığını son seçim sonuçlarını da dikkate alarak tartışınız.

SIRA SİZDE

Kadın- Erkek Tutum Farklarının Nedenleri

Kadınlarla erkekler arasındaki düşünce ve davranış farklarının, genel olarak onların toplumdaki konumlarının farklılığından kaynaklandığı söylenebilir. İki cinsin toplumsal konumları arasındaki farklılık ise, çoğunlukla bir eşitsizliğin yansıması biçiminde ortaya çıkıyor. Böylece de sorun, kadın-erkek eşitsizliğinin temelindeki nedenlere gelip dayanıyor.

Kadın-erkek eşitsizliğini, biyolojik, psikolojik ve ekonomik nedenlere dayandıran görüşler var. Kadının yapı olarak daha zayıf olduğu görüşünün tartışmalı olduğunu söylemeliyiz. Örneğin; kadınların acıya dayanma güçlerinin çok daha fazla olduğu bilindiği gibi, kadınların ortalama olarak erkeklerle oranla daha fazla yaşadıkları da bir gerçektir. Ama biyolojik olarak çocuk doğurma işlevinin kadına ait oluşu, onu ev içi işlere itmiş ve giderek toplumsal konumunun belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Biyolojik ve psikolojik açıklamaların, değişmez verilerden hareket etmesine karşılık, ekonomik açıklamalar değişken bir etkene dayanıyorlar. Bu nedenle de,

tarih boyunca kadının toplumda erkek karşısında bulunduğu konumun değişmesini açıklamakta daha az sıkıntı çekiyorlar. Örneğin; Heredot'un anlattıkları doğruysa, Eski Mısır'da kadınların ekonomik yaşamda etkili oldukları dönemler olmuştu ve bu etkililik, onların toplumsal yaşamda da üstün bir konuma ulaşmaları sonucunu vermişti. Sparta'da ise, kadınlar erkeklerle aynı eğitimi görür, aynı işleri yaparken, onlara tam anlamıyla eşit sayılıyorlardı.

Göçebe koşullarının egemen olduğu eski Türk boylarında da, kadının özgür ve eşit bir toplumsal konuma sahip bulunduğunu biliyoruz. Kızların, kendileriyle evlenmek isteyen erkeklerle bir çeşit düello yaptıklarını ve kendilerini yenemeyen erkeklerle evlenmediklerini ortaya koyan bilgiler var. O koşullar içinde, kadının devlet yönetiminde, hatta askerlik ve sporda bile etkin rol oynaması olağan karşılanabiliyordu. Türklerin İslamı kabul etmelerinden ve Anadolu'ya yerleşmelerinden sonra bile, bu kültürel etkiler, belirli ölçüler içinde, azalarak sürebilmiştir.

Kadının tarihsel koşullar içinde erkeğe göre zayıf bir duruma düşmesi, büyük ölçüde ekonomik rolünün değişmesine bağlı gibi görünüyor. Kadının eve kapanması ve yalnızca ev içi işlerle ilgilenir duruma gelmesini doğuran koşullar, erkeği evi geçindiren bir role büründürmüş, toplumsal ve siyasal yaşamda da kadının rekabetinden uzaklaştırmıştır. Bu durum giderek, erkeğin gerek genel olarak toplumdaki, gerekse aile içindeki konumunu güçlendirmiştir. Erkeğin "aile reisliği" tartışılmaz hale gelmiştir.

Söz konusu koşulların süreklilik kazanmasıyla, kültürel değerlerin de etkilenmesi kaçınılmazdı. Aile kurumunu toplumun temeli sayan, onu kutsallaştıran ve kadının da "analık rolü"nü yücelten değer yargıları giderek kökleştiler ve kendilerini yaratan koşulların ortadan kalkmaya başlamasına karşın, etkilerini büyük ölçüde sürdürdüler. Kadının, çağdaş koşullar içinde ev işlerine çok daha az zaman ayırarak, ev dışında da üretken ve erkeğe rakip olabildiği durumlarda bile, kültürel etkilerin yansıdığı "yasal eşitsizlikler" direndi ve zayıflayarak da olsa direniyor.

Kadının tarihsel koşullar içinde erkeğe göre zayıf bir duruma düşmesi, büyük ölçüde ekonomik rolünün değişmesine bağlı gibi görünüyor.

SIRA SİZDE

Ev dışında çalışan kadınların oranı sanayileşmiş ülkelerde artarken Türkiye'de niçin azalmaktadır?

Fransız kadınlarının siyasal tutumları üzerinde bir araştırma yapmış olan **Mattei Dogan** ve **Jacques Narbonne** şu görüşü savunuyorlar: "Araştırmamızın hiçbir anında, kadınların ve erkeklerin, içinde yaşadıkları toplumsal koşullardan bağımsız olarak, yalnızca cinsiyetlerine bağlı tutumlarına rastlamadık. Kadınlar ve erkekler, her şeyden önce, kadın ve erkek konumlarında bulunan insanlardır. O konumların ise, cinsiyetle ilgili biyolojik özelliklerden kaynaklandığını hiçbir şey kanıtlamıyor. Siyasal tutumları açıklayabilmek için, her cinse özgü ruhsal-toplumsal ortamı göz önüne almak gerekir."

Dışarıda bir işi olmayan evli kadın, kocasından çok daha dar bir çevrede yaşar ve o çevrenin koşullarından etkilenir. Değişik toplum kesimlerinin yaşam koşullarıyla ilgili bilgisi kocasından çok daha azdır. Günlük alışverişin ötesine geçen ekonomiyi ve çevresini aşan bir boyutta toplumsal olayları değerlendirmesine olanak yoktur. Kısacası, onun evreni, kocasınınkinden çok daha dardır. Onun yaşadığı dünyanın koşulları daha ağır değiştiği için, geleneklere ve göreneklere daha çok bağlıdır, daha tutucudur.

Ev kadını siyasal yaşama erkekten daha az ilgi duyar, çünkü siyasal yaşamın boyutları onun küçük dünyasını çok aşar. Siyasal konularla ilgili bilgilerinin azlığı seçimlere daha düşük oranda katılmaları, hep siyasal yaşama duydukları ilginin

Ev kadını siyasal yaşama erkekten daha az ilgi duyar, çünkü siyasal yaşamın boyutları onun küçük dünyasını çok aşar.

görelî azlığıyla açıklanabilir. Siyasal konular daha çok kocasının ilgi alanı olduğu için, kocasının yaptığı siyasal tercihe katılması doğaldır. Duygusal koşullardan daha çok etkilenmeleri, güçlüye sığınarak güvence ve kararlılık aramaları, genellikle toplumda yaşadıkları koşulların bir ürünüdür. Bilinmeyen şeyler insanı korkutur. Kadınlar da siyasal yaşamla ilgili yeterli bilgiye sahip bulunmadıklarına göre, neler getireceğini iyice göremedikleri değişikliklere karşı, güçlüye ve kararlılığa sarılırlar, ister istemez tutucu eğilimler gösterirler.

Demokratik gelenekler çok köklü ve eski olan ülkelerde bile, kadının yasama organlarında ancak çok küçük oranlarda temsil edilebilmesini doğal karşılamak gerekir. Bir toplum kesiminin, siyasal sistemde etkili bir konuma sahip olabilmesi için, üç koşul bir araya gelmelidir: Farklı çıkarlar ve dolayısıyla farklı dünya görüşü; bu farklılığın bilincinde olma ve o farklı çıkar ve görüşleri etkili bir biçimde savunmaya elverecek olanaklar. Birçok gelişmiş ülkede bile, kadınla erkek arasında fark gözetken, örneğin eşini aldatan kadınla, aynı suçu işleyen erkekten çok daha ağır ceza öngören yasalara rastlanabilmektedir. “Eşit işe eşit ücret” kuralını gerçekten de yaşama geçirebilmiş ülke sayısı azdır. Kadının siyasal ve toplumsal konularda erkeklerden farklı bir bakış açısı olduğu ise, hemen tüm araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. Ama bütün bunlar, kadınların siyasal yaşamda erkeklerden ayrı bir toplumsal kesim olarak temsil edilmeleri sonucunu beraberinde getirmemiştir.

İstatistikler Türkiye’de kadın nüfus içinde okuma yazma oranının, erkeklere göre yarı yarıya düşük olduğunu gösteriyor. Eğitim düzeyi yükseldikçe bu denge sızlık daha da çarpıcı hale geliyor. Örneğin; yüksek öğrenim yapan her dört erkeğe karşılık, ancak bir kadın aynı olanağı elde edebiliyor. Ekonomik yaşamdaki konumlar açısından da durumun aynı olduğunu biliyoruz. Buna bir de kadının oy verirken bile, siyasetle yeterince ilgilenmediğini eklersek, siyasal yaşamdaki ağırlığının azlığına şaşmamak gerekir. Toplumsal tabanda bu koşullar varken, siyasal tavanda durumun farklı olması için neden yoktur. Kemalist tek parti döneminde meclislerde daha çok sayıda kadın temsilci varken, aday listelerinin daha demokratik yöntemlerle belirlendiği dönemlerde bu sayının çok düşmesindeki anlam açıktır.

Siyasal tutumları açıklayabilmek için, her cinse özgü ruhsal-toplumsal ortamı göz önüne almak gerekir.

Sizce kadınların siyasal yaşamla erkeklere kıyasla daha az ilgilenmesi nedenleri nelerdir?

SIRA SİZDE

Türklerde ve İslamda Kadın

Ziya Gökalp’e göre; eski Türkler “hem demokrat, hem de feminist” idiler. Türklerdeki feminizmin birinci nedeni, toplumda var olan demokrasi, ikinci nedeni ise, Türklerin o zamanki dini olan Şamanizm’in, kadındaki “kutsal” güce dayanmasıydı. Hukuksal açıdan erkek ile kadın tamamen eşitti. Erkeğin yalnız bir tane “zevce”si, yani karısı olabilirdi. “Kadınlar, doğrudan doğruya, hükümdar, kale muhafızı, vali ve elçi olabilirdi.” Ev karı ile kocanın ikisine aitti. Çocukların “velayeti” konusunda da, baba kadar ana da hak sahibiydi.

Eski Türk toplumlarında, devlet başkanlığı, karı-koca “*Hatun-Hakan*”ın ortak sorumluluğu ile yürütülürdü. Yasa niteliğindeki “emirname”ler, her ikisince imzalanmadan uygulanamazdı. Elçi kabulü dahil, bütün önemli törenlerde, Hakan ile Hatun beraber bulunurlardı. Kadınlar savaşın her aşamasına erkeklerle eşit koşullarda katılırlardı. Hatun ise, bizzat “*savaş kurulu*” nun üyesiydi. Tarihte devlet başkanlığı yapmış ilk kadınlar da Türklerdi. Delhi Türk Devletinde Raziye Sultan, Kirman’daki Kutluk Devletinde Türkan Hatun bunun en ünlü örneklerini oluşturuyordu.

Eski Türk kadınında örtünme ve erkeklerden kaçma yoktu. **Şerafettin Turan**, Arap gezgini **İbni Fadlan**'ın, X. yüzyıldaki Türk kadınının yabancı erkeklerden bile kaçmadığını ve "bedeninin hiçbir yerini saklamadığını" görerek, hayretler içinde kaldığını aktarıyor. Aynı kaynağa dayanarak, Bulgar Türklerinde kadınlarla erkeklerin bir arada nehirde yıkandıklarından söz ediliyor. **Timurlenk**'in 1404'te Semerkant'ta verdiği bir ziyafete, erkeklerin yanı sıra kadınların da katıldıklarını, Kastilya Elçisi Klaviya anılarında yazmıştır. Hatta 1860'larda oraları gezen Macar Türkolog A. Vambéry, göçebe Türklerde kadınların erkeklerden kaçması gibi bir davranış olmadığını anlatmaktadır.

SIRA SİZDE

Ziya Gökalp eski Türkleri neden feminist ve demokrat olarak nitelendirmiştir? Günümüz Türk toplumu ile karşılaştırınız.

Eski Türk toplumlarında, devlet başkanlığı, karı-koca "Hatun-Hakan"ın ortak sorumluluğu ile yürütülürdü. Yasa niteliğindeki "emirname"ler, her ikisince imzalamadan uygulanamazdı.

İslamın kadına bakış açısını, kadınlara ilgili olarak getirdiği kuralları anlayabilmek için, İslam öncesi Arap toplumlarında kadının hangi koşullar içinde yaşadığını ve konumunu bilmekte yarar var. Kuran'ın "*Cabiliyye*" dönemi olarak adlandırıldığı İslam öncesi Arap toplumlarında, kadın Türk toplumlarının tersine, toplumun en aşağılanan ögesini oluşturuyordu. Bazı hayvanlar, örneğin deve bile, kadından değerli sayılmaktaydı. Kız çocuklarının ölümüne terk edildiği, hatta diri diri gömüldüğü durumlar yaygındı. Kız çocuk doğuran analar cezalandırılıbiliyorlardı. Kadın mal gibi satılabiliyor, kocanın ölümünden sonra miras olarak devredilebiliyordu. Erkek istediği kadar kadınlara evlenebilir ve kadını dilediği zaman terk edebilirdi. Kadınlar erkeklerden daha az yemekle yetinmek zorundaydılar.

İslam dininin getirdiği kurallar, öncelikle Arap toplumundaki bozuklukları düzeltmeye yönelikti. Kızların öldürülmesinin yasaklanması, evlenmenin dört kadınla sınırlandırılması, boşanmanın erkeğin keyfine bağlı sınırsız bir olanak olmaktan çıkması, hiç kuşkusuz, o koşullar içinde ileri adımlardı. İlk kez Arap kadını miras hakkını, mal edinme hakkını elde ediyordu. İslam dini, kadının kocasına itaat etmesini zorunlu kılarken, kocasının da karısına "*iyi muamele etmesi*" kuralını getiriyordu. Çocuğun, babasına olduğu gibi, anasına da saygı gösterme yükümlülüğü konuyordu. Kadının da bir "*insan*" olduğu, Arap toplumunda, ancak İslam dini sayesinde kabul edilmişti.

SIRA SİZDE

İslam dininin getirdiği kurallar günlük hayatta temel olarak neyi hedef alıyordu?

İslam dinini kabul ettikten sonra, Türk toplumunda kadının konumu ağır ağır değişmeye başladı. Bu konuda, dinin getirdiği kurallardan çok, İran ve Arap kültürlerinin olumsuz etkileri görüldü. Örneğin; İranlılar, eski dinleri Zerdüş'tün etkisiyle, Şamanizm'in etkisindeki Türklerin tersine, kadını kirliliğin ve kötülüğün simgesi sayıyorlardı. Eski Türk destanları hep kadını yüceltirken, Türklerin İslam dinini kabulünden sonra, 1070 yılında yazılan Kutadgu-Bilig artık kız çocuğunu değer-siz sayıyor, kadınların örtünmemelerini eleştiriyordu. Ama Türkler Anadolu'da, hatta Osmanlı Devleti'nin kuruluş sıralarında bile, Orta Asya'daki kadın-erkek eşitliğine dayalı geleneklerini büyük ölçüde koruyorlardı. Harem yoktu, kadınların yüzleri açıktı. Örtünme olayı ancak **Fatih** döneminden sonra, özellikle Bizans'la ilişki içinde girilmesinin etkisiyle başladı. Çok karı ile evlenmek, harem oluşturmak gibi uygulamalar daha çok saray ve saray çevresinde yerleşti. Evlenmede kızın rızasının alınması giderek kaybolurken, boşanma sadece kocanın bir hakkı gibi görülür oldu.

Türk kadınının konumundaki iyileştirmelerin Tanzimat'tan sonra yeniden başladığını görüyoruz. Kız çocukların ilk ve orta okullara gitmesine 1858'te izin verildi. Ebe okulu, kız sanat okulu ve kız öğretmen okulu aynı dönemde açıldı. İlk kadın yazarlar ve kadınlara yönelik ilk yayın organları ortaya çıktı. İlk kadın derneği, savaş yaralılarına yardım amacıyla 1867 yılında kuruldu.

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra kadınların toplumdaki konumlarıyla ilgili bazı olumlu gelişmeler daha görüldü. İlk kız lisesi 1913 yılında İstanbul'da açıldı. Kadın gazete ve dergileri arttı. Asıl ilginç olan ise, **Halide Edip Adıvar**'ın Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından, Kadın Hakları Savunma Derneği'ni (Müdafaa-i Hukuku Nisvan) kurmasıydı. 1914'te bugünkü adıyla, Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu öğretime başladı ve bundan yedi yıl sonra da, ilk olarak Fen ve Edebiyat Fakültelerinde, kızlar erkek sınıflarına girdiler. Ama bu son gelişmeyi, artık Kemalist atılım döneminin dolaylı bir ürünü sayabiliriz.

Atatürk, Türk kadınına çağdaş bir konum kazandırma düşüncesini uygulamaya, düşman ilerleyişi karşısında, hükümet merkezinin Ankara'dan Kayseri'ye taşınması önerilerinin yapıldığı bir ortamda başladı. Ankara'da topladığı öğretmenler kurultayında, *"kadın ve erkek"* Türk insanına verilecek eğitimin ilkelerinin saptanmasını sağladı. Kadının *"vatandaş"* sayılmasına bile karşı çıkan milletvekillerinin neredeyse çoğunlukta olduğu bir mecliste ve Kurtuluş Savaşı'nın en korkulu günlerinde, Türk kadını en ileri toplumlardaki yasal haklara sahip kılmak için ilk adımları attı. Bu sürecin belki de son aşaması olarak, Türk Kadını 5 Aralık 1934'te seçme ve seçilme hakkına kavuştuğu zaman, demokrasinin beşiği sayılan bazı Batı ülkelerinin kadınları henüz bu haklara sahip değildiler. Ama **Eser Köker**, konuyla ilgili araştırmasını şu sonuçla noktalamaktadır: *"Türkiye'de, bütün bu gelişmelere rağmen, kadının cinsiyet kimliği bakımında geleneksel imaj gücünü korumaktadır."*

İslam dinini kabul ettikten sonra, Türk toplumunda kadının konumu ağır ağır değişmeye başladı. Bu konuda, dinin getirdiği kurallardan çok, İran ve Arap kültürlerinin olumsuz etkileri görüldü.

Türk kadınının erken bir tarihte seçme ve seçilme hakkına kavuşmasına karşın bugün içinde bulunduğu konumu çeşitli açılardan tartışınız.

Türk kadınının, Atatürkçü bir devrim anlayışı içinde elde ettiği kazanımlarının önemini iyi değerlendirebilmek için; İran İslam Cumhuriyeti'nin 20. yüzyılın sonlarına yaklaşırken, İran kadınına layık gördüğü konuma kısaca göz atmakta yarar var. İran'da, *"taammüden"* işlenen cinayetlerde kadının tanıklığı kabul edilmektedir. Katilin öldürülebilmesi için ödenmesi gereken *"kan parası"*, eğer öldürülen kişi kadın ise, yarıya inmektedir. Koca, karısını *"zina"* yaparken görüp de öldürürse ceza almamaktadır. Okullarda kız ve erkek öğrenciler ayrı kitaplar okumakta, erkek öğretmenler kız öğrencilere ders verememektedir. **Humeyni** ve yakınları, İslamın *"zor"* ile bağdaşmayacağını söyleyerek, örtünme konusunda kadınlara baskı yapılmayacağını vaat ettikleri halde; örtünmeyen kadınlar işten çıkarılmakta ve doğrudan ya da dolaylı baskılarla kadınların örtünmeleri zorunlu kınılmaktadır. *"İslam Devrimi"*nden sonra, kadın yargıçlar işten atılmışlardır.

Özet

Siyasal yaşam içinde bireyin mutlaka çok önemli bir yeri vardır. Birey siyasal yaşamın boyutlarından biridir. İnsanlar, belirli biyolojik ve fiziksel özelliklerle doğarlar. Daha sonra doğuştan sahip olunan özelliklere ailenin etkisi eklenir. Daha sonra iş ve arkadaş çevrelerinin, meslek ve eğitimin, dinsel inançların etkileri görülür. Otoriter bir ailede yetişen kişiler bu eğilimlere yatkın olabilirler. Siyasal belirsizlik ve çalkantılar, istikrarsızlık, otoriter eğilimleri özendirebilir.

Siyasal tercih ve tutumların değişmesi bir ölçüde koşulların değişmesiyle ilgilidir. Sol ve sağ eğilimli olarak bilinenlerin zamanla görüş ve tercihlerini değiştirdikleri çok görülmüştür.

Siyasal yaşam ve dolayısıyla siyasal çatışma çeşitli şekillerde açıklanmaya çalışılmıştır. Darwin'e göre siyasal çatışma bireysel yetenek farklılıklarına bağlıdır. Liberal düşünceye göre ise, insanların sınırsız ihtiyaçları ile tüketim olanaklarının azlığı arasındaki çelişki siyasal çatışmayı yaratır.

İnsanların zamanla hızlı toplumsal değişmeye bağlı olarak kuşaklar arası tutum ve düşünce farklılıkları yaşamaya başlamaları, siyasal davranışlara da yansımıştır. Yaşlanan insanlar enerjileri azaldığı için, statü ve olanaklarını yitirmekten korktukları için daha tutucudurlar. Gençler için ise tersi söylenebilir. Yani yeniliklere ve değişime açıktırlar. Gençler grubu içersinde yüksek öğrenim gençlerinin ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Yaş gibi, cinsiyet unsuru da bir biyolojik ve toplumsal olgu olarak siyasal yaşama yansımaktadır. Çok genel çizgilerle açıklanırsa kadınlar erkeklere kıyasla siyasetle daha az ilgilenmektedirler. Batılı ülkelerde erkeklerin genellikle laik ve sol partileri, kadınların ise tutucu ve dinci partileri destekleme eğiliminde oldukları gözlenmiştir. Siyasal yaşamla ilgili olarak kadın ve erkekler arasındaki düşünce ve davranış farkları onların toplumdaki konumları ile ilgilidir. Kadınların toplumdaki konumları, özellikle ekonomik konumları değiştikçe bundan siyasal yaşamları da etkilenmektedir. Kadınlar çalışma hayatında daha çok yer aldıkça, siyasal yaşama katkıları da artıyor.

Ülkemizde de benzer bir durum vardır. Eski Türk toplumlarında kadının oldukça özgür ve siyasal yaşamda etkili olduğunu öğreniyoruz. İslamiyetin kabulünden sonra durumun değiştiğini görüyoruz. Kadının eve kapanması ve geri plana itilmesi islamiyetin emrettiği dini kurallardan değil, İran ve Arap toplumları kültürlerinin etkisiyle olmuştur. Tanzimat ve İkinci Meşrutiyet ilanı ile birlikte kadınların konumunu düzeltici çalışmalar başlamıştır. Cumhuriyet Türkiye'si Atatürkçü devrim anlayışı çerçevesinde Türk kadınına çağdaş yasal haklarını vermeye çalışmıştır. Komşu ülke İran'da Humeyni liderliğindeki İslam Devrimi sonrası İran kadınlarının bugünkü durumu düşünülürse ülkemiz kadınlarına uzun yıllar önce sağlanan yasal hakların değeri daha iyi anlaşılır.

Kendimizi Sınayalım

1. “Yaşam için savaşım”, “Doğal ayıklanma” düşünceleri ile, siyasal çatışmanın temelinde bireysel yetenek farklılıklarının bulunduğunu savunan düşünür aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Sigmund Freud
- b. David Riesman
- c. Charles Darwin
- d. Gaston Bouthoul
- e. Jean Paul Sartre

2. Aşağıdakilerden hangisi seçim sosyolojisi araştırmalarıyla siyasal davranışların farklılaşmasından etkili olduğu anlaşılan beş temel etkenlerden biri değildir?

- a. Yaşam düzeyi
- b. Eğitim düzeyi
- c. Yaş
- d. Cinsiyet
- e. Dinsel inançlar

3. Öğrenci hareketleriyle ilgili olarak Marx'ın temel devrimci güç saydığı işçi sınıfının, ileri derecede sanayileşmiş batılı ülkelerde artık sistemle bütünleştiğini söyleyen kimdir?

- a. Herbert Marcuse
- b. Malthus
- c. Charles Darwin
- d. Jean Paul Sartre
- e. Auguste Comte

4. Fransız kadınlarının siyasal tutumları ile ilgili araştırmalar yapan Mattei Dogan ve Jacques Narbonne'e göre aşağıdakilerden hangisi kadınların siyasal yaşam ve tarihleri ile en az ilişkilidir?

- a. Eğitimleri
- b. Yaşları
- c. Gelir düzeyleri
- d. Meslekleri
- e. Cinsiyetleri

5. Türk toplumunda kadınların genel olarak geri planda kalmalarında temel etken aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Göçebe toplumların geleneğine bağlı olarak kadın geri planda kalmıştır.
- b. Türklerin eski dini olan Şamanizm kadınları geri plana itmiştir.
- c. İran ve Arap kültürlerinin olumsuz etkileri kadınları geri planda tutmuştur.
- d. İslamiyetin kuralları kadınları geri planda bırakmıştır.
- e. Kadınlar bilinçli veya bilinçsiz olarak ama kendi tercihleriyle geri planda kalmışlardır.

6. Aşağıdakilerden hangisi siyasal şiddet ve istikrarsızlığın yarattığı korku sonucu oluşmaz?

- a. Siyasal duyarsızlık
- b. Bıkkınlık
- c. Boyun eğici eğilimler
- d. Otoriter eğilimler
- e. Demokratik eğilimler

7. Resiman'ın sınıflandırmasına göre aşağıdakilerden hangisi geleneklerine göre hareket eden insanın içinde yer aldığı toplum tiplerinden biri değildir?

- a. Toplumsal yapının ağır değiştiği toplumlar
- b. Geleneklerin egemen olduğu toplumlar
- c. Hızla gelişen kapitalist toplumlar
- d. Tarım toplumları
- e. Durağan toplumlar

8. Fiziksel organizmamız ile zihniyetimiz arasında çok sıkı bir bağ olduğunu ileri süren düşünür aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Bortoul
- b. Darwin
- c. Riesman
- d. Lefebvre
- e. Shaw

9. Aşağıdakilerden hangisi Tutucu Kuramın özelliklerinden biri değildir?

- a. Olaya idealist açıdan yaklaşmaları
- b. Seçkinlerin yönetimine inanmaları
- c. Manevi değerlere önem vermeleri
- d. Ailenin önemine inanmaları
- e. Olaya maddeci açıdan yaklaşmaları

10. Türk siyasal hayatında aşağıdaki olayların hangisinde gençliğin aktif rolünden söz edilebilir?

- a. 27 Mayıs Müdahalesi
- b. 31 Mart Ayaklanması
- c. Harf Devrimi
- d. Kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi
- e. Çok partili siyasal hayata geçiş

Yaşamın İçinden

Yeni Seçmenler

2002 seçimleri öncesi birçok ortamda yeni seçmen kitlesi gündemi işgal etmişti. Yaşları 18, 19, 20 olan ve 4 milyondan fazla genç seçmen sandık başına gidecekti. Capital Dergisi, Tren-d Grup (Gençlik Araştırması) araştırma sonuçlarından yola çıkarak bir değerlendirme geliştirmişti İlk olarak yeni seçmenlerin tamamı 80 sonrası doğanlardan oluşmaktadır. Bu daha önce tanımladığımız tüketim kültürü ve değerlerinin içinde doğduklarını, ancak aileleri ile birlikte yaşam biçimi kümelerinde görülen birçok çatışma alanının da içinde olduklarını gösteriyor. Siyasal ilgi ve katılım açısından sürpriz olmayan bir şekilde siyasete duyarsız görünüyorlar. ekonomiye daha ilgililer. Para kazanmak kendilerine güvenebilmeleri için tek çıkış kapısı haline gelmiş durumda. Toplumsal sorunlarla ilgili görünmüyorlar. Kendi küçük arkadaş grupları içinde güvenli bir alanda yaşamayı tercih ediyorlar. Yeni seçmenler 4 farklı tipte toplanmış.

Sevecenler

18-22 yaş grubunun yüzde 42'si yani neredeyse yarısı bu kapsamda yer alıyor. Bu grup arkadaşlarına ve ailesine çok önem veriyor. Aile kurmaya en istekli, aileye en çok vakit ayıran bir grup. Arkadaşlarıyla birlikte olmaktan çok keyif alıyorlar. Fal, tarot, astroloji, kader kismetle arası gayet iyi. Yani hayata mutlu bakıyorlar. En iyi anlaştıkları kişiler önce arkadaşları sonra anneleri.

Varoş gençleri

Gençlerin yüzde 14'ü varoş kültürünü temsil ediyor. Yoksulluk sınırında yaşıyorlar. Karşılaştıkları sorunlar ve çaresizlik onları depresif yapıyor. Aile içi şiddete, okul yönetiminin hakaret ve şiddetine maruz kalıyorlar. Dönem dönem intihar etmek ve kendilerine zarar vermek akıllarından geçmiyor değil. Erkeklerin en büyük hayali futbolcu veya turizmci olmak, kızların ise evlenmek ve kurtulmak.

Çabalayanlar

Bu yaş grubunun yüzde 32'sini oluşturuyorlar. Bu grup ağırlıklı olarak bayanlardan oluştuğu için aile baskısından bir an evvel kurtulmak ve kendisini kanıtlamak için geleceğini garanti altına almaya çalışıyor. Eğitime, kişisel gelişime ve kişisel yatırıma önem veriyor. Kaderiyle değil bileğinin gücüyle geleceğini şekillendirmeye çalışıyor. kendilerini annelerine çok yakın hissediyorlar.

Vizyonerler

Genel içinde yüzde 7'yi oluşturan bu grup, teknolojiye, eğitime ve değerlere önem veriyor. Onları "efendi" tipler olarak da nitelendirmek mümkün. Aile baskısını en az düzeyde hissediyorlar. Babalarına ise diğer gruplardan daha yakınlar. Bu grup teknoloji ve seyahate daha çok para harcıyor. Yandan fazlasının PC'si var. Yüzde 30'u da İnternet kullanıyor. Yaklaşık yüzde 50'lik bölümü İngilizce bildiğini söylüyor.

Kaynak: Ferruh Uztuğ, **Siyasal İletişim Yönetimi**, Media Cat, İstanbul, 2004.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. c Siyasal Yaşamda Bireyin yeri kısmını yeniden gözden geçiriniz.
2. e Yaş ve Siyaset konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. a Yüksek Öğrenim Gençliği ve Siyaset konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. e Kadın- Erkek Tutum Farklılıklarının Nedenleri konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. c Türklerde ve İslamda Kadın konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. e Bireysel Tutumların Oluşumu konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. c Siyasal Yaşamda Bireyin Yeri bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
8. a Siyasal Yaşamda Bireyin Yeri bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
9. e Siyasal Yaşamda Bireyin Yeri bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
10. a Yüksek Öğrenim gençliği ve Siyaset kısmını yeniden gözden geçiriniz.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- ABADAN, Unat Nermin. **Türk Toplumunda Kadın**, Araştırma Eğitim Ekin Yayınları, İstanbul, 1982.
- ALKAN, Türker. **Kadın -Erkek Eşitsizliği Sorunu**, SBF Yayınları, Ankara, 1981.
- AĞAOĞLU, Ahmet. **İslamiyette Kadın**, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1985.
- ALTINDAL, Aytunç. **Türkiye’de Kadın (Marksist Bir Yaklaşım)**, Havas Yayınları, İstanbul, 1980.
- BAYKAL, Deniz. **Siyasal Katılma**, SBF Yayınları, Ankara, 1970.
- BEBEL, August. **Kadın ve Sosyalizm**, Toplum Yayınevi, Ankara, 1966.
- ÇİFTÇİ, Oya. **Toplumsal- Ekonomik Siyasal Yaşamda Kadın**, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1986.
- DE BEAUVOIR, Simone; **Le Deuxieme Sexe (2 Cilt)**, Gallimard, Paris, 1949.
- DUVERGER, Maurice. **Participation des Femmes a la Vie Politique**, Paris, 1955.
- GÖKALP, Ziya. **Türkçülüğün Esasları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.
- GÖKSEL, Burhan. **Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- KALAYCIOĞLU, Ersin. **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma**, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983.
- KÖKER, Eser. **Türkiye’de Kadın**, Eğitim ve Siyaset, Yayınlanmamış Doktora Tezi, SBF, Ankara, 1988.
- MEYNAUD, Lancelot. **Les Attitudes Politiques**, PUF, Paris, 1964.
- TEKELİ, Şirin. **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1982.
- TOKGÖZ, Oya, **Siyasal Haberleşme ve Kadın**, SBF Yayınları, Ankara, 1979.
- TURAN, Şerafettin. **Türk Kültür Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.

Siyasal Yaşam İçinde Küçük Grupların Yeri

4

Diğer canlılar gibi insan da beslenme, barınak ve daha sonra eşleşmek gibi belirli gereksinimlerle doğar. Bu ırk, kültür düzeyi, din veya kişinin bağlı bulunduğu toplumsal sınıf dikkate alınmaksızın doğrudur. Diğer hayvanlar gibi insanın yemesi, soluk alması Psikolojide, özellikle McDougall ve Freud'un öncü erliğinden beri, geçmişin güçlü entellektüelce geleneğiyle vurgulanmasının önemine ağırlık vermek üzere bir hayli yazı yazılmıştır.

Bunun yanında, bir başka gerçeğe değinelim. insanları yiyecek, konut veya eş ararken gözlemlediğimiz vakit bu uğraşların önceden belirlenmiş yollarda yapıldığı sonucuna varırız. İnsanlar yemek yerler, eşleşirler ve konut güvenliğini tadarlar; ama nasıl ve ne gibi koşullar altında yemek yiyecekleri, eşleşecekleri ve konut güvenliğini tadacakları büyük çapta, görenekler, gelenekler, yasalar ve toplumsal ölçütlerle (standart) ayarlar için doğrudur. Eğer bir kimse önemli derecede bu kategorinin içersinde yer almıyorsa onun toplumun bir üyesi olduğu söylenemez.

(Kaynak: Muzaffer Şerif, **Sosyal Kuralların Psikolojisi**, Alan Yayıncılık, 1994, s.19)

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- 👁 bireyden sonra büyük önemi olan küçük grupların siyasal yaşam içindeki yerini tanımlayacak,
- 👁 küçük grupların yapısı-dinamiğini açıklayabilecek,
- 👁 küçük grupların toplumla ve siyasetle ilişkilerini tartışabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Küçük Grup
- İkincil Grup
- Düşünce Önderi
- Grup Dinamiği

İçindekiler

- GİRİŞ
- KÜÇÜK GRUPLARDA YAPI VE İŞLEYİŞ
 - Küçük Grupların Yapısı
 - Grup Dinamiği ve Değişme
 - Grup İçi İktidar ve Önderlik
- KÜÇÜK GRUPLAR VE SİYASET
 - Gruplar Arası Dinamik
 - Grupların Siyasal Davranışlara Etkisi
 - Küçük Gruplar ve Toplum

GİRİŞ

Toplumsal yaşamda, bireyden sonra gelen boyutu küçük gruplar oluşturur. Birey, bir anlamda küçük gruplar aracılığıyla toplumla bütünleşir. Bu nedenle de, küçük grupların yapıları ve işleyişleri bilinmeden, siyasal yaşam tümüyle kavranamaz. Grupların iç dinamikleri kadar, gruplar arası dinamiğin süreçleri de, birçok davranışın açıklanması bakımından önem taşır. Siyasal tutumların oluşumunda küçük grupların yadsınamaz bir ağırlığı vardır.

KÜÇÜK GRUPLARDA YAPI VE İŞLEYİŞ

Küçük grupların siyasal yaşamda oynadıkları rolü kavrayabilmek için, öncelikle küçük grup kavramına açıklık getirmek ve oradan hareketle grup dinamiği olgusunu incelemek gerekir. Grup içi iktidar ve önderlik konusu da, hem küçük grupların işleyişlerinin iyi anlaşılması, hem de genel olarak önderlik olgusunun çeşitli yönlerinin kavranılması açısından önemlidir.

Küçük Grupların Yapısı

Aralarında belirli türden, sık ve sürekli ilişkiler bulunan az sayıda kişiyi küçük bir grup olarak tanımlayabiliriz. Aile böyle bir grup olduğu gibi, okulda, işte ya da askerde oluşan arkadaş grupları da bu sınıflandırmaya girerler. Belirli zamanlarda bir araya gelen komşular, spor yapmak ya da satranç oynamak için bir araya gelenler de zamanla küçük bir grup oluştururlar. Belirli bir dayanışma ve doğrudan ilişkiler, küçük grupların temel nitelikleridir. Örneğin; bir futbol maçında, aynı tribünde birbirine yakın oturanlar bir küçük grup sayılmazlar. Ama her maçta yaklaşık aynı yerde oturmayı sürdürürlerse, zamanla orada da bir küçük grup ortaya çıkar.

Küçük grupları, üyeleri arasındaki ilişkilerin yoğunluğuna ve özellikle de niteliğine göre ikiye ayırabiliriz: *Birincil gruplar, ikincil gruplar*.

Birincil grupların temel özelliği, üyeler arasındaki ilişkilerin duygusal nitelikte olmasıdır. Bu grupların üyeleri kolay kolay değişmezler. Bir araya gelmelerinin nedeni de, belirli bir amacı gerçekleştirmek değildir. Üyeler birbirlerini, hemen her yanılarıyla tanırlar. İlişkileri geniş kapsamlı ve içtenliklidir. Birincil gruplara örnek olarak, aileyi ve arkadaş gruplarını gösterebiliriz.

Küçük grup : Aralarında belirli türden, sık ve sürekli ilişkiler bulunan az sayıda kişiden oluşan belirli bir dayanışma ve doğrudan ilişkilere sahip gruplardır.

Birincil grupların özellikleri nelerdir? Aile ve arkadaş grupları dışında birincil gruplara örnekler geliştiriniz.

SIRA SİZDE

İkincil gruplara, resmi gruplar ya da gönüllü gruplar da dendiği olur. İkincil grupların üyeleri arasındaki ilişkiler, duygusal olmaktan uzaktır ve ancak belirli alanları kapsar. Belirli bir amaca yönelik olarak oluşan bu gruplarda, üyeler hemen sürekli bir biçimde değişir. Aynı işyerinde ya da belirli kurullarda çalışanlar, dernekler, siyasal partiler, sendikalar, hep ikincil gruplar kapsamına girerler. Bu gruplara ancak belirli bir amaç için girilir ve grubu oluşturan kişiler de, birbirlerinin ancak bu amaçla ilgili yanını tanırlar, örneğin, özel yaşamlarını bilmezler. İlişkileri bir anlamda resmi ve sınırlıdır.

İster birincil isterse ikincil gruplar olsun, küçük grupların yapısı üç öğeden oluşur: *Kurallar, konumlar ve görevler*. Özellikle birincil gruplarda kurallar yazılı değildir. Zaman içinde oluşmuşlardır ve grubu oluşturan üyelerce bilinirler. Bunlara uyulmaması durumunda ne gibi yaptırımların uygulanacağı da, gene yazılı olma-

Birincil gruplarda kendiliğinden, ikincil gruplarda ise yasalarla belirlenmiş konumlar vardır

makla birlikte bilinir. Kurallara uyumda en önemli etkeni, grubun manevi baskısı oluşturur. İkincil gruplarda ise yazılı kurallar ve yaptırımlar ağır basar. Yöneticilerin nasıl seçileceği, denetimin nasıl yapılacağı, görev bölümünde hangi esaslara uyulacağı, genel olarak üyelerin yükümlülükleri, yasalar, yönetmelikler, tüzükler ya da sözleşmelerle belirlenmiştir.

Birincil gruplarda kendiliğinden, ikincil gruplarda ise yasalarla belirlenmiş konumlar vardır: Ailede ana, baba ve çocuklar, bir dernekte başkan, yönetim kurulu üyeleri ve denetleyiciler gibi. Grubu oluşturan her üyenin konumu bellidir.

Grup yapısının üçüncü ögesi, bu konumlarda uygun olan görevlerdir. Her konumdaki üyenin, grubun sürebilmesi için neler yapması gerektiği kurallarca belirlenmiştir. Görevlerin yerine getirilme düzeyi, grubun gücünü ve sağlığını belirler. Beklenen ile yerine getirilen arasındaki fark arttıkça grubun varlığını sürdürmesi güçleşir, çözülmeye başlar. Ya bazı üyeler grubun dışına itilirler, ya da grubun varlığı tümden sona erer.

Küçük grupların yapılarının anlaşılmasında, **Moreno**'nun sosyometri olarak adlandırılan yöntemine kısaca göz atmakta yarar var. *Sosyometri* testi, bir grubu oluşturan kişiler arasındaki duygusal bağlantıları saptama amacına yöneliktir. Grubun üyelerinin birbirlerine karşı olan olumlu, olumsuz ya da ne olumlu ne olumsuz duygularının saptanmasıyla birlikte, ortaya o grubun bir kalıbı çıkmış olur. Bazı kişiler hemen herkes tarafından seçilirken, bazıları hemen herkes tarafından istenmeyebilir ve bazılarının karşı da kayıtsız bir tutum bulunabilir. Ama bu seçimler konudan konuya da değişebilir; Örneğin birlikte çalışmak istenen kişi ile birlikte eğlenilmek istenen kişi ya da kişiler aynı olmayabilir.

Küçük grupların yapılarındaki bu gibi özelliklerin bilinmesinin önemi ortadadır. Birlikte olmak isteyenlerin birlikte olmaları genellikle olumlu bir ortam yaratırken, tersi bir durum gerginlik doğurur, belirli amaçlara ulaşmada başarıyı zorlaştırır. Birincil ya da ikincil olsun, her grubun resmi kalıbının arkasında, duygusal bağlantıları yansıtan sosyometrik bir kalıp bulunur. Bu iki kalıp arasındaki farkın azaltılabildiği durumlarda, bazı sorunların çözümü kolaylaşır. Herhangi bir konuda bir grubun tutumu etkilenmek istendiğinde, o grubun etkisiz ya da sevilmeyen bir üyesiyle işe başlamanın yanlışlığı ortadadır. Oysa sosyometrik testlerle ortaya çıkmış, "*düşünce önderi*" olarak nitelendirilebilecek etkin üyelere yönelmek çok daha akıllıcadır.

Grup Dinamiği ve Değişme

Grup dinamiği kavramını ortaya atan ve geliştiren **Kurt Lewin**, bu konuyu şöyle açıklıyor: "Bir grup, dinamik bir bütündür. Grubun herhangi bölümündeki bir değişiklik, diğerlerini de etkiler." Başka bir deyişle, grup öğelerinin karşılıklı bir bağımlılığı söz konusudur. Lewin'e göre; grup üyelerini bir arada tutan ve birbirlerine benzemeye zorlayan grubun çözülmesine yönelik güçlere direnen süreçler grubun birliğini oluşturur.

Grup birliğinin kaynakları çeşitlidir. Dış kaynakların başında, grubu oluşturan bireylerin toplumsal konumlarının benzerliği ya da farklılığı gelir. Bazı dış kaynaklar ise, daha çok ikincil gruplar için geçerlidir. Toplumsal denetim süreçlerinin etkisini ve grubun işlevsel olarak daha büyük bir gruba bağımlılığını bu çerçevede değerlendirebiliriz. Örneğin, bir siyasal partinin araştırma biriminin bağımlılığı bu türdendir.

Grup birliğinin iç kaynakları daha büyük bir ağırlık taşır. Bu kaynakların bir kısmı duygusal, diğerleri ise işlevseldir.

Sosyometri testi, bir grubu oluşturan kişiler arasındaki duygusal bağlantıları saptama amacına yöneliktir.

Grup birliğini oluşturan duygusal etkenlerin başında, ortak bir amacın varlığı gelir. Ortak amaca doğru geliştirilen ortak eylemin kendisi de, başlı başına bir etken sayılabilir. Gruba ait olmanın çekiciliği ise çok önemlidir. Geçmiş yıllarda, tırmanan terörizm içinde rol oynayan küçük gruplarda, bunun etkisini açıklıkla gördük. Son olarak, grup üyelerinden birisine ya da birkaçına duyulan dostluğu da, grup birliğini oluşturan temel öğelerden sayabiliriz. Örneğin; sırf sevgilisinin hatırı için ideolojik gruplara katılan bazı gençlerin, zamanla işi adam öldürmeye kadar götürebildiklerini biliyoruz.

Her grup, ortak amaca yürümek ve bazı gereksinimleri karşılamak için, derecesi değişen bir biçimde örgütlenmiştir. Bu nedenle de, grup içindeki üyelerin, değişik görevleri yerine getirmeleri söz konusudur. Daha sonra göreceğimiz gibi, önderin yönetim biçimi de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Bunlar grup birliğini oluşturan işlevsel etkenlerdir.

Grup birliğinin dışa yansımada, özellikle üç tutum dikkati çeker: Çoğunluğa uyma, sapmalara direnç ve gerektiğinde dışa karşı harekete geçebilecek bir saldırganlık potansiyeli. Zamanla her küçük grup içinde, davranışlarda, düşüncelerde, duygularda ve bu arada kullanılan dilde, büyük benzerlik oluşur. “Çoğunluğa uyma” derken, işte bu süreci kastediyoruz. Eğer bu arada tersi eğilimler gösteren üyeler olursa, onları yola sokmak için çaba gösterilir ve belirli bir baskı ortamı oluşur. Bu çabalar sonuç vermediğinde de, üye kendisini çoğunlukla grubun dışında bulur.

Grup birliğinin bir uzantısı olan, saldırganlık potansiyelinin ortaya çıkması için, grubun mutlaka dışardan gelen bir tehditle karşı karşıya olması gerekmez. Her küçük grupta var olan “biz” duygusu, dışardan gelen bir tehdit karşısında güçlenir. Ama grup birliğini göstermek için, kendiliğinden bir dış rekabet ya da saldırı eğilimi de ortaya koyabilir.

Grup birliğini oluşturan etkenler nelerdir?

SIRA SİZDE

Değişiklik öneri ya da girişimleri, hangi düzeyde olursa olsun (günlük alışkanlıklarla ilgili bulunanlardan, yeni çalışma yöntemlerine ya da siyasal ve toplumsal kurumlardaki köklü değişikliklere kadar), genellikle hoşnutsuzluk, tepki ve direnme ile karşılaşır. Lewin, yaptığı araştırmalar sonucunda, bu tutumun nedenlerini de, büyük ölçüde grup içi dinamiğe bağlamıştır. Lewin’e göre; değişikliklere karşı koymanın temel nedeni, grubun değer yargılarına ve kurallarına ters düşme korkusudur. Bu nedenle de, bir grubun alışkanlıklarını değiştirmek, tek bir kişinin alışkanlıklarını ya da kanılarını değiştirmekten daha kolaydır.

Lewin bir grubun kanı ve davranışlarının değişmez olmadığını, her zaman belirli bir değişme sürecinin söz konusu olduğunu vurguluyor. Ama koşulların hızla değiştiği bunalım dönemlerinin dışında, her değişikliğin karşısına belirli toplumsal dengeler çıkmaktadır. Değişikliğin kabul edilmesi, bu dengelerin istenen yönde değiştirilebilmesine bağlıdır. Başka bir deyişle, yeni düşünce ve davranışların benimsenebilmesi için, önce var olan düşünce ve davranışların sürmesini sağlayan dengelerin “çözülme”si gerekmektedir.

Lewin, bir yeniliğin kabul ettirilebilmesi, bir değişikliğin gerçekleştirilebilmesi için, iki yol bulunduğunu öne sürüyor. Ya yenilik yönünden baskı yapılacak ve bu baskı zamanla arttırılacak, sonuçta belirli bir gerilim ve giderek çatışma doğacaktır; ya da değişikliğe karşı var olan direnci zayıflatmanın yöntemleri aranacaktır. Direncin başlıca nedeni yerleşik değer yargıları olduğuna göre, o yargıları paylaşanların tümünü birlikte ele alıp yönlendirmek en geçerli yöntemdir. Le-

win, bu amaçla, grubu oluşturan bireylerin birlikte katılacakları tartışmalardan yararlanmıştır.

Lewin'in konumuzla ilgili ünlü deneylerinden birisi, İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletleri'nde yapıldı. Savaş koşulları içinde, halkın biraz daha az biftek yemesi ve onun yerini de sakatatla doldurması gerekiyordu. Lewin, önce bir grup ev kadını toplayarak, onlara bir dizi konferans dinletti. İktisatçı konuşmacı, savaşın ekonomi üzerindeki etkilerinden söz etti. Eğer tüketim alışkanlıklarında belirli bir değişme olmazsa, dana eti tüm istemi karşılayamayabilirdi. Daha sonra söz alan beslenme uzmanı, sakatatın besleyici değerinin en az biftek kadar olduğunu anlattı. Sonunda da iyi bir aşçı, sakatatla yapılan güzel yemek tanımları verdi. Ne var ki, sonuç cesaret verici olmadı. Dinleyici davranışlarındaki değişiklik çok sınırlı kaldı.

Lewin, ikinci bir grup ev kadınına, başka bir yöntem uyguladı. Bu kez iktisatçı, beslenme uzmanı ve aşçı kendiliklerinden birer konferans vermediler. Sadece salonda bulunan ev kadınlarının sorularını yanıtladılar. Aslında aynı şeyleri, ama bu kez sorulara yanıt verirken anlattılar. Başka bir deyişle, konuyu onlar ve dinleyiciler bir arada tartıştılar. Bu kez sonuç çok daha başarılıydı. Birinci deneyde teker teker pasif durumda bulunan bireyler, ikinci deneyde etken duruma geçmiş ve bir grup dinamiği yaratarak, ortak bir kanı oluşturmuşlardı.

Bu ve benzeri deneylerden çıkan sonuç açıktır. Kişiler alınmasına katıldıkları bir kararı daha çok benimsemekte ve uygulamaktadırlar. Örneğin, işyerlerinde yeni tekniklerin kullanılması amacıyla da aynı yöntemi uygulayan deneyler yapılmış ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Konunun, genel olarak siyasal rejimlere ve özel olarak da, çağdaş demokrasi kavramındaki "katılma" ögesinin önemine tuttuğu ışığı da bu arada vurgulamalıyız.

Yeni düşünce ve davranışların benimsenebilmesi için, önce var olan düşünce ve davranışların sürmesini sağlayan dengelerin çözülmesi gerekir.

SIRA SİZDE

Lewin'in yaptığı deneyden ne gibi sonuçlar çıkartılabilir? Tartışınız.

Grup İçi İktidar ve Önderlik

Toplumda olduğu gibi, küçük grupların içinde de, kişiler etkinliklerine ve saygınlıklarına göre sıralanırlar. Bu ast-üst sıralamasının üstünde de, önder ya da önderler bulunur. Toplumdaki iktidar olgusunun bir boyutuna ya da başka düzeydeki bir benzerine küçük gruplarda da rastlarız.

Önderlik olgusunu küçük gruplar içinde incelemek, toplumsal düzeydeki önderlik olgusuna ışık tutacağı için ilginçtir. Önder, grubuna her istediğini yaptırabilen insan mıdır? Yoksa, grubunun eğilimlerini en iyi sezen ve doğru değerlendiren kişi midir?

Araştırmalar, gerçeğin ikisinin arasında olduğunu gösteriyor. Önder her istediğini yapamaz ve yaptıramaz. Ama, yalnızca grubun gereksinmelerini ve eğilimlerini en iyi sezen kişi de, önder değil, ancak önderin danışmanı olabilir. Bu bir arkadaş grubunda, bir hırsız çetesinde ne ölçüde geçerliyse, bir sendika ya da siyasal parti yönetiminde aynı ölçüde geçerlidir. Önemli olan, önderin ne ölçüde ve ne türde bir müdahalesinin, o grupta geçerli olduğudur. Grubun genel eğilimlerine sık sık ters düşen bir kişinin, önderliğini uzun süre koruması beklenemez.

Grubu önem verilen bir amaca götürebilecek yetenekte olmak, grubun beklentilerine uyabilmek, grup üyelerince önem verilen kişisel niteliklere sahip bulunmak, genellikle bir grupta önder seçilebilmek ya da önderliği koruyabilmek için gereken özelliklerdir.

Grubun genel eğilimlerine sık sık ters düşen bir kişinin, önderliğini uzun süre koruması beklenemez.

Küçük gruplarda önderlik için gerekli nitelikler nelerdir? Yaşamın içinde kendi yaşadığınız deneyimleri dikkate alarak tartışınız.

SIRA SİZDE

Önderlik konusuyla ilgili en ilginç küçük grup araştırmasını **Lippit** ile **Whyte** yaptılar. İki araştırmacı, boş zamanları değerlendirmek için üç çocuk grubu oluşturdular. Bu üç grubun bileşimlerinin olanak ölçüsünde birbirine benzemesine özen gösterilmişti. Yapıları birbirine benzeyen bu grupların her birine ayrı bir yönetim biçimi uygulandı. Her hafta oyun oynamak için iki saat bir araya gelen bu çocuk gruplarını, birer yetişkin kişi yönetiyordu. Yöneticilerin kişiliklerinin etkisini gidermek için de, her üç grup her üç yönetici ile ayrı ayrı çalışmak olanağı buldu.

Birinci grupta denenen “*otoriter*” bir yönetim biçimiydi. O grubun nasıl bir oyun oynayacağına ve o oyunda kimlerin hangi görevleri yükleneceğine, eliş çalışmalarındaki işbölümüne, hep önder tek başına karar veriyordu. İkinci grupta “*demokratik*” bir yönetim söz konusuydu. Kararlar tartışılarak ve herkesin ya da büyük çoğunluğun oluru alınarak oluşturulmaya çalışılmaktaydı. Üçüncü grupta ise, önder hiçbir şeye karışmıyor ve çocukları istediklerini yapmakta serbest bırakıyordu. Bu grupta bir çeşit “*bırakınız yapsınlar*” modeli geçerliydi. Önder ancak kendisine bir şey sorulduğunda işe karışmıyordu.

Otoriter yönetimde önder çalışmaya katılmıyor, yalnız emir veriyordu. Demokratik yönetimde ise, önderin kendisi de belirli görevleri üstlenmekteydi.

Üretkenlik açısından, otoriter yönetimle demokratik yönetim arasında önemli bir fark olmadığı ortaya çıktı. Ama demokratik yönetim altında iş daha kaliteliydi. Daha da önemlisi, otoriter yönetici grubu terk ettiği an iş duruyor ve özgürlüğün verdiği rahatlama ile gürültü başlıyordu. Oysa yönetimde demokratik yöntemleri kullanan önder odadan çıktığı zaman, fazla bir şey değişmemekte ve yapılan çalışma sürmekteydi. En düşük verim ise, üyelerin bir anlamda kendi başlarına bırakıldığı üçüncü grupta alınmıştı. Başka dikkati çeken bir nokta, moralin demokratik grupta daha yüksek oluşu ve otoriter biçimde yönetilen gruptaki “ben” eğilimine karşılık, demokratik grupta “biz” duygusunun gelişmesiydi.

Deney, otoriter bir yönetimin, grupta, ya saldırganlık ya da gevşeklik ve adam sendecilik eğilimlerini geliştirdiğini ortaya koydu. Ama saldırgan tepkiler öndere değil, grubun diğer üyelerine ya da dışardan gelip de hak etmediği bir konuma sahip olanlara yöneliyordu. Eşyaları kırıp dökmek, araçları hor kullanmak gibi saldırganlık belirtileri de, otoriter biçimde yönetilen grupta görülen durumlardı. Otoriter öndere boyun eğme derecesi arttıkça, adam sendecilik de fazlalaşıyordu. Yapılan işte daha önemli görevlere gelme, bu isteklerinin yalnızca otoriter öndere bağlı oluşu, gergin bir rekabet ortamı yaratıyordu.

Deney ilginçtir, ama her koşul altında aynı sonuçları vermeyeceği, buradan hareketle bir genelleme yapılamayacağı bilinmelidir. Örneğin; hangi tür yönetimin geçerli olacağı, bir yandan kişilerin yetiştirme biçimlerine, yani kültürel özelliklerine, öte yandan da yapılan işin niteliğine bağlıdır. Evde ve okulda otoriter bir eğitimden geçmiş olan bireylerin, demokratik bir yönetim biçimine hemen uyum sağlamaları ve yüksek verime ulaşmaları beklenmemelidir.

Benzer bir deney 1946’ nın Almanya’sında yapıldığında, birçok grupta otoriter yönetim demokratik yönetimden daha iyi karşılanmıştır. Aile yapısının otoriter olduğu ya da “*kendine güvensizlik*” duygusunun yaygın bulunduğu toplumlarda otoriter yönetimin tercih edilmesi olasılığı güçlüdür. Çağdaş bir demokrasi kurma

amacına yönelen Atatürk'ün, işe bir eğitim reformuyla, hatta daha geniş anlamıyla demokratik bir kültür devrimiyle başlaması bu açıdan çok anlamlıdır.

SIRA SİZDE

İş verimi açısından otoriter ve demokratik yönetimler arasında ne gibi farklılıklar vardır? Verimliliği artıracak yöntem size göre hangisidir? Nedenleri ile birlikte tartışınız.

Hangi tür yönetimin geçerli olacağı, bir yandan kişilerin yetiştirme biçimlerine, yani kültürel özelliklerine, öte yandan da yapılan işin niteliğine bağlıdır.

Yönetim biçiminin başarısı, kişilerin yetiştirme biçimlerine bağlı olduğu kadar, yapılan işin niteliğine de bağlıdır. Örneğin bazı durumlarda, yapılan işe doğrudan karışmayan ve kimin ne yapacağına “otoriter” bir biçimde karar veren ustabaşı daha başarılı olabilmektedir.

Yönetim açısından önemli olan bir başka nokta da, grup içindeki iletişim kanallarıdır. Tüm bilgilerin tek merkezde toplandığı, merkezci bir yönetim biçiminin egemen olduğu gruplarda daha az hata yapıldığı ve bazı durumlarda sorunların daha hızlı bir biçimde çözüldüğü gözlemleniyor. Buna karşılık, bu gibi gruplarda moralin daha düşük olduğu ve grup üyelerinin, grup içi ilişkilerden daha az memnun oldukları da gerçeğin öteki yanını oluşturuyor.

Aslında yönetim biçimi, grup içi haberleşme şeması ve yapılan iş arasında belirli bir tutarlığın, uyuşmanın olması gerektiği açıktır. Örneğin; günlük bir gazete de ya da gizli bir haber alma örgütünde bilgilerin tek merkezde toplanması zorunludur. Ama gazetenin haber alma bölümünü yöneten kişinin otoriter ya da demokratik bir yönetim biçimi uygulaması için bir zorunluluk yoktur.

Amerika Birleşik Devletleri'nde askerler arasında yapılan bazı araştırmalar da ilginç sonuçlar ortaya koydu. Örneğin; askerler arasındaki arkadaş gruplarında, otoriter eğilimler gösterenlerin grupları tarafından önder olarak benimsenmeleri şansının çok az olduğu anlaşıyordu. Dostluk ilişkileri, bir grup üyesinin önder olarak benimsenmesinde fazla bir rol oynamıyordu.

Kuşkusuz ki, grup içindeki iktidar olgusu yalnızca önder ve önderlikle sınırlı değildir. Önder kadar diğer grup üyelerinin davranışları da bu olgunun çeşitli yönlerine ışık tutar. Bazı deneylerde, daha güçlülerin yani “büyükler”in “teveccühünü” kazanmak ve daha fazla etki sahibi olmak isteyenlerin, taklitçi bir tutum benimzedikleri görülüyor. Bir kısım grup üyesi ise büyüklerden kaynaklanan tedirginliklerini azaltabilmek için, bir tür öz savunmacı bir tutum geliştiriyorlar. Gene grubun az etkili üyeleri, kendilerine yakın olan önder ya da önderlerin etkisini ve onların kendilerine yönelik iyi duygularını genellikle abartmak eğilimi taşıyorlar.

Gruplar büyüdükçe, o grupların içinde de birtakım altgruplar oluştuğunu ve grup içi iktidarın belirlenmesinde, onlar arasındaki rekabetin önemli rol oynadığını biliyoruz. Grup içi farklılaşmanın artması, altgrupların birliğini ve onlar arasındaki rekabeti güçlendirirken, grubun genel birliğini zayıflatıyor. Eğer grup içinde alt konumlarda olanların, üst konumlara yükselebilecek olanakları bulunuyorsa, bir yandan altgrupların iç birlikleri zayıflarken, öte yandan da grup içindeki genel gerilim azalıyor. Bireydeki yükselebilecek umudu, onun üstlerine karşı duyduğu kıskançlık ve kızgınlığın güçsüzleşmesine neden oluyor. Ama, grup içi konumlarda toplu bir değişim olasılığı da, bir yandan üsttekilerde kuşkular yaratırken, öte yandan da alttakilerde onlara karşı bir düşmanlık doğuruyor.

Resmi gruplar açısından da geçerli olan bu süreçler, genel olarak siyasal yaşamla ilgili birçok konuya ışık tutmaktadır. Bu açıdan çok aydınlatıcı olan bir deneyi, 1956 yılında **Dittes** ve **Kelley** gerçekleştirmişlerdir.

Söz konusu deneyde bir çalışma grubu oluşturuldu ve aradan bir süre geçtikten sonra, grubu oluşturan bireylere teker teker, grubun onlar hakkında görüşü

üzerinde bilgi verildi. Üyelerin bir bölümüne, “diğerleri sana değer veriyor ve grup içinde kalmanı istiyor” denirken; başka bir bölümüne, “grup seni seçmedi, grup içinde olman fazla değerli görülüyor” dendi. Üçüncü grupta bulunanlara verilen bilgi ise şöyleydi: “Seni isteyenler de var, istemeyenler de, ortadasın. Durumun ilerde iyileşebilir de, kötüleşebilir de.” Aslında grubu oluşturan kişiler arasında pek bir fark yoktu ve verilen bilgiler tamamen uydurmaydı.

Bu birinci aşamadan sonra, grup üyelerinin davranışlarında belirgin özellikler görüldü. Gruptaki durumlarının ortada olduğunu sananlar, grubun desteğini tam anlamıyla sağlayıp kendilerini güvence altına alabilmek için, grubun kurallarına uymak yönünde büyük çaba gösterdiler. Gruptan dışlandıklarını sananlar, grup içinde uyumlu davranmaya çalışırken, dışarıda grup kurallarına tam ters davrandılar. Artık grupta bulunmak onlar için önemini bir ölçüde yitirmişti. Grup tarafından tam anlamıyla benimsendiklerini sananların gruba uyma çabaları ise, ortadakilerden daha az oldu.

Bazı bilim adamları, bu son tutumu, “öndere özgü” olarak nitelendiriyorlar. Birey önce grubun kurallarına sıkı sıkıya uyarak beğeni kazanır ve önder olur. Önderliği tartışılmaz duruma geldikten sonra da, gruptan bağımsız davranışta bulunma özgürlüğünü kazanır. Çünkü kazandığını yitirme olasılığı çok azalmıştır.

Deneydeki davranış kalıplarının, büyük ölçüde toplumsal sınıflarındakine de uyduğunu söyleyebiliriz. Genellikle orta sınıflar, toplumsal kurallara en saygılı davranırlar. Suçluluk olayları, başka bir deyişle toplumsal kurallara ters düşme durumu, toplumun alt kesimlerinde daha fazladır. Toplumsal sınıflandırmada en yukarıda yer alanlar ise, davranışlarında çoğunlukla daha serbesttirler.

KÜÇÜK GRUPLAR VE SİYASET

Siyasal yaşamda gruplar arasındaki çatışma ve uzlaşmaların önemli bir yeri var. Bu konuya ışık tutabilmek için, uluslararası üne sahip bir Türk bilim adamının babası sayıldığı “gruplar arası dinamik” olgusu üzerinde durmak gerekiyor. Daha sonra da, küçük grupların siyasal davranışların oluşumuna etkisine ve küçük grupların çağdaş toplumlar içindeki yerine değineceğiz.

Gruplar Arası Dinamik

Nasıl ki, grup içi dinamik söz konusu olduğunda akla gelen ilk isim Kurt Lewin ise, gruplar arası dinamik söz konusu olduğunda da, Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşayan ve geçtiğimiz yıllarda ölen Prof. **Muzaffer Şerif**’in yaptığı çalışmaları hareket noktası olarak almak gerekir.

Şerif’e göre; gerek grup içi gerekse gruplar arası ilişki ve kararlarda önderin rolü abartılmamalıdır. Önder tek yargıç değildir. Grubun yapısı ve o grubun yer aldığı toplumsal çevrenin önemi büyüktür. Çağdaş toplumlarda bireylerin, tek değil, çoğunlukla birçok grubun üyesi oldukları gerçeği göz önüne alınırsa, farklı rollerden doğan bir iç çatışmanın kaçınılmazlığı da anlaşılır. Öyleyse kişinin davranışlarını açıklarken, tek bir grup içindeki yerine ve o grubun iç dinamiğine bakmak yetmez. Toplumsal bir durumu, bireysel özelliklerden hareketle çözümlemeye çalışmak ne derece yanlışsa, gruplar arası ilişkileri grupların iç dinamiklerinden, yapılarından hareketle değerlendirmeye çalışmak da o ölçüde yanlıştır.

Birey önce grubun kurallarına sıkı sıkıya uyarak beğeni kazanır ve önder olur. Önderliği tartışılmaz duruma geldikten sonra da, gruptan bağımsız davranışta bulunma özgürlüğünü kazanır.

Muzaffer Şerif’e göre önderin rolü niçin abartılmamalıdır? Bu görüşe katılıyor musunuz? Tartışınız.

SIRA SİZDE

Şerif'e göre; gerek grup içi gerekse gruplar arası ilişki ve kararlarda önderin rolü abartılmamalıdır. Grubun yapısı ve o grubun yer aldığı toplumsal çevrenin önemi büyüktür.

Muzaffer Şerif, 24 erkek çocuk üzerinde çok ilginç bir deney yaptı. Deneyin birinci aşamasında, daha önce birbirlerini hiç tanımayan bu çocuklar bir araya geldiler. Üç gün boyunca bir kampta birbirlerini tanımak ve arkadaşlık kurmak fırsatını buldular. İkinci aşamada, grup ikiye ayrıldı. İkiye ayırma yapılırken, üç gün süresince yakınlık kurmuş olanları birbirlerinden ayırmaya, ayrı gruplara göndermeye özen gösterildi.

Her iki grup, birbirlerine komşu olan alanda kamp yapmaya başladılar. Kısa zamanda ilişkiler samimileşti, roller belirlendi ve grupların yapısı oluştu. "Biz" ve "onlar" ayrımı yerleşti. İki grup komşu olarak ve sürekli ilişkiler içinde yaşamını sürdürdüğü halde, herkes kendi grubundan arkadaşlar seçmişti. İlk üç günde sevilen, ama sonraki aşamada karşı tarafa ayrılan arkadaşların yerini başkaları almıştı. İki grup da çeşitli spor dallarında yarışmak istiyordu.

Beş gün süren ve spor rekabeti isteklerinin de karşılandığı ikinci aşamadan sonra, iki grup arasında gerilim ve kızgınlıklar başladı. İlişkiler giderek çok kötüleşti.

Bu noktadan sonra, iki grup arasındaki gerginliği ortadan kaldırmak ve ilişkileri düzeltmek için, Muzaffer Şerif'in birbiri peşi sıra üç yöntem denediğini görüyoruz. İlk bir dış ortak düşman yaratıp, üçüncü bir gruba karşı dayanışma sağlamaya çalışıldı. Bunun başlangıçta sağladığı sınırlı yarar geçici oldu. Sonunda gerilim daha da arttı.

Muzaffer Şerif, ikinci yöntem olarak, birlikte yemek, eğlenme ve dinlenmeyi denedi. Sonuç düş kırıcıydı. Aynı yerde bile, iki grubun üyeleri kendi aralarında eğleniyor gibiydiler. Bir kaynaşma sağlanamamıştı. Bunun üzerine Şerif üçüncü yönteme başvurdu. Gruplardan birisinin, tek başına başaramayacağı boyutta bir girişim başlattı. Girişimin başarısı, iki grubun sıkı işbirliğine bağlıydı. Giderek ilişkilerin düzeldiği, gerilimin yok olduğu, çatışmanın yerini işbirliği anlayışının aldığı görüldü.

Muzaffer Şerif'in deneyi, bireyin yaptığı kişi tercihlerinde grubun oynadığı rolü vurgulamaktadır. Ama ondan da önemlisi, işbirliği anlayışı içinde çalışabilecek, üyeleriyle başlangıçta dostça ilişkiler kurulmuş iki grubun, nasıl düşmanca bir tutum içine girebileceklerini göstermektedir. Bu olumsuz sürecin nasıl aşılabileceğini ortaya koyması ise, deneyin belki de en olumlu yanını oluşturmaktadır.

Gruplar arası dinamiğin toplumsal-siyasal yaşamımıza etkilerini, Muzaffer Şerif'in çalışmalarının ışığında daha iyi değerlendirebiliriz.

Grupların Siyasal Davranışlara Etkisi

Küçük grupların siyasal davranışlara etkisinin temelini, onların genel olarak üyelerinin düşünce ve davranışları üzerindeki etkisi oluşturur. Grubun kişi davranışları üzerindeki etkisini gösteren en ünlü deneylerden birisi gene **Muzaffer Şerif** tarafından gerçekleştirilmiştir.

Şerif'in bu deneyinin birinci aşamasında, deneye katılan kişiler birer birer kararlık odaya alınıyorlardı. Oturulan yerin tam karşısında, aslında yeri hiçbir zaman değişmeyen, ışıklı bir nokta bulunmaktaydı. Deneklere, ışığın her kapanıp açılmasında, hangi yöne ne kadar hareket ettiği soruluyordu. Önce birbirini tutmayan uzunluklar veren denekler, yavaş yavaş kendilerine göre bir ortalama geliştirip, daha sonraki yanıtlarını buna göre ayarladılar.

Araştırmanın ikinci aşamasında, aynı denekler, birkaç kişilik gruplar halinde deneyin yapıldığı odaya alındılar. Gene her denek sırayla ve yüksek sesle tahmin yürütüyordu. Bir süre sonra, her kişinin daha önce tek başına iken geliştirdiği stan-

dardı bir yana bıraktığı ve grubun ortak bir standarda vardığı görüldü. Grubu oluşturan her deneğin verdiği yanıt, grubun ortak standardına uygundu.

Üçüncü aşamada, denekler karanlık odaya teker teker alındılar. Yanıp sönen ışıklı noktalar arasındaki uzunluk gene soruldu. Görüldü ki, hepsi de, araştırmanın birinci aşamasındaki kişisel ölçütlerini bir yana bırakmış, ikinci aşamada ortaya çıkan grup kanısını, ortak ölçüt olarak kullanmaktadır.

Kişi bazı durumlarda, yanlış olduğunu bile bile, grubun değerlendirmesine katılabilir.

Grup yargısı, daha önce var olan kişisel yargıları değiştirmekte, onun yerini alarak belirli bir süreklilik kazanmaktadır. Burada kişinin kullanabileceği, gerçeğe uygun somut bir ölçünün bulunmaması nedeniyle grubun ortak değerlendirmesinin etkili olduğu söylenebilir. Ama somut gerçeklerle çatışan eğilimlerin bile, kişi üzerinde etkili olduğunu gösteren deneyler vardır.

Grup yargısı, grup içindeki kişileri nasıl etkiler ? Günlük hayatınızda grup içinde yaşadıklarınızı düşünerek tartışınız.

SIRA SİZDE

Muzaffer Şerif, grup kuralının ya da ölçütünün belirlenmesinde önderin rolünü şöyle özetliyor: *“Deneylerimizdeki gözlemler, önderlerin daima onları izleyenlerden etkilendiği yolundadır. Grup kuralı, üstün olan kişinin çekimine kapılsa bile, önder olan kişi grupta bir kutuplaşmayı temsil eder ve diğerlerine karşı kesin ve kendi iradesi ile değiştirmeyeceği bir ilişki bulunur. Eğer önder, grup kuralı yerleştikten sonra kuralını değiştirecek olursa, deneylerimizde göze çarpan bir şekilde görüldüğü gibi, bunun üzerine onu izlemekten vazgeçilebilir... Bir grubun üyesi, grubun kuralı ve sıralaması yerleştikten sonra aynı durumla yalnız başına karşılaştığı zaman, durumu grup durumundan edindiği sıralama ile algılar.”*

Kişi bazı durumlarda, yanlış olduğunu bile bile, grubun değerlendirmesine katılabilir

Grup önemli bir sorunla karşılaşır, var olan kuralları ve hareket noktaları çerçevesinde soruna çözüm bulamıyorsa ne olur? Muzaffer Şerif bu sorunun yanıtını da şöyle veriyor: *“Örneğin, yiyecek peşindeki bir insan kitlesindeki bir önder veya küçük bir grup, duruma göre belli normları veya sloganları eyleme rehberlik etmesi için ölçütletebilir. Eğer bu kurallar açlığın giderilmesi için yol göstermezlerse, başka önderler veya ilgili taraflar çıkarak, başka kurallar veya sloganlar ölçütletirirler... Bu diyalektik süreç, duruma en iyi şekilde uyan kurallar veya sloganlar gelinceye kadar sürer.”*

Grubun değer yargılarını paylaşmak, başka bir deyişle gruba uyum sağlamak, her üyede aynı nedenlerden dolayı olmadığı gibi, aynı düzeyde de olmaz. Kimisi, her bakımdan benimsediği için gruba uyum sağlar ve tüm etkinliklerine katılır. Kimisi, grupta o anda egemen olan bazı eğilimlere katılmadığı halde sırf o grubun bir üyesi olduğu için, dayanışma nedeniyle uyum sağlar. Kimisi, yalnız kalmamak ve gruptan dışlanmamak için, “herkes gibi” yapar. Kimisi, korkusundan, gruba ters düşerse başına geleceklerden çekindiği için uyar. Kimisi ise, bu uyumun kendisine bazı avantajlar sağlayacağını düşündüğü için, böyle davranır.

Her grubun içinde, derecesi azalan ya da artan bir uyumsuzluk veya sapma da görülebilir. Aslında, uyumsuzluk ile sapmayı da birbirinden ayırmak gerekir. Sapma durumunda, grubun bir üyesinin ya da gruptaki bir küçük azınlığın, grubun yerleşik inanç ve davranış kalıplarını değiştirme isteği vardır.

Grupa uyumsuzluk ve sapma nasıl ayırt edilebilir?

SIRA SİZDE

Grubun değer yargılarını paylaşmak, başka bir deyişle gruba uyum sağlamak, her üyede aynı nedenlerden dolayı olmadığı gibi, aynı düzeyde de olmaz.

Grup kendi içine kapandıkça, hoşgörü sınırı daralır ve kurallar katılaştır. Tersine, bir grup dışı açıldıkça kuralları yumuşar ve hoşgörü sınırı genişler. Bu konuya aydınlatıcı ilginç bir örneği *komünist partiler*den verebiliriz. Aynı ideolojiden yola çıktıkları halde, yasa dışı komünist partileri birinci modele girerken, komünist partilerin yasal olduğu ülkelerde durum çok değişiktir. Grup içi ilişkiler yumuşamış, hoşgörü artmıştır.

Demokratik ülkelerdeki siyasal partilerde, bir ölçüde uyum zorluğu çeken, hatta sapma içinde olan üyelerin bile örgütten kopmamaları olasılığı yüksektir. Bu ortamda grup değerlerinde ve davranışlarındaki değişimler, yeni durumların gerektirdiği tutumlara geçişler daha yumuşak ve sarsıntısız olabilir.

Eğer grubun yerleşik değer yargıları ve davranış kuralları ortaya çıkan yeni durumların, yeni koşulların gereklerini karşılayamıyorsa, “*sapma*” toplumsal bir işlev kazanır. Bu durumu fark eden bazıları, grup baskısı karşısında kendi içlerine kapanırlar. Bazıları, grubun diğer üyelerini ikna etmek için çaba gösterirler. Bazıları ise, yerleşik değer ve davranışların değişmesi için saldırgan bir tutum takınırlar.

Sapma içindeki kişi tek başına ise, ya grup içindeki etkisini yitirir ya da giderek kendisini grubun dışında bulur. Düşünceleri yeni koşulların gereklerine daha çok uyduğu halde, bu düşünceler etrafında bir güç oluşturmamayan birçok kişinin haklılığı çok sonraları anlaşılmıştır. Koşulların köklü bir biçimde değişmesiyle ve söylediklerinin haklılığını gösteren olaylar arttıkça, sapma içindeki kişinin etkisi de artar. Öyle bir an gelebilir ki, bir zamanların kötülen kişi, grubun doğal önderliğine yükselir, bir reformun ya da bir devrimin öncüsü olur.

Bireyin siyasal tutumunun oluşmasında, birincil ve ikincil grupların etkisini gösteren birçok araştırma bulunuyor. Örneğin **Laswell**’in araştırmalarına göre; kişinin sosyalist, tutucu, anarşist ya da terörist olmasında, ailenin çok önemli rolü var. Nazizmin Almanya’da gelişebilmesinin de, otoriter aile yapısıyla yakından ilişkili olduğu benzer araştırmalarla kanıtlanıyor. Genel olarak da ailenin, özellikle siyasal parti seçiminde büyük etkisi bulunduğu kabul ediliyor.

Aile, özellikle çocuğun ilk yaşlarında büyük önem taşıırken, zamanla başka küçük grupların bu etkiyi paylaştığını ve sonuçta da ailenin kişi üzerindeki etkisinde bir azalma olduğunu söyleyebiliriz. Aileden sonra devreye ilk giren küçük gruplar, okul ve arkadaş çevreleridir. Sınıfta oluşan küçük grup içerisinde öğretmenlerin önder rolü, giderek babanın aile içindeki önder rolünün etkisini azaltmaktadır. Yaş ilerledikçe, yapılan siyasal tartışmalar ise, çoğunlukla arkadaş gruplarına kaymaktadır.

Laswell’in araştırmalarına göre; kişinin sosyalist, tutucu, anarşist ya da terörist olmasında, ailenin çok önemli rolü var.

Arkadaş grubunu oluşturan çocukların, toplumun hangi kesim ya da kesimlerinden geldikleri, siyasal tutumların oluşmasında önemli etki yapıyor. Örneğin; grubun içindeki bütün çocuklar emekçi sınıflardan gelmişlerse, bu sınıfların siyasal tutumlarının tam anlamıyla benimsendiği bir durumla karşılaşılıyor. Ama grubun içinde emekçi ve burjuva çocukları karışık ise, emekçi sınıflardan gelen çocuklarda da, burjuva sınıfına özgü tutumları benimseme eğilimi doğuyor.

Aile, okul ve arkadaş çevrelerine ilişkin küçük grupların etkisine, zamanla başka ikincil gruplar da katılmaktalar. İş çevresi, sendikalar ve siyasal partiler, bu arada sayılabilir.

İş çevresinin etkisi, kişinin eğitim durumuna yakından bağlı görülüyor. Örneğin, niteliksiz işçilerde tutucu eğilimler artarken, yüksek öğrenim görmüş kişilerde iş çevresinin etkisi daha az oluyor. Eğer aile, hızlı bir toplumsal değişim içinde çok

gerilerde kalmışsa, okul, iş çevresi ve siyasal partilerle ilgili küçük gruplar bu boşluğu doldurmaya başlamaktadırlar. Bu nedenle, özellikle gelişme sürecindeki ülkelerde, ikincil grupların, siyasal tutumların oluşumundaki etkisi artmaktadır. Babanın eğitim düzeyinin düşük olduğu ailelerden gelen kişilerde, bu durum çok daha belirgindir.

Laswell'in araştırmalarına göre; kişinin sosyalist, tutucu, anarşist ya da terörist olmasında, ailenin çok önemli rolü var.

Gelişmekte olan ülkelerde, siyasal tutumların oluşmasında ikincil grupların etkisi niçin artmaktadır? Türkiye özelinde tartışınız.

SIRA SİZDE

Küçük Gruplar ve Toplum

Bireyi tek başına, küçük gruplar içinde ya da toplumu oluşturan temel öge olarak alan bilim dalları, giderek bir noktada buluşuyorlar. Sorun sadece bireyin grubuna ya da topluma uymasından ibaret değildir. Grubun bireye uyması, grupların birbirleriyle uyuşması ve toplumun da hepsiyle uyum sağlaması, sorunun bir başka ve çok önemli yönünü oluşturur. Böylece de psikoloji, sosyoloji ve sosyal-psikoloji iç içe girmiş olur.

İkinci Dünya Savaşı sırasında yapılan iki araştırma, benzer sonuçlar vermişti. Birinci araştırma, Amerikan askerlerinin daha iyi savaşmaları için neler yapılması gerektiğinin saptanması amacıyla yönelikti. İkincisi ise, Alman askerlerine teslim olmaları için yapılan, yıkıcı propagandanın etkisini ölçmek istiyordu. Sonunda anlaşıldı ki, ne birinci ne ikinci olayda, ideolojik ögenin fazla rolü yoktur. Eğer Amerikan askeri iyi savaşıyorsa, bu, demokrasiye ya da Batı uygarlığını savunduğuna inandığından değil, birliğindeki subay-astsubay-er ilişkilerinin iyi oluşundandı. Bu uyumun iyi sağlanmadığı birliklerde ise moral düşük, disiplin zayıf ve savaşma gücü yetersizdi. Aynı şekilde, Alman askerleri de, Nazilerin kendilerini uçuruma sürüklediği propagandasından hemen hiç etkilenmemişlerdi. Kişisel durumları ve grup önderleri, ya da genel olarak arkadaşlarının etkisi, teslim olmalarında çok daha fazla rol oynamıştı.

Kore Savaşı sırasında, Çinlilerin, esir aldıkları Amerikan ve Türk askerlerine uyguladıkları “*beyin yıkama*” yöntemleri ve aldıkları sonuçlar üzerindeki bir araştırma da, konumuz açısından ilginçtir. Çinliler, ilk aşamada, esir askerlerin içinde bulundukları grubun yapısını bozup, bireyleri grup desteğinden yoksun bırakıyorlardı. İkinci aşamada ise, onların inançlarına tamamen ters ideolojik temellere dayalı bir propaganda başlıyordu. İlk iş olarak, esir kamplarına getirilen tüm askerlere, en yüksek rütbelisinden rütbesiz erine kadar, tek tip elbise giydirilmekteydi. Ordudaki rütbeleri alt üst edecek biçimde, rütbesizlere ya da düşük rütbelilere, büyük sorumluluklar verilmekteydi. Böylece, orduda yerleşik olan grup yapısı bozulduktan sonra, kişinin yalnız kalması sonucu, propagandaya karşı direncinin zayıflatılması hesaplanmıştı.

Yöntemin Amerikan askerlerinin bir kısmı üzerinde etkili olduğu görülmüyordu. Amerikalı esirlerin önemli sayılabilecek bir bölümü, düşmanın siyasal değer sistemini benimsemişti. Ama aynı çabalar, Türk askerleri üzerinde etkisiz kaldı. Türk askerlerinin grup yapısı bozulmadı ve propagandaya karşı tek başına kalmayan Türk askeri de sonuna kadar direnebildi. Amerikalılar ve Türkler üzerinde alınan sonucun bu ölçüde farklı oluşu, küçük grupların ve bu arada grup yapısının topluma ne ölçüde bağımlı olduğunu göstermektedir. Komutanını bir çeşit baba sayan Türk askeri için, koşullardaki değişme, komutana duyulan saygının değişmesi ve dolayısıyla da grup yapısının bozulması sonucunu doğurmamıştır. Oysa Amerikan askeri açısından, ordu, görev sınırları yasalarca belirlenmiş, bir tür iş çevresi gibi algılandığı için, durum farklı olmuştur.

Grubun bireye uyması, grupların birbirleriyle uyuşması ve toplumun da hepsiyle uyum sağlaması, çok önemlidir.

Çinlilerin Kore savaşı sırasında uyguladıkları beyin yıkama yönteminin Amerikalılar ve Türkler üzerinde alınan sonucunun bu ölçüde farklı oluşu nasıl açıklanabilir?

Bu ilginç deneyin sonuçlarını, propagandaların grupların ortak düşünce ve davranışlarını nasıl etkilediğini araştırmaya yönelik başka deneylerin sonuçlarıyla birleştirebiliriz. Örneğin; izci gruplarına yönelik, izciliğin artık çağdaş toplumda önemini yitirdiğine dair yoğun bir propagandanın hemen hiç etki yapmadığı anlaşılmıştır. Dışardan gelen propaganda, grubun temel eğilimleri doğrultusunda ise etkili olmakta, ters yönde ise, çoğunlukla işe yaramamaktadır.

Katz ve **Lazarsfeld**'in Amerika Birleşik Devletleri'nde yaptıkları bir araştırma, kitle haberleşme araçları ile yapılan ticari reklamların bireyleri doğrudan değil, daha çok grup dinamiği için etkilediğini ortaya koydu. Reklamdan doğrudan etkilenen kişi, onu komşularıyla, üyesi olduğu çeşitli küçük grupların öğeleriyle tartışıyor, paylaşıyor ve reklamın asıl etkisi o zaman ortaya çıkıyordu.

Siyasal propaganda açısından da durum farklı sayılamaz. Propaganda, kitleler üzerinde doğrudan etki yapmaktan çok grup önderi durumundaki bireyleri etkileyerek, asıl amacına ulaşabilmektedir. Bu nedenle de kanıları değiştirmeye yönelik bir çaba, kimler üzerinde yoğunlaşması gerektiğini iyi bilmelidir. Örneğin; köyün öğretmenini, imamını, muhtarını etkilemek, o köydeki topluluğu oluşturan bireylerin tümünü etkilemenin en geçerli yollarından biridir. Bu, tarımda yeni bir yöntemin denenmesi için geçerli olduğu gibi, siyasal kanı ve davranışların değişmesi açısından da geçerlidir. Çünkü söz konusu kişiler, en azından belirli grupların içinde "*kanaat önderi*" durumundadırlar. Grubun pasif, soyutlanmış bir üyesini tek başına etkilemeyi başarsanız bile, bu etki yayılmayacaktır. Kaldı ki, gruptan dışlanmak korkusu içindeki bir kişinin etkilenmesi, o grubun içinde ağırlığı bulunduğu bilen kişiye göre daha zordur.

Muzaffer Şerif, ailesel ve diğer toplumsal bağlar zayıfladıkça önemi artan arkadaş gruplarının, özellikle gençler için taşıdığı öneme dikkati çekiyor. Bu gruplar gençlere, tek başlarına erişemeyecekleri hedefler açısından, ortak eylem olanağı tanıyorlar. Çocukluktan gençliğe geçişin yarattığı birçok sorun, bu tür grupların oluşumunda temel etken oluyor. Birey, grubu sayesinde bir önem kazandığı ölçüde, güvenlik ve başarıyı grubunda buluyor. Özellikle, toplumun alt katmanlarındaki ailelerden gelen gençler açısından, bu tür gruplar daha büyük önem taşıyorlar. Olumsuz koşullar içindeki doyumsuz gençler, dayanışmanın en güçlü olduğu grupları oluşturuyorlar. Gruptan soyutlanmak ya da grup dışı kalmak, genellikle gençleri düzensiz ve sorumsuz bir tutuma itiyor. Grubun, bazı kurum veya gruplarla çekişme içine girmesi ise, içteki birliği güçlendiriyor.

Toplumsal değişme sürecinde, bazı grup türleri zamanla kaybolur. Kendi toplumumuzdan örnekler verecek olursak; oba, boy ve loncayı bu arada sayabiliriz. Aile gibi bazı küçük gruplar da, değişen koşullara bağlı olarak, zamanla yapısal ve işlevsel değişiklikler geçirirler. Toplumdaki ağırlıkları değişir.

Birincil grupların egemen oldukları toplumlarla, ikincil grupların ağırlık taşıdığı toplumlar arasında önemli bir farklılık bulunduğu söylenebilir. Aile, köy, boy, tarikat gibi birincil grupların toplumsal yaşama egemen oldukları durumlarda toplumsal yapı otoriterdir. Derneklerin, sendikaların, kooperatiflerin, siyasal partilerin ve benzeri ikincil grupların yaygınlaşması ölçüsünde, toplumsal ve siyasal yapı da demokratikleşmektedir.

Birey, grubu sayesinde bir önem kazandığı ölçüde, güvenlik ve başarıyı grubunda bulur

İkincil grupların toplum içinde yaygınlaşmasının siyasal yapıya olan etkilerini tartışınız?

SIRA SİZDE

Durkheim'den esinlenerek şunları söyleyebiliriz: Küçük grupların, birey ile toplum arasındaki boşluğu doldurmak, iletişimi sağlamak gibi önemli işlevleri vardır. Örneğin; en etkili küçük grup olma özelliğini sürdüren ailenin işlevlerinde değişiklik olduğu zaman, onun yerine getirememeye başladığı işlevi, başka gruplar üstlenirler. Bireye bir yere ait olduğu duygusu vererek ve ona bazı hazır davranış kalıpları sunarak, küçük gruplar, çağdaş toplumda anomi tehlikesinin yaygınlaşmasını önlerler.

Aile, köy, boy, tarikat gibi birincil grupların toplumsal yaşama egemen oldukları durumlarda toplumsal yapı otoriterdir.

Özet

Küçük gruplar, toplumsal ve siyasal yaşamda bireyden hemen sonra gelen boyuttur. Aralarında belirli türden, sık ve sürekli ilişkiler bulunan az sayıda kişi küçük bir gruptur. Duygusal ilişkilerin ön planda olduğu küçük grup birincil grup, resmi ve sınırlı ilişkilerin ön planda olduğu grup ikincil grup olarak bilinir. İlkine aile, ikincisine dernekler örnek verilebilir.

Her grup dinamik bir bütündür. Grubun herhangi bölümündeki bir değişiklik, diğerlerini de etkiler. Grup birliğini oluşturan etkenler vardır. Ortak bir amaç, "biz ve birlik" duyguları gibi. Genellikle grup üyeleri çoğunluğa uyar ve sapmalara direnç gösterirler. Grupların üyeleri alınmasına katıldıkları kararları daha çok benimsemekte ve uygulamaktadırlar.

Grup önderleri kısmen grubun eğilimlerini iyi sezen ve değerlendiren kısmen de grubu yönlendirebilen kişilerdir. Grubun yönetiliş biçimi, grup içi haberleşme şeması ve yapılan iş arasında belirli bir tutarlılık ve uyuma olmalıdır. Siyasal yaşamda gruplar arası çatışma ve uzlaşmaların önemli bir yeri bulunmaktadır. Grup içi dinamik gibi gruplar arası dinamik de vardır. Yapılan araştırmalar, küçük grupların, üyelerinin düşünce ve davranışlarını etkilediğini göstermektedir. Kısaca grup yargısı ön plana geçmektedir.

Grubun değer yargılarını paylaşmak yani grupla tam uyum sağlamak her üye için farklı nedenlere bağlı olabilir. Her grupta bir ölçüde uyumsuzluk ve sapma da görülebilir. Sapma uyumsuzluktan farklıdır. Sapmada grubun yerleşik inanç ve davranış kalıplarını değiştirme isteği vardır.

Bireyin siyasal tutumunun oluşmasından birincil ve ikincil grupların etkileri vardır. Aile, arkadaş grupları, iş çevresi, sendikalar, siyasal partiler gibi. Birey ve küçük gruplar toplumun öğeleridir. Grubun bireye uyması, grupların birbirleriyle uyumu, toplumun da hepsiyle uyumu önem taşır.

Aile, boy, köy, tarikat gibi birincil grupların yaygın olduğu durumlarda toplumsal yapının daha otoriter; dernek, sendika, kooperatif, siyasal parti gibi grupların yaygın olduğu durumlarda toplumsal yapının daha demokratik olduğu görülmektedir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi birincil grupların özelliklerinden biri değildir?

- Üyeler arasındaki ilişkiler duygusal değildir. Otomatikleşmiş ilişkilerdir.
- Bu grupların üyeleri kolay değişmez.
- Üyeler birbirlerini hemen her yanlarıyla tanır.
- İlişkiler geniş kapsamlı ve içtenliklidir.
- Üyelerinin bir araya gelme nedenleri belirli bir amacı gerçekleştirmek değildir.

2. Moreno'nun sosyometri yönteminin esası olan sosyometri testinin işlevi nedir?

- Bu test grupların büyük grup mu yoksa küçük grup mu olduğunu ölçer.
- Bu test küçük grubun birincil grup mu ikincil grup mu olduğunu ölçer.
- Bu test gruptaki kişilerin rollerini ve görevlerini belirler.
- Bu test grubu oluşturan kişiler arasındaki duygusal bağlantıları saptar.
- Bu test gruptaki kişilerin siyasi eğilimlerini belirler.

3. Gruplar arası dinamik konusunda önemli çalışmalar yapan bilim adamı aşağıdakilerden hangisidir?

- Lewin
- Şerif
- Dittes
- Kelly
- Sartre

4. Siyasal propaganda küçük grupları nasıl etkiler?

- Önder de dahil bütün grubu aynı anda birdenbire etkilemektedir.
- Önder de dahil bütün grubu yavaş yavaş etkilemektedir.
- Önderi etkilememekte ancak grubu etkilemektedir.
- Her propaganda çok farklı sonuç vermektedir.
- Propaganda, kitleler üzerinde doğrudan etki yapmaktan çok grup önderi durumundaki bireyleri etkileyerek amacına ulaşmaktadır.

5. Aile bağları ve toplumsal bağlar zayıfladıkça gençler için aşağıdakilerin hangisinin önemi artar?

- Siyasal partiler
- Arkadaş grupları
- Sendikalar
- Sportif faaliyetler
- İş

6. Aşağıdaki örneklerden hangisi küçük grup sayılmaz?

- Asker arkadaşları
- İş arkadaşları
- Banka kuyruğunda bekleyenler
- Fenerbahçe taraftarları
- Sendikalar

7. Gruplarla ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- Grup birliğinin uzantısı olan saldırganlık potansiyelinin ortaya çıkması için, grubun muhakkak dışarıdan gelen bir tehditle karşı karşıya kalması gerekir.
- Her grup ortak amaca yürümek için derecesi değişen bir biçimde örgütlenmiştir.
- Her küçük grup içinde zamanla davranışlarda, düşüncelerde, duygularda ve kullanılan dilde benzerlik oluşur.
- Her küçük grupta var olan "biz" duygusu, dışarıdan gelen bir tehdit karşısında güçlenir.
- Grup birliğini oluşturan duygusal etkenlerin başında, ortak bir amacın varlığı gelir.

8. Lewin, değişiklik öneri ve girişimlerinin hoşnutsuzlukla karşılanmasını aşağıdaki nedenlerden hangisine bağlar?

- Grup-İçi dinamikler
- Sabit fikirlilik
- Tutuculuk
- Kibirlilik
- Önyargı

9. Aşağıdakilerden hangisi grup içi farklılaşmanın yol açtığı sonuçlardan biri değildir?

- Alt grupların oluşması
- Alt gruplar arasında rekabetin artması
- Grubun genel birliğinin zayıflaması
- Grup içi iktidarın belirlenmesinde rekabetin önemli olması
- Alt grupların birliğinin zayıflaması

10. Aşağıdakilerden hangisi Muzaffer Şerif'in savlarından biri olamaz?

- Önderin rolünün abartılmaması gerektiği
- Kişinin davranışlarını açıklarken tek bir grup içindeki yerine ve grubun iç dinamiğine bakmanın yeterli olması
- Gruplarda farklı rollerden doğan çatışmanın kaçınılmaz olduğu
- Gruplar arası ilişkileri grupların iç dinamiklerinden hareketle açıklamanın yanlış olması
- Grubun yapısı ve içinde yer aldığı çevrenin önemli olması

Yaşamın İçinden Cumhuriyet EKONOMİ

“

Bir Seçim Fantazesi

Memlekette iki çeşit aday tipi var. Biri eskiden mebusmuş da tekrar seçilmek istiyor. Öteki yepyeni, tabir caizse, çiçeği burnunda. Birincilerin Kendilerine has bir alışkanlıkları, aşağı yukarı bir nevi itiyadları var. Bu köyleri 1950'de de gezmişler. Aradan dört sene geçmiş olmasına rağmen, evvelden niyetli oldukları için, bazı simaları, bazı şeyleri, bazı eksiklikleri unutmamışlar. Hattâ, yalnız unutmamışlar değil de, daha doğrusu ezberlemişler

Bunlar için iş nispeten kolay. Köy kahvesinin, ekseriye topal iskemlecğine üstü kapalı padişah semerine yerleşesine bir rahatlıkla oturuyorlar. Gelen kahveye: “Bu ne bu? Bal gibi olmuş.” Yahut giden ayrına: “Amma da tuzsuz şey ha!” gibilerden en masum bir sistem de dahi bulunmamayı biliyorlar. Ne ikram edilirse: “fevkalâde” diyip, lafı kısa tarafından “sadede” getiriyorlar.

Sadet? Malûm, Şöyle bir yârenlik edip etrafı kollamak.

- Ali dayı senin hasta öküzü ne oldu, yahu?
- Hangi hasta öküzü bey?
- Canım hani arka ayağının üst kısmında bir yara açıldıydı da bir türlü kapanmak bilmiyordu.
- Haa o mu? o öleli dört sene oldu bey. Sorra bir tane daha aldık, o da üç sene evvel sizlere ömür öldü. Allah şükür, şimdiki iyidir.
- Oh oh: Ne yaparsın hayat bu. Ölen ölüyor kalan kalıyor.

Orada bulunan vatandaşlar bu derin felsefeye pek akıl erdiremezler ama “mebus bey herhalde bir büyük kelâm etmiştir” diye mazur görürler.

Lâfa devam:

- Veli baba, senin çocuğun mektep işi ne oldu Allahaşkına?
- Beyefendi çocuğu binbir müşkülle mektebe kaydını yaptırdık. Okudu bitirdi. Epeydir Nahiye müdürü beyefendinin orada kâtiplik gibi bir şey yapıyor.
- Oh, oh Allah afiyet versin. Dünya böyledir işte. Kimi köyde çalışır, kimi katiplik eder.

Köylü vatandaşlar bu ikinci felsefeyi de kavrayamazlar ve bu sefer: “Ne karışık işlere kafa yormuş.” diye adaylarına adeta acıyarak bakarlar. Tecrübeli aday bunu hisseder. Kendine göre ortaya biraz “ kuvvei maneviye” vermeye kalkar:

- Ama önünde sonunda katip de karnı acıkınca köylünün ekmeğini yer.

Bu Cumhurreisinden başlayarak arada bir köye uğrayan belediye kamyonunun şöförüne kadar, memlekette hatta dünyada mevcut, bilimum “katip”lerin yaşamak için köylüye muhtaç olmaları vatandaşın göğsünü haklı bir gururla doldurur. Hep bir ağızdan:

- Sağol, varol, ömrüne bereket!..

Kabilinden mukabil tesellilerde bulunurlar. Bu minval üzere bir müddet daha lakırdı edilir. Yalnız tecrübeli aday tek söyleyeceği esaslı sözü ayrılırken, hemen son dakikada ağzından çıkarır:

- Göreyim sizi. Önümüzde seçim var. Reyinizi Halkkırat Partisine vermeyi unutmayın.

Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, 13 Nisan 1954.

”

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a	Küçük Grupların Yapısı kısmını yeniden gözden geçiriniz.
2. d	Küçük Grupların Yapısı kısmını yeniden gözden geçiriniz.
3. b	Grup Dinamiği ve Değişme kısmını yeniden gözden geçiriniz.
4. e	Grup İç İktidar ve Önderlik kısmını yeniden gözden geçiriniz.
5. b	Grupların Siyasal Davranışlara Etkisi kısmını gözden geçiriniz..
6. c	Grupların Siyasal Davranışlara Etkisi kısmını gözden geçiriniz
7. a	Grupların Siyasal Davranışlara Etkisi kısmını gözden geçiriniz
8. a	Grup Dinamiği ve Değişme kısmını yeniden gözden geçiriniz.
9. e	Grup İç İktidar ve Önderlik kısmını yeniden gözden geçiriniz
10. b	Küçük Gruplar ve Toplum kısmını yeniden gözden geçiriniz

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- ALKAN, Türker. **Siyasal Toplumsallaşma**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979.
- DURKHEIM, Emile. **De la Division du Travail Soial**, P.U.F., Paris, 1952.
- JODELET - VIET - BESNARD. **La Psychologie Sociale**, Mouton, Paris-Lahaye, 1970.
- KAĞITBAŞI, Çiğdem. **İnsan ve İnsanlar**, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1976.
- KRECH-CRUTCHFIELD, **Sosyal Psikoloji** (Çev. E. GÜÇBİLMEZ, Ö. Onaran), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1967.
- LUNDBERG-SCHRAG-LARSEN. **Sosyoloji** (Çev. Ö. Ozankaya), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1970.
- MENDRAS, HENRİ. **Elements de Sociologie**, Armand Colin, Paris, 1967.
- MAISONNEUVE, Jean. **La Psychologie Sociale**, P.U.F., Paris, 1964.
- OZANKAYA, Özer. **Toplumbilime Giriş**, S.B.F. Yayınları, Ankara, 1979.
- ŞERİF, Muzaffer. **Sosyal Kuralların Psikolojisi**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985.
- TOLAN-İsen-Batmaz. **Ben ve Toplum**, Teori Yayınları, Ankara, 1985.
- TOLAN, Barlas. **Toplum Bilimlerine Giriş: Sosyoloji ve Sosyal Psikoloji**, Ankara, 1985.

Siyasal Yaşam İçinde Toplumsal Sınıflar

5

“Nottingham şehir meclisi salonunda, 14 Ocak 1860 günü yapılan bir toplantının başkanı olarak Belediye Başkanı Broughton Carlton, şehir halkının dantelâ yapımı ile uğraşan iş kolunda çalışan kısmının krallığın ve hattâ uygar dünyanın, hiçbir yerinde görülmedik ve duyulmadık bir ıstırap ve sefalet içinde yüzdüğünü, açıklamıştır. ... 9 ve 10 yaşındaki çocuklar gece yarısından sonra saat 2, 3 veya 4’te kötü ve pis yataklarından zorla alınıp geceleyin saat 10, 11, 12’ye kadar çalıştırılıyorlar. Ellerine verilen ücret ancak canlarını tende tutacak kadar bir şey. Elleri, kolları ve bütün vücutları harap oluyor, kavruk ve güdük yaratıklar halinde geliyorlar; yüzleri bembeyaz, ifadeleri insanlıktan uzak, bütün insanlıkları tamamen yok olup gitmiş, sanki taştan yapılmışlar gibi; görünüşleri bile insana dehşet veriyor. ... Fabrikatör Mallet ve diğerlerinin, bunların tartışılmasını önlemek için, ortaya atılmalarına şaşmıyoruz. ... Sistem, Rev Montagu Valpy’nin belirttiği gibi, tam bir kölelik sistemi, sosyal, fizik moral ve entelektüel bir kölelik. ... Erkeklerinin 18 saat olan günlük çalışma zamanları kısaltılmalı diye karar alıp barekete geçmek için resmî toplantılar tertipleyen bir şehir hakkında ne düşünülebilir? Biz Amerika’nın Virginia ve Carolina eyaletlerindeki pamuk plantasyonlarının sahiplerini protesto ederiz. Oysa, oranın zenci pazarları, kırbaçları ve insan eti üzerinde yapılan alışverişleri, burada, kapitalistler kâr edecek diye tül perde ve yaka yapmak için, insanların bu şekilde yavaş yavaş boğazlanmasından daha mı korkunç ve tiksinti vericidir?”

(**Kaynak:** Karl Marx, **Kapital**, Birinci Kitap, Sol Yayınları, 1966, s.168)

Amaçlarımız

Bu üniteye çalıştıktan sonra;

- toplumsal sınıf kavramını tanımlayabilecek,
- toplumsal sınıfların nasıl oluştuğu, Marksist sınıf anlayışını ve toplumsal sınıfların siyasal yaşamla karşılıklı etkileşimini açıklayabilecek
- geri kalmış ülkelerdeki toplumsal sınıfların siyasal yaşam içindeki yerini tartışabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Toplumsal Sınıf
- Toplumsal Katmanlar
- Proleterya
- Serf

İçindekiler

- TOPLUMSAL SINIF OLGUSU
 - Toplumsal Katman Türleri
 - Toplumsal Sınıfları Yaratan Etkenler
 - Marksist Sınıf Anlayışı
- TOPLUMSAL SINIFLAR VE SİYASET
 - Sınıf Bilinci ve Sınıf Çatışması
 - Marksist Kuramın Eleştirisi
 - Geri Kalmış Ülkelerde Durum

GİRİŞ

Siyasal yaşamın en alt boyutunu oluşturan birey, psikolojinin, bir üstteki boyutu olan küçük gruplar, sosyal-psikolojinin inceleme alanına girer. Toplumsal sınıflar ise sadece sosyolojinin temel konularından birisini oluşturmakla kalmaz, siyaset biliminin de en tartışmalı alanlarından birini oluşturur. Siyasal çatışmanın temelini toplumsal sınıflara bağlayan görüş etrafındaki tartışma ne kadar önemliyse, toplumsal sınıf kavramı üzerindeki görüş farkları da o ölçüde önemlidir.

TOPLUMSAL SINIF OLGUSU

Sınıf, tarih boyunca toplumlarda rastlanan katman türlerinin en önemlisidir. Ama toplumsal sınıf olgusunu iyi kavrayabilmek için, diğer katman türlerini de bilmek gerekir. İlk aşamada bunu gördükten sonra, toplumsal sınıf ayrımında farklı ölçütleri ve sınıfların varoluş nedenlerini inceleyeceğiz.

Toplumsal Katman Türleri

İnsanlar arasında, kimi biyolojik kimi de toplumsal kökenli olan çeşitli farklılıklar, başka bir deyişle eşitsizlikler vardır. Toplumda doğuştan sahip oldukları koşullardan farklı olan kimselerin varlığı ve bu ortak koşulların bazı durumlarda kuşaktan kuşağa aktarılması, katmanlaşma dediğimiz olguyu oluşturur. Ana katmanlaşma türleri olarak kast, sınıf ve tabakayı sayabiliriz.

Toplumdaki katmanlaşmanın en katı biçimi kastlardır. Kast sözcüğü aslında Portekizcede ırk (casta) sözcüğünden kaynaklanmakla birlikte, kast sistemi Hindistan'da oluşmuştur. Bir kasttan ötekine geçiş genellikle söz konusu olmadığı gibi, farklı kastlardan kişiler arasındaki ilişkiler de çok katı kurallarla sınırlandırılmıştır. Örneğin; kendi kastının dışındakilerle evlenmek yasaktır. Yukarıdaki kastlardan birisi, istese de aşağı kasttan birisiyle belirli yiyecekleri birlikte yiyemez, belirli içkileri birlikte içemez. Çünkü bu katmanlaşmanın temelinde, dinsel kökenli bir “temiz” ve “temiz olmayan” ayrımı yatmaktadır. Her kastta olanların neyi yapıp neyi yapamayacakları, bu ayrıma dayanarak saptanmıştır. “Dokunulmaz” anlamına gelen “Parya”lar, bu katmanlaşmanın en alt sırasında yer alırlar. Dokunulmazlıkları, gölgelerinin bile “kirli” sayılmasından kaynaklanmaktadır. Her kastın oluşturduğu mahalle ya da sokak ayrı ayrıdır. Ancak kastlardan birisinin üyeleri toprak sahibi olabilirler. Diğer kastların üyeleri için toprak satın almak yolu kapalıdır.

Toplumda doğuştan sahip oldukları koşullardan farklı olan kimselerin varlığı ve bu ortak koşulların bazı durumlarda kuşaktan kuşağa aktarılması, katmanlaşma dediğimiz olguyu oluşturur.

Kastlaşma nedir? Kastlaşma türleri nelerdir?

Kastlar, dinsel kökenli bir inançlar bütününün yansımasıymış gibi görünür. Aslında amaç, varlıkların, yöneticilerin ayrıcalıklarının korunmasıdır. **Bozkurt Güvenç**'in deyişiyle; “Bazı işler ve meslekler kirli olduğu için alt sınıftan değil; altta tutulmak istendiği için kirli” sayılmıştır. Hindistan'da sayıları 200'e kadar varan kast ve alt kastlar, bu ülkede karmaşık bir toplumsal ilişkiler örüntüsü oluştururlar.

Orta Çağ'da Avrupa'da rastlanan “zümre” veya “düzen”ler de, daha basit bir toplumsal yapı görüntüsü vermekle birlikte, hukuksal eşitsizlikler üzerine kurulmuşlardır. Genel olarak soylular, din adamları ve onların dışında kalanların oluşturdukları “üçüncü düzen”, bu yapının temel öğeleriydi. Özellikle bazı İskandinav ülkelerinde, “üçüncü düzen” de kendi içinde köylü ve burjuva olarak ikiye ayrılıyordu. Köylüler arasında özgür köylü ve serf ayrımı olduğu gibi, din adamları arasında da belirli bir ast-üst ayrımı vardı. Soylular ise, sahip oldukları toprağın büyüklüğüne ve soyluluk unvanına sahip olma biçimine göre, bir iç sınıflandırmaya

SIRA SİZDE

Kastlar, dinsel kökenli bir inançlar bütünüdür. Yansımasıymış gibi görünür. Aslında amaç, varlıkların, yöneticilerin ayrıcalıklarının korunmasıdır.

uğruyorlardı. Her kesimin yetki ve sorumlulukları hukuken belirlenmiş olduğu gibi; bu hukuksal yetki ve ayrıcalıkların, babadan oğula bir miras gibi devri de söz konusuydu.

Bir zümreden diğerine geçmek son derece zordu. Bunun tek istisnasını din adamları oluşturmaktaydı. Çünkü, o zümrede, hukuksal ayrıcalıklar babadan oğula geçmiyordu. Böylece, halktan kişiler için, toplumda yükselebilenin, bir üst zümreye geçebilmenin hemen tek yolunun dinsel eğitimden ve kiliseden başladığını söyleyebilirsiniz.

SIRA SİZDE

Orta Çağ Avrupa'sında bir zümreden diğerine çok zor geçilirken din adamları nasıl bunun dışında kalıyordu?

Toprak soyluların ve kilisenin üst düzeyinde yer alan görevlilerin sahip oldukları ayrıcalıklar, diğerlerinin de, ayrıcalıksız durumları, toplumdaki belirli bir iş bölümüyle açıklanmaktaydı. Herkesi korumak soyluların, herkes için dua etmek din adamlarının ve herkes için yiyecek üretmek de halkın görevi sayılıyordu.

Eski çağlardan başlayıp geçen yüzyıla kadar süren kölelik olgusunu ve çağdaş bazı devletlerde bile görülen ırk ayrımı uygulamalarını da aynı çerçevede değerlendirmek gerekir. Kölelik, bir insanın tarih boyunca toplumda sahip olabileceği belki de en kötü konumu oluşturmuştur. Köle, efendisinin bir malı gibi sayılmıştır. Efendinin kölesi üzerindeki yetkileri, onu öldürmeye varabilecek kadar sınırsızdır. Kölenin hiç bir ekonomik, toplumsal ya da siyasal hakkı yoktur. Efendisinin izni olmadan evlenebilmesi bile söz konusu değildir.

Eski Yunan'da kent demokrasisi, bir anlamda kölelerin sayesinde var olabilmişlerdir. Köleler çalışırken, özgür yurttaşlar siyasetle, sanatla, felsefeye ulaşabilme fırsatını bulmuşlardır. Roma İmparatorluğu'nda ise köleler, **Spartaküs** önderliğindeki ayaklanmalarıyla tarihe geçmişlerdir, ama kısa süren özgürlüklerinin bedelini kılıçtan geçirilerek ödemişlerdir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin güney eyaletlerindeki on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllarda görülen kölecilik, resmen 1863 yılına kadar sürdükten sonra ancak bir iç savaşla sona ermiştir. Ama köleliğin resmen sona ermesinden sonra, daha bir yüzyıl kadar ırk ayrımı biçiminde etkilerini duyurmuştur. Eski köleler, daha sonra, ancak ikinci sınıf yurttaş olabilmişlerdir. Bir çeşit kast anlayışı içinde, beyazların okullarına, lokantalarına, otellerine girememişlerdir. Çeşitli yollardan siyasal ve medeni hakları bile kısıtlanmıştır.

Bu ırkçı kast uygulamasını sürdüren son ülke olan, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde insanlığın yüz karası olan bu uygulama ancak çok yakın zamanlarda sona erdirilmiştir.

Doğuştan var olan hukuksal eşitsizliklerin ilke olarak kalkması ve yasalar önünde eşitlik ilkesinin kabulüyle birlikte, çağdaş sınıf kavramına geçildiğini var sayabiliriz. Hukuksal kaynaklı eşitsizliklerin büyük ölçüde ortadan kalkmasından sonra bile, toplumsal-ekonomik nitelikli bazı eşitsizliklerin var olmayı sürdürmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılabilmesi, sınıf olgusunu doğurur.

SIRA SİZDE

İnsanların hukuken eşit olmalarının sağlanması, toplumsal-ekonomik nitelikli eşitlikleri önlemeye neden yetmemektedir?

Eğer toplumsal olanaklardan yararlanma konusundaki farklılıkları, kişilerin bireysel niteliklerine bağlı olsaydı, bugünkü anlamıyla toplumsal sınıflar var olmaya-

caktı; toplumdaki bireysel konum farkları, büyük olasılıkla ciddi siyasal çatışmaların temel nedenini oluşturmuyacaktı.

Toplumsal Sınıfları Yaratan Etkenler

Toplumsal sınıfların tanımlanmasında çeşitli ölçütler kullanılır. Gelir düzeyi, yaşam biçimi ve toplumsal saygınlık derecesi bu ölçütlerdendir. Sınıf kavramına büyük önem veren ve onu siyasal çatışmanın temel ögesi sayan Marksistler ise, tüm bu ölçütleri yüzeysel sayarlar. Marksistlere göre toplumsal sınıfları oluşturan öge, üretim araçlarının özel mülkiyetidir.

Toplumsal sınıfları, gelir düzeyi ile belirlemeyi önerenler, genellikle toplumu üst, orta ve alt olmak üzere üç sınıfa ayırırlar. Burada sınıflar arasındaki sınırı saptamak, önemli bir sorun olarak ortaya çıkar. Başka bir zorluk da dayanışma duygusu ile ilgilidir. Örneğin; güçlkle geçimini sağlayan bir küçük esnaf bile, kendisini genellikle “orta sınıf”tan sayar. Oysa, onunla aynı gelir düzeyindeki işçi, kendisini orta sınıftan saymaz. Aynı gelir düzeyinde olduğu halde, küçük esnafı genellikle kendisiyle aynı sınıftan kabul etmediği için, sınıfın temel öğelerinden birisini oluşturduğu var sayılan, dayanışma duygusunun var olması zordur.

Toplumsal sınıfları yaşam biçimi ile tanımlayanlar, özellikle orta sınıfları ve köylüleri örnek olarak gösterirler. Çeşitli gelir düzeylerindeki kişileri, “orta sınıf” kavramında birleştiren öge, yaşam biçimidir. Toprakta bizzat çalışamayacak kadar büyük toprak sahibi olanların dışındaki tüm köylüler, kendilerini aynı sınıftan sayarlar. Topraksız köylü, az topraklı köylü ve toprağını işlerken zaman zaman çok az sayıda işçi kullanan, genellikle bir aile işletmesi biçiminde toprağını değerlendiren köylünün ortak yanı yaşam biçimidir. Gelenekleri, davranışları, alışkanlıkları ile gelir düzeyi farklılıklarına karşın, aynı toplum kesiminin parçası oldukları bellidir. Ama burada yaşam biçiminin, toprağa bağlı üretimin bir sonucu olduğu açıktır. Üretim tekniği, Marksistlerin hareket noktası olan mülkiyet rejiminin de önüne geçerek, köylü sınıfını belirlemektedir.

Toplumsal sınıfları, o toplumda var olan saygınlık derecelerine göre tanımlamak, özellikle Amerikan sosyolojisinde yaygın bir eğilimdir. Burada, sınıfı oluşturan ögeyi aramaktan çok, onunla ilgili olarak bireylerde var olan düşünceyi ana ölçüt kabul etmek söz konusudur. O toplumda yaşayan insanlar kaç sınıfa ayrıldıklarını ve kimlerin hangi sınıfa girdiğini düşünmektedirler? Kamuoyu yoklamaları ile, bu sorunların yanıtları saptanmakta ve sistemleştirilerek, o toplumun sınıfsal yapısı çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Toplumsal saygınlık yaşam biçimine, yaşam biçimi de gelir düzeyine büyük ölçüde bağlıdır. Marksistler için önemli olan ise, gelir düzeyinden çok, o gelirin nasıl kazanıldığıdır. Asıl görüş ayrılığı, üretim araçlarının özel mülkiyetine verilen önemden kaynaklanmaktadır.

İrkçilikla da bağlantısı olan bazı görüşler, toplumsal sınıfların kökeninde biyolojik farklılıkların yattığını savunuyorlar. Bunlara göre; nasıl ki beyaz ırktan olan siyah ve sarı ırktan olanlardan daha üstünse, aynı ırktan gelenler arasında da doğuştan bazı farklar bulunur. Daha üstün yapıda bulunanlar, üst sınıfları oluştururlar. Bu biyoloji üstünlük ise, gene aynı iddia sahiplerinin düşüncelerinde, kalıtım yoluyla kuşaktan kuşağa geçebilen cinstendir.

Hukuksal kaynaklı eşitsizliklerin büyük ölçüde ortadan kalkmasından sonra bile, toplumsal-ekonomik nitelikli bazı eşitsizliklerin varolmayı sürdürmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılabilmesi, sınıf olgusunu doğurur.

Marksistler için önemli olan ise, gelir düzeyinden çok, o gelirin nasıl kazanıldığıdır. Asıl görüş ayrılığı, üretim araçlarının özel mülkiyetine verilen önemden kaynaklanmaktadır.

Toplumsal sınıfları tanımlamada Amerikan sosyolojisi Marksist kuramdan ne bakımdan ayrılır?

SIRA SİZDE

Yetiřmesi için gerekli olanaklara sahip olsa, toplumsal sınıflandırmada üstlere tırmanabilecek yetenekteki birçok kişinin, bu olanaklara sahip olmadığı için alt sınıflarda kaldığını biliyoruz. Bunun ilginç bir örneğini, bizim Köy Enstitülerinden mezun olmuş yazarlarımız oluşturuyor. Onlara böyle bir eğitim olanağı sağlanmamış bulunsaydı, kuşkusuz ki, şimdi büyük çoğunluğu çiftçilik ya da hayvancılıkla uğraşır olacaktı. Tersine, üst sınıflarda dünyaya gelen, akıl ve yetenekçe çok sınırlı bazı kişiler ise, özel eğitim ve ailesinin toplumsal ilişkileri gibi olanaklar sayesinde, daha alt sınıflara inmeden yaşamlarını sürdürebilirler.

Zekâ dahil birçok bireysel niteliğin gelişmesinde, beslenme ve eğitim gibi etkenlerin büyük rolü olduğunu, çağdaş bilimsel araştırmalar kanıtıyor. Yetiřmesi için gerekli olanaklara sahip olsa, toplumsal sınıflandırmada üstlere tırmanabilecek yetenekteki birçok kişinin, bu olanaklara sahip olmadığı için alt sınıflarda kaldığını biliyoruz. Bunun ilginç bir örneğini, bizim Köy Enstitülerinden mezun olmuş yazarlarımız oluşturuyor. Onlara böyle bir eğitim olanağı sağlanmamış bulunsaydı, kuşkusuz ki, şimdi büyük çoğunluğu çiftçilik ya da hayvancılıkla uğraşır olacaktı. Tersine, üst sınıflarda dünyaya gelen, akıl ve yetenekçe çok sınırlı bazı kişiler ise, özel eğitim ve ailesinin toplumsal ilişkileri gibi olanaklar sayesinde, daha alt sınıflara inmeden yaşamlarını sürdürebilirler.

Kişinin bireysel niteliklerinin her zaman toplumsal sınıfını belirlemediği, bazen de toplumsal sınıfın kişisel niteliklerini belirlediği doğrudur. Öyleyse, toplumsal sınıfların varlığını biyolojik nedenlerle açıklamak, en azından yetersizdir.

SIRA SİZDE

Toplumsal sınıfların kişisel nitelikleri belirlediği iddiasına örnekler bulunuz.

İkinci ve daha çağdaş bir görüş, toplumsal sınıfları toplumların yaşayabilmesi için evrensel bir gereksinme saymaktadır: Toplumların var olabilmeleri, farklı görevlerin, farklı işlevlerin yerine getirilmesine bağlıdır. Oysa tüm işlevlerin toplumdaki saygınlığı ve önemi aynı değildir. Bu nedenle de farklı işleri yapanlara toplum tarafından sağlanan olanaklar farklıdır.

Kingsley Davis ve **Wilbert E. Moore** bu görüşü şöyle özetliyorlar: *“Toplumsal eşitsizlik, bu bakımdan, toplumun en önemli konumlarına gerçekten en nitelikli kimseleri getirebilmek için, bilincinde bile olmaksızın, başvurduğu bir araç olmaktadır.”* Kısacası, toplumsal sınıfları da bu toplumsal eşitsizlikler yaratmaktadır. Görüldüğü gibi, bu bakış açısı da, toplumsal sınıfları giderek bireysel nitelik farklılıklarına bağlıyor.

Burada yanıtlanması gereken temel soru şudur: Toplumsal sınıfları var eden neden, bireylerin farklı konumlarda bulunuşları mıdır? Yoksa bu farklı konumların ve onların sonucu olan farklı toplumsal olanakların kuşaktan kuşağa aktarılabilir nitelikte oluşu mudur? Daha önce de vurgulamaya çalıştığımız gibi; kişiler arasındaki toplumsal eşitsizliklerin temelindeki en büyük neden, onların şu ya da bu ailede dünyaya gelmeleri sonucu, buldukları eşit olmayan koşullar değil midir?

Kastlar ve benzerleri, birbirine geçişi neredeyse olanaksız bir toplumsal katmanlaşma oluşturmuşlardır. Toplumsal sınıflar arasında ise, *“dikeyine hareketlilik”* olarak adlandırabileceğimiz bir geçiş söz konusudur. Bu hareketliliğe olanak veren kapılar genişledikçe, toplumsal gerilim azalır, siyasal çatışma yumuşar. Toplumsal sınıfların tamamen ortadan kalkabilmeleri için, bu geçişlerin sınırsızlaşması, yani bireyin ileride sahip olabileceği toplumsal konuda, ailesinin etkisinin sifra inmesi gerekir.

Kast ve sınıftan sonra, toplumsal katmanlaşmanın üçüncü bir biçimi olarak *“tabakalaşma”*larla karşılaşılır. Toplumsal tabakaları, aynı toplumsal sınıf içindeki bir alt bölünme olarak tanımlayabiliriz. Kol işçisi-kafa işçisi ayrımı, tüccar-sanayici ayrımı, orta sınıfta yer alan meslek sahibi-kamu görevlisi ayrımı, bu türden bir tabakalaşma oluşturur. Aynı toplumsal sınıf içinde, gelir düzeyine göre bir değerlendirme yaparak tabakalar saptanması da olanaklıdır: Küçük-orta-büyük tüccar, küçük-orta-büyük sanayici gibi.

Toplumsal sınıfların varlığını biyolojik nedenlerle açıklamak yetersizdir.

Dikeyine hareketliliğe olanak veren kapılar genişledikçe, toplumsal gerilim azalır, siyasal çatışma yumuşar.

SIRA SİZDE

Tabakalar kast ve sınıftan nasıl ayırt edilir?

Marksistler, sınıf çatışmasında, her sınıfın kendisinin karşıtı olan sınıfın iç çelişkilerinden, yani tabakaları arasındaki ikinci dereceden çıkar çatışmalarından yararlanmaya çalıştığını söylerler.

Marksist Sınıf Anlayışı

Karl Marx, insanların “para cüzdanları”nın şişkinliğine bakılarak sınıflara ayrılmasına karşı çıkıyor ve şöyle diyor: *“Para cüzdanı ölçütü, tamamen nicel bir farklılık oluşturur. Eğer bu ölçütten hareket edilirse, aynı sınıftan iki kişi rahatlıkla karşı karşıya getirilebilir.”* Daha önce de değindiğimiz gibi, Marx’da önemli olan, kazanılan paradan çok, o paranın nasıl kazanıldığıdır. Örneğin; toprak sahibi bir kişi ile fabrika sahibi bir kişi aynı düzeyde gelir sağlasalar bile, marksizme göre aynı sınıftan sayılamazlar.

Marksizm açısından, sınıfları yaratan temel etken işbölümüdür. Teknik- ekonomik gelişmeye koşut olarak, işbölümü biçim değiştirir ve bu değişimin peşinden de, toplumların sınıfsal yapısı değişim geçirir. İlk gerçek işbölümü, on iki bin yıl kadar önce, insanların tarım yapmayı öğrenmeleriyle başlamıştır. Bir insanın, kendisine yetecek kaddardan fazlasını üretmeye başlaması, başkalarının da başka tür üretim ya da hizmetleri üstlenebilmelerine olanak sağlamış ve insanlar arasındaki ilk toplumsal katmanlaşma türleri ortaya çıkmıştır.

Marx’ın “Felsefenin Sefaleti” adlı yapıtındaki şu tümceler, görüşünü çok iyi özetliyor: *“Toplumsal ilişkiler, üretici güçlere sıkı sıkıya bağlıdır. İnsanlar, yani üretici güçler elde ederek, üretim biçimlerini, yaşamlarını kazanma biçimlerini, bütün toplumsal ilişkilerini değiştirirler. Kolla çalışan bir değirmen, derebeyinin bulunduğu bir toplumu; bubarlı değirmen ise, sanayi kapitalizmine dayalı bir toplumu yaratır.”*

Marx “Kapital”de de şöyle diyor: *“Çalışma gücünden başka bir şeyi olmayanlar, sermayesi olanlar ve toprağı olanlar - gelirleri sırasıyla ücret, kâr ve toprak rantı olanlar- başka bir deyişle, ücretli işçiler, kapitalistler ve toprak sahipleri, kapitalist üretim biçimi üzerine kurulmuş olan toplumlarda üç ana sınıfı oluştururlar.”*

Marksizm açısından, sınıfları yaratan temel etken işbölümüdür. İlk gerçek işbölümü, on iki bin yıl kadar önce, insanların tarım yapmayı öğrenmeleriyle başlamıştır.

Marks’ın “Kapital” isimli eserinde toplumlarda kaç ana sınıf olduğu belirtilir?

SIRA SİZDE

Aslında Marx’ın birçok yazılarında sınıf sayısı çok daha fazla görülürse de, son çözümlemede iki ana sınıfta karar kılındığı bellidir. O iki ana sınıf da, **Eflatun**’dan beri var olagelen bir ayrıma, varlıklı-yoksul ayrımına dayanır. *“Komünist Manifestosu”*’nun yayınlanmasından üç yıl önce, **Engels** bu konuda görüşlerini çok açık bir biçimde ortaya koymuştur: *“Aristokrasinin proleterya göre değil, ancak burjuvaziye göre ayrıcalıkları vardır. Proleter için bu iki sınıfa mensup kişilerin hepsi de varlıklardır, yani burjuvadır. Mülkiyet ayrıcalıkları yanında, diğer tüm ayrıcalıklar silinir.”*

Demek ki, işbölümü üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti, üretim araçlarının özel mülkiyeti de toplumsal sınıfları yaratıyor. Daha doğrusu, toplumsal sınıflar, üretim araçlarının özel mülkiyeti karşısındaki durumlarıyla belirleniyorlar. Toprakların geliriyle yaşayanlar, fabrika sahibi ve emeğinden başka satacak birşeyi olmayanlar arasındaki ayrım, böylece ortaya çıkıyor.

Marksizmin, ikili bir sınıfsal kutuplaşmayla ilgili görüşlerine geçmeden önce, çok daha karmaşık olan sınıfsal bölünmelerle ilgili bakış açısını incelemekte yarar var.

Marx'a göre: *"Kol emeği ile zibin emeği arasındaki en büyük bölünme, kent ve kır ayrımıdır."* Kentsel kesimin insanlarıyla kırsal kesimin insanları, iki *"büyük sınıf"* sayılabilirler. Kentte yaşayanların kendi içlerinde karşıt sınıflara ayrılmış olması, bu gerçeği değiştirmez. Kendi içlerinde ne kadar bölünmüş olurlarsa olsunlar, kırsal kesimin insanları karşısında, kentin insanları bir bütün oluştururlar. Kırsal kesimin insanları arasındaki benzerlik ve -bir sınıfta bulunması gereken- dayanışma duygusu ise, daha da güçlüdür.

Kent-kır karşıtlığında zaferin birincide olması kaçınılmazdır. Marx, kırsal kesimi *"barbarlığın, uygarlığın bağrındaki sürekli temsilcisi"* saymaktadır. Marx'ın en yakın düşün arkadaşı Engels'e göre de: Köylülerin toprak üzerindeki dağınık konumları ve *"sınırlı kafa yapıları"*, onların bağımsız eylemlere girişimlerini olanaksız kılmaktadır. Marksizmin kurucuları, Doğu'nun baskı rejimlerinin temelini, köylü sınıfı oluşturduğu kanısındadırlar. Toprağa dayalı üretimin sonucu olarak, kırsal kesim insanların kendi içlerine kapanık hücreler oluşturmalarının, güçlü merkez otoritesine dayalı rejimleri kolaylaştırdığını düşünmektedirler.

SIRA SİZDE

Marx ve Engels'e göre, Doğu ülkelerindeki baskı rejimlerinin temeli niçin köylü sınıftır?

"Demokratik etkenler" bölümünde değindiğimiz tarihsel bir gerçeği, burada bir kez daha anımsamalıyız. Kırsal kesim insanına bu bakış açısı, Rus devriminin öncülerini çok ilginç kararlar almaya zorlamıştır. 1918 Anayasasının ancak 1936'da değişen bir hükmüne göre; kentler her 25 bin kişi için bir milletvekili seçerlerken, kırsal kesim ancak her 125 bin kişi başına bir temsilci sahibi olabilmıştır.

Topraksız köylü, başkalarının toprağında çalışarak yaşamını kazanan bir işçi değil midir? Onunla, kendine yetecek kadar toprağı olup, bu toprağı kendi emeğiyle değerlendiren arasında fark yok mudur? Kendine yetecek biraz fazla toprağı olup da, birkaç işçi çalıştırmak zorunda kalanların da farklı bir konumu bulunduğunu söyleyemez miyiz? Öyleyse nasıl oluyor da, büyük toprak sahiplerinin dışında kalanlar, gelirlerini elde etme biçimlerinin farklılığına karşın, tek bir toplumsal sınıf oluşturabiliyorlar?

Aslında Marx, çok geniş bir kitle oluşturdukları halde, küçük çiftçi köylülerinin bir sınıf sayılamayacağı görüşündedir ve bu görüşü şöyle savunmaktadır: *"... benzer koşullar içinde yaşarlar, ama birbirleriyle çok yönlü ilişkilere girmezler. Üretim biçimleri onları birbiriyle karşılıklı ilişki içine sokacak yerde ayırmaktadır... Milyonlarca aile, yaşam biçimlerini çıkarlarını, kültürlerini başka sınıf ailelerinkinden ayıran ve onları düşmanca karşı karşıya getiren ekonomik koşullar altında yaşadıkları ölçüde bir sınıf oluştururlar. Bu küçük köylüler, birbirlerine birtakım yerel, ulusal bağ ve siyasal örgütlenme doğurmadığı ölçüde, bir sınıf oluşturmazlar."*

Marx'ın kendi kuramına oturtmakta sıkıntı çektiği bu gerçeğin, toprağa dayalı üretimin yarattığı yaşam biçimi benzerliğinden ve o koşulların ürünü olan dayanışma duygusundan kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Marksist çözümlemelerde sıkıntılı olduğu hissedilen bir başka konu da *"orta sınıflar"* ya da *"orta sınıf"*la ilgilidir. Marx, üçlü sınıf ayrımında yer vermediği halde, birçok çözümlemesinde bu orta sınıflara da önem verir görünüyor. Örneğin; orta sınıfın aşağı tabakaları olarak; *"küçük tüccarlar, esnaf, genel olarak artık çalışmayan yaşlı ticaret adamları, el sanatçıları ve köylüler"*i sayıyor Daha doğrusu onları bir gerçek olarak kabul etmek zorunda kalıyor. Ama bunların zamanla, *"küçük sermayenin, modern sanayinin ölçütlerine yetmemesi ve büyük sermayedarlarla"*

rekabet” edememesi nedeniyle yok olacaklarını ve işçi sınıfına doğru kayacaklarını düşünüyor.

Marx, zaman zaman, orta sınıflar için “*ara ve geçici tabakalar*” deyimini de kullanmıştır. Aslında bu onun temel düşünce sistemine daha uygun bir tanımlama olmaktadır. Kapitalizmin gelişmesine koşut olarak “*ara tabakalar*” ortadan kalkacak ve sonuçta toplumda, ayrıcalıklı küçük bir sermayedar sınıfın karşısında, çok geniş ama yoksul bir proleterya sınıfı kalacaktır.

Karl Marx’ın tarihsel geçmişle ilgili değerlendirmelerinde de hep bu iki temel sınıf kavramına rastlıyoruz: Köleci toplumda efendi ve köle, feodal toplum derebeyi ve serf, kapitalist toplumda sermayedar ve işçi. Bir yanda yönetici sınıf ya da egemen sınıf bulmakta ve üretim araçlarını ellerinde tutarken, aynı zamanda da çeşitli ayrıcalıklardan yararlanmaktadır. Öte yanda ise, yönetici sınıf için çalışan, emeğinden başka satacak bir şeyi bulunmayan, “uygulayıcı” bir sınıf söz konusudur. Asıl çelişki ve karşıtlık bu iki sınıf arasındadır ve diğer sınıflar son çözümlemede bu iki “*temel*” sınıftan birisinin yanında yer almak zorundadırlar. Diğer sınıfların bağımsız bir siyasal mücadele yürütmeleri düşünülemez.

Marx’a göre kapitalizmin gelişmesine koşut olarak “*ara tabakalar*” ortadan kalkacak ve sonuçta toplumda, ayrıcalıklı küçük bir sermayedar sınıfın karşısında, çok geniş ama yoksul bir proleterya sınıfı kalacaktır.

Marx orta sınıfları niçin ara ve geçici tabakalar olarak değerlendirmiştir?

SIRA SİZDE

TOPLUMSAL SINIFLAR VE SİYASET

Toplumsal sınıfların siyasal çatışmadaki ve giderek siyasal kurumların, siyasal rejimlerin oluşmasındaki yerinin, siyaset biliminin ana konularından birisi olduğu söylenebilir. Sınıf bilinci ve sınıf çatışması konularına eğildikten sonra, Marksist kuramın bu çerçevedeki bir değerlendirmesini yapmak gerekir. Geri kalmış ülkelerin toplumsal yapılarındaki farklılıklar ise, toplumsal sınıflar ve siyasal çatışma olgusunu, bu ülkeler gerçekleri içinde ayrıca ele almayı zorunlu kılıyor.

Sınıf Bilinci ve Sınıf Çatışması

Marx ile Engels’in birlikte hazırladıkları “*Komünist Manifestosu*” şu cümle ile başlar: “*Tüm insanlık tarihi, sınıf çatışmalarının taribinden başka bir şey değildir.*” Toplumsal sınıfların siyasal yaşamdaki önemi yadsınamaz. Ama başka hiçbir kurum, toplumsal sınıfların tarihsel evrimdeki yerini bu ölçüde önemsememiştir.

Marksizmin, her toplumsal düzende iki temel sınıf bulunduğu görüşüne yukarıda değinmiştik. Bu durumun özellikle kapitalist toplumlarda çok daha belirgin olması söz konusudur. Çünkü rekabete dayalı bir ekonomik yaşamda güçlü güçsüzü ezer ve küçük sermayeye dayalı işletmeler büyüklerin karşısında giderek yok olurlar. Örneğin; bir kundurayı elle üreten kişi, bir ayakkabı fabrikasının rekabeti karşısında varlığını koruyamaz. Ya yarı aç yarı tok çalışmaya razı olur, ya da gidip o fabrikanın bir işçisi durumuna gelir. Aynı şekilde, bir bakkal da, biraz ilerisinde açılan büyük gıda pazarının rekabetine dayanamaz. Sermayesinin ve üretim araçlarının belirli ellerde toplanması hızlanırken, “*ara tabakalar*” erir ve toplumun büyük çoğunluğu proleterleşir, yaşamını sürdürmek için kol gücünden başka bir şeyi kalmayanlar kesimine kayar.

Bu kutuplaşma süreci içinde, emekçi toplum kesimlerinin giderek yoksullaşması da kaçınılmazdır. Çünkü çığ gibi büyüyen işsizler ordusu, aynı işi daha ucuza yapmaya hazır kitleler demektir. Böylece, ücretler de boğaz tokluğu düzeyine kadar inecektir. Bir yanda küçük ama çok varlıklı bir azınlık, öte yanda da büyük ama çok yoksul bir çoğunluk oluşacaktır. Üretim araçlarına sahip bulunan küçük azınlık “*egemen sınıf*”ı oluşturur ve geriye kalan büyük çoğunluğu sömürür.

Marksizme göre her toplumsal düzende iki temel sınıf vardır ve bu durum kapitalist toplumlarda çok daha belirgindir.

Marksizmde yeni olan, sınıf çatışmalarını, tarihin “itici gücü” saymasıdır. Ve özellikle de, işçi sınıfına tarihsel bir işlev yüklemesidir.

Marksizme göre, devlet bu egemen sınıfın elindeki basit bir araçtan başka bir şey değildir. Toplumun ve siyasal rejimin tüm kurumları, bu egemenliğin devamını sağlamaya, yani egemen sınıfın ayrıcalıklarını korumaya yöneliktir. Aile, ahlâk, hukuk, din, egemen ideoloji vb., hep bu egemenliğin sürmesini güvence altına alıcı “üst yapı” kurumlarıdır. Siyasal iktidar, ekonomik iktidarın yansımasından başka bir şey olamaz. Devletin hakemliği -yani yansızlığı- ancak geçiş dönemlerinde, eski egemen sınıf gücünü yitirirken, yeni üretim biçiminin güçlendirdiği sınıfın da, henüz egemenliğini kabul ettirecek düzeye ulaşmadığı ortamlarda söz konusudur.

Marksizme göre her toplumsal düzende iki temel sınıf vardır ve bu durum kapitalist toplumlarda çok daha belirgindir.

Varlıklı ve yoksul toplum kesimleri arasındaki kutuplaşmanın varlığından ve bunun bir patlamaya neden olabileceğinden söz etmenin yeni bir şey olmadığını elbette ki biliyoruz. **Aristo** bile bu durumun ihtilalleri doğurabileceğini, orta sınıfları yok olmuş ya da güçsüzleşmiş bir toplumun sağlıksızlığını vurgulamıştı. Marksizmde yeni olan, sınıf çatışmalarını, tarihin “itici gücü” saymasıdır ve özellikle de, işçi sınıfına tarihsel bir işlev yüklemesidir.

Marksizme göre; kapitalist sınıfın egemenliğinden en çok zarar gören toplum kesimini, işçi sınıfı oluşturur. Çünkü işçi sınıfının emeği ile oluşan ekonomik olanakları, egemen sınıf bizzat işçi sınıfını ezmek ve kendi egemenliğini sürdürmek için kullanır. Bu nedenle de, kapitalist toplum düzenini yıkacak olan temel güç “proleterya”, yani işçi sınıfıdır.

Marx ve Engels, “*Manifesto*”da şöyle diyorlar: “Proleterya değişik gelişme aşamalarından geçer. Doğuşuyla birlikte burjuvaziyle mücadelesi başlar. Başlangıçta mücadeleyi bireysel işçiler, sonra bir fabrikanın işçileri, sonra da bir mesleğin bir yerdeki mensupları, kendilerini doğrudan doğruya sömüren bireysel burjuvalara karşı yürütürler. Hücumlarını burjuva üretim koşullarına değil; bizzat üretim araçlarına yöneltirler; kendi emekleriyle rekabet eden ithal mallarını tabrip edip, makineleri parçalar, fabrikaları yakar, Orta Çağların artık yok olmuş işçi statüsünü güç yoluyla yeniden kurmak isterler.”

SIRA SİZDE

Marksizm işçi sınıfına neden öncelikli bir konum atfeder?

Bu, işçi sınıfının mücadelesinin bilinçsiz olan, kendiliğinden ortaya çıkan aşamasıdır. Başka bir deyişle, bu aşamada işçi sınıfı, ancak “kendiliğinden” bir sınıftır. Bilinçlendikçe “kendisi için” sınıfa dönüşecektir. Eskiyen ve yeni koşullara yanıt vermeyen bir üretim biçiminin değişmesi kendiliğinden olmaz. Eğer var olan “nesnel” koşullara, “öznel” koşul demek olan bilinç ögesi eklenmezse, ortaya çıkan toplumsal patlama, düzenin sonunu değil, ancak biçim değiştirmesini sağlar.

Genel olarak, bilimsel bir bakış açısıyla şu söylenebilir: Bir toplumsal sınıfın üyelerinde, öbür toplumsal sınıflardan farklı olan ortak koşulları paylaşma ve bunun sonucu bir dayanışma duygusu yoksa, o toplumsal sınıf, toplumsal bir güç oluşturmuyor demektir. Kendiliğinden var olan bir toplumsal sınıfı, toplumsal güce dönüştüren temel öge, sınıf bilincidir; örgütlendiği zaman da, siyasal güç ortaya çıkmış olur.

Sınıf bilincinin gelişmediği durumlarda, sosyolojik çözümlemelerde kullanılabilecek bir toplumsal katmandan söz edilebilir; ama siyaset bilimi açısından çok önem taşıyan, toplumsal güç dengesinde, hesaba katılması gereken bir toplumsal sınıftan söz edilemez. Bu nedenle de, ekonomik gücü ellerinde bulunduran toplumsal sınıflar, diğer sınıflarda belirli bir sınıf bilincinin gelişmemesi için çaba har-

carlar; eğer oluşmuş bir sınıf bilinci varsa, bunu zayıflatmaya çalışırlar. Toplumda köklü değişiklikleri öngören siyasal partiler ise, kurulu düzende değişiklik yapabilmek için, ekonomik bakımdan güçsüz olan toplum kesimlerinin hızla bilinçlenmelerini sağlamak isterler. Bilinçlenmemiş bir toplumsal sınıfın, kendi çıkarlarına ters düşen siyasal akımlara destek olması olanaklıdır.

Marksistler arasında, bir sınıfın çıkarlarını bilmesini tam bir bilinçlenme saymayanlar da vardır. Bu görüşte olanlara göre; bu durum, bireysel düzeydeki bilinçlenmelerin bir araya gelmesinden başka bir şey değildir. Gerçek bir sınıf bilinci ise, ancak o sınıfın toplumdaki olanaklarını ve bu olanakların kendisine verdiği toplumsal rolü bilmesi ile ortaya çıkabilir. Toplumsal düzeydeki yabancılaşmayı görebilmek de, elbette ki, bu bilincin ön koşulu olmaktadır.

Marksizim açısından, bilinçlenmenin önemli bir ögesini “*ideoloji*” oluşturur. Marx, egemen sınıfın ideolojisinin tüm toplumu etkilediğini ve diğer toplum kesimlerinde bir sınıf bilincinin oluşumunu zorlaştırdığını öne sürüyordu. Bu noktadan hareket eden **Lenin** de, işçi sınıfının -kendi başına bırakılması durumunda- gerçek bir sınıf bilincine ulaşamayacağını, bu bilincin ona dışardan götürülmesi gerektiğini savundu. “*Ne Yapmalı?*” adlı kitabında şöyle diyordu:

“Bütün ülkelerin tarihinin bize gösterdiği bir gerçek var. İşçi sınıfı yalnız kendi gücüne dayanırsa, ancak trade-unionist bir bilince, yani sendikalar halinde örgütlenmek, işverenlere karşı mücadele etmek, işçilerin yararına bazı yasaların çıkmasını hükümetten istemek gerektiği inancına varabilir (...) İşçi hareketinin kendiliğinden gelişmesi onu ancak burjuva ideolojisine yamanmaya götürür (...) İşçiye sınıf bilinci ancak dışardan, yani ekonomik mücadelenin dışından, işçi işveren ilişkilerinin oluşturduğu ortamın dışından götürebilir.”

Lenin’e göre; bu görevi yerine getirebilecek olan güç, işçi sınıfının öncülerinden ve sosyalist ideolojiyi iyi bilen aydınlardan oluşacak bir partiydi. Onların kitlelere yayacakları düşüncelerle sınıf bilinci gelişecekti.

Bu nokta üzerinde Lenin ile **Rosa Lüksemburg**’un çatışması ünlüdür. Rosa Lüksemburg, kitlelerin kendiliğinden oluşan eylemlerini, bilinçlenmenin en sağlıklı yolu olarak görmekteydi. Kitleler sınıf bilincini eylem içinde ve sınıama-yanılma yoluyla öğrenmeliydiler. Şöyle diyordu: “*Gerçekten de, devrimci bir işçi hareketinin hataları, en iyi Merkez Komitesinin hata yapmazlığından, sonsuz ölçüde daha verimli ve değerlidir.*”

Lenin ile Rosa Lüksemburg’un işçi sınıfın bilinçlenmesi konusundaki düşünce farklılıkları nelerdir?

SIRA SİZDE

Konuyu kapatmadan önce vurgulanması gereken bir nokta kalıyor: Sınıf çatışmalarının yansıması yalnızca silahlı mücadeleler ve ihtilaller olamaz. Siyasal mücadelelerin barışçı yollardan sergilenebildiği rejimlerde de, sınıf çatışmaları “oy”a, yani sandığa yansır. Çoğulcu demokrasilerde, siyasal davranışların oluşumunda, toplumsal sınıf olgusunun en ön planda rol oynadığını seçim sosyolojisi araştırmaları gösteriyor.

Marksist Kuramın Eleştirisi

Marksizmin özellikle sınıf çatışmalarıyla ilgili görüşü, ideolojik düzeyde olduğu kadar, bilimsel düzeyde de, çok tartışılan konular arasında yer alır. Bu tartışmalı noktaları ayrı ayrı ele alacağız.

Siyasal mücadelelerin barışçı yollardan sergilenebildiği rejimlerde de, sınıf çatışmaları oya yansır.

Marx, kapitalist rekabet düzeninin, işçi sınıfını çok olumsuz bir biçimde etkileyebileceğini öngörüyordu. Acımasız rekabet, işverenleri en çok kârı yapmaya, diğerlerinden daha ucuz ve daha kaliteli üretime zorlayacaktı. Bu ise, işçi sınıfının, boğaz tokluğuna çalıştırılınca kadar, sömürülmesini kaçınılmaz kılacaktı. Böylece, düzenin sıkıntısını en çok çeken kitle olarak, işçi sınıfının devrimci bir güce dönüşmesi kolaylaşmış olacaktı. Kapitalizm geliştikçe, sermaye birikimi hızlandıkça; devrimci patlamaya uygun ortam, kendiliğinden oluşacaktı.

Tarihsel gelişmeler, Marx'ın öngörüsü yönünde gerçekleşmedi. Gelişmiş kapitalist ülkelerde, işçi sınıfı yoksullaşacağına, tersine durumu düzeldi. Hatta, geri kalmış ülkeler açısından yüksek sayılabilecek bir yaşam düzeyine ulaştı. Bunda, bir çeşit dış sömürünün sağladığı olanakların rolü büyüktü. Ama, işçilerin sendikaları ve partileri aracılığıyla yürüttükleri mücadeleler olmasa, gelir dağılımındaki dengelemenin kendiliğinden olmayacağı açıktı.

Söz konusu gelişmeler, işçi sınıfındaki sınıf bilincini sivrileştiriceğine azalttığı gibi, sınıf çatışmalarını da yumuşattı ve şiddet yöntemlerinden barışçı yöntemlere kaydırıldı. Teknolojideki gelişmelere koşut olarak, kol işçilerinin eğitim düzeylerinin bile yükselmesinin zorunlu hale gelmesi ve kafa işçisi olarak nitelendirilebileceğimiz “beyaz yakalı” ücretlilerin oranındaki artışlar da, işçi sınıfındaki nitelik değişmesinde önemli rol oynadı.

Marx'ın öngördüğü yoksul ve cahil bir işçi sınıfının yerine, ortaya önemli gereksinimleri karşılanmış, eğitim düzeyi yükselmiş bir işçi sınıfı çıkmıştı. Üstelik, sınıflar arasındaki dikeyine geçişler de arttığı için, işçi çocuğunun gene işçi olması, kaçınılmaz bir yazgı olmaktan da uzaklaşmıştı. Ama işçinin yaşam düzeyi yükselirken, sermayedarın yaşam düzeyinin daha da yükseldiğini ve aradaki uçurumun kapanmadığını, her doğan çocuğun yarıya eşit koşullarla başlamadığını unutmamak zorundayız.

İşçilerin sendikaları ve partileri aracılığıyla yürüttükleri mücadeleler gelir dağılımındaki dengenin oluşmasına yardımcı olur.

Marx, işçinin pazarlık gücünün çok zayıf olduğu bir toplumsal ortamdan hareketle, bazı tahminler yapmıştı. Aynı işi çok daha ucuza ve sonunda karın tokluğuna yapmaya hazır bir işsizler ordusunun varlığını, değişmez bir veri gibi kabul etmişti. Oysa güçlü sendikalar, genel oy hakkı, geçimini emeği ile sağlayan toplum kesimlerinin çıkarlarını savunan partiler ve onların yararlanabilecekleri özgürlükler, dengeyi Marx'ın öngöremeyeceği ölçüde değiştirmiştir ve değiştirmektedir. Batılı “çoğulcu” demokrasilerde, sınıf çatışmasının yumuşamış oluşunu, yalnız dış sömürünün sağladığı olanaklara bağlamak aldatıcı olur.

İşçilerin sendikaları ve partileri aracılığıyla yürüttükleri mücadeleler gelir dağılımındaki dengenin oluşmasına yardımcı olur.

SIRA SİZDE

Sınıf çatışmalarının Marx'ın öngördüğü biçimde artmamasının temel nedenleri nelerdir?

Marx, işçiler yoksullaşırken, orta sınıfların da zamanla yok olacaklarını ve işçi sınıfına doğru kayacaklarını düşünüyordu. Oysa, işçiler yoksullaşmadığı gibi, orta sınıflar da yok olmadılar. Tersine onlar işçi sınıfına benzeyeceklerine, işçi sınıfının üst tabakaları orta sınıflara benzemeye, orta sınıfların yaşama biçimini ve zihniyetini benimsemeye başladılar. İşçi sınıfının toplumsal oranı azalırken, orta sınıflar genişlediler ve gerek toplumsal yaşamda, gerekse siyasal mücadelede daha büyük bir ağırlık kazandılar.

Nasıl ki, işçiler yoksullaşmayıp orta sınıflar da kaybolmadılarsa, “egemen sınıf” ya da sınıflar da Marx'ın vurguladığı katılıkta varlıklarını sürdüremedi. Örgütlü işçi

sınıfı başta olmak üzere, çoğulcu toplumlarda ortaya çıkan başka güç odakları, belirli bir güçler dengesi oluşturmaya başladılar.

Tüm bunlara karşın, sınıflar arasındaki dikey toplumsal hareketliliğin boyutlarını abartmamak gerekir. En gelişmiş Batılı ülkelerde yapılan gözlemler, bu hareketliliğin, ancak gelir ve eğitim düzeyleri birbirlerine yakın olan toplum kesimleri arasında gerçekleşebildiğini gösteriyor. Örneğin; yüksek öğrenim yapanlar arasında, işçi kökenli olanların oranının, bugün bile çok düşük olduğu anlaşıyor.

Marx'ın belirli bir toplumsal hareketliliği ve egemen sınıfa aşağı katmanlardan katılmalar olabileceğini öngörmediği de söylenemez. Ama bu duruma Kapitalde getirdiği yorum olumlu değildir: "Kapitalizmin iktisadi savunucuları, zengin olmayan, fakat güçlü, karakteri sağlam, yetenekli ve işbilir bir insanın bir kapitalist olabilmesi durumunu hayranlıkla karşılıyorlar. Bu durum (...) bizzat sermayenin egemenliğini de sağlamlaştırmakta, dayanağını genişletmekte ve kendisine toplumun aşağı tabakalarından durmadan yeni güçler kazanmasını sağlamaktadır. Bunun gibi, Orta Çağlarda Katolik kilisesinin, sınıfına, doğduğu aileye veya zenginliğine bakmadan halk arasında en iyi beyinleri kendi hiyerarşisi içinde toplaması da, din adamlarının egemenliğini ve halkın bağımlılığını sağlamlaştırmanın başta gelen yollarından biriydi. Egemen bir sınıfın, bağımlı sınıfların en yetenekli kişilerini arasına alabildiği ölçüde, egemen durumu daha sağlam ve tehlikeli olur."

Sınıflar arasındaki dikey toplumsal hareketliliğin boyutlarını abartmamak gerekir. Bu hareketlilik çoğunlukla gelir ve eğitim düzeyleri birbirlerine yakın olan toplum düzeylerinde gerçekleşmiştir.

Marx, işçi sınıfının sosyalist devrimi yaratacak hareketini, sanayileşmiş kapitalist ülkelerde bekliyordu. Daha doğrusu, oluşturduğu kuramı bunun böyle olmasını gerektiriyordu. Çünkü, kapitalizmin gelişmesi ölçüsünde sınıflar arası çelişkiler sivrileyecek ve beklenen toplumsal patlama gerçekleşecekti. Oysa Marx'ın beklediği devrim, gelişmiş kapitalist ülkelerde değil, Çarlık Rusyası gibi yarı feodal bir toplumsal ortamda gerçekleşti. Marksistler de bu durumu, Rusya'yı "*kapitalizmin en zayıf halkası*" olarak nitelendirerek açıklamaya çalıştılar.

Sınıflar arasındaki dikey toplumsal hareketliliğin boyutlarını abartmamak gerekir. Bu hareketlilik çoğunlukla gelir ve eğitim düzeyleri birbirlerine yakın olan toplum düzeylerinde gerçekleşmiştir.

Marx'ın beklediği proleterya devriminin sanayileşmiş Batı ülkelerinde değil de yarı feodal Çarlık Rusyasında gerçekleşmesinin nedenlerini tartışınız.

SIRA SİZDE

Aslında gerek Marx'ın ve gerekse Engels'in, gelişmiş ülkelerde sınıf çatışmasının barışçı yollardan gerçekleşebileceği düşüncesine de tümünden yabancı oldukları söylenemez. Marx, 1852 yılında yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "İngiltere'de genel oy hakkı, işçi sınıfı için siyasal iktidara eşittir. Bundan dolayı İngiltere'de genel oy hakkının uygulanması, Kara Avrupası'nda sosyalist sayılan her önlemden çok daha sosyalist bir önlemdir." On dokuz yıl sonraki bir başka yazısında, gene işçi sınıfının barışçı yollardan iktidara gelebileceğini söylemek gereğini duymuştu.

Engels de çeşitli vesilelerle, sınıf çatışmalarının biçiminin, ülkeden ülkeye, toplumdan topluma, koşullara bağlı olarak değişeceğini kabul etmekteydi. "*Erfurt Programının Eleştirisi*"nde şu satırlara rastlanıyordu: "Halkın genel seçimlerle bütün iktidarı elinde bulundurabildiği ve anayasanın ulusun oylarının çoğunluğuna sahip olana herşeyi yapma olanağını verdiği ülkelerde, eski toplumdan yeni topluma geçişin barışçı yollardan gerçekleşebileceğini kabul ediyoruz." Engels'in barışçı geçişin olanaklı olduğunu düşündüğü ülkelerin başında; ABD, İngiltere ve Hollanda bulunuyordu.

Marksizme göre, devletin sınıf çatışmalarının ürünü bir kurum olduğunu biliyoruz. Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet kalkınca toplumsal sınıflar da kalkacak, toplumsal sınıflar olmayınca sınıf çatışması olmayacak ve sonunda devlete gerek kalmayacaktı. Geçici bir “*Proleterya Diktatörlüğü*” aşamasından sonra, devlet yavaş yavaş yok olacak ve bireylerin üzerindeki -devletten kaynaklanan- baskılar da ortadan kalkacağı için, gerçek bir özgürlük ortamı doğmuş olacaktı.

Oysa bu konudaki en eski örneğe bakınca, çok farklı bir gelişim çizgisiyle karşılaşıyoruz. 1917 Rus Devriminden sonra, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet düzeni kaldırıldı, ama tam anlamıyla sınıfsız bir toplum ortaya çıkmadığı gibi, devlet de giderek yok olacağına, daha etkin ve güçlü bir duruma geldi. “*Proleterya Diktatörlüğü*” **Lenin** zamanında tek partinin diktatörlüğüne, **Stalin** döneminde de, tek kişinin diktatörlüğüne dönüştü. Tarihin hiç bir döneminde rastlanmadığı kadar müdahaleci bir devlet modeli oluştu. **Milovan Cilas**’ın deyimiyle, ayrıcalıklı bir yönetici “*Yeni Sınıf*” ortaya çıktı ve işçi sınıfını temsil ettiğini öne süren bu küçük azınlığın ayrıcalıklarının sürmesi için baskıcı bir devlet gücünün varlığı zorunlu hale geldi.

Marksist kuram, alt yapının değişmesiyle birlikte, bir üst yapı kurumu olan siyasal rejimin de ona bağlı olarak değişeceğini öngörüyordu. 1917’den sonra, Sovyetler Birliği’nde üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet sisteminin kalkması, üretim ilişkilerinin değişmesi, yani alt yapının değişmesi anlamına gelmekteydi. Ama bu değişme, üst yapıda beklenen değişimleri, peşinden sürükledi. Tersine geçici olması gereken proleterya diktatörlüğü, bir üst yapı kurumu olduğu halde, kalkmamakta direndi ve alt yapıdaki bazı değişimleri de etkiledi. Böylece, alt yapıdaki dönüşümlerin üst yapıya yansımalarının kendiliğinden olamayacağı düşüncesi yaygınlaşmaya başladı. Demokratik, özgürlükçü bir siyasal kültür birikiminin bulunmayışının önemi de ortaya çıktı.

Marx’ın kuramını oluşturduğu dönem, gerçekten de, sınıf çatışmalarının ege-men olduğu koşullar içeriyordu. Ama, tarihin birçok dönemlerinde ve çağdaş toplumların bazılarında bile, siyasal çatışmanın, genellikle halkın dışındaki seçkinler arasında geçtiği de olmuştur. 19’uncu yüzyıla gelinceye kadar, Batılı toplumların durumu da pek farklı değildi. Geniş halk yığınları, içinde bulundukları durumun bilincine varacak eğitimden, aydın önderliğinden ve çıkarlarını savunabilecek olanaklardan çoğunlukla yoksundu. Bu gibi ortamlarda, ekonomik bakımdan güçlü olan sınıfların içindeki çekişmeler, hanedanlar ya da kabileler arasındaki rekabetler, ulusal ya da dinsel sorunlar ve nihayet kişisel tutkular, siyasal çatışmada ön plana çıkabiliyordu. Cumhuriyet Türkiye’sinde bile, 1950’li yıllarda çok partili dönemin başlarında, etkili bazı ailelerin üyelerinin, rakip partilerin liste başlarını uzun süre ellerinde tuttukları seçim çevrelerinin varlığını biliyoruz.

Marksizme göre, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet kalkınca toplumsal sınıflar da kalkacak, toplumsal sınıflar olmayınca sınıf çatışması olmayacak ve sonunda devlete gerek kalmayacaktı.

Tarihin birçok dönemlerinde ve çağdaş toplumların bazılarında bile, siyasal çatışmanın, genellikle halkın dışındaki seçkinler arasında geçtiği bir olgudur.

SIRA SİZDE

Tarih boyunca neden geniş halk yığınlarındansa ekonomik bakımdan güçlü sınıflar arasındaki çatışmalar siyasal yaşamın konusu olmuştur?

Maurice Duverger, bu konuda gerçeğin öteki yüzünü şu satırlarla yansıtıyor: “*Sınıf çatışmasının, siyasal mücadelelerin temel etkenlerinden birisi olduğunu gösterme başarısı Marksizme aittir. Ama bu etkenin her zaman ve her yerde belirleyici olduğunu, tüm diğer etkenlerin ondan kaynaklanan ikinci dereceden etkenler olduğunu öne sürmesi ise bir batıdır... Hatta on dokuzuncu yüzyıl ile yirminci yüzyılın başlarında, sınıf çatışması çok ağır bastığı halde, siyasal mücadelelerin tek nedeni olmamıştır. Ulusal rekabetler, dinsel ya da ideolojik karşıtlıklar vb.*

önemli bir rol oynamıştır. Marksizm bunu yadsımıyor, ama tüm diğer etkenlerin sınıf çatışmasından kaynaklandığını öne sürüyor. Dinlerin ve ideolojilerin, sınıf çıkarlarını gözden saklamaya yaradığını söylüyor. Ulusal, ırksal vb. temalar için de öyle. Bu çözümleme ancak göreceli olarak geçerlidir. Din ezilenlere sabır vererek ayrıcalıklı toplum kesimlerinde hizmet etmekle bir anlamda “balkın afyonu” sayılabilir; ama din yalnız bundan ibaret değildir. Bir “öte dünya” gereksinmesi, sadece sınıf çatışmalarının yansıması sayılmaz. Yurtseverlik, aynı ulusun içindeki ezilenlerle ezenler arasında yapay bir dayanışma oluşturmaya hizmet eder; bu aynı zamanda, insanın doğduğu topraklara karşı doğal olarak duyduğu bağlılığın ürünüdür.”

Maurice Duverger’ye göre siyasal mücadelede sınıf çatışması dışında hangi unsurlar bulunmaktadır?

SIRA SİZDE

Geri Kalmış Ülkelerde Durum

Geri kalmış ülkelerin sınıf yapısı da, sınıflar arası ilişkiler ve bu ilişkilerin siyasal yaşama yansıması da, belirli farklılıklar, belirli özellikler gösterir. Bu durum, bir yandan kendi evrimlerinin, öte yandan da gelişmiş ülkelere kendilerine yansıyan bazı dış koşulların ürünüdür.

Geri kalmış ülkelerde ilk dikkati çeken özellik, orta sınıfların zayıflığıdır. Bu ülkeler -bir iki istisna dışında- uzun bir dönem sömürge durumunda kalmışlardır. Uluslaşma sürecinde ve çağdaş anlamda devlet kurumlarına sahip olma açısından gerideydiler. Ulusal ordunun ve sivil bürokrasinin yokluğu, orta sınıfların zayıflığının temel nedenlerinden birisini oluşturuyordu. Eski sömürgeler siyasal bağımsızlıklarını kazandığında, sınıfsal yapıdaki bu boşluğun yarattığı sakıncalar, ister istemez siyasal yapıya da yansımaktaydı. Bir sınıflar dengesinden çok, bir sınıflar dengesizliği göze çarpmakta ve örneğin, Türkiye düzeyindeki bir demokrasiyi bile olanaksız kılmaktaydı.

Batıda sanayi gelişirken orta sınıfların bir bölümünün işçileştiği, ama bu arada hizmet kesiminin gelişmesiyle birlikte, orta sınıfların sonunda genişlediği biliniyor. Diyelim ki, bir yerde kurulan ayakkabı fabrikası, yaşamını ayakkabı yaparak sağlayan birçok kişinin dükkanını kapatması sonucunu veriyordu. Onlar da gidip, o fabrikanın işçisi ya da ustabaşısı olabiliyorlardı. Oysa benzer bir gelişme geri kalmış ülkeler açısından söz konusu değildi. Örneğin; 1838 ticaret anlaşmasından sonra, İngiliz dokumaları Osmanlı pazarlarını istila ederken, geçimini el tezgahlarında dokuma yaparak sağlayan Osmanlı yurttaşları için, atölyelerini kapayarak, o dokumaları üreten fabrikalara gidip ücretli olmak olanağı yoktu. Üretim ve gelir düzeyi düşmüş, yoksullaşmış olarak varlığını sürdürmek zorundaydılar. Bu da, geri kalmış ülkelerde orta sınıfların zayıf olmasının bir başka nedenini oluşturmaktadır.

Bu gibi ülkelerde, ikili bir sınıfsal piramit yan yana bulunur. Önce, derebeyi niteliğindeki büyük toprak sahipleri ve geniş köylü kitlelerinden oluşan geleneksel bir yapı, çok geniş bir kırsal kesimde egemendir. Onun yanı başında ise, özellikle büyük kentlerde görülen tüccar-sanayici kesimi ile işçi sınıfının oluşturduğu bir yapı vardır. Birinci yapı giderek zayıflayıp ikincisi güçlenmekle birlikte, yan yanalıklarının çok uzun süreli olduğu söylenebilir.

Batılı ülkelerde ticaret ve sanayiinin gelişmesi bir iç dinamiğin ürünü olduğu için, bu gelişme sırasında toprak soylularla kent soylular arasındaki çatışma kaçınılmazdı. Çünkü kentsoyluların ve dolayısıyla kapitalizmin gelişmesi için, derebey-

liğin sona ermesi, toprak soyluların gücünün kırılması, ellerindeki ayrıcalıkların kalkması gerekiyordu. Örneğin; toprak reformunun gerçekleşmesi bu çatışmanın ürünü olduğu gibi, aynı çatışma, demokrasinin gelişmesine de doğrudan katkılar yapmıştı.

SIRA SİZDE

Kapitalizmin ortaya çıkması Batılı ülkelerdeki sınıf yapısında ne gibi değişimler doğurmuştur?

Geçmişte Batı'da rastlanan bu çatışmanın benzerlerine, geri kalmış ülkelerde rastlamıyoruz. Çünkü, bu ülkelerin tüccar-sanayici kesimleri (kentsoylular), o toplumların kendi iç dinamikleri sonucu doğmamış, dış kapitalizmin etkisiyle, onun bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle de hem zayıf hem dışa bağımlıdır. Bir yandan içindeki eski egemen güçlerle (toprak soylular), öte yandan da dışındaki bağlantılarıyla iyi ilişkiler içinde olmak zorundadırlar. Zaten içeride de, yeni bir sınıf oluşturmaktan çok, genellikle büyük toprak sahiplerinin bir uzantısı olarak gelişmişlerdir. Bazı istisnalar dışında, topraktan elde edilen gelir, zamanla ve dış koşulların zorlamasıyla, önce ticaret, sonra da sanayi sermayesine dönüşmeye başlamıştır. Böylece, toprak soylu kent soylu işbirliği, örneğin bir toprak reformunu büyük ölçüde olanaksız kılmıştır.

SIRA SİZDE

Geri kalmış ülkelerin genel özellikleri nedir?

Büyük bir çoğunluk okuma-yazma bile bilmezken, ancak küçük bir azınlığın yüksek öğrenim görmüş ve hatta bazen öğrenimini gelişmiş ülkelerde tamamlamış oluşu, geri kalmış ülkelerin toplumsal yapılarındaki bir başka özelliği oluşturur. Ülke yönetimini elinde tutması kaçınılmaz olan bu seçkin kitle, doğal olarak varlıklı toplum kesimlerinin bir uzantısıdır. Cahil kitleleri küçümsemeleri, yönetim gücünü ellerinden bırakmak istememeleri ve halk denetimini doğal karşılamamaları (halkın eğitim düzeyinin geriliğinden dolayı) beklenebilen davranışlardır.

Geri kalmış ülkelerde sanayi işçileri, yalnız sayıca az değil, aynı zamanda -bir anlamda- ayrıcalıklı bir toplumsal kesim oluştururlar. Çünkü gelir düzeyleri ve yaşam koşulları, az topraklı ya da topraksız köylüden çok daha iyidir. Üstelik, gelecekteki dengelerin bozulmasıyla nüfusun daha hızlı artması ve toprağa dayalı üretimin daha az sayıda işgücü ile yapılabilmesi sonucu, ortaya çıkan işsizler ordusunun yarattığı ortamda sürekli iş bulabilmenin kendisi bile bir ayrıcalık sayılabilir. Bu nedenle de, hele ücretlerini savunabilecekleri haklarla donatılmışlarsa, geri kalmış ülke işçi sınıflarının, Marx'ın beklediği tutum içinde olabilmeleri zordur.

SIRA SİZDE

Geri kalmış ülkeleri Batılı ülkelere ayıran temel farklılıklar ve bunların sınıf yapılarına yansımaları nelerdir?

Marx, bir sosyalist devriminin oluşumu açısından, köylü sınıfından, geri kalmış ülkelerde de pek bir şey beklemedi. Köylü sınıfı ancak, zaman içinde ve olayların zorlamasıyla, çıkarının, burjuvazinin değil, işçi sınıfının çıkarlarıyla bağlantılı olduğunu anlayabilirdi. **Lenin** ise, yalnız Avrupa'da değil, geri kalmış ülkelerde de kurtuluşun, gelişmiş ülkelerin işçi sınıflarına bağlı olduğunu savundu. Oysa geri kalmış ülkelerdeki gelişmeler, bu öngörülere çoğunlukla uygun olmamıştır.

Marx'ın öngördüğü devrimin ilk gerçekleştirildiği ülke olarak Rusya, güçlü işçi sınıfına sahip bir sanayi ülkesi değildi. Ama belirli merkezlerde yoğunlaşmış bir iş-

çi sınıfı söz konusuydu. Oysa, örneğin Çin’de, Rusya’daki düzeyde bile bir işçi sınıfı bulunmuyordu. **Mao**’nun önderliğindeki Çin devriminde, köylü sınıfı devrimci bir güç olarak ortaya çıktı. Tüm bu oluşumlar da, Marksistler arasında farklı görüşlerin ortaya atılmasına neden oldu.

1917 sonrası Rusya’ında bir süre önemli görevlerde bulunan **Sultan Galiev**, Batılı toplumlar da bir proleterya sınıfı olduğunu, oysa Doğu’da proleter uluslardan söz edilebileceğini savunuyordu: *“Müslüman halklar, proleter uluslardandır. İngiliz ve Fransız proleteryalari ile Fas’ın, Afganistan’ın proleteryalariinin ekonomik durumları arasında büyük bir fark vardır. Müslüman ülkelerin ulusal hareketinin sosyalist bir devrim niteliği taşıdığı söylenebilir.”*

Bir Tatar Türkü olan Sultan Galiev, *“proleter uluslar”*’ın temsil edildiği, gelişmiş ülkeler karşısında bu geri kalmış ülkelerin çıkarlarının savunulacağı bir birlik (Enternasyonal) düşüncesinin öncülerindendi. Bunun ilk aşamasında ise, Asya’daki Türkleri bir araya getirecek olan, büyük bir Türk devleti oluşturulmalı ve devletin adı *“Turan”* olmalıydı. Galiev’in, sosyalist devriminin öncü gücü olarak düşündüğü parti ise, köylü, işçi ve küçük burjuvaları temsil edecekti.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde, **Stalin**’in ipleri ele almasıyla birlikte, Sultan Galiev ve benzerlerinin sesleri -bazen acımasızca olmak üzere- susturuldu. Rus Komünist Partisi’nin 1923’te yapılan kongresinde Stalin, proleterya diktatörlüğünün sadece merkezdeki sanayi işçisine dayanacağını ilan ederken, **Kalilin** de rejimin hedeflerinden birini şöyle özetliyordu: ... Bozkır halkları olan Kırgızlara, Özbeklere, Türkmenlere, Leningrad işçisinin ülkelerini kabul etmeği öğretmek...”

Kemalist Devrim’in ideolojisini oluşturmak amacıyla, 1932-1934 yıllarında bir avuç aydın tarafından yayınlanan *KADRO Dergisi*’nde savunulan düşünceler de konumuz açısından ilginçtir. Kadroculara göre; Marx’ın sınıf çatışmalarına dayalı tarihsel maddecilik anlayışı ancak on dokuzuncu yüzyılda geçerliydi. Oysa yirminci yüzyıldaki temel çelişki, sömüren ülkelerle sömürülen ülkeler arasındaydı. Marx’ın öngördüğü anlamdaki sınıf çatışmaları ancak sömüren ülkelerde görülürken, sömürge ya da yarı sömürge durumundaki ülkelerde, o anlamda işçi ve burjuva sınıflarından söz edilemezdi.

Kadrocular, sömürülen ülkelerden aktarılan kaynaklardan, sömürülen ülkelerin işçi sınıflarının da pay aldığını ve bu nedenle de, devrimci değil uzlaşmacı bir tutum takındıklarını düşünüyorlardı. Öyleyse, önce ulusal kurtuluş savaşları ile sömüren - sömürülen ülkeler arasındaki çelişki çözülmeliydi. Ancak ondan sonra, sömüren ülkelerdeki sömüren-sömürülen sınıflar arasındaki çelişkiler ön plana çıkıp, sosyalist bir devrime dönüşümü sağlayabilirdi.

Türkiye’nin toplumsal yapısının, özellikle orta sınıflar açısından, diğer geri kalmış ülkelerin büyük çoğundan farklı olduğunu vurgulamak zorundayız. Kendisi siyasal bağımsızlığını hemen hiç bir zaman yitirmediği gibi, yüzyıllar süren büyük bir imparatorluğun asker-sivil bürokrasisini devralmış olmak, genç Türkiye Cumhuriyeti için büyük bir olanaktı. Orta sınıfların bu görece güçlülüğü, sadece kendi dengeli bir toplumsal yapısı yaratmakla kalmamış, aynı zamanda, **Atatürk**’ün dayanacağı önemli bir gücü oluşturmuş ve geleceğin demokrasisinin oluşumunu kolaylaştırmıştır.

Marx’a göre köylü sınıfı ancak, zaman içinde ve olayların zorlamasıyla, çıkarının, burjuvazinin değil, işçi sınıfının çıkarlarıyla bağlantılı olduğunu anlayabilirdi.

Kadroculara göre; Marx’ın sınıf çatışmalarına dayalı tarihsel maddecilik anlayışı ancak on dokuzuncu yüzyılda geçerliydi. Oysa yirminci yüzyıldaki temel çelişki, sömüren ülkelerle sömürülen ülkeler arasındaydı.

Özet

Tarih boyunca toplumlarda rastlanan katman türlerinin en önemlisi sınıftır. Katmanlaşmanın en katı biçimi Hindistan'da görülen "kast"lardır. Orta çağ Avrupası'nda da soy-lular din adamları ve bu iki grubun dışında kalanlar olmak üzere bir ayırım vardı.

Toplumsal sınıflar birbirlerinden gelir düzeyi yaşam biçimi-toplumsal saygınlık gibi kriterlerle ayrılırlar.

Marksist düşüncede sınıfları yaratan temel etkenin işbölümü olduğu ifade edilmiştir. İşbölümü, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti, üretim araçlarının özel mülkiyeti de toplumsal sınıfları yaratmıştır. Marx'a göre orta sınıf zamanla yok olacak ve toplum iki kesimden oluşacaktır. Devlet sadece egemen sınıfın kendi varlığını sürdürebilmek için kullandığı bir araçtır.

Marksist kuramın sınıf çatışmalarıyla ilgili yönü de diğer yönleri gibi bütünüyle doğru çıkmamıştır. Sendika ve benzeri demokratik kuruluş yardımıyla, sosyal devlet anlayışıyla işçilerin durumları iyileşmiştir. Proleterya devrimi Batılı kapitalist ülkelerde değil, Çarlık Rusyası'nda ortaya çıkmıştır. Devlet ortadan kalkmamış, tam tersine konumunu giderek güçlendirmiştir.

Maurice Duverger, sınıf çatışmasının siyasal mücadelede önemli bir etken olduğunu ama tek etken olmadığını açıklamıştır. Ulusal rekabetler, dinsel ya da ideolojik karşıtlıklar da son derece önemli faktörlerdir.

Geri kalmış ülkelerin durumu daha farklıdır. Bunların çoğu eski sömürgelerdir ve bir orta sınıf yoktur. Genellikle bir tarafta büyük toprak sahipleri, diğer tarafta büyük kentlerde yerleşen sanayici ve tüccarlarla işçiler vardır.

İyi eğitim görmüş küçük bir azınlık seçkin grup olarak ülkeyi yönetir. Geri kalmış ülkelerin sanayi işçileri hem sayıca azdırlar hem de ayrıcalıklı bir toplumsal kesim oluştururlar. Sürekli işleri vardır. Gelir düzeyleri göreceli olarak iyidir.

Sultan GALİEV, proleter sınıflar yerine "proleter uluslar" düşüncesini ortaya atmıştır. Kemalist devrim ideolojisini oluşturmayı amaçlayan Kadro Dergisi de Marksist düşüncenin sınıf çatışmalarına dayalı olan tarihsel maddecilik anlayışının 19. yüzyılda kaldığını ileri sürmüştür. KADRO Dergisi yazarlarına göre yirminci yüzyıldaki temel çelişki sömüren ülkelerle sömürülen ülkeler arasındaydı.

Türkiye ise toplumsal yapı açısından sömürge ülkelerinden çok farklıydı. Siyasal bağımsızlığını hiç kaybetmemişti. Büyük yönetim tecrübesi vardı. Asker ve sivil bürokratlara sahipti. Kısaca var olan orta sınıf daha dengeli bir toplumsal yapı ortaya koymuştu.

Kendimizi Sınayalım

1. Kast sistemi aşağıdaki ülkelerden hangisinde oluşmuştur?

- a. Hindistan
- b. Portekiz
- c. İspanya
- d. Latin Amerika
- e. Fransa

2. Marksistlere göre, toplumsal sınıfları oluşturan öge aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Gelir düzeyi
- b. Yaşam biçimi
- c. Toplumsal saygınlık
- d. Eğitim düzeyi
- e. Üretim araçlarının özel mülkiyeti

3. Kastlar ile toplumsal sınıflar arasındaki temel fark nedir?

- a. Kastlar daha az kişiden oluşur.
- b. Kast toplumsal sınıf içinde bir kesittir.
- c. Toplumsal sınıf kast içinde bir kesittir.
- d. Kastlar Avrupa ülkelerinde toplumsal sınıflar ise Afrika ülkelerinde görülür.
- e. Toplumsal sınıflar arasında, kastlarda olmayan “dikeyine hareketlilik” denebilecek bir geçiş vardır.

4. Kendiliğinden var olan bir toplumsal sınıfı, toplumsal güce dönüştüren temel unsur aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Siyasal iktidar
- b. Siyasi partiler
- c. Sendikalar
- d. Sınıf bilinci
- e. Devlet

5. Geri kalmış ülkelerde toprak reformu niçin büyük ölçüde olanaksızdır?

- a. Toprağı işleyebilecek yeterli nüfus yoktur.
- b. Eğitim düzeyi düşük olduğu için insanların böyle bir talepleri yoktur.
- c. Toprak reformu yapılsa ve yeterli nüfus olsa bile toprağı işlemek için gereken makine ve teçhizatı sağlayacak sermaye yoktur.
- d. Toprak soylularla kentsoylular koşullar gereği işbirliği içinde olduklarından toprak reformunu zorlayacak bir mekanizma oluşmamıştır.
- e. Devlet toprak reformunun yararına inanmamaktadır.

6. Modern zamanlarda ırkçı kast uygulamasını yakın döneme kadar sürdüren ülke aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Yunanistan
- b. Sovyetler Birliği
- c. Güney Afrika
- d. Hindistan
- e. Portekiz

7. Aşağıdakilerden hangisi toplumsal tabakalara bir örnek değildir?

- a. Kol işçisi-kafa işçisi ayrımı
- b. Tüccar-sanayici ayrımı
- c. Orta sınıfta yer alan meslek sahibi-kamu görevlisi ayrımı
- d. Nalbur-Hırdavatçı ayrımı
- e. İşçi-patron ayrımı

8. Marksizmin kurucularına göre Doğu'nun baskı rejimlerinin temelini aşağıdakilerden hangisi oluşturur?

- a. Köylü sınıfının büyük olması
- b. Burjuva sınıfının büyük olması
- c. İşçi sınıfının güçlü olması
- d. Kentlerin gelişmiş olması
- e. Dinsel nedenler

9. Marksizme göre devletin konumu nasıldır?

- a. İşçi- memur koalisyonunun elindedir.
- b. Egemen sınıfın elinde bir araçtır.
- c. Köylü sınıfının elindedir.
- d. İşçi sınıfının elindedir.
- e. Bürokratların elindedir.

10. Kadroculara göre yirminci yüzyılda temel çelişki aşağıdakilerden hangisi arasındadır?

- a. İşçi sınıfı - burjuvazi
- b. Sömüren ülkelerle - sömürülen ülkeler
- c. İşçi sınıfı - köylü sınıfı
- d. Köylü sınıfı - burjuvazi
- e. Ezenler - ezilenler

Yaşamın İçinden

Cumhuriyet

“

Takunya

ilk bakışta insana bir ülke adı gibi geliyor takunya... Letonya, Brezilya, Laponya, Takunya... Takunyalılar bu uzak ülkenin vatandaşları sanki... Brezilyalılar, Laponyalılar, Takunyalılar...

Kelimenin bu çağrışıma çanak tutması Yunan kökenli olmasından... Takunyanın Türkçe kökenli karşılığı yok zaten... Nalın, dersenez, arapçadan aktarma... öyle anlaşılıyor ki, takunya, Arap-Bizans kırması bir ayaklık. Tahtadan yapılması başlıca özelliği... Üst tarafından bir atkı, ya da tasma ile ayağa bağlanıyor, sonra da takur tukur yürünüyor...

Takunya sınıf sınıftır... Şimdi biliyoruz ki, takunyayı sınıflara ayırdığımız için softalar bize öfkelenip:

- Milleti sınıflara ayırdığımız yetmiyormuş gibi takunyalıları da sınıflara mı ayırıyorsunuz? diyecekler.

Ne yapalım ki gerçek budur. Sınıf gerçeği takunyaya da girmiş... Biz demesek de desek de takunya sınıf sınıf... Sedef kakmalı takunyalar var, kuşku takunyalar var, sade takunyalar var, plâj takunyaları var, abdesthane takunyaları var, hamam takunyaları var... Düşünün bir kere, ölü yıkayıcıların giydiği, mostarası bozuk, rendesi kalın, kayışı kopmuş, tahtası çürümüş takunya ile Hilton'un havuzunda güneşlenen sosyete yosmasının uzun topuklu, ince nakışlı narin biçimli ve de Beyoğlu'nun en pahalı mağazasından satın alınmış takunyası bir midir?

Birdir diyen nabekârlar, sınıf gerçeğini inkâr edenlerdir.

Sınıf gerçeği önemli bir gerçektir. Hakikatleri anlamak istiyorsanız ille de tarihî gelişimi içinde sınıf gerçeğinden bakacaksınız olaylara... Eskiden Osmanlı konaklarında takunyanın büyük önemi vardı. Atkılar üstünde birer zarif gümüş kuş bulunan takunyalar, gelin hamamlarında nazeninler gerdeğe girmek için hazırlanırken güzelim ayaklarında ses verirdi tıkr tıkr... Sesinde bile bir asalet vardı o soylu nalınların... Güzel ayakları sarmalamasın diye nice ustanın göz nuru alın teriyle geceler ve gündüzlerin emeğiyle meydana gelirlerdi. Zamanın ustaları konaklara, yalılara, sultanlara, prens seslere nalın yapmakla övünürlerdi.

Daha ötelerde şehrin yoksul mahallelerine doğru sıradan nalınlar giyilirdi. Ne var ki, sıradan nalınları hor görmek doğru değildir. Fakir sınıfların hayatında önemli rolü vardı takunyaların... En ucuz yazlık ayakkabı olduğu gibi giyip çıkarması kolaydı. Kavgâ-dövüş sırasında, gerek savunma gerek saldırı aracı olarak çok işe yarıyordu. Söz gelişi çekme başında sırayı bozarak önce su almak isteyen herhangi bir hatun:

- Seni sütü bozuk şıfıntı.. diye kafasına en azından bir kaç okkalı takunya yiyebilirdi.

Kaynak: İlhan Selçuk, **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Eylül 1969.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a Toplumsal Katman Türleri kısmını yeniden gözden geçiriniz.
2. e Toplumsal Sınıfları Yaratıcı Etkenler kısmını yeniden gözden geçiriniz.
3. e Marksist Sınıf Anlayışı kısmını yeniden gözden geçiriniz.
4. d Marksist Sınıf Anlayışı kısmını yeniden gözden geçiriniz.
5. d Geri Kalmış Ülkelerde Durum kısmını yeniden gözden geçiriniz.
6. c Toplumsal Katman Türleri kısmını yeniden gözden geçiriniz.
7. d Toplumsal Katman Türleri kısmını yeniden gözden geçiriniz.
8. a Marksist Sınıf Anlayışı kısmını yeniden gözden geçiriniz.
9. b Sınıf Bilinci ve Sınıf Çatışması kısmını yeniden gözden geçiriniz.
10. b Geri kalmış Ülkelerde Durum kısmını yeniden gözden geçiriniz.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- ALPAR, Cem. **KADRO**, (tıpkı basım), Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara, 1978.
- ARMAĞAN, Sibel-İbrahim. **Toplumbilim**, Barış Yay., İzmir, 1988.
- BOTTOMORE, T.B. **Toplumbilim**, (Çev. Ünsal Oskay), Doğan Yayınevi, Ankara, 1977.
- DUYURGER, Maurice. **Siyaset Sosyolojisi**, Varlık Yay., İstanbul, 1975.
- D'ENCAUSSE, SCHRAM. **Asya'da Marksizim**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1966.
- ERGÜN, Doğan. **Sosyoloji ve Tarih**, Yar Yayınları, İstanbul, 1973.
- GARAUDY, Roger. **Marx İçin Anahtar**, (Çev. A.T.Kışlalı), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.
- LENİN, V. **Marx, Engels, Marxisme**, Editions en langues étrangères, Moscou.
- MARX, Karl. **Marx'ın Toplum Kuramı**, Doğan Yay., Ankara, 1971.
- OZANKAYA, Özer. **Toplumbilimine Giriş**, S.B.F. Yay., Ankara, 1979.
- PAPAIOANNOU, Kostas. **Les Marxistes**, J'ai lu, Paris, 1965.
- ROCHER, Guy. **Le Changement Social**, Editions HMH, Paris, 1968.
- SENCER, Muzaffer. **Sosyal Sınıflar (kriter ve göstergeler)**, Gözlem Yay., İstanbul, 1974.
- TÜRKDOĞAN, Orhan. **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1988.

”

Toplum ve Siyasal Yaşam

İkinci Adam

İkinci Dünya harbinin ölçüleri içinde bir ordunun harbe katılabilmesi için muhtaç olduğu silâh ve malzemeyi, en iyi o hesabede bilirdi. Adana'daki listeler ve bu sefer tabii daha geniş ölçüde, gene ortaya serildi. Öyle listeler ki, bu ihtiyaçların Türkiye'ye sağlanması, belki de harbin sonuna kadar sürecekti. Yabut da Stalin'in daima tekrarladığı gibi, eğer Türkiye'nin taleplerini karşılamak için, Batı Avrupa çıkarmasına hazırlanan malzemeden kesinti yapmak gerekcekse, Türkiye'nin harbe girmemesi o zaman daha faydalı olurdu.

İnönü harbi biliyordu. Harbin getireceklerini seziyordu. Akdeniz istikametinden ve Güneyden Balkanlara yapılacak bir çıkartmaya katılacak Türk Ordusunun, elbette ve Eisenhower'ın tabirince; "Arslanlar gibi dövüleceğini" de biliyordu. Ama:

- Bütün bunlar niçin, bütün bunlar kimin içindi? Ve baştan başa bir harabe halinde davranılmış bir Türk ülkesinde, böyle bir savaşa katılmanın daha ilk yirmi dört saatinde bu ülkenin, yani İstanbul'un, İzmir'in, Ankara'nın ve şu binbir alın teri ile yaratılmaya çalışılan endüstri merkezlerinin, yolların, köprülerin uğrayacağı tabrihatın bedeli ne olacaktı? Ve sonunda Türkiye, bele bir istilâya da uğrarsa, onu kim kurtaracaktı? Churchill'in dediği gibi ilerde kurulacak Birleşmiş Milletler mi? Yoksa Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerini Almanlardan kurtaran komşumuz Sovyetler Birliği mi?...

Gerçi İnönü için ve harbe girmediğine çatılarak:

- Millet'in erkekliliğini körletti! diyenler olmuştur. Millet Meclisinde de bazı harb münâdileri görülmüştür. Hattâ Memduh Şevket Edendal gibi şair tabiatlı, fakat Türkiye'yi Birinci Dünya harbine sürükleyen İttihat ve Terakkiden devralınan bir Meclis azası, hem de Parti idare organları içinde:

- Milletlerin harbe girmesi, ağaçların budanması gibidir. Budandıkça sürer, diyebilmiştir. Ama bizce İnönü'nün İkinci dünya harbine girmeyişi ve bele onun Kabire'deki başarısı, yakın tarihimizde onun, millet'in kaderine en etkili müdabalesi olmuştur.

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- *siyaset ve toplum ilişkisini açıklayabilecek,*
- *ulusal güç ve ulusal gücü oluşturan unsurları tanımlayabilecek,*
- *uluslararası siyaset kavramını uluslararası gücün unsurlarını uluslararası çatışmaların nedenleri ve çözümlerini açıklayabileceksiniz.*

Anahtar Kavramlar

- *Ulusal güç*
- *Dünya siyasal sistemi*
- *Üçüncü dünya*
- *Milliyetçilik*
- *Emperyalizm*
- *Kültürel emperyalizm*

İçindekiler

- *GİRİŞ*
- *ULUSAL GÜÇ*
 - *Ulus Gücün Alt Yapısal Öğeleri*
 - *Ulus Gücün Üst Yapısal Öğeleri*
- *ULUSLARARASI SİYASET*
 - *Uluslararası Çatışmalar ve Çözümü*
 - *Dünya Siyasal Sistemi*

GİRİŞ

Bilim kurgucuların öngörülleri gerçekleşip de yıldızlar arası çatışmalar başlayınca-ya dek, siyasal yaşamın -en azından bugün için- son boyutunu toplumlar oluşturuyor. Ama her nedense, uluslararası siyaset konusu, hemen tüm siyaset bilimi el kitaplarının kapsamı dışında kalmıştır. Nasıl ki, bireyin ve küçük grupların siyasal yaşamdaki yerlerine değinmemek eksiklik ise, siyaset olgusunun incelenmesini ulusların sınırında bırakmak da kanımızca yanlış bir yaklaşımdır. Uluslararası siyaset, bir uzmanlık alanı olmadan önce, siyaset biliminin ana konularından birisidir.

Siyasal yaşamın bu boyutunu incelerken, önce “ulusal güç”, sonra da “uluslararası siyaset” kavramları üzerinde duracağız. Ulusal gücü oluşturan ögelere ve uluslararası çatışmaların oluşum ve çözüm süreçlerine eğileceğiz.

ULUSAL GÜÇ

Nasıl ki, iç siyasete yönelik değerlendirmelerde güçler dengesi belki de temel hareket noktasıysa, ulusal güç kavramı da, siyasetin toplumlar düzeyindeki yönünün açıklanmasında temel ögeyi oluşturur. Ulusal güç ise, bazı maddesel ve tinsel öğelerin birleşimidir.

Ulusal Gücün Alt Yapısal Öğeleri

Ulusal gücün maddesel öğelerini, bir yandan o toplumu çevreleyen doğal koşullar, öte yandan da toplumun ekonomik ve demografik olanakları oluşturur. Bunlara bir de, çeşitli etkenlerin bir birleşimi sayabileceğimiz askeri gücü eklememiz gerekir.

Ülkenin coğrafi konum ve genişliğinin siyasal yaşama yansımaları üzerinde daha önce de durmuştuk. Bir toplumun bir ada ya da adalar üzerinde yerleşmiş olması ile, deniz kıyısında topraklara sahip bulunuşu, ya da açık denizlerden tamamen uzak bir toprak parçasında yaşaması arasında önemli farklar vardır.

İngiltere'nin bir ada devleti olması, Avrupa'dan çok dar bir deniz parçası tarafından ayrıldığı halde, onu tarih boyunca birçok istiladan korumuştur. Napolyon ve Hitler'in bile cesaretini kıran bu durum İngiltere'nin etkisine ve saygınlığına katkıda bulunmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri ile ilgili olarak da bir ölçüde benzer şeyler söylenebilir. Çağdaş ulaşım ve savaş teknolojilerindeki tüm gelişmelere karşın, ülkeyi doğudan ve batıdan kuşatan binlerce kilometre genişliğindeki su engelleri, bugün bile önemini bir ölçüde korumaktadır.

Ulusal gücü doğrudan etkileyen doğal etkenleri denizlerden ibaret sayamayız. İspanya'yı Avrupa'nın diğer ülkelerinden çok farklı kılan temel nedenlerden birisi Pireneler'dir. Avrupa'yı etkileyen büyük gelişmelerin çoğu Pireneler'i aşamamıştır.

İspanya niçin Avrupa'nın diğer ülkelerinden farklıdır?

İstanbul ve Çanakkale boğazlarını da içine alan konumu, Türkiye'nin ulusal öneminin nedenlerinden birisidir. Bu önem yalnız Karadeniz ile Akdeniz arasındaki geçit olmaktan değil, aynı zamanda Avrupa ile Asya arasındaki bağlantıyı oluşturmaktan da kaynaklanmaktadır.

Ülke genişliğinin ulusal güce katkısının en iyi örneklerini Rusya'nın tarihinde buluyoruz. Uçsuz bucaksız topraklar, **Hitler**'in de **Napolyon** gibi başarısızlığa uğramasında belki en büyük etkendi. Ağır ağır çekilen kuvvetler karşısında düşman

SIRA SİZDE

ölçüsüz bir biçimde dağılmak ve bağlantılarını yitirip yıpranmak durumunda kalıyordu. Benzer genişlikteki topraklar, Çin'e de Japonya karşısında aynı stratejiyi uygulamak fırsatını verdi.

Çok geniş toprakları bulunan bir ülkeyi ele geçirmek ne kadar zorsa, küçük toprak parçalarını savunmak da o kadar zor görünüyor. Böyle bir durumda, ülkenin bütün askeri ve sanayi kuruluşları birbirlerine yakın hedefler oluşturuyorlar. Dar topraklar üzerinde taktik geri çekilmeler ve yeni mevzilerde direnmeler kolay yapılamıyor. Küçük sayılabilecek bir toprak parçası üzerinde yaşayan Yunan halkının, kolayca beslenebilen bir Türkiye korkusu içinde bulunmasında, kuşkusuz ki bu durumun da rolü var.

Doğal kaynakların ulusal güce katkısının her zaman aynı ölçüde olduğu söyleyemeyiz. Örneğin; ancak buharlı makinenin keşfinden ve yaygın olarak kullanılmasıyla sonradır ki, İngiltere'nin zengin kömür yatakları bir önem kazanmış ve ulusal güç açısından önde gelen bir öge olmuştur. Zengin petrol yataklarının bazı Arap ülkelerinin uluslararası düzeydeki ağırlığını arttırması da yenidir. Öte yandan başka enerji kullanımının artması ve dünya petrolünde rekabetin çoğalması ile birlikte bu önem azalmaktadır.

İstanbul ve Çanakkale boğazlarını da içine alan konumu, Türkiye'nin ulusal öneminin nedenlerinden birisidir.

SIRA SİZDE

Doğal kaynakların ulusal güce katkısı neye bağlı olarak artar veya azalır?

Tek ya da az sayıda ürüne bağımlılık, o ürün ne ölçüde önemli olursa olsun, o ülkeye sürekli ve değişmeyen bir güç kazandıramaz. Brezilya'nın kahvesi, Mısır'ın pamuğu, Küba'nın şeker kamışı ve Arap ülkelerinin petrolü bunun en açık örneklerini veriyor. Bir ekonomik bunalım durumunda alıcı ülkelerin alımlarını kısımları ya da aynı ürün üzerinde şiddetli bir rekabetin başlaması, satıcı ülkenin ekonomisini ve dolayısıyla da ulusal gücünü olumsuz yönde etkileyebiliyor. Oysa doğal kaynaklardaki ya da ekonomideki çeşitlilik, dünyadaki ekonomik bunalım dönemlerinde bile etkilenme sınırını aşağılarda tutabiliyor.

Yiyecek bakımından kendi kendine yeterli olma durumunun da, önemli bir ulusal güç kaynağı oluşturduğunu belirtmeliyiz. Türkiye bu durumdaki az sayıda ülkeden birisidir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar yiyecek gereksinmesinin ancak % 30'unu kendi üretimiyle karşılayabilen İngiltere, savaş sırasında deniz ulaşımının zorlaşmasıyla birlikte çok güç duruma düşmüştür. Almanya savaşlarda, hep yiyecek stokları bitmeden kısa süre önce sonuca ulaşmaya ve Doğu Avrupa'nın büyük yiyecek üreticisi alanlarını ele geçirmeye çalışmıştır.

Nüfusun ulusal güce katkısı, genellikle tartışmasız olarak kabul edilir. Bir zamanlar dünyanın iki "süper" gücü olan Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği, aynı zamanda büyük nüfusa sahip bulunan ülkelerdi. Ama onlardan daha kalabalık toplumlar oluşturan Çin ve Hindistan'ın, onlar düzeyinde bir etkiye ve ulusal güce ulaşamadıkları da açıktır. Çünkü nüfus, çok önemli olmakla birlikte, ulusal gücü belirleyen tek etken değildir. Bununla birlikte, çok daha az nüfuslu bir Çin ve Hindistan'ın -diğer koşulların aynı kalması durumunda- ulusal güçlerinin de daha az olacağını unutmamalıyız.

Hans J. Margenthau'nın çok iyi özetlediği gibi; "Büyük bir nüfusa sahip olmaksızın, modern savaşın gereği olan geniş çapta endüstri kurmak ve işletmek; karada, havada ve denizde savaşacak büyük sayıda ordular tesis etmek; ve nihayet, savaşan nüfustan çok daha büyük sayılara varan yiyecek, taşıma, ulaştırma, cephane, silâh ve haberleşme gibi alanlardaki destekleyici kadroları oluşturmak olanaksızdır."

Tek ya da az sayıda ürüne bağımlılık, o ürün ne ölçüde önemli olursa olsun, o ülkeye sürekli ve değişmeyen bir güç kazandıramaz.

Burada, nüfus kadar nüfusun bileşiminin de önemini vurgulamak gerekiyor. Özellikle nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı, ulusal gücü yakından ilgilendirir. Ekonomik ve askeri açıdan asıl önem taşıyan, 20-40 yaşlar arasındaki nüfustur. Nüfusları ve ekonomik güçleri birbirine yakın olan iki toplumdan, genç nüfusun oranı daha yüksek olanı avantajlıdır. Nüfus artış hızı düştükçe, ortalama ömür uzadıkça, yaşlı nüfusun oranı artar. Bu, çalışabilen ve savaşabilen nüfusun, gide-rek daha çok kişiyi doyurmak ve korumak zorunda kalması demektir. İkinci Dünya Savaşı başında, Fransa'nın silah altına alabileceği nüfus 5 milyon iken, Almanya'nın silah altına alabileceği nüfus 15 milyondur ve bu durum güç dengesini elbette ki etkilemiştir.

Nüfus, ulusal gücü nasıl ve ne ölçüde etkiler? Türkiye açısından tartışınız.

SIRA SİZDE

Ulusal gücü oluşturan maddesel öğelerin sonuncusu ekonomiktir. Doğal kaynaklar ve insan gücünün önemine daha önce değindiğimize göre, geriye teknolojik düzey kalıyor. Örneğin; Türkiye'nin nüfusunun ancak beşte biri kadar bir nüfusa sahip olduğu halde, İsveç'in uluslararası düzeydeki ağırlığının çok daha fazla oluşunu, özellikle ulaştığı yüksek teknolojik düzeyle açıklayabiliriz. Kitabın birinci bölümünde de belirtildiği gibi, gerek nüfus, gerekse doğal kaynaklar ve topraklar, ancak teknolojik olanaklarla birlikte ele alındığında sağlıklı bir değerlendirme yapılabilir.

Nüfusu daha fazla olduğu, demir ve kömür rezervleri bakımından hemen Amerika Birleşik Devletleri ve eski Sovyetler Birliği'nin arkasından geldiği halde, Hindistan'ın ulusal gücünün çok daha gerilerde bulunmasının nedeni teknolojik düzeydir. Son yüzyıl içinde Almanya'nın ağırlığının Fransa'ya oranla artmasının nedeni de, iki ülkenin teknolojik gelişmeleri arasındaki farktır. Sovyetler Birliği, 1950'li yıllarda nükleer teknolojiye sahip olduktan sonradır ki, Birleşik Amerika'ya rakip duruma gelebilmiştir.

Sahip olunan askeri güç de, kuşkusuz ki ulusal gücün belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Ancak askeri gücün oluşumu başka etkenlere bağlıdır. Nüfus ordunun sayısal gücünü, ekonomi ordunun donanım ve eğitim düzeyini, kültürel etkenler ordunun disiplin ve moralini, kurumsal etkenlerse ordunun örgütlenme düzeyini belirler.

Askeri gücü küçümsemek nasıl olanaksızsa, askeri gücü ulusal gücün tek ya da en önemli ögesi saymak da aynı ölçüde yanlış olur. Ulusal gücün, silahlı kuvvetlerdeki insan ve silahların sayı ve niteliğinden oluştuğu söylenemez. Hans J. Morgenthau'nun da belirttiği gibi; "Uluslararası politika alanına maksimum maddi güç koyan, koyabilen ulus, bütün rakiplerinin de aynı şeyi yapmak; kendisine eşit duruma gelmek, hatta geçmek için çaba sarf etmeye başladıklarını görecektir. Etrafında tek bir dost bulamayacak; sadece uyrukları ve düşmanları olacaktır. Militarizm yolunu tercih eden ülkelerden hiçbiri, kendi kaba kuvvetinin korkutucu etkisinin diğer uluslarda yol açacağı kombine bir dirence dayanamamıştır... Büyük Britanya, kendi üstünlüğü ile diğer ulusların varlıklarını tehdit etmemeye dikkat etmiş, böylece kendi gücüne karşı yönelecek tehditlere ve meydan okumalara sebebiyet vermemeye çalışmıştır."

Napolyon Bonapart'ın ünlü sözünü anımsamakta yarar var: "*Süngülerle her şey yapılabilir, ama üstüne oturulamaz!*" Osmanlı İmparatorluğu yalnız silah gücüne dayanmış olsaydı, eline geçirdiği sayısız ülkeyi yüzyıllar boyunca denetimi altında tutamazdı. Dünyanın en barışçı ülkelerinden birisi olan İsveç'in ulusal gücünü ve uluslararası düzeydeki etkisini kim yadsıyabilir?

Ulusal Gücün Üst Yapısal Ögeleri

Ulusal özellikler bir toplumun güç düzeyinin belirlenmesinde hesaba katılması gereken önemli bir ögedir. Türk cesareti ve savaşçılığı, Amerikalı kişisel girişim ve yaratıcılığı, Rus kavgacılığı ve inatçılığı, Yahudi ticaretteki becerisi ve kurnazlığı, İngiliz soğukkanlılığı ve hesapçılığı, Alman disiplin ve kabalığı ile tanınır. Bu, o toplumun geçmişinin, kültürel etkenlerin bir ürünü sayılabilir.

Alman ulusunun özelliklerini göz önüne almayan hiç kimse, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Versailles Antlaşması'nın çok ağır koşullarını kabul etmek zorunda kalan Almanya'nın, yirmi yıl sonra dünyanın en büyük askeri gücü olarak yeniden sahneye çıkacağını hesaplayamazdı. Nasıl ki, Türk ulusunu iyi tanımayanlar da, "*Hasta Adam*"ın Birinci Dünya Savaşı'ndaki direncini ve Kurtuluş Savaşı'yla birlikte yeniden dirilişini hiç beklememişlerdi.

Bazı uluslar savaşçı, bazıları ise barışçı özellikler taşırlar. Birinci türden toplumları yönetenler için, savaş planlayabilmek oldukça kolaydır. Oysa ikinci gruba giren bir Amerika Birleşik Devletleri'nin, İkinci Dünya Savaşı'na katılabilmesi için çok zaman ve çaba gerekmiştir. Hemen hiçbir umut kalmadığı halde, Alman halkı savaşı **Hitler**'in intiharına kadar sürdürürken; Amerikan askerinin Vietnam'dan çekilmesi için belki de en büyük baskı gene bizzat Amerikan toplumundan gelmiştir. Rusya'nın tarihi boyunca hep büyük ordular besleyebilmiş olmasını, halktaki devlete itaat geleneğine ve yabancılara duyulan korkuya bağlayanlar çoktur.

SIRA SİZDE

Ulusal özellikler bir toplumun güç düzeyinin belirlenmesinde nasıl etkili olur?

Daha önce de gördüğümüz gibi; belirli kültürler belirli kişilik türleri yaratır. **M.J.Herkovitz** şöyle diyordu: "*Bir kültür bir halkın yaşam biçimidir. Toplum ise, belirli bir yaşam biçimini izleyen bireylerden oluşur.*" Her birey, içinde yaşadığı toplumun kabul ettiği davranış biçimlerini öğrenir ve toplumun beğendiği kişilik türünü benimsemeye yönelir.

Kültürel etkenlerin yanı sıra, aile yapısı, eğitimle ilgili gelenekler ve disiplin anlayışı da, toplumdaki temel kişilik türünün oluşumunda önemli rol oynar. Davranışlarındaki esneklik ya da katılığın, kabul ya da reddetme eğilimlerinin, barışçı ya da kavgacılığın, otoriterlik ya da demokratikliğin kökeninde, toplumsal kurumların etkisi çoktur.

"*Ulusal moral*" de ulusal güç açısından önem taşır. Ama ulusal kişiliğin kararlı ve sürekli olmasına karşılık, ulusal moral koşullara bağlı olarak değişir. Örneğin; savaştaki haklılığa duyulan inanç, rejime ve ülkeyi yönetenlere duyulan güven gibi, siyasal ortamla yakından ilgili olgular, ulusal moralin düzeyini doğrudan etkiler. Aynı ulus bir savaşta çok yüksek bir morale sahipken, başka bir savaşta durum tersine dönebilir.

İç siyasal yaşamda gerilimi arttırmış, derin anlaşmazlık konuları yaratmış olan hükümetler, dış siyasetlerinin başarısı için yeterli bir halk desteğini sağlayamazlar. Ülkeyi yönetenlerin ya da rejimin, kendisini dışladığı ya da yeterince kollamadığı duygusuna kapılan toplum kesimlerinin varlığı oranında ulusal güç azalır. Aynı şekilde, kararsız ve tutarsız dış siyasetler de, ulusal moralin ve dolayısıyla da ulusal gücün düşmesine neden olurlar. Yönetim ile halk arasındaki boşluk dolduğu ölçüde moral yükselir, ulusal güç artar. Halkın her düzeydeki siyasal kararların alınmasına katılımının artması ölçüsünde o kararların halk tarafından benimsenmesi kolaylaşır ve kararları yürütmek durumunda bulunan hükümetler, gerek iç ve gerek-

se dış siyasette çok daha güçlü olurlar. Bu, ulusal moral ve dolayısıyla ulusal güç açısından, siyasal rejimin taşıdığı önemi gösterir.

Bir ordu ne kadar güçlü olursa olsun, o ordunun zafere ulaşmasında başındaki komutanların rolü ne kadar büyükse, barış zamanında da bir ulusun dış siyasetinin yönetilmesindeki ustalık o ölçüde önemlidir. Başarılı bir dış siyaset, ulusal çıkarlar açısından ulusal gücü en iyi değerlendiren dış siyasettir.

İzlenen dış siyaset ile sahip olunan ulusal güç arasında bir denge olmalıdır. Gücünün altında bir dış siyaset izlemek ne kadar yanlışsa, gücünün üzerinde bir dış siyaset de ülkeleri felakete götürebilir. Bir **Napolyon**, bir **Hitler**, arkalarına aldıkları ulusal gücün sınırını iyi kestiremedikleri için, durmasını bilememiş ve olanaklarının ötesine geçerek, kazandıkları başarıları başarısızlığa dönüştürmüş, aynı zamanda kendi sonlarını da hazırlamışlardır. **Atatürk**'ün bu iki tarihsel kişiliğe karşı dış siyaset ve askerlikteki üstünlüğü de, ulusal gücü en iyi biçimde kullanmış olmakla, bu noktada somutlaşır.

Halkın bir ülkenin dış siyasetine verdiği ya da esirgediği destek, ulusal gücün düzeyini doğrudan etkiler. Ama ülkeyi yönetenler, yalnızca halkın hoşuna gidecek bir dış siyaset izlemeye özen gösterirlerse, toplumun uzun vadeli çıkarlarından uzaklaşabilirler. Halk çoğunlukla güncel düşünür ve çabuk sonuç ister.

1963 sonlarında Kıbrıs sorunu duyguları yeniden harekete geçirdiğinde, Başbakanlığın önünde “Paşam çizmeyi giy” diye bağırarak kalabalığa İsmet İnönü şöyle yanıt vermişti: “Benim çizmem yok, ama aklım var!” Oysa, özellikle demokratik olmayan rejimlerde, ülke içinde sorunları çözmekte zayıf kalan yönetimler, zaman zaman dikkatleri dış sorunlara çekerek rahatlamaya çalışırlar. Falkland adasını ele geçirerek kolay yoldan halkın desteğini arkalarına alan Arjantin'in askeri rejim yöneticileri, İngiltere'nin tutumunu iyi hesaplayamadıkları için, başarının başarısızlığa dönüşmesiyle kendilerini cezaevinde bulmuşlardı.

Başarılı bir dış siyaset, ulusal çıkarlar açısından ulusal gücü en iyi değerlendiren dış siyasettir.

İç siyasal yaşamda gerilimi arttırmış, derin anlaşmazlık konuları yaratmış olan hükümetler, dış siyasetlerinin başarısı için yeterli bir halk desteğini sağlayamazlar.

İzlenen dış siyaset ile sahip olunan ulusal güç arasında niçin denge olmalıdır?

SIRA SİZDE

Çağımızda, yalnız kendi halkının değil, dünya kamuoyunun desteğinin de, bir dış siyasetin başarısında ağırlık kazandığını görüyoruz. Ülkeler askeri güç ve diplomasi kadar propagandaya da önem vermektedirler. Türkiye'nin bu gerçeği kavramasında, Ermeni sorununa karşı çeşitli ülkelerin takındığı tutum büyük rol oynamıştır. Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri'nin uyguladığı ambargo kararının ve daha sonra çeşitli yardımlara getirilen kısıtlamaların kaldırılması için, Türkiye gene dışa yönelik bir propaganda çabasına girmek zorunda kalmıştır.

Bir zamanlar iki büyük sistemin temsilcisi olan iki “*süper güç*”ün (ABD ve SSCB) dünya ölçüsünde nasıl yaygın bir propaganda yürütmeye çalıştıklarını ve bunun için ne büyük kaynakları harekete geçirmekten kaçınmadıklarını biliyoruz. Büyük devletler bu yoldan etkilerini arttırabilmektedirler. Ama bazı durumlarda küçük devletler için de, güçlerinin ötesinde bir uluslararası saygınlığa ve dolayısıyla etkiye sahip olma olasılığı vardır. Örneğin; Kemalist Türkiye, yalnız ulusal bağımsızlık konusunda gösterdiği başarıdan dolayı değil, aynı zamanda içte başarıyla uyguladığı reformlar sonucunda da, gerek geri kalmış gerekse gelişmiş ülkeler kamuoyunda sempati ve destek sağlayabilmiş, bu durum ise ulusal gücün artmasına ayrıca katkıda bulunmuştur.

Konuyu kapatmadan önce, ulusal gücün önemli bir ögesini oluşturan milliyetçilik ya da yurtseverlik olgusu üzerinde durmamız gerekiyor. Küçük grupları oluş-

turan bireylerin benzer yönlerinin vurgulanmasıyla ortaya çıkan “biz” duygusuna daha önce değinmiştik. Yurtseverlik ise, hemen her insanda var olan bir içgüdü-nün yansımasıdır. Her insanın doğal olarak doyduğu doğduğu yere bağlılık, ortak koşulların paylaşılmasıyla, zaman içinde bir dayanışma duygusunu da beraberinde getirir. Ortak dil ve inançlar bu dayanışmayı güçlendirir. Ortak koşullar bazı ortak çıkarları da peşinden sürükleyeceği için, “biz ve onlar” ayrımı giderek yerleşir.

Bu “biz” duygusu bir zamanlar kabile ile sınırlıydı. Kent devletinde kent, feodal dönemde derebeylik bu sınırı oluştuyordu. Üretim biçimi değiştikçe, “biz” duy-gusunun çapı da genişledi. Ticaret ve sanayinin gelişmesiyle derebeylik çatladı, ulusal diller ve kültür birliği doğdu, ulusal devlet ortaya çıktı. Artık “biz” duygusu-nun yeni sınırı uluslardı. Ulusal devlet, aynı zamanda yüz yüze ilişkilerin, birbirini tanıyanlar arasındaki ilişkilerin önemini yitirdiği bir çerçeveydi. Kurumsal ilişkiler içinde kişi kendi kendisini çok daha güçsüz ve yalnız hissediyordu. Dayanışma duygusuna, manevi dayanağa olan gereksinmesi artmıştı. İşte yurtseverliğin milli-yetçiliğe dönüşmesi, böyle bir ortamın ürünüdür. Milliyetçilik ideolojisinin zaman zaman farklı toplumsal sınıflar tarafından kullanılması bu gerçeği değiştiremez.

Siyasal milliyetçilik, ulusal bağımsızlığı, ekonomik milliyetçilik, ülkenin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip çıkmayı ve toplum olarak ekonomik olanakları art-tırmayı; toplumsal milliyetçilik ise, daha ileri bir düzen için çaba göstermeyi gerek-tirir. Batı’da feodal düzenden çıkılırken milliyetçiliğe sahip çıkan sınıf burjuvazi ol-muştu. Ulusal sınırları kapayıp ekonomik olanakların arttırılmasına çalışılmıştı ve bu nedenle de siyasal ve toplumsal milliyetçilikleri de aynı ideoloji içinde bütün-leştirmişti. Oysa günümüzün geri kalmış ülkelerinde, yabancı ekonomik güçlerin temsilciliği çok daha kârlı olduğu için durum değişmiştir. Kültür milliyetçiliği da-hil, milliyetçi ideolojiye daha çok aydınlar sahip çıkmakta ve koşullara göre, de-ğişik toplum kesimlerinin desteğini almaktadırlar.

Milliyetçilik ideolojisini besleyen bir kaynak da toplumu oluşturan bireylerdeki güçsüzlük, doyumsuzluk, ezilmişlik duygularıdır. Nasıl ki, bir futbol takımıyla ken-disini özleştiren kişi, onun başarıları ile bir ölçüde doyum buluyorsa, toplumun ço-ğunluğu da ulusal güçte böyle bir doyum arar. Bir toplumsal düzen, bireylerdeki güvensizlik ve doyumsuzluğu arttırdığı ölçüde, milliyetçilik duygularının ulusal saldırganlığa dönüşmesini kolaylaştırmış olur. Örneğin, Nazizmin kökeninde bu tür süreçlerin yattığını savunanların sayısı oldukça fazladır.

Ticaret ve sanayinin gelişmesiyle derebeylik çatladı, ulusal diller ve kültür birliği doğdu, ulusal devlet ortaya çıktı. Artık “biz” duygusunun yeni sınırı uluslardı.

SIRA SİZDE

Milliyetçilik ideolojisinin ülkemizde dayandığı temeller nelerdir? Tartışınız.

ULUSLARARASI SİYASET

Ulusal güçten sonra, sıra ulusal güçlerin harekete geçtiği ya da dengeler oluşturu-duğu durumlara geliyor. Uluslararası çatışmaları, uluslararası çatışmaların çözüm-lerini ve dünya siyasal sistemini bu başlık altında kısaca inceleyeceğiz. Dış siyase-tin iç siyasetin bir uzantısı olduğunu, uluslararasıdaki gelişmelerin şu ya da bu öl-çüde iç siyaseti de mutlaka etkilediğini unutmamak gerekir.

Uluslararası Çatışmalar ve Çözümü

Bireysel çatışma ve saldırganlıkta olduğu gibi, uluslararasıdaki çatışma ve saldır-ganlıkların temelinde de biyolojik, psikolojik ve toplumsal nedenler bulunduğu genellikle savunuluyor.

Kuyruğu çimdiklenen deney faresi ısırmaya çalışır. Kuşlar ve balıklar kendi alanlarını korumak için savaş verirler. Kimi hayvan sadece yuvasının yakınlarında

kavga eder. Hemen tüm hayvanlar, bir besini ya da dişiği paylaşmak söz konusu olduğunda saldırganlaşırlar. Kavgalarda kolay elde edilen başarılar ise, saldırganlığı alışkanlık haline getirir.

Aynı yerde yaşamak durumunda olan hayvanlarda ast-üst ilişkisi belirginleşince saldırganlık azalır. Örneğin; aynı kümese konulan iki tavuk kavga ederler ve biri kazanır, ötekisi kaybeder. İkinci kavgada, birincisinde yenik düşen daha çabuk pes eder. Bir süre sonra da, birisinin ötekisinin üzerine yürümesi ve ötekisinin de kaçması alışkanlığa dönüşür. Burada oluşan ast-üst ilişkisi sürekli ve karardır. İki taraf da ortaya çıkan gerçeği kabullenir.

Benzeyenler arasında dayanışma, farklı olanlara karşı saldırganlık eğilimi, hemen tüm hayvan türlerinde vardır. Bu ve diğer örneklerin benzerlerine, insanlar arasında olduğu gibi, toplumlar arasında da rastlayabiliriz. Öyleyse, uluslararasındaki çatışmaların kökeninde, bazı biyolojik ve psikolojik nedenlerin de bulunduğuna öne sürülebilir. Ama insanoğlunun yalnızca içgüdüleri ile değil, aynı zamanda duyguları ve mantığıyla hareket eden bir varlık olması, sonuçta ciddi farklılıklar yaratabilmektedir. Örneğin iki tavuk arasındaki güç farkı taraflarca iyice anlaşıldıktan sonra çatışmalar sona erer. Oysa insanoğlunun aşağılanmak yerine ölmeyi tercih edeceği durumlar bulunabilir. **Raymond Aron**'un dediği gibi; *"Efendi ve köle ilişkisi hiçbir zaman sürekli ve kararlı olmaz"*. Köle, güçsüzlüğünü ve bir anlamda çaresizliğini bile bile isyan edebilir.

Savaşlar genellikle uluslararasındaki çatışma konularının barışçı yollardan çözümlenememesinin ürünü olarak ortaya çıkarlar. İlkel toplumlar üzerinde yapılar gözlemler, dört temel çatışma nedeninin varlığını saptıyor: Bazıları yalnızca kendilerini savunmak, kendilerine yönelik haksız bir isteği kabul etmemek nedeniyle savaşa girmek zorunda kalmaktadırlar. Bazıları yeni topraklar, kadınlar, köleler elde etmek için saldırmaktadırlar. Bazılarının amacı ise, belirli siyasal ya da ekonomik hedeflere ulaşmak değil, intikam almak, hatta kendilerinin dışında olanları öldürüp onları dinsel törenlerinde kullanmak olabilmektedir. Eğer bir toplumda belirli bir yönetici asker sınıfı ortaya çıkmışsa, o sınıfın kendisi de, yayılmacı nitelikli rejimi ve dolayısıyla kendi konumunu koruyabilmek için savaşa kaynaklık edebilmektedir.

Çağdaş toplumlarda da yukarıdakilerin uzantısı sayabileceğimiz durumlara rastlayabiliyoruz. Kimi savaşlar savunma nedeniyle, kimisi siyasal-ekonomik nedenlerden, kimisi toplumsal nedenlerden, kimisi askeri seçkinin eğilimlerinden dolayı patlak verebiliyor. Nasıl ki, bireyler arasındaki çelişkiler ve sürtüşmeleri tümünden yok etmek olanaksızsa, insan grupları arasındaki çatışma konularını da tamamen ortadan kaldırmak olanaksız görünüyor. Toplumlardaki iç çatışmaların barışçı yollardan çözümünü zorunlu kılan bir baskı gücüne karşın, gene de zaman zaman şiddete başvurulmaktadır. Oysa uluslararasındaki sorunların savaşa başvurulmadan çözümünü zorunlu kılacak bir polis ya da jandarma gücü yoktur.

Savaş, toplumlararası anlaşmazlıkların çözümündeki en önemli araç niteliğini tarih boyunca korudu. Ancak genel olarak teknolojiye ve özel olarak da savaş teknolojisindeki gelişmeler, geçen yüzyıldan başlayarak savaşı giderek daha az başvurulması gereken bir yol durumuna soktu. Çünkü savaşların doğurduğu zararlar, kazanan taraf için bile çok yüksek boyutlara vardı. Toplumlar arasındaki sorunları savaş yoluyla çözmenin fiyatı çok fazla yükseldi. Uluslar, askeri güçlerini savaş yapmak için değil, karşı tarafı savaştan caydırmak için geliştirmeye başladılar.

Eskiden zaman yer ve güç bakımından *"sınırlı savaşlar"* söz konusuydu. İki ordu karşı karşıya geliyor ve belirli bir süre sonra yenen ve yenilen belli oluyordu.

Savaşlar genellikle uluslararasındaki çatışma konularının barışçı yollardan çözümlenememesinin ürünü olarak ortaya çıkarlar.

Uluslar, askeri güçlerini savaş yapmak için değil, karşı tarafı savaştan caydırmak için geliştirmeye başladılar.

Cephenin gerisindekiler, savaşın etkisini bazen dolaylı olarak duyuyor, bazı durumlarda ise hiç duymuyorlardı. Oysa teknolojiadaki gelişmeler, “savaş alanı” kavramını ortadan kaldırmış gibidir. Artık savaşan ülkelerin tüm toprakları, asker olsun olmasın tüm insanları ve askeri olsun olmasın tüm olanakları savaşın kapsamı içerisine girebilmektedir.

SIRA SİZDE

Geçen yüzyıldan bu yana yaşanan savaşlarda ne gibi değişimler olmuştur? Tartışınız.

Birinci Dünya Savaşı bu açıdan bir şok etkisi yapmıştır. Savaşın neden olduğu insan ve servet kayıplarının boyutları, uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde barışçı yolların araştırılmasını zorunlu kılmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nı izleyen dönemde yapılan anlaşmaların önemli bir bölümüne “savaşa başvurulamayacağı” yolunda hükümler konulması alışkanlık haline gelmiştir. Ama tüm bu anlaşmalar ve “saldırmazlık paktları”, ikinci bir Dünya Savaşı’nın daha yaşanmasını önleyememiştir.

İki genel savaş yaşandıktan sonra, bir bölgesel ve hatta sınırlı savaşlar dönemine girdiğimizi söyleyebiliriz. Savaş teknolojisindeki gelişmelerle birlikte, eskiden bloklar aracılığıyla uluslararası düzeyde oluşmuş bulunan güç dengelerinin de, savaşların bölgesel ve sınırlı bir düzeyde kalmasını zorunlu kılıyordu. ABD ve Sovyetler Birliği gibi iki “süper devlet” in doğrudan ya da dolaylı olarak katıldıkları savaşlarda bile, taraflar belirli bir sınırı aşmamaya özen gösteriyorlardı. Sınır, sadece nükleer silahlara başvurmamak konusunda değil, özellikle savaş alanı ve izlenen hedefler konusunda da önemle korunuyor. Çünkü sınırların aşılması durumunda, ortaya çıkabilecek olan bir tırmanmanın getirebileceği sonuçlar üzerinde hiç kimsenin güvencesi bulunmamaktadır.

SIRA SİZDE

20. yüzyılda iki dünya savaşı yaşandıktan sonra niçin sınırlı savaşlar dönemine girilmiştir?

Bölgesel savaşların çağımızdaki en yaygın biçimi olarak, sömürgeci ülkelere karşı yürütülen ulusal kurtuluş mücadelelerini gösterebiliriz (Ama bölgesel savaşların tek nedeni ulusal kurtuluş mücadeleleri değildir). Kore Savaşı, Vietnam Savaşı, Türkiye’nin Kıbrıs’ta giriştiği Barış Harekâtı, İran-İrak Savaşı, Arap-İsrail Savaşları, Falkland Savaşı, ABD-Libya çatışması, Irak’ın Kuveyt’e saldırması, Azerbaycan-Ermenistan çatışması ve benzeri örnekler, son otuz beş yıl içinde dünyanın ne kadar çok bölgesel savaşa tanık olduğunu hatırlatıyor. Oysa Birleşmiş Milletler Antlaşmasının saldırgan tarafa karşı öngördüğü mekanizma, yalnızca iki kez, 1950 yılında patlak veren Kore Savaşı ile Irak’ın Kuveyt’i işgali sırasında işleyebildi.

İleri teknolojiye dayalı silahların gelişmesi ve bunlara sahip olmanın önemli ekonomik kaynakları zorunlu kılması ile birlikte, “gerilla savaşları” da çağımızda giderek yaygınlaştı. Güçlü ekonomilere ve modern savaş güçlerine sahip devletler karşısında, bu olanaklara yeterince sahip bulunmayan toplumlar, çete savaşları yolunu tercih ettiler. **Napolyon**’un ordularına karşı önce İspanyol halkının, sonra da Rusların başvurduğu bu yolun, belirli ortamlarda çok etkili olduğu zamanla daha iyi anlaşıldı. On dokuzuncu yüzyılda milliyetçilik akımlarıyla birlikte gelişen çete savaşları, yirminci yüzyılda en beklenmedik ve çarpıcı sonuçlarını verdi. Yüzyılın en büyük ekonomik ve askeri gücüne sahip olan ABD, küçük ve geri kalmış bir toplumun çete savaşlarına dayalı direnci karşısında Vietnam’ı terk etmek ve bir anlamda yenilgiyi kabullenmek zorunda kaldı.

Halkın içinde “*sudaki balık*” kadar rahat olan, nerede, ne zaman ortaya çıkacağı belli olmayan “*vur-kaç*”lardan sonra sıradan birisi gibi günlük yaşamını sürdüren çeteciler karşısında, işgalci devletlerin modern orduları aciz duruma düşebilmektedir. Ama başarı, halkın çetecileri benimseme düzeyine ve bir ölçüde de, coğrafi koşullara bağlı bulunmaktadır.

Silahlı çatışma ile barışçı çözümler arasında uluslararası, anlaşmazlıklar nedeniyle başvurulmuş başka yollar da vardır. Bunlar doğrudan ya da dolaylı baskı yolları olarak nitelendirilebilir. Bir ülkeden yapılan dışalım kısıtlamak, o ülkenin mallarına yüksek gümrük tarifeleri uygulamak, o ülkeye çok gereksinme duyduğu bazı hammadde ya da sanayi ürünlerini satmamak, günümüzde çok uygulanan yöntemlerdir. Kıbrıs Barış Harekâtından sonra, ABD’nin Türkiye’ye uyguladığı silah ambargosu, 12 Eylül döneminde Batı Avrupa’nın Türkiye’ye uyguladığı siyasal ve bir ölçüde de ekonomik içerikli ambargolar, Bosna-Hersek iç savaşı nedeniyle Sırbistan’a uygulanan siyasal ve ekonomik yaptırımlar hatırlardadır. Arap ülkeleri başta olmak üzere, çok sayıda ülkenin İsrail ile siyasal ve ekonomik ilişkileri yıllardır kesilmiş ya da en aza indirilmiş durumdadır. Irkçı Güney Afrika Cumhuriyeti’ni bazı önemli ödünler vermeye iten nedenlerin başında, bu tür dolaylı dış baskılar yer almaktadır. Türkiye’nin Bulgaristan Türklerine uygulanan baskıları hafifletmek amacıyla uluslararası kuruluş ve toplantılarda gösterdiği çaba da, bir ölçüde bu çerçevede yer alabilir. Bu örneklerin en önemlisi ise, Kuveyt’i işgal eden Irak’a karşı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı ile, uluslararası çapta uygulanan ekonomik ambargodur.

Silahlı çatışma ile barışçı çözümler arasında uluslararası, anlaşmazlıklar nedeniyle başvuru- rulan ne gibi yollar vardır?

SIRA SİZDE

SSCB çözülünceye kadar, uluslararasındaki sorunların silahlı çatışmaya dönüşmeden çözümü yolunda, her blok kendi içinde özel bir çaba gösterir ve çeşitli dolaylı baskı yollarını kullanırdı. Süper Devletlerin kendi etki alanlarındaki ülkeler üzerinde kullanabilecekleri çeşitli baskı olanaklarının bulunduğunu biliyoruz. Hatta buna, belirli koşullarda o ülkedeki yönetimi değiştirecek süreçleri harekete geçirmeyi de dahil edebiliriz. Bir Türk-Yunan sürtüşmesinin sıcak çatışmaya dönüşmesini engelleyen en önemli nedenler arasında, her iki ülkenin de NATO üyesi olması ve Batı bloku içinde yer alması gösterilebilir.

Çağımızda savaşların, yenen taraf üzerinde bile ciddi olumsuz etkileri olduğunu göz önüne alırsak, silahlı çatışmaya girişmeden önce barışçı birçok yöntemin denenmesi doğal karşılanmalıdır. İki tarafın doğrudan ya da dolaylı yollardan görüşmeleri, iki tarafa da dost olan üçüncü ülkelerin iyi niyetli girişimleri, bu girişimlerin arabuluculuğa kadar uzanması sık rastlanan olaylardır. Hatta -Kıbrıs örneğinde olduğu gibi- önemli uluslararası sorunlarda, bizzat Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin bu görevi üstlendiği durumlar da vardır.

Uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yöntemlerle çözümünün en son aşamasını ise hukuki yollar oluşturur. Bunlar da hakemlik ve yargı yolu olarak ikiye ayrılır.

Orta Çağ’da Papaların ve Roma İmparatorlarının zaman zaman kendi etki alanlarındaki devletler arasında hakemlik yaptıklarını biliyoruz. Çağımızda hakemlik görevi yüklenecek olanlar, iki tarafın da rızasıyla belli olur ve sorun şu ya da bu biçimde çözülünce, hakemlerin de görevi sona erer. Oysa yargı yolunda, sürekli yargıçlar ve mahkemeler söz konusudur. Ama her iki durumda da, hakeme ya da yargı yoluna gitmek, ancak tarafların rızasıyla olanaklıdır.

Çağımızda savaşların, yenen taraf üzerinde bile ciddi olumsuz etkileri olduğunu göz önüne alırsak, silahlı çatışmaya girişmeden önce barışçı birçok yöntemin denenmesi doğal karşılanmalıdır.

SIRA SİZDE

Uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yöntemlerle çözümündeki hukuki yollar nelerdir?

Uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yöntemlerle çözümünün en son aşamasını ise hukuki yollar oluşturur. Bunlar da hakemlik ve yargı yolu olarak ikiye ayrılır.

Önce Milletler Cemiyeti'nin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Birleşmiş Milletler'in kuruluş nedenlerinin başında, kuşkusuz ki uluslararası sorunların savaşa dönüşmeden çözümünü bulmak isteği geliyordu. 1946 yılına kadar Uluslararası Sürekli Adalet Divanı vardı. Onun bir uzantısı olarak ortaya çıkan Uluslararası Adalet Divanı ise, Birleşmiş Milletler'in en önemli altı organından birisi olarak kuruldu. Bugün ancak elli kadar devlet; Uluslararası Adalet Divanı'nın zorunlu yargısını kabul etmiş durumdadır. Türkiye'de 1986 yılında, Divanın zorunlu yargı yetkisini şartlı olarak kabul eden devletler arasında yer almıştır.

Dünya Siyasal Sistemi

Dünyanın değişmeyen bir siyasal sisteme sahip bulunduğunu elbette ki kimse söyleyemez. Geçmişte, tek bir devletin, karşısında denge oluşturulamayacak kadar büyük bir güç kazandığı dönemler olmuştur. Kendi coğrafi çerçevelerinde ele alırsanız, Cengiz Han İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğu ve benzerleri, yükseliş dönemlerinde böyle bir sistemin odağını oluşturmuşlardır.

On dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sında ise artık diğerlerinden çok üstün bir güç söz konusu değildi. Güçleri birbirine yakın durumdaki devletler arasındaki ilişkiler, çok daha farklı bir sistem oluşturuyordu. Ama İkinci Dünya Savaşı sonrasında durum değişti. İki kutuplu güçler dengesine dayalı bir dünya sistemi ortaya çıktı. Bir yanda ABD ve kapitalist ülkeler, öte yanda Sovyetler Birliği ve komünist rejimler yer alıyordu. Ayrıca her iki "Süper Güç" de, kendi etki alanlarına sahiptiler. Karşı bloktaki ülkeler arasında ekonomik, kültürel ve hatta siyasal ilişkiler son derece sınırlıydı. Bu sınırlamalar turistik gezilere kadar uzanıyordu. Birbirine kapalı, birbirini düşman bilen ittifaklar, o zamanki yaygın deyişimiyle bir "Soğuk Savaş" yaşıyorlardı.

1950'lerden başlayarak dünya iki kutuplu bir sistemden çok kutuplu bir sisteme geçmiştir. Bir yanda Çin büyük bir güç olarak ortaya çıkarken, öte yanda da sayıları her geçen gün artan "bağılantısız" ülkelerin bir araya gelmesiyle "Üçüncü Dünya" oluşmuştur. Siyasal bağımsızlıklarını çoğunlukla yeni ele geçiren ve aynı zamanda da çoğu geri kalmışlık sınırları içinde bulunan bu ülkeler, bir araya gelerek kazandıkları siyasal ağırlıkla iki bloğun etkilerinden uzak kalmaya çalışmışlardır.

SIRA SİZDE

Üçüncü dünya terimi ne ifade etmektedir?

Dünya ikili bir kutuplaşmadan uzaklaşırken, "Soğuk Savaş"ın yerini de "Yumuşama" almıştır. Bloklar arasındaki ilişkiler artmış, bloklar içi dayanışma eski katılığını yitirmiştir. Ekonomik ve kültürel alanlarda bir açılma dönemine girilmiştir. Bu durumun, dünya çapındaki gerginliklerin azalmasına ve uluslararası düzeydeki sorunların barışçı yollardan çözülmesine daha uygun bir ortam yarattığı söylenebilir.

Nükleer silahlara sahip bulunan ülkelerin sayısının artmasıyla birlikte, bazılarının deyişimiyle bir "dehşet dengesi" oluşmuştur. Nükleer silahlar, kullanılmaktan çok, karşı tarafın kullanmasını engelleyen bir caydırıcı güç işlevini yüklenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana giderek artan sayıda uluslararası kuruluş da uluslararası ilişkileri etkilemektedir. Önce Milletler Cemiyeti, sonra da Birleşmiş

Milletlerin uzantısı olarak ortaya çıkan örgütler, bugünkü dünya siyasal sisteminin bir ögesi durumundadırlar.

Ulusal bağımsızlık örgütleri ile çok uluslu şirketler de, gene çağımız koşullarının bir ürünü olarak dünya siyaset sahnesindeki yerlerini almışlardır. Topraklarını işgalden kurtarmak için bağımsızlık mücadelesi veren halkları temsil eden örgütler, bir yandan da bölgesel güç dengelerinde önemli roller oynayabilmektedirler. Bağımsız devlet haline gelen Filistin Kurtuluş Örgütü bu konudaki en ünlü örnektir.

Çok uluslu şirketler ise, kendi ekonomik çıkarları için, bazı durumlarda güçlü devletleri etkileyebilecek olanaklara sahip bulunmaktadırlar. Büyük devletlerin gizli örgütlerini de kullanarak, özellikle geri kalmış ülkelerde, yönetimlerin değişmesine ve hatta rejimlerin devrilmesine neden olmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, dünya siyasal sistemine damgasını vuran olgu, iki süper gücün etrafında oluşan, Batı ve Doğu Blokları arasındaki kutuplaşmaydı. 1989 yılından başlayarak Doğu Bloğu ülkelerinde yaşanan, baş döndürücü hızdaki ekonomik ve siyasal sistem değişikliği, Doğu-Batı çatışmasına dayalı dengeleri alt üst etti. İki blok arasındaki yakınlaşma, askeri harcamalardaki gerilemeyi gündeme getirdi. Buna karşılık, Doğu-Batı kutuplaşmasının yerini, yoksul ülkelerle varlıklı ülkeler arasındaki bir Güney-Kuzey geriliminin alması olasılığı arttı. ABD ise, tek süper güç konumuna geldi.

Yeni dönemde Kuzey-Güney kutuplaşmasını güçlendirecek iki olgudan özellikle söz edebiliriz: Bu olguların birincisi, gelişmiş Batılı ülkelerin, dış yardımda önceliği Doğu Avrupa ülkelerine vermeleridir. Siyasal ekonomik ve kültürel nedenler, onları böyle bir tercihe zorlarken, 42'si giderek daha da yoksullaşan Üçüncü Dünya ülkeleri açısından durum daha da umutsuzlaşacaktır. İkinci olgu ise, Kuzeyin varlıklı ülkelerinin, askeri harcamalarının azalmasıyla, daha da hızlı bir biçimde zenginleşecek olmalarıdır. Böylece, varlıklı ülkelerle yoksullar arasındaki uçurum derinleşecektir.

1989 yılından başlayarak Doğu Bloğu ülkelerinde yaşanan, baş döndürücü hızdaki ekonomik ve siyasal sistem değişikliği, Doğu-Batı çatışmasına dayalı dengeleri alt üst etti.

Batılı ülkelerin, dış yardımda önceliği Doğu Avrupa ülkelerine vermelerinin nedenleri sizce nelerdir?

SIRA SİZDE

Dünya siyasal sisteminin anlaşılması açısından önem taşıyan bir olguyu da emperyalizm oluşturuyor. Emperyalizm sözcük olarak, Fransızcadaki *"empire"* yani imparatorluktan kaynaklanır. İmparatorluk kurma ve sürdürme siyasetini, bir anlamda da ideolojisini içeren bir kavramdır.

Çağımıza gelinceye kadar, hemen sadece askeri fetihlere dayalı olan emperyalizm, günümüzde ekonomik ve kültürel egemenlik yolunu seçmiş benziyor. Bazılarında "yeni sömürgecilik" olarak da nitelendirilen ilişkiler içinde, geri kalmış ülkelerin önemli bir bölümü bazı gelişmiş ülkelere bağımlı duruma geldiler. Ekonomileri neredeyse tümüyle ABD'ye yaptıkları dış satıma dayanan Orta Amerika ülkelerinin içinde bulundukları ortam, bu konuda iyi bir örnek oluşturuyor. Dışardan alınan teknolojinin ve yabancı yatırımların yalnız tek bir ülkeden kaynaklanmasının sakıncaları ortadadır. Özellikle önemli hammadde kaynaklarına sahip bulunan geri kalmış ülkeler, emperyalist güçlerin doğal olarak ilgisini çekerler.

"Kültürel emperyalizm" ise, kitle iletişim araçlarının etkisinin baş döndürücü bir hızla arttığı günümüzde giderek daha çok önem ve yaygınlık kazanmaktadır. **Hans J.Morgenthau**, bu önemi şu satırlarla özetliyor: "Eğer A devleti kendi kül-

Çağımıza gelinceye kadar, hemen sadece askeri fetihlere dayalı olan emperyalizm, günümüzde ekonomik ve kültürel egemenlik yolunu seçmiş benziyor.

türünü ve asıl önemlisi, kendi siyasal ideolojisini -bütün somut emperyalist hedefleriyle birlikte- B devletinin iç ve dış siyasetini kararlaştırma durumunda bulunan insanlara benimsetmiş; B devletini yönetenlerin düşünce ve kafalarını fethetmişse, askeri fütuhatla veya ekonomik yollarla ülke üzerinde denetim kurmak isteyenlerin hepsinden çok daha istikrarlı ve çok daha tam bir üstünlük ve zafer elde etmiş olur. Bu tür emperyalizm yolunu seçen A devletinin amacına ulaşmak için askeri kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaya, askeri kuvvet kullanmaya veya ekonomik baskıda bulunmaya ihtiyacı yoktur.”

Özet

Siyasal yaşamın en önemli boyutu toplumdur. Ulusal güç, siyasetin toplumlar düzeyindeki en önemli unsurudur. Ulusal güç toplumu çevreleyen doğal koşullara, toplumun ekonomik ve demografik olanaklarına bağlıdır. Bunlara askeri güç unsuru da eklenebilir.

Ülkenin nüfus yapısı çok önemlidir. Yeterli genç, dinamik ve iyi eğitilmiş bir nüfus çok büyük bir avantajdır.

Uluslararası özellikleri de toplumun gücünü belirleyen unsurlardır. Türkler cesaret, Yahudiler ticari beceri ve kurnazlık, Almanlar disiplin gibi özellikleriyle tanınırlar. Ulusal moral de ulusal güç açısından çok önemlidir. Ülkelere izledikleri dış siyasetleri ile ulusal güçleri arasında denge olmalıdır. Bunun yanında dünya kamuoyunun desteğini sağlayabilmek de son derece önemlidir. Ulusal devlet ile birlikte milliyetçilik ideolojisi de önem kazanmıştır. Siyasal milliyetçilik, ulusal bağımsızlığı, ekonomik milliyetçilik ülkenin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip çıkması, toplumsal milliyetçilik ise, daha ileri bir düzen için çaba göstermeyi gerektirir.

Dış siyaset iç siyasetin bir uzantısı olduğu gibi iç siyaseti de etkiler. Uluslararası çatışmaların kökeninde biyolojik-psikolojik nedenler vardır. Çatışmalar barışçı yollardan çözülemese savaş çıkar. Savaşlar bazen savunma nedeniyle, bazen siyasal, ekonomik nedenlerle, bazen toplumsal nedenlerle, bazen da askeri seçkini eğilimlerden ötürü patlak vermektedir. Savaş teknolojisindeki gelişmeler savaşları sınırlı cephe savaşı olmaktan çıkarmış, topyekun savaş haline getirmiştir. Ancak 20. yüzyıldaki yaşanan iki dünya savaşı yenen ve yenilen bütün ülkelere korkunç zarar vermiştir. Bu yüzden bir dehşet dengesi oluşmuş, ABD ve eski Sovyetler Birliği iki kutup ve paktlar oluşturmuşlardır. Dehşet dengesi sınırlı ve bölgesel savaşlar dönemini başlatmıştır. Bunlara örnek, sömürgeci devletlere karşı yürütülen bağımsızlık mücadeleleridir. Bunlarda çoğunlukla çete savaşları ve gerilla yöntemi uygulanmıştır. Uluslararası barışı sağlamaya çalışan örgütler yanında Filistin Kurtuluş Örgütü gibi ulusal bağımsızlık örgütleri ve çok uluslu şirketler ortaya çıkmıştır. Eskiden sadece askeri güce dayalı olarak gerçekleşen emperyalizm bugün ekonomik ve hatta kültürel emperyalizm olarak görülmektedir.

Kendimizi Sıneyalım

1. Aşağıdakilerden hangisi ulusal gücün alt yapısal ögelelerinden biri değildir?

- Toplumu çevreleyen doğal koşullar
- Toplunun ekonomik olanakları
- Toplunun demografik olanakları
- Askeri güç
- Uluslararası siyaset tecrübesi

2. Aşağıdakilerden hangisi ulusal güç bakımından en önemli unsurdur?

- Kalabalık bir nüfusa sahip olmak
- Petrol veya kömür bakımından zengin kaynaklara sahip olmak
- Pamuk-Şeker kamışı-kahve-tütün gibi ürünleri üreten tek ülke veya az sayıda ülkelerden birisi olmak
- Tam profesyonel bir orduya sahip olmak
- Yiyecek bakımından kendi kendine yeterli olmak

3. Batı'da feodal düzenden çıkılırken milliyetçiliğe sahip çıkan sınıf burjuvazi olmuşken günümüzün geri kalmış ülkelerinde milliyetçi ideolojiye daha çok aydınların sahip çıkması nasıl açıklanabilir?

- Günümüzün geri kalmış ülkeleri için burjuvazinin yabancı ekonomik güçlerin temsilciliğini yapması daha kârlıdır.
- Günümüzün geri kalmış ülkelerinde burjuvazi yoktur.
- Aydınlar kendi durumlarını güçlendirmek için milliyetçi ideolojiyi sahipleniyorlar.
- Zamanla burjuvazi kesimi de aydın haline gelmiştir.
- Günümüzde milliyetçilik akımları çok güçlendiği için aydınlar bu akımların tehlike yaratmaması için sahiplenmek zorunda kalmışlardır.

4. Aşağıdakilerden hangisi çağdaş toplumlar açısından gerçek bir savaş nedeni değildir?

- Savunma amacı
- Siyasal ve ekonomik nedenler
- Toplumsal nedenler
- Askeri seçkin eğilimler
- Demokrasiyi yaymak ve korumak

5. Yıllardır süren Türk-Yunan sirtüşmesinin sıcak çatışmaya dönüşmesini engelleyen en önemli unsur aşağıdakilerden hangisidir?

- Her iki ülke halkının sıcak kanlı insanlar olmaları
- Her iki ülkenin NATO üyesi olması ve Batı bloğu içinde yer almaları
- Her iki ülkenin basınının savaş aleyhtarı yayınları
- Yunanistan'ın Türkiye'nin askeri gücünden çekinmesi
- Her iki ülkenin de kaynaklarını savaşa harcamak istememeleri

6. Aşağıdaki ülkelerden hangisi ülke genişliğinin ulusal güce katkısının bir örneğidir?

- İtalya
- Rusya
- Macaristan
- Hollanda
- Arnavutluk

7. Son yüzyıl içinde Almanya'nın ağırlığının Fransa'ya oranla artmasının nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

- İki ülkenin teknolojik gelişmeleri arasındaki farktır
- İki ülke arasındaki yüz ölçümü farkıdır
- İki ülkenin yöneticileri arasındaki nitelik farkıdır
- İki ülke arasındaki nüfus farkıdır
- İki ülke arasındaki sanatsal faaliyetler farkıdır

8. Aşağıdakilerden hangisi ekonomik bunalım durumlarında etkilene sınıırı aşağıda tutmanın yollarından biridir?

- Tek ürüne bağıllık
- Az ürüne bağıllık
- Doğal kaynaklardaki çeşitlilik
- Doğal kaynakların az olması
- Üretilen tek ürün üzerinde şiddetli rekabet olması

9. Aşağıdakilerden hangisi askeri gücün bağı olduğu etkenlerden biri değildir?

- Nüfus
- Ekonomi
- Kültürel etkenler
- Kurumsal etkenler
- Okullaşma oranı

10. Aşağıdakilerden hangisi halkın karar alma mekanizmalarına katılımının sonuçlarından biri olamaz?

- Ulusal moralin yükselmesi
- Ulusal gücün yükselmesi
- Kararların halk tarafından benimsenmesinin kolaylaşması
- Hükümetlerin iç siyasette güçlü olması
- Hükümetlerin dış siyasette zayıf olması

Yaşamın İçinden

“

Futbol sadece bir oyun değil, pek çok oyundur. Futbolda oyun içinde oyun çoğalır. O kadar ki bir anda insanlık tarihinin bütün birikimleri, edebiyat, ayin bilim, savaş, politika ve aklımıza daha nerler geliyorsa bu doksan dakikalık oyuna dahil olur ve oynunlaşır. Bu sarmallaşma hiç kuşkusuz futbolu olduğundan daha cazip bir hale getirir. Ama olduğundan da daha sorunlu.

Öncelikle her futbol maçı uygar bir rekabet olmaktan çok bir savaştır. Futbol, yeryüzündeki muhtelif halkların, bu arada da cengaver bir halk olarak halkımızın militer duygularına tercüman olur. Tribünlerde ve asıl önemlisi sahada on bir kişilik iki ordu kıran kırana çarpışır. Tribündeki çarpışmalar da buna eklemlenir ve çarpışma bizatihi bir ayin olarak yaşanır. Her ne kadar arada bir kan dökülse ve müessif hadiseler ceryan etse de, tribünler arası savaşlar genel olarak hafif yaralanmalarla neticedir. Neden illa ki döner bıçakları da, başka bir şey değil? Niyet ciddi olsa çok daha küçük ve etkili silahların tribünlere sokulması beklenirdi. Oysa döner bıçakları, tabii ki bilenmemişse, o kadar da keskin değildir. Üstelik uçları küttür. Futbol kavgaları, aslında, mahalle çocukları arasındaki, materyalleri tahta kılıçlar olan bir oyunun mütekamil halidir. Önemli olan kılıçların çekilmesi ve savaş halinin yaşanmasıdır. Tabii ki esas savaş sahasıdır. Teknik direktörler, sahaya kurmayları ve yedek askerleriyle çıkarlar. Ama neden illa ki bayramlık elbiseleriyle, mesela lacileriyle çıkarlar ki sahaya? Türk tekstil sektörünün en seçkin ürünleriyle donanmanın yeri ve zamanı mıdır? Ama, galiba evet. Şıklık, her ne kadar futbol kurmaylarına basketbol kurmaylarından sirayet ettiyse de, önemli değil.

Kaynak: Süleyman Seyfi Ögün, “Oyun İçinde Oyun: Futbol”, **Düşündüren Siyaset**, Mart 1999.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e Ulusal Gücün Altyapısal Öğeleri kısmını yeniden gözden geçiriniz.
2. e Ulusal Gücün Altyapısal Öğeleri kısmını yeniden gözden geçiriniz.
3. a Ulusal Gücün Üstyapısal Öğeleri kısmını yeniden gözden geçiriniz.
4. d Uluslar arası Çatışmalar ve Çözümü kısmını yeniden gözden geçiriniz.
5. b Uluslararası Çatışmalar ve Çözümü kısmını yeniden gözden geçiriniz.
6. b Ulusal Gücün Altyapısal Öğeleri kısmını yeniden gözden geçiriniz.
7. a Ulusal Gücün Altyapısal Öğeleri kısmını yeniden gözden geçiriniz.
8. c Ulusal Gücün Altyapısal Öğeleri kısmını yeniden gözden geçiriniz.
9. e Ulusal Gücün Altyapısal Öğeleri kısmını yeniden gözden geçiriniz.
10. e Ulusal Gücün Üstyapısal Öğeleri kısmını yeniden gözden geçiriniz.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- ARON, Raymond; **Paix et Guerre Entre Les Nations**, Calmann-Levy, Paris, 1962.
- FILLOUX; Jean-Claude; **La Personnalite**, P.U.F., Paris, 1965.
- GOTTMANN; Jean; **La Politique des Etats et Leur Geographie**, Armand Collin, Paris, 1952.
- GÖNLÜBOL, Mehmet; **Uluslararası Politika**, S.B.F. Yayınları, Ankara, 1978.
- KONİ, Hasan; **Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Örgütlerde Karar Verme**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1982.
- MIROGLIO, Abel; **Psychologie des Peuples**, P.U.F., Paris, 1962.
- MONGENTAU, Hans J.; **Uluslararası Politika** (2 Cilt), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1970.
- ORAN, Baskın; **Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği**, S.B.F. Yayınları, Ankara, 1977.
- WALTZ, Kenneth-QUESTER, George H.; **Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi**, S.B.F. Yayınları, Ankara, 1982.

”

7

Siyasal Güç Olarak Siyasal Partiler

Demokrasi, oligarşi ve tiranlık. Bunların hiçbirisi devlet düzeni değildir, bunlara en güzel parti yönetimi denilebilir; hiçbirisi yönetmeye gönüllü değildir, balk da yönetilmeye gönüllü değildir, ama zor kullanarak bu gönülsüzleri yönetir; yönetici yönettiği insandan korktuğu için, onun doğru, zengin, güçlü, yiğit ve kesinlikle savaşı olmasına gönülden izin vermeyecektir. İşte bunlar, hemen hemen bütün kötülüklerin belirgin iki nedeni, ama şimdi sözünü ettiğimiz kötülüklerin asıl nedenleri: yasalarını çıkardığımız devlet düzeni ise ikisinden de kurtulmuştur, çünkü yurttaşlara en büyük boş zamanı sağlar, insanlar birbirlerine bağımlı değildir ve sanırım, bu yasaların altında hiç para düşkünü olmazlar, dolayısıyla bugünküler arasında yalnızca böyle bir devlet sistemi anlattığımız eğitimi ve konuşmamızda gereğince açıkladığımız savaş eğlencesini kabul eder görünüyor ve öyle olması da akla uygun.

(**Kaynak:** Platon, **Yasalar**, VIII. Kitap, s.303, Kabalcı Yayınevi, 1992)

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- *siyasal sistem içinde siyasal partilerin yapısı ve özelliklerini tanımlayabilecek,*
- *tek partili ve çok partili sistemleri karşılaştırabilecek,*
- *siyasal partilerin toplumlar ve ülkeler açısından işlevlerini açıklayabileceksiniz.*

Anahtar Kavramlar

- *Siyasal Parti*
- *Baskı Grubu*
- *Siyasi Çatışma*
- *Siyasal İktidar*
- *Kitle Partisi*
- *Kadro Partisi*
- *Seçim Sistemi*

İçindekiler

- *GİRİŞ*
 - *Partilerin Örgütleri*
 - *Partilerin Yöneticileri*
 - *Türkiye’de Siyasal Partiler*
- *PARTİ SİSTEMLERİ*
 - *Tek Partili Sistemler*
 - *İkili ve Çok Partili Sistemler*
- *PARTİLERİN İŞLEVLERİ*
 - *Çıkarların Temsili ve Bütünleşme*
 - *Siyasal Katılma*

GİRİŞ

Siyasal çatışma olarak nitelendirdiğimiz süreç, kişiler arasında olduğu kadar, hatta ondan da öte örgütler arasında gerçeklik kazanır. Bu örgütlerin başında ise, siyasal partiler ve baskı grupları gelirler. Birincisi siyasal iktidarı ele geçirmek, ikincisi siyasal iktidarı etkilemek amacına yönelik örgütlerdir. Bir ülkede siyasal partiler sisteminin ve partilerin yapısının, o ülkedeki siyasal rejimi değerlendirmenin en sağlam araçları olduğu görüşü siyaset bilimcileri arasında yaygındır.

Siyasal partiler, bir program çerçevesinde siyasal kararları etkilemek ve bu amaçla siyasal iktidarı ele geçirmek üzere örgütlenmiş kuruluşlardır. Yapısal farklılıkları, aynı zamanda toplumsal tabanlarının ve dolayısıyla da ideolojilerinin farklılığını yansıtır. Siyasal parti sistemleri ise, rejimlerin gerçek yüzlerinin anlaşılmasında, çok kez anayasalar kadar önem taşır. Siyasal partiler, demokratik olsun olmasın, tüm çağdaş siyasal rejimlerin işleminde çok önemli görevler üstlenirler.

PARTİLERİN YAPISI

Partilerin Örgütleri

Farklı siyasal eğilimlerin temsilcisi olarak, siyasal partiler, kaba çizgileriyle Eski Yunan'da da vardı. Ama çağdaş anlamda siyasal partiler, ilk kez Batı Avrupa'da 19. yüzyılda seçimlerle birlikte doğdu ve oy hakkının genişlemesiyle de gelişti. Aristokrasi (toprak soylular) ile burjuvazi (kent soylular) arasındaki mücadele sırasında, adayları desteklemek ve desteklenen adayın seçim masraflarını karşılamak üzere yerel komiteler oluştu. Aynı toplumsal sınıfın çıkarlarını ve dolayısıyla dünya görüşünü savunan milletvekilleri arasında, Meclislerde giderek gruplaşmalar başladı. Yerel komiteler arasındaki bağlantının kurulmasıyla da ilk siyasal partiler doğmuş oldu.

İşçi sınıfının mücadelesi sonucu, oy hakkının yaygınlaştırılmasıyla birlikte ortaya çıkan farklı yapıdaki partiler de, genellikle "*kitle partileri*" ya da "*yığın partileri*" olarak adlandırılır. Bu partilerin toplumsal tabanlarını, daha çok ekonomik bakımdan güçsüz toplum kesimleri oluşturduğu için, masrafların karşılanabilmesi, çok sayıda üyenin ödentilerinin bir araya gelmesini gerektirmiştir. (İngiliz İşçi Partisi'ni ise, başta sendikalar olmak üzere, çeşitli örgütler bir araya gelerek oluşturdu ve onların üyeleri de partinin üyeleri sayıldı).

Çok sayıda üyeye dayalı bir örgütün, bürokratik bir yapıya sahip olması ve belirli bir merkez otoritesinin doğması kaçınılmazdı. Üstelik, ekonomik bakımdan güçsüz olan üyeler, aynı zamanda yeterli bir eğitim düzeyinden yoksun bulundukları için, kitle partilerinin bir çeşit gece okulu işlevini yerine getirmeleri, üyelerini siyasal açıdan eğitmeleri, onlara "siyasal bilinç" vermeleri gerekiyordu.

Kadro partilerinin temel örgüt biriminin "*komite*"ler olmasına karşılık, kitle partileri "*ocak*"lara dayanır. Komitelerin sayısı az, ama en küçük yerleşim birimlerine kadar yayılan ocakların sayısı çoktur. Mahalle ve köylere kadar uzanan böylesine bir örgütlenme, çok sayıda üyeye dayanma zorunluluğunun bir sonucu sayılabilir.

Kitle partilerinin etkinlikleri daha sürekli ve yaygındır. Üyelerin parti ile bağlantıları genellikle daha sıkıdır. Parti genel merkezi ile meclis grubu arasında bir denge vardır. Ama genel merkezin örgüt üzerindeki otoritesinin yanı sıra, meclisteki parti grubu içinde de sıkı bir "*oy disiplini*" bulunur.

İşçi sınıfının mücadelesi sonucu, oy hakkının yaygınlaştırılmasıyla birlikte ortaya çıkan farklı yapıdaki partiler de, genellikle "kitle partileri" ya da "yığın partileri" olarak adlandırılır.

Gerek kadro, gerekse kitle partileri açısından, temsil ettikleri toplumsal tabanın özelliklerinin, yapılarını belirlediğini söylemek yanlış olmaz. İdeolojilerini belirleyen temel öge de zaten aynı tabandır. Ekonomik bakımdan güçlü azınlıklar kadro partilerini, düşük gelir düzeyli çoğunluklar da kitle partilerini yaratmışlardır.

SIRA SİZDE

Ekonomik bakımdan güçlü olan azınlıklar hangi partileri desteklemişlerdir?

İşçi sınıfının mücadelesi sonucu, oy hakkının yaygınlaştırılmasıyla birlikte ortaya çıkan farklı yapıdaki partiler de, genellikle “*kitle partileri*” ya da “*yığın partileri*” olarak adlandırılır.

Halkçı, sosyal demokrat ya da sosyalist nitelikli kitle partileri, üyelerinden düzenli bir ilgi beklerler. Oysa komünist ve faşist parti üyelerinin partilerine bağlılıkları, dindarların dinlerine bağlılıklarına benzetilebilir. Kitle partileri, bireylerin yaşamının ancak bir bölümünü etkilemeye çalışırken, komünist ve faşist partiler açısından, özel yaşamın tümü etki alanı içine girmektedir. Böylesine totaliter bir ideolojiden hareketle ortaya çıkan yapı ise, ister istemez otoriter olacaktır.

Çoğulcu demokratik rejimlerde de, faşist ve özellikle komünist partilere zaman zaman rastlanmakla birlikte, totaliter partilerin yapısal özelliklerini “Tek Parti” başlığı altında inceleyeceğiz. Ama, kitle partileriyle totaliter partiler arasındaki yapısal farklılıkların ideolojiden kaynaklandığını söylemenin de yeterli olmadığını, hemen belirtmek gerekir. Çünkü ideolojilerin etkisi, onları benimsemiş olan toplumsal tabana bağlıdır. Toplumsal tabandaki gereksinmelerin ideolojiye, ideolojinin de partinin yapısına yansıdığını unutmamalıyız.

Aristokrasi ve burjuvazinin oluşturduğu toplumsal tabanlar, tutucu ve liberal ideolojiler ile kadro partilerini yarattılar. Halk kitlelerinin, sorunlarına barışçı çözüm umutlarını korudukları ortamlarda ılımlı bir sosyalizm ve kitle partileri gelişti. Yalnızca işçi sınıfına ve işçi sınıfının da en militan kesimine dayanmak, komünist partileri doğurdu. Faşist partiler ise, büyük toplumsal-ekonomik bunalım dönemlerinde paniğe kapılan burjuvazi ve orta sınıfların omuzları üzerinde yükseldiler.

Oy hakkının genelleşmesiyle birlikte kitle partilerinin rekabeti karşısında kalan kadro partileri, seçkin bir azınlığın partisi olmaktan çıkmaya çalıştılar. Kapılarını açıp, üye sayılarını çoğaltmaya çaba gösterdiler. Ama ne partinin ekonomik gücü, ne üyelerinin eğitim düzeyi, ne de ideolojisi, çok sayıda üyeyi zorunlu kıldığı için, yapıdaki değişme geniş boyutlu olmadı. Örneğin; ABD’nin kendine özgü ortamında, gerçek anlamda kitle partileri ortaya çıkmadığı gibi, partilerde, özellikle ön seçimi düzenleyen örgütler olmaktan öteye gidemediler. Buna karşılık, İngiltere’de Muhafazakâr Parti, İşçi Partisinin rekabetinin yarattığı ortama hızla uyum sağladı. Meclis grubunda “*oy disiplini*”ni kurarak, ABD’deki kadro partilerinden çok farklı bir görünüm kazandı.

DİKKAT

Toplumsal tabandaki gereksinmelerin ideolojiye, ideolojinin de partinin yapısına yansıdığını unutmamalıyız.

Kuşkusuz ki, partilerin yapısal özellikleri açısından en önemli öge, üye sayıları değildir. Üyelerin niteliği, partiye kabul ediliş biçimi ve yaptıkları katkı, çok daha önem taşır. Üyelerin niteliğine en önem veren partiler totaliter partilerdir. Ama kitle partileri de, ideolojiye verdikleri önem nedeniyle, her isteyene kapılarını açmazlar. Partinin genel doğrultusundan sapan üyelerini de, içlerinde taşımak istemezler. Asıl büyük farklılık ise, üyelerin partiye olan katkısı konusunda ortaya çıkar.

Komünist ve faşist partilerin üyeleri eylemci olmak zorundadırlar. Komünistlerde bu eylemler, gerektiğinde yasal olmayan etkinliklere kadar uzanırken, faşistlerde öncelikle zor kullanmayı da içerir. Toplumsal huzursuzlukların ürünü olan kitlerle hareketlerini, zor kullanarak bastırıp dağıtmak, faşist parti örgütlerinin görevidir.

Bir siyasal partinin siyasal güçler dengesindeki ağırlığı nasıl artar?

SIRA SİZDE

Konuyu kapatmadan, önce, sol ve sağ partiler açısından, ideolojinin ve yapısal tutarlılığın niçin aynı derecede önem taşımadığına değinmek gerekiyor. Sol partiler, düzeni ya da o düzen içindeki birçok kurumu köklü biçimde değiştirme iddiası taşırlar. Bu nedenle de, toplumsal-ekonomik düzenin eleştirisi ve getirilmek istenen yeni düzenin inandırıcılığı önem taşır. İşte bu konumdur ki, sol partiler açısından hem ideolojinin hem de yapısal tutarlılığın önemini artırır. Sol bir partinin başarısı, bir yandan programının kitlelerde “*umut*” yaratmasına, öte yandan da, örgütü, önderi ve yönetici kadrolarıyla “*güven*” vermesine bağlıdır. Düzeni korumak, değiştirmekten daha kolaydır. Düzeni ufak düzeltmelerle sürdürme amacındaki bir sağcı parti, hele bir de iktidarda ise, kendi içindeki bazı önemli çelişkilerle karşın başarılı olabilir. Çünkü neyin korunmak istendiği ve iktidardayken neler yapıldığı ortadadır. Oysa soldaki bir partide, topluma çelişkili mesajlar iletiliyorsa, ortadaki seçmeni kazanma şansı azalır. Sadece “teпки” oyları ile yetinilir. Çünkü iktidara geldiğinde neler yapacağı konusunda bir açıklık ve inandırıcılık oluşmaz.

Üyelerin niteliği, partiye kabul ediliş biçimi ve yaptıkları katkı, çok daha önem taşır. Üyelerin niteliğine en önem veren partiler totaliter partilerdir. Ama kitle partileri de, ideolojiye verdikleri önem nedeniyle, her isteyene kapılarını açmazlar.

Partilerin Yöneticileri

Siyasal partilerin temel gücünü, dayandıkları toplum kesimlerinin oluşturduğu söylenebilir. O toplumsal tabanın sorunlarının ve o sorunların sonucu olan gereksinmelerinin, partinin programına ve uygulamalarına yansımaları gerekir. Tabanın eğitimlerine ters düşen bir önderin yada yöneticiler grubunun, kişisel güçleri ne olursa olsun, partinin başındaki konumlarını koruyabilmeleri zordur. Örneğin İsmet İnönü’nün tarihsel kişiliği ve tartışılmaz önderliği bile, benzer bir durumda Onun CHP’nin başından uzaklaşmak zorunda kalmasını önleyememiştir.

Jean-Jacques Rousseau, ünlü, “*Toplumsal Sözleşme*”sinde şöyle diyordu: “*Büyük çoğunluğun yöneten ve küçük ve küçük bir azınlığın da yönetilen olması doğal düzene karşıdır. Bu anlamda bir demokrasi hiçbir zaman varolmadığı gibi, hiçbir zaman da varolmayacaktır*”. Bu sözler belki de Michels’in hareket noktasını oluşturmuştur.

Michels’e göre, kitleler genellikle hareketsiz ve edilgendir. Bu nedenle de, işlerin yürüyebilmesi için bazılarının ipleri eline alması kaçınılmazdır. Başlangıçta kendiliğinden ortaya çıkan ve geçici gibi görünen bu “şefler” giderek kalıcı ve hatta “*yerlerinden oynatılamaz*” olurlar. Her örgütlenme, eninde sonunda mutlaka bir oligarşi yaratır. Parti ne kadar halka dayanmış olursa olsun, ne ölçüde demokratik bir tabana sahip bulunursa bulunsun, bu gerçek değişmez. Parti büyüdükçe, üyeleriyle şefleri arasındaki çelişkiler de artar. Michels bu konudaki görüşünü şöyle özetliyor:

“*Partinin, bütün kayıtlı üyeleriyle ve hele o üyelerin geldiği toplumsal sınıfla özdeşleşmesi hiç de zorunlu değildir. Kendisi kendi başına bir amaç haline gelerek, kendine özgü bedefleri ve çıkarları benimseyerek, temsil ettiği sınıftan yavaş yavaş ayrılır. Bir partide, kendini oluşturan örgütlenmiş kitlelerin çıkarları, onu kişileştiren bürokrasinin çıkarlarıyla aynı olmaktan çok uzaktır*”.

Michels'e göre, kitleler genellikle hareketsiz ve edilgendir. Bu nedenle de, işlerin yürüyebilmesi için bazılarının ipleri eline alması kaçınılmazdır. Parti büyüdükçe, üyeleriyle şefleri arasındaki çelişkiler de artar.

Elbette ki, partinin yönetici kadroları bu duruma düştüğünde, onları suçlayanlar çıkacak ve devirmek için uğraş vereceklerdir. Ama Michels bu konuda da karamsardır. Çünkü onlar mücadelelerinde başarılı oldukları ölçüde yöneticiler arasında yer almaya başlayacaklar, onların da yerini bu kez yeni muhalifler alacaklardır. Şeflerin egemenliğine yasalar çıkararak son vermeye çalışmak ise boşunadır. Bu gibi deneylerde, şeflerin değil sonunda yasaların boyun eğdiği görülür.

Partilerin yönetici kadrolarının yenilenmesindeki bu zorluk, bir yandan kitlelerdeki söz konusu tutucu eğilimlerden, öte yandan da yöneticilerin sahip bulundukları olanaklardan kaynaklanır. Örneğin; Avusturya Sosyalist Partisi'nde, yerel örgüt yöneticileri, bir üst birimin hazırladığı "güvenilir partililer" listesinden seçilirler. Birçok partide de, parti üyeleri delegeleri, delegeler yerel yöneticileri, genellikle de yerel yöneticiler merkez yöneticilerini seçerler. Üyelerin seçtikleri delegelerle her zaman aynı görüşü paylaştıkları söylenemeyeceği gibi, delege seçimlerinde iş başında bulunanların daha avantajlı olmadıkları da söylenemez. Delege seçimlerini kazanabilmek için başvuru "naylon" üye kaydı, ya da üye olmayanlara oy kullandırmak gibi uygulamalara, demokrasinin kökleştiği Batılı ülkelerde bile rastlanabilmektedir.

SIRA SİZDE

Partilerin yönetici kadrolarının değişmesi niçin kolay değildir?

Duverger, partilerin başındaki "yönetici sınıf" ya da "iç çevre"nin yenilenmesi ile parti yapısı arasındaki çelişkilere dikkati çekiyor. Merkez otoritesinin güçlü olduğu partilerde kan tazelenmesi daha kolay olurken, demokratik süreçlerin daha yaygın kullanıldığı partilerde tersi görülmektedir. Örneğin; Sovyet Komünist Partisi önderi **Gorbaçov**'un çabalarıyla parti yönetiminde önemli bir gençleşme gerçekleşebilirken, aynı isteği taşıyan birçok Batılı önder bunu sağlayamamaktadır. Çünkü partilerin alt kademeleri, bu açıdan hemen her zaman tutucudurlar. Alt kademelerde uzun yıllar çalışmadan üst düzeylerde görev alınmasından hoşlanmamakta, bir çeşit kıskançlıkla hareket etmektedirler. Oysa "*yaş üstünlüğü, kimsenin basedini uyandırmayan ve eşitlik duygusunu sarsmayan tek üstünlüktür*".

Batı Avrupa'da işçi partilerinin yöneticilerinin yaş ortalamasının, burjuva partilerinin yöneticilerinin yaş ortalamasından genellikle daha yüksek olduğunu biliyoruz. Çünkü işçilerin eğitim düzeyleri, parti yöneticisi ya da milletvekili olmadan önce, uzun bir süre siyasal bir eğitimden geçmeyi gerektirmektedir. Üstelik sol partilerin savundukları, partiye dayalı liste usulü seçimlerde yeni isimlerin milletvekili olabilmeleri daha zorken, sağcı partilerin zaman zaman savundukları tek isimli dar bölge seçimlerinde durum tersinedir.

Siyasal partileri yöneten grupların, gerçekten tabanın toplumsal anlamda temsilcileri olduklarını söylemek de oldukça zordur. Sağcı partilerin tabanlarını genellikle köylüler, zanaatkarlar, tüccar ve sanayiciler oluşturdukları halde, yöneticilerin çoğu hukukçu, doktor, mühendis gibi toplum kesimlerindenidir. Solcu partiler ise, öncelikle başta işçi sınıfına dayanmak durumunda oldukları halde, yöneticileri arasında öğretmen, yazar gibi aydın kesimler önemli bir ağırlık oluştururlar. Sol partilerin yöneticileri arasında yer alan işçilerin de "eski işçiler" olduğunu söylemek herhalde daha doğru olur. Çünkü sendikacılıktan siyasete atlayan bu işçiler, giderek işçilerin koşullarından tamamen uzaklaşırlar.

Partilerin alt kademeleri hemen her zaman tutucudurlar. Alt kademelerde uzun yıllar çalışmadan üst düzeylerde görev alınmasından hoşlanmamakta, bir çeşit kıskançlıkla hareket etmektedirler.

SIRA SİZDE

Siyasal partileri yöneten gruplar, gerçekten tabanın toplumsal anlamda temsilcileri midir? Tartışınız.

Taban ile tavanın bileşimleri arasındaki farkın nedenlerini anlamak zor değildir. Büyük tüccar ve sanayiciler genellikle ya siyaseti küçümserler ya da bizzat seçilmektense perde arkasında kalmayı tercih ederler. Köylü ve işçi gibi eğitim düzeyleri geri olan toplum kesimlerinin ise, kendilerine ve kendilerine benzeyenlere güvenleri azdır. Bir avukatın ya da bir aydının, kendi davalarını daha iyi savunabileceğini düşünürler. “Otokratik yollardan atanmış olan Komünist liderler arasındaki işçi oranının, daha demokratik yöntemlerle seçilmiş Sosyalist liderler arasındakiinden yüksek oluşu, anlamlıdır”.

Bir başka çelişki de, gene demokratik sol partilerle bu kez tutucu partiler arasında gözlemleniyor. Tutucu partiler, genellikle eğitim ve gelir düzeyi daha yüksek, bireyci eğilimleri daha gelişmiş siyaset adamlarına sahip olduklarından, güçlü bir parti disiplininin hoşlanmamaktadırlar. Oysa tek tek bireylerden çok toplumsal sınıflara önem veren sol partiler, çok sayıda üyeye dayalı yapılarıyla disiplinli olmak zorunda kaldılar ve önce merkez otoritesini, sonra da hiç istemeden, parti önderinin kişisel iktidarını çok güçlendirmiş oldular.

Duverger, hiziplerin varlığının parti içi demokrasiyi güçlendireceği görüşüne katılmıyor ve şöyle diyor: “*Bu, daha çok, yönetici sınıf mensupları arasında bir görüş ayrılığı olduğunu ortaya koyar. Her hizip, kendi içinde otoriter bir yapıya sahiptir. İtaate tanınan öncelik, doğal olarak, ideolojik bakımdan bir gerilemeye yol açar. Kitleler gitgide kendilerine söylenenleri tekrarlamaya, böylece liderler de gitgide kendi seslerinin yankısından başka bir şey işitmemeye başlarlar*”.

Türkiye’de Siyasal Partiler

Türkiye’de ilk siyasal partiler, 1908’de İkinci Meşrutiyet’in ilanından sonra kuruldu. Nasıl ki, ilk siyasal nitelikli dernekler de, 1839 Tanzimat Fermanı’nın getirdiği ortamdan yararlanarak ortaya çıkmışlardı. Kurulan ilk siyasal partiler içinde, üç temel eğilim dikkati çekiyordu: İslamcılar, Turancılar (dünyadaki bütün Türklerin tek bayrak altında birleşmesini isteyenler) ve Batıcılar. Hatta Osmanlı Sosyalist Fırkası adı altında bir sol parti bile, siyaset sahnesinde yerini almıştı. 1911 yılında, muhafefet partilerinin büyük kısmı, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası* adıyla birleştiler. Bu, siyasal ve toplumsal bazı hak ve özgürlüklere sahip çıkan, ekonomik alanda da yabancı sermayenin ülkeye gelmesini savunan bir partiydi.

Aslında, siyasal parti niteliğine uygun ilk örgüt, 1889’da bazı askeri tıp öğrencilerince kurulmuş olan *İttihat ve Terakki Cemiyeti* idi. II. Abdülhamit’in koyu baskı rejimi, örgütün 1908’de İkinci Meşrutiyet ilan edilinceye kadar “gizli” kalmasını zorunlu kılmişti. Dayandığı “*hücre*” birimleri, İtalya Carbonari’lerinden ve Mason lo-calarından etkilenmişti. 1908 seçimlerinde çoğunluğu elde eden parti otoriter yapısını korudu ve 1913-1918 yılları arasında ülkede tam bir tek parti, egemenliği kurdu. Ama bu sonucu almasında, halkın desteğinden çok, ordu ile iç içe olmasının ve ordunun doğrudan desteğinin rolü büyüktü. Taşradaki örgütlenme ise, büyük ölçüde eşrafa dayanıyordu.

Birinci Dünya Savaşı sonunda, Anadolu ve Rumeli’nin paylaşılması gündeme gelince, yer yer “*reddi ilhak*” ve “*müdafa-i hukuk*” cemiyetleri ortaya çıktı. **Mus-tafa Kemal**, Sivas Kongresi’nde bunları “*Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti*” adı altında birleştirdi. Bu yeni oluşumda da ağırlığı, İttihat ve Terakki’nin eski kadroları oluşturuyordu. Kurtuluş Savaşı’nın bitiminde, Mustafa Kemal (daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi adını alacak olan) Halk Fırkası’nı kurarken, Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti’nin bütün taşra örgütü, bu yeni partinin yerel birimlerine dönüştürüldü. Partinin genel merkezinde sivil, asker bürokrasi, ye-

1923-1945 yılları arasında sürece, “Kemalist Tek Parti” dönemi başlamıştı. 1924 ve 1930’da, iki kez çok parti deneyimine girilmişse de, kısa sürede vazgeçilmek zorunda kalındı. Çünkü, çok köklü bir devrim sürecini yaşayan ve demokrasi geleneği bulunmayan toplum, henüz buna hazır değildi.

rel örgütlerde ise eşraf egemendi. Artık 1923-1945 yılları arasında sürece, “Kemalist Tek Parti” dönemi başlamıştı. 1924 ve 1930’da, iki kez çok parti deneyimine girilmişse de, kısa sürede vazgeçilmek zorunda kalındı. Çünkü, çok köklü bir devrim sürecini yaşayan ve demokrasi geleneği bulunmayan toplum, henüz buna hazır değildi.

Kitle partileri gibi “ocak” birimlerine dayalı olan CHP örgütü, 1936 yılında doğrudan devletin yönetim ve denetimine verildi. İçişleri Bakanı aynı zamanda partinin genel sekreteri, valiler de il başkanı oldularsa da, üç yıl sonra bundan vazgeçildi.

27 yıllık tek parti dönemine karşı biriken tepkiler, 1950 yılında yapılan ilk serbest genel seçimlerde, *Demokrat Parti*’nin rahat bir çoğunlukla iktidara gelmesine yetti. CHP’den ayrılan bir grup tarafından kurulan parti, kırsal kesimden büyük destek sağladı ve köylünün siyasal yaşama katılımını önemli ölçüde arttırdı.

Özellikle 1961’den sonra girilen çok partili dönemde, Türk siyasal partilerinin büyük çoğunluğu, kitle partisi modelini benimsemişlerdir. Ama 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra, “ocak-bucak” örgütlerinin, siyasal kutuplaşma nedeni gösterilerek kapatılması, ciddi bir handicap oluşturmıştır. Türk siyasal partileri, bugün, toplumsal tabanla parti yönetimi arasında güçlü bir iletişim kaynağı olan, siyasal bilinçlenmeye ve katılmaya önemli katkılar yapan, parti içi demokrasinin işleyişinde önemli işlevi bulunan, temel bir kurumdan yoksundurlar. 12 Eylül 1980 öncesinde, demokrasiye bağlı büyük partilerin “ocak” örgütlerinin bulunmayışının yarattığı boşluktan, eli silahlı ideolojik grupların yararlandıklarını unutamayız.

SIRA SİZDE

Çok partili dönemde Türk siyasal partileri hangi parti modelini benimsediler?

27 Mayıs darbesi sonucu, Demokrat Parti kapatıldı. Ama kısa sayılabilecek bir sürede onun yerini Adalet Partisi aldı. 12 Eylül darbesi ise, hiçbir ayırım yapmadan Atatürk’ün kurduğu Cumhuriyet Halk Partisi dahil, tüm partileri kapattı. Her darbeyle birlikte yeni bir anayasa kabul ediliyor, siyasal yaşam yeniden biçimlenirken yeni partiler ve yeni kadrolar hedefleniyordu. Bunun beklenen, istenen sonuçları verdiği söylenemez. Siyasal rejimler dahil, her kurum yaşadığı ölçüde güçlenir ve kendisini topluma kabul ettirir. Siyasal partiler ise, demokrasinin vazgeçilmez öğeleridir. Yasaklarla kadro yenilenmesi zorlansa bile, geçmiş deneyimleri yaşamamış her yeni kadronun, eski hataların benzerlerini yapması olasılığı daha yüksektir. Güçsüz, gelenekleri oluşmamış, deneyimli kadrolara sahip bulunmayan siyasal partilerle, güçlü bir demokrasi oluşturulamaz.

PARTİ SİSTEMLERİ

Tek Partili Sistemler

Bazı siyasal bilimciler, gerçek tek partili sistemlerle, birden çok parti bulunduğu halde, gerçekte tek partili gibi işleyen sistemleri birbirlerinden ayırırlar. Bu ikinci durumda, belirli bir partinin dışındakiler ya göstermelik olarak vardır, ya da uzun süre iktidara ulaşma şansına sahip bulunmamaktadırlar. Oysa, iktidara ulaşma şansları uzun bir dönem içinde bulunmasa bile, iktidar için yasal mücadele olanaklarına sahip birden çok partinin bulunduğu sistemleri tek partili saymak çok yanlış olur. Hindistan’ın Kongre Partisi örneğinde de görüldüğü gibi, çok zor da olsa, muhalefetteki partilerin iktidara ulaşma şansları bulunmaktadır. Ama, Polonya ve Bulgaristan gibi bazı ülkelerde, komünist partilerin dışındaki partiler yalnızca göstermelikti ve onların günün birinde iktidara ulaşmaları söz konusu değildi.

Komünist tek parti modeli, Çarlık Rusyası'nın kendine özgü koşullarında doğdu. Bir baskı rejiminde, çalışmalarını büyük ölçüde “*yer altı*”nda yapmak zorunda olan bir partinin varlığını sürdürebilmesi ve başarıya ulaşması, çok güçlü bir merkez otoritesini, gizlilik ve disiplini gerektiriyordu. Parti, işçi sınıfının öncü gücü olmak ve ona dışardan “*bilinç götürmek*” görevini üstlenmişti. **Lenin**, böyle bir örgütü oluşturanların mesleğinin “*devrimci eylem*” olması gerektiğini savunuyordu.

Birden çok parti bulunduğu halde, gerçekte tek partili gibi işleyen sistemlere farklı ülkelerden örnekler verebilir misiniz?

SIRA SİZDE

Rusya’da 1917 devrimi başarıya ulaştıktan sonra da, Leninci parti bilinen yapısını korudu ve 1920’ lere gelindiğinde bu yapıyı dünyadaki tüm Marksist partilere zorla kabul ettirmek istedi. Oysa belirli bir toplum yapısının ve hatta belirli bir döneme özgü siyasal koşulların ürünü olan bu yapıdaki bir örgütün, Batı’ nın çoğulcu ve özgürlükçü sistemleri içinde bir yama gibi kalma olasılığı yüksekti. Böylece Batı’ daki sol partiler ikiye bölündüler. Sosyalistler kitle partisi özelliklerini korurken, ortaya Moskova’nın zorla kabul ettirmek istediği modele göre oluşan komünist partiler çıktı.

Komünist partilerin temel örgütlenmesi, mahalle ve işyeri düzeyinde kurulan “hücre”lerdir. Her hücrenin bir sekreteri olup, üst organ ve kuruluşlarla bağlantıyı sağlar. Günlük olaylar partinin resmi öğretisi (doktrini) çerçevesinde değerlendirilir. Partinin etkinlik alanı, siyasal, toplumsal ve kişisel yaşantının tümünü kapsar. Üye olabilmek için, ideolojinin bir din gibi benimsenmesinin de ötesinde bazı nitelikler gerekir. Parti üyeleri, çok köklü bir devrimin “öncü gücü”nü oluşturacak nitelikteki kişiler arasından seçilirler. Komünist tek partilerin iktidarda olduğu ülkelerde, parti üyelerinin ve özellikle de parti yöneticilerinin ayrıcalıklı bir konumları vardır.

Komünist partilerin özellikleri nelerdir?

SIRA SİZDE

Faşist partiler, 1929 dünya ekonomik bunalımının yarattığı ortamda, paniğe kapılan orta sınıfların ve büyük sermaye çevrelerinin gereksinmelerine yanıt olarak önce Almanya ve İtalya’da doğdular. “Milis”ler üzerine kurulu, askeri türde bir örgütlenme modeli geliştirdiler. Yasaların elverdiği ülkelerde, üyeleri üniforma giyer, askeri bir eğitim görürler. Önderin emirlerine, tartışmasız tam bir “itaat” söz konusudur. Üyelerin partiye bağlılığı ve disiplin, komünist partilerden de daha güçlüdür. İdeolojinin önemi, önderin emir ve düşüncelerinden daha azdır.

Komünist tek partilerde **Stalin** benzeri önderlerin putlaştırılması, ideolojiye karşın, genel koşulların ve özellikle de parti yapısının bir ürünü olarak gerçekleşti. Oysa faşist partilerde önderin putlaştırılması ve hatta ideolojinin küçümsenmesi bilinçlidir. Komünist partiler belirli bir düşünce sistemini kafalara yerleştirmeye çalışırken, faşist ve nazi partiler, düşünmeden boyun eğmeyi ve uygulamayı kitlelere öğretmeye çalıştılar. İtalyan faşistlere göre, “*Mussolini her zaman haklı*”ydı. Nazizm ise “*Führer*” yani **Hitler**’i, Tanrı tarafından gönderilmiş olağanüstü bir kişi sayıyordu.

Komünist partilerin tersine, faşist ve nasyonal sosyalist partilerde, parti devletin üstünde değil, onun koruyucusudur ve devletle iç içedir. Temel görev, devleti silah zoruyla ele geçirmek ve ona faşist bir yapı kazandırdıktan sonra, bunun değişmesini gene silah zoruyla engellemektir. Parti devletin, daha doğrusu yeni “*kuru- lu düzen*”in bekçisidir.

Faşist partiler, 1929 dünya ekonomik bunalımının yarattığı ortamda, paniğe kapılan orta sınıfların ve büyük sermaye çevrelerinin gereksinmelerine yanıt olarak önce Almanya ve İtalya’da doğdular.

SIRA SİZDE

Faşist partilerin komünist partilerden farkları nelerdir?

William Sheridan Allen'in, Nazilerin Alman toplumunda nasıl yeni bir düzen getirdikleri konusundaki araştırmasında şu satırlar var: *“Toplumun yeniden düzenlenmesi, Nazi devriminin en önemli sonucu oldu. Tümünden düzenleme, bütün bağımsız toplumsal grupların ortadan kalkmasına kadar uzandı. İki ya da üç kişinin bir araya geldiği her durumda Führer hazır ve nazırdı (...) İnsan ilişkileri açısından toplumun varlığı sona erdi. Her birey artık başka bireylerle değil, doğrudan devletle ilişkiliydi ve Nazi şefi devletin kendisi haline gelmişti”*.

Tek partili sistemlerin ancak diktatörlükle bağdaştığı genel bir kanıdır. Komünist ve Faşist tek partiler, bu kanıyı doğrulayan örnekler olarak görülür. Ama bu durumun çok ünlü ve önemli bir istisnasını, *“Kemalist Tek Parti”* modeli oluşturmaktadır. Kemalist tek parti CHP ile komünist ve faşist tek partiler arasındaki fark yalnız ideolojik düzeyde görülmez. Hedefi yansıtan ideolojik farklılık, Kemalist tek partinin yapısında ve devlet içinde oynadığı rolde de önemli farklılıklar yaratır.

Kemalist tek partinin görevi, toplumu çoğulcu bir demokrasiye hazırlamaktır. Tek partili sistem, sürekli değil, sadece bir geçiş dönemi için öngörülmüştü. Başlangıçtaki memur-eşraf komiteleri görünümündeki *“ocak”* örgütlenmesine dayalı yapısı, totaliter partilerden çok kitle partilerine benziyordu. Partinin kapısı herkese açıktı.

Başka bir deyişle, **Atatürk**'ün tek partisi, dışında bulunmayan çoğulculuğu içinde taşıyordu. Geleceğin muhalefeti ve daha sonraki demokratik iktidarı da, gene oradan çıktı. Partinin ideolojisini yansıtan altı ilke Anayasada da yer aldığı halde, o ilkelere ters düşen iktidarların, *“tek parti anayasasından”* hemen hiç yakınmaları olmadı.

CHP, toplumu çok partili yaşama hazırlayan bir siyasal okul görevini yerine getirirken, faşizmin yükselme döneminden etkilenecek yapılan bazı yapısal değişiklik önerilerine, Atatürk kesin bir tutumla karşı çıkmıştı.

Kemalist tek parti CHP ile komünist ve faşist tek partiler arasındaki fark yalnız ideolojik düzeyde görülmez. Hedefi yansıtan ideolojik farklılık, Kemalist tek partinin yapısında ve devlet içinde oynadığı rolde de önemli farklılıklar yaratır.

SIRA SİZDE

Kemalist tek partinin diğer ülkelerde yer alan tek partilerden ayrılan özellikleri nelerdir?

İkili ve Çok Partili Sistemler

Asıl temel ayrımın, tek partili sistemlerle diğerleri arasında olduğunu görmüştük. Ancak iki partili sistemlerle çok partili sistemler arasında da bazı önemli farklılıklar bulunduğunu gözden uzak tutamayız. (ABD'deki gibi, “oy disiplini”nin bulunmadığı iki partili bir sistemin, gerçekte çok partili bir sistem gibi işlediği de unutulmamalıdır).

Çok partili sistemlerde, seçmen oyunu kullanırken, ülkeyi yönetecek olan hükümeti değil, kendi çıkar ve görüşlerini temsil edecek kişileri seçmiş olur. Çünkü hükümet, daha sonraki aşamada, partiler arasında yapılacak pazarlık ve uzlaşmalarla ortaya çıkacaktır.

İki partili sistemlerde ise, seçmen kendi görüşlerini tam olarak yansıtacak bir parti bulamayabilir. Ama oyunu verdiği partinin, kendini temsil etmesinden çok, ülkeyi yönetmesi için sandık başına gitmektedir. İki sistem arasında, seçimin anlamı değişmektedir.

SIRA SİZDE

Çok partili sistemlerde ve iki partili sistemlerde seçmen hangi açılardan farklı düşünür?

Fransa'da bugün parlamentoda ağırlığı olan çok sayıda parti var. Seçmen kendi görüşlerine çok yakın bir parti bulup seçebiliyor. Ama aynı zamanda, verdiği oyla hükümeti seçtiğinin de farkındadır. Çünkü seçimden sonra ya sol ya da sağ koalisyonun oluşacağını, kendi partisinin kimlerle ortaklığa gideceğini bilmektedir.

İngiltere'deki İşçi Partisi ile Tutucu Parti' nin yanı sıra Liberal Parti sürekli olarak ciddi oranda oy toplayabildiği halde, 1931'den bugüne kadar geçen süre içinde, hiçbir zaman iki büyük partiden birisinin çoğunluğu sağlamasını engelleyemedi. Son yıllarda kurulan Sosyal Demokrat Parti'nin bu durumu değiştirip değiştirmeyeceğini ise zaman gösterecek.

Ergun Özbudun, iki partili sistemin, şu üç koşulun bir araya gelmesiyle oluştuğunu söylüyor: “(a) Ancak iki parti, parlamentoda çoğunluk için mücadele edebilecek durumdadır; (b) Bunlardan hiç değilse biri, parlamentoda tek başına hükümet kurmasına yetecek bir çoğunluk kazanır; (c) İktidarın iki parti arasında el değiştirmesi olasılığı yüksektir”.

Siyasal mücadelenin temelde iki büyük parti arasında geçtiği ve hele ikisinin de uzun sayılmayacak dönemlerde iktidar şansına sahip bulundukları durumlarda, siyasal mücadelenin niteliğinde önemli değişiklikler ortaya çıkar. Bugünün muhalefeti kendisini yarının iktidarı olarak gördüğünden, ölçsüz vaatlerde bulunmama ya, gereğinden fazla sertleşmemeye özen gösterir. Yarının muhalefeti olacağını bilen iktidar da, attığı adımlarda ve muhalefete karşı tutumunda, ılımlı davranmak gereğini çoğunlukla hisseder.

İki büyük partinin dışında kalan siyasal akımların iktidar şansı bulunmadığından, daha sağda ve daha soldaki oyların başka yerlere gitme olasılığı düşüktür. Bu nedenle de, iktidara ulaşmak için, yelpazenin ortalarında yer alan oyları, “*yüzer gez*” oyları toplamak önem kazanmaktadır. Böylece, iki büyük partinin propagandaları ve dolayısıyla da çizgileri, ister istemez “*orta*” daki seçmenin eğilimlerine yaklaşmak zorundadır.

Siyasal mücadelenin temelde iki büyük parti arasında geçtiği ve hele ikisinin de uzun sayılmayacak dönemlerde iktidar şansına sahip bulundukları durumlarda, siyasal mücadelenin niteliğinde önemli değişiklikler ortaya çıkar.

İki partili sistemlerde siyasal partiler niçin ortadaki seçmenin eğilimlerine yaklaşırlar?

SIRA SİZDE

Siyasal partilerin, çeşitli toplum kesimlerinin siyasal temsilciliği işlevini yüklen-diklerini varsayarak, bir ülkedeki parti sayısının her şeyden önce o ülkedeki toplumsal bölünmeleri yansıttığı söylenebilir. Bu bölünmelerin başında, elbette ki sınıfsal olanlar gelir. Batı' da toprak soylulara (aristokrasi), kentsoylulara (burjuvazi) ve işçi sınıfına dayalı partiler ayrımından, emeğe ve sermayeye öncelik veren partiler ayrımına gidildiği gözlemleniyor. Çünkü zaman içinde, kentsoylularla, giderek gücünü yitiren toprak soylular arasında bir güç birliği doğdu. Ama kuşkusuz ki, toplumdaki tek önemli bölünmeyi sınıflar oluşturmaz. Dinsel bölünmeler ve bu arada laiklik yanlıları ve karşıtları da, siyasal partilerin sayısının artmasına zaman zaman katkıda bulunurlar.

Henüz uluslaşma sürecini tamamlayamamış, gelişmenin alt düzeylerinde bulunan ülkelere doğru gidildikçe, etnik ve bölgesel bölünmeler önem kazanmaya başlar. Bu bölünmeler, bazı durumlarda sınıfsal bölünmelerin bile önüne geçebilirler. Araştırmalar, Afrika'daki her dört siyasal partiden birisinin etnik grupların şeflerince oluşturulduğunu ortaya koyuyor. Büyük kabilelerin ayrı partiler kurdukları, ulusal düzeyde etkin partilerin kurulmasının çok zor olduğu ortamlarda, çok partili sistemlerin doğması kaçınılmazdır. Afrika'da, sadece tek bir yerleşme biriminde varlığını gösterebilen cüce partilere bile rastlanabiliyor.

Henüz uluslaşma sürecini tamamlayamamış, gelişmenin alt düzeylerinde bulunan ülkelere doğru gidildikçe, etnik ve bölgesel bölünmeler önem kazanmaya başlar.

Çeşitli toplumsal bölünmelerin yanı sıra, seçim sistemi gibi tamamen teknik gibi görünen bir etken, o ülkedeki parti sayısının ve dolayısıyla siyasal partiler sisteminin belirlenmesinde önemli bir rol oynayabilmektedir. Tek turlu çoğunluk sisteminin, daha çok iki büyük partiye şans tanıdığı, boşa gitmemesi istenen oyların iki büyük partide toplanmasının doğal olduğunu biliyoruz. Oysa iki turlu çoğunluk sistemi, ikinci turda işbirliği yapmak zorunda kalan ve dolayısıyla iki blokta toplanan, çok sayıda partiye olanak tanımaktadır. Çeşitli orantılı temsil sistemleri ise, küçük partilerin yaşama şansını arttırarak, çok partili bir siyasal yaşam yaratmaktadır. Bu tür bir çok partili sistemde, partileri daha seçim kampanyası sırasında başlayan bir işbirliğine zorlayıcı hiçbir öge yoktur.

SIRA SİZDE

Seçim sistemleri siyasal partiler sistemini nasıl etkiler?

Türkiye’de, tek turlu çoğunluk sisteminin büyük partinin keyfi yönetimine neden olabileceği görüldüğünden, 1960 sonrasında orantılı temsil sistemine geçildi. Orantılı temsil sistemiyle de, istikrarlı ve güçlü hükümetler kurulabildiği dönemler yaşandı. Zamanla, yaşanan toplumsal bunalım nedeniyle bölünmeler artınca, ortaya çıkan siyasal istikrarsızlığın çok partili sistemden kaynaklandığını düşünenler çoğaldı. 1980 sonrasındaki düzenlemelerle, orantılı temsile büyük barajlar konularak, yeniden iki partili bir sistem yaratılmak istendi. Seçim teknikleriyle oynayarak, zorlama ile yaratılacak az partili bir sistemin, beklenen siyasal ortamı sağlaması zordur.

PARTİLERİN İŞLEVLERİ

Artık Eski Yunan’da olduğu gibi, yurttaşları alanlara toplayıp, tüm siyasal kararları almalarını istemek olanağı yok. Doğrudan demokrasinin bugün de ancak çok önemli konularda kullanılabilen, belki son yöntemi niteliğindeki “*balk oylaması*”nda bile siyasal partiler belirli bir yönlendirme yapmaktadırlar. Toplum kalabalıklaştıkça, yönetenle yönetilen ayrımının belirginleştiğini ve yönetenle yönetilen arasındaki ilişkilerin kişisel olmaktan çıkıp kurumsallaşmaya başladığını görüyoruz. Siyasal iktidar örgütlenirken, siyasal iktidarı ele geçirmek ya da etkilemek isteyenlerin de örgütlenmeleri kaçınılmazdı. Yöneticilerin seçimini ve toplumdaki farklı çıkar ve görüşlerin temsili, siyasal partilerin aracılığı olmaksızın çözmek olanaksızdır.

SIRA SİZDE

Günümüzde neden doğrudan demokrasi uygulanamaz?**Çıkarların Temsili ve Bütünleşme**

Siyasal partilerin çağdaş siyasal rejimler içinde sahip oldukları en önemli işlev seçimlerle ilgilidir. Siyasal partiler bu işlevlerini iki aşamada yerine getirirler. Toplumda çok çeşitli çıkarlar ve farklı koşulları paylaşmaktan, farklı sorunlara sahip bulunmaktan doğan farklı görüşler, farklı siyasal düşünceler ve çözüm önerileri vardır. Tüm toplumu ilgilendiren konularda somut kararlara varılabilmesi için, farklı çıkar ve görüşlerden uzaklaşabilenlerin birleştirilmesi, tüm siyasal eğilimlerin birkaç ana seçeneğe indirgenmesi gerekir. İşte örgütlü ya da örgütsüz, çıkar gruplarının belirli seçenekler etrafında buluşturulması görevini siyasal partiler üstlenirler. Siyasal partilerin programları ve doğrultuları, bu çerçeve içinde oluşur. Ancak bu birinci aşamadan sonradır ki, yapılacak seçimler bir anlam ifade eder; seçimlerde yalnızca kişiler değil, onların izleyecekleri yol da seçilmiş olur.

Özbudun, çıkarların temsili açısından partileri üçe ayırıyor: “(a) *Pragmatik, pazarlıkçı partiler*; (b) *Mutlak değerlere yönelmiş ideolojik partiler*; (c) *Özgücü ve ya geleneksel partiler*”. Birinci grupta yer alan partiler, ideolojiye fazla önem vermeyen, daha çok somut sorunlara yönelmiş partilerdir. ABD ve İngiltere gibi, siyasal gerginliğin çok fazla olmadığı toplumlarda daha çok görülürler. Bunlar olabildiğince çok çıkar ve görüşü kendi içlerinde barındırmaya ve uzlaştırmaya çalışırlar. İki partili sistemlerde yer alan partiler, genellikle benzer bir yapıyı kazanmak zorundadırlar. Temsil ettikleri çıkarlar açısından katı davrandıkları takdirde, seçmen tabanları daralacak ve -ortak hükümetler de söz konusu olmadığı için- iktidar şansları yok olacaktır.

Örgütlü ya da örgütsüz, çıkar gruplarının belirli seçenekler etrafında buluşturulması görevini siyasal partiler üstlenirler. Siyasal partilerin programları ve doğrultuları, bu çerçeve içinde oluşur.

ABD ve İngiltere’deki partiler niçin pragmatik pazarlıkçı partilerdir?

SIRA SİZDE

Komünist, faşist, dinci ya da sosyalist partiler de ikinci grupta yer alırlar. Bunların ideolojilerinin sınırları oldukça belirgin ve önemli olduğu için, içlerinde barındırabilecekleri çıkar ve düşünce grupların sayısı sınırlıdır. Kendi ideolojileriyle bağdaşmayan kesimlere içlerinde yer verdikleri takdirde, niteliklerini yitirecekleri açıktır.

Üçüncü gruptaki partiler, çıkarların birleştirilmesinden çok, belirli bazı toplum kesimlerinin düşünce ve çıkarlarının dile getirilmesi işlevini üstlenmişlerdir. Genellikle etnik ya da dinsel azınlıklara dayalı olan bu partilere, uluslaşma süreçlerini henüz tamamlayamamış olan ülkelerde rastlama olasılığı yüksektir. Çoğulcu demokrasilerde de, parti sayısı arttıkça, özellikle ideolojik partiler çoğalır. Böylece her parti belirli toplum kesimlerinin temsilciliği görevini üstlenirken, yakın çıkarlar ve görüşler arasındaki uzlaştırma işlevi, ortak hükümetlerin kurulacağı daha sonraki aşamaya bırakılır.

Çıkarların uzlaştırılması açısından, toplumsal bölünmelerin sayısından çok, katılığı ya da yumuşaklığı önem taşır. Bölünmeler katılaştıkça uzlaşma zorlaşır, istikrarlı ve etkili hükümetler kurulamaz, uzun vadeli kararlar alınıp uygulamaya konamaz. Bu durumu yansıtan en iyi örneği de, günümüzün İtalyası oluşturmaktadır.

Partiler bir yandan çıkarları ve görüşleri birleştirerek temsil ederlerken, öte yandan da, o çıkar ve görüş sahiplerini yönlendirirler ve eğitirler. Onlara, olayları değerlendirmede kullanabilecekleri, belirli bir bakış açısı kazandırmaya çalışırlar. Üyeler ve yandaşlar, siyasal yaşama partilerinin gözlüğü ile bakar, partilerinin aracılığı ile siyasal sistemle bütünleşirler.

Çıkarların uzlaştırılması açısından, toplumsal bölünmelerin sayısından çok, katılığı ya da yumuşaklığı önem taşır.

Siyasal partilerin, üyeleri ve yandaşları üzerindeki etkileri nelerdir?

SIRA SİZDE

Siyasal Katılma

Eski Yunan demokrasisinde bile, on generalin ve bir başkomutanın seçiminde rol oynayan aristokrat ve demokrat partiler vardı. Nüfus artışının belirli boyutlara ulaştığı çağdaş devletlerde ise, genel ve hatta -köy ve mahalle düzeyi üstündeki- yerel seçimleri, siyasal partilerin aracılığı olmaksızın yapmak olanağı kalmamıştır. Partiler yüzlerce aday arasından bir ayıklama yaparak, “*ben şunlara kefilim*” diye sunmasaydı, belki de hiçbirini tanımadığı isimler arasında seçme yapmak durumunda kalan yurttaş için, sandık başına gitmenin hiçbir anlamı kalmazdı.

Doğrudan demokrasi olanaksızlaşıp temsili demokrasi zorunlu hale gelince, seçimler siyasal katılmanın vazgeçilmez bir ögesini oluşturmaya başlamıştır. Çağdaş baskı rejimlerinde de görüldüğü gibi, her seçim demokrasi anlamına gelmemekle birlikte, seçimsiz bir demokrasi de düşünülemez. Bu nedenle de, siyasal katılma-

Nüfus artışının belirli boyutlara ulaştığı çağdaş devletlerde genel ve hatta -köy ve mahalle düzeyi üstündeki- yerel seçimleri, siyasal partilerin aracılığı olmaksızın yapmak olanağı kalmamıştır.

nın öncelikli ögesi olan seçimlerin yapılması açısından, siyasal partilerin oynadığı rol çok önemlidir. Siyasal sistemin işlemesi bakımından gerekli ve hatta zorunlu olan çok sayıdaki görevi yerine getirecek kişilerin seçiminde, siyasal partilerin oynadıkları rolü, bazı siyaset bilimciler, partilerin “*siyasal devşirme*” işlevi olarak nitelendirirler. ABD’de siyasal partilerin, yalnızca aday saptama ve seçim kampanyası yürütme konusunda bir işlevleri olduğu söylenebilir ki, bu da konunun taşıdığı önemi gösterir.

SIRA SİZDE

Temsili demokrasinin yaygınlaşmasıyla seçimler arasında nasıl bir ilişki vardır?

Aday saptamanın önem derecesi, parti sistemine ve seçim sistemine bağlı olarak değişmektedir. Tek partili sistemlerde seçimler resmi adayların onaylanmasından ibaret bir formalite olduğu için, adayların saptanmasındaki önem en üst düzeye çıkar. Karma liste ya da tercihlili oy uygulamasının pratikte işlemediği durumlarda, büyük partilerin listelerinde ön sıralarda yer alanlar, seçilmeyi garantilemiş sayılırlar. Bir siyaset bilimcinin; “*Aday gösterme yetkisi kimdeyse, partinin sahibi de odur.*” sözündeki gerçek payı büyüktür. Bu yetki, bazı partilerde tüm seçmenlere, bazılarında tüm üyelere, bazılarında yerel örgütlerin yöneticilerine, bazılarında ise merkez yöneticilerine tanınmıştır. Bu arada birtakım karma uygulamalara da rastlanabilir.

Türkiye’de 1960’a kadar geçerli olan, yerel örgüt yönetim kurullarının il düzeyinde aday listesi oluşturma uygulaması, 1960’tan sonra daha demokratikleşti ve “delege”lerin katıldığı ön seçim uygulaması yaygınlaştı. Genel merkezler ise, belirli bir “merkez kontenjanı”yla yetinmek zorunda kaldılar. Ama, seçilecek parlamenter sayısından daha az aday adayının bulunması durumunda, o seçim çevresindeki aday listesini saptama yetkisinin yasayla genel merkeze tanınmış olmasını, bazı otoriter yapılı partiler kötüye kullandılar. Aday listelerini ön seçimsiz belirleme yolunu seçtiler.

SIRA SİZDE

Türkiye’de adaylar nasıl belirlenmektedir?

Adayların saptanması aşamasından sonra, o adayların seçilmesini sağlamak konusunda siyasal partilerin oynadıkları rol de çok önemlidir. Çağdaş toplumlarda, siyasal partilerin örgütlü desteği olmadan seçilebilmek son derece zor bir iştir. Partiler hem seçim kampanyalarını düzenler, hem de finansmanı sağlarlar. Ekonomik bakımdan güçlü toplum kesimlerinin temsilciliğini yapan parti ve adayların “*aşırı eşitsizlik*” yaratmalarını önlemek amacıyla, bazı ülkeler, partilere yapılan yardımları ve parti harcamalarını sıkı bir denetim altına almak gereğini duymuşlardır. Ama bundan daha etkili olan yol, belirli bir sınırın üzerinde oy toplayabilen partilere devlet bütçesinden yardım yapılmasıdır. Sendika ve kooperatif birliklerince parasal açıdan desteklenebilen, çok sayıda üyeden düzenli biçimde ödenti toplayabilen partiler ise, en sağlıklı dengeyi bizzat yaratabilmişlerdir.

Tek işlevi seçimlerde aracılık yapmak olan parti modeliyle, bireyin doğumundan ölümüne kadarki tüm toplumsal yaşamını düzenleme görevini üstlenen totaliter partiler arasında, belirli bir yelpaze oluşmuştur. Yurttaşın ancak seçimden seçime, sadece oy yoluyla siyasal yaşama katılmasıyla yetinen bir demokrasi anlayışının gerilerde kaldığı söylenebilir. Çağımızdaki en gelişmiş demokrasilerin, yurttaşları günlük toplumsal yaşamın her düzeyinde, kendileriyle ilgili kararların alınma-

sına katılmaya özendirdiklerini görüyoruz. Böylece, Sigmaund Neumann'ın deyişiyle, “*bireysel temsil*” partilerinden, “*demokratik bütünleşme*” partilerine geçilmiş olmaktadır.

Ekonomik bakımdan güçlü toplum kesimlerinin temsilciliğini yapan parti ve adayların “aşırı eşitsizlik” yaratmalarını önlemek amacıyla, bazı ülkeler, partilere yapılan yardımları ve parti harcamalarını sıkı bir denetim altına almak gereğini duymuşlardır.

Neumann’a göre; birinci tür partilerin en önemli işlevi temsilcilerin seçimidir. Seçilen kişi, artık kendi vicdanına göre istediği gibi kullanabileceği bir yetkiye sahip sayılır. Oysa ikinci türden partilerin amacı, üyelerinin tüm toplumsal sorunların çözümüne katılmalarını sağlamaktır. Demokratik katılımı en üst düzeye çıkarıp doğrudan demokrasiye yaklaşma çabalarıyla, totaliter partilerin baskıya dayalı bütünleştirme yöntemleri arasında ise çok temel bir fark vardır. Komünist, faşist ve nasyonal-sosyalist rejimlerin tersine, demokratik katılımın artmasına çok önem veren demokratik sol ve sosyal-demokrat partilerin ağırlık taşıdıkları İskandinav ülkelerinde en ileri demokratik ortamlara ulaşılabilir.

Partiler, devlet yönetimi açısından, iktidarda olsun muhalefette olsun önemli bir işlevi yerine getirirler; yönetenler ile yönetilenler arasındaki boşluğu doldurmayı amaçlarlar. Bir yandan, siyasal kararları etkilemek amacıyla, kendi toplumsal tabanlarının eğilimlerini ve sorunlarını bir süzgeçten geçirerek aşağıdan yukarıya doğru saptarlar; öte yandan da, çeşitli düzeylerde alınan siyasal kararların anlamını ve önemini kitlelere iletmek için çaba gösterirler. Bir emmebasma tulumba görünümündeki bu sürecin iyi işlemesi, siyasal yaşamın sağlıklı olmasını sağlayacak en önemli öğelerden birisidir. Siyasal partiler, bu işlevlerini yerine getirirken, aynı zamanda siyasal toplumsallaşmaya da büyük katkıda bulunmuş olurlar.

Siyasal partilerin günümüz toplumlarında temel işlevleri nelerdir?

SIRA SİZDE

Özet

Siyasal çatışma kişiler arasında olduğu kadar örgütler arasında da gerçekleşir. Bu örgütler, siyasal partiler ve baskı gruplarıdır. Eski Yunan'da bile görülen siyasal partiler çağdaş anlamda 19. yüzyılda Avrupa'da doğdu. Genellikle ekonomik bakımdan güçlü kesimlerin temsilcilerinden oluşan bu partilere kadro partileri denmiştir. İşçi sınıfının mücadelesinden sonra kitle partileri çıkmıştır. Bunlar çok sayıda ve ekonomik yönden genellikle güçsüz üyelerden oluşmuşlardır. Kitle partileri bir tür siyasal okul görevini yaparak üyelerini eğitmişlerdir. Siyasal partilerin temel gücü, öncelikle dayandıkları toplum kesimleridir. Parti yöneticileri ve önderler, her zaman tabanın toplumsal anlamda temsilcileri değildir. Solcu parti yöneticileri işçilerden çok öğretmen ve yazar gibi aydınlardır. Ülkemizde ilk siyasal parti ordu ile iç içe faaliyet gösteren İttihat Terakki Cemiyetiydi. Mustafa Kemal kurduğu Halk Fırkası, Cumhuriyet Halk Partisi adını alarak siyasal yaşamda yerini alırken İttihat Terakki'nin kadrolarından yararlandı. Çok partili döneme kendi iradesiyle geçen ülke 1950'de Demokrat Parti'yi iktidar yaptı. 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ardından partilerin ocak-bucak teşkilatlarının kapatılması ve yasaklanması bugün bile toplumsal tabanla parti yönetimleri arasında güçlü bir iletişim kuracak bir yapıdan bir kurumdan siyasal yaşantımızı yoksun bırakmıştır. 12 Eylül sonrası siyasal partilerin kapatılması ve yeni kadroların göreve getirilmesi çabaları da istenen sonucu vermemiştir.

Siyasal sistemler; tek partili sistemler ve birden çok partili sistemler olarak ayrılabilir. Tek partili modelde komünist parti veya faşist parti iş başındadır. Komünist partiler hücre şeklinde örgütlenir. Parti merkez organı her şeye hakimdir. Faşist partiler 1929 ekonomik buhranından sonra panik ortamında Almanya ve İtalya'da doğdular. Lider ve parti disiplini her şeyin önünde gelir. Askeri düşünce ve uygulamalar ön plandadır. Parti devletin üstünde değildir. Devletle özdeştir. Atatürk'ün CHP'si ise özel bir geçiş döneminin tek partisidir. Komünist ve faşist partilerle benzerliği yoktur. Ülkelerin özelliklerine göre tek parti dışındaki sistemler iki partili ve çok partili olarak karşımıza çıkarlar. Siyasal partiler seçimler yoluyla vatandaşların siyasal yaşama katılımını sağlarlar. Partiler bir yandan toplumdaki değişik çıkar ve görüşleri birleştirirler. Bir yandan da üye açısından en önemli işlev, yönetilenler ile yönetenler arasındaki boşluğu doldurmaktır. Siyasal toplumsallaşmaya büyük katkısı olan siyasal partiler, sağlıklı bir siyasal yaşamın ve demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır.

Kendimizi Sınayalım

1. 19. yüzyılda doğan ilk siyasal partilere aşağıdaki adlandırmalardan hangisi yapılmıştır?

- Kitle partileri
- Sınıf partileri
- Lider partileri
- Kadro partileri
- Takım partileri

2. Kitle partilerinin temel örgüt birimi aşağıdakilerden hangisidir?

- Komite
- Konsey
- Kurul
- Ocak
- Parti meclisi

3. Osmanlı İmparatorluğu döneminde siyasal parti niteliğine uygun ilk örgüt olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, tek parti egemenliğini aşağıdaki güçlerden hangisine borçludur?

- Doğrudan halka
- Loncalara
- Toprak sahiplerine
- Azınlıklara
- Orduya

4. Komünist partilerin temel örgütlenmesi aşağıdaki birimlerden hangisiyle sağlanır?

- Ocak
- Kurul
- Komite
- Meclis
- Hücre

5. ABD'de siyasal parti adayları nasıl saptanmaktadır?

- Karma liste yoluyla
- Tercihli oy uygulamasıyla
- Partili seçmenlerin tercihiyle
- Genel merkez tercihiyle
- Kontenjan yöntemiyle

6. Çağdaş anlamda siyasal partiler ilk kez nerede doğmuştur?

- Batı Avrupa'da
- ABD'de
- Türkiye'de
- Doğu Avrupa'da
- Avustralya'da

7. Aşağıdakilerden hangisi kitle partilerinin özelliklerinden biri değildir?

- Etkinlikleri süreklidir.
- Yaygın etkinlikte bulunurlar.
- Parti genel meclisi ile meclis grubu arasında bir denge vardır.
- Meclisteki parti grubu içinde sıkı bir oy disiplini bulunur.
- Temel örgüt birimi komitelerdir.

8. Üyelerinin niteliğine en çok önem veren partiler hangileridir?

- Demokratik partiler
- Totaliter partiler
- Kitle partileri
- Halk partileri
- İşçi partileri

9. Aşağıdakilerden hangisi sol partilerin özelliklerinden biri değildir?

- Düzeni değiştirme iddiası taşırlar.
- İdeoloji ve yapısal tutarlılık önem taşır.
- Toplumsal-ekonomik düzeni olduğu gibi kabullenirler.
- Programlarının kitlelerde umut yaratması gerekir.
- Örgüt, önder ve yönetici kadrolarıyla güven veremelidirler.

10. Genellikle eğitim ve gelir düzeyi daha yüksek, bireyci eğilimleri daha gelişmiş siyaset adamlarına sahip olan ve güçlü parti disiplininin hoşlanmayan parti tipi aşağıdakilerden hangisidir?

- Sol partiler
- Demokrat partiler
- İşçi partileri
- Tutucu partiler
- Köylü partileri

Yaşamın İçinden

FAALİYETLERİNİ SÜRDÜREN SİYASİ PARTİLER

Parti Adı	Kuruluş tarihi	Genel Başkanı
1 Anavatan Partisi	ANAP 20.05.1983	Nesrin NAS
2 Doğru Yol Partisi	DYP 23.06.1983	Mehmet Kemal AĞAR
3 Milliyetçi Hareket Partisi (1)	MHP 07.07.1983	Devlet BAHÇELİ
4 Demokratik Sol Parti	DSP 14.11.1985	Bülent ECEVİT
5 İşçi Partisi	İP 02.03.1992	Doğu PERİNÇEK
6 Cumhuriyet Halk Partisi (2)	CHP 09.09.1992	Deniz BAYKAL
7 Millet Partisi	22.11.1992	Aykut EDİBALI
8 Genç Parti (3)	GP 23.11.1992	Cem Cengiz UZAN
9 Demokrat Parti	29.11.1992	İsmet HACISALİHOĞLU
10 Türkiye Sosyalist İşçi Partisi	TSİP 03.01.1993	Mehmet SÜMBÜL
11 Büyük Birlik Partisi	BBP 29.01.1993	Muhsin YAZICIOĞLU
12 Anayol Partisi	05.05.1994	Gürkan BAŞER
13 Özgürlük ve Dayanış. Partisi	ÖDP 08.06.1994	Hayri KOZANOĞLU
14 Liberal Demokrat Parti	LDP 26.07.1994	Ercan ÇALI
15 Adalet Partisi	11.04.1995	Bülent Şimşek ÖZÇELİK
16 Büyük Adalet Partisi	12.04.1995	Mehmet Beşir BİLGİÇ
17 Türkiye Adalet Partisi	12.04.1995	Mehmet YORGANCIOĞLU
18 Türkiye Özgürlüğü ile Mutludur	29.07.1996	Murat DİLMEN
19 Emek Partisi	26.11.1996	Abdullah Levent TÜZEL
20 Demokrat Türkiye Partisi	DTP 07.01.1997	Sema KÜÇÜKSÖZ
21 Devrimci Sosyalist İşçi Partisi	25.04.1997	Şevket Doğan TARKAN
22 Demokratik Halk Partisi	DEHAP 24.10.1997	Tuncer BAKIRHAN
23 Ulusal Birlik Partisi	23.10.1998	Fehmi KURAL
24 Aydınlik Türkiye Partisi	ATP 27.11.1998	Ahmet Bican ERCİLASUN
25 Sosyalist Birlik Hareketi	05.08.1999	Nihat ÇAĞLI
26 Demokrat Halk Partisi	DHP 15.12.1999	Mahmut İhsan ÖZGEN
27 Gönül Birliği Yeşiller Partisi	GBYP 03.11.2000	Eşref YAZICIOĞLU
28 Varlığımız Partisi	VARLIK 11.05.2001	Köksal SATIR
29 Eşitlik Partisi	EP 25.05.2001	Bektaş ÇELEBİ
30 Saadet Partisi	SP 20.07.2001	
31 Ulusal Muhtariyet Partisi	UMP 13.08.2001	Fehmi ÖZTÜRK
32 Adalet ve Kalkınma Partisi	AKP 14.08.2001	Recep Tayyip ERDOĞAN
33 Lider Türkiye Partisi	LTP 03.09.2001	Mustafa ÖZMAN
34 Bağımsız Türkiye Partisi	BTP 25.09.2001	Haydar BAŞ
35 Türkiye Komünist Partisi	TKP 11.11.2001	Aydemir GÜLER
36 Sosyal Demokrat Partisi	SDP 29.11.2001	Nihat DEMİR
37 Çözüm Partisi	ÇP 25.12.2001	Nazım KOCAMAN
38 Toplumcu Demokratik Parti	TDP 28.01.2002	Sema PIŞKINSÜT
39 Hak ve Öz. Partisi	HAK-PAR 11.02.2002	Abdülmelik FIRAT
40 Yurt Partisi	14.03.2002	Sadettin Tantan
41 Sosyal Demokrat Halk Partisi	SHP 24.05.2002	Murat KARAYALÇIN
42 Cumhuriyetçi Demok. Parb	CDP 19.07.2002	Yekta Güngör ÖZDEN
43 Yeni Türkiye	YP 22.07.2002	İsmail CEM
44 Bağımsız Cumhuriyet Partisi	BCP 24.07.2002	Mümtaz SOYSAL
45 Sosyalist Demokrasi Partisi	SDP 28.08.2002	Akın BİRDAL
46 Son Çağrı Partisi	SÇP 29.08.2002	Çetin SAKAOĞLU
47 Sağduyu Partisi	04.09.2002	Mehmet Yücel AĞARGÜN
48 Özgür Toplum Partisi	06.06.2003	Ahmet Turan DEMİR
49 Cum. Dem. Türkiye Partisi	CDTP 03.09.2003	Serap GÜLHAN

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b. Partilerin Yapısı bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
2. d. Partilerin Yapısı bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
3. e. Türkiye'de Siyasal Partiler bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
4. e. Parti Sistemleri konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. c. Siyasal Katılma bölümünü yeniden geçirin.
6. a. Partilerin Yapısı bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
7. e. Partilerin Örgütleri kısmını yeniden gözden geçiriniz.
8. b. Parti Sistemleri bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
9. c. Partilerin Örgütleri kısmını yeniden gözden geçiriniz.
10. d. İkili ve Çok Partili Sistemler kısmını yeniden gözden geçiriniz.

Ülkemizdeki mevcut siyasal partilerinin çokluğunu Türkiye siyaset koşulları içinde tartışınız.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- ABADAN-UNAT, Nermin. **Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, SBF Yayınları, Ankara, 1966.
- ARASLI, Oya. **Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekili Adaylığı**, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972.
- BOSUTER, Kudret. **Türk Siyasal Partiler Sisteminde Parti İçi Demokrasi**, Ulusal Basımevi, Ankara, 1969.
- CHARLOT, Jean. **Les Partis Politiques (Textes reunis et presentes)**, Armand Collin, Paris, 1971.
- DUVERGER, Maurice. **Siyasal Partiler (Çev. E. Özbudun)** A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970.
- ELDERSVELD, S.J. **Political Parties: A Behavioral Analysis**, Rand-McNally, Chicago, 1964.
- KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer. **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970.
- MICHELS, Roberto. **Les Partis Politiques, (Traduit par S. Jankelevitch)**, Flammarion, Paris, 1971.
- ÖZBUDUN, Ergun. **Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma**, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974.
- ÖZBUDUN, Ergun. **Siyasal Partiler**, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1974.
- ÖZBUDUN, Ergun. **Parti Disiplini (Batı Demokrasilerinde ve Türkiye’de)**, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968.
- PAYASLIOĞLU, Arif. **Siyasi Partiler**, SBF Yayınları, Ankara, 1952.
- TEZİÇ, Erdoğan. **Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976.
- TUNAYA, Tarık Zafer. **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1952.
- TUNAYA, Tarık Zafer. **Türkiye’de Siyasal Partiler (6. Cilt)**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984.

8

Siyasal Güç Olarak Baskı Grupları

Günümüzde “yurttaşlık” tartışmaları siyaset bilimi literatüründe yoğunlukla yapılmaktadır. Aristo zamanımızdan yüzyıllarca önce kimlerin yurttaş sayılması gerektiği ile ilgili bakın neler söylemiş:

“Bir yurttaş, gerçekten, “devlet yönetimine katılma yeteneği ve olanağı bulunan bir kimse” midir yoksa işçileri de yurttaş sayacak mıyız? Eğer sayarsak, yönetimden pay alamadıkları halde, onlara da yurttaş adını verirsek, o zaman yurttaşın iyiliği her yurttaşın iyiliği olmaktan çıkacaktır, çünkü işçi buna sahip değildir ve o da yurttaştır. Öte yandan yurttaş değilse nereye gidecek? Yerleşmiş bir yabancı ya da gelip geçen bir gezgin değildi; onu toplumun hangi katına koymamız gerekiyor? Belki böyle bir akıl yürütme, bizi ilk başta sanılabileceği kadar saçma sonuçlara götürmemektedir. Örneğin, köleler de yukarıda anlatılan katlardan herhangi birine girmezler, azatlılar da öyle. Devletin var olması için bulunması gereken bütün insanlara yurttaş demeliyiz diye bir düşüncüyü bir an bile aklımızdan geçirmiyoruz. Çocuklar da ergin adamlar kadar gereklidir, fakat yukarıda söylediğimiz üzere, onlara ancak koşullu bir anlamda yurttaş denilebilir. Eski zamanlarda belli birtakım ülkelerde, işçi sınıfı kölelerle ya da yabancılarla eşit sayılırdı, çoğu yerlerde durumları genellikle bala böyledir. Fakat en iyi devlet, işçiye yurttaş yapmaz. İşçi yurttaş olarsa bile o zamanda yurttaşın iyiliği dediğimiz şey herkese ya da yalnız özgür kimselere yakıştırılamaz, ancak gerçekte her türlü aşağılık işlerden kurtulmuş bulunanlara özgü olur.

(Kaynak: Aristo, **Politika**, Remzi Kitabevi, 1975)

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- *siyasal güç odaklarından birisi olarak baskı gruplarının yapısı ve türlerini açıklayabilecek,*
- *baskı gruplarının işlevleri, araçları ve yöntemlerini tanımlayabilecek,*
- *ordu ve siyasal yaşam ilişkisini, çeşitli ülke örnekleri ile birlikte tartışabileceksiniz.*

Anahtar Kavramlar

- *Baskı grubu*
- *Çıkar grubu*
- *Teknokrasi*
- *Bürokrasi*

İçindekiler

- *GİRİŞ*
- *BASKI GRUPLARININ GENEL ÇERÇEVESİ*
 - *Baskı Gruplarının Yapısı ve Türleri*
 - *Baskı Gruplarının İşlevleri, Araçları ve Yöntemleri*
 - *Toplumsal Sınıflara Dayalı Baskı Grupları*
- *SİYASAL AMAÇLA ÖRGÜTLENMEMİŞ GÜÇ ODAKLARI*
 - *Ordu*
 - *Bürokrasi ve Teknokrasi*

GİRİŞ

Baskı grupları siyasal partilerin tersine iktidarı doğrudan ele geçirmek amacını taşımazlar. Siyasal iktidarı dışarıdan etkileyerek, kendi çıkarları ya da görüşleri doğrultusunda kararlar alınmasını ve uygulamalar yapılmasını sağlamaya çalışırlar. Kendiliklerinden var olan çıkar grupları, örgütlendikleri zaman baskı grubuna dönüşmüş olurlar.

Baskı gruplarının yapılarını, türlerini, işlevlerini, siyasal iktidarı etkilemek için kullandıkları araç ve yöntemleri, sınıfsal kökenli baskı gruplarını inceleyeceğiz. Siyasal baskı amacıyla örgütlenmiş olmadıkları halde, önemli baskı gücüne sahip oldu, bürokrasi ve teknokrasi üzerinde de ayrıca duracağız.

Baskı grupları ile çıkar grupları arasındaki ilişki nedir? Tartışınız.

SIRA SİZDE

BASKI GRUPLARININ GENEL ÇERÇEVESİ

Baskı gruplarının yapıları ve türleri, bir yandan üyelerinin toplumsal konumlarıyla, öte yandan da içinde bulundukları siyasal rejimin özellikleriyle bağlantılıdır. İşlevleri ve siyasal iktidarı etkilemek için kullandıkları yöntemler de bazen birbirlerine benzerken, çoğunlukla yapısal özelliklerinden, yani türlerinden kaynaklanan farklılıklar kazanır.

Baskı gruplarının işlevleri ve siyasal iktidarı etkilemek için kullandıkları yöntemler de bazen birbirlerine benzerken, çoğunlukla yapısal özelliklerinden, yani türlerinden kaynaklanan farklılıklar kazanır.

Baskı Gruplarının Yapısı ve Türleri

Siyasal partiler açısından gözlemlediğimiz yapısal farklılıklar, baskı grupları için de geçerlidir. Kadro ve kitle baskı gruplarının yanı sıra, otoriter yapıdaki baskı gruplarına da rastlıyoruz.

Baskı gruplarının yapıları ile üyelerinin toplumsal konumları arasında sıkı bir bağlantı vardır. Ekonomik bakımdan güçsüz toplum kesimlerinin oluşturdukları baskı grupları, güçlerini üyelerinin sayısal çokluğundan ve örgütlenme düzeylerinden alırlar. Üye sayısının çokluğu, disiplinli bir örgütlenmeyi ve belirli bir bürokratik yapıyı zorunlu kılar.

Kitle baskı gruplarının en iyi örneğini, işçi sendikaları oluşturur. Esnaf ve çiftçi örgütleri başta olmak üzere, toplumsal tabanı geniş olan çeşitli meslek kuruluşları da, genellikle işçi sendikalarına benzer bir biçimde örgütlenirler. Ama kitle baskı grupları, sadece meslek çıkarlarını savunmaya yönelik sınıfsal örgütlerden ibaret değildir. Örneğin gençlik örgütleri ile “Eski Muharıpler Derneği” gibi örgütler de, benzer yapıdadırlar.

Gücünü üyelerinin sayısından ya da örgütlenme düzeyinden çok üyelerinin niteliklerinden alan baskı gruplarını, kadro baskı grupları olarak adlandırabiliriz. Üyelerinin ekonomik güçleri veya ekonomik etkenlerden bağımsız olarak toplumda sahip oldukları etki düzeyi, kadro baskı gruplarının ortak özelliğidir. Bu tür baskı gruplarının başında, işveren örgütleri gelir. Ama örneğin; Mülkiyeliler Birliği, Mason Derneği ya da 1960'larda siyasal yaşamı azımsanmayacak bir düzeyde etkileyebilen Sosyalist Kültür Derneği, birer işveren kuruluşu olmadıkları halde, üyelerinin niteliklerinden gelen ağırlıklarıyla, kadro baskı grubu özelliği gösterirler.

Gücünü üyelerinin sayısından ya da örgütlenme düzeyinden çok üyelerinin niteliklerinden alan baskı grupları, kadro baskı grupları olarak adlandırılır.

Otoriter-totaliter baskı grubu yapısına, özellikle faşist eğilimli örgütlerde rastlanır. Faşist ve nasyonal-sosyalist partilerin askeri yapısı, onların bir çeşit kolu ya da paralel kitle örgütleyicisi durumundaki bu kuruluşlara da yansır. Katı bir disiplin ve merkez otoritesine boyun eğme esastır. 12 Eylül öncesi dönemde, bu yapıdaki baskı gruplarına, öncelikle gençlik kesimlerinde rastlanmıştır.

Otoriter özellikleri bazı durumlarda daha az belirgin olmakla birlikte, totaliter özellikleri ağır basan kitle örgütlenmeleri, komünizm ideolojisi etrafında da sık sık görülebilir. Bunlar da, açık veya gizli komünist partilerinin birer uzantısı olarak çalışırlar. Bazı toplum kesimlerini, mesleksel görünümlü veya gençlik yada kadın kuruluşu niteliğindeki bir örgüte çekmek, doğrudan komünist partisine çekmekten çok daha kolaydır. Bu aracı örgütlerde, bir yandan kitle eylemleri çerçevesinde kişiler yönlendirilirken, öte yandan da, belirli bir eğitim ve süzgeçten geçenler partiye kazandırılırlar.

Aslında çeşitli baskı gruplarından yararlanmak çabasının, yalnızca totaliter partilere özgü bir durum olduğunu söyleyemeyiz. Kadro partileri de dahil, hemen tüm çağdaş partiler, baskı gruplarının yönetiminde etkili olmaya ya da partinin doğrultusunda bazı baskı grupları oluşturmaya çalışırlar. Bu durum, tüm baskı gruplarının, partilerin bir uydu ya da uzantısı oldukları anlamına gelmez. Nasıl ki, herhangi bir partinin dümen suyundan ayrılmayan baskı grupları olduğu gibi, partilere karşı tamamen bağımsız baskı grupları da vardır. Geri kalan baskı gruplarının ise, herhangi bir siyasal parti ile ilişkisi derece derece az ya da çoktur. Ama bu arada, doğrudan ya da dolaylı olarak baskı gruplarına bağlı partilerin de bulunduğunu unutmamalıyız.

SIRA SİZDE

Baskı gruplarının siyasal partilerle ilişkileri hangi şekillerde ortaya çıkabilir?

Kendilerine bağlı baskı grupları oluşturma yoluna ilk giden partiler, sosyalist ve komünist partiler oldular. Arkasından diğer partiler de onları taklit etmeye çalıştılar. Nasıl ki, sol partilerin işçi sendikaları içinde etkili olmak için mücadele vermeleri doğalsa, sağcı partilerin de örneğin, işveren kuruluşlarının yönetimini ele geçirme çabasında olmalarını doğal karşılamak gerekir. Ama, gençlik ve kadın kolları dışında, partilere açıktan organik bağla kenetlenmiş baskı gruplarına çoğulcu sistemlerde pek rastlanmaz. Çünkü bu durumu sağlamak zor olduğu gibi, bazı durumlarda, açık bir bağlantının sakıncaları da vardır. İki kuruluş arasındaki bağlantı, genellikle, parti üyelerinin veya yandaşlarının o baskı grubu içinde yönetici konumlarına gelmesi yoluyla, dolaylı bir biçimde sağlanır.

Baskı gruplarına bağlı parti konusunda en ünlü örneği İngiliz İşçi Partisi oluşturur. 1927 yılına kadar parti, sendikaların, kooperatiflerin ve sosyalist derneklerin delegelerinden ibaretti. O tarihten bu yana “doğrudan üyelik” kavramının gelişmesine karşın, işçi sendikaları bu partinin yönetiminde egemen olmayı sürdürdüler.

Sağcı partilerin sermaye gruplarıyla bağlantıları genellikle daha kapalı ve dolaylıdır. Seçmen kitlesi içindeki, ücretli toplum kesimlerinin büyük ağırlığı göz önüne alınarak, partinin sermaye çevrelerini temsil ettiği görüntüsü, açıktan verilmemeye çalışılır. Ama birçok Latin Amerika ülkesi örneğinde görüldüğü gibi, sağcı partilerin sanayici ve büyük toprak sahiplerinin oluşturdıkları baskı gruplarının açık uzantısı olabildiklerini biliyoruz.

Baskı grupları arasında, çıkarları veya düşünceleri savunmayı ön plana almalarına göre yapılan bir ayrıma da rastlanır. Çıkarlarla düşünceler arasında ayrım yapmanın her zaman kolay olmadığını bilmekle birlikte, dinsel ya da ideolojik kökenli derneklerle, meslek gruplarının oluşturdıkları örgütlenmeleri birbirinden ayırmak olanaklıdır.

Bir başka ayrım ise, özel ve kamusal baskı grupları arasındadır. Kamusal baskı gruplarını da bazı siyasal bilimciler “askeri” ve “sivil” olarak ikiye ayırırlar. Özellikle bunalım dönemlerinde, ordunun siyasal yaşamdaki rolünün hangi boyutlara va-

Gençlik ve kadın kolları dışında, partilere açıktan organik bağla kenetlenmiş baskı gruplarına çoğulcu sistemlerde pek rastlanmaz. Çünkü bu durumu sağlamak zor olduğu gibi, bazı durumlarda, açık bir bağlantının sakıncaları da vardır.

rabileceğini biliyoruz. Daha az görülür olmakla birlikte, devlet bürokrasisinin çeşitli kesimleri de, önemi zaman zaman azalan ya da artan ölçüde baskı olanaklarına sahiptirler.

Kamusal baskı grupları kaç ana grupta gözden geçirilebilir?

SIRA SİZDE

Baskı Gruplarının İşlevleri, Araçları ve Yöntemleri

Baskı grupları, kendi toplumsal tabanlarının çıkar ve görüşlerini dile getirirler, siyasal karar organlarına iletirler. Uyuşabilecek niteliktekileri birleştirip, ortak hedeflere dönüştürme işlevi ise, siyasal partilere aittir. Yalnızca tek bir çıkar ya da inanç grubuna dayalı, bir baskı grubu gibi işleyen partilere kolaylıkla rastlanamaz. Bu nedenle de, baskı grupları ile siyasal partileri, özellikle çoğulcu demokrasilerde birbirlerinin işlevini tamamlayan, kolaylaştıran kurumlar olarak görmek gerekir.

Jean Meynaud, baskı gruplarının temel işlevlerini üçe ayırarak inceliyor: Karar organlarına, sorunlarıyla ilgili olarak ayrıntılı bilgiler vermek; alınan kararlara üyelerinin rızasını sağlamak; ve tabanlarındaki genel eğilimleri yönlendirip, akılcı çözüm önerilerine dönüştürmek. Baskı gruplarının, kamu yönetimine sunmak üzere yaptıkları ayrıntılı hazırlıklar olmazsa, alınacak kararlardaki hata payı artabilir. Alınan kararları ve girişimleri, üyelerine anlatmaları ve uyulmasını istemeleri, toplumsal uzlaşmaya katkıda bulunur. Eğilimlerin yönlendirmesi ise, düzensiz ve kolaylıkla şiddete kayabilececek eylemleri önler.

Düzene en karşı gibi görünen baskı grupları bile, kendilerine, çıkarlarını ve görüşlerini yasal yollardan savunmak olanakları tanındığı ölçüde, istemeden düzene hizmet etmiş olurlar. Çünkü üyelerinin sistemle uyuşmasını kolaylaştırırlar. **Georges Lavau**'nın da vurguladığı gibi, benzer bir durum, siyasal partiler için de söz konusudur:

“Siyasal sisteme ve o sistemin değerlerine kuramsal olarak karşı olan bazı partiler, bir yandan sistem için tabammül edilebilir bir sıkıntı oluştururken, aynı zamanda, söz konusu sistemin bazı öğelerinin korunabilmesine, dolaylı olarak katkıda bulunabilirler. (...) Fransız Komünist Partisi, gerçekte, siyasal sistemin bazı öğelerinin meşrulaşmasına ve süreklilik kazanmasına dolaylı olarak; istemeden katkıda bulunmuştur”.

Bu örnekte de görüldüğü gibi, nasıl ki “devrimci” bir parti istemeden kurulu düzenin işlemesine ve korunmasına yardımcı olabiliyorsa, düzen karşıtı baskı grupları da, benzer bir işlevi yerine getirebilirler. Sistemin onlara yer vermesi ölçüsünde, üyelerini yatıştırıp sistemin varlığını sürdürmesini kolaylaştırabilirler. İstek ve tepkilerin belirli düzeylerde dile getirilebilmesi, yüksek sesle söylenebilmesi bile, manevi bir doyum sağlayarak, tepkileri yumuşatabilir. Baskı grubunun yöneticilerine sistemin sağladığı olanaklar, bu “yatıştırıcı” süreci güçlendirir.

Baskı grupları, kendi toplumsal tabanlarının çıkar ve görüşlerini dile getirirler, siyasal karar organlarına iletirler. Uyuşabilecek niteliktekileri birleştirip, ortak hedeflere dönüştürme işlevi ise, siyasal partilere aittir.

Düzen karşıtı baskı gruplarına ülkemizden örnek verebilir misiniz?

SIRA SİZDE

Baskı grupları, bazı durumlarda, siyasal partilerin bıraktıkları boşluğu da doldurabilirler. Örneğin, muhalefetin, bir araya gelmesi olanaksız çok sayıda küçük partinin varlığı nedeniyle güçsüz olması sayesinde, tek bir partinin, neredeyse sürekli olarak iktidarı koruyabildiği durumlar böyledir. Bu gibi durumlarda, büyük meslek kuruluşlarının oluşturduğu birlikler, muhalefet partilerinin yapamadığını gerçekleştirip, istekler arasında belirli bir tutarlılığı sağlayabilir, bir önem sıralaması yapabilirler. Ama sadece belirli çıkar ve görüşleri temsil eden baskı grupları, top-

lumsal dayanışmayı temsil etmesi gereken siyasal partilerin yerini hiçbir zaman alamaz ve almamalıdır; çünkü, ikisinin işlevleri ayrıdır.

SIRA SİZDE

Baskı grupları niçin siyasal partilerin yerini alamaz?

Baskı grupları, kendileriyle ilgili siyasal kararları, ya doğrudan ya da kamuoyu aracılığıyla dolaylı olarak etkilemeye çalışırlar. Doğrudan etkileme çabaları, daha seçim kampanyası sırasında başlayabilir. Bir baskı grubu, kendi davasını destekleyeceğini peşin olarak açıktan vaadedenden bir adayın seçimine yardımcı olabilir. Bir meslek grubunun, kendi üyelerinden bazılarının parlamentoya seçilmelerine destek olması da, bu çerçevede değerlendirilebilir. Türkiye’de bunun en iyi örneğini, açık bir biçimde olmamakla birlikte, bazı öğretmen kuruluşları vermişlerdir. Yaygın öğretmen ağının desteği, birçok öğretmenin parlamentoya girmesini kolaylaştırmıştır.

Doğrudan baskı uygulamalarına, daha çok, belirli yasa tasarılarının parlamentoda görüşülmesi sırasında ya da bazı hükümet kararlarının uygulanmasıyla ilgili olarak rastlanır. Milletvekillerine, parti ve parlamento yöneticilerine heyetler yollar. Örneğin; işçilerle ilgili önemli bir yasa tasarısının parlamentodaki görüşülmesi sırasında, sendika başkanlarının dinleyici localarını doldurmasının ne büyük bir etki yaptığını, kendi yakın geçmişimizden biliyoruz. Bazı “kritik” durumlarda, benzer bir davranış biçiminin, Türk Silahlı Kuvvetlerini temsil edenler tarafından da benimsendiğini anımsıyoruz.

Ülkemizdeki son seçimlerde doğrudan baskı uygulamalarına rastlandı mı? Örnekler veriniz.

En az bu açık baskı yöntemleri kadar etkili bir başka yol da, partilere örtülü bir biçimde parasal yardım yapılması veya belirli parlamenterlerle “özel” ilişkiler kurulmasıdır. Bilgi verme amacını taşıyan broşürlerden, çeşitli gezi, ziyafet ve armağanlara kadar, birçok teknik, yasal propaganda (tanıtım) ile “rüşvet” arasındaki yelpazede yer alır. Partilerin belirli çıkar gruplarıncı finansmanını, bazı siyaset bilimcileri “kollektif rüşvet” olarak nitelendirirler.

Siyasal kararları dolaylı biçimde etkilemenin yolu, her zaman kamuoyundan geçer. Halka benimsetilen, üzerinde “kamuoyu oluşturulan” bir konuda, siyasal iktidarların ters yönde karar almaları ve uygulamaya girişmeleri zorlaşır. Burada da asıl önemli olan, iktidardaki parti ya da güçlerin kendi toplumsal tabanlarının ne düşündüğüdür. Bu nedenle, kamuoyu oluşturmaya yönelik bir propaganda kampanyasının asıl hedefi bu kitle olmalıdır. Kendisine zaten oy vermeyen bir toplum kesiminin tepkileri, siyasal iktidarlar için daha az önem taşır.

Baskı gruplarının kullandıkları “doğal olmayan” yöntemler arasında, şiddete dayalı bazı eylemler ve en uç örnek olarak da, silahlı mücadele yer alır. İşyerlerinde ve öğretim kurumlarında, geçmişte Türkiye’de de rastlanan “işgal” eylemleri, bu çerçevede değerlendirilmesi gereken bir davranış oluşturlar. Şehir içi ya da şehirler arası yolları keserek ulaşım engel olmak da, zaman zaman başvuru bir yoldur. Buna, bazı ülkelerde, özellikle tarım üreticileri ve ulaştırma kesiminde çalışanlar başvururlar. Bazı baskı gruplarının silahlı mücadeleye girişi ise, ancak devlet otoritesinin zayıfladığı bunalım dönemlerinde, o da belirli bir iç savaş veya askeri müdahale ortamının oluşturulması açısından etkili olabilir.

Toplumsal Sınıflara Dayalı Baskı Grupları

Gençlik ve kadın kuruluşları ve ideolojik temele dayalı örgütlenmeler başta olmak üzere, sınıfsal nitelikli olmayan çok sayıda baskı grubunun bulunduğunu ya da bu-

Doğrudan baskı uygulamalarına, daha çok, belirli yasa tasarılarının parlamentoda görüşülmesi sırasında ya da bazı hükümet kararlarının uygulanmasıyla ilgili olarak rastlanır.

Kamuoyu oluşturmaya yönelik bir propaganda kampanyasının asıl hedefi iktidardaki partilerin kendi toplumsal tabanı olmalıdır.

lunabileceğini biliyoruz. Ancak hiç kuşku yok ki, siyasal yaşamda en büyük önemi taşıyan baskı grupları, genellikle sınıfsal kökenli olanlardır. Siyasal amaçla örgütlendiklerini, hemen hiçbirisi açıkça belirtme bile, meslek kuruluşlarının hepsi de bu çerçevede yer alırlar. Çünkü, o toplum kesiminden olanların çıkar ve eğilimlerini savunmak için oluşturulmuşlardır.

Sınıfsal baskı grupları içinde yalnızca işveren ve büyük toprak sahiplerinin ki onlar da işveren sayılırlar oluşturdukları baskı grupları, kadro baskı grubu yapısındadır. İşveren baskı grupları, üyelerinden çok yüksek düzeyde ödenti toplayabildikleri için, ekonomik bakımdan çok güçlüdürler. Almanya'da Ruhr Havzası kömür karteline dahil olan işverenlerin, 1932 yılında aralarında topladıkları para, Nasyonal Sosyalist Parti'nin güç kazanmasında büyük rol oynamıştı. Bir yıl sonra Hitler'in iktidara ulaşmasında da, kuşkusuz ki bu tür parasal katkıların payı önemliydi.

Türkiye'de, işveren baskı gruplarının en üstünde, İşveren Sendikaları Konfederasyonu yer alır. Ticaret ve Sanayi Odaları da, bir işveren baskı grubu gibi işlev görmektedir. TÜSİAD ise, ülkedeki en büyük ve etkili işadamlarını bir araya getiren, bir anlamda büyük sermayeyi temsil eden bir baskı kuruluşudur.

Sınıfsal baskı grupları içinde yalnızca işveren ve büyük toprak sahiplerinin ki onlar da işveren sayılırlar oluşturdukları baskı grupları, kadro baskı grubu yapısındadır.

Sınıfsal kökenli baskı grupları neden siyasal yaşamda büyük önem taşırlar?

SIRA SİZDE

İşveren baskı gruplarının, daha az dikkati çeken dolaylı baskı yollarını tercih ettiklerini söyleyebiliriz. Doğrudan bazı büyük sermaye gruplarına bağlı basın organlarının yanı sıra, ticari amaçlı gazete, dergi, özel radyo ve televizyon istasyonlarını da "özel ilan" yoluyla etkilemeleri olanaklıdır. Ticari amaçlı kitle iletişim araçlarının, sadece satış yoluyla giderlerini karşılayamayacakları ve hele kâr yapamayacakları, bilinen bir gerçektir.

İşveren baskı gruplarının, köklü reform programlarıyla iktidara gelen sol partileri çok güç duruma sokabildiklerini gösteren örnekler oldukça çoktur. Bunu sadece doğrudan yatırımları durdurarak, piyasada bazı temel maddelerin sıkıntısını yaratarak ve bazı durumlarda paralarını daha "güvenli" ülkelere kaçırarak yapmaktadırlar; aynı zamanda, sol hükümete karşı bir kamuoyu oluşturabilmek için, etkileri altındaki kitle iletişim araçlarını da kullanmaktadırlar. Ama tüm bunları fazla abartmamak, işçi sendikalarının güçlülüğü ve bağımsız yayın organlarının varlığı oranında, özellikle de sendika ve kooperatiflerin partilerle doğrudan ilişki kurabildikleri ortamlarda, belirli bir dengeye yaklaşılabildiğini göz önünde bulundurmak gerekir. Öyle olmasaydı, hiçbir çoğulcu demokraside, sol partiler uzun ömürlü hükümetler oluşturamazlardı.

İşveren baskı grupları daha çok hangi baskı yollarını tercih etmektedir?

SIRA SİZDE

Kitle baskı gruplarının en önemlisi, işçi sendikalarıdır. İşçi sendikalarının en büyük gücü, üyelerinin sayısından ve disiplininden kaynaklanır. Bu, çok sayıda üyenin aynı yönde oy kullanma olasılığının, siyasal iktidarların serbest seçimlerle belirlendiği ülkelerde büyük etki yapması doğaldır. Bu ise, işçi kuruluşlarının etkisinde önemli rol oynayan "bilinç" ögesini gündeme getirir. Bir işçi sendikasının etkisi, üyelerinin sayısal çokluğu kadar, aynı zamanda onların bilinç düzeylerine de bağlıdır. Sendika yönetiminde bulunanlar, ne kadar yetenekli olurlarsa olsunlar, üyelerin önemli bir kesimi, kendi çıkarları ile çatışan bir partiyi desteklemeyi sürdürüyorlarsa, o sendikanın siyasal yaşamdaki ağırlığının sınırlı kalacağı açıktır.

İşçi sendikalarının en büyük gücü, üyelerinin sayısından ve disiplininden kaynaklanır. Bu, çok sayıda üyenin aynı yönde oy kullanma olasılığının, siyasal iktidarların serbest seçimlerle belirlendiği ülkelerde büyük etki yapması doğaldır.

Sahip oldukları grev silahı, işçi sendikalarını tüm hükümetlerin ciddiye almalarını gerekli kılar. Ülke çapında ya da belirli bölgelerde uygulanabilecek bir “genel grev” ise, tüm ülkede yaşamı felce uğratarak, hükümetleri güç duruma düşürebilir. Ama, grev silahının da diğer yöntemlerde olduğu gibi ancak yerinde ve zamanında kullanılması durumunda etkili olduğunu, kötü kullanıldığında kamuoyunda genel bir kızgınlık ve tepki yaratarak, tutucu hükümetlerin ve sağcı partilerin işine yaradığını unutmamalıyız. Öte yandan, kamuoyunun işçi hareketleri karşısındaki tutumunun, yaygın siyasal kültüre ve toplumun o anda içinde bulunduğu ortama bağlı bulunduğu da, unutulmaması gereken bir başka noktadır.

İşçi sendikalarının etkisi, sık sık iktidara gelen güçlü demokratik sol partilerle yakın işbirliği içinde oldukları ülkelerde çok artmaktadır. İskandinav ülkeleri genellikle bu durumdadır. İsrail’de ise, en büyük işçi kuruluşu olan Estadrud, büyük yatırımları sayesinde ayrıca önemli bir ekonomik güce sahip olarak, ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Benzer bir durum, sosyal demokrat iktidarın uygulamaya koyduğu “işçi yatırım fonları” sayesinde, İsveç’te de ortaya çıkmaktadır.

Özellikle Türkiye’de, çiftçi kuruluşlarının işveren ve işçi kuruluşları düzeyinde örgütlü oldukları söylenemez. Türkiye’de az topraklı ya da topraksız köylünün örgütlenme olanağı yok gibidir. Ama çiftçilerin, hemen bütün toplumlarda, ülke düzeyine dengeli bir biçimde dağılmış bulunmaları, etkilerinin artmasında önemli bir neden oluşturur. İşçiler için söz konusu olan yoğunlaşmanın tersine, çiftçilerin dağılmış durumları, bütün bölgelerden gelen milletvekillerinin, kendilerini hesaba katmalarını zorunlu kılar. Buna karşılık, grevle kıyaslanabilecek bir silahları yoktur. Ama işçilerin destekledikleri partilerin genellikle muhalefette bulunmalarına karşılık, çiftçilerin desteğini sağlayan partilerin iktidara daha sık ulaşmaları, onların ağırlığını artırır.

SIRA SİZDE

Çiftçi kuruluşlarının baskı grubu olarak işçi ve işveren kuruluşlarına kıyasla güçlü ve güçsüz oldukları yönler nelerdir?

SIYASAL AMAÇLA ÖRGÜTLENMEMİŞ GÜÇ ODAKLARI

Çıkar gruplarının baskı gruplarına dönüşmesi, ortak irade ile gerçekleşir. Başka bir deyişle, örgütlenme aşaması çıkar birliği aşamasından sonra gelir. Oysa, ordu ve kamu bürokrasisi için durum tamamen farklıdır. Önce örgütler belirli hizmetleri yerine getirmek için oluşmuş, sonra o örgütlerde görev alanlar arasında, paylaşılan koşulların benzerliğinden doğan ortak eğilimler ortaya çıkmıştır. Ne ordunun ne de bürokrasinin var oluş amacı siyasal baskıdır; ama bir kez var olduktan sonra, siyasal yaşamda, önemi koşullara göre artan ya da azalan bir ağırlık kazanmaktadırlar.

Ordu

Ordu niçin siyasete karışır? Bu sorunun yanıtı **S.E. Finer** başka bir soruyla veriyor: *“Ordu tüm diğer sivil güçlerden yüz kez daha iyi örgütlenmiş olduğuna ve modern silahlara sahip bulunduğuna göre, askerlerin niçin bazen siyasal yaşama karıştıklarını sormak yerine, niçin her zaman karışmadıklarını araştırmak daha doğru olmaz mı?”*

Ordunun siyasal yaşamdaki ağırlığının nedenlerini, hangi durumlarda siyasal iktidara doğrudan karıştığını, ideolojisini belirleyen öğeleri ve askersel ya da yarı askersel yönetimlerin sonuçlarını ayrı ayrı incelemek gerekir.

Çağdaş toplumlarda, yalnızca ordu ileri teknolojiye dayalı silahlara sahiptir. So-palarla, tırmıklarla, kılıç ve oklarla sarayların basıldığı, şatoların ele geçirilebildiği

Ordu ve kamu bürokrasisinde önce örgütler belirli hizmetleri yerine getirmek için oluşmuş, sonra o örgütlerde görev alanlar arasında, paylaşılan koşulların benzerliğinden doğan ortak eğilimler ortaya çıkmıştır.

dönemler geride kalmıştır. Modern bir ordunun karşısında sivil güçlerin yapabilecekleri şeyler çok sınırlıdır. Eğer Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus ordusu maddi ve manevi açıdan çökmüş olmasaydı, **Lenin** ve arkadaşlarının 1917 devrimini gerçekleştirmeleri kuşkusuz ki çok zordu.

Ordu, gerek maddi gücü ve disiplini, gerekse ülke bağımsızlığının bir simgesi olarak, aynı zamanda moral bir güce de sahiptir. Bu moral güç, halkın ona duyduğu saygı ve güvenden oluşur. Tarihsel evrime ve ülkenin içinde bulunduğu koşullara bağlı olarak bunun düzeyi ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, ABD gibi demokratik geleneklerin oldukça güçlü bulunduğu ülkelerde bile önem taşır. Ordunun ulusal savunmadaki başarısı ve iç siyasetteki yıpranmamışlığı bu önem ve ağırlığı arttırırken, savaşlardaki yenilgiler ve iç siyasete fazla karışmanın verdiği yıpranmalar olumsuz etki yapar.

Kendi kendini yönetemeyenler, başkaları tarafından yönetilmeyi beklemelidirler. Ülke sorunlarını çözemeyecekleri izlenimini veren siviller, askerlerin işe karışmasına çağrı çıkarıyorlar demektir. Halkın siyasal partiler, yargı organları, üniversiteler, sendikalar gibi sivil kurumlara olan saygısının, bunalımdan sivil önder ve kurumlar aracılığıyla çıkabilmesi umudunun azalması ölçüsünde, ordunun işe karışması olasılığı artar. Cumhurbaşkanı, başbakan, hükümet ve yasama organının saygınlığı özellikle önem taşır. Örneğin; 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihlerindeki darbe girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasında, zamanın başbakanı **İsmet İnönü**'nün gerek ordu ve gerekse sivil kurumlar gözündeki saygınlığı önemli rol oynamıştır.

Ordu, gerek maddi gücü ve disiplini, gerekse ülke bağımsızlığının bir simgesi olarak, aynı zamanda moral bir güce de sahiptir.

Ordu zaman zaman neden siyasetin içinde yer alır?

SIRA SİZDE

Ülkenin genel durumundan ya da ordunun içinde bulunduğu özel koşullardan dolayı orduda bir huzursuzluğun varlığı, siyasete doğrudan karışmayı kolaylaştırıcı etki yapar. Subay kesiminin 1960 öncesindeki geçim sıkıntıları ve sivil kesim karşısındaki ezikliğinin, 27 Mayıs'a gidişi kolaylaştıran etkenler arasında yer aldığı söylenebilir. Bu durum daha sonra değişip tersine dönmeye başlamış, ordunun rejim içindeki etkisini yasal yollardan arttırıcı önlemler, anayasalara kadar girmiştir. Türkiye'de 1960, 1971 ve 1980 müdahaleleri sırasında, ülkenin içinde bulunduğu bunalımların yarattığı huzursuzluklar da bu çerçeve içinde değerlendirilmelidir.

Ekonomik durumun, askerlerin siyasete karışmasında taşıdığı önem hep bilinir. Ama bu açıdan asıl önem taşıyan öge, ülke ekonomisinin basit ya da karmaşık bir yapıya sahip bulunmasıdır. Ekonominin gelişmişlik düzeyi, askerlerin kolay kolay içinden çıkamayacakları kadar karmaşık bir yapı oluşturuyorsa, kolay ve kestirme çözüm hevesleri azalır. Askeri darbelerin daha çok geri kalmış ülkelerde ortaya çıkışındaki nedenlerden birisi de budur.

Askeri darbeler niçin daha çok geri kalmış ülkelerde ortaya çıkmaktadır?

SIRA SİZDE

Ordunun kuracağı rejimi destekleyecek toplumsal bir sınıf veya sınıfların ve yardımcı olacak sivil kadroların varlığı önemlidir, ama yeterli değildir.

Ülke ekonomisinin ve ordunun silah ve donanımının dış yardımı gerektirmesi ölçüsünde, müdahalenin dış desteği önem kazanır. Özellikle büyük devletlerin etki alanına giren bölgelerde, o devletlerin genel eğilim ve çıkarlarına ters düşen askeri müdahalelerin yapılabilmesi ve yapılsa bile uzun dönemde başarıya ulaşabilmesi zordur.

Türkiye'de 1960, 1971 ve 1980 müdahaleleri sırasında, ülkenin içinde bulunduğu bunalımların yarattığı huzursuzluklar ordunun müdahalesinde rol oynamışlardır.

Siyasete sık sık ve doğrudan karışma alışkanlığı edinmiş bir orduda disiplin giderek zayıflar. Çünkü disiplini, belirli bir ast-üst anlayışı ayakta tutar. Devlet içindeki üst-ast anlayışını bozan bir ordu, kendi içindeki emir-komuta zincirini korumakta da zorluklarla karşılaşır.

Ordunun siyasete karışması açısından, askerlerin demokrasiye ve sivil iktidarlara saygı geleneği ve derecesinin önemini de, elbette ki unutamayız. Eski ve disiplinli bir ordunun, büyük zorlamalar olmadıkça, siyasal iktidara doğrudan el koyma olasılığı çok azdır. Siyasete sık sık ve doğrudan karışma alışkanlığı edinmiş bir orduda ise, disiplin giderek zayıflar. Çünkü disiplini, belirli bir ast-üst anlayışı ayakta tutar. Devlet içindeki üst-ast anlayışını bozan bir ordu, kendi içindeki emir-komuta zincirini korumakta da zorluklarla karşılaşır.

1960-70 yılları arasında dünyada görülen 93 darbe ve devriminin 92'si geri kalmış ülkelerdeydi. Bu nedenle de, geri kalmış ülkelerin hangi özelliklerinin askerleri doğrudan siyasete karışmaya ittiğini özellikle araştırmak gerekiyor.

Geri kalmış ülkelerde, sermaye sahipleri de, emekçi kesimler de güçsüzdür. Bu iki sınıfın güçsüzlüğü, ordunun rejim içindeki ağırlığını artırır. Bu ağırlık, geri kalmışlık ölçüsünde ve bunalım dönemlerinde daha da artar. Sivil seçkinlerin güçsüzlüğü, asker seçkinlerin önemini büyütür. Karşı koyacak, denge oluşturacak bir gücün ya da güçlerin yokluğu, askeri darbeleri ve askere dayalı yönetimleri kolaylaştırır. Güçlü partilerin, sendikaların, derneklerin, etkili ve bağımsız kitle iletişim araçlarının bulunmayışı karşısında, iyi örgütlenmiş tek güç olarak ordunun önemi çok artar. 1985 yılında dünyada var olan 56 askeri diktatörlüğün hepsinin de geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelerde bulunması, herhalde bir rastlantı sayılamaz.

Geri kalmış ülkelerin önemli bir kesimi, bağımsızlığını yeni kazanmış, kabile yaşamını geride bırakıp henüz uluslaşamamış olan toplumlardan oluşur. Örgütlü bir muhalefetin varlığı, bu gibi durumlarda, ulusal bütünleşmeyi zorlaştıran bir etken gibi ortaya çıkabilir. (Ama uluslaşma sürecinin geride kaldığı ilerki aşamalarda artık durum tersinedir. Çıkarları ve dünya görüşleri iktidardakilerle bağdaşmayan toplum kesimlerine örgütlenme olanağının verilmemesi, bu aşamaya gelmiş olan toplumlarda ulusal bütünleşmeyi değil, bölünmeyi kolaylaştırır. Çünkü artık tek boyutlu bir bütünleşme değil, çeşitlilik içinde bütünleşme olanaklıdır. Ne var ki, ordunun işlevi ve eğitimi, bu gerçeğin kavranmasını ve kabul edilmesini zorlaştırır!)

Geri kalmış toplumlar, henüz yeterli bir ulusal kimliğe sahip bulunmayan toplumlardır. Uluslaşma aşamasını geride bırakmış Türk toplumu benzeri toplumlarda ise, geçiş dönemi bunalımlarında *"yeni bir kimlik"* arayışı söz konusudur. Her iki durumda da, *"tek şef"*, kimliği olmayan ya da kimliğini yitirmiş bir toplumda, kendi kişiliğinde bir kimlik vererek, önemli bir boşluğu doldurur. Bu ise, darbeleri ve askere dayalı rejimleri özendirici bir etkidir.

Ordunun hangi koşullarda ülke yönetimine karışacağı kadar, hangi yönde karışacağı da elbette ki önemlidir. Bunu bir yandan ülkenin gelişmişlik düzeyi, bir yandan hareketin iç ve dış desteklerinin niteliği, öte yandan da ordunun yapısı ve ideolojisi belirler.

Duverger'nin diktatörlükle ilgili kuramını bir kez daha anımsatmakta yarar var: Gelişme düzeyi yükseldikçe ordunun ülke yönetimine el koyma olasılığının azaldığını, ama yönetime el koyduğunda da bunun tutucu olma olasılığının arttığını söyleyebiliriz. Geri kalmış ülkelerde, askerlerin ülke yönetimine karışmaları olasılığı yükselirken, bu karışmanın ilerici nitelikte olma olasılığının da yükseldiği öne sürülebilir. Çünkü ordu, çağın gereksinmelerine ve bu arada çağdaş teknolojiye genellikle ilk açılmış kurum olarak, toplumun geri kalmışlıktan kurtulmasını şiddetle istemektedir. Eski kurumları, eski yapıyı koruyarak çağın yakalanamayacağına bilincindedir.

Sovyet Marksizminin kuramcıları da, geri kalmış ülke ordularını farklı bir biçimde değerlendiriyorlardı. Mırski ve Pokataeva, 1966 yılında yayınladıkları ortak bir

yazıda, “Üçüncü Dünya” ülkelerindeki orduların, kapitalist ülkelerdekinden çok daha “bağımsız bir güç” oluşturduğu görüşünü savunuyorlardı. Onlara göre; ordunun siyasal eylemleri, tutuculuktan devrimci köktencilığe kadar değişebilirdi. Ordu bir sınıf değildi, ama subayların sınıfsal kökenlerinin aritmetik toplamından da oluşmuyordu. Askeri hizmet, onlara yepyeni bir nitelik ve bütünlük verebilmekteydi. Geri kalmış ülke orduları, çağdaş (modern) olmak zorunluluğundan dolayı, ülkelerinde ilerlemenin simgesi idiler. Ama, her ödünü vermeye hazır üst düzey subaylar ile, bazı koşullarda köktenci tutumlar takınabilecek alt düzeylerdekiiler arasında bir ayırım yapılmalıydı.

İki Marksist kuramcı, bu çözümlemelerini şu yargıya kadar götürmekteydiler: “Geri bir toplumda ordu, ulusu güçlendirici bir öge haline gelir. Özel durumunun bilincinde olarak, öncü ve tarihsel görev sahibi rolünü geliştirmeye başlar. Ondan sonra, yüksek hakimlik ve bütün ulusun simgesi olarak toplumsal sınıflar üstü tek güç işlevlerini de üzerine alacağı ikinci aşama için, sadece bir adım vardır.”

Bu yaklaşımın, marksist kuramın aslı ile kolay kolay bağdaşmayacağı açıktır. Ama marksist kuramcılarının bile, orduya ne ölçüde önem verdiklerini göstermesi açısından da ilginçtir.

Gelişme düzeyi yükseldikçe ordunun ülke yönetimine el koyma olasılığının azaldığını, ama yönetime el koyduğunda da bunun tutucu olma olasılığının arttığı söylenebilir.

Sovyet Marksist kuramcılar geri kalmış ülke ordularını nasıl değerlendirirler?

SIRA SİZDE

Gene Duverger’den hareketle, orta gelişme düzeyindeki ülkelerde de askeri darbe olasılığının yüksek olduğu söylenebilir. Bu darbenin ilerici ya da tutucu olması için, aşağı yukarı eşit şans vardır: “Bolluk öncesi aşamasının üst düzeyinde, toplumun çağdaşlaşmayı önlemek isteyen kesimleri, gerici bir tiranlık kurmak için genellikle fazla zayıftırlar; ama bizzat toplumun yapısı da, diktatörlüğün devrimci olmasını engeller.”

Ülkenin gelişmişlik düzeyi, ekonominin büyüme ya da bunalım döneminde bulunuşu, rejimin silahlı kuvvetlere verdiği önem ve onlara sağladığı koşulların yanında, özellikle subay kesiminin toplumsal kökeni ordunun siyasal eğilimlerinin oluşumunda önem taşır. Ordunun dış dünyaya ve çağdaş teknolojiye açılma düzeyi de belirli bir etki yapar. Hava, deniz ve kara kuvvetlerini oluşturan subaylar arasındaki bazı belirgin tutum farklılıklarında bu etkinin rolü büyüktür. Alt rütbelilerle üst rütbeliler arasındaki eğilim farklarının nedeni ise, bir yandan kuşak, öte yandan da gelir ve rejim içindeki etkinlik düzeyi farkıdır.

Ülkenin gelişmişlik düzeyi, ekonominin büyüme ya da bunalım döneminde bulunuşu, rejimin silahlı kuvvetlere verdiği önem ve onlara sağladığı koşulların yanında, özellikle subay kesiminin toplumsal kökeni ordunun siyasal eğilimlerinin oluşumunda önem taşır

Orduların siyasal eğilimlerinde rol oynayan unsurlar nelerdir?

SIRA SİZDE

Askeri sosyoloji araştırmaları, karacı subayların genellikle daha tutucu, daha katı ve daha disiplin yanlısı olduklarını ortaya koyuyor. Buna karşılık havacı ve denizci subaylar, daha liberal, daha dışa açık, sivillerle ortak bir dil kullanmaya daha yatkınlı. Bu farklılık, onların yetişme biçimlerinin, kullandıkları tekniklerin, yaptıkları işin ve genel olarak içinde bulundukları koşulların farklılığından kaynaklanıyor.

M. Ali Birand’ın yaptığı araştırmaya göre; Türkiye’de Kara Ordusunun subay adayları yurdun her yöresinden gelirken, örneğin Deniz Kuvvetlerinin subayları, yüzde 70 oranında liman kentlerinden ya da denize açılan yörelerden oluyorlar. Hava Kuvvetleri ise, her yıl yapılan binlerce başvuru içinden, sadece 200 subay adayı seçiyor. Bunlar da büyük çoğunlukla gelişmiş bölgelerden gelen, dolayısıyla da en iyi yetişme şansını bulmuş adaylar oluyorlar. Gerek havacı, gerekse denizci subaylar, son derece gelişmiş, pahalı teknolojilere dayalı araç-gereç kullan-

Ülkenin gelişmişlik düzeyi, ekonominin büyüme ya da bunalım döneminde bulunuşu, rejimin silahlı kuvvetlere verdiği önem ve onlara sağladığı koşulların yanında, özellikle subay kesiminin toplumsal kökeni ordunun siyasal eğilimlerinin oluşumunda önem taşır.

mak zorunda kalıyorlar. Bu nedenle, teknik deyimler dahil, yeterli bir İngilizce bilmeleri gerekiyor. Eğitimleri sırasında, derslerin önemli bir bölümü İngilizce olarak veriliyor.

Nasıl ki, ordunun tümünün aynı siyasal bakış açısını benimsemesi olanaksızsa, ordudaki yaygın ideolojinin ya da ideolojiyi yorumlama biçiminin zamanla değişmemesi de olanaksızdır. İşçi ve işveren sınıflarının ideolojilerinde belirli bir süreklilik vardır. Çünkü onların üretim sistemi içindeki yerleri ve bu yerden kaynaklanan sorunları belli ve bir anlamda sürekli. Oysa asker ya da sivil, kamu görevlileri için aynı şeyi söyleyemeyiz. Onların sorunları daha kısa vadeli ve değişkendir. Ülkenin iç ya da dış koşulları değiştiğinde, o sorunlara çözüm getireceğine geçmişte inandıkları ideolojiyi bir yana bırakıp, başka çözümleri benimseyebilirler. Bu gibi durumlarda, eğer ideolojisinin adı değişmiyorsa, içeriği değişir. Örneğin; Türkiye’de 27 Mayıs’ı gerçekleştiren askerlerle, 12 Eylül’ü gerçekleştiren askerlerin Atatürkçülüğü aynı biçimde anladıklarını öne sürmek zordur.

SIRA SİZDE

27 Mayıs ve 12 Eylül müdahaleleri arasındaki temel farklılıklar nelerdir?

Ordunun temel işlevi yurdu korumak ve gerektiğinde savaşmaktır. İyi savaşabilmek için, astın üste tartışmasız itaat etmesi, tek bir kalıp içinde kişiliklerin geri plana itilmesi, yani sıkı bir disiplin önemlidir. Farklılıklara, farklı tutum ve davranışlara yer yoktur. Askeri ahlak anlayışı içinde, onur, cesaret, dayanışma ve özveri, en yüce değerleri oluşturur. Çünkü asker, gerektiğinde ölmeyi göze alabilmek zorundadır. İşte bu ortamın ürünü olan bir askerin, özgür bir toplumdaki bölünmelerin, siyasal farklılıkların, bir noktanın ötesine gitmesini anlayıp hoşgörü ile karşılaması zordur. Demokratik, çoğulcu bir toplumdaki ordu, genel çıkarların unutulduğu, özel çıkarların ön plana geçtiği kuşkusunu taşır. Askeri mantık, düzen mantığıdır; tek biçim, uygun adım mantığıdır. Oysa siyasal mantık, kaçınılmaz olarak tüm farklılıkları göz önüne alan, almak zorunda olan bir mantıktır. Askeri mantık, farklılıkları ortadan kaldırmak ister. Siyasal mantık ise, özellikle demokratik bir toplumda, farklılıkları kabul etmek ve olabildiğince uzlaştırmak zorundadır. Bu zıtlıktan dolayıdır ki, askeri mantıktan hareketle sivil toplumun sorunlarını çözmek ve hele demokratik bir yönetim biçimini gerçekleştirmek adeta olanaksızdır. Demokrasi yaşanılarak öğrenilir, oysa orduda demokrasi yaşanmaz, yaşanamaz.

Çağdaş Türkiye’nin kurucusu **Atatürk** gibi, çağdaş Fransız siyasal sisteminin kurucusu **De Gaulle** de asker kökenliydi. Olağanüstü kişiler, başka toplum kesimlerinden çıkabileceği gibi, ordudan da çıkabilir. Ama asıl sırtlarındaki üniformayı çıkarıp, bir anlamda asker mantığından uzaklaştıkları zaman, siyasal yaşamda ve devlet yönetiminde başarılı olma şansını elde edebildiklerini söyleyebiliriz. Şu sözler, kendisi de eski bir general olan, devlet adamı De Gaulle’e aittir: *“Askerler siyasette her zaman aldanmışlardır. Onların dramlarını anlıyorum. Çıkarları ile değil, yurtseverlik duygularıyla hareket etmişlerdir. Ama yurtseverlik bazen insanları gözü kapalı harekete sevk eder.”* General De Gaulle’ün burada kastettiği eski askerler değil, henüz sırtında üniforma bulunan askerlerdir ve kendisi, 1958’de iktidara yeniden geldiğinde, yardımcılarına karşın, hiçbir generale hükümette yer vermemiştir. Atatürk’ün, İttihat ve Terakki’nin 1908 Selanik Kongresi’ndeki konuşması da ünlüdür. Henüz genç bir subayken yaptığı bu konuşmada, subayların ya orduyu ya siyaseti seçmesini istemişti. Siyaset yapacak olanlar üniformalarını çıkarmalı, orduda kalanlara ise siyasal ilişkiler yasaklanmalıydı. Ordunun da, partinin de (İttihat ve Terakki) güçlü olmasının koşulu buydu. Mustafa Kemal’i böyle bir konuş-

ma yapmaya iten nedenler arasında, asker mantığı ile siyasal mantığın farklılığının bilincinde olmasının da bulunduğunu söylemek, sanırsınız ki pek yanlış olmaz.

Yaşlı bir Moğol bilge kişisi **Cengiz Han**'a şöyle demişti: “Bütün fetihlerinizi at üstünde yaptınız, ama ayağınızı yere basmadan oraları yönetebilir misiniz?” **Napolyon Bonapart**'da aynı kanıyı paylaşıyordu: “*Ben ülkeyi bir general olarak yönetmiyorum, balk benim ülkeyi yönetecek sivil niteliklere sahip olduğuma inandığı için yönetiyorum.*” **Mattei Dogan**'a göre, Napolyon bu gerçeği unutup da kılıcını eline yeniden aldığı zaman kaybetti.

Geleneksel komutan, gene de, insanları yönetme sanatını öğrenebildiği ölçüde, siyasal bir niteliğe sahipti. Oysa günümüzün ileri savaş teknolojisi, teknisyen nitelikli, hatta bilim adamı nitelikli subayları ön plana çıkarıyor. Bu yeni uzman-subay tipi, geleneksel komutandan çok farklıdır ve dolayısıyla da, siyasal bir kolaylığa sahip değildir. Sivil yönetimlerin kökleştiği, askeri darbe olasılığının sürdüğü ülkelerde, hükümetlere eski ya da üniformalı askerlerin oldukça sık alındığını görüyoruz. Bir anlamda, siyasal iktidarlar bu yoldan kendilerini güvence altına almak istiyorlar. Oysa demokrasinin yerleştiği ülkelerde, hükümetlerinde işçi sendikalarının, sermaye çevrelerinin ya da çiftçilerin temsilcilerine yer veren iktidarlar, askerlerin temsilcilerine gerek duymazlar.

Ordudaki temel siyasal eğilimin tutucu ya da ilerici olması şu soruların yanıtlarına bağlıdır: Kurulu düzen temel sorunları çözme umudu veriyor mu? Yoksa farklı modeller, benzer koşullardaki başka ülkelerde daha mı başarılı? Ama ordunun huzursuz olmaması için, en köklü toplumsal değişikliklerin bile, bir düzen içinde ve ülke bütünlüğünü tehlikeye atmadan gerçekleşmesi zorunludur.

Atatürk, İttihat ve Terakki'nin 1908 Selanik Kongresi'ndeki konuşmasında, subayların ya orduyu ya siyaseti seçmesini istemişti.

Ordulardaki temel siyasal eğilimin tutucu veya ilerici olması neye bağlıdır?

SIRA SİZDE

Hiçbir iktidar kendi ideolojisinin dışındaki ideolojilerden hoşlanmaz. Ancak demokratik iktidarlar, farklı ideolojilere rıza ve hatta saygı göstermek zorunda kalırlar. Askeri iktidarların ise, yapılarının ve eğitimlerinin sonucu olarak, kendilerininkinden değişik ideolojilere hoşgörüyle bakmaları beklenemez. Ama askeri iktidarlar kurumlaşıp askeri devletlere dönüştükçe, toplumda yasaklanan çoğulculuk ordunun içinde gelişmeye başlar. Bazı durumlarda Güney Amerika'daki çeşitli örneklerde de görüldüğü gibi hava, deniz ve kara kuvvetleri ayrı siyasal partiler görünümünü kazanırlar. Hatta aynı kuvvet içinde, sağ, sol ve orta kanatlar oluşabilir. Oysa sivil örgüt ve güçler arasında gerçekleştirilemeyen bir uzlaşmayı, ordu içinde gerçekleştirmek daha kolay ya da daha az sancılı değildir.

Ordunun tektipçi otoriter yapısı, sivil yaşamı düzenlemeye uygun olmadığı için, askeri darbeler, bir tepki olarak kendilerinden sonra genellikle istemedikleri güçlerin iktidara gelmesi sonucunu doğururlar. Örneğin; 27 Mayıs darbesi Demokrat Parti'yi iktidardan uzaklaştırmıştı; ama kapatılan partinin uzantısı olan Adalet Partisi, kısa bir süre sonra, daha da güçlenmiş olarak iktidarı ele geçirdi. 12 Mart darbesinin hedeflerinden birisi genel olarak sol, özel olarak da Cumhuriyet Halk Partisi'nin sol kanadıydı. Oysa darbeden sonra o kanat önce partiye egemen oldu, ardından da yapılan ilk genel seçimlerden birinci parti olarak çıktı ve uzun yıllardan beri ilk kez iktidara ulaştı. 12 Eylül darbesinden sonraki ilk genel seçimleri ise, darbecilerin destekledikleri parti değil, darbecilerin açıktan cephe aldıkları parti kazandı.

Konuyu kapamadan önce, ordunun Türk siyasal yaşamındaki yerine de değinmekte yarar var: Ordu, konumu gereği, geri kalmış ülkelerde genellikle çağdaş

Askeri iktidarların yapılarının ve eğitimlerinin sonucu olarak, kendilerininkinden değişik ideolojilere hoşgörüyle bakmaları beklenemez.

teknolojiye ve düzenli bir örgütlenmeye ilk açılan kurum olmaktadır. Osmanlı ordusu bunun en belirgin örneklerinden birisini oluşturmuştur. Ordu çağdaş eğitimden, bilimden ve teknolojiden hızla yararlanamazsa, devletin varlığını sürdürmesi zorlaşır. Bu nedenledir ki, çağdaş mühendislik, tıp, veterinerlik eğitimi Osmanlı toplumuna ilk kez askerler getirdiler. Bunun gereği olarak yabancı dil eğitimi de askerler aracılığıyla topluma girdi. Mehter takımının yerine askeri bando kurulurken, çok sesli batı müziği de gündemde yerini almış oldu. İlk Osmanlı ressamlarının tümüne yakını, Batı Avrupa'da haritacılık öğrenimi gören subaylar ve bu arada paşalardı.

SIRA SİZDE

Çağdaş tıp-mühendislik-veterinerlik eğitimi ülkemize niçin önce ordu tarafından getirilmişti?

Birinci ve İkinci Meşrutiyet hareketlerindeki itici güç, İşte bu, toplumun ilerisinde olan ordu idi. Eğer çağına açılmış bir ordu bulunmasaydı, önce **Abdülaziz**'i daha sonra **Abdülhamit**'i, anayasal yönetime zorlayabilecek bir siyasal toplumsal güç yoktu. Böylece Türk ordusu, toplumda sadece yeniliklerin değil, toplumsal hakların ve siyasal özgürlüklerin de öncüsü ve güvencesi gibi görünmüştür.

Toplumlar belirli bir gelişme düzeyine geldikten sonra, ordunun bu öncülük niteliğini koruyabilmesi olanaksızdır. *“Toplumsal Kültürün Türk Siyasal Yaşamına Etkisi”* kitabında **Bülent Ecevit** bu durumu şöyle açıklıyor: *“Bir toplum çok geri kalmış ise, bir süre için, o toplumun yenileşmesine asker öncülük edebilir; fakat bütün dünyada, belli bir aşamaya gelindikten sonra, asker, yenilikçilik bakımından toplumun gerisinde kalmaya ve nisbeten tutucu bir güç konumuna gelmeye mahkûmdur. Çünkü askerin temel işlevi güvenliği sağlamaktır. Eğer bir toplumda çok hızlı birtakım değişiklikler oluyorsa, bir süre için huzursuzluk ve istikrarsızlık ortamı doğar; bu da güvenlik açısından askeri tedirgin eder. Onun için, asker, özünde tutucudur.”*

Latin Amerika başta olmak üzere, birçok geri kalmış ülkede, ordu genellikle ayrıcalıklı bir sınıfın tekelindedir; ve bu yapı, onun siyasal tutumunu da elbette ki etkilemektedir. Oysa Türk ordusu açısından durumun farklı olduğunu görüyoruz. Varlıklı aileler, genellikle güç koşullarda gerçekleşen *“Doğu hizmeti”*ni de göz önüne alarak çocuklarının subay olmasını istemezken, dar gelirli toplum kesimleri için askeri eğitim, toplumsal hiyerarşide yükselmenin bir yolu olmuştur. Bizim 1971 yılında yaptığımız bir araştırma, Türk ordusunun subay kesiminin yaklaşık dörtte üçünün, toplumdaki orta ve alt gelir gruplarından gelme olasılığının yüksek olduğunu göstermişti. Askeri öğrenimin parasız oluşu, özellikle askeri liselerin kapanmasına kadar, dar gelirli ailelerin çocuklarının orduya katılmaya heves etmelerinde önemli bir etkendi. Gene söz konusu araştırmamıza göre; subayların toplumsal kökenlerinin evriminde, orta sınıf eğilimi gittikçe ağır basmaktaydı.

Yenilik hareketlerinde ve Cumhuriyet'in kuruluşunda oynadığı rol, toplumsal köken farkı ve özellikle de Kemalizme bağlılık, Türk ordusunun siyasal tutumunun açıklanmasında yararlanılması gereken önemli ipuçlarıdır. Örneğin; tek partiyi, Türk toplumunu çoğulcu siyasal yaşama hazırlamanın aracı olarak kullandığı açık olan **Atatürk**'ü yadsımadan, Türkiye'de askeri bir diktatörlüğün meşruluğunu öne sürmek olanaksızdır. Cumhuriyet döneminde üç kez siyasal yaşama doğrudan karışan Türk ordusu, niçin üçünde de kışlasına geri çekildi? Bu sorunun, Kemalizm ideolojisine bağlılık, iç ve dış güçler dengesi gibi etkenlerin dışındaki yanıtını, **M. A. Birand**'ın *“Emret Komutanım”* kitabında, üç darbeyi de ordunun içinde yaşa-

Türk ordusu, toplumda sadece yeniliklerin değil, toplumsal hakların ve siyasal özgürlüklerin de öncüsü ve güvencesi gibi görünmüştür.

miş bir subayın ağzından şöyle alıyoruz: “Dümene geçince asıl sorunlar başlar. Zira bir emirle işleri ballediveren asker, bürokrasinin direncini kıramaz, sosyal çalkantılardan etkilenir, bürokrasiye güvenmediği için bu defa emekli subayları kilit noktalarına getirir. Onlar da işi beceremezler ve bir süre sonra batağa girdiğini ve batmaya başladığını hisseder. Ülke yönetmek için hazırlıklı olmadığını bilir. Kendi içinde bölüneceğinden korkar. Bir de, askerin sivilı yönetirken kendisinin sivil toplumun bastalıklarını almasından korkar. Rüştü, adam kayırmaktı, disiplin-siz hareket etmekte...”

Akla gelen bir soru da, Türkiye’de bile üç kez doğrudan siyasal yaşama karışmak gereğini duyan askerlerin, nasıl olup da, Hindistan gibi, ekonomik bakımdan daha geri, toplumsal olarak daha bölünmüş bir ülkede, sivil siyasal iktidara saygı geleneğini sürdürebildiğidir. Bunu sadece, Hindistan’da oldukça uzun süren İngiliz etkisine bağlayamayız. Aradaki temel fark, Türkiye’de ulusal bağımsızlık hareketine ve toplumsal atılımlara askerlerin öncülük etmesine karşılık, Hindistan’da bu işlevi sivil aydınların üstlenmiş oluşundan kaynaklanmaktadır.

Yenilik hareketlerinde ve Cumhuriyetin kuruluşunda oynadığı rol, toplumsal köken farkı ve özellikle de Kemalizm’e bağlılık, Türk ordusunun siyasal tutumunun açıklanmasında yararlanılması gereken önemli ipuçlarıdır.

Türk ordusunun temel özellikleri ve diğer ordulardan farklılıkları nelerdir?

SIRA SİZDE

Bürokrasi ve Teknokrasi

Bürokrasi, artık dilimize de yerleşmiş bulunan “büro” sözcüğü ile eski Yunancada egemenlik anlamında kullanılan “krasi” sözcüğünün birleşmesinden oluşan bir kavramdır. Kimi zaman yalnızca kamu yönetimi anlamında, kimi zaman genel olarak bir gelişmiş örgütlenme biçimi anlamında ya da zaman ve kaynak savurganlığı yaratan bir kırtasiyecilik anlamında kullanılır. Biz ise, bu başlık altında, daha çok devlet bürokrasisinden söz edeceğiz.

Bürokrasi, ast-üst ilişkilerinden oluşan bir piramit görünümündedir. Herkes bir üsttekinin yasalara uygun olarak verdiği buyruklara uymak zorundadır. Ama herkesin sahip bulunduğu yetkiler, kendisine değil görevine aittir. O yetkileri ancak o görevde bulunduğu sürece kullanabilir ve ne görevini ne de yetkilerini başkasına devredemez, miras olarak bırakamaz, satamaz. Örneğin, Orta Çağ’da derebeyler dönemindeki kamu yönetiminde bu özellikler bulunmadığı için, bürokrasi de yoktu.

Bürokrasiye giriş, yükseliş, görevler, sorumluluklar ve yetkiler, ta mesleğin sona erdiği ana kadar herşey belirli ve ayrıntılı kurallara bağlanmıştır. Bunun doğurduğu hantallığa karşılık, iş güvenliği ve gelecek güvencesi diğer mesleklerle göre daha fazladır. Seçimle gelen siyasal iktidar gidici, oysa atamayla gelen “memurlar ordusu” kalıcıdır. Geçiciliğinin bilincinde olan hükümetler işleri hızlandırmak isterlerken, halk önünde sorumlu olmayan bürokrasi, kendi ayrıcalıklarını koruma ve kendi kurallarına göre ağır işleme eğilimindedir. **Roberto Michels’e** göre; “bürokrat, kitlelerin gereksinimlerini onlardan daha iyi bildiğine kolaylıkla ve içtenlikle inanır.”

Çağdaş toplumlardaki bürokrasi olgusuna en büyük önemi **Max Weber** vermiştir. **Karl Marx**’ın kuramında sınıf çatışmalarının oynadığı rolü, Weber’de bürokrasi oynamaktadır. Ünlü Alman sosyoloğuna göre, demokratik toplumlarda siyasal iktidar, seçimle gelen siyaset adamlarından çok, bürokrasiye aittir: “Güncel görünümünde siyasal iktidarı bürokrasi kullanır. Eğer yönetim makinesinin tüm dişlileri uygulanmasını güvence altına almazsa, parlamento görüşmelerinde çoğunluğun aldığı kararlar, ölü satırlar olarak kalmaya mahkûm olur.”

Bürokrasiye giriş, yükseliş, görevler, sorumluluklar ve yetkiler, ta mesleğin sona erdiği ana kadar her şey belirli ve ayrıntılı kurallara bağlanmıştır.

Weber, bürokrasinin gelişmesi ve dolayısıyla devletin etkinliğinin artması ölçüsünde özgürlüğün azalacağını düşünüyordu. Komünizmi de, bir proleterya diktatörlüğünden çok *“bürokratların diktatörlüğü”* olarak görüyordu. Demokrasilerde bile, görevinde uzmanlaşan bürokratın halkın isteklerinden ve denetiminden uzaklaşması söz konusu iken, kapalı bir rejimde bunun boyutlarının çok daha büyümesi doğaldı. Daha etkili bir kamu yönetimi gereksinmesinin ürünü olan bürokrasi, bu işlevini yerine getirebilmek için, uzmanlaşmayı ve görev bölünmelerini daha da ileri götürmek zorundaydı. Böyle bir gelişme ise, yönetici görevlerde bulunan bürokratlara büyük güç kazandırıyordu. Uzman olmayan ve yönetime geçici olarak gelen siyaset adamlarının yanında, konunun uzmanı olup o görevde uzun süredir bulunan bürokratların varlığı, ağırlığın bürokrasiye kaymasını doğal kılmaktaydı.

SIRA SİZDE

Weber niçin komünizmi bürokratların diktatörlüğü olarak görmüştür?

Marksist kuram, komünist toplumda devletle birlikte bürokrasinin de yok olacağını haber verdiği halde, komünist rejimlerde devlet bürokrasisinin yanı sıra parti bürokrasisinin çok güçlendiğini ve devletin gerçek yöneticisi konumuna yükseldiğini biliyoruz. Az gelişmiş ülkelerde ise, asker-sivil bürokrasi, çağdaşlaşmanın öncülüğü görevini üstlenip, geleneksel seçkinlerin yerini alabiliyor. Ama Cumhuriyet Türkiye'sinde de görüldüğü gibi gelişme hızlanıp toplumsal yapı karmaşıklaştıkça ipler onların elinden kaçmaya başlıyor. Toplumda yeni ve daha önemli güç odakları beliriyor.

Gelişmiş ülkelerde bürokrasi kavramının giderek daha karmaşıklaştığını ve onun yerini teknokrasinin aldığını görüyoruz. **Ernest Renan** bu gelişmenin haberciliğini geçen yüzyılın ortalarında şu sözlerle yapmıştı: *“İlkel toplumlarda, tanrıların adına toplumu yönetenler rahiplerdi; geleceğin toplumlarında, akılcı yollarla en iyiyi arama adına hükümet edecek olanlar bilim adamlarıdır.”* Gerçi hemen hiçbir toplumda siyasal iktidar bilginlerin ve teknik adamların elinde değil. Ama ekonomik yapıda başlayan bir gelişmenin siyasal iktidarlara da yansımaya başladığını yadsıyamayız. **Duverger** bu yeni oluşumun, demokrasinin niteliğini değiştirip bir *“teknokratik demokrasi”* yaratacak kadar önemli olduğunu öne sürüyor.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde büyük özel firmaları artık sahiplerinden çok teknokratların yönetmeye başladığı yıllardır dikkati çekiyordu. Amerikalı iktisatçı **John Kenneth Galbraith** bir adım daha giderek, büyük sanayi kuruluşlarında artık yönetimle ilgili kararların tek bir kişi tarafından alınamadığını ve böylece kolektif bir yönetimin oluştuğunu vurguladı. Çünkü sağlıklı bir karar, üretim teknikleriyle, planlamayla, parasal sorunlarla, pazarlamayla, işletmenin içindeki insan ilişkileriyle ilgili bir sürü bilginin bir araya gelmesiyle verilebiliyordu. İşverenler bu kolektif yönetimin yalnızca bir ögesini oluşturuyordu. Hisse senedi sahiplerinin oluşturduğu genel kurul ise, bu teknokratlar grubunun hazırladığı raporları onaylamanın ötesinde bir değerlendirme yapılabilecek olanaklardan yoksundu. İşveren teknokraside değişiklik yapılabilir, ama teknokrasisiz yapamazdı.

SIRA SİZDE

Bürokrasinin yapısı bakımından gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki temel farklılıklar nelerdir?

Elbette ki, teknokrasi yalnızca gelişmiş ülkelere ve özel sektör kuruluşlarına özgü bir olgu değildir. Kamu kuruluşlarında ve gelişme sürecinin belirli düzeylerine ulaşmış olan ülkelerde de teknokratlar, önce ekonomik sonra da siyasal iktidara

ortak olmaya başlamaktadırlar. Başka bir gelişme de, özel teknokrasilerle kamu teknokrasisi arasında giderek bir bağlantının oluşmasıdır. Benzer eğitimden geçmiş, benzer çıkarlara ve bakış açısına sahip kişiler arasında belirli bir ortamın doğması doğaldır. Türkiye'nin gelişme düzeyinde bile, kamu kesimi ile özel kesim arasındaki teknokrat alışverişi doğal karşılanır hale gelmiştir. Özel firmaların üst düzey yöneticileri kamu yönetiminde önemli görevlere gelebilirken, tersi de olabilmektedir. Güç kazanma ve etkisini artırma isteği, teknokraside genel bir eğilim olarak ortaya çıkmaktadır.

Konuyu noktalarken şunu söyleyebiliriz: Genel olarak siyaset adamları ile uzmanlar arasında bir uyumsuzluk vardır. Siyaset adamları, sezgileriyle ve kitlelerle etkileşim içinde karar alma eğilimi taşırlar. Teknokratlar ise, mekanik, yani ideolojik tercihlerden arınmış çözüm yollarının varlığına inanırlar. Bu uyumsuzluğun, Prof. **Ga-udemet**'in düşündüğü gibi, tekno-siyasetçilerin ortaya çıkmasıyla çözüm yoluna girdiği söylenebilir mi? Burada **Eflatun**'un düşüncesindeki benzeri bir ikilemle karşılaşırız. O da, “ya devleti filozofların yönetmesi, ya da devleti yönetenlerin filozoflaşması” gerektiğini savunmuştu. Aslında tekno-siyasetçilerin sorunun kesin çözümü olacağını düşünmek yanlıştır. Uzman seçenekleri oluşturur, siyaset adamı ise seçenekler arasında seçim yapar. Seçenekleri kendisinin ya da başkasının oluşturması, siyaset adamı açısından sorunu değiştirmez. Eşitler arasında seçim yapacak olan kişi, kararını siyasal etkilerle vermek durumundadır. Siyaset bir anlamda kaynak paylaşımı sürecidir. Önceliği işçiye mi vereceksiniz yoksa işverene mi, o parayla “top” mu alacaksınız “tereyağı” mı? O noktada uzmanlık biter, siyaset başlar!

Kamu kuruluşlarında ve gelişme sürecinin belirli düzeylerine ulaşmış olan ülkelerde teknokratlar, önce ekonomik sonra da siyasal iktidara ortak olmaya başlamaktadırlar.

Siyaset adamları ve teknokratlar arasındaki temel görüş farklılıkları nelerdir?

SIRA SİZDE

Özet

Baskı grupları, siyasal partilerden farklı olarak iktidarı ele geçirmek için doğrudan doğruya çalışmazlar. Dolaylı olarak siyasal iktidarı dışarıdan desteklerler. Kendiliğinden var olan çıkar grupları, örgütlendikleri anda baskı grubuna dönüşürler. Siyasal partilere benzer şekilde kadro ve kitle baskı grupları yanında otoriter baskı gruplarına da rastlanabilir.

Baskı gruplarına bağlı parti konusunda örnek İngiliz İşçi Partisi'dir. Sağcı partilerin sermaye gruplarıyla bağlantıları daha kapalı ve dolaylıdır. Baskı grupları özel kamusal şeklinde ayrılabilir. Baskı grupları kendi toplumsal tabanlarının çıkar ve görüşlerini dile getirerek siyasal karar organlarına iletirler. Bundan sonrası siyasal partilerin işidir. Siyasal kararları dolaylı biçimde etkilemenin yolu kamuoyu oluşturmaktır. Baskı grupları önce kendi üyelerini etkiler ve sonra asıl hedeflerine yönelirler. Bazı baskı grupları toplumsal sınıflara dayalıdır. İşçi ve işveren kuruluşları bunlara örnek olarak verilebilir.

Siyasal amaçla örgütlenmemiş güç odakları da vardır. Söz gelimi ordu ve kamu bürokrasisi bu tür güç odaklarıdır. Diğer baskı gruplarında önce bir çıkar birliği vardır. Bu çıkar birliği örgütlenerek baskı grubu haline gelir. Ordu ve kamu bürokrasisinde ise önce örgütler oluşmuştur. Ordunun ve kamu bürokrasisinin kuruluş amacı siyasal baskı

değildir. Ancak siyasal yaşamda her ikisinin de ağırlığı vardır. Ordu geri kalmış ülkelerde çoğunlukla siyasal yaşamın içindedir. Çünkü dinamizm sağlayacak, iyi yetişmiş organize bir başka güç yoktur. Karşı denge unsurları da yoktur.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyi, ekonominin büyüme veya bunalım döneminde oluşu, rejimin silahlı kuvvetlere verdiği önem, subayların toplumsal kökeni ordunun siyasal eğilimini belirler.

Ordunun otoriter yapısı, sivil yaşamı düzenlemeye uygun değildir. Askeri darbeler bir tepki olarak kendilerinden sonra genellikle istemedikleri güçlerin iktidara gelmesine neden olurlar. Ülkemizde de 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül örnekleri benzer sonuçlar vermiştir.

Siyasal yaşamda önemli bir güç unsuru da bürokrasidir. WEBER bürokrasiyi ayrı bir toplumsal güç olarak değerlendiren, marksist kuram bürokrasiyi egemen sınıfın bir aracı sayar. Son yıllarda ise teknokratların pek çok konuda etkili oldukları biliniyor. Teknokratlar önce ekonomik sonra da siyasal iktidara ortak olmaya başlamışlardır. Böylece teknokrasi kavramı doğmuştur. Sonuç olarak, uzman teknokratların seçenekleri hazırlaması, siyasal kadroların ise seçenekler arasından tercihe karar vermeleri en doğrusu olacaktır.

Kendimizi Sınayalım

- Kadro baskı grupları güçlerini nereden alırlar?
 - Üyelerinin sayısından
 - Örgütlenme düzeyinden
 - Örgütlenme şeklinden
 - Üyelerinin niteliklerinden
 - Toplumun yapısından
- Demokratik sol partilerle- işçi sendikaları ve kooperatifler arasında kurulan sürekli ittifaklar nerede görülür?
 - ABD
 - İskandinav ülkeleri
 - İngiltere
 - Fransa
 - İsrail
- Siyasal yaşamda en büyük öneme sahip baskı grubu aşağıdakilerden hangisidir?
 - Gençlik kuruluşları
 - Kadın kuruluşları
 - Sınıfsal kökenli baskı grupları
 - Spor takımı taraftarları
 - Müzik grubu taraftarları
- Türk ordusuyla Latin Amerika ülkeleri ve diğer geri kalmış ülkelerle karşılaştırıldığında, siyasal yaşamla ilgili olarak ortaya çıkan fark aşağıdakilerden hangisidir?
 - Türk ordusu sayıca daha büyüktür.
 - Türk ordusunun silah ve teçhizatı daha modernidir.
 - Türkiye’de ordu mensupları ayrıcalıklı bir sınıfın çocukları değildirler.
 - Türkiye’de ordu siyasete hiç karışmaz.
 - Türkiye’de ordu siyasetin her zaman tam içersinde olmuştur.
- Hindistan’da ekonomik ve toplumsal koşullar Türkiye’nin gerisinde olduğu halde askeri darbe olmaması nasıl açıklanabilir?
 - Hindistan uzun süre İngiltere tarafından idare edilmiştir.
 - Hindistan çok büyük ve etnik farklılıkların etkisinde bir ülke olduğu için askerler ülke yönetimini ele geçirmekten korkmuşlardır.
 - Hindistan halkı Türk halkına göre sivil demokrasiye daha yatkındır.
 - Hindistan’da Budizm dininin etkisi askerleri kontrol altında tutmaktadır.
 - Ulusal bağımsızlık hareketine ve diğer toplumsal atılımlara asker kökenli aydınlar değil, sivil aydınlar öncülük etmişlerdir.
- Otoriter-totaliter baskı gruplarına özellikle hangi örgütlerde rastlanır?
 - Faşist partilerde
 - Demokratik partilerde
 - Sosyalist partilerde
 - İşçi partilerinde
 - Köylü partilerinde
- Kamuoyu oluşturmaya yönelik bir propaganda kampanyası yürüten iktidardaki parti ya da güçlerin asıl hedefi kimler olmalıdır?
 - Kendi toplumsal tabanları
 - Kendisine oy vermeyen gruplar
 - Rakip grupların tabanları
 - Milletvekilleri
 - Aydınlar
- Aşağıdakilerden hangisi sınıfsal nitelikli olmayan baskı gruplarından biri değildir?
 - Kadın Hakları Derneği
 - Ticaret ve Sanayi Odaları
 - Satrançsever Gençler Derneği
 - İslamcı Gençlik Derneği
 - Feministler Birliği
- İşçi sendikalarının etkisi hangi ülkelerde daha çoktur?
 - Sağ partilerin iktidarda olduğu ülkelerde
 - Sık sık iktidara gelen demokratik sol partilerin ya da işbirliği içinde oldukları ülkelerde
 - Tutucu partilerin etkin olduğu ülkelerde
 - Sendikal hareketin yeni filizlendiği ülkelerde
 - Otoriter yönetimlerin etkin olduğu ülkelerde
- Çiftçilerin siyasal gücü nereden gelmektedir?
 - Örgütlü oluşlarından
 - Nitelikli oluşlarından
 - Ülke düzeyinde dengeli bir biçimde dağılmış olmalarından
 - Partilerle kurdukları organik ilişkilerden
 - Partilere sağladıkları parasal katkılardan

Yaşamın İçinden

“

“Gazetelerde Hükümetin Cenaze İlanları Çıkıyor”

1979 Mayıs ayında sıkıyönetimden izin alınarak ulusal yazılı basında yayınlanan TÜSİAD ilanları, siyasal gündemi belirleme, siyasal bir tavır ve duruşu açıklamada reklam aracının kullanılmasına örnek teşkil etmiştir. TÜSİAD baskı grubu olarak gazete reklamları ile hükümete yönelik baskı oluşturmaya çalışmıştır.

TÜSİAD ilanları şu notla imzalanmaktadır: “Bu mesaj, demokratik toplumumuzun üretici güçlerinden özel sektörü temsil eden TÜSİAD tarafından hazırlanmış ve sayın halkımıza izlenilmesi, incelenmesi ve tartışılması amacıyla sunulmuştur”

İlanlar siyasetin gündemini doğrudan etkilemiş, ilanlarla birlikte Ecevit hükümetine yönelik tartışmalar alevlenmiş, ilanlar ekseninde bir siyasal tartışma başlamıştır. Ecevit hükümetine muhalefet eden partiler bu ilanlar hükümeti devirme fırsatını hissederek saldırılarının yoğunlaştırmıştır. Söz gelimi dönemin AP Genel Başkanı ve muhalefet lideri Süleyman Demirel, Gazetelerde hükümetin cenaze ilanları çıkıyor demiştir (15 Mayıs 1979, Tercüman).

Bu olayı, baskı gruplarının siyasete yön vermesi açısından benzer örneklerle birlikte tartışınız.

Kaynak: Ferruh Uztuğ, **Siyasal Marka**, Media Cat Yay., İstanbul, 1999.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. d Baskı Gruplarının Yapısı ve Türleri bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
2. c Baskı Gruplarının Yapısı ve Türleri bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
3. c Toplumsal Sınıflara Dayalı Baskı Grupları kısmını yeniden gözden geçiriniz.
4. c Ordu bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
5. e Ordu bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
6. a Baskı Gruplarının Yapısı ve Türleri kısmını yeniden gözden geçiriniz.
7. a Baskı Gruplarının İşlevleri, Amaçları ve Yöntemleri bölümünü yeniden geçirin.
8. b Toplumsal Sınıflara Dayalı Baskı Grupları kısmını yeniden gözden geçiriniz.
9. b Toplumsal Sınıflara Dayalı Baskı Grupları kısmını yeniden gözden geçiriniz.
10. c Toplumsal Sınıflara Dayalı Baskı Grupları kısmını yeniden gözden geçiriniz.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- ABADAN, Nermin. **Bürokrasi**, SBF Yayınları, Ankara, 1959.
- AKAD, Mehmet. **Çoğulcu Demokraside Siyasal İktidar ve Baskı Grupları**, Z Yayınları, İstanbul, 1979.
- BİRAND, M.Ali. **Emret Komutanım**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1987.
- BIRNBAUM Pierre, Chazel François. **Sociologie Politique (t.1)**, Armand Collin, Paris, 1971.
- BOZDEMİR, Mevlüt. **Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları**, SBF Yayınları, Ankara, 1982.
- DOĞAN, Mattei. **“Les Militaires En Politique”**, Pouvoirs PUF, Paris, 1986.
- DUVERGER, Maurice. **Bati'nın İki Yüzü (Çev. C. Eroğul, F. Sağlam)**, Doğan Yayınevi, Ankara, 1977.
- DUVERGER, Maurice. **Siyaset Sosyolojisi**, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1975.
- ECEVİT, Bülent. **Toplumsal Kültürün Siyasal Yaşamına Etkisi**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1990.
- HEPER, Metin. **Bürokratik Yönetim Geleneği: Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Geleşim Niteliği**, ODTÜ Yay., Ankara, 1974.
- KAYALI, Kurtuluş. **Cumhuriyet Döneminde Ordu-Siyaset İlişkisi**, Basılmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1978.
- KIŞLALI, Ahmet Taner. **Forces Politiques Dans la Turquie Moderne**, SBF Yayınları, Ankara, 1968.
- MEYNAUD, Wean. **Politikada Baskı Grupları**, (Çev. S. Tiryakioğlu) Varlık Yayınları, İstanbul, 1975.
- ÖZDEMİR, Hikmet. **Rejim ve Asker**, Afa Yayınları, İstanbul, 1989.
- ROUQUIE, Alain. **Latin Amerika'da Askeri Devlet**, (Çev. Şirin Tekeli), Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986.
- ŞAYLAN, Gencay. **Türkiye'de Kapitalizm**, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji, TODAİE Yayınları, Ankara, 1975.

”

Siyasal Güç Olarak Seçkinler

Yalnızlığına kaç, dostum! Seni büyük adamların gürültüsünden sersemlemiş, küçüklerin iğneleriyle de delik deşik olmuş görüyorum.

Seninle nasıl susulacağını pek iyi bilir orman ve kaya. O sevdiğin ağaca benze yine, sen, o geniş dallıya: Sessiz ve dinlercesine sarkar o, denizin üstüne.

Yalnızlığın bittiği yerde, Pazar yeri başlar; Pazar yerinin başladığı yerdeyse, büyük oyuncuların gürültüsü ve ağır sineklerin vızıltısı başlar.

Dünyada en iyi şeyler dahi, göstereni olmazsa, değersizdirler: Bu göstericilere büyük adam der halk.

Halk pek anlamaz büyükten, yani: Yaratıcılıktan. Ama büyük şeylerin bütün göstericilerinden ve oyuncularından hoşlanır.

Yeni değerler yaratanların çevresinde döner dünya: görünmeden döner. Oysa oyuncuların çevresinde döner halk ve şan: "Dünyanın gidişi" böyledir.

Rub vardır oyuncuda, ama rubun vicdamı pek yoktur. O hep, en çok inandırdığı şeye inanır, -kendine inandırdığı!

Yarın buna inanır, öbür gün başkasına. Keskin görevleri vardır halk gibi ve değişken buyları.

(**Kaynak:** Frederich Nietzsche, **Böyle Buyurdu Zerdüş**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1964)

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra,

- *siyasal güç olarak bir ülkedeki seçkin insanların yeri ve önemini açıklayacak*
- *geri kalmış ülkeler açısından seçkinlerin işlevlerini ve önemini tanımlayacak*
- *türk siyasal yaşamından seçkinlerin rolünü tartışabileceksiniz.*

Anahtar Kavramlar

- Seçkincilik
- Egemen sınıf
- Geri kalmışlık
- İktidar bloğu
- Bürokratik seçkinler
- Aydın seçkinler
- Ulusçuluk

İçindekiler

- GİRİŞ
- SEÇKİNCİ KURAMLAR
 - Klasik Seçkinci Kuramlar
 - Çağdaş Seçkinci Kuramlar
- GERİ KALMIŞ ÜLKELERDE SEÇKİNLER
 - Geri Kalmış Ülkelerde Seçkinlerin İşlevi
 - Türk Siyasal Yaşamında Seçkinler

GİRİŞ

Türk Dil Kurumu'nun sözlüğü seçkinleri; “benzerleri arasında niteliklerinin yüksekliliğiyle göze çarpan” kişiler olarak tanımlıyor. Bu anlamda, seçkinler ne bir toplumsal sınıftır ne de bir baskı grubudur. Ama seçkinlerin siyasal yaşamda belirli bir ağırlıkları vardır ve bu ağırlık özellikle geri kalmış ülkelerde ayrı bir önem kazanır.

Önce seçkinlerle ilgili farklı bilimsel yaklaşımları ve daha sonra da geri kalmış ülkelerde seçkinlerin işlevlerini ele alacağız.

SEÇKİNCİ KURAMLAR

Seçkinlerin toplumları yönetmeleri gerektiği görüşü **Eflatun**'dan **Nietzsche**'ye, **Jose Ortege y Gasset**'ye kadar uzanır. Ama bunlar “olması gerekeni” araştıran düşünceler olduğu için bilimden çok felsefenin konusuna girerler. Seçkinlerin geçmişteki ve günümüzdeki toplumlarda oynadığı rolü aydınlatmaya yönelik çalışmalar ise geçen yüzyılda başlayıp günümüze kadar sürmüştür. Bu bilimsel çabaları, klasik ve çağdaş seçkin kuramları olarak ikiye ayırarak inceleyebiliriz.

Seçkinlerin toplumları yönetmeleri gerektiği görüşü nereye kadar uzanır?

SIRA SİZDE

Klasik Seçkin Kuramlar

Seçkinlerle ilgili kuramların başında, İtalyan toplumbilimci **Vilfredo Pareto**'nunki yer alır. Pareto'ya göre, toplumsal yaşamın her alanındaki en başarılılar seçkinleri oluşturur.

En başarılı siyaset adamlarından, sanatçılardan tutun da, en başarılı sokak kadinlarına kadar, hepsi seçkinler grubu içinde yer alırlar. Her toplum kesiminin en başarılıları kendi içlerinde bir aristokrasi oluştururlar. Çelişki, seçkin azınlıkla seçkin olmayan çoğunluk arasındadır.

Pareto'ya göre, seçkinler üstün nitelikli kişilerdir. Ama onların çocukları aynı ölçüde üstün nitelikli olmayabilirler. Soy ve ailenin yanı sıra, varlıklı, akıllı, yetenekli ve sağlam ahlâklı olmak da seçkinlik ölçütleri arasında yer alır. Seçkinlerin giderek nitelikçe zayıflamaları ya da sayıca azalmaları, onların yerini başkalarının almasına uygun bir ortam hazırlar. Eğer seçkinler, toplumun alt tabakalarından ortaya çıkan en başarılıları aralarına alabilirlerse, “seçkinlerin dolaşımı” sürer. Özellikle yönetici seçkinlerin, yönetici seçkinler arasına katılma niteliğindeki olanak tanımamaları durumunda ise iktidar kavgası sertleşir ve seçkinlerin toptan değişimi olayıyla karşılaşılır. Pareto'nun anlayışına göre devrim budur.

“Seçkinlerin dolaşımı” ne anlama gelmektedir?

SIRA SİZDE

Pareto, seçkinlerin dolaşımı kuramını oluştururken açık bir biçimde **İbni Haldun**'dan etkilenmiştir. Bedevilikten uygar topluma, yani göçebe yaşamdan kent yaşamına geçilirken yöneticilerin rahatlıklar içinde zayıfladıkları ve onların yerini başkalarının aldığı gözlemi İbni Haldun'da açıklıkla işlenmiştir.

İtalyan **Gaetano Mosca** da, açıktan seçkinler deyimini kullanmamakla birlikte, “yönetici sınıf” kavramıyla seçkinler kuramına katkıda bulunanlar arasında yer alıyor. Mosca'ya göre, eski çağlardan bu yana, her tür toplumda bir yöneten bir de yönetilen sınıf bulunur. Yönetici sınıf, akıl, bilgi, servet, silah gibi olanakları kullanarak kendi üstünlüğünü çoğunluğa kabul ettirir. Ancak örgütlü ve üstün yetenekli bir azınlık, çoğunluk üzerinde egemenlik kurabilir. Bu egemenliği kurup ve sür-

dürürken, ona meşruluk kazandıracak, halkın o egemenliği daha kolaylıkla kabul etmesini sağlayacak ideolojik çerçeveyi de oluşturur.

Mosca'ya göre, yönetici sınıf yalnızca siyasal iktidardakileri değil, aynı zamanda siyasal iktidarı güçlü bir biçimde etkileyebilecek durumda olanları kapsar. Mosca da, yönetici azınlığın yönetilen çoğunluğun isteklerini göz önüne almak zorunda bulunduğuna ve yeni toplumsal güçlerin yükselmesine engel oluştursa bunun bir devrime neden olacağına inanmaktadır.

SIRA SİZDE

Gaetano Mosca'ya göre, yönetici azınlık niçin yönetilen çoğunluğun isteklerini dikkate almak zorundadır?

Her toplum kesiminin en başarılıları kendi içlerinde bir aristokrasi oluştururlar. Çelişki, seçkin azınlıkla seçkin olmayan çoğunluk arasındadır.

Gerek Pareto gerekse Mosca, Marksizmin sınıf çatışmaları görüşünün yerine seçkinler arası çatışmaları koymaktadırlar. Onlara göre, sınıflar sadece seçkinler arasındaki kavganın destek gücünü oluştururlar. Yönetenler değişebilir, ama yönetilenler hep aynı kalacaktır. Bir çoğunluk yönetimi anlamındaki demokrasinin gerçekleşmesine olanak yoktur.

Klasik seçkin kuramlar arasında sayabileceğimiz önemli bir isim de **Roberto Mechels**'dir. Mechels seçkinlerin bütün toplumlarda kaçınılmaz olarak var olacağı kanısındadır. Yurttaşların büyük çoğunluğu siyasal konularla ilgilenmezler. Kişinin refahı ile toplumun refahı arasındaki ilişkiyi göremezler. Kendi dışında ve yurkandan gelen bir itici güç olmadıkça kendi başına harekete geçemeyen kitleler, yönetilmek gereksinmesi içindedirler. Bu yönetici grup, çok sınırlı sayıda üyeden oluşur. Zaman zaman yakınsalar bile, çoğunluk için, kendileriyle ilgilenecek, kendilerinin sorunlarıyla uğraşacak birilerini bulmuş olmak memnunluk vericidir.

SIRA SİZDE

Roberto MECHELS'e göre seçkinler niçin kaçınılmaz olarak bütün toplumlarda var olacaktır?

Mechels, her toplumda her örgütte ortaya çıkan küçük yönetici grubun giderek bir oligarşi oluşturma eğilimi taşıdığını söylüyor (*Oligarşinin Tunç Yasası*). Bu küçük azınlık bir kez karar verme süreçlerine egemen olunca, otoritesini sağlamlaştırmaya ve sürekli kılmaya çalışacaktır. Sonunda da, toplumsal tabanından, içinden geldiği kitleden kopup, kendi çıkarlarına öncelik verir olacaktır. Michels, sol partilerde bile durumun farklı olmadığını, örnekleriyle kanıtlamaya çalışmıştır.

Dikkatle incelendiğinde, klasik seçkin kuramların tutucu ve demokrasiye karşı sonuçlara ulaştığı görülür. Bu kuramlar, yalnızca sınıf çatışmalarının yerine seçkinler ya da yönetici sınıflar arası çatışmaları koymuyor, aynı zamanda azınlık egemenliğini de savunmuş oluyorlar. Küçük bir azınlığın toplumu yönetmesinin doğal olduğunu, bunun da insanlar arasındaki eşitsizliğin bir sonucu olduğunu kanıtlamaya çalışıyorlar. Oradan hareketle, demokrasinin olanaksızlığını, eşit olarak yaratılmış olan insan gerçeğine ters düştüğünü göstermek istiyorlar. Faşist düşüncenin bu kuramlardan yararlandığını söyleyebiliriz.

Karl Marx, "egemen sınıf" kavramını ekonomik gücün elde bulundurulmasına dayandırır. Oysa özellikle Pareto'da seçkinlerin egemenliğinin nedeni, onların "doğal ve psikolojik" üstünlükleridir. Ekonomik gücü küçük bir azınlığın elinden alarak onların egemenliğine son verebilirsiniz. Oysa doğuştan üstün yaratılmış olan kişilerin egemenliğini kaçınılmaz saymanız gerekir. Seçkin kuramların, demokrasinin gelişmemiş olduğu dönemlerdeki İtalya ve Almanya'da ortaya atılmış bulunuşu ilginçtir.

Klasik seçkinci kuramlar, bir yandan sınıfsız toplumun olanaksızlığını vurgularken, öte yandan seçkinlerin kapalı bir güç oluşturmadıklarını ve oluşturmamaları gerektiğini de savunuyorlar. Seçkinlerin dolaşımına engel olunmazsa toplumlarda büyük çalkantılar görülmeyecek, siyasal istikrar sağlanacak, devrim olmayacaktır. Ama seçkinlerin dolaşımının bazı dönemlerde rahat işlemesine karşılık, bazı dönemlerde tıkanmasının ardındaki toplumsal gerçekler göz ardı edilmekte ya da küçümsenmektedir.

Klasik seçkinci kuramlar hangi bakımlardan tutucu ve demokrasi karşıtı olarak nitelendirilebilirler?

SIRA SİZDE

Çağdaş Seçkinci Kuramlar

Çağdaş seçkinci kuramların en önemli özelliğinin, seçkinlerin doğal üstünlükleri düşüncesinin terk edilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu nedenle de, demokratik ve sol yaklaşımla geliştirilen seçkinci kuramlara da rastlanabiliyor. Yönetici azınlığın varlığının bir gerçek olduğu, ama onların yönetilenlere karşı sorumlu olmaları ve gerektiğinde görevden uzaklaştırılabilmeleri koşuluyla, bunun demokrasiyle çelişmediği savunuluyor. Demokratik bir toplumsal düzende, seçkinler arasına girebilmenin toplumun her kesimine açık olması gerektiği vurgulanıyor. Tek bir yönetici sınıfın mı bulunduğu, yoksa çok sayıda seçkin gruplarının varlığından mı söz edilebileceği tartışılıyor.

Gerek Pareto gerekse Mosca, Marksizmin sınıf çatışmaları görüşünün yerine seçkinler arası çatışmaları koymaktadırlar.

Çağdaş seçkinci kuramların en önemli özelliği nedir?

SIRA SİZDE

Seçkinlerin çoğulcu bir yapı oluşturduğu görüşünde olanların listesi oldukça uzundur. Biz burada, sırasıyla David Riesman, Harold Lasswell, Robert Dahl, Giovanni Sartori ve Raymond Aron'un üzerinde duracağız.

Reisman'a göre, iktidar çok sayıda grup arasında paylaşılır. Ülke yönetimiyle ilgili kararlar tek bir seçkin grubunun ürünü olamaz. Çeşitli gruplar arasındaki güç dengesi, kararların oluşumunu belirler.

Lasswell, siyasal seçkinleri, toplumdaki diğer seçkin gruplarından ayrı olarak ele alır. Toplumun uyum içinde bulunabilmesi için, "orquestra şefi" görevini yükleyecek olan siyasal seçkinlere her zaman gereksinme vardır. Ama, yönetimin daima azınlığın elinde bulunması gerçeği demokrasi ile çelişmez. Önemli olan, yönetenlerin kitlelere karşı sorumluluğu ve onların isteğiyle bulundukları konumlardan ayrılımlarıdır. Yoksa demokrasinin varlığını gösteren ölçüt, yönetici seçkinlerin topluma olan oranı değildir. Bu oran büyüdüğü halde demokratik olmayan bir yönetim bulunabileceği gibi, oran küçüldüğü halde yönetim demokratik olabilir.

Çağdaş seçkinci kuramların en önemli özelliğinin, seçkinlerin doğal üstünlükleri düşüncesinin terk edilmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Lasswell açısından demokrasinin varlığını gösteren ölçüt nedir?

SIRA SİZDE

Dahl, tek bir seçkin grubun tüm topluma yön veremeyeceğine inanır. Toplumda var olan çok sayıda seçkin gruplar arasında farklılıklar ve hatta çelişkiler söz konusudur. Bu çelişkiler ve onlar arasındaki rekabetin oluşturduğu dengedir ki, demokrasiyi olanaklı kılar. Hiçbir seçkin grup tek başına egemen olmayacağı için, etkili olabilmeleri, aralarında oluşturacakları geçici koalisyonlara bağlıdır. Yurttaşların siyasal yaşama katılma düzeyleri yükseldikçe, seçkinlerin etkinliği dengelenmiş olur.

Sartori, demokratik rejimlerle demokratik olmayan sistemlerdeki seçkinler arasında bir ayrım yapıyor. Demokratik sistemlerde seçkinlerin çoğul olduğunu ve topluma önderlik ettiğini, demokratik olmayan sistemlerde ise seçkinlerin tekil olduğunu ve topluma hükmettiğini söylüyor. Demokrasilerde iktidarın yönetici azınlık ile yönetilen çoğunluk arasında paylaşıldığını savunuyor. Yetenekli azınlıkların ülkeyi yönetmeleri, demokrasinin kusuru değil, güvencesidir. Ancak tersi olması durumunda sistem yozlaşır, bozulur. Birçok demokrasinin seçkin azınlıkların çabalarıyla kurulduğu ve halk ayaklanmalarıyla yıkıldığı, çağdaş diktatörlerin halkoylamasıyla kendilerini meşrulaştırdıkları unutulmamalıdır. Antidemokratik yöneticiler kendilerini atar ve halka bunu onaylatmak isterler. Demokratik seçkinler ise, kendilerini halka önerirler. Halkın yönetilmekten kaçınması söz konusu olamaz. Önemli olan nasıl yönetileceğinin, hangi türden seçkinleri benimseyeceğinin saptanmasıdır.

Raymond Aron'un seçkinlerle ilgili kuramının, Marksizme karşı oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Marksizm, ekonomik gücü elinde bulunduran sınıfın, siyasal iktidara da egemen olduğunu savunur. Oysa Aron'a göre bu, özellikle sanayileşmenin ilk aşamaları için geçerli olmakla birlikte, birçok durumlar için yanlıştır. Ekonomik gücün büyük ölçüde toprak soyluların elinde bulunduğu ülkelerde söz konusu olan durum, batı türü demokrasilerde değişmiştir. Siyasal işlevleri yerine getirenlerle ekonomiyi yönetenler ayrı ayrı kişilerdir. Ekonomik güce sahip bulunanlar zaman zaman kendileriyle ilgili siyasal kararları etkileyebilirler, ama tüm siyasal kararları kesin bir biçimde etkilemeleri söz konusu olamaz.

Birçok demokrasinin seçkin azınlıkların çabalarıyla kurulduğu ve halk ayaklanmalarıyla yıkıldığı, çağdaş diktatörlerin halk oylamasıyla kendilerini meşrulaştırdıkları unutulmamalıdır.

SIRA SİZDE

Raymond ARON'un seçkinlerle ilgili kuramı, hangi kurama karşı oluşturulmuştur?

Aron'a göre; çıkarlarının bilincinde olan bir yönetici sınıf yoktur. Batılı toplumlarda seçkinler bölünmüşlerdir. Yönetici sınıf yerine, birbirlerinden farklı yönetici kesimlerden söz etmek daha doğrudur. Ama batılı toplumlardaki bu çoğul seçkinlere karşılık örneğin, Sovyetler Birliği'nde seçkinler tekildir. Toplumun yapısı nedeniyle, halk yönetici seçkinlere karşı korunmasızdır. Hangi toplum olursa olsun, yöneten halk değildir. Demokrasilerden farkı, halk tarafından yönetilmekten doğmaz, halk için yönetilmekten kaynaklanır.

Çağdaş kuramcılar içinde, toplumu tek bir seçkin grubun yönettiği görüşünü savunanların başında, Amerikalı toplumbilimci **Wright Mills** gelir. *Mills'e göre, bir yanda sıradan insanlar, öte yanda da onların yaşamını etkileyecek kararlar alabilme durumundaki kişiler vardır. Karar alma konumundaki bu kişiler, iktidar, servet ve ün sahibidir. Toplumsal bir sınıf oluşturmamakla birlikte, kökenleri, kültürleri ve yaşam biçimleriyle birbirlerine benzerler. Amerika Birleşik Devletleri'nde iktidar üçgenini oluşturan büyük şirket yöneticileri, federal siyasal önderler ve ordunun üst düzey komutanları arasında bir çıkar birliği söz konusudur. Kendi içlerindeki çelişkiler, genel uyumlarını etkilemeyecek düzeydedir. Seçkinlerin çoğulculuğu varsayımına dayalı dengeler ve iktidar bölüşümü görüşü geçersizdir.*

Mills, iktidarın seçkinleri görüşünü şöyle özetliyor: *"Ekonomik determinizm basit görüşüne, siyasal determinizm ve askeri determinizmi de eklemek gerekir. Bu üç alanın üst düzey yetkililerinin bugün oldukça büyük bir özellikleri vardır. En önemli kararları, çoğunlukla karmaşık olan bir koalisyon içinde alıp uygularlar. İşte bu nedenledir ki, egemen sınıf yerine iktidarın seçkinleri demeyi tercih ediyoruz."*

Wright Mills'in "egemen sınıf" yerine "iktidarın seçkinleri" demesinin nedeni nedir?

SIRA SİZDE

Egemen sınıf kavramının özellikle Marksistler tarafından geliştirildiğini daha önce görmüştük. Temel çelişkinin, üretim araçlarına sahip bulunan "egemen sınıf" ile, emeğinden başka satacak bir şeyleri olmayanlar arasında ortaya çıktığına inanan Marksistler, seçkinlerle kitleler arasındaki çelişkiye öncelik tanıyan görüşlere karşıdılar. Ama gerek **Marx** gerekse **Engels**, ana devrimci gücü oluşturan işçi sınıfının içindeki bilinçli bir kesimin, yani seçkinlerin varlığını, dolaylı da olsa kabul etmektedirler. **Lenin** bir adım daha ileriye gitmiş ve işçi sınıfına "siyasal bilinci" dışardan götürmek gerektiğini, bunu da aydınlardan ve işçi sınıfının en bilinçli kesimlerinden oluşan bir partinin yapabileceğini savunmuştur. Leninci partinin, seçkinlerden oluşan bir partinin yapabileceğini savunmuştur. Leninci partinin, seçkinlerden oluşan bir parti olduğu açıktır. Yugoslav kuramcı **Milovan Cilas**, daha sonra bu Marksist seçkinlerin yeni bir egemen sınıf oluşturduklarını ileri sürmüştür.

Çağdaş Marksist düşünürlerin genellikle "egemen sınıf" kavramına sadık kaldıklarını söyleyebiliriz. Ekonomik gücü elinde bulunduranların siyasal güce de egemen olacakları görüşü sürmektedir. Çağdaş Marksist kuramcılardan olan **Nicos Poulantzas**, burjuvazinin, diğer sınıflardan sağladığı bazı desteklerle bir "iktidar bloğu" oluşturduğunu söylüyor. Bunun için de "egemen kesim"e ek olarak bir de "yönetici kesim" yer almaktadır. Yönetici kesim, devlet yönetimini ellerinde bulunduran siyasal kadrolardan oluşur. Egemen kesim, ekonomik gücü elinde bulunduran kesimdir. Yönetici kesim ise, genellikle orta ve küçük burjuva kökenlidir. Ama onların toplumsal kökenlerinin farklı oluşunun, büyük sermayenin egemenliğini önlemesi söz konusu değildir. Egemen kesim ile yönetici kesimin ayrı ayrı kişilerden ve toplumsal kökenlerden oluşması, seçkinlerin çoğulculuğu anlamına gelmemektedir.

GERİ KALMIŞ ÜLKELERDE SEÇKİNLER

Geri kalmış ülkelerin farklı toplumsal yapıları, seçkinler olgusunun o çerçeve içinde ayrıca değerlendirmek gereğini ortaya koyuyor. Sınıf bilincinin ve buna bağlı olarak çoğulcu dengelerin yeterince oluşmadığı bu ülkelerde seçkinlerin öneminin arttığı yadsınmaz. Seçkinlerin işlevini önce genel olarak geri kalmış ülkelerde, sonra da özel olarak kendi toplumumuzda inceleyeceğiz.

Lenin işçi sınıfına "siyasal bilinci" dışardan götürmek gerektiğini, bunu da aydınlardan ve işçi sınıfının en bilinçli kesimlerinden oluşan bir partinin yapabileceğini savunmuştur.

Geri Kalmış Ülkelerde Seçkinlerin İşlevi

Bir ölçüde iç içe girmişlikleri varsa da, geri kalmış ülkelerdeki seçkinler, "bürokratik seçkinler" ve "aydın seçkinler" olmak üzere ikiye ayrılarak incelenebilir. Hızla değişen toplumsal yapıda geleneksel seçkinlerin yerini bu yeni seçkinler almışlardır. Ekonominin gelişmişliği ölçüsünde, karşılına teknokrat ve sermaye sahiplerinden oluşan bir başka seçkinler grubu çıkmaktadır. Ama siyasal bağımsızlığını yeni kazanmış olan eski sömürgeler başta olmak üzere, geri kalmış ülkelerin hemen tümünde, çağdaşlaşmak ve ekonomik gelişmeyi sağlamak açısından kamu görevlileri öncülük işlevini üstlenmişlerdir.

Belirli bir gelişme düzeyine ulaşıncaya kadar, geri kalmış ülkelerin sivil ve asker bürokratları aynı çerçevede değerlendirebilir. Genellikle Batıda ya da Batı kültürü etkisindeki kurumlarda eğitim görmüşlerdir. Etkileri yalnızca siyasal iktidarlara danışmanlık yapmakla sınırlı kalmamaktadır. Bu ülkelerde yaygın olarak görülen tek partinin içinde de, bizzat yasama organında da doğrudan ve önemli oranlarda temsil edilmektedirler. Ordunun iktidara el koyduğu durumlarda ise,

asker, sivil bürokrat ağırlığı daha da artmaktadır. Bu ağırlığın sürebilmesi, yeni toplumsal güçlerin ve dolayısıyla yeni seçkinlerin ortaya çıkmasına bağlıdır. Toplumsal yapıda çoğulculuk geliştikçe, asker, sivil bürokrat aydınların denetim olanakları kısılmaktadır. Yeni toplumsal güçler ağır basmaya başladıkça, asker ve sivil bürokratlar arasında ayırım ortaya çıkabilmekte, ayrı toplumsal ittifaklar içinde yer alabilmektedirler.

Geri kalmış ülkelerdeki bürokrat seçkinlerin, gelişmiş ülkelerdekinden farklı yapıda ve doğrultuda olması doğal karşılanabilir. Gelişmiş ülkelerin bürokratlarına, ülkelerine öncülük etmek gibi bir görev hemen hiçbir zaman düşmemiştir. Sistem içindeki yerlerini almış, toplumsal dengelerle bütünleşmişlerdir. Oysa geri kalmış ülke bürokrat seçkinleri, yeni bir düzeni kurma, çağdaş bir kültürü kitlelere benimsetme ve hatta ulusal bütünlüğü sağlamak işleviyle karşı karşıyalardır. Bu nedenle, ideolojilerinin farklı olması da doğaldır.

Geri kalmış ülkelerin sivil ve asker bürokratları genellikle Batıda ya da Batı kültürü etkisindeki kurumlarda eğitim görmüşlerdir.

SIRA SİZDE

Geri kalmış ülkelerin bürokrat seçkinleri ile gelişmiş ülkelerin bürokrat seçkinleri arasında hangi farklar vardır?

Belirli bir gelişme düzeyine ulaşıncaya kadar, geri kalmış ülkelerdeki iktidar mücadelesinin, genellikle bürokrat seçkinler içindeki çeşitli gruplar arasındaki bir mücadeleyi yansıttığı gözlemleniyor. Çağdaş teknolojiye ilk açılan kurum olarak ordu, disiplinli örgütüyle, asker seçkinlerin siyasal yaşamdaki ağırlığını en üst düzeye çıkarıyor. Sivil seçkinler de -askerler doğrudan yönetimde olsun olmasın- ordu içinde bağlantılar kurup, kendilerine destekler sağlamaya çalışıyorlar.

Geri kalmış ülkelerde, başlangıçta bürokrat -aydın ayırımı yapmak çok zor olsa bile, bunun giderek belirginleştiğini söyleyebiliriz. Bürokrat seçkinlerin toplumsal konumlarının belirginliğine karşılık, **Mannheim**'in da dediği gibi, aydın seçkinler "*kısmen sınıfsız bir tabaka*" sayılabilirler. Ama işlevleri sürekli düşünce ve bilgi üretmek olduğu için, belirli bir toplum kesimiyle ve genel olarak düzenle bütünleşmeleri zordur. Toplumsal kökenleri birbirlerinden çok farklı olduğu gibi, tutum ve düşüncelerini, geldikleri toplum kesiminin özellikleriyle açıklamak olanaksızdır.

Gramsci'ye göre, alt yapı ile üst yapıyı organik olarak kaynaştıran öge, aydınlardır. Yönetici sınıfın egemenliğinin güvence altına alınması açısından aydınların rolü çok önemlidir ve göreceli olarak bağımsızdır. Bu bağımsızlık, bir ölçüde aydınların toplumsal kökeninden, ama özellikle de aydınların temsil ettikleri sınıfın pasif bir ajanı olmamalarından kaynaklanır. Yükselen sınıfın aydınları, diğer sınıfların aydınlarını etkileri altına alarak, onların egemen sınıfla bütünleşmesini sağlarlar. Üst yapı, ekonomik yapının basit bir yansıması değildir.

Aydın seçkinler, bir yandan toplumdaki kültür düzeyinin yükselmesine, öte yandan da yeni ideolojilerin yayılmasına katkıda bulunurlar. Bazı yazarlar, bu nedenle, aydınları "*yaratıcı aydınlar*" ve "*yineleyici aydınlar*" olarak ikiye ayırırlar. Birinci gruptakiler yeni düşünce ve değerler üretirken, ikinci grupta yer alanlar, üretilen bu düşüncelerin topluma yayılmasına, yığınlar mal edilmesine çalışırlar. Ama gelişmiş, kültürel olanakları çok olan toplumlar, yaratıcı aydın tipinin gelişmesine çok daha elverişli bir ortama sahiptirler. Geri kalmış ülke aydınları ise, üretmekten çok aktarmak durumundadırlar.

Geri kalmış ülke aydını, arayış içindedir. Ülkesini bağımlılıktan ve geri kalmışlıktan kurtarmaya yönelik bu arayış, yeni düşünce ve değerleri de beraberinde getireceği için, geleneksel kültürle ister istemez çatışacaktır. Demokratik kültürün ge-

Bürokrat seçkinlerin toplumsal konumlarının belirginliğine karşılık, aydın seçkinler "*kısmen sınıfsız bir tabaka*" sayılabilirler.

lişmediği bir toplumsal ortamda, kültürel değişikliği kabul ettirmenin yolu ise, bas-kıcı yöntemlerden ve araçlardan geçmektedir.

Geri kalmış ülkelerin en önemli sorunlarından birisi, ulusal birliği ve bütünleş-meyi sağlamaktır. Oysa kültürel çatışma, uyuşma ve uzlaşmayı daha da zorlaştırır. Belirli bir kültürel sentez, ancak zamanla ve uzun dalgalanmalardan sonra oluşur. Bu süreç içinde, aydın seçkinlerin işlevi elbette ki çok önemlidir.

Siyaset adamı, bir düşün adamı olmaktan çok bir uygulayıcıdır. İktidarda olsun-lar olmasınlar, siyaset adamlarının siyasal programlarının oluşumunda, bilim adam-ları ve yazarlar önemli rol oynarlar. Uygulama aşamasında onları etkileyenler ise, bürokratlar ve teknokratlardır. Ama aydın seçkinlerin bir ideolojinin yayılmasında-ki etkileri, ülke koşullarından soyutlanamaz. Düşünceler ancak koşullara ve sorun-lara uygunlukları oranında ağırlık kazanırlar.

Geri kalmış ülke aydınları, gelişmiş ülkelerin yaşam koşullarını bildikleri için, kendi ülkelerinde gelişmeyi hızlandırıcı türden köklü değişiklikleri istemeleri do-ğaldır. Eleştirel bakış açısı, aydın olmanın vazgeçilmez bir özelliği olduğundan, toplumsal düzene bakışları genellikle acımasızdır. Kendi yaşam koşullarından, çektikleri sıkıntılardan ve ülkelerinde kapitalist kalkınma yolunun gerektirdiği ola-nakların bulunmamasından hareketle, devrimci ve toplumcu düşünceler taşımala-rı, köktenci ideolojileri benimsemeleri beklenmelidir. Geniş halk yığınlarını etkile-mekte zorluk çektikleri, etkisiz kaldıkları ölçüde “tepeden inmeci” bir devrimcili-ğin görünüşteki kolaylığına da kapılabilirler. Lenin ve Mao gibi Marksist devrimci-lerin bile, aydın seçkinlere verdikleri önem ilginçtir. Bu durum, aydın ve özellikle de bürokrat seçkinleri egemen sınıfın uzantıları sayan kuramsal değerlendirmelere ters düşmektedir.

Ulusçuluk akımı da, geri kalmış ülke aydınları arasında doğal bir eğilim olarak ortaya çıkıyor. Bu gibi ülkelerin önündeki en önemli sorunlardan birisinin, sömür-ge ya da yarı sömürge durumundan kurtulmak olması, ulusçuluk ideolojisini ken-diliğinden gündeme getiriyor. Geri kalmış ülke aydınları için ulusçuluk, hem ba-ğımsızlığa giden yol, hem de çözülmekte olan toplumu bütünleştirmenin anahtarı olarak görülüyor. Önce eski sömürgecilerin uygarlığı olan Batıya ve genel olarak yabancılar karşı bir tepki olarak ortaya çıkıyor. Daha sonraki aşamada, bu ilk kız-gınlık tepkisinin soğumasıyla birlikte, gelişmelerin üstünlüklerinin bilincine varıl-ması sonucu bir tür aşağılık duygusu doğuyor. Son aşamada ise, bir yandan kendi geçmişine sarılırken, öteki yandan da gelişmiş toplumlar bir kalkınma modeli ola-rak seçiliyor. Böylece belirli bir senteze varılmış oluyor.

Geri kalmış ülkelerin en önemli sorunlarından birisi, ulusal birliği ve bütünleşmeyi sağlamaktır. Oysa kültürel çatışma, uyuşma ve uzlaşmayı daha da zorlaştırır.

Geri kalmış ülkelerin aydınları açısından ulusçuluğun önemi nedir?

SIRA SİZDE

Geri kalmışlığın nedeni olarak görülen eski yapıların ve onların gerisindeki güçlerin yıkılması için savaşım veren aydın seçkinler için dayanılacak güç, ister is-temez halktır. Böylece hem halktaki yaratıcı güç harekete geçirilmiş hem de ça-ğ-daş kurumların ve yeni düzenin oluşturulması için gerekli toplumsal destek sağ-lanmış olacaktır. Geri kalmış ülke aydınlarında çok sık görülen halkçılık eğilimle-rini bu çerçeveden hareketle açıklayabiliriz.

Geri kalmışlığın nedeni olarak görülen eski yapıların ve onların gerisindeki güçlerin yıkılması için savaşım veren aydın seçkinler için dayanılacak güç, halktır.

Türk Siyasal Yaşamında Seçkinler

Osmanlı İmparatorluğunda, İstanbul'un fethine kadar devlet yönetiminde etkili olan seçkinler, büyük çoğunluğu ile Türk kökenliydi. **Fatih Sultan Mehmet**'in, **Çandarlı Halil Paşa**'nın boynunu vurdurup, yerine devşirme **Zaganos Paşa**'yı

sadrazam yapmasıyla birlikte, yeni bir dönem başladı. İki yüzyılı aşkın bir süre, Türk kökenli hemen hiçbir kimse, padişahтан sonraki en önemli yer olan sadrazamlığa gelemedi. Bu kural, aynı süre içinde, vezirlerin ve komutanların büyük çoğunluğu için de geçerli oldu. Önemli görevlere, bilinçli bir tutumla, Avrupalı Hristiyan kökenli “kul”lar getirildiler. Bülent Ecevit bu durumu şöyle açıklıyor:

“Türk kökenlileri yönetimden olabildiğince uzak tutma politikası, sınırsız iktidar isteğinden doğuyordu. Çünkü, kurucu millet olarak Türklerin bazı ayrıcalıkları, doğuştan bazı hakları, özgürlükleri vardı. Türk kökenliler padişahın kulu, yani kölesi sayılmazlardı. Çok uluslu Osmanlı İmparatorluğunu oluşturan pek çok unsur içinde sadece doğuştan Müslüman Türkler iktidarı denetleyip sınırlayabilecek durumdaydılar. O yüzden ki, Fatih Sultan Mehmet, bu yetkiye sahip olan ulusu devlet yönetiminin tamamen dışına itmek istemiştir ve bunu başarmıştır; ondan sonraki padişablardan da bir çoğu aynı uygulamayı sürdürmüştür. Yine o yüzden ki, Türkler, büyük bir devletin, bir imparatorluğun kurucusu oldukları halde, o devlette yönetime ve siyasete katılabılme alışkanlığını edinme fırsatını yeterince bulamamışlardı.”

Yakın geçmişe gelinceye değin, Türk toplumunun tarihsel evrimi içinde en etkili en uzun ömürlü seçkin grubunu, kuşkusuz bir bürokrat seçkinler oluşturuyordu. Yüzyıllar boyu yaşayan, sınırları çok geniş bir imparatorluğun, yetkileri ne ölçüde sultanda toplanmış olursa olsun, çok güçlü bir bürokrasi yaratması kaçınılmazdı. Devlet örgütüne egemen olan bürokrat seçkinler, Osmanlı dönemindeki önemli değişimlerde oynadıkları rolü, Cumhuriyet Türkiye’sinde de uzun süre sürdürdüler. 1950’lerden sonra güçlenen yeni seçkinlerin gelişmesi ölçüsünde etkileri azalmaya başladı.

Din adına konuşmak, İslam dinini yorumlamak yetkisini elinde tutan “ulema”, Osmanlı döneminde aydın seçkinler olarak ayrı bir grup oluşturmaktaydı. Zamanla Avrupa ile yakın ilişkiler kuran sivil bürokrat seçkinlerle, askeri yenilgiler sonucunda çağdaşlaşma zorunda kalan ilk kurum ordunun yönetimindeki asker seçkinler, yenileşme hareketinin öncülüğü işlevini üstlendiler. Buna karşılık, toprak soy-lu sayılabilecek kesim ile “ulema” değişmeye karşı bir tutum içine girdi. Bu bir anlamda, bürokrat seçkinlerle aydın seçkinlerin savaşımlı biçiminde yorumlanabilir. Ama dinsel seçkinlerin yanında zamanla laik ve batılı görüş açısına sahip olan bir aydın seçkinler grubunun ortaya çıkmasıyla durum değişti. Aydın seçkinlerle -askerleri de kapsayan bürokrat seçkinler arasında ittifak, Cumhuriyet döneminin ilk evresindeki gelişmelerde belirleyici rol oynadı. Aydın seçkinlerin dinsel kanadının etkisi, giderek azaldı.

Türkler, büyük bir devletin, bir imparatorluğun kurucusu oldukları halde, o devlette yönetime ve siyasete katılabılme alışkanlığını edinme fırsatını yeterince bulamamışlardı.

SIRA SİZDE

Türkler Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetici kadrosunda neden yer almadılar? Tartışınız.

Gerek Tanzimat Fermanı, gerekse milliyetçilik akımlarının gelişmesi sonucu imparatorluğun parçalanmasını önlemek için benimsenen “Osmanlıcılık” siyasetleri, hep bürokrat seçkinlerin öncülüğünde oluşmuştur. Birinci Meşrutiyette sivil bürokrat seçkinlerin etkisi ağır basmıştır. Kurtuluş Savaşı ise, ileri sayılabilecek bu seçkin grupların, toprak ağaları, eşraf ve tüccar gibi, daha çok tutucu nitelikteki seçkinlerle yaptıkları güç birliği sayesinde gerçekleşmiştir.

Atatürk ve **İnönü** dönemlerinde sağlanan siyasal istikrarın, asker bürokrat seçkinlerin giderek siyasetten uzaklaşmaları ve böylece sivil bürokrat seçkinlerin etkisinin en üst düzeye varmasıyla sonuçlandığını söyleyebiliriz. Bundan asker seçkinlerin genel eğitim ve düşüncelerinin, ülke yönetimine egemen olan ideolojiyle he-

men tamamıyla bütünleşmiş oluşunun da büyük rolü vardır. Çok partili düzene geçildikten ve özellikle de 1950'de iktidarı Demokrat Parti'nin almasından sonra, genel olarak bürokrat ve aydın seçkinlerin ülke yönetimindeki etkisi azalmaya başlamıştır. Çünkü yeni siyasal iktidar, toplumda gelişen yeni geçlerin temsilcisi olan yeni seçkinlerin etkisindedir. Ticaret ve zamanla sanayinin gelişmesiyle güçlenen, kendi seçkinlerini yetiştiren ve kentsoylu (burjuva) sınıfı ortaya çıkmıştır.

Çok partili düzene geçildikten sonra niçin bürokrat ve aydın seçkinlerin ülke yönetimindeki etkisi azalmıştır?

SIRA SİZDE

1930'larda KADRO dergisi etrafında bir grup oluşturan aydın seçkinler, Türk toplumunda Marksist anlamda bir egemen sınıfın bulunmadığını öne sürüyorlardı. Öyleyse Kemalist devrim böyle bir sınıfın oluşumunu önleyip, *"imtiyazsız sınıfsız"* birleşmiş bir kitle yaratabilir, çok sağlıklı bir gelişme yolunu açabilirdi. Devletçilik ve halkçılık ilkeleri, böylece kuramsal bir temel kazanıyordu. Bunun sağlanabilmesi ise, kuşkusuz ki bürokrat seçkinlerin devlet yönetimindeki ayrıcalıklı konumlarının sürmesi demek olacaktır. Ekonomik güç devletin elinde kalacağı için, ortaya yeni toplumsal güçler çıkmayacak ve özellikle bürokrat seçkinler bir tür "hakem" rolünü oynayabileceklerdi.

1946'dan başlayarak belirginleşen süreçler, bu düşün uzun ömürlü olamayacağını göstermiştir. Yeni seçkinlerin iktidara egemen oldukları 1950-60'ta ordunun ülke yönetimine el koyması, bir anlamda asker, sivil aydın seçkinlerin *"rövanşı"* biçiminde de yorumlanabilir. 1961 Anayasasına onlar biçim vermişler ve Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Üniversiteler, Devlet Planlama Örgütü, Milli Güvenlik Kurulu gibi kuruluşlar aracılığıyla, siyasal iktidara yeniden ortak olmuşlardır. 27 Mayıs hareketini gerçekleştirmiş olan askerlerin ve Cumhurbaşkanı'nca seçilen 15 kişinin Senato'da yer almaları da bu çerçevede içinde değerlendirilebilir.

27 Mayıs'ta alınan dersle, yeni seçkinlerin sivil ve özellikle de asker seçkinler arasında müttefikler aradığını görüyoruz. Bunun sonucu olarak başlayan yollar ayrımı, ordunun siyasal iktidara 12 Mart 1971 tarihli müdahalesiyle belirginleşmiştir. Sivil aydın ve bürokrat seçkinlerle asker seçkinler arasındaki tarihsel ittifak sona ermiştir. 12 Eylül döneminin de gösterdiği gibi, artık güçlü olanlar yeni seçkinler ve onların devlet bürokrasisindeki müttefikleridir. Sivil aydın seçkinlerin etkisi, özellikle demokrasiden uzaklaşıldığı dönemlerde daha da azalmaktadır.

Atatürk ve İnönü dönemlerinde sağlanan siyasal istikrar, asker bürokrat seçkinlerin giderek siyasetten uzaklaşmalarına ve böylece sivil bürokrat seçkinlerin etkisinin en üst düzeye varmasıyla sonuçlanmıştır.

1961 Anayasasına seçkinler biçim vermişler ve Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Üniversiteler, Devlet Planlama Örgütü, Milli Güvenlik Kurulu gibi kuruluşlar aracılığıyla, siyasal iktidara yeniden ortak olmuşlardır.

Seçkinler Türk siyasal hayatında neden çok önemli bir yere sahiptir, tartışınız.

SIRA SİZDE

Özet

Seçkinler, benzerleri arasındaki niteliklerin yüksekliğiyle göze çarpan kişilerdir. İtalyan toplumbilimci Vilfredo Pareto'ya göre toplumsal yaşamın her alanındaki en başarılılar seçkinleri oluşturur. Seçkinler aralarına toplumun alt tabakalarından yetişen başarılıları alırlarsa seçkinlerin doluşımı sürer. Aksi halde iktidar savaşı kızıdır. Gaetano MOSCA, seçkin yerine "yönetici sınıf" kavramını kullanmıştır. Yönetici sınıf, akıl, bilgi, servet, silah gibi olanakları kullanarak kendi üstünlüğünü kabul ettirir. Aoberto MICHELS'e göre, yurttaşların büyük çoğunluğu siyasetle ilgilenmez. Bazan şikayetçi olmasalar bile yönetici bir sınıf isterler. Acak yönetici sınıf giderek oligarşi eğilimi taşır ve tabanından kopabilir.

Bilindiği gibi Karl Marx "egemen sınıf" kavramını ekonomik gücün elde bulundurulmasına bağlar. Çağdaş seçkinci kuramcılardan Riesman'a göre, ülke yönetimi çeşitli seçkin gruplar arasındaki güç dengesine bağlıdır. Lasswell, ise siyasal seçkinlerin yerini ayrı tutmakta, demokrasinin varlığını, yönetici seçkinlerin topluma oranıyla değil, yönetenlerin kitlelere karşı sorumluluğu ve onların isteğiyle bulundukları konumlardan ayrılmalariyla değerlendirmektedir. Wright MILLS, toplumu etkileyecek kararlar alabilecek durumda olan iktidarla, servet ve ün sahibi olan kişileri ayırmıştır.

Seçkinlerin geri kalmış ülkelerdeki durumları ve önemleri daha da farklıdır. Bu tür ülkelerde seçkinler, aydın seçkinler ve bürokratik seçkinler olarak ayrılır. Bu ülkelerde bürokratlar, yeni bir düzen kurmak çağdaş bir kültürü kitlelere benimsetmek ve ulusal bütünlüğü sağlamak durumundadırlar. GRAMSCI'ye göre, alt yapı ile üst yapıyı organik olarak kaynaştıran öge aydınlardır. Ulusçuluk, akım olarak geri kalmış ülke aydınlarının doğal bir eğilimidir. Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul'un fethinden sonra Türk kökenliler uzun süre yönetimden uzak tutulmuşlardır. Cumhuriyet Türkiye'sinde Atatürk ve İsmet İnönü'nün istikrarlı yönetim dönemlerinde asker bürokratların etkisi azalmıştır. 1960 ihtilali ve ardından ordunun yönetime el koyması asker bürokratların etkinliğini tekrar arttırmıştır.

Kendimizi Sınayalım

1. İtalyan toplumbilimci Vilfredo Pareto'ya göre seçkin sayılabilmek için aşağıdaki niteliklerden hangisi önemli değildir?

- a. Soy ve aile
- b. Şanslı olmak
- c. Varlık
- d. Akıl
- e. Yetenek ve sağlam ahlak

2. Klasik seçkinci kuramların ortak özelliği aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Aslında bu kuramların ortak bir özelliği yoktur.
- b. Bu kuramlar tarihin en eski dönemleri için geçerlidir.
- c. Klasik seçkinci kuramlar hem tutucudurlar hem de demokrasiye karşı sonuçlara ulaşmışlardır.
- d. Bu kuramlar seçkinlere bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.
- e. Bu kuramlar azınlık egemenliğine karşı çıkmaktadırlar.

3. Demokratik rejimlerle demokratik olmayan sistemlerdeki seçkinler arasında ayrım yapan siyasal bilimci aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Aron
- b. Sartori
- c. Dahl
- d. Lasswell
- e. Riesman

4. Gramsci'ye göre aydınların rolü niçin çok önemlidir?

- a. Alt yapı ile üst yapıyı organik olarak kaynaştırmaktadırlar.
- b. Seçkin olmaları eğitim düzeylerinin yüksekliğinden kaynaklanır.
- c. Aydınlar mutlaka iktidarı ele geçirmek çabası içinde değildirlere.
- d. Aydınların toplumsal kökenleri birbirinden çok farklıdır.
- e. Sadece bilgi ve düşünce ürettikleri için kimseye zararları yoktur.

5. Osmanlı İmparatorluğunda Fatih Sultan Mehmet ile başlayarak iki yüzyıl boyunca Türk kökenlilerin bilinçli olarak üst yönetimden uzak tutulmuş olmalarının nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Türk kökenliler padişahın kulu kölesi sayılmaktaydı bu nedele köleden yönetici olamazdı.
- b. Bu dönemde iyi yetişmiş Türk kökenli aydın çıkmamıştır.
- c. İktidarı denetleyip sınırlayabilecek unsur doğuştan Müslüman ve Türk olan halk olduğu için, sınırsız iktidar isteği Türk kökenlileri yönetimden uzaklaştırmıştır.
- d. Bu dönemde üst yönetimde görevlendirilenlerin Türk kökenli olmaması sadece tesadüftür.
- e. Türk kökenli halkın, üst yönetimle çok ilgilenirse askerliği ihmal edeceği düşüncesi bu durumu yaratmıştır.

6. Aşağıdaki seçkinlerle ilgili ifadelerden hangisi doğrudur?

- a. Seçkinler bir baskı grubu oluştururlar.
- b. Seçkinler bir çıkar grubudurlar.
- c. Seçkinler toplumsal bir sınıfturlar.
- d. Seçkinler özellikle geri kalmış ülkelerde önemli rol oynarlar.
- e. Seçkinler milletvekillerinden oluşurlar.

7. Pareto, seçkinlerin dolaşımı kuramını oluştururken açık bir biçimde kimden etkilenmiştir?

- a. Marx'dan
- b. İbn-i Haldun'dan
- c. Mimar Sinan'dan
- d. Nietzsche'den
- e. Lenin'den

8. Klasik Seçkinci kuramdan en fazla yararlanan ideoloji aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Marxism
- b. Komünizm
- c. Faşizm
- d. Liberalizm
- e. Anarşizm

9. Burjuvazinin diğer sınıflardan sağladığı bazı desteklerle bir "iktidar bloğu" oluşturduğunu söyleyen Marksist düşünür aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Poulantzas
- b. Gramsci
- c. Pareto
- d. Mosca
- e. Sartori

10. Aşağıdakilerden hangisi ulusçuluk akımının geri kalmış ülkelerde ortaya çıkış nedenlerinden biri değildir?

- a. Bu gibi ülkelerin önündeki en önemli sorunlardan birisinin, sömürge ya da yarı sömürge durumundan kurtulmak olması
- b. Geri kalmış ülke aydınları için ulusçuluğun bağımsızlığa giden yol olarak görülmesi
- c. Ulusçuluğun çözülmekte olan toplumu bütünleştirmenin anahtarı olarak görülmesi
- d. Gelişmiş toplumların bir kalkınma modeli olarak seçilmesi
- e. Batılı toplumların geri kalmış ülkelere yardım etmemeleri

Yaşamın İçinden

“

SIYASETTE en önemli faktör, hedef alınan kitlelerle "duygudaşlık" kurabilmektir.

Oktay Ekşi'nin, Tansu Çiller'i ilk gördüğünde "yaşam tarzı ile CHP'de olacakken yanlışlıkla DYP'ye gitmiş" gibi düşünmüş olması önemlidir. Sayın Ekşi hicivli bir dille Çiller'in "gerçekten DP çizgisinde" olduğu sonucuna varsa da, "yaşam tarzı" gerçekten bir "statü" göstergesidir ve seçmen davranışını etkiler.

Bu açıdan, AKP'lilerin, bürokratik ve elit kökenli olmayıp büyük ölçüde alt ve alt orta sınıflardan gelmeleri, bu kitlelerle "duygudaşlık" kurabilmelerini kolaylaştırıyor.

Türban da "kasket" gibi bir sosyolojik simge! Eski CHP'li bürokratik seçkinler DP'yi de "Hasolar, Memolar" diye aşağılamıştı.

1960'larda Demirel'in "şalvarlılar, poturlular" sloganını hatırlayın ya da reformist Özal'ın "taşralı" havasını...

Bu köşe yazısında belirtilen "yaşam tarzı" kavramını ünite içindeki seçkinler ile ilişkilendirerek tartışınız.

Kaynak: Taha Akyol, **Milliyet Gazetesi**, "AKP'nin Arkasında Ne Var?", 4 Ekim 2002.

”

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b Klasik Seçkin Kuramlar kısmını yeniden gözden geçiriniz.
2. c Klasik Seçkin Kuramlar kısmını yeniden gözden geçiriniz.
3. b Çağdaş Seçkin Kuramlar kısmını yeniden gözden geçiriniz.
4. a Çağdaş Seçkin Kuramlar kısmını yeniden gözden geçiriniz.
5. c Türk Siyasal Yaşamında Seçkinler kısmını yeniden gözden geçiriniz.
6. d Klasik Seçkin Kuramlar kısmını yeniden gözden geçiriniz.
7. b Klasik Seçkin Kuramlar kısmını yeniden gözden geçiriniz.
8. c Klasik Seçkin Kuramlar kısmını yeniden gözden geçiriniz.
9. a Çağdaş Seçkin Kuramlar kısmını yeniden gözden geçiriniz.
10. e Geri Kalmış Ülkelerde Seçkinler kısmını yeniden gözden geçiriniz.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Alkan, Türker. **Aydınlar ve Siyaset**, O.D.T.Ü. Yayınları, Ankara, 1977.
- Aron, Raymond. **La Lutte de Classes**, Gallimard, Paris, 1964.
- Berkes, Niyazi. **Batıcılık, Ulusculuk ve Toplumsal Devrimler**, YÖN Yayınları, İstanbul, 1965.
- Daver, Bülent. **“Az Gelişmiş Ülkelerde Siyasal Elit”**, S.B.F. Dergisi, Ankara, Haziran, 1965.
- Djilas, Milovan. **Yeni Sınıf** (Çev. Sedat Umran), İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1982.
- Duverger, Maurice. **Diktatörlük Üstüne** (Çev. B. Tanör), Dönem Yayınevi, İstanbul, 1965.
- Ecevit, Bülent. **Toplumsal Kültürün Türk Siyasal Yaşamına Etkisi**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1990.
- Emerson, Rubert. **Sömürgelerin Uluslaşma** (Çev. T. Ataöv), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1965.
- Gramsci, Antonio. **Aydınlar ve Toplum** (Çev. Günyol, Edgü Onaran), Çan Yayınevi, İstanbul, 1967.
- Mills, C. Wright. **İktidar Seçkinleri** (Çev. Ünsal Oskay), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974.
- Mosca, Gaetano. **Siyasi Doktrinler Tarihi**, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1968.
- Sartori, Giovanni. **Demokrasi Kuramı** (Çev. D. Baykal), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1977.
- Selçuk, Sami. **“Seçkinler ve Az Gelişmiş Ülkelerde Konum ve İşlevleri”**, Seha L. Maray’a Armağan (Cilt 2), S.B.F. Yayınları, Ankara, 1982.
- Ünsal, Artun. **Siyaset Bilimine Giriş**, (teksir edilmiş ders notları), S.B.F., Ankara, 1980.

Siyasal Çatışmada Araçlar

10

Yaşam sevgisinin gelişmesi için gerekli toplumsal koşullara gelince: toplumsal koşulların, bireysel gelişme bağlamında andığım eğilimleri yarattığı açıktır. Ne var ki aşağıdaki görüşlerin sadece bir başlangıç olmasına karşılık, toplumsal koşullar konusunda spekülasyon yapmak olasıdır.

Burada anılması gereken belki de en açık etken, hem ekonomik hemde ruhsal açıdan kılığa karşı bolluk ortamıdır. İnsanın enerjisinin çoğunu saldırılara karşı yaşamını savunma çabası veya açlıktan kurtulma çabası tükettiği sürece, yaşama sevgisinin boğulması gerekir, sonuçta ölümseverlik beslenir. Yaşam sevgisinin gelişmesinde önemli bir başka toplumsal koşul da adaletsizliğin ortadan kaldırılmasıdır. Bununla, herkesin tam olarak aynı şeye sahip olunmamasını adaletsizlik sayan görüşü değil; bir toplumsal sınıfın diğerini sömürdüğü ve o sınıfı, zengin ve onurlu bir yaşamın gelişmesine olanak tanımayan koşullara maruz bıraktığı ya da başka bir deyişle bir toplumsal sınıfın, aynı temel yaşam deneyimini başkalarıyla paylaşmalarına olanak tanınmadığı bir toplumsal koşulu söz konusu ediyorum; çözümlemede adaletsizlikle kastettiğim şeyse, insanın kendi içinde bir amaç değil, başka bir insanın amacının bir aracı olduğu bir toplumsal durumdur.

(Kaynak: Eric Fromm, Sevgi ve Şiddetin Kaynağı, Öteki Yayınları, 2000)

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- *siyasal çatışmada kullanılan araçları tanımlayabilecek,*
- *şiddete dayalı ve dayalı olmayan araçlar olarak para, örgüt ve kitle iletişim araçları yöntemlerini açıklayabilecek.*
- *şiddetin psikolojisi ve terörün sosyolojisine ilişkin temel konuları tartışabileceksiniz.*

Anahtar Kavramlar

- *Kitle İletişim Araçları*
- *Terör*
- *Ödünleyici Şiddet*
- *Tepkisel Şiddet*
- *Ölümseverlik*

İçindekiler

- *GİRİŞ*
- *ŞİDDETE DAYALI OLMAYAN ARAÇLAR*
 - *Para*
 - *Sayı ve Örgüt*
 - *Kitle İletişim Araçları*
- *ŞİDDETE DAYALI ARAÇLAR VE YÖNTEMLER*
 - *Toplumsal Güçlerin Kullandığı Şiddet*
 - *Siyasal İktidarın Kullandığı Şiddet*
 - *Şiddetin Psikolojisi*
 - *Törörizmin Sosyolojisi*

GİRİŞ

Siyasal çatışmada kullanılan araçları, şiddete dayalı olanlar ve şiddete dayalı olmayanlar biçiminde ikiye ayırarak inceleyebiliriz. Para, sayı ve örgüt, kitle iletişim araçları ikinci gruba girerler. Siyasal çatışmada amacına ulaşmak için yumruktan, sopadan başlayarak en gelişmiş silahları ve en gelişmiş şiddet yöntemlerini kullanmaya, insanların niçin başvurduklarını incelemek ne kadar ilginçse, şiddet yolunun sonuçlarına eğilmek de o ölçüde önemlidir. Bu vesileyle, siyasal yaşamdaki araç-amaç ilişkisine de değinmiş olacağız.

Siyasal çatışmada kullanılan araçlar kaç gruba ayrılabilir?

SIRA SİZDE

ŞİDDETE DAYALI OLMAYAN ARAÇLAR

Çoğulcu demokrasinin, sermaye ile emek arasındaki dengeyi hedeflediğini, iki tarafta eşit katılma olanakları sağladığı ölçüde sağlıklı işleyebileceğini öne sürenler vardır. Bu savaşında para işverenin, sayı ve örgüt ise işçinin gücünü oluşturur. Kitle iletişim araçlarına ise, işçi ve işveren dahil, tüm toplum kesimlerinin gereksinimi bulunur. Özellikle demokratik rejimlerde, farklı çıkar ve görüşlerin ağırlık kazanmasında, siyasal kararları etkilemesinde, kitle iletişim araçlarının önemi büyüktür.

Para

1848'lerin Fransa'sında **Lamennais** şöyle haykırıyordu. *"Konuşabilmek hakkını kullanabilmek için altın gerekiyor, hem de çok altın. Biz ise yeterince varlıklı değiliz. Yoksullara susmak düşünüyor!"* O dönemde, düşünceleri yaymanın hemen tek yolu yazılı basındı. Gazete çıkarmak ve çıkan gazeteyi yaşatabilmek için gerekli parasal kaynaklara sahip olmayanlar açısından, düşüncelerini savunabilmenin zorluğu bu cümlelere yansımıştı.

Paranın siyasal çatışmadaki önemi yadsınamaz. Para, kitle iletişim araçlarını etkilemenin ya da onları doğrudan ele geçirmenin yolu olduğu gibi, ülkeyi yönetenleri ve o yönetenleri seçenleri doğrudan etkilemenin de olanaklarını sağlar.

Paranın sadece, ticaretin ve sanayinin egemen olduğu çağdaş toplumlarda siyasal yaşamı etkilediğini sanmak aldatıcıdır. Kapitalizmden önceki dönemlere gidildiğinde de, servet sahiplerinin siyasal ağırlıklarının fazlalığı açıktır. Ama derebeylik döneminde, toprak soylular servetin önemini açıktan vurgulamaktan, onu ön plana çıkarmaktan hoşlanmıyorlardı. Silahı, iyi dövüşmeyi, silahlı güçlere sahip olmayı, siyasal güç kazanma açısından daha önemli sayıyorlardı. Oysa yeterli bulunmayanların kaleleri, şövalyeleri, dolayısıyla da siyasal etkileri olamazdı.

Ticaret ve sanayinin ekonomiye egemen olmasıyla birlikte, servete açıktan verilen önem de arttı. Para ön plana çıkmaya başladı. Zamanla, parası olanlar kendi görüş ve çıkarlarını savunuların adaylığını destekleyip, onların seçim masraflarını karşıladılar. Seçilmiş olanları, servetin sağladığı olanaklarla etkilemeye çalıştılar. Kamu bürokrasisindeki işlerini gördürmek için benzer yollar kullandılar. Kitle iletişim araçlarını kullanarak halka da etki yapmayı istediler. Hatta kendi görüşlerine uymayan hükümetler işbaşına geldiğinde, hükümetleri ekonomik açıdan güç duruma düşürecek, başarısız gibi gösterecek yolları denediler.

Özellikle demokratik rejimlerde, farklı çıkar ve görüşlerin ağırlık kazanmasında, siyasal kararları etkilemesinde, kitle iletişim araçlarının önemi büyüktür.

Servete açıktan verilen önem ne zaman ve niçin artmıştır?

SIRA SİZDE

Türkiye'nin en geri kalmış bölgelerinde, eski toplumsal yapının henüz tamamen çözülmediği ortamlarda, büyük toprak sahiplerinin siyasal etkileri çarpıcıdır.

Kapitalizmden önceki dönemlere gidildiğinde de, servet sahiplerinin siyasal ağırlıklarının fazlalığı açıktır. Ama derebeylik döneminde, toprak soylular servetin önemini açıktan vurgulamaktan, onu ön plana çıkarmaktan hoşlanmıyorlardı.

Servete ek olarak, kuşaklar boyu süren servetin sağladığı saygınlık, onlara büyük bir siyasal ağırlık kazandırmıştır. Çağdaş toplumlarda seçmen davranışları genellikle istikrarlı olduğu halde, “ağa”nın parti değiştirmesiyle birlikte oyların yönünün büyük ölçüde değiştiği bölgeler, giderek azalmakla birlikte vardır.

Para silahı, belirli partilere veya belirli siyaset adamlarına destek sağlamak için de kullanılabilir. Parti kurmak, tüm yurda yayılan bir örgüt oluşturmak, pahalı seçim kampanyalarını yürütmek için ciddi parasal kaynaklara gerek vardır. Kişiler ya da çıkar grupları, para yardımı yaparken elbette ki kendi çıkarlarına göre hareket ederler. Bu nedenle de, servet ve sermaye sahibi kişilerin görüşlerine yakın olan partiler kolaylıkla parasal destek sağlayabilirken, sol eğilimli partiler üyelerinin ödentileri sayesinde bu eksikliklerini gidermeye çalışırlar.

Para yardımını yapanın, sonunda bunun karşılığını istememesi beklenemez. Bunun bir adım ötesi ise, kişisel rüşvete girer. İsteğe uygun bir kararın çıkması için verilecek rüşvet herhangi bir kamu görevlisine olabildiği gibi, bir milletvekili ya da bakana da olabilir. Bakanlara kadar uzanan skandallara yalnız geri kalmış ülkelerde değil, köklü demokratik geleneklere sahip, gelişmiş ülkelerde de rastlanabilmektedir. Kapalı baskı rejimlerinde ise, bu tür rüşvet olaylarının gizli kalması daha kolay olduğu için, daha sıklıkla başvurulması olasılığı yüksektir.

SIRA SİZDE

Kapalı baskı rejimlerinde rüşvet olayları niçin daha yaygındır?

Yasama organındaki çok önemli bir oylamayı etkilemek, bir hükümeti düşürmek ya da başka eğilimlerde bir hükümet oluşumunu kolaylaştırmak için de para doğrudan bir silah olarak kullanılabilir. Oylamaya katılmayacak veya partisinden istifa ederek başka bir partiye geçecek milletvekilinin çok şeyi değiştirebileceği ortamlar vardır.

Para silahını dengeleyecek diğer araçları hemen sonra göreceğiz. Ama servet sahibi olmanın akıl, bilgi, yetenek ve çalışkanlığa bağlı bulunduğu görüşünün gerçekleri her zaman yansıtmadığını vurgulamak gerekir. Kapitalizmin oluşum dönemi için geçerli olabilecek bu sav, giderek koşullara ters düşmüştür. Babalarından servet devralanlarla, işe sıfırdan başlayanlar arasında da bir serbest rekabetin var olamayacağı anlaşılmıştır.

Sayı ve Örgüt

Nasıl ki para; servet sahiplerinin, işveren kesimlerinin siyasal mücadeledeki en önemli silahı ise, sayı ve örgüt de işçilerin ve onun da ötesinde geniş halk kitlelerinin gücünü oluşturur. Serveti olan her kişi, tek başına bile siyasal yaşamda etkili olabilir. Ama ücretli ya da dar gelirli toplum kesimlerinin siyasal yaşamda ağırlık taşıyabilmeleri, sayılarına ve örgütlenme düzeylerine bağlıdır. Teker teker hiçbir ağırlık, taşımayan bu kişiler, kalabalık örgütler oluşturduklarında siyasal kararları etkileyebilirler. Hatta kendilerinden yana siyasal iktidarların ortaya çıkmasını sağlayabilirler.

Çoğulcu bir demokraside para işveren için ne ise, örgüt de işçi için odur. Sağlıklı bir güç dengesinin oluşabilmesi, iki tarafın da elindeki mücadele aracını eşit koşullarda kullanmasına bağlıdır. Paranın siyasal amaçla kullanılmasına kapıları açarken, örgütlenmeye sınırlar getirirseniz, denge bozulur. Servet sahipleri siyasal yaşamda ağır basmaya başlarlar. Çıkarlarını ve görüşlerini yeterince savunamayan toplum kesimleri ise bunalıma itilmiş olur. Toplum çalkantılara gebe hale gelir.

Çoğulcu bir demokraside örgütün önemi nedir?

SIRA SİZDE

Sendikalar ve kitle partileri, emekçi ve dar gelirli kitlelerin siyasal yaşamdaki ağırlıklarının artmasında iki önemli aşamayı oluşturmuştur. Grev toplu sözleşme hakkı sendikaların, oy hakkının genişlemesi ise, kitle partilerinin gücünü arttırmıştır. Sendikaların ve benzeri meslek örgütlerinin partilerle doğrudan ilişki kurmalarıyla da, para gücünün karşısına bir sayı ve örgüt gücü çıkmıştır. Çoğulcu demokrasiler işte bu dengenin üzerinde durabilmektedirler. Özgürlükler bu denge ölçüsünde gerçeklik kazanabilmektedir.

Sayı ve örgüt gücü, savaş teknolojisinin çok geri olduğu, teke tek çarpışmanın savaşların sonucunun belirlenmesinde baş rolü oynadığı dönemlerde, uluslararası siyaset alanında çok önemliydi. Ama kitlelerin asker olarak önem taşıdığı o dönemlerde, sayısal çokluk iç siyasette fazla bir ağırlığa sahip değildi. Siyasal çatışma, hemen yalnızca seçkinler arasında oynanan bir oyun gibiydi. Zamanla savaş teknolojisi geliştikçe sayının dış siyasetteki önemi azalırken, tersine iç siyasetteki önemi arttı. Tüm yurttaşlara eşit oy hakkının tanınmasıyla da, bu önem doruk noktasına vardı.

Geniş halk kitlelerinin yeterince bilinçli ve örgütlü olmadıkları ortamlarda, para gücünün siyasal çatışmada belirleyici olması beklenebilir. Ancak, sendika, kooperatif, dernek ve nihayet siyasal partiler aracılığıyla örgütlenmiş, küçük ödentilerin bir araya gelmesiyle belirli bir parasal güç oluşturmuş kitleler söz konusu olduğunda durum farklıdır. Sayısal çokluk, ancak bilinçli ve örgütlü olduğunda toplumsal ve siyasal bir güce dönüşür. Yoksa, örneğin; tek işveren karşısında tek işçinin, tek tüccar karşısında tek küçük çiftçinin hiçbir ağırlığı olamaz. Siyasal çatışmanın yalnızca seçkinler arasında geçtiği dönemlerde, bilinçsiz kalabalıkların zaman zaman kendiliğinden oluşan ayaklanmaları bile, onlar lehine hemen hiçbir şeyi değiştirmemiştir.

Sayı mı yoksa örgüt mü daha önemlidir? Bu soruyu, örgütsüz çokluğa karşı örgütlü azlığın daha etkili olacağı biçiminde yanıtlayabiliriz. Bunda, birincinin bilinçsiz, ikincinin bilinçli olmasının da rolü büyüktür.

Günümüzde kitlelerinin örgütlenme nedenlerini Türkiye'den örneklerle açıklayınız.

SIRA SİZDE

Kitle İletişim Araçları

Demokratik olsun olmasın, bir rejimde etkili olmak isteyen siyasal güçler açısından, kitle iletişim araçları her zaman büyük önem taşır. Çoğulcu bir demokraside, halkın genel çıkarlarının ekonomik gücü elinde bulunduran azınlığın özel çıkarlarına feda edilmemesi, kitle iletişim araçları üzerinde ikincilerin doğrudan ya da dolaylı bir denetim tekeline sahip bulunmamasına bağlıdır. Paranın sayıya ya da başka bir deyişle sermayenin emeğe egemen olmaması, kitle iletişim araçlarının konumuna bağlıdır.

Düşünce özgürlüğü, düşüncelerini yayabilme olanakları bulunmadığı zaman fazla bir anlam taşımaz. Siyasal güçlerin kitlelere ulaşabilmek, kendilerine yandaş bulabilmek için kullanabilecekleri araçların sayısı, günümüzde üçtür: Yazılı, sözlü ve görüntülü basın; yani gazeteler, radyo ve televizyon. Örneğin; büyük açık hava toplantıları, daha önceden bunlar aracılığıyla ortam hazırlamadıkça ve daha sonra gene bunlar aracılığıyla değerlendirilmedikçe fazla bir anlam taşımayabilir. Yapsalar bile, etkileri geçici olur.

Sayısal çokluk, ancak bilinçli ve örgütlü olduğunda toplumsal ve siyasal bir güce dönüşür.

Demokratik bir toplumda her isteyen gazete çıkarabilir. Ama gelişen teknolojinin gerekleri başta olmak üzere, birçok koşul, böyle bir girişimi her geçen gün daha pahalı kılmaktadır. Georges Burdeau'nun da dediği gibi; *"Sermayesi olanlar düşünceleri seçebilirler, ama düşünceler sermaye bulamazlar."* Dar gelirli toplum kesimleri, bir araya gelerek belirli bir sermaye oluştursalar bile sorun çözülmüş sayılmaz. Çünkü günümüzde bir gazetenin satış fiyatı, onun maliyet fiyatının çok altındadır. Demokratik ülkelerde gazeteler özellikle özel ilanlar ve reklamlar sayesinde yaşar ve kazanç sağlar. O reklamları verenler çoğunlukla özel girişimlerdir. Onlar da, kendi çıkarlarına ters düşünceleri savunan yayın organlarını destelemek istemezler.

Çoğulcu bir demokraside, halkın genel çıkarlarının ekonomik gücü elinde bulunduran azınlığın özel çıkarlarına feda edilmemesi, kitle iletişim araçları üzerinde ikincilerin doğrudan ya da dolaylı bir denetim tekeline sahip bulunmamasına bağlıdır.

Serbest rekabete dayalı böyle bir iletişim ve haber alma sisteminin ne sonuç verdiğini Duverger şöyle özetliyor: *"Çoğulcu bir rejimde kitle iletişim araçları devlet karşısında özgürdür, ama para karşısında özgür değildir. Kapitalist iletişim, normal zamanda yurttaşları uyutmak, galeyan balinde olduklarında da onları kıskırtmak eğilimindedir. Oysa normal zamanda yurttaşları uyanık tutmak, kızgınlığa kapıldığında da yatıştırmak gerekir."*

Sermaye sahipleri, ya doğrudan kendileri gazete çıkarabilir, ya da özel ilanlar yoluyla gazeteleri etkilemeye çalışabilirler. Kendileri gazete çıkardıklarında, bu siyasal amaçlı olabileceği gibi, ticari amaçlı da olabilir. Bazı örnekleri Türkiye'de de görüldüğü gibi, yüksek tirajlı gazeteleri satın alarak, onları kamu yönetimi üzerinde bir baskı aracı gibi kullanıp kendi ekonomik girişimlerini daha rahatlıkla yürütmeyi de deneyebilirler.

Birçok batılı ülkede ve bu arada Türkiye'de de, basında belirli bir tekelleşme eğiliminin göze çarptığını söyleyebiliriz. Tekelleşme olmadan da yazılı basın sermaye çevrelerinin etkisine bu ölçüde açıkken, bir tekelleşmenin durumu daha da ağırlaştırdığı, çoğulcu demokrasi açısından tehlike yarattığı savunulabilir. Ama bu gelişmeyi dengeleyebilecek başka süreçler gözden uzak tutulmamalıdır.

SIRA SİZDE

Yazılı ve görsel basında tekelleşmenin olası olumsuz sonuçlarını tartışınız.

Sol eğilimli, yüksek tirajlı bir gazeteye işveren çevrelerinin ilan vermeyecekleri iddiası da tartışmalıdır. O gazete tirajı oranında ilan alamayabilir, ama onun okuyucu kitlesine malını satmak isteyen sermaye çevrelerinin onu tümünden yok sayması da olanaksızdır. Öte yandan, parasal baskılarla bir gazetenin yayın siyasetini değiştirmenin beklenen sonucu vermediğini kanıtlayan birçok örnek gösterebiliriz. Yayın organının yönünde yapılan hızlı ve köklü değişiklikler, okuyucunun bilinci ölçüsünde tiraj kaybına neden olur (12 Mart döneminde Cumhuriyet Gazetesi ve 12 Eylül döneminde de YANKI Dergisi bu tür yönetim ve doğrultu değişikliği geçirdiğinde, tirajlarındaki hızlı farklılaşma çarpıcı olmuştur).

Demokrasilerde yurttaşların doğru seçim yapabilmeleri, doğru bilgi edinmelerine bağlıdır. Yazılı basının yüksek tiraj ve çok kazanç peşinde koşarken bu işlevi yeterince yerine getirememesi beklenebilir. Önemsiz bir cinayet, bir film ya da sahne sanatçısının özel yaşamı, falanca ülke prensesinin çocuk yapması, geniş kitlelerin ilgisini çekmek için şişirilerek, büyük fotoğraflar ve başlıklarla verilebilir. Halkın sevinç ya da kızgınlıkları, gene aynı amaçla kıskırtılabilir. Hiç yoktan siyasal kahramanlar yaratılabilir. Verilen bilgilerle halka bir tür çocuk muamelesi yapılabilir. Bu, bazılarının öne sürdükleri gibi, bilinçli ve kasıtlı bir uyutma taktiğinin değil, daha çok okuyucu ve kazanç sağlama arayışlarının sonucudur. Bunu dengeleme görevini de, genellikle radyo ve televizyon yayınları üzerinde güçlü bir etkiye sahip bulunan devlet yüklenir.

Parasal baskılarla kitle haberleşme araçlarının doğrultusunu ve yönetimlerini değiştirmek sizce sonuç alıcı mıdır? Tartışınız.

SIRA SİZDE

ABD dışında, radyo ve televizyon yayınlarının da tümünden özel kesimin elinde bulunduğu bir ülke yoktur. Kamunun elindeki radyo ve TV ile özel kişi ve kuruluşların elindeki yazılı basın çok zaman bir denge oluşturur. Böyle bir denge içerisinde, yanıltıcı bir haber siyaseti izleyen yayın organının etkisi azalacaktır. Örneğin; Demokratik Parti iktidarı 1954-60 yılları arasında radyoyu fazla tek yanlı kullandığında, bu güçlü silahın zamanla işlemez hale geldiği görülmüştür. Buna karşılık, siyasal iktidarın etkisine büyük ölçüde kapalı, özerk bir kamu kuruluşu komünundaki İngiliz BBC radyo ve televizyonu çok büyük bir etkiye ve saygınlığa sahiptir. **Sezer Akarcalı**'nın da vurguladığı gibi; 2. Dünya Savaşı sırasında, *“Almanya, savaşın başlarındaki ilerlemesi yenilgiye dönmeye başlayınca, moral yükseltmek için abartılı haberleri ön plana çıkarınca, Alman halkının savaş hakkındaki doğru haberler alabilmek için BBC’yi dinlediği bilinmektedir.”*

Kitle iletişim araçları üzerindeki sıkı denetim çağdaş baskı rejimlerinin en büyük özelliklerinden birisini oluşturur. Ama güdümlü bir basının ilginçliği ve dolaşısıyla da etkisi kendiliğinden azalır. Almanya’da Nazilerin iktidarının ilk yıllarında gazete satışlarındaki büyük düşüşler dikkati çekmişti. Türkiye’de de, yarı askeri yönetimlerden demokrasiye geçişlerde hep tirajlarda yükselişler oldu. Bu örnekler çoğaltılabilir. Ama hemen her iktidar, elindeki olanakları kullanarak basını denetlemek, yönlendirmek ister. Yandaş basına yardım, muhalif basına baskı eğilimleri gene 1954-60 döneminde Türkiye’de çok belirgindi. Kâğıt ve matbaa mürekkebi tahsislerinde, resmi ilanların denetiminde yanlı davranılması yetmeyince, hukuksal baskı yollarına başvurulmuş ama beklenen sonuç elde edilememişti. Hapse giren gazeteci sayısı arttıkça, halkın resmi bilgilere güveni de azalmıştı.

Demokratik toplumlar, içte haber kaynaklarının çoğulculuğunu sağlıklı bir kamuoyu oluşumunun vazgeçilmez koşulu sayıyorlar. Oysa uluslararası kamuoyunun oluşumunda birkaç dev haber ajansının tekelinin söz konusu olmaya başladığı, özellikle bir kısım geri kalmış ülke tarafından öne sürülüyor. Uluslararası haber akışının bazı büyük devletlerin yararına olarak zaman zaman yanlı bir biçimde yürütmesine karşı çözümler aranıyor. *“Dördüncü güç”* sayılan kitle iletişim araçlarının, önemini günümüzde de koruduğunu ve hatta arttırdığını söyleyebiliriz.

Çağdaş rejimlerde kitle iletişim araçlarının taşıdığı önemin nedenlerini tartışınız.

SIRA SİZDE

ŞİDDETE DAYALI ARAÇLAR VE YÖNTEMLER

Tarih boyunca şiddet, siyasal çatışmanın yaygın bir aracı olmasaydı, şatolara, kalelere gerek kalmaz, sarayların etrafı yüksek duvarlar ve surlarla çevrilmezdi. Devletin amacı şiddeti yok etmek değil, şiddetin yurttaşlarca birbirlerine ve devlete karşı kullanılmasını önlemektir. Devlet, gerektiğinde şiddete başvurmak tekeli elinde tutmak ister. Ama şiddet olanaklarını yitirirse, otoritesini ve etkisini de yitireceğini bilir.

Devlet niçin gerektiğinde şiddete başvurmak tekeli elinde tutmak ister?

SIRA SİZDE

İnsanları “şiddet” kullanmaya iten nedenler sadece toplumsal değil, aynı zamanda ruhsaldır. Aynı koşullar içinde bulunan bazı bireyler şiddete başvururken,

bazıları tepkilerini başka yollardan göstermeyi seçerler. “Şiddetin Psikolojisi” bu nedenle konumuz açısından önem kazanıyor.

Toplumsal Güçlerin Kullandığı Şiddet

Tüm siyasal rejimlerin istikrarı, siyasal iktidarın toplumdaki güç dengesini iyi yansıtmaya bağlıdır. En büyük toplumsal güçlerin temsilcileri iktidarda olduğu zaman, devlet otoritesinde bir boşluk ve rejimde de ciddi bir zayıflık söz konusu olmaz. Tersine bir durumda ise, iktidarın dışında kendisinden daha büyük bir güç bulunacağı için, iktidar otoritesini tüm topluma kabul ettirmekte güçlük çeker. Bir bunalım başlar.

SIRA SİZDE

Devletin amacı şiddeti yok etmek değil, şiddetin yurttaşlarca birbirlerine ve devlete karşı kullanılmasını önlemektir.

Barışçı araçlar etkisini yitirdikçe, şiddete dayalı araçlar, güçler dengesinin siyasal iktidara yansıtılmasında daha çok kullanılmaya başlanır.

Toplumdaki siyasal bunalımların temelinde ne yatmaktadır?

Toplumdaki güç dengesi durağan değil, değişken olduğu için, değişen güç dengesine bağlı olarak iktidarın el değiştirebilmesi ya da yükselen toplumsal güçlerin, güçleri oranında iktidarı etkileyebilmeleri gerekir. Rejimin iktidara ulaşmak ve siyasal kararları etkilemek için koyduğu kurallara elveriyorsa, güç dengesinin değişmesinin yarattığı bunalım rejim içinde kalır. Siyasal iktidar, yeni dengeleri yansıtmak biçimde el değiştirir. Ama rejim bu yolu tıkamışsa, siyasal iktidarın dışında daha büyük bir güç ya da güçler birliğinin oluşmasına karşın, rejimin çerçevesi bu yeni durumun siyasal iktidara yansımalarını engelliyorsa, bunalım rejim üzerine kayar. Barışçı yollardan elde edilemeyen çözüm, şiddete dayalı yöntemleri gündeme getirir. Yükselen yeni güçlerin iktidarını sağlayacak yeni bir rejim kurulur.

Değişen toplumsal güç dengesine bağlı olarak siyasal iktidarın el değiştirmesine olanak veren rejim, sağlam ve istikrarlı bir rejimdir.

Seçim, güçler dengesinin belirlenmesinde başvurulan barışçı bir yoldur. Seçimler bu amaca hizmet etmekten uzaklaştıkça, barışçı olmayan araç ve yöntemler de devreye girer. Barışçı araçlar etkisini yitirdikçe, şiddete dayalı araçlar, güçler dengesinin siyasal iktidara yansıtılmasında daha çok kullanılmaya başlanır.

Çağdaş toplumlarda, devletin elindeki şiddet olanaklarının büyüklüğü, siyasal çatışmalarda toplumsal güçlerin şiddete başvurmalarını çok zorlaştırıyor. Şiddet, ancak tüm barışçı yolların tılandığı, hak ve düşüncelerini savunmak ya da iktidara ulaşmak için başka bir aracın kalmadığı inancının yaygınlaştığı ortamlarda etkili ve geçerli olabiliyor. Eğer ordunun bir kesimi de, bu silahlı harekete destek veriyorsa, siyasal iktidarın kısa sayılabilecek bir darbe ile el değiştirdiğine tanık olunabiliyor. Tersine durumlarda ise uzun bir iç savaş başlıyor. Muhalefetteki güçler, düzenli orduya karşı savaşımın kır ya da kent çeteleriyle yürütüyorlar.

Çağdaş toplumlarda, siyasal iktidarlara karşı kullanılan şiddetin başarıya ulaşabilmesinin, büyük ölçüde ordunun durumuna bağlı olduğunu söyleyebiliriz. *Sovyet Devrimi*, *Birinci Dünya Savaşı* koşullarının maddi ve manevi açıdan çökerttiği bir orduya karşı başarılıydı. Çin ve Vietnam’da devrim, tıpkı **Kemalist** devrimde de olduğu gibi, ulusal bağımsızlık savaşına koşut olarak, onunla birlikte oluştu. Bağımsızlık için savaşan güçler, doğal olarak orduyla bütünleşmişlerdi. İkinci Dünya Savaşı sonunda Doğu Avrupa’da komünist rejimlerin kurulması, bu kez- bazı durumlarda kurtarıcı rolünü de oynayan- Sovyet ordusunun etkisiyle gerçekleşti. Dış gücün doğrudan karışmasıyla, içteki dengeler de değişti. **Castro**’nun silahlı mücadalesinin Küba devrimine kadar uzanması ise, **Batista**’nın amansız diktatörlüğünün, şiddet dışındaki bütün çözüm yollarını tıkaması sayesinde oldu. Silahlı mücadale, o ortam içinde yasallık kazandı.

Çağdaş toplumlarda siyasal iktidara karşı kullanılan şiddetin başarıya ulaşabilmesi neye bağlıdır?

SIRA SİZDE

Şiddete dayalı araç ve yöntemler, kuşkusuz ki silahlı savaşımdan ibaret değildir. Yasal olmayan her zorlama ve yöntemi bu sınıfa sokabiliriz. 1968'lerde çeşitli ülkelerde öğrencilerin başvurdukları “*boykot ve işgaller*” de bazı durumlarda şiddete dayalı araçlar olarak nitelendirilebilir. *İstemeyen öğrenciler* de boykota zorlandıklarında, ders yapılmasına zorla engel olunduğunda, artık barışçı araçlardan söz edilemez. *Çiftçilerin* bir karayolunu kesip trafiği engellemeleri, göstericilerin bazı arabaları yakmaları, patlayıcı madde taşıyan yazılar asmaları da barışçı yöntemler değildir.

Barışçı yollardan dile getirilen istek ve düşüncelere kamuoyunun ve siyasal iktidarların ilgi göstermemesi, bu tür silahsız şiddet eylemlerine neden olabilmektedir. Barışçı eylemlere önem vermeyen kitle iletişim araçları, şiddete dayalı araçlar kullanıldığında tutum değiştirebilmektedir. Şiddete dayalı yöntemler böylece özendirici olmaktadır. Filistin davasına kapalı olan gazete sayfaları ve televizyon ekranları, ancak bir dizi uçak kaçırımlar nedeniyle tutum değiştirmiştir.

Silahsız şiddet eylemlerine başvurulmasının temel nedeni nedir? Tartışınız.

SIRA SİZDE

Siyasal İktidarın Kullandığı Şiddet

Şiddet şiddeti doğurur. Siyasal iktidara karşı şiddet kullananlar, siyasal iktidarı da kendilerine karşı şiddet kullanmaya zorlamış olurlar. Hele bu şiddet, iktidarın da ötesinde rejimin kendisine yönelmişse, tehdidin büyüklüğü ölçüsünde rejim de şiddete başvurur. İktidarı ele geçirecek güce sahip olmadan şiddet kullananlar, sonunda bir baskı rejiminin gerekçelerini ve ortamını hazırlamış durumuna düşebilirler.

Tüm baskı rejimlerinin mantığı, Cromwell'in şu cümlelerinde gizlidir: “*On yurttaştan dokuzu benden nefret mi ediyor? Eğer yalnızca onuncusu silahlı ise, bunun hiçbir önemi yoktur...*”

Siyasal iktidarın yurttaşlara karşı şiddet kullanmasını yasallaştıran baskı rejimleri, genellikle toplumsal bunalımlar sonucunda ortaya çıkar. Bu bunalımların bazıları yapısal, bazıları ise geçici iç ya da dış koşulların yarattığı bunalımlardır. *Yapısal bunalımlar*, özellikle toplumsal-ekonomik yapıdaki gelişmelere siyasal kurumların ayak uyduramadıkları durumlarda oluşurlar. Ekonomik ve toplumsal güçlerin el değiştirmesine karşılık, siyasal iktidar, gücünü yitirmiş toplum kesimlerinin uzantısı olmayı sürdürebiliyorsa, buna olanak veren siyasal kurumlar varlıklarını sürdürmekte direniyorsa, bu bir yapısal bunalımdır. Ya eski düzeni korumak için bir baskı rejimi kurmak gerekir, ya da eski rejimi şiddet kullanarak devirenler, yeni düzen yerleşinceye kadar bir baskı rejimi kurmak zorunda kalırlar.

Şiddet kullanılmasını yasallaştıran baskı rejimleri hangi tür bunalımlar sonucu ortaya çıkabilir?

SIRA SİZDE

Kendi çıkarlarına yardımcı olacak baskıcı bir yönetimin oluşmasına yardımcı olmak amacıyla, bazı iç ve dış güçlerin bunalımı kışkırtmak için çaba gösterdikleri durumlar da vardır. Hazırlanan ortamdan yararlanarak ya sivil yönetimin sertleşmesi, ya da askeri bir yönetimin kurulması sağlanabilir. Demokratik kurallar içinde gerçekleştirilemeyen bazı önlemler, atılamayan bazı adımlar böylece gündeme

İktidarı ele geçirecek güce sahip olmadan şiddet kullananlar, sonunda bir baskı rejiminin gerekçelerini ve ortamını hazırlamış durumuna düşebilirler.

Faşizme kadar uzanan sağcı ideolojiler, insanın doğuştan kötü olduğunu savunurlar. Ancak doğuştan iyi ve üstün yaratılmış olan küçük bir azınlık bu çerçevenin dışındadır.

getirilebilir. Bunalımın sorumluluğu bazı toplumsal güçlere yüklenerek, bu güçlere karşı şiddet kullanılması da bir ölçüde meşrulaştırılabilir.

Siyasal iktidarların geçici ya da sürekli biçimde şiddet kullanmalarını çeşitli ideolojiler açısından da değerlendirebiliriz. *Faşizme* kadar uzanan *sağcı ideolojiler*, insanın doğuştan kötü olduğunu savunurlar. Ancak doğuştan iyi ve üstün yaratılmış olan küçük bir azınlık bu çerçevenin dışındadır. Doğuştan bencil ve vahşi olan insanın kendi başına serbest bırakılması, toplumların ve tüm olarak insanlığın aleyhine sonuçlar verir. Uygarlığın ilerlemesi, o küçük seçkin azınlığın, geniş halk kitlelerini baskı ile eğitmelerine ve gerektiğinde şiddet kullanarak iyiye ve doğruya doğru yönlendirmelerine bağlıdır. Tıpkı bir çobanın ve çoban köpeklerinin koyunları yönlendirmesi gibi.

Böyle bir düşünce sistemi içinde elbette ki *demokrasiye* yer olamaz ve siyasal iktidarın meşrulaştırılan şiddetinin geçici olması düşünülemez. Çünkü eşit olarak yaratılmamış olan insanların büyük çoğunluğu kötüdür. İyi olan azınlığın onlara karşı geldiklerinde şiddet kullanması ise, bizzat onların da yararınadır.

SIRA SİZDE

Faşizmin insan doğasına ilişkin çıkarsamaları nelerdir? Bu çıkarsamaları karşılaştırarak tartışınız.

Devletin kullandığı baskı ve şiddet, faşist rejimin vazgeçilmez bir parçasıdır. Oysa “*proleterya diktatörlüğü*”nü Marksistler, zorunlu ama geçici bir aşama saymaktadırlar. Faşistler, toplumu insandan gelebilecek kötülöklere karşı korudukları düşüncesindedirler. Solcu bakış açısında ise, insanın toplumsal kötülöklere karşı korunması öncelik taşır. Marksistlere, göre; o kötülöklere yaratan kurumların temizlenmesinden sonra, artık devlete bile gerek kalmayacaktır. Daha doğrusu devletin polisi-ne, jandarmasına, askerine, yani baskı ve şiddet olanaklarına gerek kalmayacaktır.

Çıkış noktasında solcu görüşe yakın olmakla birlikte, çağdaş liberal düşüncenin bu iki uç arasında yer aldığını söyleyebiliriz. Çağdaş liberaller de insanın doğuştan iyi olduğu kanısındadır ve bu nedenle de genel ve sürekli bir baskı ve şiddet kullanılmasına karşıdırlar. Ama devletin şiddet kullanmaktan tümünden vazgeçmesi de düşünülemez. Çünkü her toplumda, topluma uyamayan, toplumun diğer bireylerine zarar verebilen kişiler bulunabilir. Onların varlığından hareketle bir baskı rejimi kurmak ne kadar yanlışsa, toplumu onlara karşı korumamak da o ölçüde yanlıştır.

Hemen tüm incelemeler, araçla amaç arasında bir uyumun bulunması gerektiğini gösteriyor. Devletin tüm baskı ve şiddet olanaklarının yok olacağı ölçüde barişçi ve demokratik bir amacı hedefleyen **Lenin** ve yoldaşları, o amaca ulaşmak için “geçici” bir baskı rejimini (proleterya diktatörlüğü) araç olarak seçmişlerdi. 1917’den bu yana, toplum, bireyi yabancılaştıran, bozan kurumlarından temizlendi, ama geçici olması gereken baskı rejimi, bir ölçüde yumuşayarak da olsa süreklilik kazandı. Daha demokratik bir aşamaya ulaşmanın belki de en büyük engeli-ni, o amaca ulaşmak için seçilen araç oluşturdu.

SIRA SİZDE

Sağcı ideolojilerde ve özellikle faşizmde demokrasiye yönelik olumsuzluğunun nedeni neler olabilir ? Tartışınız.

Tersi bir örneği de Batılı *komünist partilerinde* görüyoruz. Çıkışta Marksizm-Leninizm sıkı sıkıya bağlı olan bu partiler, her zaman açıkça söylemeseler bile ilk amaç olarak proleterya diktatörlüğüne benzer bir kurumlaşmayı öngörüyorlardı.

Barışçı olmayan bu amaca ulaşmak için seçtikleri ya da kabul ettikleri araçlar ise barışçıydı. İktidara silahla değil, parlamenter demokrasi çerçevesinde, serbest genel seçimlerden yararlanarak geleceklerdi. Ama giderek araç, amacı kendisine uydurdu. Proleterya diktatörlüğü, hedefinden vazgeçtiğini, sosyalizmi liberal demokrasinin kurumlarını koruyarak gerçekleştireceklerini açıktan söyleyecek bir noktaya vardı. Seçilen barışçı araçlar, bu partilerin yapılarının ve ideolojilerinin de daha barışçı yönde değişmesine katkıda bulundu

Faşist ideoloji, barışçı araçları baştan reddetmekte, devleti ele geçirirken de, onu korurken de şiddete dayanmayı öngörmektedir. Bir şiddet ve baskı rejimini gene şiddete dayanarak kurmak söz konusu olduğu için, kendi içinde araç, amaç uyumunu sağlamıştır. Kurduğu rejimle ideolojisi arasında bir tutarlılık vardır. Oysa aynı şeyi Marksist rejimler için söyleyemeyiz. Baskıya dayanmayan bir rejime henüz ulaşamamış olmayı, onların ideolojileriyle tutarlı olarak savunmaları zordur.

Şiddetin Psikolojisi

İnsan niçin şiddete başvurur? İnsanı, tanımadığı insanları bile acımasızca öldürmeye iten etkenler neler olabilir?

SIRA SİZDE

Tüm siyasal düşünce tarihi, aynı zamanda, iki düşünür kesimi arasındaki bir karşıtlığın tarihidir: İnsanların doğuştan “kötü” olduklarına inananlarla, insanların “iyi” ya da “kötü” olmalarının koşullara bağlı olduğuna inananlar arasındaki bir karşıtlıktır bu. Ama insanların doğuştan özellikleri ne olursa olsun; içinde bulundukları koşulların, “kötü” davranışların ortaya çıkıp çıkmamasında etkili olduğu da bir gerçektir.

Erich Fromm, ruhsal kaynaklarını araştırırken, bizi ilgilendiren şiddet türlerini üçe ayırarak inceliyor: Tepkisel şiddet, ödünleyici şiddet ve “kana susamışlık”.

“Tepkisel şiddet”, insanın -kendisinin ya da başkasının- “yaşamını, özgürlüğünü, onurunu ve malını korumak” için başvurduğu bir şiddet türü. Tehdit edilme duygusundan, yani “korku”dan kaynaklanıyor.

Tepkisel şiddetin de kendi içinde dört ayrı türü var.

İnsanların-gerçek ya da görüntüde- bir “saldırı” karşısında bulundukları izlenimini almaları, onları “korunma amaçlı şiddet”e itebiliyor. Çağdaş savaşçıların çoğunda da, “savaş” halkın gözünde bu gerçek ile “yasallık” kazanıyor.

Tepkisel şiddetin bir başka türü de, *“engellemelerden kaynaklanan şiddettir”*. Gereksinmelerinin karşılanması engellendiğinde, hayvanların, çocukların ve hatta ergin kişilerin saldırganlaştığını görüyoruz. Bu “yok etmek” amacına değil, “yaşamak” amacına yönelik bir saldırganlıktır. (Sevilen, gereksinme duyulan şeye bir başkasının sahip olmasının yarattığı “kıskançlık”tan kaynaklanan saldırganlık da, bu türe girer.)

“Öç alıcı şiddet” de, tepkisel şiddet içerisinde yer alır. Fromm, bu şiddet türünü şöyle tanımlıyor: Gücsüzlerin, sakatların, zarar görerek yıkılmışlarsa, kendilerine saygılarını onarmak için başvurabilecekleri bir tek yol vardır; ‘göze göz, dişe diş’ kuralına göre öç almak. Yaratıcı biçimde yaşayan bir insan hiç de böyle bir gereksinme duymaz. Aşağılanmış, incinmiş olsa bile üretici yaşama süreci ona geçmişte gördüğü zararları unutturur. Üretme yeteneği, öç alma isteğine ağır basar... En geri topluluklarda öç alma duygusunun çok güçlü olduğunu görebiliriz. Bu yüzden, sanayileşmiş ulusların en çok ezilen alt, orta sınıfları, ırksal ve ulusal duyguların odaklandığı sınıflar oldukları gibi, öç alma duygularının da toplandığı sınıflardır...”

Tüm siyasal düşünce tarihi insanların doğuştan “kötü” olduklarına inananlarla, insanların “iyi” ya da “kötü” olmalarının koşullara bağlı olduğuna inananlar arasındaki bir karşıtlıktan oluşur.

Tepkisel şiddet grubu içinde, bizi belki de en çok ilgilendiren şiddet türü, “inancın ve umudun yıkılmasından doğan” şiddettir. “Büyük ölçüde aldatılmış ve düş kırıklığına uğramış bir kişi yaşamdan nefret de edebilir. Yaşamın kötülük dolu, insanların kötü, kendisinin de kötü olduğunu kanıtlamak ister. Yaşama inanan, yaşamı seven ama düş kırıklığına uğramış olan kişi böylece sinik, yıkıcı biri olup çıkar. Yıkıcılık umutsuzluktan doğmuştur; yaşamda karşılaşılan umut kırıklığı yaşamdan nefrete yol açmıştır.”

SIRA SİZDE

Tepkisel şiddet türleri nelerdir? Açıklayınız.

Erich Fromm, “ödünlüyici şiddet”i, “ölüm sevgisi”nden daha hastalıklı bir şiddet türü olarak nitelendiriyor. Ödünlüyici şiddet, “güçsüzlüğü” gizlemeye ya da güçsüzlüğü “telafi” etmeye yönelik bir şiddet türü olarak ortaya çıkıyor.

İnsan “zayıflık, kaygı, yetersizlik” gibi nedenlerle eyleme geçemiyorsa “güçsüz”dür. Güçsüzlüğünü hissetmenin verdiği acı, ruhsal dengesini bozar. Güçsüzlüğünü kabullenememesi nedeniyle başvurabileceği iki yol vardır: Ya güçlü bir kişi veya topluluğa boyun eğip onunla özdeşleşmeye çalışmak ya da başkalarını öldürerek yok ederek kendini kanıtlamak. Fromm bu durumu şöyle anlatıyor:

“Yaşam yaratabilmek, güçsüz insanda bulunmayan birtakım nitelikler gerektirir. Yaşamı yok etmek içinse, yalnızca bir tek nitelik şiddete başvurmak yeter. Böylece kendisini yadsıyan yaşamdan öç almış olur. Ödünlüyici şiddet, güçsüzlükten doğan, güçsüzlüğü ödünlleyen bir şiddet türüdür. Yaratamayan insan yok etmek ister... Ödünlüyici şiddet, yaşanmamış, sakat bir yaşamın sonunda doğan bir şiddet türüdür. Bu şiddet, cezalandırılma korkusuyla bastırılabilir. (...) ancak insanı yaşama bağlayan koşullarla ortadan kaldırılabilir. Ödünlüyici şiddet, tepkisel şiddet gibi yaşamın hizmetinde değildir; yaşamın yerini alan hastalıklı bir şeydir; onun sakatlığının, boşluğunun kanıtıdır.”

Erich Fromm’a göre, “kana susamışlık” da bir şiddet türü. Kişi “kan akıtarak kendisini canlı, güçlü, eşsiz ve başkalarından üstün” görüyor. Gerçi bu daha çok ilkel topluluklarda görülen bir durum ise de, çağdaş dünyada tümenden yok olduğunu da söyleyemiyoruz.

“Öldürmek, en ilkel düzeyde en büyük sarhoşluk, en büyük kendini doğrulama yolu olur. İlkel anlamda yaşamın dengesi şöyle kurulur: Öldürebildiğinince öldürmek, yeterince kana doyduktan sonra da öldürülmeye hazır olmak...”

Ödünlüyici şiddet, “güçsüzlüğü” gizlemeye ya da güçsüzlüğü “telafi” etmeye yönelik bir şiddet türü olarak ortaya çıkar.

SIRA SİZDE

Erich Fromm’a göre “ödünlüyici şiddet” ile “kana susamışlık” arasındaki farklar nelerdir?

Şiddet türlerini böylece sınıflandıran Fromm; “şiddet”e ya da “barış”a yatkın ruhsal yapıları da ikiye ayırıyor: “Ölüm severlik” ve “yaşam severlik”.

Ölümseverler için, gelecek değil geçmiş önemlidir. Hiçbir zaman gelecekte yaşamaz, hep geçmişte yaşarlar. Onlara göre, yalnızca iki “cins” insan vardır: Güçlülerle güçsüzler, öldürenlerle öldürülenler. “Katıksız bir ölümsever” tipinin en açık örneği ise Hitler’dir.

“Ölümsever önderlerin etkili olmaları, sınırsız öldürme yetilerinden ve isteklerinden gelir. Onların ölümsever kişiler tarafından tutulmaları bundandır. Ölümseverlerin dışında kalanlara gelince; onlar, bu kişilerden korkar, korkularının bilincine varmaktansa onlara bayranlık duymayı yeğlerler. Ölümsever kişi denetime tutkundur; denetlerken yaşamı öldürür. Yaşama karşı derin bir korku duyar; çünkü yaşam, yapısı gereği düzensiz ve denetimsizdir...”

Bir toplumda “ölümsever” kişilik yapısının yaygınlaşması ölçüsünde şiddet ve baskıyı önlemenin, hoşgörülü ve barışçı bir ortam yaratmanın zorlaşacağını söyleyebiliriz. Sağlıklı bir kişilik “yaşam sevgisi”nin ağır bastığı kişiliktir. Kişiliğin oluşumunda çocukluk yılları belirleyici olduğuna göre; çocukta yaşam sevgisinin gelişebilmesi için en önemli koşul, onun “yaşamı seven insanlarla birlikte” bulunmasıdır. “İnsan enerjisinin çoğu, saldırılara karşı yaşamı savunmak, açlıktan kurtulmak için harcanırsa, yaşama sevgisi engellenir ve ölüm sevgisi güçlenir.

Fromm, bir toplumu oluşturan bireylerde yaşam sevgisinin gelişebilmesini, en çok şu üç koşulun varlığına bağlıyor: *Güvenlik, adalet ve özgürlük*... Yani, toplumu oluşturan bireylerin canları ve onurlu bir yaşama elverecek “*maddesel koşulları*” tehlike içinde olmamalıdır. Hiçbir birey, başkalarının amaçları için “araç” olarak kullanılmamalıdır. Herkese, toplumun “etkin ve sorumlu bir üyesi” olma olanağı sağlanmalıdır. Yaşama karşı ilgisini yitirmiş bir insanın “iyiliği seçebilmesi”nin umulamayacağı unutulmamalıdır.

Erich Fromm'un görüşlerini dikkate alarak; insanlarda yaşam sevgisinin gelişebilmesinin hangi unsurlara bağlı olduğunu kendiniz ve yakın çevrenizden örneklerle birlikte tartışınız.

SIRA SİZDE

Her canlı kendi varlığını koruyabilmek için “çevre”ye karşı bir savaşım verir. “Dost” ve “düşman” kavramları da, bu süreç içinde ortaya çıkar. İnsan, varlığını koruyabilmesi açısından “engel” olarak algıladığı öğeleri “düşman”, kendini “destekleyici” gördüğü öğeleri de “dost” olarak algılar.

Yurtseverlik, üzerinde yaşanan toprakları ve o topraklarda geçerli “belirli bir yaşam biçimi”ni benimseme ve koruma eğilimidir. Oysa milliyetçilik, parçası olunan “ulus” ve “etnik grup” adına “güç ve saygınlık” kazanma amacını da içerir.

Bir toplumda “ölümsever” kişilik yapısının yaygınlaşması ölçüsünde şiddet ve baskıyı önlemenin, hoşgörülü ve barışçı bir ortam yaratmanın zorlaşacağı söylenebilir.

Yurtseverlik ile milliyetçilik arasındaki fark nedir? Türkiye koşullarında iki kavrama yönelik değerlendirmeleri farklı kaynaklardan da okuyarak tartışınız.

SIRA SİZDE

George Orwell'e göre, kendi kesiminin “*aşağılanması, küçümsenmesi ya da rakiplerin övülmesi*”, milliyetçi kişide huzursuzluk yaratır. Bu durumdaki kişinin rahatlayabilmesi, “sert bir tepki”nin verilmesine bağlıdır. Milliyetçi kişi, kendi tarafına yapılan “zulüm” ve haksızlığa sert tepki gösterirken; karşı tarafa yapılan zulüm ve haksızlığı algılamakta ve kabul etmekte zorlanır.

Etnik gruplar ise, “*farklı bir kimlik*” duygusunun ve bu duygunun gelecek kuşaklara aktarılmasının ürünüdür. Bu durum, bir yandan grup üyelerinin kaynaşmasını ve dolayısıyla grubun devamlılığını sağlarken, öte yandan, grubu diğer gruplardan ayırarak üyelerinin geleceğini tehlikeye sokar. Çünkü bir grubun varlığını sürdürdürebilmesi için, aynı zamanda “düşman” a gereksinmesi vardır. Gerçek ya da “varsayılan” düşman, grup içi dayanışmayı ve birliği kolaylaştırır. Birey, genellikle grup içinde “*kendi özelliklerini yitirir*” ve “*grubu grup yapan özelliklere göre*” davranır.

Unutmamak gerekir ki; etnik grup içindeki “*ortak kimlik*” duygusu, bireyin “*zedelenen benliği*”ni koruyan duygusal bir işlevi de yerine getirir. Düşman grup, “*psikolojik olarak bir uzaklıkta tutuldukça*” etnik grubun kaynaşmasını sağlar. Ama “*düşmanın bize benzediğini*” düşünmek bunalım yaratır. Varlığını sürdürmek isteyen grup, aradaki “küçük” farklılıkları büyütme, hatta yeni farklılıklar yaratmak arayışı içine girer.

“*Etnik şiddet*”e katılma eğiliminin en çok gençler arasında bulunmasının bir nedeninin de ruhsal olduğunu söyleyebiliriz. Ergenlik çağındaki en önemli sorunlar-

Etnik gruplar “farklı bir kimlik” duygusunun ve bu duygunun gelecek kuşaklara aktarılmasının ürünüdür

dan birisi, “*Ben kimim?*” sorusundan kaynaklanıyor. Yanıtı bulamamak ya da “net” bir yanıt verememek, bunalım yaratıyor. Örneğin; Almanya’da yaşayan Türk ailelerin çocukları, bu bunalımı aşabilmek ve dolayısıyla “açıkça farklı” bir kimliğe sahip olabilmek için “dinci” ya da “aşırı milliyetçi” gruplar içinde daha kolaylıkla yer alabiliyorlar.

SIRA SİZDE

Etnik şiddete katılma eğiliminin gençler arasında daha yaygın olmasının nedenlerini tartışınız.

Güneydoğu’daki “*etnik terör*” olgusunun gerisinde de, bu ruhsal etkenden söz edilebilir. Özellikle askeri yönetim dönemlerinde artan “Kürt kültürel kimliği” üzerindeki baskıların, öncelikle gençler üzerinde “olumsuz” etki yaptığı açıktır. Buradaki “direnme”, bir tür “kişiliğini savunma” doğal mekanizmasının ürünüdür. Ancak “bireysel kimlik” karşısındaki tehdidin kalkmasından sonra da “savunma mekanizmaları”nın sürmesi durumunda, sağlıklı bir ruhsal durumdan söz etme olanağı vardır.

“*Siyasal psikoloji*” alanında uzman olan **Prof. Namık D. Volkan**, “*etnik duygu*” oluşup yerleştikten sonra, onu değiştirmenin çok güç, hatta bazen olanaksız olduğunu öne sürüyor. Etnik kimliğin değiştirilmesi yönünde baskıların artmasının, etnik grubun kendi kimliğine daha sıkı bağlanması sonucunu yarattığını ve gerekirse “*ölmeyi göze alabilecek*” noktaya gelinebildiğini anlatıyor.

SIRA SİZDE

Ölümü göze alacak ölçüde etnik kimliğe sahip çıkmanın arkasında nasıl bir duygu vardır?

Terörizmin Sosyolojisi

Latince kökenli “*terör*” sözcüğü, “*büyük korku*” ya da “*korkudan titreme*” anlamı taşır. Terörizm ise, “*siyasal şiddet*” ve “*yıldırımcılık*” anlamında kullanılır. Toplumun ve dolayısıyla toplumu yönetenlerin- direncini kırmak için “ortak korku yaratmak”, daha doğrusu “dehşet salmak” amacına yöneliktir.

Terörizm, “zayıf” olanın seçtiği bir tür “siyasal şiddet” biçimidir. Terorist-zayıf olduğu için kendini gizler. Beklenmeyen bir anda ve beklenmeyen bir yerde “*vurup kaçmaya*” çalışır. *Çünkü devletin güvenlik güçleri, sayıca ve silahça kendisinden üstündür.*

“*Ani şiddet*”te amaç, bir varlığa zarar vermek ya da onu yok etmektir. Oysa terörist için, şiddet bir amaç değil “araç”tır. Örneğin; sıradan bir katil, bir insanı “ölmelerini istediği için” öldürür. Terörist içinse, önemli olan o insan ya da insanlar değil, onları öldürdüğü zaman toplumda yaratacağı etkidir. Bir trene bomba koyduğunda, trende kimlerin olduğu, ölecek olanların kimliği “doğrudan” bir önem taşımaz. Bu nedenledir ki; şiddetsiz terör olmaz, ama her şiddet de terör değildir. **Atila Yayla**’nın altını çizdiği gibi; “*Terör eylemlerinde, psikolojik sonuçlar fiziksel be- deflerden çok daha önemlidir.*”

Tarihteki ilk terörist grupların, M.Ö. 73-66 yılları arasında yaşamış “Sicarii”lere kadar uzandığını biliyoruz. *Romalılara* karşı savaşım veren Sicariiler, düşmanlarını işlek yerlerde öldürdükten sonra kalabalığa karışıp kayboluyorlardı. Manastırları ve Kudüs’ün su kanallarını yıkıp, buğday ambarlarını yakmışlardı. Tefeci senetlerini ve devlet arşivlerini ortadan kaldırmışlardı.

Ama çağdaş anlamı ile terörizmin kurucusunun **Hasan Sabbah** olduğu söyle- nebilir. Selçuklu döneminde terörü “sistemli bir araç” haline getiren Hasan Sabbah (1049-1134), Batınî, tarikatının kurucusuydu. Korkunun düşünce ve mantık süreç-

Terörizm toplumun ve dolayısıyla toplumu yönetenlerin direncini kırmak için “ortak korku yaratmak”, daha doğrusu “dehşet salmak” amacına yöneliktir.

lerini bozarak, insanları sürüleştireceğini anlamıştı. **Mustafa Coşturoğlu**'nun deyi-miyle, **"İnsan öldürmeyi bir sanat"** yapmıştı.

Sabbah, örgütünün üyelerini dokuz aşamalı bir deneyim ve eğitim süzgecinden geçirerek seçiyordu. Katı disiplin içinde, verilen buyruğa uyarak "düşünmeden" ölüme atılmak temel ilkeydi. Hasan Sabbah, disipline uymadı diye, kendi oğlunu bile acımasızca öldürtmüştü. *"Kurtarılmış bölgeler"* deyimini ve *"vur-kaç"* taktiğini terörizme kazandıran da oydu. Amacına ulaşmak için, Haçlı Ordusuna bile yardım etti. Kendi başlattığı terörü sürdürebilmek ve ona taban kazandırabilmek için, devleti de halka karşı benzer yöntemler kullanmak zorunda bırakmaya çalışıyordu. Amacı, devleti halkın gözünde "zalim" konumuna iterek, kendi yaptıklarını yasal-laştırmaktı. En değerli vezirleri öldürtüyor ve böylece, devletin kendi kendisini bi-le koruyamadığını halka göstermeye çalışıyordu.

Günümüzden yaklaşık 9 yy. önceki terörizmin ilke ve yöntemleriyle çağdaş te-rörizm arasındaki benzerlikler çarpıcıdır.

Devletin de *"terörü bastırmak"* amacıyla zaman zaman benzer yöntemler kul-landığını ve buna *"devlet terörü"* denildiğini biliyoruz. Özellikle demokratik olma-yan siyasal sistemlerde daha yaygın olarak bu uygulamaya rastlanmakla, birlikte; *"terörizm"* denince asıl akla gelen, devlet ve sivil halka karşı kullanılan *"sistemli şiddet"* tir. Bu açıdan terörü, amaçlarına ya da eylem alanlarına göre sınıflandırmak olanaklıdır.

Terörün amacı, var olan toplumsal, ekonomik, siyasal düzeni yıkıp, yerine "da-ha ileri" bir düzen kurmak ise, bu "solcu" ya da *"devrimci terör"* olarak adlandırılır. Amaç kurulu düzeni korumak ya da *"geriye dönük"* bir düzen oluşturmak ise, verilen ad "sağcı terör"dür. *"Dinci terör"* de genellikle bu çerçeveye girer. Teröriz-mi amaca göre sınıflandırmada üçüncü grubu da *"etnik terör"* oluşturur. *"Bölücü terör"* ise "etnik terör"ün bir türüdür. (Ermeni terörü gibi, "bölücü" olmayan etnik terör de vardır.)

Hassan Sabbah, "kurtarılmış bölgeler" deyimini ve "vur-kaç" taktiğini terörizme kazandıran isimdir.

Terör amaçlar dikkate alındığında nasıl sınıflandırılabilir?

SIRA SİZDE

Eylem alanlarına göre de, terörü, *"kır terörü"* ve *"kent terörü"* olarak ikiye ayı-rabiliriz. Birinci türden terör, daha çok geri kalmış ülke ve yörelerde rastlanılan bir terör türüdür. Özellikle sarp dağlar ve ormanlarla kaplı yöreler, *"kır terörü"* ne el-verişli bir ortam oluşturur. *"Kent terörü"* ise, daha çok gelişmiş ülkere ve gelişmiş yörelere özgü bir terör türüdür. Aslında terör kendisini sadece kır ya da kent ile sı-nırlamaz. Ama ülkenin ve toplumun koşulları, bu iki terör türünden birisine daha uygun bir alan yaratabilir.

Kentler sadece çok küçük "hücre"lerin terörist eylemlerine uygundur. Oysa uygun koşullarda, kırsal kesimde büyük çeteler ve kamp yerleri varlıklarını sürdürebilirler.

Terörizm üzerinde uzmanlaşmış birçok araştırmacı, sağ ve sol terörizm arasın-da temelde bir fark olmadığı kanısında. Hangi ideolojik kesimden olursa olsunlar, teröristlerin inançları arasında *"karmaşıklık, soyutluk ve esneklik"* açısından ben-zerlikler bulunduğu inanıyorlar.

Örneğin; ister sağcı ister solcu teröristin gözünde "düşman" benzer bir görü-nümdedir: Kişiliği ortadan kaldırılmış bir varlıktır. Düşman, teröristin gözünde, ço-ğunlukla *"insan"* bile değildir. Bu nedenle de, öldürürken fazla düşünmez. Ama yaptıklarını haklı gösteren bir "iç bilinç" gereksinmesi vardır.

SIRA SİZDE

Terörizmde ideolojinin ve kültürel etkenlerin rolünü tartışınız.

Solcu teröristler açısından, haklılaştırma sorunu, devletin zayıf ve savunmasız topluluklara yaptığına inandığı haksızlıklara bağlanır. Onlar açısından, terörist eylem, bu haksızlıkların intikamını aldığı için yasalıdır. Ama eylemlerin istenilen sonuçları sağlamadığını ve çoğunlukla, o savunulan kesimlerin bile desteğini değil tepkisini çektiğini görmek, teröristleri bir süreç içinde “somut gerçekler”den uzaklaştırır.

Örneğin *Kızıl Tugaylar*, başlangıçta Milano’daki kitle taşımacılığı benzeri toplumsal sorunlarla ilgileniyorlardı. Giderek, emekçilere yapılan haksızlıkların intikamı için şiddete yöneldiler. Kendilerini haklı göstermek için, soyut ideolojik gerekçeler kullanıyorlardı. Oysa yukarıda sözünü ettiğimiz süreç, zamanla onları somut hedeflerden uzaklaştırıp “*kör terör*”e iterken; hareketin yasallığını kanıtlamak için başvurulmuş ideolojik gerekçeler de “*entellektüel içerikten yoksun, kaba ve aptalca*” hale geldi. artık kurbanlar “*belirli bir kötülük ile ilgili değil*”di. Amaçlar daha az gerçekçi, daha çok duygusal oldu.

Sağcı teröristler ise, eylemlerini “*balk*”la bağlantı kurarak haklı göstermek gibi bir çabayı fazla göstermezler. Onlar “*yasallaşma*”yı ya tarihte ya da doğaüstü güçlerde (dinsel inançlar dahil) ararlar.

SIRA SİZDE

Solcu ve sağcı teröristlerin eylemlerini haklı göstermek için sarıldıkları gerekçelerdeki farklar nelerdir?

Sağcı ya da solcu teröristin gözünde “düşman kişiliği” ortadan kaldırılmış bir varlıktır.

Martha Crenhaw- hangi ideolojiden olursa olsun- terörist için dünyanın ikiye ayrıldığını söylüyor: “*İyi*” ve “*kötü*”. İyi terörist örgüt temsil eder. Kötü ise devlet ve onu destekleyen toplumsal sınıflardır. Kötü, çok daha güçlüdür:

“Teröristler, kendilerini, üstün bilinç ve duygu sahibi seçkinler olarak görürler. Öyle ki, bu seçkin kitle, yalnızca gerekli ve yasal şiddete başvurmakta ve son zafer kendilerine tarihin güçlerince garanti edilmektedir. Ablaki hedefler, sol için baskın özgürlüğü, sağ içinse düzenin, geleneksel ve yaşamsal değerlerin onarılması, yerine konmasıdır. Her iki kanadın ortak ablaki görevleri, çürümüş bir devlet ve toplumu taşıyıcı etmektir... Tanım gereği, kurbanlar sistemin ajanlarıdır.”

Teröristi yönlendiren asıl etkenin ideoloji olmadığını gösteren çok sayıda araştırma var. “*Teröristler önce belirli inançlar geliştirirler ve ardından uzlaştırılabilir kuramların parçalarının seçimi yoluyla bu inançları haklı göstermenin yollarını ararlar. En çekici düşünceler, bireysel şiddeti haklı gösteren, yeniden doğuşçu anlatım yapılarını kapsayanlardır. İdeoloji, bu inançları örgüt dışındakilere anlatmak için kullanılır.*”

SIRA SİZDE

Teröristlerle seçkinlik arasında nasıl bir ilişki vardır?

Bazı dinlerin içeriğinin terörizmi kolaylaştırdığı savları da “çok” geçerli değildir. Örneğin; *Müslümanlığın ve Yabudiliğin*, “*yeniden doğuşçu*” bir “*öte dünya*” inancına dayanması nedeniyle, “ölümü göze alma”yı kolaylaştırmasına dikkati çekenler var. Ama bu konudaki araştırmalarda; bu iki dinden teröristlerin, asıl inançtan “*sapma*” ve “*çarpıtma*”yı temsil ettiklerini ortaya koyuyor.

Kültürel öğelerin en çok rol oynadığı terör türü ise, “etnik terör”dür. (Bu kitabın yazıldığı tarihte dünyada 102 “etnik” çatışma olması, sorunun yaygınlığını ve

önemini gösteriyor). Yunanca kökenli “etni” sözcüğü Türkçede “budun” (kavim) anlamına gelir. Dil, töre ve kültürel nitelikleri aynı olan, boy ve soy bakımından birbirine bağlı topluluk demektir.

Etnik terörle ilgili ve onun için anlamlı konular, uzak geçmişte ya da “*vaad edilen gelecek*”te bulunabilir. Geçmiş, teröristi içinde yaşadığı gerçeğe bağlayan önemli bir güç işlevi görür. Örneğin; Ermeni terörünü anlayabilmek için, o geçmişin ürünü olan kültürel değerlerin bilinmesi gerekir. Ermeniler, geçmişte yaşandığına inandıkları bir “ortak haksızlık”ın anısını paylaşırlar. “*Soykırım*” ve “*Vartan’ın kahramanlık efsanesi*”ne yönelik duygu ve inançları anlamadan, ermeni teröristini anlamak olanağı bulunmadığını öne süren araştırmacılar vardır.

Kültürel öğeler niçin en çok etnik terörde rol oynar?

SIRA SİZDE

Bu soruların genel düzeydeki bazı yanıtlarını “Şiddetin Psikolojisi” ile ilgili alt bölümde de bulabilirsiniz. Ama teröristin kendine özgü “*bireysel nedenleri*”ni ayrıca incelemekte yarar var.

Bir kere terörist, genellikle kendisini bir “*saldırgan*”dan çok bir “*kurban*” olarak algılar. Şiddetin asıl sorumlusunun “*düşman*” olduğunu; şiddet eyleminin bireysel bir “*tercih*” değil, tarihsel bir “*zorunluluk*” olduğunu düşünür. Kendi özgür iradesi dışında, yüce bir otoritenin askeri olarak hareket ettiğine inanır. Yoldaşları öldürüldüğü ya da tutuklandığı zaman, kendisini yaşadığı ve özgür olduğu için “suçlu” hissedebilir.

Terörizm üzerinde araştırma yapanlar arasında; gençlerin terörizme kaymasında, ergenlik çağının kaçınılmaz bir parçası olan “oğulların babalara karşı tepkisi”nin de rol oynadığını savunanlara rastlıyoruz. Kendini “aşağı ve aciz” gören genç, “iyi”yi savunmak için giriştiği savaşı, kendisini “yüceltme”nin bir aracı olarak görebilir. Kendi “acizliğine duyduğu öfke”, devletin temsil ettiği otoriteye yöneltilir. **Crenhaw** bu konuda şöyle diyor:

“Olumlu, toplumsal olarak kabul edilebilir bir kimlik edinmeyi başaramamış olan bireyler, kendilerine “kötü” ya da en istenmeyen olarak sunulan rolleri benimserler. Esasen, olumsuz bir kimliğin benimsenmesi, ailenin ve toplumun reddi demektir.”

Alman teröristleri arasında yapılmış bir araştırma; gençlerin terörizme kaymalarında, bunalımlı dönemlerde “*ailenin ve toplumun*” yeterli destek vermemesi yüzünden gelişme güçlüğü ve acı çekilmesinin rol oynadığını ortaya koydu. Önemli bir bölümü eksik ya da dağılmış ailelerden geliyordu. terörist örgüt, ailenin boşluğunu dolduruyordu. Kendilerine bağımsız bir kimlik oluşturmamayan bu gençler, örgüt içinde “*kollektif*” bir kimlik buluyor ve bir anlamda rahatlıyorlardı.

Terörist genellikle kendisini bir “saldırgan”dan çok bir “kurban” olarak algılar. Şiddetin asıl sorumlusunun “düşman” olduğunu; şiddet eyleminin bireysel bir “tercih” değil, tarihsel bir “zorunluluk” olduğunu düşünür.

Terörizme karşı alınabilecek önlemler konusunda çeşitli öneriler geliştirerek, bu konuda yapılanları değerlendiriniz.

SIRA SİZDE

Terörizme karşı verilen savaşımда öncelikle göz önüne alınması gereken üç temel noktadan sözedilebilir: 1) Tek başına silahlı savaşım hemen hiçbir zaman terörü sona erdiremeyeceği gibi, terörün silahsız çözümü de yoktur. (Bir uzmanın deyişiyle, “*Hiçbir ödün teröristi tatmin etmez!*”) 2) Gerçek dünya ile “teröristin dünyası” arasında büyük fark vardır. Teröristin inançları ile gerçek olaylar ve olgular arasındaki “*çelişkiler*” somutlaştıkça, teröristin direnci azalır. 3) Terör grubunun inançlarını değiştirmeye çalışmak yanlıştır. Ancak tek tek teröristler üzerinde etkili olunabilir. Bir bütün olarak grubun değişebilmesi çok zordur.

Terörist istemleri kabul etmek, şantajı boyun eğmek anlamına gelir.

Terörist istemleri kabul etmek, “şantaj”ı boyun eğmek anlamına gelir. Bu durum ise yeni terörist eylemleri özendirmekten başka bir işe yaramaz. Ama silah ve şiddet karşısında toplumun boyun eğdiğini göstermek ne kadar yanlış ise; terörü yaratan ortamın değişmesi için gerekli “demokratik” adımları atmaktan kaçınmak da, o ölçüde hatalıdır.

SIRA SİZDE

Silah ve şiddet karşısında toplumun boyun eğdiğini göstermek ne kadar yanlış ise; terörü yaratan ortamın değişmesi için gerekli “demokratik” adımları atmaktan kaçınmak da, o ölçüde hatalıdır.

Kitle iletişim araçlarının terörizmle ilgili tutumu nasıl olmalıdır?

Teröristin direnme gücünü kıran iki temel etken vardır: temel inançlarına yönelik kuşkular duymaya başlaması ve silahlı savaşımın başarısızlığa “mahkum” olduğu bilincine varması... Terörizmle ilgili haber ve yorumlar şu üç noktayı vurguladığı ölçüde -bu amaca yönelik olarak- etkili olurlar: 1) Terörizm “masum kurbanlar”ı zarar verir; 2) Terörizmle hedeflenen amaca varılamaz; 3) Barışçı yollar, siyasal amaçlara ulaşmada daha etkili ve saygındır.

Son olarak şunu söyleyebiliriz: Terörizm, giderek toplumdaki “demokratik iletişim kanalları”nı tıkar ve bir kutuplaşmaya neden olur. Mantiğin değil duyguların öne çıktığı böyle bir ortamda, geniş kitleler, genellikle devletin yanında yer alır ve “en sert önlemler”in destekçisi olur. Bu koşullar özellikle demokrasi deneyimi az olan toplumlarda “baskı rejimleri”nin oluşumuna çok elverişlidir.

SIRA SİZDE

Terörizmin demokrasiye verebileceği en büyük zarar nedir?

Özet

Siyasal çatışmada kullanılan araçlar şiddete dayalı olanlar ve olmayanlar şeklinde iki gruba ayrılır. Şiddete dayalı olmayan araçlar; para, sayısal çokluk ve örgüt, kitle iletişim araçları olarak üçe ayrılabilir. Para siyasal çatışmada çok önemli bir araçtır. Kitle iletişim araçlarını etkilemede, onları doğrudan ele geçirmede kullanılabilir. Ülkeyi yönetenleri veya onları seçenleri etkilemekte de kullanılabilir. Marksistler para kimdeyse, siyasal iktidarın da onda olacağı görüşündedirler.

Sayısal çokluk ve örgüt de işçilerin ve halk kitlelerinin gücünü oluşturur. Sendikalar ve kitle partileri emekçilerin ve dar gelirli kitlelerin siyasal yaşamdaki ağırlıklarının artmasında iki önemli aşamayı oluşturmuşlardır. Çoğulcu demokrasiler para gücü ile sayı ve örgüt gücü arasındaki dengeye dayanarak sürebilmektedirler. Zaten günümüzde varlıklı kitleler de örgütlenmek zorunda kalmışlardır. Kitle iletişim araçları her zaman her rejimde büyük önem taşımıştır. Basında tekelleşme eğilimi artarsa, bunun çoğulcu demokrasi açısından tehlike yarattığı söylenebilir. Baskı rejimlerinde basın ürkütülerek sindirilmeye çalışılır. Gündümlü basın yaratılan dönemler vardır. Ancak bunlar istenilen sonucun çoğu kez tersini yaratmıştır.

Siyasal çatışmada şiddete dayalı yöntemler de kullanılır. Tarih boyunca şiddet, siyasal çatışmanın yaygın bir aracı olarak çok kullanılmıştır. Toplumdaki güç dengeleri değişir ve ülkenin siyasal yapısı yeni dengelerin siyasal iktidara yansımaya olanak verirse sorun çıkmaz. Aksi halde mevcut siyasal iktidara karşı şiddet kullanılır. Bunun başarıya ulaşma şansı büyük ölçüde ordunun durumuna bağlıdır. Şiddet bizzat siyasal iktidar tarafından da kullanılabilir.

Bu durum toplumsal bunalımlar sonucu ortaya çıkar. Bunalımların bazıları yapısal, bazıları da iç veya dış koşulların yarattığı geçici bunalımlardır. Siyasal iktidarların şiddete başvurması ideolojik amaçlı da olabilir. İnsanların şiddete başvurması tepki olarak görülebilir. Bazen de güçsüzlüğü gizlemek, telafi etmek amacıyla görülebilir. Buna kana susamışlık nedeni de eklenebilir. Etnik şiddet ise gençler arasında çok taraftar bulabiliyor. Zayıfların kullandığı bir siyasal şiddet türü terördür. Dehşet salmak ve ortak korku yaratmak anlamına gelir. Teröristlerin amacı eylemlerinden kitlelerin etkilenmesidir. Kır veya kentlerde değişik yöntemler kullansalar da amaç aynıdır. Teröristler kendilerini üstün bilinç ve duygu sahibi seçkinler olarak görürler. Şiddet eylemlerini, bireysel tercihleri olarak değil, tarihsel zorunluluk olarak açıklarlar. Terörizme karşı mücadelede tek başına silahlı mücadelenin yeterli olamayacağı bilinmelidir. Teröristlerin inançları ile gerçekler arasındaki çelişkilere ortaya koymakta fayda vardır. Çünkü bu çelişkiler somutlaştıkça teröristlerin direnci azalmaktadır. Ayrıca teröristlerin grup olarak ikna edilmesi çok zordur. Teker teker ikna edilmelerine çalışmak daha yararlıdır.

Kendimizi Sınayalım

1. Emekçi ve dar gelirli kitlelerin siyasal yaşamdaki güçlüklerinin artmasındaki iki önemli aşama aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Sendikalar ve kitle partileri
 - b. Örgütlenme ve para
 - c. Para ve siyasi bilinçlenme
 - d. Siyasi bilinçlenme ve örgütlenme
 - e. Sayıca çoğalma ve örgütlenme
2. Maurrice Duverger'e göre çoğulcu bir rejimde kitle iletişim araçları, aşağıdakilerden hangisi karşısında özgür değildir?
 - a. Devlet
 - b. Yasalar
 - c. Vatandaşlar
 - d. Para
 - e. Teknoloji
3. Sağlam ve istikrarlı bir rejimin en önemli koşulu nedir?
 - a. Çok sayıda siyasal parti bulunması
 - b. Az sayıda siyasal parti bulunması
 - c. Güçlü bir basın bulunması
 - d. Çok güçlü ve karizması olan bir liderin işbaşında olması
 - e. Rejimin, değişen toplumsal güç dengesine bağlı olarak siyasal iktidarın el değiştirmesine olanak vermesi
4. İnsanların doğuştan kötü olduklarını ileri süren düşüncelere karşı "insanların doğuştan iyi oldukları ancak içinde yaşadıkları toplumların onları bozduğu" düşüncesi kime aittir?
 - a. Hobbes
 - b. Rousseau
 - c. Marx
 - d. Sartre
 - e. Aristo
5. Aşağıdakilerden hangisi bir tepkisel şiddet türü değildir?
 - a. Korunma amaçlı şiddet
 - b. Engellemelerden kaynaklanan şiddet
 - c. Öç alıcı şiddet
 - d. İnancın ve umudun yıkılmasından doğan şiddet
 - e. Ödünleyici şiddet
6. Servete açıktan verilen önem ne zaman artmaya başlamıştır?
 - a. Ticaret ve sanayinin ekonomiye egemen olmasıyla
 - b. Demokratik mücadelelerin artmasıyla
 - c. Kitle örgütlerinin güç kazanmasıyla
 - d. Siyasi partilerin sayısının artmasıyla
 - e. Yeni kıtaların keşfedilmesiyle
7. Para gücünün siyasal çatışmada belirleyici olduğu durum aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Savaş teknolojisinin geri olduğu durumlar
 - b. Siyasal mücadelenin sadece seçkinler arasında olduğu durumlar
 - c. Geniş halk kitlelerinin yeterince örgütlü olmadıkları durumlar
 - d. Sendikaların etkin olduğu durumlar
 - e. Dernek, kooperatif vb. örgütlenmelerin güçlü olduğu durumlar
8. Radyo ve TV yayınlarının tümüyle özel kuruluşların elinde olduğu ülke aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. İngiltere
 - b. ABD
 - c. Fransa
 - d. Rusya
 - e. İsviçre
9. Aşağıdakilerden hangisi güç kullanma tekeline sahiptir?
 - a. Devlet
 - b. Siyasal iktidar
 - c. Siyasi partiler
 - d. Ordu
 - e. Sendikalar
10. Bir toplumda hangi kişilik yapısının yaygınlaşması, hoşgörölü ve barışçı bir ortam yaratmayı zorlaştırır?
 - a. Ölümseverlik
 - b. Yaşamseverlik
 - c. Zayıflık
 - d. Kaygı
 - e. Yetersizlik

Yaşamın İçinden

“

Toplumda Şiddetin Nedenleri

CEVAP KATEGORİLERİ	Sayı	%
Psikolojik nedenler/zayıflık/kıskançlık/erkeğin huysuzluğu/sinirlilik/başarısızlık	91	24.4
Cahillik/kültürsüzlük/egitimsizlik	74	19.8
Sevgisizlik/saygısızlık/güvensizlik	57	15.3
Parasızlık	55	14.7
Uyumsuzluk/eşlerarası geçimsizlik	24	6.4
Kadının kocasına itaatsizliği/saygısızlığı/aldatması	11	2.9
Ailede yetişme tarzı/çevre	15	4.0
Alkol kumar gibi alışkanlıklar	9	2.4
Gelenek, görenek zayıflığı/namus	4	1.1
Baskılardan kaynaklanır	4	1.1
Herhangi bir sebep gösteremeyen	4	1.1
Terbiye eksikliği	3	0.8
Çocuklarla ilgili konular	2	0.5
Allah'a saygısızlık	1	0.3
Diğer	19	5.1
TOPLAM	373	100.0

Aile için şiddetin nedenleri sayılırken, eşler arasında şiddet kullanımının en fazla belirtilen nedeni ‘saygısızlık’ ve ‘söz dinlememe’ olmuştur (yüzde 39.9). ‘Kadınların uygunsuz davranışları’ da sayılan bir başka şiddet kullanım nedeni olarak gözlenmekte ve tahmin edilebileceği gibi, bu daha çok erkeklerin bir saptaması olarak belirlemektedir. Öte yandan, şiddet kocaların ‘sabırsızlığı, sinirliliği ve hayal kırıklığından’ kaynaklanıyor diyenler genel örneklemin yüzde 10.5’dir.

Erkekler kendilerine karşı saygılı davranılması gibi bir beklenti içindedirler ve saygısızlıkla karşılaştıklarında şiddet kullanımını meşru görmektedirler. Öte yandan, kadınlar da namussuzluk, söz dinlememe ve sorumsuzluk gibi davranışlar karşısında şiddet kullanıldığını belirtiyor ve bunu çoğunlukla meşru görüyorlar. Yine kadınların kocaları tarafından uygulanan şiddeti ‘birden parladı’, ‘sinirine hakim olamadı’ gibi gerekçelerle hafifletme eğiliminde oldukları görülüyor. Bu tür bir kabullenme ve meşrulaştırma, aile içi şiddetin bizzat kadınlar tarafından yeniden üretilmesi anlamına da gelmektedir. Yine kadınlar, erkeklerden çok daha fazla ‘ekonomik zorluklar’ı ve ‘yoksulluk’u aile içi şiddetin nedenleri arasında saymaktadırlar.

Kaynak: Ritterjberger - Tılıç Helga. “Aile İçi Şiddet-Bir Sosyolojik Yaklaşım” İçinde 20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek, TODAİE Yayınları, Kasım 1998.

”

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e. Sayı ve Örgüt bölümünü yeniden gözden geçirin.
2. d. Para konusunu yeniden gözden geçirin.
3. e. Çoğulcu demokrasinin anlatıldığı kısmı gözden geçirin.
4. c. Siyasal İktidarın Kullandığı Şiddet kısmını yeniden gözden geçirin.
5. e. Şiddetin Psikolojisi kısmını yeniden gözden geçirin.
6. a. Para kısmını yeniden gözden geçirin.
7. c. Sayı ve Örgüt kısmını yeniden gözden geçirin.
8. b. Kitle İletişim Araçları kısmını yeniden gözden geçirin.
9. a. Siyasal İktidarın Kullandığı Şiddet kısmını yeniden gözden geçirin.
10. a. Şiddetin Psikolojisi kısmını yeniden gözden geçirin.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- AKARCALI, Sezer. **Propaganda Aracı Olarak Uluslararası Yayınlar**, Doktora Tezi, Ankara, 1989.
- BURDEAU, Georges; **Les Libertés Publiques**, Pichon et Duran-Auzias, Paris, 1961.
- COHN-Bendit, Le Gauchisme, remède à la maladie senile du communisme, Seuil, Paris, 1968.
- ÇOŞTUROĞLU, Mustafa. **“Terörün Tarihsel ve Toplumsal Kökeni”**, Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yıllığı, 1984, Ankara, 1985.
- CRENHAW (Martha). “Teröristin Özel Gerçeği”, Yeni Forum, C.II, Ankara, 1990.
- DEBRAY, Régis. **Che’nin Gerillası**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.
- DUVERGER, Maurice. **Sociologie Politique**, PUF, Paris, 1966.
- FROMM, Erich. **Sevginin ve Şiddetin Kaynağı**, Payel Yayınevi, İstanbul, 1987.
- GÜLEÇ, Cengiz. **Türkiye’de Kültürel Kimlik Krizi**, V Yayınları, Ankara, 1972.
- GÜVENİR, Murat. **İkinci Dünya Savaşı’nı Türk Basını**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1991.
- LENİN, V.İ. **Devlet ve İhtilâl** (Çev. Gaybiköylü), Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 1969.
- MALAPARTE, Gurzio. **Hükümet Devirme Tekniği**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1966.
- MAO, Zedung. **Halk Savaşında Temel Taktikler** (Çev. E. Atalay), Ser Yayınevi, Ankara, 1969.
- MARTINET, Gilles. **La conquête des pouvoirs**, SEUIL, PARIS, 1968.
- PRELOT, Marcel. **Cours de Sociologie Politique**, Les Cours de Droit, Paris, 1964-65.
- TOPUZ, Hıfzı. **Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.
- TROTSKY, L. **Terreurisme et communisme**, Union Generale d’Editions, Paris, 1963.
- VOLKAN, Namık D. **Politik Psikoloji**, A.Ü. Rektörlüğü Yayınları, Ankara, 1993.
- YAYLA, Attila. **“Terörizm; Kavramsal Bir Çerçeve”**, A.Ü. SBF Dergisi, Aralık 1990.

Din ve Siyasal Yaşam

Mezhep (ya da tarikat) üyesi, cemaate katılabilmek için, belli türden niteliklere sahip olmak zorundaydı. Bunlarla donatılmış olmak, ilk yazımızda belirttiğimiz gibi, akılcı modern kapitalizmin gelişmesiyle yakından ilgilidir. Cemaat içinde saygı kazanabilmek için, üye tekrar tekrar böyle niteliklerle donatılmış olduğunu kanıtlamıştır. Yetenekleri tam ve sürekli olmalıdır. Öteki âlemdeki huzur gibi, bu dünyadaki toplumsal varlığı da kendini “kanıtlamasına” bağlıdır. Unutmayalım ki Katolikler’in günah çıkarması, mezhep üyelerinin davranışları yüzünden hep altında tutuldukları korkunç iç baskıya göre, bir ferablama yoludur. Orta Çağ’ın ortadoks ve heterodoks din gruplarının ne ölçüde Protestanlık’ın asetik mezheplerinin öncüsü olduğunu burada tartışmayacağız.*

Deneyim göstermiştir ki, bazı basletlerin gelişmesi için, kişinin kendi çevresinde saygınlık kazanması gerekliliğinden daha etkili bir yol yoktur. Dolayısıyla, mezhebin sürekli ve kendi haline bırakıcı ablaki terbiyesi kilisenin baskı disiplinine göre neyse, akılcı yetiştirme ve seçmede de emretmeye ve yasaklamaya göre odur.

(Kaynak: Max Weber, Sosyoloji Yazıları, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1987)

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- *din ve siyasal yaşam arasındaki ilişkiyi açıklayabilecek,*
- *hristiyanlık ve Müslümanlığın siyasal yaşamla ilgilerini benzerlik ve farklılıklarını tartışabilecek*
- *laiklik kavramını tanımlayarak, demokrasi ile bağlantısı ve önemini açıklayabileceksiniz.*

Anahtar Kavramlar

- *Din*
- *Laiklik*
- *Hristiyanlık*
- *Musevilik*

İçindekiler

- *GİRİŞ*
- *HİRİSTİYANLIK*
- *MÜSLÜMANLIK*
- *LAİKLİK*

GİRİŞ

Durkheim'e göre din, toplumsal bütünleşmeyi sağlayacak temel öğelerin başında gelir. Dinin, toplumun işleyişini bozacak, varlığını sürdürmesini zorlaştıracak nite-likteki bireysel davranışları bastırmak ve kişiyi topluma uyumlu hale getirmek gibi önemli bir işlevi vardır.

Marksizm, diğer ideolojiler gibi, dinlerin de sınıf çatışmalarının bir ürünü olduğunu savunur. Dini, bir bakıma kurulu düzenin ve egemen sınıfın ideolojisi sayar. Dinin, toplumsal sistemin işlemesini sağlayan bir öge gibi değerlendirilmesi açısından, **Karl Marx**'ın **Durkheim**'le uyduğu söylenebilir.

Max Weber ise, dinin toplumdan çok insanın birey olarak bazı ruhsal gereksinmelerini karşıladığı inancındadır. Weber'e göre, insanın bütün davranışlarında akla yakın nedenler yoktur. İnsan, ölüm gibi bilimsel yaklaşımla çözümleyemediği olgulara akıl dışı yanıtlar getirmek eğilimindedir. Bilimsel veriler ve akıl yürütme ile açıklayamadığı olguların yanıtlarını dinden beklemektedir.

Dinlerin kökeninde, bir araya gelme, dayanışma, yaşamın ölümden sonra da başka biçimler altında bile olsa- sürmesi, bugün çekilen sıkıntı ve acıların geçici olduğu ve gelecek yaşamda ödüllendirileceği umudu gibi doğal gereksinmelerin rolü yadsınamaz. Bilimin açıklayamadığı şeyleri, doğaüstü güç ya da güçlere dayanarak açıklamak da bu çerçevede sayılabilir.

HİRİSTİYANLIK

Musa Peygamber'in amacı, ulusal bir din kurarak, bütün *İsrail* kabilelerini birleştirmektir. Bu nedenle de Musevilik, evrensel bir din olma iddiası ve amacı taşıyordu. *Yabudi* ırkını yeryüzüne egemen kılan bir Tanrı anlayışı söz konusuydu. *Hıristiyanlık* ise, çok daha geniş kapsamlı dayanışma yaratmaya yönelik bir din olarak doğdu. İnsanlar ve uluslar arasındaki eşitliği savunarak, çok daha geniş bir yandaş kitlesi sağladı.

Musevilik ve Hıristiyanlık arasındaki temel fark nedir?

SIRA SİZDE

İsa, yaşadığı dönemde toplumda var olan haksızlıkları eleştirmiş, ezilenlerin acılarını azaltmaya çalışmıştı. Ama o, haksızlıkların var olmadığı bir toplumsal düzen üzerinde pek durmamıştı. Çünkü önemli olan dünyasal düzen değil, ruhun ait olduğu Tanrı'nın düzeniydi. İsa; *"Sezar'a ait olanı Sezar'a, Tanrı'ya ait olanı Tanrı'ya verin"* derken, Hıristiyanlığa gelinceye kadar var olmayan bir siyasal iktidar-dinsel iktidar ayrımı oluşturmuş oluyordu.

İsa'ya göre dünyasal zevklerin de acıların da fazla bir önemi yoktu. Kölelik, hastalık, yoksulluk gibi, zenginlik ya da iktidar da, insanın bu dünyada geçirdiği sınavlardı. Bu açıdan bakıldığında da, örneğin, yoksulluk ile zenginlik arasında bir ayrım yapmak yanlıştı. Çünkü ikisi de insan yaşamının, pek önem taşımayan bedensel koşullarıyla ilgiliydi.

Acı çekenlere **İsa Peygamber** şöyle bir umut veriyordu: *"Ne mutlu size yoksullar, çünkü göklerin krallığı sizindir. Ne mutlu size, şimdi aç olanlar, çünkü tok olacaksınız. Ne mutlu size, şimdi ağlayanlar, çünkü güleceksiniz. Fakat vay size en zenginler, çünkü tesellinizi almışsınız. Ey şimdi tok olanlar, vay size. Çünkü yas tutacak, ağlayacaksınız."*

Dünyada, bedensel yaşam önemsiz olduğu için, **İsa** kötülüğe karşı iyilikle yanıt verilmesini istiyordu. *"Senin sağ yanağına kim vurursa, ona ötekini de çevir"* diyordu. İnsanlara, *bu dünyada değil, "gökte hazine" biriktirmeyi* öğütüyordu.

İsa ezilenlere umut ve bu dünyanın acılarına dayanma gücü vermiştir. “Tanrı gözünde her insanın, her ulusun eşit olduğunu” savunmuştur.

Görüyoruz ki, **İsa** ezilenlere umut ve bu dünyanın acılarına dayanma gücü vermiştir. “Tanrı gözünde her insanın, her ulusun eşit olduğunu” savunmuştur. Zamanın egemen güçlerinin ve Roma’nın eşitliksiz yapısının bundan rahatsız olması doğaldı. **İsa**’nın yapısını bir anlamda **Aziz Paul**’ün ya da **Paulus**’un tamamladığı ve Hristiyanlığın egemen sınıflarca da benimsenip yayılmasını kolaylaştırdığı söylenebilir. Paulus şöyle diyordu: “Herkes kendinin üstündeki otoriteye boyun eğmelidir; çünkü Tanrı’dan kaynaklanmayan otorite yoktur ve var olan bütün otoriteler Tanrı tarafından kurulmuştur. Bu nedenle de, otorite’ye karşı gelen Tanrı’nın kurduğu düzene karşı gelmiş olur.”

Böylece bir yandan kurulu düzen ve iktidarlar yasallaştırılırken, öte yandan siyaset de dünyasal yaşamın basit bir ögesi olmaktan çıkmaktadır. Çünkü doğrudan Tanrı tarafından belirlenmiş olmaktadır.

İsa’nın Roma’nın baskısından korktuğu için siyasal iktidar-dinsel iktidar ayrımı yaptığını öne sürenler de vardır. Şurası açık ki, kilisenin başlangıçta istediği tek şey, siyasal iktidardan bağımsız olmaktır. Ama *Batı Roma İmparatorluğu*’nda siyasal iktidar zayıflayınca, bağımsızlığını elde etmesinin arkasından üstünlük iddiasına başladı. Dinsel iktidar ruhu, siyasal iktidar ise bedeni yönetirdi. Ruh bedenden üstün olduğuna göre, siyasal iktidar da dinsel iktidara boyun eğmeliydi. Dokuzuncu yüzyıldan başlayarak; “Halk kötü hükümdarlara boyun eğmemelidir.” savının kilise tarafından savunulduğunu görüyoruz.

SIRA SİZDE

Kilisenin siyasal iktidarla ilişkisini Hristiyanlığın başlangıç yılları özelinde açıklayınız?

On üçüncü yüzyılda İtalya’da yaşamış olan **Aziz Thomas**’a göre; siyasal iktidarın kaynağı Tanrı’dır, ama bu iktidarı kullanacak olanları Tanrı değil toplum belirler. Yasal yollardan iktidara gelenler, zamanla yetkilerini kötüye kullanırlarsa, toplum yararından uzaklaşırlarsa, yasallıklarını yitirirler. Yasal olmayan bir iktidara boyun eğmek zorunluğu ise yoktur. Yönetici iktidarını Tanrı’dan alır, ama zor ve şiddet kullanarak oluşan iktidar yasal olamaz.

Onaltıncı yüzyılda reform hareketi içinde önemli bir rol oynamış olan **Luther**, dünyadaki düzenin ya Tanrı’nın istediği ya da -en azından- izin verdiği bir düzen olduğunu savunuyordu. İnsan hangi sınıftansa, Tanrı öyle uygun görüyor demekti. Öyleyse Tanrı tarafından saptanan koşullardan yakınmamak gerekirdi. Köle efendisine boyun eğmeli, o efendi bir “*Türk bile olsa*”, bırakıp kaçmamalıydı.

Protestanlık, İncil’in ulusal dillere çevrilmesini, ulusal dille ibadet edilmesini ve ulusal kilise kavramını getirerek, Hristiyanlıkta önemli bir değişim oluşturmıştır. **Max Weber**’e göre, Protestanlığın içerdiği değerler, *Batı Avrupa*’da sermaye birikimini hızlandırmış, *burjuvazinin* ve dolayısıyla da *kapitalizmin* gelişmesini kolaylaştırmıştır. Çünkü Protestanlık, başarının ve çalışmanın bir ibadet olduğu inancını yaymıştır. Tanrı’yı memnun etmek için çalışmak gerekmektedir ve Tanrı kendisini memnun edenleri zenginleştirmektedir. Protestan inancına göre, çalışmayanın yemek yemeye bile hakkı yoktur. İsrاف ve lüks ise kötüdür.

SIRA SİZDE

Protestanlık Hristiyanlıkta ve kapitalizmde nasıl bir değişim yaratmıştır? Tartışınız.

Burada yanıtlanması gereken soru şudur: Acaba Hristiyanlıkta değişim olduğu için mi kapitalizm gelişmiştir, yoksa kapitalizm geliştiği ve burjuvazi güçlendiği için mi Hristiyan dini değişim geçirmek, yeni koşullara uygun yorumlar yapmak zorunda kalmıştır? Örneğin, Protestanlık niçin feodal dönemin başlarında doğma-

mıştır da, **İsa**'nın doğumundan 15 yüzyıl sonra, derebeylik düzeninin yıkıntıları üzerinde yükselmiştir?

Ahmet N. Yücekök'ün de vurguladığı gibi Protestanlık; “eskimeye ve gelişen üretim güçlerine köstek olmaya yüz tutmuş bir feodal düzene, gelişen burjuvazi-nin başkaldırması sonucu benimsenen ve kendini yeni ekonomik düzene uydurmuş bir dinsel öğreti ve değer sistemidir.”

İsa'nın öğretisinin, değişen koşullar içinde yorumlanarak, belki de başlangıçta- kinden çok farklı biçimlere büründüğünü söyleyebiliriz. Bir dönemde derebeyleri- nin yanında yer alıp *liberalizme* karşı savaş açarken; daha sonra, eski düşmanı bur- juvaziyle birleşip sosyalizmle mücadele etmiştir. Genellikle kurulu düzenden ve egemen güçlerden yana olmuştur. Belki de bu nedenle **Napolyon Bonaparte**'in kiliseyle ilgili değerlendirmesi oldukça acımasızdır:

“Dinin olmadığı bir devlette düzen olabilir mi? Gelirler arasında eşitsizlik ol- madan toplum, din olmadan da gelirler arasında eşitsizlik olamaz. Tika basa, patlayıncaya kadar yiyen bir adamın yanı başında açlıktan ölen bir adam düşü- nün. Onun bu farkı kabul edebilmesi için yüksek bir otoritenin söyle demesi gere- kir: Tanrı böyle istiyor; bu dünyada yoksullar da zenginler de olmalıdır; ama son- ra ve sonsuza kadar paylaşma başka türlü yapılacaktır.”

Bu sözlerden sonra **Karl Marx**'ın dinle ilgili değerlendirmesi çok daha yumu- şak gelebilir: “*Din can çekişen bir yaralının nefes alışı, kalpsiz bir dünyanın kal- bi, ruhsuz bir dönemin rubudur. O halkın afyonudur.*”

Aslında, Hristiyan inancını temsil edenlerin her zaman kurulu düzenden yana tavır takındıkları, güçleri ve onların iktidardaki temsilcilerini destekledikleri söyle- nemez. Örneğin; bir toplumda, azınlıkta olan bir grubun dini ya da mezhebi fark- lıysa, o azınlığın dinsel inanç sistemi tutucu değil, kurulu düzene karşı bir rol oy- namaktadır. Çünkü kurulu düzene egemen olan çoğunluk, o azınlığa karşı bir tu- tum içindedir. Başka bir deyişle, kurulu düzen, çoğunluktakilerin inanç sistemine daha çok uygundur. Bu yalnız Hristiyan dünyası için değil, örneğin İslam dünya- sı açısından da geçerli bir gözlemdir.

Polonya'da büyük bir toplumsal güç niteliğindeki kilise, kurulu düzenin değil, Dayanışma Sendikası etrafında birleşen büyük işçi ve aydın çoğunluğun yanında yer almıştır. Benzeri örnekler çoğaltılabilir. Ama tüm bunlar, örneğin bir **Papa XII. Pier**'nin **Hitler**'in milyonlarca insanı fırınlarda yakması karşısındaki sessizliğini unutturamamaktadır. Kilise, Alman Nazizmine olduğu gibi, İtalyan Faşizmine de en büyük desteklerden birisini oluşturmuştur.

MÜSLÜMANLIK

Buda'dan İsa'ya hemen bütün dinler, bu dünya nimetlerinin önemsizliğini, hatta kötülüğünü savunmuşlardır. **Buda**'ya göre, insanın ne kadar parası pulu varsa, o ölçüde Nirvana'dan uzaklaşır. **İsa**'ya göre: “*Bir zenginin cennete gitmesi, bir deve- nin iğne deliğinden geçmesi kadar zordur.*” Oysa İslam bunların tam tersini söy- ler: “*Kazanan Tanrı'nın sevgilisidir.*” **Böylece İslamiyet, öte dünyaya olduğu kadar bu dünyaya da önem veren, bunun doğal sonucu olarak da ruhsal ik- tidar-bedensel iktidar ayrımını tanımayan bir din olmaktadır.**

Şu sözler **Hazreti Muhammed**'e aittir: “*Tanrı diyor ki, ancak emeğini toprağa sarf eden, ancak toprakta kendisi tarım yapan o toprağın sahibidir.*”

İslamiyete göre, özel mülkiyet yasaldır. Ama bu yasallık bir dizi koşula bağlan- mıştır. Servet, ancak yetenek ve çalışkanlık ürünü olduğunda yasaldır. Çalışkanın tembelden daha iyi yaşamaya hakkı vardır. Kazancın helal olabilmesi, emeğe, alın

Hristiyanlığı temsil eden kilise genellikle kurulu düzenden ve egemen güçlerden yana olmuştur.

Hristiyan inancını temsil edenlerin her zaman kurulu düzenden yana tavrı takındıkları, güçlülere ve onların iktidardaki temsilcilerini destekledikleri söylenemez.

terine dayalı olmasına bağlıdır. Ama servetin alın teriyle oluşturulmuş bulunması, onun istenildiği gibi harcanması hakkını da vermez. Çünkü servete sahip olan kişi, aslında Tanrı'ya ait olan bir şeyin korunması görevini, bekçiliğini yüklenmiş demektir. Servetin içinden ancak "*makul*" gereksinme kadarını kendisi ve yakınları için sarf edip, gerisini, yoksulluğun ortadan kalkmasına hizmet için kullanacaktır. Parasını har vurup harman savurmaya ya da hak etmeyenlere hesapsızca dağıtma-ya hakkı yoktur. Mal ve para sahibi olmak amaç değil, "*toplumun buzurunu sağlamak için*" bir araçtır.

SIRA SİZDE

İslamiyetin diğer dinlerden en önemli farkı nedir? Açıklayınız.

İslamiyet, mirası da aynı mantık içinde değerlendirir. Mirası birikmiş bir alın teri sayar. Mirası, servetin giderek büyümesinin bir aracı olarak değil, daha sağlıklı bir toplum yapısının bir ögesi olarak kabul eder. Miras, ancak bir işe başlamaya olanak sağlayacak kadar küçük parçalara bölünmelidir. **Hazreti Muhammed** yeterli bir düzeyde olması durumunda, mirastan yalnız ölenin yakınlarının değil, komşularının da yararlanması gerektiğini savunmuştur.

Haksız bir servet birikimini önlemek için, vasiyet hakkı, servetin üçte biri ile sınırlandırılmıştır. Kişi istese bile, servetinin üçte birinden fazlasını tek bir kişiye bırakmak hakkına sahip bulunmamaktadır. Böylece bir yandan servetin gereğinden fazla birikmesi önlenirken, öte yandan da, fitre, zekât, sadaka gibi yollarla, servetin toplumsal adalet için kullanılması zorunlu kılınmaktadır.

İslam dünyasının dışındaki toplumların çoğunda da, Batı Avrupa'da ortaya çıkan gelişmeler görülmemiştir. İslamdan önce var olan "*kapitalistimsi*" sektör, İslam dinini benimseyen ülkelerde kapitalizmin gelişmesini sağlayamamıştır; ama benzer bir sektöre sahip *Eski Yunanistan* ve *Roma*'da, ya da *Çin*'de ve *Japonya*'da da kapitalizm gelişmemiştir. Faiz ve tefecilik İslamiyette yasaklanmış, ama kılıfına uygun bir biçimde ya da değil, bu yasak çok yaygın olarak delinmiştir. "*Samimi ve dürüst tüccar, kıyamet günü peygamberlerin, adillerin ve şehitlerin arasında yer alacak.*" diyen **Hazreti Muhammed**, ticareti özendirmek için özel bir çaba sarf edilmiş. "*Eğer cennette ticaret olsaydı, kumaş ticaretini seçerdim.*" sözü de O'na aittir.

Maxime Rodinson, "*İslam ve Kapitalizm*" konulu incelemesinin sonucunu şu cümle ile özetlemektedir: "*İslam dini, kapitalist üretim biçimine hiçbir zaman itiraz etmemiştir ve bu dinin buyrukları, bu üretim biçiminin kapitalist bir sosyo-ekonomik yapısının oluşturulması yönünde gelişmesini engellememiştir.*"

Bir başka sav da, İslamiyetin kaderciliği özendirdiği, inananları bu dünyanın işlerine karşı umursamazlığa ittiği ve dolayısıyla geri kalmışlığa neden olduğuyla ilgilidir. Bu savı paylaşanlar, Hristiyanlığın ise akılcılığı (rasyonalizm) kolaylaştırdığını savunmaktadırlar. **Oysa inancı bir takım doğüstü güçlere ve mucizelere değil, akla dayandırma çabası sadece İslamiyette belirgindir. Hazreti Muhammed** inançsızlığı, "*insan zihninin bir kusuru olarak*" görmek eğilimindedir. *Kur'ân* inançsızları, "*Muhammed'in vaazını dinlemeyenler, düşünmeyen, akıl yormayan, akıl yatmayan insanlar*" olarak değerlendirmektedir.

SIRA SİZDE

İslamiyetin kaderciliği özendirdiği, insanları umursamazlığa ittiği ve geri kalmışlığa neden olduğu, Hristiyanlığın ise akılcılığı savunduğu düşüncesi sizce doğru mudur?

Musevilğin ve Hristiyanlığın kutsal kitaplarının yaklaşımı ise farklıdır. *Musevilik*, inancı yaratmak için akla değil Tanrı korkusuna başvurur. İsrail'in Tanrısı

“Rab”bın “nüfuz edilemez” derin kararlarına inanmak ve O’nun Peygamberler aracılığıyla ilettiği buyruklarını tartışmamak gerekmektedir. Bu eğilim, azalarak da olsa *Hristiyanlıkta* da sürecektir. **İsa**, insanların “belirtiler ve mucizeler görmedikçe” asla iman etmemelerinden dolayı üzölmüştür.

Kur’an’ın diğere kutsal kitaplara göre çok daha akılcı oluşunu, akıl yoluyla inan-dırma yolunu seçmesini, bazı Batılı araştırmacılar Yunan felsefesinin etkisine ve Mekkelilere özgü düşünce biçimine bağlamaktadır. **Turgut Özal**’ın 1988 yılında Fransızca olarak yayınladığı “*Avrupa’daki Türkiye*” kitabı da, Yunan felsefesinin etkisini vurgulamaktadır: “İslam felsefesi özgün ve farklıdır. Bununla birlikte, ila-biyat ve felsefe açısından, Yunan felsefesinin mirasını, Musevilik ve Hristiyanlıkla paylaşmaktadır. İslam batılı anlamda Akdenizlidir. Batı kültürünün ilk ve en ön-de gelen temellerinden birisini oluşturan Yunan kültürü, aynı zamanda İslam fel-sefesinin de temelini oluşturmuştur.”

Musevilik, inancı yaratmak için akla değil Tanrı korkusuna başvurur.

Yaygın anlayışa göre Kur’an bir çeşit değişmez anayasa gibidir. Ama koşullar değiştikçe, Kur’an’dan ve Peygamber’in sözleri ve yaptıklarından hareketle, uygu-lama ile ilgili kurallar oluşturulabilir. Bir müslüman, nasıl hareket edeceğini bile-meddiği bir dinsel sorun karşısında, genel ilke ve amaçları göz önüne alarak, kendi görüşüne göre hareket edebilir. **Hazreti Muhammed**; “İnananların iyi gördükle-ri, Allah katında da iyidir” demektedir. Ama kuralları yeni durumlara, değişen koşullara göre yorumlamak ve uygulamak giderek çeşitli mezhepleri doğurmuştur.

Hristiyanlıkta hükümdar, iktidar yetkisini Tanrı’dan aldığını öne sürer. Tanrı bu yetkiyi ya doğrudan ya da Papa aracılığıyla verir. Oysa islamiyette iktidar Tan-rı’ya aittir ve kimsenin ona ortak olması söz konusu değildir. Bu dünyayı geliştirmek ve düzeltmek görevini Tanrı bir kişiye değil, tüm insanlara vermiştir. Yeryü-zünü “imar ve islah” etmekte herkes Tanrı’nın halifesidir. Bu açıdan bakarsak, Hı-ristiyanlıkta iktidarın bireysel, İslamiyette ise toplumsal nitelikli olduğunu görürüz.

Hristiyanlıkta iktidarın bireysel, İslamiyette ise toplumsal nitelikte olduğu nasıl anlaşılır?

SIRA SİZDE

Hristiyanlıkta iktidarı Tanrı bir kişiye verdiği için, bu iktidar sınırsızdır ve o ki-şi ancak Tanrı’ya karşı sorumludur. İslamiyette ise Tanrı ile kul arasında aracı yok-tur. Tanrı adına konuşma yetkisine sahip, kurumlanmış bir “kilise”, bir Papa yok-tur. Bu nedenle de, örneğin, İran’daki gibi ast üst ilişkileri içinde tabandan tepeye örgütlenmiş bir Mollalar sisteminin İslamlığa uygunluğu tartışmalıdır.

İslamiyette yürütme görevi, *Halife* ya da *İmama* aittir. İktidar “*emaneten*” ehli-ne verilmiştir. Seçimle belrlendiği için, onu seçenlere karşı sorumludur ve Tan-rı’nın koyduğu kurallarla sınırlıdır. Görev belirli bir süre için verilmediği halde, ik-tidarı erdemli bir biçimde kullanmayan kişi görevden alınabilir. Halife kural koya-maz, dinsel ilke yaratamaz, Tanrı adına affedemez. Yalnızca Tanrı’nın buyrukları yönünde işleri yürütmeye çalışır.

Müslümanlıkta tüm inananların siyasal iktidara katılma hakkına sahip bulun-dukları söylenebilir. Ümmet kalabalıklaşınca, Tanrı buyruklarının yerine getirilme-si için temsilcilerini seçebilir. Seçimin geçerli olabilmesi için, zorbalık ve hilenin bulunmaması gerekir. Seçimin belirli bir biçim ve kuralı yoktur. Her toplum kendi koşullarına göre bir düzenleme yapabilir. Seçilenlerin (*emir sahipleri*) görüşü, Tanrı’nın ve topluluğun görüşüne uygun sayılmıştır. Halife bu görüşe (*icma-ı üm-met*) göre hareket etmelidir.

Kişi islama bağlandıkça, kişiye kul olmaktan kurtulup yalnızca Tanrı’nın kulu olur. Tanrı’nın koyduğu kurallar içinde herkes özgürdür ve herkes eşittir. İnsanlar, düşüncelerinden değil, eylemlerinden dolayı suçlu sayılabilirler.

İslamiyette iktidar Tanrı’ya aittir ve kimsenin ona ortak olması söz konusu değildir.

Müslümanlıkta tüm inananlar siyasal iktidara katılma hakkına sahiptirler.

Hz.Muhammed şöyle diyordu: **“Bir Hristiyan kızı ile evlenen Müslüman, karısının kilisede ibadetini yapmaya izin verecektir.”**

Araplar sadece çok tanrıçı-puta tapıcılara karşı hoşgörüsüz davranırken, Yahudi ve Hristiyanlara karşı son derece hoşgörülüydüler. Örneğin; **Saint-Jean**’ın (Aziz Jean) büyükbabası İbni Sarjun, Şam’da Emevi Halifesinin baş veziri olabilmisti. Aziz Jean’ın kendisi de Şam İmparatorluğu’nun mali işlerini yürütmek gibi önemli bir göreve gelebilmişti. **Roger Garaudy**, “İslamın sinesinde Haçlı duygusu veya Engizisyon mezalimi gibi kavramları taşımadığını” vurguluyor ve şöyle diyor: “İslam gerek ilk yıllarında ve gerekse daha sonra, en parlak çağında, kendisinden sonra gelmiş büyük inanç sistemlerini kendi içinde eritmesini bilmiş ve ayrıca her kültürün en iyi yönlerini yakalayarak o çağa kadar görülmemiş bir sentez içinde onları en yüksek noktalara ulaştırmıştır. **İslamın gerileyişi, bütün bunları reddedişinden sonra başlamıştır.”**

Türkiye’de dinin siyasal yaşamdaki etkisi çok partili düzende de sürmüştür. Farklı siyasal çizgilerdeki bazı partiler bile, dinsel öğeleri, kendi etkilerini arttırabilmek amacıyla az ya da çok kullanmışlardır. Ama bir istisna dışında, tüm programını dinsel temele oturtmaya çalışan bir parti görülmemiştir. *Çok partili dönemdeki* birçok örnek, dinin ancak bir destek güç olarak önem taşıdığını, ama yalnızca dine dayanarak siyasal iktidar olunamayacağını ortaya koymuştur. Bunun birçok nedeni vardır ve bu nedenlerin başında da, yarım yüzyılı aşan bir *laikleşme* döneminin etkisi bulunmaktadır. Dine saygılı olan büyük çoğunluk, din temeline dayalı bir devleti artık düşünememektedir. Cumhuriyetle birlikte yaygınlaşan *milliyetçilik* akımı ise, ulusal değerlerin yerine dinsel değerlerin benimsenmesini ve ulusun yerini “*ümme*”nin almasını zorlaştırmaktadır. Demokratik hak ve özgürlükleri kullanma alışkanlıklarının artması, bir din devleti uğruna bunlardan vazgeçmeyi de aynı ölçüde zorlaştırmıştır.

Laikliğin kurumlaşmadığı, demokratik deneyim birikimi olmayan, ulusal bağımsızlığa ya da bir diktatörden kurtulmaya, dinsel güçlerin öncülük ettiği İslam ülkelerinde durum farklıdır. Çağ dışı kalmış bazı rejimler de, bir avuç ayrıcalıklı kişinin saltanatının sürebilmesi için, ülkenin din kurallarına göre yönetildiği inancını halka vermeye çalışmaktadır.

SIRA SİZDE

Türkiye’de demokrasi işletilebilirken bazı İslam ülkelerinde hala diktatörlüklerin devam edebilmesinin dinle ilişkisi sizce nasıldır?

Bir toplum 1400 yıl öncesinin koşullarına ve sorunlarına yanıt olarak oluşturulmuş kurallarla yönetilebilir mi?

Bu soru, artık dünyada ve Türkiye’de İslam bilginleri arasında da açıktan tartışılıyor. Yeni görüşün önde gelen temsilcilerinden, Sudanlı dinbilimci **Prof.Abdul-lahi Ahmed An-Naim**’e göre; Müslümanlığın kurallarını ikiye ayırmak gerekir: İslam’ın doğuş döneminde *Mekke*’de inen ayetlerin içerdiği kurallar ve *Medine* döneminde oluşan kurallar.

Prof. An-Naim şöyle diyor: **“Şeriat, ikinci dönemin kurallarına dayanılarak oluşturulmuştur. Medine ayetleri ile çatışan Mekke ayetleri geçersiz sayılmıştır. Oysa bu hükümler, genel ve ebedî değil, tarihsel koşulların ürünüdür. Bugün Şeriat denilen şey, Kur’ân’ın bir bölümünün benimsenip, diğerinin dışlanmasıdır. Tersini yapmak gerekir...”**

Çalışmalarını Mısır’da sürdüren, A.Ü. İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi **İlhami Güler’in** “tez”i de, aynı yaklaşımı destekliyor. Güler’e göre; Kur’ân’daki *“Ey inananlar”* seslenişi, örneğin bugün Türkiye’de yaşayan Müslümanları değil, Kur’ân’ın in-

Türkiye’de farklı siyasal çizgilerdeki bazı partiler bile, dinsel öğeleri, kendi etkilerini arttırabilmek amacıyla az ya da çok kullanmışlardır.

diği dönemdeki “mümin” leri kapsıyor. O dönemin toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik koşullarını paylaşanların uymaları gereken kuralları koyuyor.

Söz konusu “tez”de verilmiş olan örneklerden birisi de, “Allah ve Peygambere karşı savaşanlara” verilmesi öngörülen cezalarla ilgili. Kuran’da bu gibi durumlar da uygulanabileceği belirtilen dört cezadan birisi, el ve ayakların çapraz olarak kesilmesi. Oysa bu cezalandırma biçiminin, Firavun’lara karşı çıkanlara uygulandığı biliniyor. Güler bunu, toplumsal geleneklerde var olan bir ceza yaptırımının devamında, Tanrı’nın bir sakınca görmediği biçimde yorumluyor. Kur’ân’dan önce de varlığı bilinen bir ceza niçin “İlahi, yani değişmez bir emir” olsun?

Bu yaklaşımı savunanlardan birisi de, eski Diyanet İşleri Başkanı Prof. Said Yazıcıoğlu. İslam dininin “katı ve değişmez kurallar” bütünü olmadığını söyleyen Yazıcıoğlu, görüşünü şöyle özetliyor:

“Dinde değişmeyen, Kur’an’da belirtilen, genellikle inançla ilgili temel kavramlardır... Modern hayat karşısında insanlarımızın pek çok problem ve ihtiyaçları söz konusudur. Bunların cevabı, asırlarca önce, o dönemlerin özelliklerine ve şartlarına göre bulunan çözümlerde aranmaz... İslâm dininin sonsuza kadar en mükemmel din olarak kalacağına inananlar, bunun gereğini yapmak zorundadır. Asırlarca önce yapılan yorumlarla, günümüz insanının sorunlarına çözüm bulmak imkânı yoktur.”

İslâm dinine yönelik bu bakış açısına, **Mustafa Kemal Atatürk**’te de rastlıyoruz. Atatürk’ün el yazısı notları arasında şu tümceler var: “Kur’ân’dan öğrendiğimize göre, Muhammed hiç değişmeden yaşamış bir insan değildi; O da hayat ve hadiselerin zaruri icapları karşısında adeta her gün değişmiştir.” Buradan çıkan sonuç çok açık: Peygamber bile -bir yaşam süresince- değişmek gereğini duyduğuna göre; **İslâm’ın “genel” kuralları dışındaki, “uygulama” ile ilgili kurallarının, değişen koşullara koşut olarak, “öz”e uygun biçimde değişmesi doğal sayılmalıdır.**

Mustafa Kemal İslam dinine ilişkin nasıl bir bakış açısına sahiptir?

SIRA SİZDE

“Şeriat”ın nasıl değiştiği üzerine, Şardağ’da çok sayıda örneğe rastlıyoruz: Şeriat “kul hükümleri”nden oluştuğu içindir ki, İslâm dininde yetmiş aşkın mezhep oluşmuştu. Bunların şeriat anlayışları hep birbirinden farklıydı. **Peygamberimizin üç halifesi Müslümanlar eliyle öldürülmüştü. Abbas oğulları zamanında, Hz. Muhammed’in torunları mezardan çıkarılmış, iskeletleri yerlere çarpılmıştı. ve bunlar “şeriat” adına yapılmıştı. Dokuz çocuğunu öldürerek tahta geçen Osmanlı Padişahlarına da, daha mührünü yeni almış sadrazamların idamına da, hep “şeriat” izin vermişti. Farklı tarikatlardan hocalar, 17. yüzyıldan itibaren camiilerde sopalarla birbirlerine “şeriat” adına saldırmışlardı.**

Peki insanoğlu bilim ile din arasında bir seçim yapmak zorunda mı? Bu sorunun yanıtını da, tanınmış İngiliz fizikçi ve din adamı **John Polkinghorne** şöyle veriyor: “Bilim ve din arasında herhangi bir çelişki yok. Tam tersine, bilimsel buluşlar Tanrıbilimi (İlahiyat) güçlendiriyor. Bilim olayların nasıl meydana geldiğini sorarken, Tanrıbilim olayların niçin meydana geldiğini araştırıyor. Tanrı inancı, bilim ve din arasında bir seçim yapmayı gerektirmiyor... Dünyayı bir bütün olarak kavramak için, ona hem bilimin hem de dinin gözüyle bakabilmeliyiz.”

İslâm dininde niçin çok sayıda mezhep ortaya çıkmıştır?

SIRA SİZDE

İslâm'ın "genel" kuralları dışındaki, "uygulama" ile ilgili kurallarının, değişen koşullara koşut olarak, "öz"e uygun biçimde değişmesi doğal sayılmalıdır.

Tarihçiler genellikle Orta Çağ'ı "karanlık çağ" olarak nitelendirirler. Oysa bu değerlendirme, sadece Hristiyan dünyası için geçerliydi. Toplum yaşamına tamamen egemen olan kilise, dinsel dogmaların baskısı altında, özgür düşünenin ve bilimin gelişmesini önlemişti. Aynı dönemdeki İslâm dünyası ise, birçok önemli bilgin yetiştirdi. Çünkü Hristiyan dünyasındaki bağınazlık, o dönemdeki İslâm dünyasında yoktu. Örneğin **İbn-i Haldun**, şu düşünceyi açıktan savunabiliyordu:

"Bitkilerin en yüksek cinsi, hayvanların aşağı olan cinsine yakındır. Bu aşağı tabakadan türeyerek hayvanın türü ve cinsi çoğalmış, aşamalı bir biçimde düşünce sahibi olan insanın oluşumuna kadar yükselmiştir... İşte bu hayvanlardan insanın ilk ufku, yani en aşağı derecesi başlamıştır."

Laik Türkiye'de bile, İslamcı akımlar **Darwin**'in okul kitaplarından çıkarılması kavgası veriyorlar. Aradan yaklaşık 650 yıl geçtikten sonra, yukarıdaki düşünceleri, bir bilim adamı kaç Müslüman ülkesinde "korkmadan" savunabilir? İslam dünyasında bilimin gerileyişi, 14. yy'dan sonra, dinsel baskıların artmasıyla gerçekleşmiştir.

SIRA SİZDE

Ortaçağda Hristiyan dünyaya kıyasla bilimde çok ileri olan İslâm dünyasında 14. yüzyıldan sonra bilim niçin geriledi?

Durum böyle iken dünya 21. yy'a girmeye hazırlanırken, bazı İslâm ülkelerinde "köktendinci" akımların güçlenmesi nasıl açıklanabilir? İran ve Cezayir'deki köktendinci tırmanışın arkasında ne gibi toplumbilimsel gerçekler var?

"Yasal muhalefet" e izin vermeyen baskı rejimleri, halkın desteğini sağlamak için "dinsel güçler"e ödün verince, beklemedikleri bir durumla karşılaşılıyorlar. Yönetim ve toplumsal- ekonomik koşullara doğan tepkiler, ancak cami ya da kilisede sığınak bulabiliyor. Hoşnutsuz kitleler, genç kuşaklar ve bazı aydınlar için başka bir seçenek kalmıyor. İran, Cezayir ve Polonya örnekleri çok açık.

Baskı yönetimleri, baskıyı biraz gevşettiklerinde genellikle yıkılırlar. Onların yerini hangi güçlerin alacağını ise, her toplumun kendine özgü koşulları belirler. Kemalist tek parti, dinci güçlerin siyasete katılmalarına izin vermezken, demokratik bir muhalefetin tohumlarının kendi içinde yeşermesine hoşgörü göstermiş, hatta bunu özendirmişti. Bu nedenle de, 27 yıllık tek parti dönemi sona ererken, İran ve Cezayir'dekinin benzeri bir durumla karşılaşılmamıştı.

Baskı yönetimleri, baskıyı biraz gevşettiklerinde genellikle yıkılırlar. Onların yerini hangi güçlerin alacağını ise, her toplumun kendine özgü koşulları belirler.

SIRA SİZDE

Baskı yöntemleri ve baskı rejimlerinin din ile ilişkisi nasıl gerçekleşebilir?

LAİKLİK

Genellikle din ile devlet işlerinin ayrılması olarak tanımlanan laiklik, elbette ki din ve vicdan özgürlüğünü de içerir. **Ama sadece din ve vicdan özgürlüğünün tanınmış olması, o toplum düzeninin laik olduğu anlamına gelmez.** Örneğin; *Osmanlı İmparatorluğu*'nda dinsel hoşgörü vardı, laiklik yoktu. Laik toplum düzeni, bütün din ve inançtan insanların, eşit koşullarla aynı kurallara uymak durumunda bulundukları, hiç kimseye dinsel ayrıcalık ve üstünlük tanımayan bir toplum düzenidir. *Laiklik, toplum ve devlet yaşamının akla ve bilime dayatılmasıdır.*

Laiklik tarihsel gelişim içinde *Avrupa*'da doğdu. Feodal düzen yıkılmış, Tanrısal iradenin ürünü olduğuna ve dolayısıyla sonsuza kadar yaşayacağına inanılan toplumsal ve siyasal kurumlar sona ermişti. *Hristiyan kilisesinin* yüzyıllardır yaydığı dogmaların geçersizliği -coğrafi keşiflerin de etkisiyle- yaşanarak görülmüştü.

Örneğin dünyanın bir tepsi gibi yuvarlak ve düz olmadığı anlaşılmıştı. Peşinen, sıranmadan doğru oldukları varsayılan dogmaların yerini, bilimsel nitelikli bilgiler almaya başlamıştı. 13. yüzyılda, bir Hristiyan düşünürü olan **Aziz Thomas**, devletin insan aklına uygun biçimde düzenlenmesi gerektiğini savunuyordu. Bir yüzyıl sonra, **bu kez ünlü bir Müslüman bilim adamı olan İbn-i Haldun laik düşüncenin gerçek bir öncüsü olarak ortaya çıktı. Bir devletin var oluşunu toplumların evrimini, Tanrısal iradeye değil, toplumsal-ekonomik nedenlere dayandırarak açıkladı.** Hatta işi, insanın evrimini hayvanın en gelişmiş türüne, hayvanın evrimini de bitkinin en gelişmiş türüne bağlamaya kadar götürdü. Gücünü Tanrı'dan alan siyasal iktidar anlayışının yerini, giderek, gücünü toplumdan alan ve topluma karşı sorumlu olan bir iktidar anlayışı aldı. (*Fransız Devrimi* ile bu anlayış evrenselleşti). Zamanla **Makyavelli, Jean Bodin, Thomas Hobbes** gibi düşünürler de aynı yolu izlediler.

Laiklik, toplum ve devlet yaşamının akla ve bilime dayatılmasıdır.

Laikliğin Avrupa'da doğuşu ne gibi etkenlere dayalı olarak gerçekleşmiştir?

SIRA SİZDE

Kapalı, kendi kendine yeterli bir tarım ekonomisine dayalı feodal beyliklerin yerini -ticaretin gelişmesinin de etkisiyle- ulusal devletler alıyordu. Mal alışverişi, bölgeler ve insanlar arasında düşünce alışverişini de kolaylaştırmaktaydı. Bölgesel dillerin Latince ile birleşmesi sonucunda ulusal diller doğmuş, giderek ulusal kültürler gelişmişti. İnsanların benzer biçimde duyup, düşünüp davranmaya başlamalarıyla birlikte, ırksal değil kültürel birliğe dayalı uluslar ortaya çıkmıştı. **İşte bu ortamdadır ki, Papa'ya bağlı, tek bir merkezden yönetilen, Latince ibadeti zorunlu kılan Katolik mezhebinin yerini, yer yer, ulusal dillerle ibadeti öngören Protestanlık aldı.** Katoliklerin bu yeni mezhebi benimseyenlere hoşgörü göstermemesi üzerine, aynı dine bağlı, aynı ulustan kişiler arasında, çok kanlı mezhep savaşlarına tanık olundu. Luther hareketi, din ile devlet işlevini ayıran bir tutuma yöneldi. *Bu ortamda laiklik, farklı inançlara sahip toplum kesimlerinin barış içinde yaşayabilmelerinin bir ön koşulu olarak da gündeme geldi.* (Bir zamanlar Orta-doğu'nun en gelişmiş ülkesi olan Lübnan'ın bir iç savaş sonucu yok olma tehlikesiyle karşı karşıya gelmesinde laik bir devlet olmayışının rolü unutulabilir mi? Nasil ki, Sudan'da animistlerle müslümanlar arasındaki iç savaş da laik bir devlet olmayışının sonucudur.)

Bölgesel dillerin Latince ile birleşmesi sonucunda ulusal diller doğmuş, giderek ulusal kültürler gelişmiştir.

Hristiyanlık ve Müslümanlık, bir noktada birbirlerinden çok farklı koşullarda ortaya çıkmışlardır. **Hazreti Muhammed**'in çağında, Arabistan yarımadasında güçlü bir devlet örgütlenmesi yoktu. Kabile egemenliğine dayalı bir siyasal yapı söz konusuydu. Oysa Hristiyanlık, *Roma İmparatorluğu* gibi çok güçlü devletin toprakları üzerinde doğdu. Bu nedenledir ki, Hristiyanlık başlangıçta siyasal iktidar üzerinde hiçbir hak iddia etmezken, Müslümanlık kısa sürede kendi devletini kurdu. **İsa**, *"Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya, Sezar'ın hakkını Sezar'a veriniz"* ilkesi arkasına sığınmaya çalışırken, **Müslümanlık, din ile devlet işlerini bütünleştirmekte zorluk çekmedi.**

Başlangıç koşullarının ürünü olan düzenlemelerin farklılığına bakarak çözümlemeyi bu noktada bırakmak ve buradan hareketle, Hristiyanlıkta din-devlet ayrımının olanaklılığına karşılık Müslümanlıkta din ile devletin ayrılamayacağı sonucuna varmak yanlış olur. Elbette ki, ilk Hristiyanların derdi, öncelikle siyasal iktidarın baskılarından, arenalarda aslanlara yem olmaktan kurtulmaktı. **Hazreti İsa**'nın, *"devlet bana karışmasın, ben de devlete karışmayayım."* anlamına gelen yukarıdaki formülü, böyle bir gereksinmenin ürünüydü. Ama ne zaman ki koşullar değişti

ve kilise kendini güçlü hissetmeye başladı, kullanılan mantık da değişti. Hristiyanlık adına konuşanlar; “*Ruh bedene üstündür, öyleyse ruha hükmeden dinsel iktidar, bedene hükmeden siyasal iktidara da egemen olmalıdır.*” demeye başladılar. Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra, sadece “öte dünya”nın işleri değil, bu dünyanın işleri de dinin düzenlenme alanına girdi. Papalar krallara taç giydirdir oldular. Buna karşılık, *Osmanlı Padişahlarına* da *Şehülislam* kılıç kuşandırıyor. Ama Papa’nın bir krala taç giydirmesi, Tanrı adına ona yönetme yetkisi verme anlamına gelirken, Şehülislam’ın kılıç kuşatma töreni, çoğunlukla göstermelikti. Çünkü aynı padişah, kendisine kılıç kuşatan din adamının başını da kestirebiliyordu.

SIRA SİZDE

Papaların krallara taç giydirmesiyle Padişahlara Şehülislamın kılıç kuşandırması arasında nasıl bir benzerlik vardır?

Laikliğin Hristiyanlığa özgü bir durum olduğunu ve Müslümanlıkla bağdaşmayacağını öne sürenlerin kullandıkları temel mantığın şu olduğunu biliyoruz: “*İslam dini sadece din işlerini değil, devlet işlerini ve özel hukuk alanını da düzenlemektedir. Öyleyse bir İslâm ülkesinde laiklik olamaz.*” Oysa bu sav, daha çıkış noktasında, sanıldığı kadar doğru değildir. Müslümanlık siyasal sistemle ilgili ayrıntılı kurallar getirmedigi gibi, özel hukuk alanını da da ayrıntılı bir biçimde düzenlememiştir. **Prof. Neşet Çağatay**’ın dediği gibi; “*Kur’an’da bukiusal hüküm bildiren sadece elli kadar ayet vardır, gerisi ahlak kurallarıdır. Bu nedenle bu kadar az hüküm, peygamber zamanında bile yetmemiş, Peygamberin kendisi de kural koymuş, görevli olarak Medine dışına yolladığı arkadaşlarına da, Kur’an’da ve sünnette örnek bulunmazsa, kendi görüşleri doğrultusunda hüküm vermelerini önermiştir.*” “*Şeriat*” denilen din hukuku sadece evlenme, boşanma ve nafaka gibi konuları, yani aile hukukunu içeriyordu. O konuda bile Kur’an sadece ana hükümleri koyuyor, ayrıntı getirmiyordu.

Hız. Ömer, savaş ganimetlerinin bölüştürülmesiyle ilgili bir Kur’an hükmüne uymamıştı. Bu tür davranışların, özellikle *Abbasi halifeleri* arasında çok sayıda örneği vardı. Bugün İslâm dinini benimsemiş olan toplumlarda çok sayıda mezhep ve çok daha fazla sayıda tarikat varlığını sürdürmektedir. Bu farklı *mezhep* ve *tarikatlara*, farklı bir din anlayışına ve farklı kurallara uymayı savunmaktadırlar. Her biri kendi doğrusunun “*tek*” olduğuna inanmakta ve diğerlerini kabul etmemekte, yanlış saymaktadır. Laikliğe karşı çıkan İslâm hukukunu uygulama iddiasında olan toplumlarda, birbirlerinden çok farklı kural ve uygulamalara rastlanabilmektedir. Peygamberin söz ve yaptıklarından oluşan “*Sünnet*”’in bir hukuk kaynağı olarak yetmeyeceğini savunan **Kaddafi**’nin, ünlü “*Yeşil Kitap*”’ının üç cildinin hiçbir yerinde Kur’an’dan söz edilmemektedir.

Din temeline dayalı bir devlet, ister istemez, “*tek doğru*”’yu temsil ettiğini öne sürer. Bu nedenle de, o “*tek doğru*”’yu kendisi gibi anlayıp yorumlamayana bile hoşgörü göstermez, gösteremez. Örneğin; *Osmanlı Devleti*, başka dinden olanlara belirli bir hoşgörü gösterip, kendi dinlerinin gereklerini yerine getirmelerine izin verdiği halde, müslüman Türk halkına aynı hoşgörüyü göstermemiştir. On beşinci yüzyıl ortalarından başlayarak, Osmanlı İmparatorluğu’nda *Türkçe Kur’an* “*günah*” sayılıp yasaklanmıştır. Oysa Türk Müslümanlarının büyük çoğunluğunun bağlı olduğu var sayılan *Hanefi mezhebinin* kurucusu **İmam-ı Azam Ebu Hanife**’ye göre, Kur’an’ın çevirisi de Kur’an sayılmaktadır ve Tanrı Kur’an’da şöyle de-

Hazreti Muhammed’in çağında, Arabistan yarımadasında güçlü bir devlet örgütlenmesi yoktu. Kabile egemenliğine dayalı bir siyasal yapı söz konusuydu

mektedir: “*Sen Arap olduğun için biz bu kitabı Arapça indirdik. Biz her topluluğa kendi diliyle seslenen bir görevli gönderdik... Biz bu kitabı size okuyasınız, anlayasınız, buyruklarımıza, yasaklarımıza göre davranasınız diye gönderdik.*” Buna karşın Müslüman Türk halkı, Kur’an’ı Türkçe olarak okuyup öğrenebilme olanağına, ancak laik cumhuriyet döneminde sahip olabilmıştır.

Laiklik dini çevre dışı bırakmak anlamına gelmez, din adına baskı yapmak zor kullanmak isteyenleri devre dışı bırakmak anlamına gelir. Bu nedenle de özgürlük ve demokrasinin ön koşulu olarak ortaya çıkar. Demokrasinin, ancak birbirlerini dengeleyen güçlerin varlığı oranında gerçekleşebileceğini biliyoruz. Din ve devlet işlerinin tek elde toplanması, başka bir deyişle, din gücü ile siyasal iktidarın birleşmesi, demokrasiyi zorlaştıran bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Batı’da zaman içinde devletten ayrılan kilisenin, ayrı bir güç olarak siyasal iktidarı sınırlandırmaya yönelmesi, özgürlükçü bir siyasal sistemin oluşumunu kolaylaştırmıştır. Oysa laikliği kabul etmeyen İslâm ülkelerinde, demokrasiye bir türlü yaklaşılamamaktadır.

Din temeline dayalı bir devlet, ister istemez, “tek doğru”yu temsil ettiğini öne sürer. Bu nedenle de, o “tek doğru”yu kendisi gibi anlayıp yorumlamayana bile hoşgörü göstermez, gösteremez.

Laikliğin demokrasiyi kolaylaştırması nasıl açıklanabilir?

SIRA SİZDE

Aslında İslam dininin katı ve değişmez bir yapı oluşturduğu söylenemez. **Hazreti Muhammed**’in kendisi, Kur’an’daki hükümlerin, zamana ve yere göre değişebileceğini belirtmişti. Önce gelen bir ayetteki hükümlerin sonraki bir ayetle değiştirildiği ve hatta tamamen ortadan kaldırıldığı durumlara rastlanabiliyordu. Örneğin başlangıçta sadece içkili iken namaz kılınmayacağı hükmü getirilmişken, daha sonraki bir ayet içkiyi tümünden yasaklıyordu. Bu konuda olduğu gibi kadınların, başlarının “*cilbab*” denilen bir tür yaşmak örtmeleriyle ilgili hüküm de, bir anlamda Hz. Ömer’in Hz. Peygamber’e önerilerinin sonucuydu: “*Tanrı’ya yalvar da, bu konuda bir hüküm gelsin.*”

Osmanlı İmparatorluğu, tarihte dinsel hoşgörünün kuramsallaştığı en önemli örneklerden birisini oluşturmuştur. Her dinsel kesim, ekonomik alanda, adalet ve eğitim alanında önemli ölçüde bir özerkliğe sahipti. *Rum ortodoks patriği*, *Ermeni patriği*, *Yabudi hababası* protokolde önde yer alırlardı. Manastırlar vergi ve angarya bağımsızlığına sahiptiler.

Osmanlı Devlet ve toplum yaşamında da, dinsel kurallardan çok siyasal iktidar tarafından konulan kurallar geçerliydi. Ünlü “*Kanunname*”nin yapıcısı **Fatih Sultan Mehmet**’ten, “*Kanuni*” adıyla tanınan **Sultan Süleyman**’a kadar birçok Osmanlı padişahı gerçek bir yasa koyucuydu. Osmanlı padişahları Hacca gitmezlerdi. Devlet ve toprak düzenini belirleyen yasalar dinsel hukukla uyum içinde değildi. *Şehülislam*lar 16. yüzyıla gelinceye kadar devlet işlerine ve “*örfi hukuk*” alanına karışmazlardı. Yunanistan’dan heykel getirildiği, **Gentile Bellini** gibi ressamların padişahlarca korunduğu dönemler vardı. Ama Müslüman olmayan topluluklara gösterilen hoşgörü, sünni olmayan müslümanlara gösterilmiyordu. (Bazı tarihçiler, devlet işleri görüşülürken, **Kanuni Sultan Süleyman**’ın Şehülislam’ı dışarı çıkarttığını yazmaktadırlar.)

Gerilemeyi durdurmak isteyen Osmanlı devleti, çağdaşlaşma atılımlarına, askeri okullarla birlikte hukuk alanında başladı. 1850 yılında yürürlüğe giren ticaret yasası ile, ticaret davalarında din ve mezhep ayrımı ortadan kalkıyor ve faiz kabul ediliyordu. Bir yıl sonra da, yeni ceza yasası ile ticaret davalarında din ve mezhep ayrımı ortadan kalkıyor ve faiz kabul ediliyordu. Bir yıl sonra da, yeni ceza yasası ile, mezhep ve din farkı gözetilmeksizin bütün Osmanlı uyruklarına uygulanacak hükümler yürürlüğe girdi. 1871 ve 1878’de yapılan düzenlemelerle, müslüman ol-

mayan halk yerel yönetimlere katılma hakkı kazandı. 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan laikliğe doğru yöneliş, 1876 Anayasası ile belirlendi.

SIRA SİZDE

Osmanlı imparatorluğunda çağdaşlaşma hareketleri ne zaman ve nasıl başladı?

19. yüzyıl başlarında görülen bir süreç de laik eğitime geçişle ilgiliydi. Dinsel temelli eğitim kurumlarının dışında, çağdaş ve laik eğilimli eğitim kurumları da çoğalmaya başladı. Giderek Müslüman olmayan azınlıklar da laik eğitime geçmek gereğini duydular. Bu ikiliğin yarattığı sonucu **İlber Ortaylı** şöyle özetliyor: “*Osmanlı İmparatorluğu, eğitimin iki tür okulda yapıldığı, bürokraside iki sınıf memurun yan yana çalıştığı (daba doğrusu birbiriyle çekiştiği), iki tür dünya görüşünün birbiriyle çatıştığı bir toplum sistemi halinde ömrünü tamamladı. Bunun idari ve sosyal hayatta yarattığı sancuları, son nesil Osmanlı aydınları çektiler.*”

Atatürk laiklik ilkesini Anayasa’ya koymadan önce iki önemli adım atmıştı. Birinci adım, 1925’te kabul edilen “*eğitim birliği*” (tevhid-i tedrisat) yasasıydı. Bu yasa ile laik öğretim genelleşiyor ve yukarıda sözü edilen büyük sakınca ortadan kaldırılıyordu. **Ama o sakıncalı durum, özellikle 1950 sonrasında başlayarak verilen ödüllerle yeniden doğmaya başladı. Atatürk’ün laikliğe gidişte attığı ikinci önemli adım ise, 1926’da gerçekleştirdiği hukuk reformudur. Bu adımla Türk hukuk sistemi tamamen laik bir temele oturtulmuştur.**

Batı’daki laiklik, yukarıda da anlattığımız gibi, ekonomik-toplumsal-siyasal bir süreç sonucunda ortaya çıktı ve kurumlaştı. Ama laikliğin günümüzde de “*çağdaş toplumlar*” için vazgeçilmez kılan iki temeli var:

- Dine dayalı devlet, özgür düşüncüyü, bilimsel gelişmeyi, değişken koşullara uygun yeni kurum ve kuralların konulmasını zorlaştırmakta, hatta engellemektedir;
- Dine dayalı devlet, iktidardaki “*tek inanç*”ın dışındaki inanç gruplarına aynı hakları tanımadığı için, farklı inançtan toplum kesimlerin “barış içinde” yaşamaları olanağını büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır. (Din ve mezhep savaşılarını kolaylaştırmaktadır.)

19. yüzyıl başlarında dinsel temelli eğitim kurumlarının dışında, çağdaş ve laik eğilimli eğitim kurumları da çoğalmaya başladı.

SIRA SİZDE

Laiklik günümüzde çağdaş toplumlar için neden çok önemlidir?

Bu iki neden, sadece Hristiyanlığın egemen olduğu toplumlar için değil, belirli bir gelişme düzeyindeki “*tüm toplumlar*” için de geçerlidir. Çünkü her iki nedenin de, şu ya da bu dinin içeriği ile doğrudan ilişkisi yoktur. Bu anlamda laiklik, farklı inançtan bireylerin -eşit haklara sahip- “yurttaş”lar olabilmelerinin, bir “ulus” oluşturmabilmelerinin ön koşuludur. Bir “ulus” olmadan “*çağdaş*”laşabilen toplum ise yoktur.

Örneğin; **Gutenberg**’den birkaç yıl sonra Türkiye’de de ilk basımevi kurulduğu halde, bunun sadece Museviler ve Hristiyanlar için kullanımına izin verildi. 1666 yılında, padişahın başçevirmeni Ali Bey, Tevrat ve İncil’i “*balk Türkçesi*”ne çevirdi ve basıldı. Ama Müslüman halkın Kur’an’ı kendi dilinden okuyup anlayabilmesi, ancak 1930’lardan sonra -yani laik Türkiye’de- gerçekleşebildi.

Daha önce de değindiğimiz gibi; Osmanlı yönetimi başka dinden olanlara karşı hoşgörülü davrandığı halde, aynı yaklaşım Sünnî olmayan Müslümanlara gösterilmiyordu. Örneğin; **Aleviler** ancak laikliğin kabulünden sonra, belirli bir huzura kavuşabildiler.

Peki, laikliğe karşı çıkan ve “şeriat”ı uyguladığını öne süren İslâm ülkelerinde durum nedir?

Osmanlı yönetimi başka dinden olanlara gösterdiği hoşgörüyü, Sünnî olmayan Müslümanlara göstermiyordu. Bu durum sizce nasıl açıklanabilir?

SIRA SİZDE

Şeriatı en çok uygulayan Suudi Arabistan'da, kralın varisleri şeriata göre belirlenmiyor. Ölen kralın yerine kimin geçeceğine, prensler karar veriyorlar. Suudi Bankası -uluslararası alanda- tamamen batılı kurallara göre işliyor. İran'da karısından boşanmak isteyen erkeğin "*mabkeme kararı*" alması gerekiyor. Yargıçlar kendi kafalarına göre şeriat hükümlerini uygulayamıyor, ancak yasama organınca kabul edilmiş yasalara göre karar verebiliyorlar.

Bu dört ülkenin dördünde de, şeriat dışı bir siyasal sistem geçerli. Şeriat, ne ekonomide ne de siyasette uygulanıyor. Sadece toplumların "*örf ve adet*"lerini etkiliyor. Alkol yasağı ve çarşaf zorunluğu gibi bazı göstermelik uygulamaların ötesine pek geçemiyor!

Şerif Mardin'in de vurguladığı gibi; demokrasi, yönetenlerle yönetilenler arasında bir köprü anlamı da taşır. Oysa bugün, İslâm dinine dayalı olmak savındaki devlet biçimlerinden hiçbirinde bu köprü kurulabilmiş değil. Ama iletişim örgüsünün ulusal sınırları aştığı çağımızda, "İnsan hakları" gibi konuları toplumların gündemlerinden "sonsuz dek" çıkarmanın olanaksızlığı ortada.

İslâm ile demokrasinin bağdaşamayacağı savının yanlışlığını Kemalist Türkiye kanıtladı. **Türker Alkan**'ın düşüncesine katılmamak ise çok zor: "*Ortaçağlarda tüm yaşamı denetimi altında tutan Kilise'nin demokratikleşmeye ve laikleşmeye izin vermesi beklenebilir miydi? O çağlar Avrupasına bakıp, 'Demokrasi ile Hristiyanlık bağdaşmaz' demek ne kadar abesse, şu andaki islam ülkelerine bakıp aynı yargıya varmak da o kadar yanlıştır.*"

Petrol zengini Arap ülkeleri, parasal güce dayanarak, bir evrimi kendi içlerinde geciktirebilirler. Bu olanağa sahip olmayan Müslüman toplumlarda ise, Mısır'dan Cezayir'e kadar, yolsuzluklara, beceriksizlere, haksızlıklara karşı bir "kitle-sel zorlama" kaçınılmaz görünüyor. Durumlarından memnun olmayan kitleler, daha önce de anlattığımız nedenlerle, önce "kurtuluş"u dinsel değerlere, "Altın Çağ"ın kurallarına yeniden dönüştürüyorlar. Ama yaşanacak düş kırıklıkları, demokratik süreçlerin ancak laik bir düzende işleyebileceği gerçeğini çok geçmeden gösterecektir.

Demokrasi ve laiklik, insanların inançlarına göre yaşamalarına, inançlarının gereğini yerine getirmelerine engel değil. Böyle bir toplumda, insanlara namaz kıldıkları, oruç tuttukları, camiye gittikleri için baskı uygulanamaz. Öyleyse köktendinci akımlar niçin laikliğe ve demokrasiye karşı çıkıyorlar? Bu sorunun da yanıtı açık: Bu akımlar kendileri için özgürlük istemiyorlar; başkalarının da kendileri gibi davranmaya zorlanması hakkını, yani başkalarının özgürlüklerinin ellerinden alınacağı bir düzen istiyorlar. O düzeni bir kez kurduktan sonra da, değiştirilmesine izin veremeyi "doğal" sayıyorlar.

İslâm ile demokrasinin bağdaşamayacağı savının yanlışlığını Kemalist Türkiye kanıtladı.

Laiklik insanların inançlarını yerine getirmelerini engellemiyor. Ancak köktendinci akımlar laikliğe karşı çıkıyorlar. Bunu nasıl açıklayabiliriz?

SIRA SİZDE

Konuyu kapatmadan yanıtlamamız gereken son bir soru kaldı. Niçin yirmi birinci yüzyıla yaklaşırken, hâlâ, Türkiye benzeri laik-demokratik bir düzeni diğer İslâm ülkeleri gerçekleştiriyorlar? Türkiye'yi onlardan farklı kılan nedir?

Eski Türklerde göçebe koşullarının da katkısıyla oluşan, ilkel demokratik gelenekler geçerliydi. Savaş ya da sürekle avı nedeniyle boylar bir araya gelince, geçici bir süre için “başbuğ” seçiliyordu. Güç doğa koşulları, bir kenarda durup sadece emirler yağdıran bir soylular sınıfının doğmasına izin vermiyordu. Kararların alınmasına herkes katılmakta, yargılamalar topluluk önünde yapılmaktaydı.

Gene aynı dönemde Türkler arasında yaygın olan *Şamanizm* dini de, örneğin İslâm öncesi İranlıların dini olan Zerdüş ile karşılaştırıldığında, çok daha hoşgörülüydü. Şamanizm kadını “*kutsal*” sayarken, Zerdüşler kadını şeytanın yansıması gibi görüyorlardı. İslâm öncesi Araplarda kadının bir deve kadar bile değeri yokken, Türk kadını erkeğe eşitti. “**Emirname**”ler *Hakan* ve *Hatun* tarafından imzalanmadan yürürlüğe girmiyordu. Kadınlar elçi, kale muhafızı ve hatta devlet başkanı olabiliyordu. (Bu konuda geniş bilgi için, bkz. Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi, “İslamda ve Türklerde Kadın” bölümü.*)

Türkler İslâm dinini kabul ettikten sonra da, bu farklılık devam etti. Örneğin; Türkistan’da Peygamberden sonra en yüce insan sayılan **Ahmet Yesevi** (1093-1166), “*Cemiyette ve dergâhta kadın ve erkek birlikteliği*”ni savunuyordu. **Timurlenk**’in 1404 yılında Semerkant’ta verdiği bir ziyafete, erkeklerin yanı sıra kadınların da katıldığı, Kastilya Elçisi **Klaviya**’nın anılarında yazılıdır. **Türklerde kadının örtünmesi olayı ise, Fatih döneminden sonra Bizans’ın etkisiyle başladı. Çok kadınla evlilik ve “harem” gibi uygulamalar da, daha çok saray ve çevrelerinde yerleşti.**

Şeriat yasalarının yürürlükten kaldırılması ile ilgili uygulamalar ise, daha *Kemalist Devrimden* önce başlamıştı. Örneğin; 1908 yılında padişahın çıkardığı bir yasa, bir yandan çok evliliğe son veriyor, öte yandan kadınlara da boşanma hakkı tanıyordu. Ama işgalden sonra, Türkiye’de yaşayan *Yahudi* ve *Katolikler* işgal kuvvetlerine başvurarak, bu yasanın kaldırılmasını istediler. Çünkü kendi dinlerinde boşanma yoktu. Fransızların 1905 yılında Türkiye çapında yaptıkları bir araştırma ise, çok eşli evlilik oranının İstanbul’da sadece % 5, Anadolu’da ise % 8 olduğunu ortaya koymaktaydı.

Türkler Anadolu’ya yerleşirken, kendilerinden önce bu topraklarda yaşayan insanlar ve kültürlerle yeni bir sentez oluşturdular. Eski kültürlerinde bulunan demokratik öğelerin de yardımı ile, farklı olana hoşgörü ile bakmasını öğrendiler. **Arap ve İran kökenli tarikatlar “Allah korkusu”na dayanırken, Anadolu tarikatları “Allah sevgisi” üzerine kuruldu. Mevlevîlik, Bektaşîlik, Babaîlik bunun somut örnekleri ile doludur. Aynı kökten gelen Anadolu Alevîleri ile Orta Doğu Şîîleri arasındaki ayırım ise çarpıcı ve düşündürücüdür.**

Mustafa Kemal, işte bu “*farklı oluşum*”un kaynaklarını değerlendirerek, laikliği de içeren “*aydınlanma devrimi*”ni gerçekleştirdi. Bu kültürel ve toplumsal kalıt olmasaydı, İslâm ülkelerinin bugün bile gerçekleştirmeye cesaret edemedikleri bir devrim, herhalde çok daha zor olurdu.

Özet

Din geçmişte ve günümüzde toplumsal bütünleşmeyi sağlayacak çok önemli bir öğedir. Büyük dinler gözden geçirilirse önce Museviliği ele almak gerekir. Musa peygamberin amacı, ulusal bir din kurarak, bütün İsrail kabilelerini birleştirmektir. Musevilikte evrensel bir din olma amacı yoktu. Hristiyanlık ise insanlar ve uluslararasındaki eşitliği savunuyordu. Bu dünyanın geçici olduğunu belirterek İsa Peygamber, ezilenlere umut ve bu dünyanın acılarına dayanma gücü vermiştir. Protestanlık İncil'in ulusal dillere çevrilmesini sağlayarak ulusal kilise kavramını getirmiş, ulusal dille ibadeti sağlamıştır. Hristiyanlık ilk dönemlerde korkudan gizli gizli yayılmış sonra kilise güçlendikçe siyasal yaşam üzerinde çok etkili olmuştur.

Müslümanlık kendisinden önceki dinlerden farklı olarak öte dünya kadar bu dünyaya da çok önem vermiş ve bunun sonucunda ruhsal iktidar-bedensel iktidar ayrımını tanımamıştır. İslâm dini inancı, Tanrı korkusuna değil, Tanrı sevgisine dayandırmaktadır. Kur'an diğer kutsal kitaplara göre akılcıdır. Akıl yoluyla inandırma yolunu seçmiştir. Ülkemizde dinin siyasal yaşamda etkisi her zaman olmuştur. Bu etki çok partili sistemde de devam etmektedir. Ancak artık yalnızca dine dayanarak siyasal iktidar olunmayacağı, dinin ancak bir destek güç olarak önemi bulunduğu bilinmektedir.

Hangi din söz konusu olursa olsun "bilim ile din bağdaşabilir mi?" sorusu gündeme gelmiştir. Buna cevap olarak bilim ve din arasında çelişki olmadığı, bilimin olayların nasıl meydana geldiğini açıkladığı, dinin ise olayların niçin meydana geldiğini açıkladığı söylenebilir.

Dinin siyasetle ilişkisinin günümüzdeki yansımalarına gelince, 21. yüzyıla yaklaşılacak bir dönemde İran ve Cezayir örneklerindeki gibi köktendinci tırmanışlar görülmektedir. Yasal muhalefeti sindiren baskı rejimleri halkın bir ölçüde desteğini sağlamak için dinsel güçlere ödün verince bastırılan ve sindirilen cami veya kilisede faaliyet gösterebiliyor. İran, Cezayir ve Polonya örneklerinde bu durum görülebilir.

Din ve devlet işlerinin ayrılması demek olan laiklik, aynı zamanda din ve vicdan hürriyetinin güvencesini de oluşturur. Laiklik toplum ve devlet yaşamının akla ve bilime dayatılmasıdır. Laik bir devlette başka bir dinin mensuplarının ibadetine veya o ülkede yaşayanların çoğunluğunun dinine göre ibadetine kimse karışmaz ve engellemez. Oysa laikliğin olmadığı bir ülkede herkesin ibadetine karışılacak ve pek çok ülkede bilinen örnekler bakılırsa zor kullanılabilir. Dinin geçmişte siyasal yaşama etkisinde dinler arasında benzerlikler vardır. Papalar krallara taç giydirenken, Şehülislâmlar padişahlara kılıç kuşandırmışlardır. Tekrar ifade etmek gerekirse laiklik dini çevre dışı bırakmak anlamına gelmez. Din adına baskı yapmak, zor kullanmak isteyenleri devre dışı bırakmak anlamına gelir. Zaten İslâm dininin değişmez bir yapı oluşturmadığı Hazreti Muhammed'in sözlü açıklamalarından ve bazı davranışlarından bilinmektedir. Bunun dışında Osmanlı toplum ve devlet yaşamında da dini kurallardan çok siyasal iktidarın kararları geçerliydi. Bunun en çarpıcı örnekleri Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni dönemlerinde görülebilir.

"Müslüman bir ülkede laiklik olur mu?" sorusuna en anlamlı cevabı da Cumhuriyet Türkiye'si ortaya koymuştur. Türklerin İslamiyetten önceki yaşantıları, kadının toplumdaki yeri ve Şamanizm'in özellikleri de geçmişten gelen olumlu özellikler olarak laikliğin ülkemizde yerleşip kökleşmesine katkıda bulunmuşlardır.

Bilim ve din arasında çelişki yoktur. Bilim olayların nasıl meydana geldiğini açıklarken, din olayların niçin meydana geldiğini açıklar.

Kendimizi Sınayalım

1. Dinin, toplumdan çok insanın birey olarak bazı ruhsal gereksinimlerini karşıladığı inancında olan düşünür aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Durkheim
- b. Weber
- c. Marx
- d. Calvin
- e. St. Thomas

2. İslamiyette mal ve para sahibi olmak nasıl değerlendirilmiştir?

- a. Mal ve para sahibi olmak amaç değil, toplumun huzurunu sağlamak için bir araçtır.
- b. Mal ve para sahibi olmak iyi değildir.
- c. İnsanların bütün amacı mal ve para kazanmaya çalışmak olmalıdır.
- d. İnsanlar bütün mal ve paralarını başkaları için harcamalıdır.
- e. İnsanların mal ve para sahibi olmaları sadece Tanrı'nın takdiridir.

3. İslamiyetin müslüman olmayan ülke halkları arasında hızla yayılıp kök salmasında aşağıdaki unsurlardan hangisi en etkilidir?

- a. Müslüman olmayan ülke halkları yeni bir arayış içerisindeydir.
- b. Müslüman Araplar son derece dinamik ve yayılmacı insanlardır.
- c. "Vicdan özgürlüğü" halka sevimli görünmüştü.
- d. Siyasal gelişmeler karşısında birçok ülke İslâm'ı kabullenmek zorunda kalmıştı.
- e. Haçlı seferleri henüz başlamamıştı.

4. İngiliz fizikçi ve din adamı olan John Polkinghorne'a göre, din ve bilim arasında nasıl bir ilişki vardır?

- a. Bilimsel inanç dini inancı kabul etmemektedir.
- b. Dini inanç bilimsel inancı kabul etmemektedir.
- c. Bilim olayların nasıl meydana geldiğini, din olayların neden meydana geldiğini araştırmaktadır.
- d. Bilimsel buluşlar dini inançları zayıflatmaktadır.
- e. Dini inançlar arttıkça bilimsel araştırmalar azalmaktadır.

5. Devletin var oluşunu ve toplumların evrimini, Tanrısal iradeye değil, toplumsal-ekonomik nedenlere dayanarak açıklayan ve bu nedenle bir anlamda laik düşüncenin öncüsü olan bilim adamı kimdir?

- a. Makyavel
- b. Jean Bodin
- c. İbni Haldun
- d. Aziz Thomas
- e. Aristo

6. Dinin, toplumsal sistemin işlemlerini sağlayan bir öge gibi değerlendirilmesi açısından, Karl Marx'ın aşağıdaki düşünürlerden hangisi ile uyduğu söylenebilir?

- a. Durkheim
- b. Weber
- c. Makyavelli
- d. Calvin
- e. Luther

7. "Sezar'a ait olanı Sezar'a, Tanrı'ya ait olanı Tanrı'ya verin" diyerek bir siyasal iktidar-dinsel iktidar ayrımı oluşturan din kurucusu aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Hz. Muhammed
- b. Hz. İsa
- c. Hz. Musa
- d. Aziz Thomas
- e. Hz. İbrahim

8. İncil'in ulusal dillere çevrilmesini, ulusal dille ibadet edilmesini ve ulusal kilise kavramını getirerek, Hristiyanlıkta önemli bir değişim oluşturan mezhep aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Lutheryanlık
- b. Calvinizm
- c. Cizvitlik
- d. Protestan
- e. Katolik

9. Cumhuriyetle birlikte yaygınlaşan akımlardan hangisi, ulusal değerlerin yerine dinsel değerlerin benimsenmesini ve ulusun yerini "ümme"nin almasını zorlaştırmaktadır?

- a. Halkçılık
- b. Milliyetçilik
- c. Laiklik
- d. Irkçılık
- e. Vatanseverlik

10. Papa'ya bağlı, tek bir merkezden yönetilen, Latince ibadeti zorunlu kılan Katolik mezhebinin yerini, yer yer, ulusal dillerle ibadeti öngören Protestanlığın almasında aşağıdakilerden hangisi etkili olmamıştır?

- a. Kapalı, kendi kendine yeterli bir tarım ekonomisine dayalı feodal beyliklerin yerini ulusal devletlerin alması
- b. Mal alışverişinin bölgeler ve insanlar arasında düşünce alışverişini de kolaylaştırması
- c. Bölgesel dillerin Latince ile birleşerek ulusal dillerin doğması
- d. Ulusal kültürlerin gelişmesi
- e. İrksal birlikteliklerin ortaya çıkması

Yaşamın İçinden

Dünyadaki Dinsel Topluluklar, 1983

Din	Sayı	Yüzdelik Oran
Hristiyanlar	1.869.282.470	33.5
Roman Katolikler	1.042.501.000	18.7
Protestanlar	382.374.000	6.9
Ortodokslar	173.560.000	3.1
Aglıkanlar	75.847.000	1.4
Diğer Hristiyanlar	195.000.470	3.5
Müslümanlar	1.014.372.000	18.2
Dini olmayanlar	912.874.000	16.4
Hindular	51.360.000	13.5
Budistler	334.002.000	6.0
Ataistler	242.852.000	4.3
Çin'deki yerel dinler	140.956.000	2.5
Yeni dinler	123.765.000	2.2
Tribal dinler	99.736.000	1.8
Sihler	19.853.000	0.4
Yahudiler	18.153.000	0.3
Diğer	49.280.000	1.0

Kaynak: Statistical Abstract of the United States, 1994, s. 855.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b Yanıtınız yanlış ise "Giriş" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
2. a Yanıtınız yanlış ise "Müslümanlık" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
3. c Yanıtınız yanlış ise "Müslümanlık" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
4. c Yanıtınız yanlış ise "Müslümanlık" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
5. c Yanıtınız yanlış ise "Laiklik" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
6. a Yanıtınız yanlış ise "Giriş" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
7. b Yanıtınız yanlış ise "Hristiyanlık" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
8. d Yanıtınız yanlış ise "Hristiyanlık" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
9. b Yanıtınız yanlış ise "Müslümanlık" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
10. e Yanıtınız yanlış ise "Laiklik" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali. **L'İslam Dans la Vie Politique**, De la Turquie, SBF Yayınları, Ankara, 1982.
- AKŞİN, Sina. **Atatürk Döneminde Demokrasi**, Gündüz Ökçüne Armağan, SBF Yay., Ankara, 1992.
- ASLAN, Asım. **Sömürülen Atatürk ve Atatürkçülük**, Teknografik Matbaacılık, İstanbul, 1985.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya. **Tek Adam**, Remzi Yayınevi, İstanbul, 1963.
- BİLGE - Talu - Cerrahoğlu - Kumbaracıbaşı - Soral. **Sosyal Demokrasi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1984.
- BRANDT KREISKY, Palme. **La social-démocratie et l'avenir**, Gallimard, Paris, 1975.
- BOZDAĞ, İsmet. **Üçüncü Çözüm** (İslamiyetin Sosyo-Ekonomik Modeli), Keran Kitapçılık, İstanbul, 1983.
- CEM, İsmail. **Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984.
- ÇEÇEN, Anıl. **Sosyal Demokrasi, Devrim Yayınları**, Ankara, 1984.
- ÇEÇEN, Anıl. **Halkevleri**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.
- DAVER, Bülent. **Türkiye Cumhuriyeti'nde Laiklik**, SBF Yayınları, Ankara, 1995.
- DAVER, Bülent. **Çağdaş Siyasal Doktrinler**, SBF Yayınları, Ankara, 1968.

Çağdaş İdeolojiler

12

“Sevgi ve nefret kararlarımızı tümüyle yanlış etkilerler; düşmanlarımızın yalnızca kusurlarını, sevdiklerimizin ise mükemmelliklerini görürüz. Kararlarımızın benzeri bir etkilenimi de çıkarlarımız söz konusu olduğunda ortaya çıkar. Hangi sınıftan olursa olsun, çıkarlarımıza karşı olanı haksız ve iğrenç buluruz. Buradan da ön yargılarımız (sınıfsal, mesleki, mezhep ve dine dayalı) ortaya çıkar. Çıkarlarımızı savunan her sevecen varsayımı gözlerimiz açık biçimde onaylarız, karşı çıkanlar ise bizi körleştirir. Zekâmız eğilimlerimizin vehmiyle büyülenir ve evhamlanır.”

(**Kaynak:** A. Schopenhauer, The World as Will and Representation, Dover Publications, 1969.)

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra,

- 👁️ Liberalizmin hangi tarihsel koşullarda doğduğunu ve temel önermelerinin neler olduğunu açıklayabilecek,
- 👁️ Muhafazakârlığın hangi tarihsel koşullarda doğduğunu ve temel önermelerinin neler olduğunu açıklayabilecek,
- 👁️ Sosyalizmi ortaya çıkaran tarihsel koşulların neler olduğunu ve sosyalizmin hangi argümanları ileri sürdüğünü tartışabilecek,
- 👁️ Sosyal demokrasinin ortaya çıkmasındaki temel etkenleri sıralayabilecek,
- 👁️ Milliyetçiliğin geçmişten günümüze değişen görünümünü tartışabilecek,
- 👁️ Faşizmin tarihsel olarak nasıl ve ne gibi etkenlerle ortaya çıktığını açıklayabilecek,
- 👁️ Feminizmin temel önermelerini açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Bireycilik
- İdeoloji
- Liberalizm
- Muhafazakârlık
- Sosyal demokrasi
- Milliyetçilik
- Faşizm
- Feminizm
- Patriyarka

İçindekiler

- GİRİŞ
- LİBERALİZM
 - Klasik Liberalizm
 - Modern Liberalizm
 - Neoliberalizm
- SOSYALİZM
- SOSYAL DEMOKRASİ
 - Üçüncü Yol
- MİLLİYETÇİLİK
- FAŞİZM
- FEMİNİZM

GİRİŞ

İdeoloji günlük hayatta çok farklı anlamlar içerecek biçimde kullanılan bir kavramdır. İdeoloji kavramı bir yandan çok boyutlu, toplumsal ve siyasal yaşamın pek çok yönü ile ilgili bir kavramdır. Örneğin, İdeolojilerin kültürle ilişkisi vardır. Aynı ideolojiler farklı kültürlerde farklı anlamlar ve görünümelerde karşımıza çıkabilirler. İdeoloji, siyasal felsefe ve siyaset biliminden farklı olarak belli bir siyasal düşünme biçimi olarak tanımlanabilir. Ancak burada ideolojiden çok “ideolojiler” üzerinde duracağız. İdeolojiler, siyasi düşüncenin içeriğini analiz etmek, farklı ideolojik geleneklerde üretilen fikirler, kuramlar ve doktrinler üzerinde durmak demektir. Şimdi sırayla günümüzde farklı geleneklerden gelen ideolojilerin ne tür fikirler ve kuramlar üzerinden kendi duruşlarını oluşturduklarına bakacağız.

LIBERALİZM

Liberal terimi 14. yüzyıldan bu yana farklı anlamlar içerecek biçimde kullanılmaktadır. Liberal sözcüğü Latince *liber* sözcüğünden türetilmiştir ve 18. yüzyılın sonuna kadar ‘özgür insana yaraşan’ anlamında kullanılmıştır. Liberal sanat ya da liberal eğitim sözleri bu anlamı yansıtan betimlemelerdir. Bu anlamda da liberal denince entelektüel açıdan bağımsız düşünceli, geniş görüşlü, cömert, hoşgörülü kişi anlaşılıyordu. Liberalizm dendiğinde ise devletin merkeziyetçiliğine ve mutlakiyete karşı bir eğilim ya da siyasal sistem akla geliyordu (Berktaş, 2008: 49).

Liberalizm sözcüğü ilk olarak hangi tarihte kullanılmaya başlamıştır?

SIRA SİZDE

Sistematik bir siyasi ideoloji olarak liberalizm terimi 19. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Liberal fikirler Avrupa’da feodalizmin yıkılıp yerine piyasa merkezli kapitalist sistemin kurulmasıyla beraber yaygınlaşmaya başlamıştır. Liberalizm pek çok açıdan mutlak monarşiler ve toprak aristokrasisi ile çıkarları çatışan yükselen orta sınıfların taleplerini yansıtan bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. O dönem liberal düşünceler son derece radikal bir duruşu temsil ediyordu ve kökten bir değişiklik çağrısı yapıyordu. 17. yüzyıl İngiliz Devrimi ve 18. yüzyıldaki Amerikan (1776) ve Fransız (1789) Devrimleri liberal unsurlar taşıyan devrimlerdir. Bu anlamda liberalizmin altın çağı on dokuzuncu yüzyıldır denilebilir. Bu yüzyılda sanayileşmenin Avrupa ülkelerinde gelişmesi ile birlikte liberal fikirler de yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Liberaller temel olarak hükümet müdahalesinin olmadığı serbest piyasaya dayalı sistemi savunmuşlardır. Böylelikle yatırımcı bireyler karlılık peşinde koşacak, uluslar birbiriyle rekabet içinde ticaret yapabilecekler ve sermaye birikiminin devamlılığı sağlanacaktır. Sanayi kapitalizmi sistem olarak ilkin on sekizinci yüzyılın ortalarında İngiltere’de gelişmeye başladı. Sonrasında önce Kuzey Amerika’ya sonra da önce Batı Avrupa ve ardından Doğu Avrupa’ya yayıldı. Yirminci yüzyıl sonrasında Afrika, Asya ve Latin Amerika gibi siyasi ve toplumsal gelişmelerin batı terimleriyle gerçekleştiği yerlerdeki gelişmekte olan ülkelerde sanayi kapitalizminin etkileri görülmeye başlanmıştır (Heywood, 2003: 25- 26).

Batı siyasal sistemlerinin liberal fikirler ve değerlerle biçimlenmesinden dolayıdır ki bu sistemlere ‘liberal demokrasi’ adı verilir. Bu sistemler siyasal iktidarı sınırlandırmak ve temel hak ve özgürlükleri güvence altına almak anlamında anayasal sistemlerdir. Aynı zamanda siyasal iktidarın serbest seçimlerle oluşması anlamında da temsili sistemlerdir. Bazı siyasi düşüncüler liberalizm ile kapitalizm arasında vazgeçilmez bir bağ olduğunu düşünürler. Bu düşünce hem liberalizmi eleştiren-

19. yüzyılda sanayileşmenin Avrupa ülkelerinde gelişmesi ile birlikte liberal fikirler de yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

lerden hem de liberalizm savunucularından gelmiştir. Sözelimi Marksistler liberal düşüncelerin kapitalist toplum içindeki sermaye sahiplerinin destekleyicisi olan yönetici sınıfın ekonomik çıkarlarını yansıttığını iddia ederler. Öte yandan Friedrich Hayek gibi liberal düşünürler özel mülkiyete sahip olma ve kullanma hakkı anlamındaki ekonomik özgürlüğün siyasal özgürlüklerin en temel güvencesi olduğunu iddia ederler. Ne var ki on dokuzuncu yüzyıldan bu yana yaşanan tarihsel gelişmeler liberal ideolojinin doğasını ve yapısını derinden etkilemiştir. Yükselen orta sınıflar kendi ekonomik ve siyasi egemenliğini kurdukları ölçüde liberalizmin karakteri değişime uğramıştır. Sonuçta liberalizm değişim ve reformdan yana olmak yerine çok daha muhafazakâr bir tutum içerisine girerek var olan liberal kurumların olduğu gibi korunması çabası içine girmiştir. Esas olarak on dokuzuncu yüzyıldan bu yana liberaller gelişen sanayileşmenin de etkisiyle liberaller erken liberalizme ait düşüncelerini sorgulamaya başlamışlardır. Bir başka deyişle liberalizm tarihsel süreç içinde değişime ve dönüşüme uğramıştır.

SIRA SİZDE

On dokuzuncu yüzyıldan bu yaşanan hangi tarihsel gelişmeler liberal ideolojinin doğasını ve yapısını derinden etkilemiştir?

Liberalizmin temel ilkeleri felsefi düzeyde özgürlük, eşitlik, bireycilik, akılcılık ve hoşgörü olarak ortaya konulur.

Liberalizmin temel ilkeleri felsefi düzeyde özgürlük, eşitlik, bireycilik, akılcılık ve hoşgörü olarak ortaya konulur. Liberalizmin en temel özelliği birey hak ve özgürlüklerini toplumun üstünde tutmasıdır. Liberalizme göre birey özerk ve bağımsızdır ve toplumun temel birimidir. Liberal eşitlik anlayışı ise biçimsel bir eşitlik anlayışından, fırsat eşitliğinden söz eder. İnsanların eşit olmadığından yola çıkarak liberaller toplumsal eşitlikten çok bireysel eşitlikten yana tutum alırlar. Liberalizm ayrıca Aydınlanma projesinin ürünü bir ideoloji olarak aklın üstünlüğünü savunur. Buna göre insan akılcı, düşünen bir varlık olarak kendi çıkarlarını gerçekleştirme peşinde koşar. Liberal hoşgörü ilkesi bireyler arasındaki farklılıklara tahammül etmek anlamını içerdiği kadar, her türlü sınıfsal, etnik vb. toplumsal eşitsizlikler bireysel farklılıklar olarak görülüp önemsizleştirilir.

Klasik Liberalizm: Feodal dönemden kapitalist döneme geçiş sırasında geliştirilmiştir ve sanayileşmenin başladığı on dokuzuncu yüzyıl en etkin olduğu dönem olmuştur. Klasik liberaller temel vurguyu egoist bireycilik üzerinden yaparlar. Buna göre insanlar rasyonel, bencil, çıkarları peşinde koşan varlıklardır. Toplum da buna göre kendine yeten bireylerden oluşan bir yapı olarak kurgulanır. Ek olarak klasik liberaller, bireylerin dışarıdan herhangi bir karışma olmadığında özgür olduğunu iddia eden negatif özgürlüğe inanırlar. Buna göre özgürlük birey üzerine herhangi bir baskının olmaması haline indirgenmiş olur. Klasik liberaller devletin topluma ve serbest girişimcilığe en az müdahale eden bir yerde durmasını savunurlar. Klasik liberaller ayrıca sivil toplumun öneminin altını çizerek, Klasik liberaller için sivil toplum en iyi ifadesini serbest piyasa sisteminde bulur.

Modern Liberalizm: Modern liberal fikirler klasik liberalizmin aksine sanayileşmenin belli bir gelişmişlik düzeyine ulaştığı aşamada söz konusu olmuştur. Sanayileşmenin gelişmesi bir yandan belli bir refah düzeyinin geniş kitlelere ulaşmasını sağlarken diğer yandan da yoksulluğun, varoşların, ihmal sonucu yaşanan hastalıkların artışı da beraberinde getirmiştir. Gelişen sanayileşme ve kapitalistleşmenin emekçilere getirdiği, düşük ücretler, kötü çalışma ve yaşama koşulları, işsizlik gibi sorunlarla ortaya çıkan toplumsal eşitsizlikler olmuştur. Sonuçta İkinci Dünya Savaşı sonrası klasik liberalizmin revize edilme ihtiyacı kendisini yakıcı bir biçimde göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda modern liberaller sosyal devletin

öneminden ve devletin, vatandaş için sağlık, eğitim, bakım vb. hizmetleri ücretsiz olarak sağlaması, bu hizmetlerin piyasanın rekabetine bırakılamayacağından söz ederler. Bu anlamda modern liberaller, serbest piyasanın bireylere fırsat eşitliği sağlamadığı gerçeğinden hareketle bireylerin kendi potansiyellerini gerçekleştirmek için devletin belli roller üstlenmesi gerektiğini belirten pozitif özgürlükten yana tavır alırlar.

Modern liberalizmi klasik liberalizmden ayıran temel öğeler nelerdir?

SIRA SİZDE

Neoliberalizm: 1970'lerde kapitalizmin küresel krizine çözüm bulmak amacıyla ortaya atılan ve bütün dünyada geçerliliğini kısa sürede kuran sosyal devletten geri dönüşe ve serbest piyasanın yüceltilmesine dayalı liberalizmin yeni formudur. Neoliberalizm, klasik liberalizmden farklı olarak otoriter, muhafazakâr bir devlet anlayışını kutsayan yeni sağ ideolojiyle eklemlenmiştir. Bu anlamda bir yandan modern liberalizm döneminde kazanılan sağlık, eğitim, bakım hizmetlerinin devletçe karşılanmasına dayalı pek çok sosyal hak vatandaşların elinden alınmış ve bu hizmetler piyasaya devredilmiştir. Bir başka deyişle kamusal hizmet anlayışından vazgeçilerek hizmetlerin özel sektöre devredilerek ücret karşılığı elde edilmesi anlayışına geçilmiştir.

Neoliberalizm, klasik liberalizmden farklı olarak otoriter, muhafazakâr bir devlet anlayışını kutsayan yeni sağ ideolojiyle eklemlenmiştir.

MUHAFAZAKÂRLIK

Muhafazakârlık ya da diğer adıyla Tutuculuk ayrı bir siyasi ideoloji olarak 19. Yüzyılda geliştirilmeye başlandı. Muhafazakârlık 1820'lere kadar 1789 Fransız Devrimi ruhuna ve ilkelerine karşıt olmak anlamında kullanılıyordu. Muhafazakâr fikirler o dönem Fransız Devrimi'yle birlikte gelen ekonomik, siyasal toplumsal değişime karşı özellikle imtiyazlarını kaybeden aristokrat sınıf tarafından dillendirildi. On dokuzuncu yüzyılda batılı ülkelerde sanayileşmenin yükselmesiyle beraber yaşanan toplumsal değişimin getirdiği baskı liberalizm, sosyalizm ve milliyetçiliğin gelişmesiyle sonuçlandı. Bu ideolojiler reformdan yana, kimi zamanda devrimden yana söylemlerle çıkarken muhafazakârlar var olan toplumsal düzenin değişmesi ve muhafaza edilmesi gerektiği söylemini benimsediler (Heywood, 2003: 69).

Muhafazakâr siyaset dönemden döneme değişiklik göstermekle birlikte esas olarak iki temel özellik taşır: İnsan doğasına, geleneksizliğe ve köksüzlüğe, denenmemiş buluşlara güvensizlik ve tarihsel süreklilik ile geleneksel çerçeveye duyulan güven (Güler, 2008: 120). Avrupa'da muhafazakârlığın en önemli kurucusu Edmund Burke (1729-1797) kabul edilir. Burke, Fransız Devrimi'nin eski düzene yıkarak yarattığı devrimci dönüşüme karşı çıkan yazılar yazmıştır.

On dokuzuncu yüzyıl boyunca otoriter monarşilerin yönetimde olduğu Kıta Avrupa'sında yükselen reform dalgasına karşı monarşiyi ve katı otoriter değerleri savunan çok daha otoriter bir muhafazakârlık hâkim olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası Hristiyan Demokrat Partilerin özellikle Almanya ve İtalya'da kurulmasından sonra muhafazakârlar siyasal demokrasi ve toplumsal reform düşüncesine daha ılımlı bakmaya başlamışlardır. Buna karşın ABD Avrupa'ya kıyasla muhafazakâr düşüncelerden çok daha az etkilenmiştir. ABD'nin siyasal sistemi ve siyasi kültürü daha çok liberal ve reformcu değerlerden beslenmiştir. Muhafazakâr düşünce Batı dışında çok da benimsenmemiştir. Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki siyasi hareketler değişime direnerek geleneksel yaşam tarzını korumaya yöneldiler de özellikle muhafazakâr fikir ve değerlere pek yer vermemişlerdir. Bunun tek istisnası 1955'den sonra Japon siyasetini egemenliği altına alan Japon Liberal Demokrat

Partisi olabilir. Bu parti bir yandan sermaye ile uyumlu ve serbest piyasa yanlısı politikalar güderken diğer yandan da geleneksel Japon değerlerini korumaya çalışmış ve sadakat, görev, hiyerarşi gibi muhafazakâr ilkeleri desteklemiştir.

Muhafazakârlığın temel önermeleri geleneğin korunması, insanların kusurlu olmaları, organik toplum, mülkiyet, hiyerarşi ve otoritedir. Muhafazakârlar, geleneksel değerleri, pratik ve değerleri kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar gelmiş olmaları ve zaman karşısında test edildikleri gerekçesiyle savunurlar. Kimi muhafazakârlar için bu düşünce dinde yansımaları bulur. Onlara göre din, kutsal olan toplumdan ayrı düşünülemez. Dinin toplumsal bir işlevi, cemaat oluşturma görevi ve yarattığı bir aidiyet duygusu vardır (Güler, 2008: 131). Muhafazakârlar için toplumsal düzen aile, cemaatler, topluluklar, kurumlar olmaksızın korunamaz. Muhafazakârlar insanın doğası gereği kusurlu ve bozulmaya yatkın olduğunu varsayarlar. Bu yüzden insanların güvenlik ve bağlılık arayan varlıklar olduğunu düşünürler ve bu güvenliğin ancak toplumsal bir düzenle sağlanacağını iddia ederler. Muhafazakâr ideoloji bütün toplumsal öğelerin birbiriyle ilişkili olduğu düşüncesine dayanan organik toplum anlayışını savunur. Buna göre geçmişten bugüne var olan her kurum, her değer, her gelenek işlevsel olduğu için vardır ve korunması gerekir. Ayrıca muhafazakârlar, toplumun sabitlenmiş toplumsal tabakalarla tanımlanan doğal olarak hiyerarşik bir yapılanması olduğunu düşünürler. Bu anlamda da bireyler arasında doğal bir eşitsizlik olduğu düşüncesini liberallerle paylaşırlar. Muhafazakârlar için eşitsizlik organik toplumun vazgeçilmez bir özelliğidir ve gerçek anlamda eşitliğin sağlanması diye bir şey mümkün değildir.

SIRA SİZDE

Muhafazakârlığın temel önermeleri nelerdir?

SIRA SİZDE

Muhafazakârlar insanın doğası gereği kusurlu ve bozulmaya yatkın olduğunu varsayarlar.

Klasik Muhafazakârlık: Muhafazakârlık esas olarak bütünlüklü bir siyasal ideoloji olarak kurulmamıştır. Bundan dolayı muhafazakârlık ilk ortaya Fransız Devrimi sonrası dönemde Devrimin yücelttiği yasalar önünde eşitlik ve temel yurttaş haklarına tepki olarak ortaya çıktı. Sonrasında muhafazakârlar on dokuzuncu yüzyılın ortalarından İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemlere kadar süren genel oy hakkı mücadeleleri ile ortaya çıkan demokratik haklar mücadelesine, daha sonraki dönemlerde de sosyal devlet uygulamalarına karşı çıktılar (Güler, 2008: 125).

Yeni muhafazakârlık: 20. yüzyılın son çeyreğinde yeni sağ ideolojinin neoliberalizmle eklemlenmesi ile ortaya çıkan bir oluşum olduğu söylenebilir. Yeni muhafazakârlığın en büyük korkusu toplumsal parçalanma ve düzensizlik olarak belirdi ve otoriterlik parçalanma ve düzensizliğe karşı insanları baskı ile de olsa bir arada tutma ve düzeni sağlamanın yokluğuna karşı ortaya çıktı. Yeni muhafazakârlığın temel ilkeleri yasa ve düzen, kamusal ahlak ve ulusal kimlik olarak ortaya konur. Yeni muhafazakârlar artan suç oranı ve anti-sosyal davranışların 1960'lardan bu yana bütün Avrupa'yı saran bir genel otorite azlığından kaynaklandığını ileri sürerler. Onların açısından bu görüşe kaynaklık eden asıl sorun ise Avrupa'da o dönemde yükselişe geçen, kadın, çevre, barış hareketi, gay ve lezbiyen mücadelelerini içeren yeni toplumsal hareketlerdir. İnsanların güvenliğe ihtiyacı olduğu düşünülür ve bu güvenliğin de ailede baba otoritesinin, okulda öğretmen, işyerinde işveren tarafından sağlanacağı öne sürülür. Burada aileye vurgu daha çok ailenin geleneksel formuna ve ailenin hiyerarşik, ataeril yapısının korunmasına yönelik bir vurgudur. Toplumsal olarak yaşanan ahlaki çöküntünün kaynağı toplumsal

Muhafazakârların aileye olan vurgusu daha çok ailenin geleneksel formuna ve ailenin hiyerarşik, ataeril yapısının korunmasına yönelik bir vurgudur.

eşitsizliklerde değil insan doğasında görüldüğü için çözüm de hem devlet otoritesinin artırılmasında hem de hiyerarşik yapıların korunmasında aranır.

Yeni Muhafazakârlık artan suç oranları ve anti-sosyalliği nasıl yorumlar?

SIRA SİZDE

SOSYALİZM

Sosyalizm de diğer ideolojiler gibi on dokuzuncu yüzyılda Avrupa'da sanayi kapitalizminin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik sorunlara bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Sosyalist fikirler, sayıları giderek artan ve sanayileşmenin getirdiği yoksullaşma ve kötü koşullarda çalışmadan etkilenen işçilerle bağını hızlıca kurabilmiştir. Sosyalizm ve liberalizm köklerini Aydınlanma düşüncesinden almışlardır ve her iki ideoloji de akıl, ilerleme gibi Aydınlanmanın temel ilkelerini paylaşırlar. Ancak sosyalizm liberal piyasa ekonomisinin eleştirisi ile ortaya çıkmış ve kapitalizme bir alternatif önermiştir.

Sosyalizmin erken dönemleri çoğunlukla sanayi işçisinin kötü ve çoğunlukla insanlık dışı çalışma ve yaşama koşullarından etkilenmiştir. On dokuzuncu yüzyıl başlarındaki kapitalizmin “bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” politikaları sonucu fabrika işçilerinin ücretleri çok düşüktü ve çalışma saatleri kadın ve çocuk işçiler için de çoğunlukla 12 saate kadar çıkıyordu. İşsizlik tehdidi altındaki çalışanlar bu koşullara razı olmak zorundaydılar.

Erken dönem sosyalistler Fransa'da Charles Fourier (1772-1837) ve İngiltere'de Robert Owen rekabet ve hırs yerine dayanışma ve sevgiye dayalı ütopyik toplulukların kurulmasını savundular. Alman Karl Marx ve Friedrich Engels tarihin yasalarını açığa çıkaran ve kapitalizmin yıkılışının kaçınılmaz olduğunu öne süren çok daha kapsamlı ve sistematik bir kuram geliştirdiler (Heywood, 2003: 106). Marx o dönemde ayrıca bir gazeteci olarak işçilerin kötü çalışma koşullarını ve bunun bir kader olmayıp kapitalizmin sömürü sisteminden kaynaklandığını belirten yazılar yazıyordu ve bu yazılarla geniş kitlelere ulaşma olanağı bulmuştu.

Sosyalizmin erken dönemleri çoğunlukla sanayi işçisinin kötü ve çoğunlukla insanlık dışı çalışma ve yaşama koşullarından etkilenmiştir.

Erken dönem sosyalistler esas olarak neyin savunuculuğunu yapmışlardır?

SIRA SİZDE

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında sendikaların ve sosyalist partilerin verdikleri mücadeleler, sonucunda işçi sınıfının yaşama ve çalışma koşullarındaki iyileşme ile birlikte sosyalizmin karakteri siyasal demokrasiye doğru bir dönüşüme uğradı. Artık işçi sınıfı çok daha güvenceli koşullarda çalışıyordu ve sisteme uyum sağlaması çok daha kolaylaşmıştı. Özellikle Avrupa'nın gelişmiş sanayi ülkelerinde giderek işçi sınıfını devrimci bir güç olarak görmek zor olsa da son dönem neoliberal politikalarla pek çok sosyal kazanımlarının ellerinden alınmasıyla beraber pek çok ülkede işçi sınıfının kaybedilmiş hakları için yeniden mücadeleye giriştikleri görülebilir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek sosyalist ülkelerin oluşturduğu grubun, reformist politikalarla ve seçim sistemiyle iktidara gelmeye çalışan sosyalist partiler ile Rusya gibi sanayileşmemiş ülkelerde devrim peşinde koşanlar olarak ikiye bölündüğü görülür. 1917'de gerçekleşen Rusya Devrimi bu bölünmeyi daha da derinleştirdi. Lenin'in izinden giden devrimci sosyalistler ve Bolşevikler kendilerini 'komünist' olarak tanımlarken Avrupa'nın reformist sosyalistleri 'sosyalist' ya da 'sosyal demokrat' olarak nitelendiler.

Yirminci yüzyıl, sosyalist fikirlerin sanayileşmenin gelişmediği Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerine yayılmasına tanıklık etti. Bu ülkelerde sosyalizm sınıf mü-

Lenin'in izinden giden devrimci sosyalistler ve Bolşevikler kendilerini 'komünist' olarak tanımlarken Avrupa'nın reformist sosyalistleri 'sosyalist' ya da 'sosyal demokrat' olarak nitelendiler.

cadelesinden çok sömürgeciliğe karşı mücadelelerle gelişti. Bolşevik komünizm modeli 1945'den sonra Doğu Avrupa'ya yayıldı. 1949'daki Çin Devriminden sonra Çin'e ve sonradan da Kuzey Kore, Vietnam ve Kamboçya'ya yayıldı. Sosyalizmin çok daha ılımlı modeli 1947'de bağımsızlığına kavuştuktan sonra Hindistan siyasetini egemenliği altına alan Kongre Partisi tarafından uygulandı. Toplulukçu değerler ve geleneksel kabile yaşamı ve İslam'ın ahlaki ilkelerinden de etkilenecek Afrika ve Arap sosyalizminin farklı biçimleri bu bölgelerde gelişti. 1960 ve 1970'lerde Güney ve Orta Amerika'da sosyalist devrimciler, ABD'nin çıkarları doğrultusunda hareket eden askeri diktatörlüklere karşı savaşlar yürüttüler. 1959'daki Küba Devrimi ile Castro iktidara geldi ve Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler geliştirdi. Sandinista gerillaları 1979'da Nikaragua'da iktidara geldiler ve hiçbir ülke ile bağ kurmadılar. Salvador Allende 1970'de dünyanın seçimle iş başına gelen ilk sosyalist lideri oldu ancak 1973'de CIA'nin desteklediği bir darbe ile öldürüldü. 1989-1991 tarihlerinde Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte sosyalizmin de sonunun geldiği iddia edildi. Ancak dünyanın pek çok yerinde kapitalizm ve küreselleşme karşıtı mücadeleler sosyalist mücadelenin temel önermelerini benimsemiş gruplarca mikro mücadeleler biçiminde sürdürülmeye devam ediyor.

SIRA SİZDE

Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerinde sosyalist mücadeleler hangi mücadeleleri benimsemişlerdir?

Sosyalizmin bir ideoloji olarak temel ilkeleri toplulukçuluk, dayanışma, eşitlik, toplumsal sınıflar ve ortak mülkiyet olarak sıralanabilir. Sosyalizmin temelinde insanların toplumsal varlıklar olduğu düşüncesi yatar. Buna göre toplumsal ve ekonomik sorunlar bireysel çabalarla değil toplulukların kolektif mücadelelerine dayanarak çözülmeye çalışılır. Sosyalistler liberal ve muhafazakârların aksine insan doğasının değişmez ve sabit olduğunu düşünmezler. Aksine insan doğası toplumsal yaşamın deneyimleri ve koşulları ile biçimlenir, değişir ve bireyler toplumsal olanın bir parçasıdır, ondan ayrı düşünülemezler. Liberal ve muhafazakârların insanın doğuştan egoist, bireyci olduğu iddialarına karşın sosyalistler bencil, çıkar peşinde koşan tutumların doğal tutumlar olmayıp toplumsal yaşantı ile kazanılan özellikler olduğunu iddia ederler. Ayrıca sosyalistler insanlar arasındaki doğal ilişkinin rekabet değil dayanışma ilişkisi olduğunu söylerler. Eşitliğe olan inanç ise sosyalist ideolojinin vazgeçilmez özelliklerinden biridir. Sosyalistler toplumsal eşitliğin gerçek adaletin sağlanmasındaki öneminin altını çizerler. İnsanlar arasındaki eşitsizliklerin kapitalizmin bencillik ve rekabeti körükleyerek bu eşitsizliği artıran yapısından kaynaklandığını öne sürerler. Sosyalistlerin eşitlik iddiaları bütün insanların aynı olduğunu öne sürmez, onlar daha çok eşitsizliğin doğadan kaynaklı olmayıp toplumsal olarak yaratılan eşitsiz tutumlardan kaynaklandığını ileri sürerler. Sosyalistler için toplumsal sınıflar benzer toplumsal ve ekonomik koşullara sahip insanların oluşturduğu gruplardır. Toplumsal sınıflar sosyalistler için diğer bütün toplumsal ayrımların içinde en derin ve siyasal açıdan en önemli olanıdır. Sınıf ekonomik güçle, bireylerin üretim araçlarına sahip olup olmamalarına göre belirlenir, öyle ki, Sınıflar arasındaki ayrılıklar doğrudan emek ve sermaye arasındaki ayrılığa ya da çelişkiye denk düşer. Buna göre bireyler arasındaki değil toplumsal sınıflar arasındaki mücadele tarihin yönünü belirler ve kapitalist sistem egemen ve mülk sahibi sınıfların emeklerini satarak geçimlerini sağlayan emekçi sınıfları başkısı altına almalarıyla varlığını sürdürür. Ayrıca kapitalist sistemin değişmesinin tek yolu en fazla emek sömürsüne maruz kalan ve en alttakileri oluşturan işçi sınıfı-

Sosyalistlerin eşitlik iddiaları bütün insanların aynı olduğunu öne sürmez, onlar daha çok eşitsizliğin doğadan kaynaklı olmayıp toplumsal olarak yaratılan eşitsiz tutumlardan kaynaklandığını ileri sürerler.

nın siyasi mücadelesi ile mümkün olacaktır. Sosyalistler rekabet ve eşitsizliğin kökeninde özel mülkiyet ya da olduğunu ileri sürerler. Bu anlamda özel mülkiyetin belli ellerde toplanmasının adaletsiz olduğunu, toplumdaki çatışmaları körüklediğini, ahlaki açıdan da yozlaşmayı getirdiğini iddia ederler. Bunlardan dolayı sosyalistler özel mülkiyetin tamamen ortadan kaldırılması ve yerine üretim araçlarının ortak sahipliğinin geçirilmesi gerektiğini öne sürerler.

SOSYAL DEMOKRASİ

Sosyal Demokrasi on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde daha çok Marksist kuramın etkisi altında öncelikle Almanya'da bir siyasal hareket olarak ortaya çıkmıştır. Karl Marx ve Friedrich Engels Komünist Manifesto'da modern toplumda gerilim ekseninin sınıflar arası mücadele olduğunu savunmuşlardı. Marx, diğer çalışmaları da 19. yüzyılda üretimde ve nüfus oranlarındaki büyümeye dikkate çekerek, emek- sermaye çelişkisini analiz eder ve kapitalist sistemin ortadan kaldırılmasının nesnel koşullarının oluştuğunu söyler. Marx bu iddialarını Avrupa'nın her yerinde işçi partilerinin kuruluşunu teşvik ve genel oy hakkını kazanma mücadelesine dayandırır. Dolayısıyla Almanya'da sosyal demokrasinin doğuşu, Marksist düşüncelerin yanında ulusal düzeyde sendikal örgütlenmeler aracılığıyla yükselen işçi hareketine dayanmaktaydı (Çubukçu, 2008: 263).

Marx kapitalist sistemin ortadan kaldırılmasından önce işçi sınıfının devleti ele geçirmesinin ve önceki dönemin egemen güçlerinin sindirilmesinin gerektiğini, ancak devlet eliyle sınıflar ortadan kalktıktan sonra devletin de ortadan kalkması gerektiğini söylüyordu. Bu süreçte iki yaklaşım öne çıkmıştı. Birinci yaklaşıma göre iktidarı ele geçirmenin ancak sistemdeki çelişkilerin keskinleşmesiyle ve devrim yoluyla mümkün olduğunu ileri sürerken ikinci yaklaşımı öne süren sosyalistler demokrasi yoluyla iktidarın ele geçirilebileceğini savunuyorlardı. Batı tarihine baktığında ilk yaklaşım genelde komünist partilerin izlediği yaklaşım olurken ikinci yaklaşımı dile getirenler sosyal demokrat ya da Avrupa'daki sosyalist partiler olmuşlardır. Buna göre, Avrupa'daki işçi sınıfı giderek oy hakkını elde ettiğini, ekonomik ve toplumsal reformlarla durumlarının iyileştirilebileceği, bir başka deyişle devrime gerek kalmadan sınıfsız topluma ulaşılabilirliğini ileri sürüyordu (Yılmaz, 2003: 59). Sosyal demokrasinin oluşumundaki asıl kopuş 20. yüzyılın ortalarında gerçekleşmiştir. Buna göre sosyal demokrat partiler parlamenter stratejileri benimsemekle kalmamış aynı zamanda batı sosyal demokrat partileri (bir kısmının ismi sosyalist olarak geçse de) artık kapitalizmi ortadan kaldırmayı değil reform ederek daha insani bir düzeye getirmeye hedeflemektedirler.

Sosyal demokrasinin gelişmesinde Alman deneyiminin önemi tartışılmaz. Zira Birinci Dünya Savaşı'na kadar Alman Sosyal Demokrat Partisi Avrupa kıtasının da ana sosyal demokrat partisi olmuş, partinin içindeki tartışmalar diğer ülkelerdeki hareketlerde de yakından izlenmiştir (Yılmaz, 2003: 59).

Sosyal demokrasi genel olarak liberal demokratik ilkelere dayanır ve siyasi değişimin barışçıl ve hukuki yollarla gerçekleşmesi gerektiğine inanır. Kapitalist sistemin yapısal olarak eşitsizlikler ve yoksulluk yarattığını kabul eder ancak eşitsizlik ve yoksulluk bütünüyle ortadan kaldırılmasa da kapitalist sistem içinde de refah düzeyinin artırılabilirliğini düşünür. Buna göre kapitalizmin yarattığı toplumsal etkiler devletin siyasal ve ekonomik düzenlemeleriyle ortadan kaldırılabilir. Sosyal demokratlar ulus-devletin siyasi düzenin anlamlı bir birimi olduğunu düşünürler ve ulus-devletlerin kendi sınırları içerisinde ekonomik ve sosyal düzenlemeler yaparak vatandaşlarının refahını artırabileceğine inanırlar.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar Alman Sosyal Demokrat Partisi Avrupa kıtasının da ana sosyal demokrat partisi olmuş, partinin içindeki tartışmalar diğer ülkelerdeki hareketlerde de yakından izlenmiştir.

SIRA SİZDE

Sosyal demokrasinin dayandığı temel ilkeler nelerdir?

Sosyal demokrasi 1945 sonrası dönemde pek çok ülkede farklı partiler tarafından benimsenmiş ve geliştirilmiştir. O dönemde egemen olan Keynezyan sosyal demokrasi anlayışı emek ve sermaye arasındaki belli bir uzlaşmaya dayanıyordu. Bir yanda serbest piyasanın kabulü varken diğer yanda devlet kamu harcamaları yoluyla eğitim, sağlık, bakım hizmetlerini vatandaşına ücretsiz olarak sağlıyor ve sosyal adaleti sağlamaya çalışıyordu. Ne var ki, 1970'lerden sonra kapitalizmin krize girmesi, sosyal refah devleti anlayışından vaz geçilmesi ve neoliberal politikaların pek çok ülkede uygulamaya konulmasıyla birlikte sosyal demokrasi güç kaybetmeye başlamıştır. 1980'ler ve devamında 1990'lar boyunca sosyal demokrasinin krizinden söz edilmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri sanayileşmenin yavaşlaması ve geleneksel işçi sınıfının güç kaybetmesi sonucunda sosyal demokratların oy kaybına uğramasıdır. Almanya, İngiltere ve Fransa'da sosyal demokrat partiler 80'lerin başı ve 90'ların sonuna kadar olan dönemde seçimlerde ciddi yenilgiler almışlardır.

Üçüncü Yol: 1980'lerden itibaren sosyal demokrasi yaşadığı krizle başa çıkabilmek adına sosyal demokrasinin gelenekselleşmiş ilke ve politikalarından uzaklaştılar. Sonunda ortaya çıkan yeni oluşuma "üçüncü yol" adı verildi. Esas olarak belirli bir bütünlüklü duruştan söz edilemese ve farklı ülkelerde farklı görünüm alsa da, üçüncü yolu genel olarak sosyal demokrasinin sağa yaklaşması olarak yorumlamak doğru olacaktır. Üçüncü yolun savunucuları İngiltere'de İşçi Partisi lideri Tony Blair, ABD'de Bill Clinton olmuştur. Buradaki üçüncü yol hem kapitalizme hem de sosyalizme bir alternatif sunmak anlamındadır. Tam bir net duruş sergilememekle beraber üçüncü yol savunucuları sosyalizmin ve devlet müdahalesinin tamamen öldüğünü ve dinamik bir piyasa ekonomisinin kabul edilmesi ve onun gereklerine uygun hareket edilmesi gereğinin altını çizdiler. Buna rağmen liberallerden farklı olarak bir yandan da küresel rekabet ortamında ulusal refahın artırılması için devletin dengeleyici rolünü gerekliliğini savunmayı da sürdürdüler.

SIRA SİZDE

Üçüncü yolun savunucularını temel argümanları nelerdir?

MİLLİYETÇİLİK

Milliyetçilik bir ideoloji olarak kuramsal açıdan zayıf olmakla birlikte siyasal bir pratik olarak oldukça güçlü bir harekettir. Milliyetçilik farklı dönemlerde farklı biçimler almış ve diğer ideolojilerle kolaylıkla eklemlenebilmiştir. Milliyetçiliğin geniş kitlelere ulaşmasındaki gücü belki de bu esnekliğinden gelmektedir. Keresteci-oğlu'nun (2008: 310) yerinde vurgusuyla milliyetçilik içi boş bir ideolojidir, öyle ki içi boş olan bir şey, koşulların gerektirdiği herhangi bir şey ile doldurulabilir. Dolayısıyla kendi başına var olan, sabit, evrensel nitelikli milliyetçi ilkelere bahsetmek mümkün değildir.

Milliyetçilik fikri Fransız Devrimi döneminde doğmuştur. Daha önceki dönemlerde bir ülkeye bağlı olanlar "tebaa" olarak adlandırılıyordu ve herhangi bir ulusal kimlik söz konusu değildi, siyasal kimlikler krallara, padişahlara ya da imparatorluklara bağlılıkla belirleniyordu. Ancak Fransız Devrimcileri 1789'da devrimi "halk adına" yaptıklarını ilan ettiler. Burada "halk" sözünden kasıt Fransız ulusuydu. Fransız devrimcilerinin fikirleri geniş ölçüde Jean- Jacques Rousseau'nun yazılarından etkilenmişti. O dönemde milliyetçilik devrimci ve demokrat olmak anla-

Milliyetçilik farklı dönemlerde farklı biçimler almış ve diğer ideolojilerle kolaylıkla eklemlenebilmiştir.

mına geliyordu. “Kralın tebaaları” bundan böyle “Fransa’nın yurttaşları” olacaktı. Kısa zamanda bu fikirler yalnızca Fransa ile sınırlı kalmadı. Fransız Devrimi sonrasındaki Napolyon Savaşları’nda Kıta Avrupa’sının büyük bölümü Napolyon tarafından ele geçirilmişti ve bu ülkelerde hem Fransa’ya karşı bir kızgınlık hem de bağımsızlık arzuları uyanmaya başladı. İtalya ve Almanya uzun süredir kendi içlerinde farklı devletlere bölünmüştü ve fethedilmek onlarda ulusal birliklerini sağlama isteğini canlandırdı. Bunda Fransa’dan yükselen milliyetçilik dalgasını da etkisi vardı. On dokuzuncu yüzyılın başlarında milliyetçilik dalgası Latin Amerika’ya da yayıldı ve Simon Bolivar’ın İspanya’nın egemenliğinden kurtulmak için Yeni Granada’da başlattığı bağımsızlık mücadeleleri kısa sürede kıtanın büyük bölümünde bağımsızlık hareketlerine ivme kazandırdı (Heywood, 2003: 155).

Fransız Devrimi öncesi bir ülkeye bağlı olanlar hangi isimle anılıyordu?

SIRA SİZDE

Milliyetçilik dalgası on dokuzuncu yüzyılda Avrupa haritasını da yeniden biçimlendirdi. Osmanlı, Avusturya ve Rusya imparatorlukları liberal ve milliyetçi dalgaların etkisiyle sarsıldılar. Aynı biçimde İtalya devletlerinde Çekoslovakya, Macaristan ve Almanya’da da ulusal birlikten söz edilmeye başlandı. On dokuzuncu yüzyıl bir tür ulus-inşasının yaşandığı bir dönemdi. Ancak bu dönemde milliyetçiliğin karşı konulmaz ve yaygın bir hareket olduğunu varsaymak da doğru değildir. Milliyetçilik heyecanı çoğunlukla ulusal birlik ve anayasal hükümet fikirleriyle harekete geçen yükselen burjuvaziyi etkisi altına almıştı. Pek çok ülkede ulusal birliklerin tamamlanmasında sadece milliyetçilik arzuları değil maddi koşulların getirdiği avantajlar da söz konusuydu. Sözgelimi Almanya’nın birliğini tamamlamasında Avusturya ve Fransa’yı yenilgiye uğratan güçlü Prusya ordusunun büyük etkisi vardı.

On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı, Avusturya ve Rusya imparatorlukları liberal ve milliyetçi dalgaların etkisiyle sarsıldılar.

On dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde ancak bayrakların, milli marşların, vatanseverlik şiirlerinin ve edebiyatının, milliyetçi kutlamaların ve ulusal bayramların etkisiyle milliyetçilik gerçek anlamda popüler bir harekete dönüşmüştü. Aynı zamanda temel eğitimin yaygınlaşması, okur- yazarlığın artması ve gazetelerin geniş kitlelere ulaşması ile milliyetçilik kitle politikasının dili oldu. Bu gelişmelerle beraber ilk ortaya çıktığı dönemlerde liberal ve ilerici bir ton taşıyan milliyetçilik çok daha muhafazakâr ve geriye götüren bir anlam kazanmaya başladı. Özellikle sosyalizmin yükselen iddiasıyla dile getirdiği devrim ve işçi sınıfı dayanışması vurgusuna karşılık milliyetçilik toplumsal uyum, düzen ve istikrarı daha çok vurgulamaya başladı. Milliyetçilik, var olan toplumsal yapının sürmesi ve yükselen işçi sınıfının ulus içinde etkisizleştirilmesinin bir aracı oldu. Bu tür bir milliyetçilik son derece şovenist ve yabancı düşmanlığı vurgularına sahipti. Her ulus kendisinin eşsiz ve üstün özelliklere sahip olduğunu vurgulamaya başladı. Diğer uluslar ise yabancı, güvenilmez hatta aşağılık gibi nitelendirmelerle ele alındı. Bu milliyetçilik sömürgecilik hareketlerini de besleyen bir rol üstlendi (Heywood, 2003: 157). Hatta 1914’deki Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasında ve İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar olan savaş dönemini tetikleyen maddi koşullara bu milliyetçi tonun önemli oranda eşlik ettiği söylenebilir.

Sömürgecilik hareketlerini besleyen milliyetçilik hangi özelliklere sahipti?

SIRA SİZDE

Avrupa’da doğan milliyetçilik yirminci yüzyılda Asya ve Afrika’ya da yayılarak bu kez sömürgeciliğe karşı mücadelelerde kendisini gösterdi. 1945’den sonra As-

Günümüzde ulus-devletler ve ona bağlı olarak milliyetçilik küreselleşme ile birlikte eski önemini yitirmiş gözükse de yine de varlığını ve gücünü sürdürdüğü söylenebilir.

ya ve Afrika'daki pek çok ülke İngiliz, Fransız, Hollanda ve Portekiz sömürgeciliğine karşı bayrak açtı. Bu ülkelerin bazılarında milliyetçilik Marksizm'le eklemlenerek anti-empyralist bir ton kazandı.

Günümüzde de milliyetçiliğin biçim değiştirdiğini vurgulamak gerekiyor. Günümüzde ulus-devletler ve ona bağlı olarak milliyetçilik küreselleşme ile birlikte eski önemini yitirmiş gözükse de yine de varlığını ve gücünü sürdürdüğü söylenebilir. Günümüzde mikro-milliyetçilik, etnik milliyetçilik ve kültürel milliyetçilik olarak adlandırılan hareketler ulus- devletin tek bir kültür içinde eritmeye, sindirmeye çalıştığı yerel veya azınlık kültürlerinin bu politikaya karşı duruşları olarak öne çıkmaktadırlar (Kerestecioğlu, 2008: 344).

Milliyetçiliğin temel önermelerine gelince öncelikle ulus siyasal örgütlenmenin temel birimi olarak görülür. Uluslar genellikle ortak bir tarih ve gelenekleri paylaşırlar. Ulusal kimlikler geçmiş zaferlerin, ulusal bağımsızlık günlerinin ya da ulusal liderlerin doğum günlerinin ya da önemli askeri zaferlerin kutlanması ile yeniden yeniden kurulur. Ulusal birliğin kurulmasında din de önemli bir bileşkedir. Ancak bu kimi zaman da aynı ulus için de çatışma nedenini de oluşturabilir. Kültürel birlik ise ulusal kimliğin oluşmasında son derece zor bir kategoridir. Nesnel olarak bu kategorileri belirlemek son derece güç olduğundan uluslar sadece "öznel" olarak, ancak kendi üyeleri tarafından tanımlanabilir. Esas olarak bir ulusu oluşturan temel faktörlerin neler olacağına ilişkin bir uzlaşma olmasa da ulusların organik bir topluluk oldukları konusunda bir uzlaşma olduğundan söz edilebilir. Buna göre insanlık doğal olarak uluslara bölünmüştür ve her biri kendine özgü karakter ve farklı kimliğe sahiptirler. Buna karşın Ernest Hobsbawm ulusların "inşa edilmiş gelenekler" olduklarını ileri sürer. Buna göre geçmişten bu yana ulusların tarihsel süreklilik içinde oluştukları ve kültürel birlikleri söz konusu değildir, bu bir mittir ve bu mit milliyetçilikler tarafından yaratılmıştır.

FAŞİZM

Diğer ideolojilerin on dokuzuncu yüzyılda belirmeye başlamasının tersine faşizm bir yirminci yüzyıl ideolojisidir. Esas olarak faşizm modernleşmeye, Aydınlanma düşüncesinin fikir ve değerlerine ve politik sonuçlarına karşıt olarak kendisini konumlayan bir ideolojidir. Faşizm en vahşi biçimiyle İtalya ve Almanya'da ortaya çıkmıştır. İtalya'da 1919'da Faşist Parti liderleri Mussolini önderliğinde kurulmuştur. Mussolini 1922'de İtalya'da başbakanlığa atanmıştır ve İtalya'da 1926'da tek partili Faşist sistem oluşturulmuştur. Nasyonal Sosyalist Alman Partisi ise yine aynı yıl 1919'da Adolf Hitler önderliğinde kurulmuştur ve bilinçli olarak Mussolini'nin Faşizm anlayışını benimsemiştir. Hitler 1933'de Alman başbakanı olarak atanmış ve bir süre sonra da Almanya'yı Nazi diktatörlüğüne dönüştürmüştür. Aynı dönemde Avrupa'nın pek çok ülkesinde demokrasi rafa kaldırılmış ve genellikle sağ kanat, otoriter ve faşizme açık rejimler iş başına geçmiştir.

SIRA SİZDE

Faşizm temel olarak kendisini hangi düşüncelere karşıt olarak konumlandırmıştır?

Avrupa'da faşizmin o dönem bu derece yükselmesinin pek çok nedeni vardır. Her şeyden önce Avrupa'da demokratik hükümet biçimlerinin kuruluşu son derece yeniydi ve demokratik değerler henüz eskinin otoriter, hiyerarşik değerlerinin yerini almamıştı. İkincisi Avrupa toplumu sanayileşmenin yarattığı sorunlarla başa çıkmakta zorlanıyordu. Özellikle alt sınıflar, küçük esnaf, çiftçiler ve zanaatkarlar bir yandan yükselen sanayi işletmeleri diğer yandan ise yükselen işçi sınıfının ör-

gütlü gücü arasında sıkışmışlardı. Faşist hareketler destek ve üyeliklerini daha çok bu gruplardan devşirmişlerdi. Üçüncü olarak, Birinci Dünya Savaşı sonrası dönem Rusya devriminden büyük ölçüde etkilenmişti ve devrimin bütün Avrupa'ya yayılacağı korkusu oldukça yaygındı. Bu korkunun etkisiyle sermaye sahipleri faşist grupları siyasal ve ekonomik olarak desteklemekten geri durmadılar. Faşizmin yükselişindeki bir başka etken de 1930'larda dünya çapında yaşanan ekonomik kriz hâlihazırda kırılgan ekonomileri daha da sarstı. Artan işsizlik ve ekonomik başarısızlık, siyasi açıdan aşırı uçlarca rahatlıkla kullanılabilecek bir kötümserlik ve kriz ortamı sunmuş oldu. Son olarak Birinci Dünya Savaşı uluslararası çatışmaları çözmekte başarılı olamamış geride kızgınlık ve milliyetçilikle beslenen intikam hırsı bırakmıştı. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle faşist rejimler bir biçimde yenilgiye uğradılar (Heywood, 2003: 216).

1930'larda dünya çapında yaşanan ekonomik kriz hâlihazırda kırılgan ekonomileri daha da sarstı.

Faşizm de milliyetçilik gibi bütünlüklü bir ideoloji olmasa da faşizmin yapısal özelliklerini ortaya koyan birtakım duruşlardan söz edilebilir. Bunlardan ilki anti-rasyonalizm ve Aydınlanmanın getirdiği evrensel akıl, ilerleme gibi düşüncelere karşı çıkmalarıdır. Anti-rasyonalizm düşüncesi Faşizmi entelektüel ve soyut düşünce karşıtlığına götürmüş ve bunun yerine kitleleri harekete geçirecek propaganda ve duygulara hitabetin önemi üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda Aydınlanma düşüncesinin reddi faşizmi negatif ve yıkıcı bir ideoloji olmaya götürmüştür. Genelde Faşistler neye karşı oldukları konusunda neyi desteklediklerine göre çok daha nettirler. Faşizm evrensel aklın yerine ise tarihten alınan güç, bir kültüre ait olma ve organik toplum ideallerini koymuştur. Faşizme göre toplumlar sadakat ve ortak geçmişe duyulan duygusal bağlarla oluşturulmuş doğal ya da organik varlıklardır.

Charles Darwin'in doğa bilimleri alanında yazdığı "Türlerin Kökeni" adlı eserini sosyal bilimlere uyarlayan Herbert Spencer'in "güçlü olanın ayakta kaldığı" tezi Sosyal Darwinizmin de temelini oluşturur. Buna göre toplumdaki eşitsizlikler olması gereken eşitsizliklerdir, çalışan, yetenekli olan kazanır, tembel olan, güçsüz olan ya da yeteneksiz olan kaybeder. Sosyal Darwinizm'in Faşizm üzerinde önemli etkileri olmuştur. Faşizm, savaşın uluslararası ve toplumsal yaşamın doğal ve vazgeçilmez bir ögesi olduğunu söyler. İlerlemeyi sağlayacak ve en güçlülerin ayakta kalıp refaha erişmesini sağlayacak olan şey rekabet ve çatışmadır. Geleneksel hümanist ve dini değerlerin yücelttiği sevmek, koruma, şefkat değerlerinin yerine faşizm görev, saygı ve gerektiğinden kendini feda etme değerlerini koyar. Zayıflık aşağılanır ve zayıfların ve yetersizlerin ortadan kaldırılması gerekir. Bu düşüncelerle Nazi Almanyası döneminde pek çok psikiyatri hastası, engelli, yoksul ve düşkün insan yok edilmiştir. Bütün bu düşüncelerin doğal sonucu olarak Faşizm toplumsal eşitliğe kökten karşı çıkar. Toplumda güçlü olan, lider özelliklerine sahip olanlar yönetmeli diğerleri de yönetilmelidir. Liderin tartışılmaz ve denetlenemez bir otoriteye sahip olması gerekir ve hiyerarşik yapılar da son derece önemlidir (Heywood, 2003: 224).

Faşizmin temel özellikleri nelerdir?

Faşizmin en belirgin özelliklerinden bir diğeri ideal düzen anlayışında bireyden yola çıkmamasıdır. İnsanı, birey olma özelliğinden değil, ancak toplumun bir parçası olması nedeniyle değerli gören organizmacı ya da dayanışmacı toplum anlayışı hakimdir. Faşizm anti-komünist, anti-liberal, anti-muhafazakardır ama anti-kapitalist değildir. Parti dışında, parti ile ilişkileri olan para-militer örgütlenmeler

SIRA SİZDE

Faşizmin en belirgin özelliklerinden bir diğeri ideal düzen anlayışında bireyden yola çıkmamasıdır.

vardır. Bunların görevi “milli” amaçlar için şiddet kullanmaktır. Faşizm, kitleleri harekete geçirebilmek için duygusal öğeleri sıklıkla kullanır. Özellikle ekonomik açıdan ezilmiş sınıfların mensuplarına milliyetçi ve ırkçı bir söylemle seslenerek, gurur duyabilecekleri, kendilerini var ederek ezilmişliklerini unutacakları alanlar açmıştır (Örs, 2008: 494).

FEMİNİZM

Feminizm; kadınların erkeklere göre dezavantajlı, eşitsiz ve ikincil bir konumda olduğu noktasından hareket eden bir ideolojidir. Diğer ideolojilerden farklı olarak feminizm temel bir kategori olarak “toplumsal cinsiyet hiyerarşisini” ortaya çıkarır. Toplumsal cinsiyet, toplumsallaşma süreci ve kültürün içinde edinilen kadın ve erkek olma özelliklerini anlatan bir kavramdır. Kadınların ve erkeklerin toplumda üstlendikleri işlerin ve yerine getirdikleri rollerin doğal ve kendiliğinden bir işbölümünün sonucu olarak ortaya çıkmayıp kültürel olarak belirlenmiş, öğrenilmiş ve zaman içinde değişebilir olduğunu gösterir.

Feminizm kolektif bir hareket olarak ancak on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Bu mücadeleler esas olarak kadınların özgül ve sistematik olarak bir ezilmeye tabi tutulduklarını kabul eder ve bu ezilme ilişkisinin ortadan kaldırılmasının siyasal bir mücadele ile mümkün olacağını ileri sürer (Çakır, 2008: 416).

Kuzey Amerika ve Avrupa’da tarihçiler ve feministler feminist hareketleri iki dalga olarak sınıflandırır. Birinci dalga feminizm on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ve yirminci yüzyılın başında ortaya çıkar. “Yeni feminizm” olarak adlandırılan ikinci dalga ise 1960’ların ortası, 1970’lerin başında başlar. İlk dalga feminizm aile içinde kadınların hakları, çalışma yaşamında kadınların hakları ve en önemlisi kadınların oy hakkı mücadelelerini içeriyordu. O dönem öncelikle ABD’de ve Avrupa’da başlayan sonra dünyanın pek çok ülkesine yayılan pek çok eylem bu sorunlar etrafında örülmüştü. İkinci dalga feminist hareketler ise sadece eşitlik talebine değil, patriyarkal bir sistemde bu eşitliği temellendirmenin toplumsal olanaksızlığının kabul edilmesine dayanıyordu (Hırata vd, 2009: 174).

SIRA SİZDE

Birinci dalga feminizmin temel önermeleri nelerdir?

Beauvoir’ın ele aldığı cinsellik, beden, annelik gibi özel yaşamla ilgili konular ve cinsiyet rollerinin toplumsal olarak kurgulanması meselesi ağırlıklı 1970’lerden itibaren yeni bir ivme kazanan feminist harekette ve teorisinde tartışıldı.

Birinci dalga feminizm, Birinci Dünya Savaşı sonrasında çeşitli ülkelerde kadınlara oy hakkının tanınmasıyla sonuçlandı. Kadınların hukuki ve siyasal haklarını kazanmaları sonrasında bir süre feminist hareket ve tartışmalar durgunluğa girdi. Sonrasında Fransız yazar Simon de Beauvoir’ın yapıtlarında ileri sürdüğü fikirlerle feminizm yeniden yükselişe geçti. Beauvoir’ın ele aldığı cinsellik, beden, annelik gibi özel yaşamla ilgili konular ve cinsiyet rollerinin toplumsal olarak kurgulanması meselesi ağırlıklı 1970’lerden itibaren yeni bir ivme kazanan feminist harekette ve teorisinde tartışıldı. Bu dönemle birlikte kadın kurtuluş hareketinin çizgisi belirginleşti. Buna göre toplumsal cinsiyetten kaynaklanan ve kadınların gündelik yaşamlarında karşılarına çıkan sorunlar kişilere özel ya da belli durumlara özgü sorunlar değildi. Bu sorunlar bir sistemin, patriyarkal sistemin bir sonucuydu. Dolayısıyla daha önceleri ört bas edilen, gizlenen bütün neden ve sonuçlar deşifre edilmeli ve erkeğin kadın üzerindeki sistematik baskısı açıklanmalı ve ona baş kaldırmanın yolları bulunmalıydı. Bütün bu görüşler çerçevesinde ikinci dalga feminizm öncekinden farklı eylem ve söylem taktikleriyle mücadele alanına çıktı (Çakır, 2008: 437).

Feminizmin genel olarak vurguladığı konulara bakarsak, bunların başında kamusal/özel ayrımı gelir. Geleneksel siyaset anlayışı siyaseti hükümet kuruluşlarıyla, siyasi partilerle, baskı gruplarıyla yani “kamusal alan”la sınırlandırılmış bir eylem olarak görür. Buna karşı aile yaşamı ve kişisel ilişkiler “özel alan”ın konusu olarak düşünülür ve siyaset alanına girmez. Yeni feministler ise “özel alan politiktir” sloganıyla yola çıkmışlar ve özel alanda yaşanan pek çok şeyin de siyasetin konusu olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Aksi halde özel alanda yaşanan ve çoğunlukla kadının maruz kaldığı taciz, tecavüz, şiddet, kadının yalnızca ev kadınlığı ve çocuk bakımından sorumlu olarak konumlanması vb. sorunların üstünden atlanacak ve bu konular siyasetin gündemine hiçbir biçimde giremeyecektir. Oysa bütün bu sorunların gündeme gelmesi ve kadının hem geleneksel anne ve ev kadını rollerinden kurtulması hem de kadına yönelik erkek şiddetinin açığa çıkarılıp mücadele edilmesi gerekmektedir. Bütün bunlardan yola çıkarak feministler geleneksel kamusal/özel alan ayrımlarına karşı çıkmışlardır.

Feministler ayrıca toplumsal cinsiyetin tıpkı toplumsal sınıflar, ırk ve din gibi önemli bir toplumsal ayrım yarattığını düşünürler. Bundan yola çıkarak da cinsiyet politikasının gerekli olduğunu öne sürerler ve cinsiyetçiliğin de tıpkı ırkçılık gibi mücadele edilmesi gereken bir alan olduğundan bahsederler. Ne var ki geleneksel siyaset teorisi cinsiyete dayalı ezilme biçimlerini görmezden gelmiş ve toplumsal cinsiyeti siyasi olarak önemli bir kategori olarak ele almamıştır. Buna karşılık feministler patriyarka kavramını geliştirerek kadınlar ve erkekler arasındaki güç ilişkisini analiz etmişlerdir. Bu kavram sözcük anlamı olarak “babanın yönetimi” anlamına gelir ve koca ya da babanın aile içindeki, üstünlüğüne ve kadın ve çocukların aşağı pozisyonuna işaret eder. Günümüzde kavram daha çok “erkek egemenliği” ne vurgu yapan bir anlam kazanmıştır ve patriyarka giderek ailede ve dışarıda erkek egemenliğini anlatan bir kavrama dönüşmüştür.

Patriyarka kavramı ne anlama gelmektedir?

Pek çok feminizm karşıtı, özellikle de muhafazakârlar toplumdaki cinsiyet ayrımcılığının ‘doğal’ olduğunu ileri sürerler ve kadının fiziksel ve anatomik özelliklerini onun ikincil ve ev içi rollerinin oluşmasının gerekçesi olarak sunarlar. Oysa son araştırmalar göstermektedir ki kadının fiziksel olarak erkeğe göre zayıf olmasının nedenleri biyolojik nedenlerden kaynaklanmaz; daha çok toplumsal yaşamda erkeğin fiziksel ve dışarı işleri yapmasından ileri gelir. Feministler cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımı dikkat çekerken biyolojinin kader olduğunu iddia eden argümanlara karşı çıkarlar. Kadınlar anne olabilir ama annelik illa çocuk yetiştirmekten tek başına sorumlu olmayı gerektirmez. Cinsiyet kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıklara işaret eder, oysa toplumsal cinsiyet kadınlık ve erkekliğin kültürel olarak nasıl biçimlendiği üzerinde durur.

SIRA SİZDE

Cinsiyet kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıklara işaret eder, oysa toplumsal cinsiyet kadınlık ve erkekliğin kültürel olarak nasıl biçimlendiği üzerinde durur

Özet

İdeoloji günlük hayatta çok farklı anlamlar içerecek biçimde kullanılan bir kavramdır. İdeoloji kavramı bir yandan çok boyutlu, toplumsal ve siyasal yaşamın pek çok yönü ile ilgili bir kavramdır.

Sistemantik bir siyasal bir ideoloji olarak liberalizm terimi 19. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Liberal fikirler Avrupa’da feodalizmin yıkılıp yerine piyasa merkezli kapitalist sistemin kurulmasıyla beraber yaygınlaşmaya başlamıştır. Liberalizm pek çok açıdan mutlak monarşiler ve toprak aristokrasisi ile çıkarları çatışan yükselen orta sınıfların taleplerini yansıtan bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır.

Muhafazakâr siyaset dönemden döneme değişiklik göstermekle birlikte esas olarak iki temel özellik taşır: İnsan doğasına, geleneksizliğe ve köksüzlüğe, denenmemiş buluşlara güvensizlik ve tarihsel süreklilik ile geleneksel çerçeveye duyulan güven.

Sosyalizm de diğer ideolojiler gibi on dokuzuncu yüzyılda Avrupa’da sanayi kapitalizminin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik sorunlara bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Sosyalist fikirler, sayıları giderek artan ve sanayileşmenin getirdiği yoksullaşma ve kötü koşullarda çalışmadan etkilenen işçilerle bağını hızlıca kurabilmiştir.

Sosyal Demokrasi on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde daha çok Marksist kuramın etkisi altında öncelikle Almanya’da bir siyasal hareket olarak ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik fikri Fransız Devrimi döneminde doğmuştur. Milliyetçiliğin temel önermelerine gelince öncelikle ulus siyasal örgütlenmenin temel birimi olarak görülür. Uluslar genellikle ortak bir tarih ve gelenekleri paylaşırlar. Ulusal kimlikler geçmiş zaferlerin, ulusal bağımsızlık günlerinin ya da ulusal liderlerin doğum günlerinin ya da önemli askeri zaferlerin kutlanması ile yeniden yeniden kurulur.

Faşizm modernleşmeye, Aydınlanma düşüncesinin fikir ve değerlerine ve politik sonuçlarına karşıt olarak kendisini konumlayan bir ideolojidir. Faşizm en vahşi biçimiyle İtalya ve Almanya’da ortaya çıkmıştır.

Feminizm; kadınların erkeklere göre dezavantajlı, eşitsiz ve ikincil bir konumda olduğu noktasından hareket eden bir ideolojidir. Diğer ideolojilerden farklı olarak feminizm temel bir kategori olarak “toplumsal cinsiyet hiyerarşisini” ortaya çıkarır. Toplumsal cinsiyet, toplumsallaşma süreci ve kültürün içinde edinilen kadın ve erkek olma özelliklerini anlatan bir kavramdır.

Kendimizi Sınayalım

1. Liberalizm aşağıdaki sınıflardan hangisinin taleplerini dile getiren bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır?
 - a. Alt sınıflar
 - b. Köylüler
 - c. İşçiler
 - d. Orta sınıflar
 - e. Aristokrasi
2. Sanayi kapitalizmi ilk olarak hangi ülkede gelişmeye başlamıştır?
 - a. İngiltere
 - b. Fransa
 - c. İtalya
 - d. Rusya
 - e. ABD
3. 1970'lerde kapitalizmin küresel krizine çözüm bulmak amacıyla ortaya atılan ve bütün dünyada geçerliliğini kısa sürede kuran; sosyal devletten geri dönüşe ve serbest piyasanın yüceltilmesine dayalı liberalizmin yeni formuna ne ad verilir?
 - a. Klasik liberalizm
 - b. Neoliberalizm
 - c. Neomuhafazakarlık
 - d. Klasik muhafazakarlık
 - e. Modern liberalizm
4. İnsan doğasına, geleneksizliğe ve köksüzlüğe, denenmemiş buluşlara güvensizlik ve tarihsel süreklilik ile geleneksel çerçeveye duyulan güven hangi ideolojinin temel duruşunu ifade eder?
 - a. Sosyalizm
 - b. Liberalizm
 - c. Muhafazakarlık
 - d. Faşizm
 - e. Sosyal demokrasi
5. On dokuzuncu yüzyılda bir gazeteci olarak işçilerin kötü çalışma koşullarını ve bunun bir kader olmayıp kapitalizmin sömürü sisteminden kaynaklandığını belirten yazılar yazan düşünür aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. K. Marx
 - b. F. Engels
 - c. F.W. Hegel
 - d. J. J. Rousseau
 - e. T. Hobbes
6. Kapitalist sistemin yapısal olarak eşitsizlikler ve yoksulluk yarattığını kabul etmekle birlikte eşitsizlik ve yoksulluk bütünüyle ortadan kaldırılmasa da kapitalist sistem içinde de refah düzeyinin artırılabilceğini iddia eden ideoloji aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Sosyalizm
 - b. Liberalizm
 - c. Muhafazakârlık
 - d. Sosyal demokrasi
 - e. Radikal demokrasi
7. Milliyetçilik ideolojisine göre ulusal örgütlenmenin temel birimi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Aile
 - b. Sınıf
 - c. Statü
 - d. Din
 - e. Ulus
8. Almanya'da kurulan Nasyonal Sosyalist Parti hangi ülkenin faşizm anlayışını benimsemiştir?
 - a. İngiltere
 - b. İtalya
 - c. Yugoslavya
 - d. Fransa
 - e. Hollanda
9. Aşağıdakilerden hangisi faşizmin özelliklerinden biri **değildir**?
 - a. Aydınlanma karşıtlığı
 - b. Entelektüel karşıtlığı
 - c. Rasyonalizm
 - d. Birey karşıtlığı
 - e. Liberalizm karşıtlığı
10. Feminizm kolektif bir hareket olarak ne zaman ortaya çıkmıştır?
 - a. On yedinci yüzyılın sonu
 - b. On sekizinci yüzyılın başı
 - c. On sekizinci yüzyılın sonu
 - d. On dokuzuncu yüzyılın ortaları
 - e. Yirminci yüzyılın başı.

Yaşamın İçinden

“

Şiddet kadınların tepesinde Damokles'in kılıcı Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü Prof. Berktaş'a göre her kesimden kadın şiddet tehdidi altında: "Kadına ekonomik bağımsızlık yeter dediği için tartıştığımız Leyla Alaton da şiddet gördü"

02:06 | 08 Mart 2011

BURCU KARAKAŞ İstanbul

Toplumsal cinsiyet ve kadın hakları üzerine yüzlerce akademik yayını bulunan İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi ve Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KASAUM) Müdürü Prof. Dr. Fatmagül Berktaş, şiddetin tüm kadınların tepesinde sallanan Damokles'in kılıcı olduğunu belirtiyor.

İş kadını Leyla Alaton ile dört yıl önce bir panelde yaşadıkları tartışmayı hatırlatan Berktaş, "Leyla Hanım kadınların kurtuluşunu tamamen ekonomik bağımsızlığa bağlayıp parasal sorun hallolursa kadın sorununun da kalmayacağını söyleyince kendisine karşı çıkmıştım. Bir süre sonra eşinden şiddet gördüğü iddiasıyla boşandı. İster Alaton ister Tansu Çiller olun sırf kadın olduğunuz için her an şiddete maruz kalabilirsiniz" dedi.

İşte Prof. Berktaş'ın söyledikleri:

"Kadına şiddet uygulayan erkek kendini hem haklı görüyor hem de 'Namusumu korudum' gibi herkesin kabul edebileceği bir mazerete sahip olduğunu, hapse girse bile statü kaybına uğramayacağını düşünüyor."

"'Dekolte giyen kadınlar tecavüzleri davet ediyor' diyen yazarlar, 13 yaşındaki kızın rızası olduğunu söyleyen hâkimler oldu. Hâkimlerin verdiği kararlar vicdanlarının tamamen ataerkil olduğunu, dolayısıyla vicdanlarının olmadığını ortaya koydu."

"İstedığınız kadar örtünün, istediğiniz kadar kendinizi koruyun gene de sırf kadın olduğunuz için şiddete maruz kalabilirsiniz."

"Araştırmalara göre aileyi geçindirenin kadın olduğu ailelerde kadına daha fazla şiddet uygulanıyor. Çünkü erkeğin kompleksinin cezasını da kadın çekiyor."

Siz feminist olamazsınız

Feminizmin bilinmediğini ve yaygın anlamı erkek düşmanlığı olduğuna vurgu yapan Berktaş, şöyle diyor: "Her yerde feminist olduğumu söylerim. Aldığım cevap genellikle 'Aa hocam estagfurullah!' Kafasında o kadar kötü bir imaj var ki 'Siz saygın bir insansınız, olamazsınız' demek istiyor."

Kaynak: <http://www.milliyet.com.tr/2011/03/21/index.html>. İndirilme tarihi: 19.03.2011

”

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d	"Liberalizm" bölümünü yeniden okuyunuz
2. a	"Liberalizm" bölümünü yeniden okuyunuz
3. b	"Liberalizm" bölümünü yeniden okuyunuz
4. c	"Muhafazakarlık" bölümünü yeniden okuyunuz
5. a	"Sosyalizm" bölümünü yeniden okuyunuz
6. d	"Sosyal demokrasi" bölümünü yeniden okuyunuz
7. e	"Milliyetçilik" bölümünü yeniden okuyunuz
8. b	"Faşizm" bölümünü yeniden okuyunuz
9. c	"Faşizm" bölümünü yeniden okuyunuz
10. d	"Feminizm" bölümünü yeniden okuyunuz.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- BERKTAY, F (2008). “Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, içinde **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, der: H. Birsen Örs, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- ÇAKIR, S. (2008). “Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi” içinde **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, der: H. Birsen Örs, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- ÇUBUKÇU, S. U.(2008). “Sosyal Demokrasi: Melez Bir Politika Gelenek” içinde **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, der: H. Birsen Örs, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- GÜLER, E. Z. “Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa” içinde **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, der: H. Birsen Örs, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- HEYWOOD, A (2003). **Political Ideologies**. Palgrave McMillan.
- HIRATA, H vd. (2009). **Eleştirel Feminizm Sözlüğü**. çev: Gülnur Acar- Savran, İstanbul: Kanat Kitap.
- KERESTECİOĞLU, İ. Ö (2008). “Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens’ten Frankeşteyn Canavarına” içinde **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, der: H. Birsen Örs, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- ÖRS, B. (2008). “Faşizm: Modernitenin Karanlık Yüzü”, içinde **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, der: H. Birsen Örs, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, A. (2003). **Çağdaş Siyasal Akımlar- Modern Demokraside Yeni Arayışlar**. Vadi Yayınları.

Siyasal Değişme ve Devrim

13

Efendiler, buraya kadar söylediklerim bir tek maddenin özetidir.

Bundan sonra gelen maddede:

“Millî Mücadele bütün genişliği ile İstanbul’a doğru ilerlemektedir. Ferit Paşa ve arkadaşları bunu bilmektedir. Zâtîlileri de bu bilgileri isteyip aydınlanınız” dedikten sonra, o günlerde yapılmış olan başarılı hareketlerin raporlarını özetleyerek açıkladım ve: “artık bütün bu hareketleri durdurmak yalnız ve ancak bir tek şeye bağlıdır. O da kabine başkanlığının millî dâvâyı bütün anlamıyla benimseyecek bir zata verilmesi ve o zatın da bu millî dâvâyı kavrayarak ona göre tedbir alma-ya girişmesidir” dedim.

“Bütün bu söylenenler karşısında siz kardeşimin de bir düşünceleri varsa lûtfen bildirmenizi rica ederim” cümlesinden sonra, “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Hey’et-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal” diye imzamı koydum.

(**Kaynak:** M. Kemal Atatürk, “**Nutuk**”, Cilt 1, Kemer Yayınları)

Amaçlarımız

Bu üniteye çalıştıktan sonra;

- 👁️ *siyasal değişimin nasıl gerçekleştiğini, siyasal değişime yol açan etkenler ve öncüleri tanımlayacak,*
- 👁️ *siyasal yaşamda devrimlerin yeri ve önemini ve karşı devrim olgusunu tartışabileceksiniz.*

Anahtar Kavramlar

- *Siyasal Değişim*
- *Devrim*
- *Ekonomik Yapı*
- *Siyasal Yapı*
- *Siyasal Sınıf*
- *Devrim Sosyolojisi*
- *Karşı-Devrim.*

İçindekiler

- *GİRİŞ*
- *ENKENLER VE ÖNCÜLER*
 - *Değişmede Belirleyici Etken*
 - *Toplumsal Sınıflar ve Seçkinler*
 - *İktidarın El Değiştirmesi*
- *DEVİRİM SOSYOLOJİSİ*
 - *Devrimci Düşünce ve Eylem*
 - *Devrim ve Karşı Devrim*

GİRİŞ

Siyasal değişimin etkenlerini gün ışığına çıkarmak ve varsa kurallarını saptamak, siyaset bilimi açısından elbette ki çok önemlidir. Siyasal değişmeyi genel olarak toplumsal değişmeden bağımsız olarak ele almak ne kadar yanlışsa, onu sadece toplumsal-ekonomik değişme tarafından belirlenen bir uzantı saymak da o ölçüde hatalıdır. Bu başlık altında önce siyasal değişimdeki temel etkenler ve öncüler, sonra da devrim sosyolojisi üzerinde duracağız.

ETKENLER VE ÖNCÜLER

Doğal, demografik, ekonomik, kuramsal ve kültürel etkenlerin siyasal değişmeye ayrı ayrı katkı yaptıklarını söylemek yeni bir şey olmaz. Burada asıl tartışılması gereken konu, hangi etkenlerin belirleyici olduğu, ya da en azından öncelik taşıdığıdır. Ama siyasal değişimi ve giderek devrimi hazırlayan koşullar kadar, o ortam içinde öncülük işlevini yüklenen toplumsal güç ya da güçler de önemlidir. Öncülüğün toplumsal sınıflarda mı, yoksa siyasal seçkinlerde mi olduğu konusunda da farklı görüşler vardır.

Değişimde Belirleyici Etken

Toplumsal değişme konusunda iki temel görüş bulunduğunu biliyoruz. Toplumsal değişimde belirleyici etkenin ekonomi olduğunu savunanlarla, siyasal kurumların öncelik ve bağımsızlığını öne sürenler ayrı kuramsal çerçeveler oluşturuyorlar. Birinci grupta Marksistler hareket noktası olarak üretim biçimini alırken, Marksist olmayanlar üretim düzeyine önem veriyorlar. İkinci gruba geçmeden, özellikle Marksist kuramı kısaca anımsatmakta yarar var.

Siyasal değişimi ve giderek devrimi hazırlayan koşullar kadar, o ortam içinde öncülük işlevini yüklenen toplumsal güç ya da güçler de önemlidir.

Marx'a göre, toplumsal evrimde itici güç ya da belirleyici öge, üretim teknikleridir. Üretim teknikleri üretim biçimini, yani üretimle ilgili kurumları ve özellikle de mülkiyeti belirler. Üretim biçimi ise, siyasetin de içinde bulunduğu bir dizi kurumu kendi gereklerine uygun olarak biçimlendirir. Belirli üretici güçler belirli bir üretim biçimini, üretim biçimi belirli bir sınıfsal yapıyı, toplumsal sınıflar arasındaki güç, denge ya da dengesizliği de belirli siyasal kurumları yaratıyor demektir. Siyasal kurumlar da bir kez oluştuktan sonra alt yapı üzerinde etki yaparlarsa da, bu durum, siyasal kurumların altyapı tarafından belirlendiği gerçeğini değiştirmez.

Marksizmde siyasal kurumların sınıf çatışmaları sonucunda, ekonomik gücü elinde bulunduran "egemen sınıf"ın gereksinimlerine göre, o sınıfın ayrıcalıklarını koruyacak biçimde oluştuğu görüşü bulunur. Ekonomik etkenler içinde üretim düzeyine, yani "ekonomik gelişmişlik düzeyine" öncelik verenler içinse, siyasal kurumlar bu ekonomik düzeyin gereklerine göre biçimlenirler.

Walt W. Rostow, ekonomik güçlerle siyasal güçler arasındaki bağlantıyı, dolaşısıyla, ekonomik yapı siyasal yapı ilişkisini Marx'dan farklı bir biçimde kuruyor. Ekonomik gelişme derecelerine göre toplumları beş gruba ayırdıktan sonra, bütün toplumların bu aşamalardan geçtiğini öne sürüyor. Rostow'a göre, her aşamaya uyan siyasal model farklı olmak zorundadır. Ekonomik güçler değiştikçe, toplumsal ve siyasal güçler de değişeceği için, eski siyasal model, yeni ekonomik model karşısında yetersiz kalacaktır.

Marx'a göre, toplumsal evrimde itici güç ya da belirleyici öge, üretim teknikleridir. Üretim teknikleri üretim biçimini, yani üretimle ilgili kurumları ve özellikle de mülkiyeti belirler.

Siyasal kurumların toplumsal -ekonomik yapı tarafından belirlendiği görüşünü paylaşanlar, özellikle Batılı toplumların evrimlerinden esinlenmişlerdir. Bu, toplumların daha çok kendi iç dinamikleriyle değişime uğradıkları dönemler için geçerli bir gözlemdir. Oysa toplumlar arası ilişkiler arttıkça, toplumsal- ekonomik gelişmede geri kalmış olanlar, gelişmiş olanlardan giderek daha fazla etkilenmeye başlamışlardır. Geri kalmışlık kısır döngüsünün kırılmasında ya da gelişmelere yetişme çabalarının hız kazanabilmesinde, siyasal kurum ve süreçlerin bir hareket noktası oluşturabileceği inancı doğmuştur. Üstelik, alt yapı değiştiği halde siyasal kurumların değişmemekte direnmeleri ve toplumsal- ekonomik değişme üzerinde etkili olmayı sürdürmelerine de rastlanabilmektedir. Sovyet modeli geçmişte bunun en belirgin örneğini oluşturmuştur.

Ekonomiye karşı siyasetin önceliğini savunan, siyasetin ekonomiye yön verdiğini öne süren kuramların en önemlisinin Raymond Aron'a ait olduğunu söyleyebiliriz. Aron, Marksistlerin kapitalizme özgü saydıkları birçok niteliğin aslında sanayi toplumlarının ortak özellikleri olduğunu vurgulayarak işe başlıyor: "Marx, kapitalizmin temel özelliklerinden birisinin sermaye birikimi olduğunu vurguluyordu. Oysa biz bugün kesinlikle biliyoruz ki, bu bütün sanayi toplumlarının ortak bir özelliğidir. Daha çok üretmek isteyenler, giderek artan ölçülerde sermayeyi maki-neye yatırmak zorundadırlar."

Aron'a göre; kapitalizm ile sosyalizm arasındaki temel fark, büyüme modellerinin farklılığından kaynaklanmaktadır. Büyüme modellerinin farklılığı ise, siyasal kararların farklılığından doğmuştur. Sovyet Devrimi'nin oluşumunda ekonomik koşulların rolü olmakla birlikte, asıl rolü siyasal koşullar oynamıştır. Marx'ın öngördüğü ekonomik koşullar olgunlaşmadığı halde, devrim gerçekleşmiştir. Sovyet ekonomisinin birçok özelliği ise, Parti'nin ve onun ideolojisinin bir ürünüdür: "Sovyet ekonomisinin planlanması, parti yöneticilerinin aldığı kararların doğrudan sonucudur. Bu kararlar, siyasal olarak adlandırılan özel toplumsal sistem içinde alınmaktadır."

Aron sadece ekonomiler arasındaki farkın değil, aynı zamanda toplumsal birçok farkın da siyasal yapıdan kaynaklandığını savunuyor: Tüm toplumlar, bireyler ve gruplar açısından karmaşık bir yapıya sahiptir. Tüm toplumlarda gelirler ve yetkiler açısından farklılıklar vardır. Gelirleri, yaşam biçimleri ve düşünceleri az çok birbirine benzeyen gruplar bütün toplumlarda bulunur. Ama Batı'da bu gruplar örgütlenme hakkına sahipken, Sovyetler Birliği'nde bu haktan yoksundurlar. Bu temel ayırım ise, tamamen siyasal niteliklidir.

Raymond Aron, siyasetin ekonomiye önceliğinin çok açık olduğu kanısındadır: "Çağımızda, sanayi toplumlarının farklı türlerini karşılaştıran herkes, her sanayi toplumu, türünün özelliğinin siyasetten geldiğini görür (...). Birçok ortak özelliği olan çağdaş sanayi toplumları, öncelikle kamusal iktidarların düzenlenmesiyle birbirlerinden ayrılırlar. Bu düzenleme de daha sonra ekonomik sistemin ve gruplar arası ilişkilerin birçok özelliklerini peşinden sürükler. İnsan açısından siyaset ekonomiden daha önemlidir, otoritenin düzenlenmesi, yaşam biçimini toplumun diğer yanlarından daha fazla ilgilendirir."

Toplumlar arası ilişkiler arttıkça, toplumsal-ekonomik gelişmede geri kalmış olanlar, gelişmiş olanlardan giderek daha fazla etkilenmeye başlamışlardır.

Toplumsal Sınıflar ve Seçkinler

Değişmede belirleyici etkenin ekonomik ya da siyasal oluşu kadar, öncülük işlevini hangi toplumsal gücün yerine getirdiği de önem taşır. Toplumsal sınıflarla, siyasal seçkinlere önem veren görüşler bir kez daha gündeme gelir.

Marksist kurama göre, toplumsal ve siyasal değişimin itici gücü, toplumsal sınıflar arasındaki çatışmadır. Bu çatışmayı ise, üretim araçlarının üzerindeki özel mülkiyet doğurur. Üretim araçlarının özel mülkiyeti rekabeti, rekabet büyük balığın küçük balığı yutmasını ve sonuçta tüm üretim araçlarının küçük bir varlıklı azınlığın elinde toplanmasını kaçınılmaz kılar. Küçük varlıklı azınlık, bu yoldan varlıksız bir çoğunluğun üretici gücünü sömürmüş olur. Böylece de, üretim ilişkileri giderek sınıf ilişkilerine dönüşür. Bu ilişkinin bir yanında sermayeye ve üretim araçlarına sahip bir sınıf, öteki yanında ise emeğinden başka satacak şeyi bulunmayan bir başka sınıf yer alır. Sömürülen sınıfların varlıklı sınıfları devirmek için verdikleri uğraş, tarihin itici gücüdür. Toplumsal değişme ve devrim bu itici gücün ürünüdür.

Marksist kurama göre, toplumsal ve siyasal değişimin itici gücü nedir? Açıklayınız.

SIRA SİZDE

Marksist kuramcılar, özellikle sanayi toplumu aşamasında, iki temel sınıf arasındaki çelişkilerin büyük bir açıklık kazandığını savunurlar. Sanayileşme, büyük ölçüde sermaye, makine ve insan gücünün bir araya gelmesini gerektirmiştir. Varlıklı sınıfın elinde biriken olanaklar ne kadar büyükse, fabrikalarda bir araya gelen işçilerin sayısı da o ölçüde büyüktür. İki sınıf arasındaki uzlaşmaz çatışma, kapitalist toplumda, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar belirgin duruma gelmiştir.

Marksist kuram, işçi sınıfına tarihsel bir işlev yükler. Kapitalist toplum düzenindeki rekabet, daha çok kâr edebilmek amacıyla işçileri sürekli yoksullaştırır. Aynı işi daha ucuza yapmaya hazır işsiz kitleler bulunduğu sürece, ücretlerin boğaz tokluğuna kadar düşmesi kaçınılmazdır. Fabrikalar çok sayıda işçinin bir arada yaşamasına neden olduğu için, işçi sınıfının durumun bilincine varması kolaylaşır. Sonunda egemen kapitalist sınıfa başkaldıran işçi sınıfı, devrimi gerçekleştirecektir. Üretim araçlarının özel mülkiyeti kalkınca sömürü kalkacak, o sömürüyü sürdürmek için var olan devlet baskısına gerek kalmayacak, uzlaşmaz çelişkilerin bulunmadığı yeni bir toplumsal düzen doğacaktır.

Marx, egemen sınıfların ideolojisinin işçi sınıfını uyuttuğunu, onun gerçeği görmesini engellediğini savunur. Bu nedenle de, işçi sınıfının bilinçsiz ayaklanmaları bir devrim yaratamaz. Öyleyse işçi sınıfına sosyalistlerin yardım etmesi gerekir: “Sermaye ve toprak işverenlerin mülkiyetindedir. İşçinin ise, bir mal gibi satmak zorunda bulunduğu emeğinden başka bir şey yoktur. Biz, bu sistemin sadece tarihin belirli bir evresini oluşturduğunu, yok olacağını ve yerini daha üstün bir toplumsal düzene bırakacağını vurguluyoruz... İşçi sınıfı, nereye varacağını bilmeden kendiliğinden harekete geçer. Sosyalistler bu hareketi yaratmadılar, sadece işçilere hareketin özelliği ve amaçlarını anlattılar.”

Karl Marx’ın çok açık olan sözlerinde de görüyoruz ki; Marksizme göre toplumsal değişimin ve devrimin ana gücü işçi sınıfı, yardımcı gücü ise devrimci sosyalist harekettir. Başka bir deyişle; toplumsal sınıfların oynadığı rol, siyasal seçkinlerin rolünden daha önemlidir.

Gene Marksist kuramcılardan olan Nicos Poulantzas özellikle “egemen sınıf” kavramını ön plana çıkarıyor. Egemen sınıf, kendisine yardımcı olan toplum kesimleriyle birlikte bir “iktidar bloğu” oluşturur. Bu blok içinde, ekonomik güce sa-

Marksist kurama göre, toplumsal ve siyasal değişimin itici gücü, toplumsal sınıflar arasındaki çatışmadır.

Marksizme göre toplumsal değişimin ve devrimin ana gücü işçi sınıfı, yardımcı gücü ise devrimci sosyalist harekettir.

hip bulunan egemen sınıfın yanı sıra, devlet aygıtını işleten kadrolardan oluşan bir de “yönetici kesim” vardır. Yönetici kesim, egemen sınıfın çıkarlarını savunabildiği gibi, bazı durumlarda geçiş dönemlerinde, yönetici kesimin görece bir bağımsızlığa sahip olduğu söylenebilir. (Eski egemen sınıf gücünü yitirirken, yeni egemen sınıfın henüz ipleri tamamen eline geçirememiş oluşunun yarattığı denge, bu duruma olanak sağlar.)

Marksist kuramın boşluklarından hareket eden Ralph Dahrendorf ise, toplumsal değişmeyi çatışan gruplar arasındaki güç dengesinin değişmesine bağlar. Toplumsal yaşamın olduğu her yerde mutlaka çatışma ve çatışmanın olduğu her yerde de kaçınılmaz olarak değişme olacaktır. Dahrendorf’a göre değişme, yönetici kadrolardaki değişimle başlar. Yönetici kadrolardaki değişim, çıkarlarda ve değerlerde değişmeyi kaçınılmaz kılar.

SIRA SİZDE

Poulantzas’a göre egemen sınıf kimlerden oluşur? Açıklayınız.

Dahrendorf’a göre, bu temel değişme modelinin yanı sıra iki farklı değişme biçimi daha olanaklıdır. Yönetilen sınıftaki bazı ögelerin yönetici sınıfa sızması ya da çatışan kesimler arasındaki işbirliğine gidilmesi durumunda, değişim evrim biçiminde ortaya çıkar.

Yönetici sınıfın zamanla karşıt sınıf ya da sınıfların düşüncelerini uygulamaya başlaması da üçüncü bir değişim biçimidir. Bu son iki durumda çatışma yumuşar. Çatışmayı sertleştiren ortamlar şiddet kullanımını, yapısal değişimin hızlı ve köklü olmasını gündeme getirir.

Toplumdaki temel çelişkinin sınıflar arasında olmaktan çok, seçkin azınlıkla seçkin olmayan çoğunluk arasında olduğu görüşünün, Pareto’dan beri çeşitli kuramların temelini oluşturduğunu biliyoruz. Pareto’ya göre, seçkinlerin giderek nitelikçe zayıflamaları ya da sayıca azalmaları, onların yerini başkalarının almasına uygun bir ortam hazırlar. Eğer seçkinler, toplumun alt tabakalarında ortaya çıkan en başarılıları aralarına alabilirlerse “seçkinlerin dolaşımı” sürer. Özellikle yönetici seçkinlerin, kendi aralarında katılmaya elverişli niteliklere sahip bulunanlara bu olanağı tanımları durumunda ise, iktidar kavgası sertleşir ve seçkinlerin toptan değişimi olayıyla karşılaşılır. Devrim budur.

SIRA SİZDE

Pareto’ya göre seçkinlerin dolaşımı ve devrim arasındaki fark nedir? Tartışınız.

Gerek Pareto ve gerekse Mosca toplumsal sınıfların sadece seçkinler arasındaki kavganın destek gücünü oluşturduğu görüşünü savunurlar. Yönetenler değişebilir, ama yönetilenler hep aynı kalacaktır.

Çağdaş siyaset biliminin, hem toplumsal sınıflar hem de seçkinler gerçeğine yer verdiğini söylemek yanlış olmaz. Toplumsal sınıfların siyasal değişimdeki rolü ne kadar yadsınamazsa, seçkinlerin aynı değişimde oynadıkları rol de göz ardı edilemez. Seçkinlerin toplumsal-siyasal değişim etkilerinin üç yoldan gerçekleştiğini söyleyebiliriz:

- Seçkinler, içinde bulundukları toplumlardaki karar alma süreçlerinde önemli bir ağırlığa sahiptir. Siyasal- toplumsal düzeydeki karardaki ağırlıklarıyla, ya değişmeyi hızlandırır ya da yavaşlatıcı yönde etki yaparlar. Guy Rocher bu durumu şöyle tanımlıyor: “Toplumsal değişmeyi veya o değişmeye direnci, özellikle etkili olan ya da stratejik konumlarda bulunan çeşitli kişilerin aldıkları kararların bir sonucu saymak olanaklıdır.” Önemli kararlar sınır-

lı sayıdaki kişi tarafından alınır. O sınırlı sayıdaki kişinin aldığı karar ise, kısa ya da uzun sürede tarihsel gelişimi etkiler. Seçkinler üzerindeki sınıfsal etkiler, aldıkları tüm kararların tamamen bağımlı olduğu anlamına gelmez.

- Toplumsal kuramları ve yaşam koşullarını doğrudan etkileyen kararların yanı sıra, o kararları etkileyen kültürel ve toplumsal psikolojik ortamın yaratılmasına da seçkinler katkıda bulunurlar. Durumların bilincine varılmasında, sorunlara yaklaşımda hep bu tür katkıların etkisi hissedilir. Toplumu ilgilendiren kararlar, kültürel ve toplumsal - psikolojik ortamla az çok uyum içinde olmak zorundadır. Kararların etkisi kendisini çabucak duyurabildiği halde, seçkinlerin bu türden katkılarının sonuçları hemen görülmeyebilir. Bir ideolojinin hazırlanması, yayılması ve etkisini göstermesi uzun zaman ister. Ama bu etki genellikle uzun ömürlüdür. Gelecekteki birçok karar, bu çok önceleri yapılmış çalışmalardan etkilenecektir.
- Seçkinler düşünce ve davranışlarıyla toplumun belirli kesimlerine ve bazen de tümüne çekici gelirler. Belirli ölçülerde de olsa, onlara benzemek eğilimi yoktur. İktidar seçkinleri, taklit edilecek modeller oluştururlar. İktidara yaklaşmak isteyenleri, geleceğin seçkinlerini etkileyerek, siyasal değişime bu yoldan da katkıda bulunmuş olurlar.

Çağdaş toplumlardaki farklılaşma, değişik toplum kesimlerinin sözcülüğünü yüklenen yeni seçkinlerin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Yönetici seçkinlere koşut olarak ortaya çıkan işçi seçkinler, çiftçi seçkinler, kadın seçkinler, öğrenci seçkinler, asker seçkinler ve benzerlerinin, temsil ettikleri toplum kesimlerinin gereksinmelerine uygun ideolojiler geliştirmeleri doğaldır. Böylece seçkinlerin çokluğu ideolojilerin çokluğunu, ideolojilerin çokluğu da çatışmaların artması sonucunu yaratır. Toplumsal ve siyasal değişme hızı artar.

Seçkinlerin, toplumsal ve siyasal değişime etkilerini açıklayınız.

SIRA SİZDE

İktidarın El Değiştirmesi

İktidarın el değiştirmesi, siyasal değişimin önemli bir aşamasını oluşturur. Bu nedendir ki, bu el değiştirmenin hangi süreçlerin etkisiyle gerçekleştiği, siyaset biliminin ana ilgi alanlarındandır.

Daha önce de vurguladığımız gibi; bir rejimin kararlılığı (istikrarı), toplumdaki güçler dengesini iyi yansıtmaları ile doğru orantılıdır. İktidarın en güçlülere verilmesiyle, iktidarın dışında kendinden daha büyük bir güç kalmayacağı için, devletin otoritesi ve rejimin sürekliliği güvence altına alınmış olur. Demokrasilerde en çok oyu alanların iktidara getirilmeleri altında yatan varsayım, en çok oyu alanın toplumdaki en güçlü desteğe sahip bulunduğu varsayımdır. Eğer -şu ya da bu nedenle- en çok oyu en büyük güçler toplayamamışlarsa, demokratik rejim tehlikede demektir. İktidarın dışında kalan güç ya da güçler, devletin otoritesinin ve toplumsal barışın sürekliliğini tehlikeye sokar.

Bir rejimin kararlılığı (istikrarı), toplumdaki güçler dengesini iyi yansıtmaları ile doğru orantılıdır. Tartışınız.

SIRA SİZDE

Bir siyasal iktidarın toplumsal güçler dengesine uygun biçimde oluşması da sorunu sürekli olarak çözmez. Çünkü toplumsal koşullar değiştikçe, toplumdaki güç dengeleri de değişir. Sağlıklı bir siyasal sistem, güç dengelerindeki değişikliğe koşut olarak siyasal iktidarın el değiştirmesine olanak veren kuralları ve süreçleri içe-

ren bir sistemdir. Toplumda, iktidarda bulunanlardan daha büyük bir güç ya da güçler oluşmuşsa, “rejim içinde” bir bunalım gündemde demektir. Ama rejimin kurallarına göre iktidar -bu yeni güçler dengesini yansıtacak biçimde- el değiştiremiyorsa, yani rejimin kuralları bu yeni güçlere iktidar yolunu tıkamış ise, bunalım rejim içinde olmaktan çıkar “rejim üzerine” kayar. Bu yeni güçlerin iktidara gelebilmeleri için, rejimin değişmesi kaçınılmaz olur. O yeni güçler, önünde sonunda rejimi değiştirirler, kendilerini iktidara getirecek ve orada tutabilecek bir çerçeveyi kurumlaştırırlar.

Genel olarak kabul edilen modele göre, rejim demokratik olsun olmasın, siyasal iktidarın belirlenmesinde ekonomik iktidar, yani ekonomik gücü ellerinde bulunduranlar büyük önem taşır. Ama toplumsal güçler dengesini sadece ekonomik etkenin belirlediğini sanmak -özellikle çağdaş toplumlarda- yanlıştır. Çağdaş sanayi toplumlarında, “ekonomik iktidar” kavramının yanına bir de “toplumsal iktidar” kavramını eklemek gerekmektedir.

SIRA SİZDE

Ekonomik gücün çok daha belirleyici olduğu ortamlarda bile, yapısal ya da dönemsel ekonomik bunalımlarda, ekonomik iktidarın siyasal iktidarı denetimden kaçırmaması olasılığı ortaya çıkar.

Toplumsal koşullarla toplumsal güç dengeleri arasında nasıl bir ilişki vardır, tartışınız.

Siyasal iktidarın belirlenmesinde ekonomik gücü tek etken saymak, bizi, ekonomik iktidarın dışında kalan bir toplumsal sınıf ya da sınıflar birliğinin, hiçbir zaman iktidara ulaşamayacaklarını öne sürmeye götürür. Oysa ekonomik gücün çok daha belirleyici olduğu ortamlarda bile, yapısal ya da dönemsel ekonomik bunalımlarda, ekonomik iktidarın siyasal iktidarı denetimden kaçırmaması olasılığı ortaya çıkar. Çünkü, ekonomik bunalım dönemlerinde, toplumsal düzenin çarkları, karşılaşılan sorunları ve kitlelerin beklentilerini karşılayamaz duruma gelir. Ekonomik güce dayananlar zayıflar ve toplumdaki destekleri azalır. O güçsüzlük, çıkarlarını koruma endişesi içinde, onları baskı ve şiddet yoluna iter. Toplumsal patlamaları önlemenin, siyasal iktidarda kalabilmenin başka çaresini bulamazlar.

Toplumsal düzenin şu ya da bu ölçüde değişmesini isteyen güçler için, siyasal iktidara ulaşma yolunun genellikle ekonomik bunalım dönemlerinde açılması bundandır. Çünkü düzendeki çarkların doğal işlevlerini yerine getirebildikleri koşullarda, düzen, sorunları çözebilecek, gereksinimleri “kabul edilebilir” bir düzeyde karşılayabilecek olanaklara sahiptir ve dolayısıyla da “egemen sınıf” güçlüdür.

Bu çözümleme bizi, düzen değişikliği önerenlerin hiçbir zaman rahat koşullarda siyasal iktidar olamayacakları gerçeğini kabule götürür. Ama bir kez oraya ulaştıktan sonra, sınıfsal tabanlarını güçlendirecek adımları atmak, “egemen sınıf”ın gücünü kırarak egemenliğini sona erdirecek bir süreci harekete geçirmek ya da hızlandırmak olanağına sahip olabilirler. Başka bir deyişle, sınıfsal tabanlarının toplumsal ve ekonomik iktidarı ele geçirmesini kolaylaştırmak açısından, siyasal iktidarlar bazı önemli olanaklar sağlarlar.

Ekonomik iktidara sahip olmadığı halde, bir toplumsal güç birliğine siyasal iktidar olanağını sağlayan güç “toplumsal iktidar”dır. Bazı kuramsal çözümlemelerde bir ölçüde unutulmasına karşın, “toplumsal iktidar” kavramı, çağdaş çoğulcu toplumlarda büyük bir önem kazanmıştır.

SIRA SİZDE

Toplumsal düzenin şu ya da bu ölçüde değişmesini isteyen güçler için, siyasal iktidara ulaşma yolu neden genellikle ekonomik bunalım dönemlerinde açılır? Tartışınız.

Marksizmin ana kuramcıları da, kapitalist bir toplumda bile, işçi sınıfının gücünün, toplum içindeki siyasal oranından kat kat daha büyük olduğunu vurgulamak

gereğini duymuşlardı. Bu bir yandan, işçilerin üretim sürecinde oynadıkları rolün öneminden, öte yandan da, bilinç düzeylerinden ve örgütlü oluşlarından kaynaklanmaktadır. Öyleyse, bilinçli ve örgütlü bir işçi sınıfının oyu ile, bilinçsiz ve örgütsüz, üretim sürecinde aynı derece önemli rol oynamayan dağınık sınıfsal kökenli kişilerin oylarının aynı ağırlıkta olamayacağı açıktır. Tıpkı ekonomik iktidarın sahipleri gibi...

Toplumsal iktidar ne anlama gelir? Önemi nedir?

SIRA SİZDE

Eğer “toplumsal iktidar” kavramı söz konusu olmasaydı, “ekonomik iktidar”ı temsilen sayısal çoğunluğu sağlayan ve “siyasal iktidarı” ele geçirenlerin egemenliklerinin hiçbir biçimde kesintiye uğramaması gerekirdi. Oysa bu biçimde oluşan siyasal iktidarların, toplumsal iktidarın ortaklarını göz önüne almadıklarında yıkılabildiklerinin örnekleri çoktur. Bu gibi durumlarda, ekonomik iktidara sahip olanların, yani “egemen sınıflar” ın yaptıkları şey, siyasal iktidarın yeni sahiplerini kendi doğrultularına girmeye zorlamaktan ibarettir.

Demek ki siyasal iktidar, ya ekonomik ya da toplumsal iktidara dayanmak zorundadır. “Egemen” olarak adlandırılan sınıfların dışında kalan toplum kesimlerinin, özellikle işçi sınıfının, nicelik ve nitelikçe yeterli bir örgütlenme düzeyine ulaşmadığı durumlarda, toplumsal iktidar da ekonomik iktidarın yörüngesinde demektir. Bu gibi durumlarda, ekonomik iktidarı elinde bulunduran sınıfları, demokratik hak ve özgürlüklere saygılı olmaya zorlayacak hiçbir güç yoktur. Toplumsal barış-bir avuç aydının huzursuzluğuna karşın- o dönem için sürekli ve sağlamdır.

Tersine, ekonomik bunalım dönemlerinde toplumsal iktidarın siyasal iktidar üzerindeki etkisi artar ve ekonomik gücün temsilcisi olarak siyasal iktidara ulaşanlar bile, toplumsal iktidara sahip olanlara büyük ödünler vermek zorunda kalırlar. İktidarlarını “barışçı” yoldan korumanın başka bir çaresi yoktur. Toplumsal iktidar dengesine ters düşen, ama ekonomik iktidara dayanarak sayısal çoğunluğu sağlayan ve siyasal iktidar olanlar, toplumsal patlamaları önleyemezler.

Kuşkusuz ki, toplumsal iktidarın tek sahibi, örgüt ve bilinç düzeyi ne olursa olsun, işçi sınıfı değildir. Diğer baskı gruplarının ve bu arada özerk anayasal kuruluşların da belirli bir ağırlıkları vardır. Bu ağırlık, onların kurulu toplumsal düzenin işleme bakımından taşıdıkları öneme bağlı olarak artar veya azalır.

Kuşkusuz ki, toplumsal iktidarın tek sahibi, örgüt ve bilinç düzeyi ne olursa olsun, işçi sınıfı değildir. Diğer baskı gruplarının ve bu arada özerk anayasal kuruluşların da belirli bir ağırlıkları vardır.

Toplumsal iktidarın sahipleri kimler olabilir? Günümüz Türkiye toplumu özelinde tartışınız.

SIRA SİZDE

Ekonomik iktidarın, yeterli bir kalkınma hızını sağlayabildiği ve bu grupların beklentilerine yanıt verebildiği oranda, toplumsal iktidar içinde de kendine uygun bir denge sağlaması olanaklıdır. Bunlar, düzenin güçlü olduğu, ekonomik iktidar toplumsal iktidar, siyasal iktidar üçlüsünün aynı güçler tarafından denetlenebilmesi sonucu, toplumsal barış ve siyasal kararlılığın süreklilik kazandığı dönemlerdir. Ama ne zaman ki ekonomik iktidar bunalım içine düşer; “egemen sınıflar” toplumsal iktidar içindeki desteklerini işçi sınıfına ve onun siyasal örgütüne kaptırabilirler. Siyasal iktidar sayısal çoğunluğunu korusa bile, toplumsal barışı koruyamaz.

Sanayileşmenin ileri bir düzeye vardığı ülkelerde, toplumsal iktidar içinde sürekli olarak etkisini koruyan güç işçi sınıfıdır. Ama işçi sınıfının mesleksi örgütleri kendi aralarında birleşmemiş ve kendilerinden yana olan siyasal örgütlerle bütünleşmemişlerse, bu durumdan ekonomik iktidarın temsilcilerinin yararlanması kaçınılmazdır. Ekonomik iktidar kendi siyasal örgütü ile bütünleştiği için, siyasal iktida-

ra da egemen olacaktır. Oysa örneğin; toplumsal iktidar ile sol partilerin bütünleştikleri İskandinav ülkelerinde, siyasal iktidar genellikle ters yönde belirlenmektedir. Bilinçli ve örgütlü bir işçi sınıfının tam desteğini sağlamış olan sol partiler ise, karşı güçler zorlamadıkça, “demokratik sol” yelpazeden kolay kolay sapmamakta ve barışçı yöntemlerden uzaklaşmamaktadırlar. Sosyalistlerin barışçı yolları yadsıdıkları ülkeler, genellikle işçi sınıfının mesleksel örgütleri ile güçlü bir sol partinin bütünleşmesinin gerçekleşemediği ya da barışçı yolların tıkanmış olduğu ülkelerdir.

SIRA SİZDE

Sanayileşme ile işçi sınıfının güçlü olup olmaması arasında nasıl bir ilişki vardır. Tartışınız.

Türkiye gibi sanayileşmenin belirli bir aşamasına varmış ülkelerde de, işçi sınıfının gücü farklı bir düzeyde olduğu halde, benzeri bir durumun var olduğunu görüyoruz. Toplumsal iktidar içindeki güç dengesinde işçi örgütlerinin ağırlığının görece azlığına karşılık, orta sınıfı temsil eden baskı gruplarının önemli bir kesimi, ekonomik iktidarın sanayileşmiş ülkelerdeki kadar güçlü olmamasının sonucu, zaman zaman işçi sınıfının yanına itilmektedir. Gelişme sürecindeki ülkelerde ekonomik iktidarın yapısal güçsüzlüğü, gücünü ondan alan sınıfların özgürlükçü olmalarını, orta sınıfların beklentilerini karşılamalarını zorlaştırmaktadır. Böylece, ılımlı toplumsal adalet istekleri karşısında bile dehşete kapılabilen bir cepheyi temsil eden iktidarların, orta sınıfların önemli bir kesimine de ters düşmesi kaçınılmaz olabilmektedir.

Sanayileşmenin ileri bir düzeye vardığı ülkelerde, toplumsal iktidar içinde sürekli olarak etkisini koruyan güç işçi sınıfıdır.

Demek ki, siyasal iktidarın, ya ekonomik iktidara ya da toplumsal iktidara dayanarak oluşması söz konusudur. Toplumsal iktidara karşı oluşan siyasal iktidarların, belirli bir gelişme düzeyine ulaşmış olan ülkelerde, toplumsal barışı sağlamaları, kitle hareketlerini önlemekte aciz olmamaları otoritelerini toplumun tümüne kabul ettirmede sıkıntı ile karşılaşmamaları zordur. Toplumsal iktidarın desteğine dayanarak, toplumsal düzende köklü bazı değişiklikler yapmak amacı ile oluşan siyasal iktidarları bekleyen en önemli tehlike ise, ekonomik iktidarı ellerinde bulunduran sınıfların direncidir. Bu en azından başlangıç dönemi için, ekonomik sorunların artması anlamına gelir.

SIRA SİZDE

Toplumsal iktidarın karşısında oluşan siyasal iktidarları bekleyen güçlükler nelerdir?

DEVİRİM SOSYOLOJİSİ

Çok farklı tanımları yapılsa da, devrim toplumsal düzendeki köklü değişimler anlamına gelir. Ekonomik yapıdaki ve siyasal durumlardaki değişimler de bu genel değişimin parçalarıdır. Bu nedenle devrim sosyolojisi, siyaset biliminin en ilgi çekici bölümlerinden birisini oluşturur. Devrimci düşüncenin devrimci eyleme dönüşme sürecini ve devrim, karşı devrim olgularının bilimsel değerlendirmesini bu başlık altında yapacağız.

Devrimci Düşünce ve Eylem

Devrimci düşüncenin tarihin her döneminde var olmasına karşılık, devrim ancak belirli koşulların bir araya gelmesiyle gerçekleşir. Ama buna bakarak, devrimci düşüncenin devrimin gerçekleşmesinde rolü bulunmadığını söyleyemeyiz. Devrimci düşünce de, devrimi yaratan koşulların bir parçasıdır. Devrimci ortamın nesnel (objektif) koşulları ne kadar var olsa da, o koşulların bilincine varılmasında ve kurulacak yeni düzenin temellerinin belirlenmesinde devrimci düşünce, yani devrimci ideoloji önemli yer tutar. Bilinç ögesinden yoksun toplumsal patlamalar, devrim sürecine ancak dolaylı olarak katkıda bulunabilen ayaklanmalar olarak kalır.

Devrim toplumsal düzendeki köklü değişimdir.

Toplumsal patlama ile devrim arasındaki fark nedir?

SIRA SİZDE

Devrimci düşünce, tarihteki her devrimden esinlenen bir birikimdir. Her yeni devrimci ideoloji de, o birikimden yararlanır, ondan bazı öğeleri taşır. Fransız Devriminden Amerikan Devrimine, Rus Devriminden, Kemalist Devrime, Küba Devriminden Çin Devrimine kadar, devrimcilerin söylev ve yazılarında birçok ortak nokta bulunabilir.

Devrimci düşünce, içinde yer aldığı ideolojiye göre belirlense de, her şeyden önce, tamamen farklı mutlu bir gelecek için, bugünkü toplumsal düzeni tümüyle yadsır. İnsanın özgürlüğünü, eşitliğini, toplumun mutluluğunu ve hakça bir düzeni savunur. Bunlar bütün dönemlerde, bütün toplumlar ve bütün insanlar için önem taşıyan evrensel ilkelerdir. İnsanı, toplumsal düzenin ürünü olan kötülüklerden korumak için, o düzeni yeni temeller üzerine yeni baştan kurmak gerektiği öne sürülür. Şimdiki düzen kötü, gelecekte kurulacak olan iyidir. Öyleyse devrime karşı çıkan herkes kötülüğe destek olmakta, toplumun mutlu geleceğini geciktirmektedir. Bu nedenle de, o kişi toplumun düşmanıdır ve geleceğin toplumunda yeri yoktur.

Devrimci düşünce, yepyeni bir gelecekte söz ederken, onu bir düş olmaktan çıkarmak ve somutlaştırmak için, geçmişin yitirilmiş mutlu bir döneminden de destek alır. Bu, tarihin derinliklerinde kalmakla birlikte, geleceğin ideal toplumuna yakın gibi görünen bir dönemdir. Oysa bazen o sözü edilen dönemin var olduğu, ya da öne sürülen biçimde var olduğu bile kuşkuludur. Yakın geçmiş yadsınırken, uzak bir geçmişi daha iyi koşullarda gelecekte yakalamak vaat edilir.

Büyük dinler de çevrelerinde devrim yarattıkları için çağdaş devrimci düşünce ile geçmişte peygamberlerin söyledikleri arasında bazı benzerlikler bulunması şaşırtıcı olmamalıdır. Peygamberler de, içinde bulundukları toplumun düzenini en ağır biçimde suçluyorlardı. Çağdaş devrimciler ise, insanın bugünkü dramını “şeytan” lara dayandırırken gelecekteki “kurtuluş”unun da elinde olduğunu söylüyorlar. Peygamber gibi, devrimci de, “cennet”e ulaşmak için insandan özveri ve çaba istiyor.

Hangi koşullarda devrimci düşünce devrimci eyleme ve giderek devrime dönüşür? Bu sorunun çok kolay ve kestirme bir yanıtının olmadığını söyleyebiliriz. Ama bu, devrimci bir ortam için gerekli ipuçlarına sahip bulunmadığımız anlamına da gelmez. Bu konuda ilk vurgulayabileceğimiz nokta, sanılanın tersine, devrimle yoksulluk arasında mutlak bir bağlantının bulunmadığıdır. Yoksulluk içindeki bir toplumda devrim görülmezken, çok daha varlıklı bir toplumda devrim patlak verebilir. Örneğin; geri kalmış ülkelerin yoksul köylüleri arasında, devrime yardımcı olabilecek bir başkaldırma eğilimine rastlanmadığı gibi, gelişmiş batılı ülkelerin kenar mahallelerinde sefalet içinde yaşayan işsiz ve yarı işsiz kesimlerde de benzer bir eğilime çoğunlukla rastlanmaz. Oysa varlıklı, gelişmiş toplumlardaki yoksulluk, diğerlerinden daha büyük ve rahatsız edici bir çelişki oluşturur.

Alışılmış ve bir anlamda kabul edilmiş yoksulluk, devrimci bir ortam doğurmaz. Çünkü benzeri ortamlarda yaşayan toplum kesimleri için, kendi güncel yoksulluklarının düşünde daha iyi bir dünya umudu yoktur. Oysa umudun olmadığı yerde devrim de olmaz; insanlar bu dünyaya yöneltemedikleri umutlarını “öte dünya”ya yöneltirler. Hiç değilse öte dünyadaki mutluluğu tehlikeye atmak istemezler. Böyle bir ortamda, ancak ani ve önemli olumsuz değişimlerdir ki patlayıcı bir gerilim yaratabilir.

Devrimci düşünce her şeyden önce, tamamen farklı mutlu bir gelecek için, bugünkü toplumsal düzeni tümüyle yadsır.

Karl Marx, kapitalist toplumda sanayi işçisinin durumunun giderek kötüleşeceğini ve bu kötüleşmenin bir noktadan sonra devrimci patlamaya dönüşeceğini öngörüyordu. Alexis de Tocqueville konunun bir başka yanını vurgulamaya çalıştı:

“Devrim her zaman durumun daha da kötüleşmesiyle patlak vermez. Daha sık rastlanani, ağır yasalara yakınmadan rıza gösteren bir halkın, o yasaların yükü biraz hafifleyince şiddetli bir biçimde tepki göstermesidir. Devrimin yıktığı rejim, yıkılmanın hemen arkasında ortaya çıkandan neredeyse her zaman daha iyidir. Deneyimler bize gösteriyor ki, kötü bir hükümet için en tehlikeli an, o hükümetin kendi kendisini düzeltmeye başladığı andır. Uzun bir baskı döneminden sonra halkını biraz rahatlatmak isteyen bir prensi kurtarabilmek için, dahi olmak gerekir. Çaresiz olduğu düşünülerek sabırla boyun eğilen bir kötülük, kurtulabilme düşüncesi doğunca tahammül edilmez olur.”

SIRA SİZDE

Yoksulluğun devrimci bir ortam doğurması için ne gibi etkenlere gereksinim vardır? Tartışınız.

Bir kurama göre; devrimin gerçekleşebilmesi için önce toplumda umutların doğması, sonra da o umutların yerini düş kırıklığına bırakması gerekir. Yaşam koşullarının sürekli düzeldiği bir toplumda, o koşullarda hızlı ve beklenmeyen bir gerileme olursa, devrimci bir ortamla karşı karşıya bulunulduğu söylenebilir. Yeni umutların doğduğu ve yeni gereksinimlerin karşılanması şansının herkese açık olduğu bir toplumda devrim olmaz. Nasıl ki, umutların doğmasına elverecek dönemlerden geçmemiş olan toplumlarda da devrimin patlak vermesi söz konusu değildir.

Crane Brinton, İngiliz (1640-49), Fransız, Amerikan ve Sovyet devrimlerini karşılaştırmalı olarak inceledikten sonra, şu ortak noktaları saptıyor:

- Dört devrim de belirli bir gelişme düzeyine varan toplumlarda ortaya çıktı. Bir umutsuzluktan değil, tersine, beklentilerin gerçekleşmemesinden ve devrimin daha iyi koşullar yaratacağı umudundan doğdu.
- Dört örnekte de, devrim öncesinde şiddetli sınıf çatışmaları vardı. Ama ayrıcalıklı sınıfa karşı asıl mücadeleyi veren en yoksul sınıf değil, ayrıcalıklı sınıfa en yakın olanaklara sahip bulunan sınıftı. Aristokrasiyi burjuvazi, yani gelişen toplumsal-ekonomik koşullar içinde giderek güçlenen sınıf yıktı.
- Devrim öncesinde görülen en dikkati çekici özelliklerden birisi de, aydınların rejimi tam anlamıyla terk etmiş oluşlarıydı. Aydınlar bir yandan rejimi ve yöneticileri çok sert bir biçimde eleştirirken, öte yandan da devrimci ideolojinin oluşumuna ve yayılmasına katkıda bulunuyorlardı.
- Hükümet organları, yetersizlikten ya da ihmalden dolayı işlemez duruma gelmişlerdi. Yeni koşulların yarattığı sorunları karşılayamıyorlardı.
- Yönetici sınıf, bir zamanlar gücünü oluşturan niteliklere ve kendine olan güvenini yitirmişti. Yönetici sınıfın bir bölümü devrimci harekete katılmıştı.
- Hükümet karşı karşıya bulunduğu parasal sorunları kesinlikle çözemeyeceği izlenimini veriyordu. Devletin kaynakları yetmiyor, başvuru çözümleri birbiri peşi sıra sonuçsuz kalıyordu.
- Dört örnekte de, halkın hoşnutsuzluğunu gösteren ilk hareketleri hükümet güvenlik güçlerini kullanarak bastırmak istemişti. Ama güvenlik güçlerinin kötü kullanılması sonucunda karışıklıklar azalacağına artmış, yayılmıştı. Zamanla polisten ve askerlerden devrimcilere katılanlar olmuştu. Kalanlar ise rejimi savunmakta eskisi kadar hevesli davranmıyordu.

İngiliz, Fransız, Amerikan ve Sovyet devrimlerinin ortak yönleri nelerdir?

SIRA SİZDE

Devrimci düşünce eyleme dönüştüğü zaman, düşünce ile eylem arasında mutlak bir uyuma olamaz. İdeolojinin öngördükleriyle, toplumun var olan koşulları arasında, istenilenle yapılabilenler arasında her zaman bir farklılık bulunur. Aynı şekilde, kitlelerin beklentileri ve istekleriyle, devrimin öncülerinin gösterdiği hedefler arasında da bir fark vardır. Bu fark açıldıkça, devrimcilerin şiddet kullanmalarındaki zorunluluk artar. Önder, bu farkın olabilirlik sınırını iyi çizdiği ölçüde hareket alanını genişletir, kitleleri yönlendirme olanağı artar. Örneğin; Mustafa Kemal'in büyüklüğü, devrimi, hareketin toplumsal tabanının beklenti ve isteklerinin çok daha ilerisine götürebilmiş oluşundadır.

André Decouflé'nin de vurguladığı gibi; "Devrim kendine özgü bir zihinsel evren yaratır. Yalnız bu evrenin incelenmesidir ki, devrimin niçin kendi yandaşları tarafından canlı bir gerçek olarak hissedilmesi ve yaşanmasına karşılık, karşıtları (ve daha genel olarak da onun dışında kalanlar) tarafından sapmış bir olay gibi kabul edildiğini açıklar. Bu basit bir çıkar karşıtlığı gibi görülürse, hiçbir şey anlaşılmamış demektir?"

Mustafa Kemal'in büyüklüğü, devrimi, hareketin toplumsal tabanının beklenti ve isteklerinin çok daha ilerisine götürebilmiş oluşundadır.

Devrim ve Karşı Devrim

Biraz basite indirerek, devrimi "düzen değişikliği" olarak tanımlayabiliriz. Toplumsal düzenlerin belirlenmesinde ise en büyük etken, teknolojik düzey ve ona bağlı olarak ekonomik yapıdır. Ekonomik gücü ellerinde bulunduranlar ya da denetleyenler, toplumsal ve bu arada siyasal kurumların, o ekonomik yapının işleme- si ve gelişmesini kolaylaştıracak biçimde oluşmasını sağlamaya çalışırlar. Bunu sadece kendi çıkarlarının değil, aynı zamanda toplumsal gelişmenin de gereği olarak görürler. Çünkü toplumsal gelişmede itici güç olan ekonomiyi kendileri temsil etmektedirler. Eğer ekonomik iktidarı temsil eden bu kesimlere -alışılmışa uyarak- "egemen sınıf" dersek, bir toplumsal düzeni belirleyen temel ölçütün "egemen sınıf" olduğunu söyleyebiliriz. Bu sınıfın nitel ve nicel özellikleri, toplumsal bir düzenin yapısının ve işleyişinin biçimlenmesinde tek değil ama "ana" etkidir. Her düzen değişikliği isteği, şu ya da bu ölçüde ekonomik iktidarın el değiştirmesinin, dolayısıyla da düzendeki temel gücün değişmesinin istenmesi anlamını taşır.

Her düzen değişikliği isteğinin altında yatan aslında nelerdir? Açıklayınız.

SIRA SİZDE

"Pazar ekonomisi"nin büyük burjuvazinin egemenliğine götürdüğü, kolektivist ekonomilerde ise üretim araçlarının mülkiyeti devletin elinde olduğu için, egemen sınıfın bulunmadığı iddiası her zaman doğru değildir. Örneğin; üretim araçlarının yüzde 90'ının özel sektörün elinde bulunduğu İsveç'te büyük burjuvaziyi egemen sınıf olarak kabul etmek çok zor iken; üretim araçlarının kamu mülkiyetinde bulunduğu eski Sovyetler Birliği'nde, yüksek bürokrasi ve teknokrasi, gerçek bir egemen tabaka görünümündedir.

Öyleyse, ekonomik güce sahip olmanın, başka bir deyişle üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulundurmanın, egemen sınıfı belirleyen kesin bir ölçüt olmadığını kabul etmek zorundayız. "Egemen sınıf", üretim araçlarının mülkiyetine değil, üretim ve paylaşım sürecinde karar verme, denetleme, yönlendirme yetkisine sahip bulunanlardan oluşmaktadır. Bu nedenledir ki, herkese yetecek kadar üretilmedikçe, ekonominin yapısı ne olursa olsun, ayrıcalıklı sınıf olgusunu ortadan kal-

Kolektif ekonomilerde üretim araçlarının mülkiyeti devletin elinde olduğu için, egemen sınıfın bulunmadığı iddiası her zaman doğru değildir.

dırmak olanaksızdır. Ancak üretim ve paylaşım sürecindeki karar verme süreçlerine katılan kitlelerin genişliği oranında, düzenin demokratik olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, demokrasi, düzenin olanaklarından yararlananların çokluğu ve yararları paylaşmanın hakçılığı ölçüsünde “ileri”dir.

Eski dildeki “İnkılap”, “ihtilal” ve “ıslahat” sözcüklerinin karşılığında yeni dilde sadece “devrim” sözcüğünün kullanılmasının, çok ciddi bir kavram karışıklığına yol açtığını söyleyebiliriz. İhtilal, siyasal iktidarın sınıfsal yapısının değişmesidir; yani, farklı toplum kesimlerinin temsilcilerinin iktidara gelmesi bir anlamda ihtilaldir. Böyle bir değişikliğin mutlaka şiddet yöntemleriyle gerçekleşmesinde bir zorunluluk olmadığı ise, en azından kâğıt üzerinde geçerlidir.

SIRA SİZDE

Egemen sınıf kimlerden oluşur?

Siyasal iktidarın yeni sahipleri için, izlenebilecek iki yol söz konusu olabilir: Ya ekonomik iktidarın olanaklarını, yeni siyasal iktidarın toplumsal tabanının çıkarları doğrultusunda sınırlandırmak ya da -bir süreç içinde- doğrudan ekonomik iktidarın sınıfsal yapısını değiştirmek, yani ekonomik gücün el değiştirmesini sağlamak.

Ekonomik iktidarın sınıfsal yapısı, siyasal iktidarın yapısına uygun olarak değiştiği ve ikisi arasında özdeşleşme sağlandığı zaman, devrim gerçekleşmiş demektir. Devrim, anlık bir değişme değil, uzunca bir sürecin ürünüdür. Bu süreci oluşturan birikimlerin birimi ise, eski dilde “ıslahat”, şimdi alışılmış karşılığı ile “reform”dur. Reformlar düzendeki parçasal köklü değişimler anlamına gelir. (Dilde reform, dinde reform, eğitim düzeninde reform, vergi sisteminde reform, bankacılık düzeninde reform, dış ticarete reform, yerel yönetimlerde reform, devlet yönetimlerinde reform gibi...) “Yeniden biçimlendirme” ya da “yeniden düzenleme” demek olan reformların bir araya gelmesiyle oluşan nicel birikim, bir noktadan sonra düzenin niteliğini değiştirir.

Kemalizmi anlatırken de vurguladığımız gibi; nasıl bir devrim tanımından hareket edersek edelim, devrimleri ikiye ayırarak inceleyebiliriz: Birinci grupta, bir evrim sonucu oluşan devrimler vardır. Fransız Devrimi, bunların en ünlü örneğini oluşturur. Koşullar ve toplumdaki güç dengesi değişmiş, ama eski koşullara göre oluşan ve eski güç dengesini yansıtan toplumsal ve özellikle de siyasal kurumlar değişmemekte direnmiş, toplumsal - ekonomik gelişmeyi zorlaştırmaya başlamışlardır. Burada söz konusu olan, eski kurumları yeni koşullara uydurmaktır. Yani üst yapıyı alt yapıya uydurmaktır.

Ekonomik iktidarın sınıfsal yapısı, siyasal iktidarın yapısına uygun olarak değiştiği ve ikisi arasında özdeşleşme sağlandığı zaman, devrim gerçekleşmiş demektir.

SIRA SİZDE

Fransız devrimi niçin evrim sonucu oluşan bir devrim olarak kabul edilmektedir?

İkinci grupta yer alan devrimler ise, belirli tarihsel koşullardan yararlanarak, toplumların evrimini hızlandırmak, bazı evreleri atlamak amacını taşır. Bu tür devrimlerin en iyi örneğini de, Sovyet ve Türk devrimleri oluşturur. Gerek Lenin, gerekse Mustafa Kemal, Birinci Dünya Savaşı’nın ülkelerindeki eski düzeni koruyan güçleri, maddi ve manevi açıdan yıpratmasından yararlanarak, evrimin henüz zorunlu kılmadığı yeni bir toplumsal düzeni yaratacak süreçleri harekete geçirmişlerdir. Amaç alt yapı değişikliğini hızlandırmaktır. Bunun için de, ulaşılmak istenen alt yapıya uygun üst yapı kurumları araç olarak kullanılır. Siyasal kurumlar, birinci gruba giren ülkelerde sonuç iken, ikinci grupta bir başlangıç noktası oluştururlar.

Birinci türden devrime, daha çok gelişmiş ülkelerde, ikinci türden devrime ise, evrimleşme sürecinde geride kalmış olanlarda rastlanır.

Üst yapının alt yapıyı değiştirmesiyle gerçekleşen devrimlere hangi ülkelerden örnek verilebilir?

SIRA SİZDE

Toplumdaki güçler dengesinin değişmesine karşın, eski güçler dengesinde ağır basan güçlerin çıkarlarına göre biçimlenmiş olan kurumların değişmemekte direnmesi, devrimin nesnel (objektif) koşullarını oluşturur. Var olan bu düzeni eleştiren ve yeni bir düzenin ilkelerini içeren ideoloji ise, devrimin öznel (subjektif) koşulu sayılabilir. Devrimi, bilinçsiz bir ayaklanmadan, kızgınlık birikimlerinin kırıp dökme dönüşmesinden ayıran ana özellik, sahip olunan “devrimci bilinç”tir.

Evrim sonucu doğan devrimlerde, ideoloji evrime koşut olarak doğar, devrimci eylem içinde gelişir. Böyle bir devrimde, öznel koşulların (ideolojinin) ağırlığı, nesnel koşulların çok gerisinde kalır. Oysa -geri kalmış ülkelerdeki- ikinci türden devrimlerde, nesnel koşullar yeterince oluşmadığı için, öznel koşulların önemi artar. Öznel koşullar, bir anlamda, devrimi olanaklı kılan nesnel koşullardaki eksikliği giderme, boşluğu doldurma işlevini üstlenir. Burada ideoloji, gene devrimci eylem içinde bazı değişikliklere uğramakla birlikte, devrim öncesinde hazır olarak vardır ve çoğunlukla da, ana çizgileriyle gelişmiş ülkelerden aktarılmıştır. Böyle bir durumu, giderek zaten o ülkelerin düzeyine daha hızlı bir biçimde ulaşmak olduğu için, doğal karşılamak gerekir. Devrimci ideoloji, devrimin öncüsü güçlerin toplumsal özelliklerine göre bazı değişimler getirmekle birlikte, ana doğrultuda aynı kalır.

Her devrim, belirli toplumsal güçlere dayanarak gerçekleşir. O güçlerin yeterince gelişmediği ortamlarda ise, devrimci ideolojinin kendisi, yarattığı bilinç ve kitlesel etkiyle devrimci bir güç oluşturabilir. Bir ayaklanmanın, bir hükümet darbesinin, bir bağımsızlık savaşının, tarihi hızlandırmak amacındaki bir devrime dönüşmesinde, devrimci ideolojinin etkisi büyüktür. Ama ideolojinin devrimdeki ağırlığının artması ölçüsünde, o ideolojinin dogmatikleşmesi olasılığı da artar. Çünkü ideoloji, bir anlamda var olması istenilen, ama henüz var olmayan koşulların ürünüdür.

Marx, evrim sonucu ortaya çıkan devrimlerde ideolojinin oynadığı rolü şöyle anlatıyor: “Bilinç reformu, dünyanın kendi bilincine varmasını, kendisini yanıltan düş durumundan çıkmasını, eylemlerini, kendisine anlatmaktan ibarettir. O zaman görülecektir ki, maksat geçmiş ile gelecek arasında büyük bir çizgi çizmek değil, ama geçmişin düşüncelerini gerçekleştirmektir. Gene görülecektir ki, insanlık yeni bir göreve başlamıyor, ama işin aslını öğrenmiş olarak eski işini gerçekleştiriyor.”

Her devrim, belirli toplumsal güçlere dayanarak gerçekleşir. O güçlerin yeterince gelişmediği ortamlarda ise, devrimci ideolojinin kendisi, yarattığı bilinç ve kitlesel etkiyle devrimci bir güç oluşturabilir.

Marksist kuramda, devrimlerde ideolojinin rolü nasıl açıklanmıştır?

SIRA SİZDE

Toplumsal evrimi hızlandırmaya yönelik devrimler açısından “bilinç” ögesi, dolayısıyla ideoloji daha büyük önem taşır. Geri kalmış bir ülkede -kaynakların kıtlığından dolayı- ekonomik büyümeyi sağlamak, halkı eğitmekten, kültürel alanda değişim yapmaktan daha zor olduğu için, devrimciler önceliği ideolojiye verirler. Devrimin itici gücünü oluşturacak “yeni insanı” yaratmaya çalışırlar. İdeolojinin öncülüğündeki “kültür devrimi”nin Kemalist devrimde olduğu kadar, Maoist ve Castrist devrimlerde de, birçok Afrika devriminde de ön plana çıkmasını doğal karşılamak gerekir. Devrimin resmi ideolojisi yaygınlaştıkça, iktidarın karşıtları

üzerinde bir baskı oluşturarak onların silahlarının önemli bir bölümünü de ellerinden alır.

Marx'ın gelişmiş ülkelerdeki devrimler açısından yaptığı ideoloji değerlendirmesinden çok farklısını Che Guevera geri kalmış ülkeler için yapıyor. O'na göre, bu gibi toplumlarda temel itici güç, ideolojinin yaratacağı devrimci bilinç ve heyecandır: "Belirli bir ülkenin öncü insanların, üretici güçlerin genel gelişmesi üzerine kurulu bilinci, o ülkenin gelişme düzeyinde üretici güçlerle üretim ilişkileri arasında gerekli nesnel çelişkiler henüz bulunmasa bile, sosyalist bir devrimi başarıya ulaştıracak yolları bulabilir." Bu düşüncedeki gerçek payı tartışmalı olsa da, geri kalmış ülkelerdeki devrimlerde, ekonomik ve toplumsal gelişmeyi hızlandırmak için insanların bilinçli etkinliklerine öncelik tanındığı açıktır.

Her devrim, iktidarın sınıfsal yapısının değişmesiyle başlar. Eğer bir iktidara toplumda giderek daha az saygı gösteriliyorsa, bir başka iktidarın yolda olduğunu gösterir. Belirli toplum kesimlerinin temsilcileri gidip, gelişmekte olan toplum kesimlerinin temsilcileri, onların yerine siyasal iktidarı ele geçirdiğinde bu bir devrim başlangıcıdır. Böyle bir değişimin, mutlaka silah zoruyla olması da gerekmez. Değişimin barışçı yoldan gerçekleşmesi, devrimin sonraki aşamalarının da olabileceğince az sarsıntılı geçmesine olanak verir. Ama siyasal iktidar; ancak zor kullanılarak değişiyorsa, yeni siyasal iktidarı toplumun önemli bir kesimi yasal saymıyorsa, devrim süreci şiddete dayanarak yürür. Devrimin getirdiği yeni rejim, toplumun büyük çoğunluğunun gözünde yasallık kazanıncaya kadar, baskı ve şiddet yöntemleri giderek azalan ölçülerde sürer. Toplumda meşruluk kazanan bir rejimin, kendini saydırmak için güç kullanmasına gerek kalmaz.

Eğer bir iktidara toplumda giderek daha az saygı gösteriliyorsa, bir başka iktidarın yolda olduğunu gösterir.

SIRA SİZDE

Che Guevera ideoloji değerlendirmesini hangi ülkeler için yapmıştır?

Eski düzenin egemen güçleri, kendi ayrıcalıklarını sona erdiren yeni düzeni gönül rızasıyla kabul edemeyeceği için, tarihte rastlanan devrimlerin çoğu, ilk aşamalarında, ölçüsü değişen bir şiddet ve baskı dönemi yaşamışlardır. Fransız devriminde, "devrimin kendi çocuklarını yediği" terör dönemi, Sovyet devriminde Stalin yönetimini de kapsayan yıllar, Humeyni devriminde -dış savaşa karşı-rejim karşıtlarına uygulanan acımasız şiddet ve benzer örnekler çoğaltılabilir. Devrime karşı olan direncin düzeyi, devrimin başvuracağı baskı ve şiddetin düzeyini belirler.

Gaston Bouthoul, devrimlerin şiddet yöntemlerine başvurup vurmamalarını şöyle açıklıyor: "Devrimler, kurumlarla zihniyetler arasında uyum sağlamaya yöneliktirler. Yöntemleri şiddetten uzak olabilir (Hristiyan ve Gandi'ci devrimler). Şiddete dayalı yöntemler, genellikle uzun bir hareketsiz barışçı dönemin sonunda ortaya çıkan son aşamadır; tıpkı Fransız devriminde olduğu gibi."

Nasıl devrimci ideolojiler varsa, devrime karşı olan, yani karşı devrimci ideolojiler de vardır. Yaklaşımları açısından bunlar iki kümede toplanabilir: Birinci kümede olanlar, devrimleri önlenemez, kaçınılmaz, ama kötü, zararlı olgular olarak görürler. Onlara göre; devrimler toplumun yaşamasının değil, ölümünün tohumlarını taşırlar; bundan dolayı da, umutsuz da olsa, devrimlere karşı sürekli bir savaşım vermek gerekir. Andre Decoufle, bu ideolojiyi paylaşanların görüşünü şu cümlede özetliyor: "Uygurlık ölüme mahkûmdur, ama insanın görevi bu ölüm anını geciktirmektir." Görüyoruz ki, bu tür karşı devrimci ideolojiler, kökü çok daha eskilere giden, karamsar tutucu ideolojinin bir uzantısından başka bir şey değildir.

Joseph de Mastre, karşı devrimci düşüncenin ünlü isimlerinden birisi olarak şöyle diyor: “Karşı devrim, yıkmanın kendisinden başka bir şeyi yıkmaz... Hiçlik yolundan hareket edenler hiçbir şey yaratamazlar... Karşı devrim olarak adlandırılan krallığın yeniden kurulması, karşıtın devrimi değil, devrimin karşıtı olacaktır.”

İkinci kümede yer alan karşı devrimci ideolojiler için devrim, toplumsal çılgınlıklar ve cinayetlerden oluşur. Onlar için devrimler geçici ve yöresel olaylardır. Bu tür ideolojilere, özellikle devrimci hareket ezilmesinden sonraki ortamlarda, karşı devrimcilerin kendilerini güçlü hissettikleri dönemlerde rastlanır. Onlara göre; devrimciler insan değil, geri kalmış insanlar ya da hayvanlardır. Böyle bir inanç, devrimci hareketlerin acımasızca ezilmesini meşrulaştıracak niteliktedir. Devrim toplumsal bir çılgınlık anının ürünü iken, karşı devrim akla ve doğal düzene yeniden dönüş demektir.

Karşı devrim, ideolojik açıdan devrimin tersi iken, eylem açısından devrime çok yaklaşıp. Devrimle mücadelede ideolojinin inandırma gücünün yeterli olmadığını, devrimci süreci başka yollardan durduramadığını görünce, o da silaha ve şiddete başvurur. Devrimin yarattığı korku büyüdükçe, karşı devrim giderek bir kitlesel öldürme eylemine dönüşebilir.

Devrim toplumsal bir çılgınlık anının ürünü iken, karşı - devrim akla ve doğal düzene yeniden dönüş demektir.

Karşı devrim hangi koşullarda ortaya çıkar? Tartışınız.

SIRA SİZDE

Özet

Bilindiği gibi, doğal demografik ekonomik kültürel etkenlerin hepsi siyasal yaşama ve siyasal katılmaya etki yaparlar. Toplumsal değişmeye en çok ekonominin etki yaptığını savunanlara karşılık bir grup ta siyasal kurumlara öncelik vermektedir.

Ekonomiye karşı toplumsal evrimde yani değişimde siyasetin önceliğini savunanlardan birisi Raymond ARON'dur. ARON'a göre kapitalizm ile sosyalizm arasındaki temel farkı, büyüme modellerinin farklılığından kaynaklanmaktadır. Büyüme modellerinin farklılığı ise siyasal kararların farklılığından doğmuştur.

Toplumsal evrimde - değişimde - belirleyici etkenin ekonomik ve siyasal oluşu kadar öncülük işlevinin hangi toplumsal güç tarafından yerine getirileceği de önemlidir. Toplumsal sınıflar mı? Yoksa siyasal seçkinler mi? Marksist kurama göre toplumsal ve siyasal değişimin itici gücü toplumsal sınıflar arasındaki çatışmadır. Toplumsal değişimin ve devrimin ana gücü işçi sınıfı, yardımcı gücü ise devrimci sosyalist harekettir. Kısaca, toplumsal sınıfların oynadığı rol, siyasal seçkinlerin oynadığı rolden daha önemlidir.

Çağdaş siyaset bilimi, toplumsal sınıfların önemini kabul etmekle beraber seçkinler gerçeğine de büyük önem vermektedir. Çünkü, ilk olarak, seçkinler toplumlardaki karar alma süreçlerinde ağırlıklarıyla değişmeyi hızlandırır veya yavaşlatırlar. İkinci olarak kararları etkileyen kültürel ve toplumsal psikolojik ortamın yaratılmasına katkıda bulunurlar. Üçüncü olarak da, düşünce ve davranışlarıyla toplumun belirli kesimlerine örnek teşkil ederler. Onlara özenler seçkinlere benzemek için gayret sarf eder.

Siyasal değişimin önemli bir aşaması iktidarın el değiştirmesidir. Siyasal iktidarın belirlenmesinde ekonomik gücü elinde bulunduranlar, yani ekonomik iktidarlar büyük önem taşır. Ekonomik iktidar yanında toplumsal iktidar da çok önemlidir. Toplumsal iktidar denilince, ekonomik iktidara sahip olmadığı halde, bir toplumsal güç birliğine siyasal iktidar olanağını sağlayan güç anlaşılmalıdır. Siyasal iktidar, ya ekonomik iktidara ya da toplumsal iktidara dayanarak oluşabilecektir.

Devrim, toplumsal düzendeki köklü değişimler anlamına gelir. Devrimi yaratan devrimci düşünce, bugünkünden tamamen farklı mutlu bir gelecek için bugünkü düzene tamamen karşı çıkar. Büyük dinler de bu anlamda devrimdirlir. Devrimi yaratan koşullar yavaş yavaş oluşur ve sıra eyleme gelir. Devrimlerin bir bölümü Fransız devrimi örneğindeki gibi bir evrim sonucu oluşurlar. Yani alt yapı oluşur, zamanla zorlayarak üst yapıyı değiştirir ve kendine uydurur. İkinci grup devrimlerde ise farklı bir durum vardır. Sovyet devrimi ve Kemalist devrim belirli tarihsel koşullardan yararlanarak toplumların evrimini hızlandırmak yolunu seçmişlerdir. Bunun için de üst yapıyı yenileyerek ve düzenleyerek bunun yardımıyla alt yapıyı değiştirmeye çalışmışlardır. Yani toplumsal değişim yukarıdan aşağıya doğru olmuştur. Bazen iyi hesaplanmamış, oturmamış devrimler karşı devrimleri harekete geçirir.

Kendimizi Sınayalım

1. Marksistlerin kapitalizme özgü saydıkları birçok niteliğin, aslında sanayi toplumlarının ortak özellikleri olduğunu hangi düşünür belirtmiştir?

- a. Marx
- b. Rostow
- c. Malthus
- d. Aron
- e. Montesquieu

2. Sanayileşmenin ileri bir düzeye vardığı ülkelerde, toplumsal iktidar içinde sürekli olarak etkisini koruyan güç aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Asker bürokratlar
- b. Sivil bürokratlar
- c. İşçi sınıfı
- d. Seçkinler
- e. Topraksoylular

3. Geri kalmış ülkelerin yoksul köylüleri arasında devrim yardımcı olabilecek bir başkaldırma eğilimine niçin pek rastlanmaz?

- a. Bu insanlar yaşantılarından memnundurlar.
- b. Bu insanlar devrimden korkarlar.
- c. Bu insanların kendi güncel yoksulluklarının dışında daha iyi bir dünya ümidi yoktur.
- d. Bu insanlar yönetim tarafından sindirildikleri için harekete geçemezler.
- e. Bu ülkelerde işçi sınıfı henüz oluşmamıştır.

4. Aşağıdakilerden hangisi Crane Brinton, İngiliz, Fransız, Amerikan ve Sovyet devrimlerini karşılaştırmalı olarak inceleyerek saptadıkları ortak noktalardan biri değildir?

- a. Dört devrim de belirli bir gelişme düzeyine varan toplumlarda ortaya çıktı.
- b. Dört devrim de hemen hemen aynı dönemde ortaya çıktı.
- c. Dört devrim de aydınlar rejimi tam anlamıyla terk etmişlerdi.
- d. Dört devrimde de halkın hoşnutsuzluğunu gösteren ilk hareketleri hükümetler, güvenlik güçlerini kullanarak bastırmak istemişlerdi.
- e. Dört devrimde de yönetici sınıf gücünü yitirmiş, yönetici sınıfın bir bölümü devrimci harekete katılmıştır.

5. Devrim ve karşı devrim birbirlerine hangi açıdan çok yaklaşırlar?

- a. Eylem
- b. İdeoloji
- c. Zamanlama
- d. Dayanılan toplumsal sınıf
- e. Düşünce şekli

6. Marx'a göre, toplumsal evrimde itici güç ya da belirleyici öge aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Siyasal yapı
- b. Yaşam biçimi
- c. Üretim teknikleri
- d. Devrimciler
- e. İşçi sınıfı

7. Kapitalizm ile sosyalizm arasındaki asıl farkın büyüme modellerinden kaynaklandığını ileri süren düşünür aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Aron
- b. Rostow
- c. Poulantzas
- d. Pareto
- e. Dahrendorf

8. Poulantzas'a göre kendisine yardımcı olan toplum kesimleriyle birlikte bir iktidar bloğu oluşturan sınıf aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Kapitalist sınıf
- b. Egemen sınıf
- c. Üretici sınıf
- d. Tüketici sınıf
- e. İşçi sınıfı

9. Marx'a göre devrim yapmada işçi sınıfına yardım etmesi gereken güç aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Burjuva sınıfı
- b. Köylüler
- c. Sermaye sahipleri
- d. Toprak sahipleri
- e. Sosyalistler

10. Düzendeki parçasal köklü değişimlere ne ad verilir?

- a. Devrim
- b. İnkılap
- c. Reform
- d. Karşı devrim
- e. İhtilal

Yaşamın İçinden

“

İnsan, her zaman kendi iyiliğini ister, fakat bunun ne olduğunu her zaman kestiremez. Halkı hiçbir zaman bozamazlar, fakat çoğu zaman aldatırlar; ve halk, ancak aldatıldığı zaman kötülüğe eğilimli görünür.

Bireylerin istenci ile genel istenç arasında çoğu zaman büyük ayırım vardır; biri özel çıkarları kollarken, öteki ortak çıkarı kollar ve ortak çıkarlar özel istençlerin toplamından başka bir şey değildir. Fakat bu istençlerden, birbirlerini yok eden artıları ve eksileri çıkarın, geriye ayrımlar toplamı olarak genel istenç kalır.

Yeterince bilgilenmiş bir halk, belli bir konuda karar verirken, yurttaşlar arasında hiçbir iletişim bulunmuyorsa eğer, çok sayıda küçük ayrımlılıktan her zaman için genel istenç doğacak ve karar her zaman doğru olacaktır. Ama büyük birleşmenin zararına dolaplar çevrilir ve birtakım bölümsel birleşmeler yapılırsa, bu birleşmelerden her birinin istenci, kendi üyelerine göre genel istenç, devletin istencine göre ise özel istenç olur; bu gibi durumlarda insan sayısı denli değil, gerçekleşmiş birleşme sayısı denli oy kullanan var demektir. Ayrımlılık sayısı azaldığı ölçüde elde edilen sonucun genelliği de azalır. Hele bu birleşmelerden biri, tüm ötekilere baskın çıkacak denli büyükse, sonuç olarak karşımızda artık küçük ayrımlılıkların bir toplamı değil tek bir ayrımlılık var demektir; artık genel istenç diye bir şey de yoktur; ağır basmış olan görüş, özel bir görüşten başka bir şey değildir.

Kaynak: J. J. Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, Öteki Yayınevi, Ankara: 1999.

”

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b Etkenler ve Öncüler bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
2. c İktidarın El Değiştirmesi bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
3. c Toplumsal Sınıflar ve Seçkinler bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
4. b Devrimci Düşünce ve Eylem bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
5. a Devrim ve Karşı Devrim bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
6. c Etkenler ve Öncüler bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
7. a Etkenler ve Öncüler bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
8. b Toplumsal Sınıflar ve Seçkinler bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
9. e Toplumsal Sınıflar ve Seçkinler bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
10. c Devrimci Düşünce ve Eylem bölümünü yeniden gözden geçiriniz.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- BOUTHOU, Gaston. *Sociologie De La Politique*, PUF, Paris, 1965.
- BIRNBAUM, Pierre; Chazel, François, *Sociologie Politique* (Textes reunis), Armand Colin, Paris, 1971.
- CHATELET, François; Psier Kouchner, Evelyne. **Les Conceptions Politiques Du XXe Siecle**, PUF, Paris.
- COT, Jean Pierre. Et Monuier, Jean Pierre. **Pour Une Sociologie Politique**, SEUIL, Paris, 1974.
- DEBRAY, Regis. **Devrimde Devrim**, (Çev: R. Güngör), Toplum Yayınları, İstanbul, 1967.
- DECOUFLE, Andre. **Sociologie Des Revolutions**, PUF, Paris, 1968.
- DUVERGER, Maurice. *Diktatörlük Üstüne*, (Çev: B. Tanör), Dönem yayınevi, İstanbul, 1965.
- KONGAR, Emre. **Toplumsal Değişme**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1979.
- LÜXEMBURG, Rosa. **Sosyal Reform ya da Devrim**, Ma-Ya, İstanbul, 1975.
- MALAPARTE, Gurzio. **Hükümet Devirme Tekniği**, (Çev: N. Önel), Varlık Yayınları, İstanbul, 1966.
- ROCHER, Guy. **Le Changement Social**, Editions HMH, Paris, 1968.
- RUNCIMAN, W. **Toplumsal Bilim ve Siyaset Kuramı**, (çev: Erol Mutlu), Teori yayınları, Ankara 1986.
- SCHWARTZENBERGER, Roger-Gerard. **Sociologie Politique**, Editions Montchrestien, Paris, 1971.

Kamuoyu- Propaganda ve Siyasal Katılma

14

Amerikalıların son derece geniş hürriyetini fark etmemek imkansızdır. Aynı şekilde, bu hürriyetin herkes arasında eşit oluşu da kolayca anlaşılabilir. Fakat bizzat şabit olmadan anlaşılmayacak şey, Birleşik Devletlerde hüküm süren siyasi faaliyetler.

Amerikan toprağına iner inmez bir nevi gürültü ile karşılaşsınız; her yönden müphem bir uğultu yükselir, kulağınıza bin ses birden gelir ve bu seslerden her biri bazı toplumsal ihtiyaçları ifade etmektedir. Etrafınızda her şey hareket etmektedir; şurda bir mahalle halkı kilise inşasının gerekli olup olmadığını incelemek için toplanmıştır, burada bir temsilci seçmek için çalışmaktadır; daha ötede bir Kantonun milletvekilleri bazı mahalli ihtiyaçlar için fikir vermek üzere alenacele şebre gitmekte; başka bir yerde bir köyün çiftçileri bir okulun veya yolun planını tartışmak üzere sabanlarını terk etmektedir. Bazı vatandaşlar, sadece devletin gidişatını onayladıklarını beyan etmek amacıyla toplanırken, diğer bazıları iktidardakilerin vatanın babaları olduğunu ilan etmek üzere bir araya gelirler. Nihayet bir başka grup da devletin aksaklıklarının başlıca sebebi olarak ayıyaşığı gördükleri için bir itidal örneği vermek üzere birleşirler.

(**Kaynak:** Alexis de Tocquville, **Amerika'da Demokrasi**, çev: Taner Timur, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1962)

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- 👁️ *kamuoyu ve propaganda kavramlarını açıklayacak ve*
- 👁️ *bunların siyasal yaşamdaki rolü ve önemi üzerinde duracak,*
- 👁️ *kamuoyunun nasıl oluştuğu, hangi araç ve araçların kullanıldığı, farklı toplumlarda kamuoyu ve propagandanın nasıl bir görünüm oluşturduğunu tartışacak ve*
- 👁️ *ünitenin en sonunda da geri kalmış ülkelerde kamuoyunun özelliklerini gözden geçireceksiniz.*

Anahtar Kavramlar

- *Kamuoyu*
- *Siyasal Kanı*
- *Kamuoyu Önderleri*
- *Propaganda*
- *Siyasal Katılma*
- *Seçmen Sosyolojisi*

İçindekiler

- *GİRİŞ*
- *KAMUOYUNUN OLUŞUMU*
 - *Araçlar ve Araçlar*
 - *Süreçler ve Propaganda*
- *FARKLI TOPLUMLARDA KAMUOYU VE PROPAGANDA*
 - *Çoğulcu Sistemlerde Kamuoyu*
 - *Tekilci Sistemlerde Kamuoyu*
 - *Geri Kalmış Ülkelerde Kamuoyu*
- *SİYASAL KATILMA*
 - *Katılmanın İşlevi Biçimi ve Düzeyi*
 - *Katılmayı Belirleyen Etkenler*
- *SEÇİM SOSYOLOJİSİ*
 - *Oy Vermede Rol Oynayan Etkenler*
 - *Seçme ve Seçilme Eşitliğini Bozan Nedenler*

GİRİŞ

Kamuoyu çoğunluğun kanısını yansıtabileceği gibi, bazı durumlarda yansıtmayabilir de. Azınlığın kararlı bir biçimde benimsediği bir görüş, çoğunluğun gevşek olarak benimsediği bir görüşe ağır basabilir. Bu gibi durumlarda, kamuoyu azınlığın etkisi altında oluşabilir. Ama ne olursa olsun, kamuoyu siyasal yaşamda kendisini siyasal bir güç gibi duyurur. Ulusal düzeyde olsun uluslararası düzeyde olsun, demokratik bir rejimde olsun baskı rejiminde olsun hükümetleri etkiler, siyasal kararların yönlendirilmesinde rol oynar. Kamuoyunun oluşumunda ise, çeşitli propaganda tekniklerinin önemi giderek artmaktadır.

KAMUOYUNUN OLUŞUMU

Kamuoyunun oluşumunda çeşitli araçlar ve araçlar görev üstlenirler. Oluşumun kendisi ise, birçok süreçlerin ve bu süreçlerde kullanılan tekniklerin bir ürünüdür.

Araçlar ve Araçlar

Kamuoyuna temel oluşturan siyasal kanıların biçimlenmesinde, elbette ki önce kişinin bireysel özellikleri rol oynar. Dünyaya gelirken sahip olunan ve çoğu kalıtım yoluyla kazanılmış bulunan fiziksel ve ruhsal özellikler bir hareket noktasıdır. Sonra buna, aileden başlayarak bir dizi küçük grubun etkisi katılır. Çocuklukta kazanılan temel tutumlara giderek başkaları eklenir. Kanı, kişisel tutumun belirli bir soruya verdiği yanıttır. Ama kişi o konuyla yakından ilgili değilse, ya bir kanı belirmez ya da beliren kanı çok gevşek olur. Bu gibi durumlarda kişi etkileşime daha fazla açıktır.

Nasıl ki, temel tutumların yani kişiliklerin belirlenmesinde, aileden başlayarak toplumsal çevrenin belirli bir etkisi varsa, o temel tutumlara bağımlı olmakla beraber, kanıların oluşum ve değişiminde de gene aynı çevrenin etkisi bulunur. Aile, iş ve arkadaş grupları, üyesi olduğu sendika, dernek ya da siyasal parti gibi kuruluşlar, bu süreçte derece derece rol oynarlar. Bireysel eğilimleri giderek grup kanısıyla bütünleşir.

Acaba kamuoyunun oluşumunda kitle iletişim araçlarının etkisi nedir? Kişiler onlardan mı daha çok etkileniyor, yoksa yakın çevrelerindeki bazı kişilerden mi? **Paul Lazarsfeld**'in ABD'de yaptığı araştırmalar, TV dahil en gelişmiş kitle iletişim araçlarının bile, yüz yüze ilişkilerdeki kadar etkili olmadığını ortaya koyuyordu. Başka ülkelerde yapılan benzer araştırmalar da benzer sonuçlar verdi. Yazılı basın; radyo, televizyon, sinema gibi kitle iletişim araçları, kişilerin ancak var olan görüş ve kanılarını güçlendirebiliyor, ama değişmelerinde fazla etkili olamıyordu. Kişiler kendi eğilimlerine uygun gazeteleri alıyor, eğilimlerine uygun yazarları okuyordu. Radyo ve televizyonda da, eğilimlerine uygun haber ve yorumlardan daha çok etkileniyordu.

Buna karşın, devlet ve siyaset adamları, hangi siyasal sistem içinde olurlarsa olsunlar, kamuoyunu etkilemek amacıyla kitle iletişim araçlarına büyük önem vermişlerdir. **Hıfzı Topuz**'un araştırması, **II. Abdülhamit** gibi bir diktatörün, sadece yerli basını değil yabancı basını bile denetlemeye çalıştığını ortaya koyuyor. Abdülhamit yerli basına sıkı bir sansür uygulamakla yetinmemiş, hakkında olumsuz yazılar yazılmasını önlemek için, Paris'te yayınlanan 17 gazeteyle de para dağıtmıştı.

Dar çevrelerde asıl etkili olanlar "*kamuoyu önderleri*"dir. Kitle iletişim araçlarının yaymak istedikleri düşünce ve bilgileri alıp yorumlayan ve başkalarına aktaranlar onlardır. Gelişmiş ülkelerde bile var olan bu durum, özellikle geri kalmış ül-

Aile, iş ve arkadaş grupları, üyesi olduğu sendika, dernek ya da siyasal parti gibi kuruluşlar kanıların oluşum ve değişiminde önemli rol oynarlar.

kelerde çok daha fazla geçerlidir. Öğretmen, muhtar, imam, ağa, şeyh ve benzeri kişilerin aldıkları bilgileri kendi eğilimlerine göre süzgeçten geçirdikten sonra kırsal kesim insanına aktardıklarını biliyoruz. Kişilerin, kitle iletişim araçlarının yaymak istedikleri mesajları almaları ve yorumlamaları zorlaştıkça, bu gibi kanı ya da kamuoyu önderlerinin etkisi artmaktadır.

Kamuoyu önderlerinin ya da genel olarak bilgi aktaran kişilerin özgürce davrandıklarını sanmak yanlıştır. Bilgiyi aktaran, karşısındaki kişinin hoşuna gidecek şeyler söylemek zorunluluğunu çoğunlukla duyar. Böylece karşısındakini etkilediği kadar ondan da etkilenir. Bir konuda oluşmakta olan kamuoyu, karşılıklı etkileşim içinde, giderek kendi kendini güçlendirmiş olur

SIRA SİZDE

Kamuoyunun oluşmasında önderlerin rolü nedir? Tartışınız.**Süreçler ve Propaganda**

Kamuoyu ancak bazı bilgilere dayanarak oluşabilir. Kamuoyunun oluşumunda ilk aşama bu bilgilerin iletilmesi olduğu için, önce bu iletme işlevini yerine getiren araçlar ve araçlar üzerinde durduk. Oluşumdaki ikinci aşama ise, iletilen bilgilerin alınmasını, algılanmasını kapsar. Bu aşamada belirli süreçler ve propaganda teknikleri rol oynar. Verilen bilgileri alıpayıklama süreçlerini bilmek, kamuoyunu yönlendirmek isteyenler için çok önemlidir.

Kamuoyunu, duygularıyla değil, akılla değerlendirme yapabilen, bilinçli insan topluluğunun kanısı saymak kuşkusuz ki yanlış olur. Kitlelerin “*bilinçli bir sağduyusu*” olduğu görüşü bilimsel değil, ideolojiktir. Kamuoyunun öne sürüldüğü gibi sağlıklı oluşabilmesi üç koşula bağlıdır: Bireylerin yeterli ve doğru haber almaları; aldıkları bilgileri duygularından uzak, akıllarıyla değerlendirmeleri ve “*çıkarlarını sağlama umudu ile*”, kamu işlerine yakın bir ilgi göstermeleri. Oysa bu üç koşulun bir araya gelmesi ve özellikle de, kamuoyunu oluşturanların çoğunluğunun bu durumda bulunması son derece zordur.

Bir konuda oluşmakta olan kamuoyu, karşılıklı etkileşim içinde, giderek kendi kendini güçlendirmiş olur.

SIRA SİZDE

Sağlıklı bir kamuoyunun oluşması hangi koşullara bağlıdır? Ülkemizdeki kamuoyu oluşumunu da dikkate alarak tartışınız.

Alfred Sauvy, kamuoyunun oluşumu sırasında alınan bilgilerin bazı durumlarda biçim değiştirerek, sapmalara uğrayarak algılanmasında, belirli kuralların ege-men olduğuna dikkati çekiyor:

- Maddesel çıkarlar söz konusu olduğunda, bilgiler bu çıkarları koruyacak biçimde sapmaya uğrayarak algılanıyor. Örneğin; tüketiciler, fiyat artışlarını hep gerçekte olduğundan daha yüksek değerlendiriyorlar. Vergi mükellefleri, genellikle gelirlerinin tahminlerinden çok daha yüksek olduğunu göreyerek hayrete düşüyorlar. Tarımsal ürünlerle ilgili iyimser haberler kulaktan kulağa daha da iyimserleşerek, sayılar daha da artarak dolaşırken, karamsar haberler kısa ömürlü oluyor. Umut verici bilgiler abartılarak yayılırken, umut kırıcı olanlar çabucak unutuluyor.
- Duyguların ve tutkuların söz konusu olduğu durumlarda, bilgilerdeki sapma bu duygu ve tutkuları güçlendirici yönde gerçekleşiyor. Dindar kişi mucizeler görmeye ya da duymaya, inançsız kişiye oranla çok daha yatkın oluyor. Aynı şekilde, örneğin uçan daireleri inanmayanlar değil, çoğunlukla inanma eğilimindekiler görüyorlar. Savaş sırasında düşmanın yaptığı vahşetle ilgili bilgiler çabucak yayılıp inanılırken, kendinden olanların benzer davranışla-

ıyla ilgili bilgiler kuşkuyla karşılanıp çabucak unutulabiliyor. Bir bilim adamı bile, kendi kuramını güçlendirecek deneyleri ve olayları hemen görürken, tersi durumları algılamakta zorluk çekebiliyor.

- Toplumsal ortak bir davayla ilgili olaylar söz konusu olduğunda, sapma, gruptaki dayanışma ve tutarlılığı güçlendirecek ve desteklenen mücadeleyi haklı gösterecek biçimde ortaya çıkıyor. Savaşta ordunun gücü, durumu, başarılarıyla ilgili olarak hep güven duyucu bir kamuoyunun oluşması olasılığı yüksek oluyor. Çünkü gereksinme bu yöndedir. Nasıl ki, barışta da siyasal partilerin üyeleri aynı olaylara farklı gözlüklerle bakıyorlar. Olayları ve koşulları, bir kuşku bunalımına yer vermeyecek, yapılan özverileri haklı gösterecek biçimde görüyor ve değerlendiriyorlar.
- İçtenlikle, bilinçsiz olarak, istenmeden yapılan sapmalarla, kişinin kendi tutumunu haklı göstermek için bilerek ve isteyerek başvurduğu sapmalar hep aynı yönde oluyor. Söz konusu tutumun maddesel, zihinsel ya da duygusal oluşu sonucu değiştirmiyor.

Sauvy'ya göre maddesel çıkarlar söz konusu olduğunda bilgilerin sapmaya uğrama nedenleri nelerdir? Açıklayınız.

SIRA SİZDE

Çok önemli olaylar dışında, kamuoyunda hızlı değişmelerin olmadığını söyleyebiliriz. Kendi kanısının tersini gösteren olaylar ya da kanıtlarla karşılaşan her birey, görüşünü ve tutumunu değiştirmeye hazır değildir. Kimisi bu yeni verileri değerlendirmeye bir ölçüde olsun açıkken, kimisi savunmaya geçerek tutumunu daha da katılaştırabilir. Kamuoyundaki değişme, en ılımlılardan başlayarak, zamanla, ağır ağır gerçekleşir.

Nasıl ki, kamuoyunun oluşumuna yardım eden bilgilerin algılanması belirli kurallara göre gerçekleşiyorsa o oluşumu etkilemek amacıyla yapılan propagandanın da belirli kuralları vardır. Jean-Marie Domenach bu kuralları şöyle sıralıyor:

- **Basitleştirme ve tek düşman kuralı:** Propaganda her şeyden önce konuyu basitleştirip, herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilir hale sokmaya çalışır. “Yaşasın A”, “Umudumuz B”, “Kabrolsun C”, “Katil D” gibi sloganlar, etkili bir siyasal propagandanın vazgeçilmez öğelerindendir. Dost ve düşman, iyi ve kötü bellidir.
- **Kabaca, genel ifadelerle anlatma kuralı:** Bu kuralda, kitlelere verilmek istenen mesajların basitleştirilmesinin doğal bir sonucudur. **Hitler** ünlü *Kavgam* kitabında şöyle diyor: “Her propaganda, anlatım düzeyini, yöneldiği kitleler içindeki en düşük anlama yeteneğine göre düzenlemek zorundadır.” Partiler iktidara ulaştıklarında çeşitli toplum kesimleri için neler yapacaklarını programlarında ayrıntılı bir biçimde yazabilirler.
- **Tekrar kuralı:** Hitler’e göre, propaganda az sayıda düşünce ile sınırlandırılıp, o az sayıdaki düşünce bıkmaz usanmaz bir biçimde tekrarlanmalıdır. Nazizmin propaganda işleri sorumlusu **Göbbels**’in şu sözü ünlüdür: “Aynı şeyi iki bin yıldır tekrarladığı içindir ki Katolik kilisesi etkisini sürdürüyor.” Aslında ticari reklamlarda da aynı kuralın geçerli olduğu söylenebilir. Sürekli duyulan şey, doğruymuş gibi bilinç altına yerleşebilir.
- **Sevileni kullanma kuralı:** Sıfırdan başlayarak bir topluma herhangi bir düşünceyi ya da herhangi bir ürünü istenildiği anda kabul ettirme olanağı yoktur. Ancak toplumun daha önce benimsemiş olduğu şeylerden hareketle, ona yeni bazı şeyler de verilebilir. Örneğin; bir dini ya da ideolojiyi benim-

Kendi kanısının tersini gösteren olaylar ya da kanıtlarla karşılaşan her birey, görüşünü ve tutumunu değiştirmeye hazır değildir.

Jean-Marie Domenach'a göre sıfırdan başlayarak bir topluma herhangi bir düşünceyi ya da herhangi bir ürünü istenildiği anda kabul ettirme olanağı yoktur.

semiş olanlara, “*Sizin inancınız yanlıştır*” diye propaganda yapmak, davayı daha peşinen kaybetmek anlamına gelir. Oysa, “*Esasta ben de sizinle aynı inancı paylaşıyorum, ama...*” diye başlamak, en azından söyleyeceklerinizin daha dikkatli dinlenmesini sağlayabilir.

- **Oybirliği ve bulaşma kuralı:** İnsan toplumda yalnız başına yaşamadığı için, grubun ya da üyesi olduğu birden çok grubun etkisi altında kalır. O gruplardaki egemen düşünceye ters düşmemeye çalışır. Kararsız olan kişi ise, çoğunlukla bir görüşü olmadığından dolayı değil, ama farklı çevrelerin etkisi altında kaldığından dolayı bu durumdadır. Propagandanın amacı, belirli yöndeki etkileri güçlendirmek ve toplumda önemli bir kesimin de o görüşü benimsediği inancını yaratmaktır. Çoğunluğa uymak, ondan etkilenmek genel ve güçlü bir eğilimdir.

SIRA SİZDE

Propagandanın toplumda önemli bir kesimin de o görüşü benimsediği inancını yaratmaya çalışmasının nedenlerini tartışınız.

Özellikle siyasette, her propagandanın bir karşı propagandası bulunur. Kendi görüşlerini yaymak isteyenler; bir yanda da karşılarındakilerin görüşlerini çürütmeye çalışırlar.

Özellikle siyasette, her propagandanın bir karşı-propagandası bulunur. Kendi görüşlerini yaymak isteyenler; bir yanda da karşılarındakilerin görüşlerini çürütmeye çalışırlar.

Özellikle siyasette, her propagandanın bir karşı propagandası bulunur. Kendi görüşlerini yaymak isteyenler; bir yanda da karşılarındakilerin görüşlerini çürütmeye çalışırlar. Karşı tarafın propagandasını oluşturan ögeler birbirinden ayrılarak teker teker ele alınıp zayıflatılır. Hatta bu ögeler bazı durumlarda birbirlerine karşı kullanılır. Rakip propagandanın zayıf tarafları ön plana çıkarılarak, öncelikle o noktalar çürütülür.

Karşı propagandanın bulunması durumunda, en iyi düzenlenmiş propagandalar bile başarısızlığa uğrayabilir. Otoriter rejimlerdeki resmi propagandanın etkisinin yüksekliği, karşı propaganda olanaklarının büyük ölçüde kısılmış olduğundandır.

Propaganda, kamuoyunun oluşumu sırasında özellikle kararsız kesimler üzerinde etkili olur. Büyük bunalım dönemlerinde ortaya çıkan kararsız ortamlarda, propagandanın etkisi ile kamuoyunun bir uçtan öteki uca kısa aralıklarla kayması olasılığı artar.

SIRA SİZDE

Kararsız kesimler büyük bunalım dönemlerinde propagandadan nasıl etkilenirler?

FARKLI TOPLUMLARDA KAMUOYU VE PROPAGANDA

Gerek kamuoyu, gerekse o kamuoyunun oluşumunda rol oynayan propaganda, siyasal çatışma ve uzlaşma süreçlerinde büyük önem taşır. Ama bu önem, bir yandan toplumun gelişme düzeyine ve kültürel özelliklerine, öte yandan da rejimin niteliklerine göre değişir.

Çoğulcu Sistemlerde Kamuoyu

Çoğulcu sistemler, toplumda koşulları, çıkarları ve dolayısıyla görüşleri birbirinden farklı kesimlerin varlığını kabul ederler. Farklı koşulların ürünü olan çıkar ve görüşlerin yasal yollardan dile getirilmesini, savunulmasını sağlamaya çalışırlar. Toplumda belirli bir uzlaşmanın, ancak bu barışçı çatışmanın konusunda ortaya çıkabileceğine inanırlar. Çoğulcu demokrasi ya da özgürlükçü demokrasi olarak adlandırılan siyasal sistem işte bu temel üzerinde oluşmuştur.

Çoğulcu demokrasinin temeli nedir? Propaganda ve demokrasi ilişkisini tartışınız.

SIRA SİZDE

Bir siyasal sistemin, kamuoyunun oluşumuna katkıda bulunmak açısından tüm toplum kesimlerine eşit olanaklar sağlayabildiği ölçüde, sağlıklı bir toplumsal uzlaşmaya ulaşılabilceğini söyleyebiliriz. Kamuoyunun tek yanlı etkiler altında olduğu durumlarda dengeden uzaklaşılır, siyasal kararlar da tek yanlı olmaya başlar. Bu kararlarla çıkarları ya da dünya görüşleri bağdaşmayan toplum kesimleri patlamaya, rejime karşı çıkmaya itilirler.

Sartori'nin de vurguladığı gibi, bir kanının halk arasında yayılmasını sağlamakla, bir kanının halk tarafından oluşturulmasını sağlamak arasındaki ayrım temeldir. Birinci durum baskı rejimlerinde, ikinci durum ise demokratik rejimlerde söz konusu olabilir. Baskı rejimlerinde, kamuoyunu oluşturan araçların hemen tümü devletin tekelindedir. Demokratik rejimlerde, böyle bir devlet tekeli daha başlangıçta reddedilmiş olmakla birlikte, kamuoyunun serbestçe oluşumunu zorlaştıran, hatta bazı durumlarda önleyen engeller vardır. Kimi toplum kesimlerinin sesi daha fazla çıktığı gibi kimi konuların da serbestçe tartışılmasını engelleyen tabular bulunur. Bazı dinsel ya da ulusal konular bu çerçevede sayılabilir.

Propaganda, yandan toplumun gelişme düzeyine ve kültürel özelliklerine, öte yandan da rejimin niteliklerine göre değişir.

Demokratik rejimlerde kamuoyunun serbestçe oluşumunu zorlaştıran engeller nelerdir?

SIRA SİZDE

Demek ki, çoğulcu toplumlarda oluşan kamuoyu ile tekilci toplumlarda güdülen kamuoyu arasındaki temel fark, bu konuda bir devlet tekelinin bulunup bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Ondan ötesi, bir nitelikten çok derece farklı olmaktadır.

Bazı çoğulcu sistemlerde radyo ve televizyonun devlet tekelinde olduğunu biliyoruz. Bunun amacı, iktidarda bulunanlara, kamuoyunun oluşturulması açısından bir avantaj sağlamak değildir. Böyle bir olanağı, haberleri saptırma ve halka yanlış bilgi verme için değerlendiren bir siyasal iktidar, görevini kötüye kullanıyor demektir. **Radyo ve televizyon kadar yaygın ve etkili iletişim araçlarını devlet tekelinde bulundurmanın çoğulcu bir sistemdeki nedeni, onların herhangi bir toplum kesimince tek yanlı kullanılmasını önlemektir.** Oysa iktidarın onları tek yanlı kullanması da çoğulcu sistemin mantığına ters düşer.

Kamuoyunun tek yanlı etkiler altında olduğu durumlarda dengeden uzaklaşılır, siyasal kararlar da tek yanlı olmaya başlar.

Bazı çoğulcu sistemlerde radyo ve televizyon niçin devlet tekelindedir?

SIRA SİZDE

Tekilci Sistemlerde Kamuoyu

Baskıcı rejimler, çok sesliliğe ve dolayısıyla da, kamuoyunun farklı etkilerin sonucunda oluşmasına izin vermezler. Tüm iktidar tek elde toplanmıştır ve devlet eliyle sistemli bir biçimde yürütülen propagandanın amacı da, iktidarın görüşünün tüm toplum tarafından benimsenmesini sağlamaktır. Rejimin temel felsefesi-ne, resmiideolojisine ters olan görüşlerin söylenmesi ve savunulması yasaktır. Çoğulcu sistemlerin karşıtı olarak, bu sistemlerin tümünü de *“tekilci”* olarak niteleyebiliriz. Artık serbestçe oluşan bir kamuoyu değil, güdümlü bir kamuoyu söz konusudur.

En büyük baskılar ve ileri teknikler, mutlak “güdümlü” bir kamuoyu yaratamamaktadır. Ama çağdaş rejimler içinde bu konudaki en büyük başarıyı **Lenin** ve **Hitler** sağlamıştır.

Çoğulcu toplumlarda oluşan kamuoyu ile tekilci toplumlarda güdülen kamuoyu arasındaki temel fark, bu konuda bir devlet tekelinin bulunup bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

Leninci propaganda, sadece yetiştirilmiş propagandacıları değil, aynı zamanda yetiştirilmiş kışkırtıcıları da kullanıyordu. Propagandacının görevi, bir kişiye ya da küçük bir gruba birçok düşünceyi, bir ideolojinin temellerini iletmektir. Kışkırtıcı ise, tek bir düşünceyi ya da küçük bir düşünce grubunu büyük bir kitleye götürmekle yükümlüdür. Kapitalist sistemin çelişkilerinin yarattığı somut bir haksızlıktan hareket eden kışkırtıcı, hoşnutsuzluk yaratmaya, bu açık haksızlığa karşı kitleyi harekete geçirmeye çalışacaktı. O haksız durumun ideolojik açıklamasını yapma görevi ise propagandacıya aitti. Propaganda ve kışkırtmanın arkasından da örgütlenme gelmeliydi.

Leninci propaganda, kamuoyunu komünist partisinin üst düzey yöneticilerinin görüşleri doğrultusunda oluşturmaya çalışır. Doğrunun ne olduğuna orada karar verilir ve kamuoyu da o çerçevede oluşturulur. Ama bu çerçeve daraldıkça hoşnutsuzlukların artması, sonunda da parti içinde büyük temizliklerin yapılması kaçınılmaz olur. Parti yönetiminin ya da o yönetime egemen olan tek bir kişinin izlediği siyaset gereği, bazı durumlarda tarihsel gerçekler bile saptırılmıştır.

Çağdaş siyasal propaganda tekniklerinin gelişmesine en büyük katkısı **Hitler** ve **Göbbels**'in yaptığını söyleyebiliriz. İkisi de tekilci bir toplum yaratmak amacıyla kullanılsa da, Leninci ve Hitlerci propagandalar arasında büyük farklar vardır. Kullandıkları araçları bile farklı amaçlar için kullanmaktadırlar. **Lenin** "Toprak ve Barış" sloganını kullanırken, gerçekten de toprağın paylaşılmasını ve savaşın sona erdirilmesini öneriyordu. Oysa **Göbbels**, Alman halkının "Hristiyan uygarlığını savunmak için" savaştığını söylerken, bunun gerçeklerle hiçbir ilgisi yoktu. Leninci sloganlar akılcı ve somut bir temele dayanırken, Hitlerci sloganların tek amacı duygulara ve heyecanlara hitap etmekte, halkta kin ve kudret arzusu yaratmaktı.

SIRA SİZDE

Hitler ve Göbbels, çağdaş siyasal propaganda tekniklerine hangi katkıyı yapmışlardır?

Güdümlü kamuoyu yaratma konusunda en büyük başarıyı **Lenin** ve **Hitler** sağlamıştır.

Mussolini, çağdaş insanın hayret verecek kadar inanmaya hazır bir yaratık olduğunu söylüyordu. **Hitler** ise bu konuda daha da ilginç görüşlere sahipti: "Halk büyük çoğunluğuyla kadınsı bir ruh haline sahiptir. Düşünceleri ve davranışları, akıl yürütmenin ürünü olmaktan çok duygularının yarattığı izlenimlerin ürünüdür. (...) İktidara geldiğimiz zaman, her Alman kadının bir kocası olacaktır".

Hitlerci propagandanın temel ilkelerinden birisi, halka düşünme fırsatı bırakmamaktır. Halk düşünmemeli, kendisi yerine düşünenleri duygularıyla benimseliydi. Birgün Yahudi sorunu, birgün komünist barbarlığı, başka birgün dış sorunlar gündeme geliyordu. Bu konulardan birisiyle ilgili propaganda aniden durabilir ve beklenmedik bir anda yeniden başlayabilirdi.

Hitlerci propaganda halkın Hitler'i sevmesini değil, ondan büyülenmesini, onun elinde bir araç, bir robot olmasını sağlıyordu.

SIRA SİZDE

Hitler propagandayı hangi amaçlarla kullanmıştır?

Geri Kalmış Ülkelerde Kamuoyu

Bağımsızlığını yeni kazanmış olan birçok Asya ve Afrika ülkesinde henüz bir ulusal bütüne ait olma bilinci doğmamıştır. Geleneksel toplumdaki kabile türü içe dönük yaşam biçimini sürdürmektedir. Bireyin ilgisi ve bilgisi kabilesinin sınırlarını çok nadiren aşabilmektedir. Kentlerde oturan azınlık bile, çoğunlukla etnik ve dinsel gruplara bölünmüş olarak birbirlerinden kopuktur. Çoğunlukla bir dil ve inanç birliğinin bile bulunmayışı, kültür birliğini ve ulusal düzeyde kamuoyu oluşturulmasını olanaksızlaştırmaktadır.

Geleneksel yapının bozulmadığı, işbölümünün ve farklılaşmanın yeterince gelişmediği bu gibi toplumlarda, çağdaş anlamda çıkar ve baskı gruplarıyla siyasal partiler de olamaz. Oysa kamuoyunun oluşumu açısından bu tür gruplaşma ve örgütlenmelerin rolü büyüktür. Geri kalmış ülkelerin çoğunda tek partili sistemlerin ve askeri diktatörlüklerin ağır bastığını görüyoruz. Geri kalmış ülkelerin yapısal özelliklerinin sonucu olan bu durum da, etkin bir kamuoyunun oluşumunu engelleyici bir rol oynamaktadır.

Leninci propaganda, kamuoyunu komünist partisinin üst düzey yöneticilerinin görüşleri doğrultusunda oluşturmaya çalışır.

Geri kalmış ülkelerde etkin ve yaygın bir kamuoyu niçin yoktur?

SIRA SİZDE

Ülke geliştikçe kentleşme oranı artmakta, eğitim düzeyi yükselmekte, etnik bölünmelerin yerini toplumsal işbölümünün yarattığı bölünme ve örgütlenmeler almakta, kitle iletişim araçları gelişmekte, kamuoyunun etkinliği artmakta ve rejim demokratikleşmektedir. Geleneksel yapı tekilci ve baskıcı rejimleri kolaylaştırırken, yapının çoğulcu yönde değişmesi ile birlikte daha uyanık ve hareketli bir kamuoyu doğabilmektedir.

SİYASAL KATILMA

Yurttaşların siyasal yaşama nasıl ve ne ölçüde katıldıkları ile neden katıldıkları sorularını ayrı ayrı incelemekte yarar var. Eski Yunan'ın doğrudan demokrasisinden günümüzün sanayi demokrasisine gelinceye değin, siyasal katılmanın sadece biçimi ve düzeyi değil, aynı zamanda itici nedenlerinde de önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır.

Siyasal katılma nedir?

SIRA SİZDE

Katılmanın İşlevi Biçimi ve Düzeyi

Halkın siyasete katılması, "halk egemenliği" kavramının yaygınlaşması ve meşruluğun ölçütü olmasıyla gelişti. Günümüzde bir rejimin demokratikliği, halka tanındığı siyasal katılma olanakları ile ölçülür hale geldi.

Siyasal katılmanın amacı ve işlevinin ne olduğu sorusunun tek yanıtı yoktur. Siyasal katılmanın rejimden rejime önem sıralaması değişen birçok işlevi bulunduğu gibi, siyasal katılmanın kendisi de, araç olmanın yanı sıra aynı zamanda bir amaçtır. Hiçbir sonuç vermese bile, katılma yollarının açık bulunması, toplumsal gerilimi azaltıcı, yurttaşlık duygularını güçlendirici bir etki yapar.

Çağdaş demokrasiler, katılma olanaklarını sanayi kuruluşlarına ve özerk kurumlara kadar uzatmaktadırlar. İşçilerin işletmelerin, öğretim üyelerinin ve hatta öğrencilerin üniversitelerin yönetimine katılmaları uygulamaları çoğalmaktadır. Ekonomik demokrasi olarak da adlandırılan birinci uygulamanın amacı, verimliliği arttırmak ve yabancılaşmayı gidermektir.

Siyasal katılma, çeşitli toplum kesimlerine temsil olanağı sağlayarak, toplumda belirli bir dengenin ve uzlaşmanın oluşumunu kolaylaştırır. Katılım olanakları geniş bir biçimde arttıkça, toplumdaki güçler dengesinin siyasete barışçı yollardan yansması ve siyasal istikrarın artması doğaldır. Eğer toplumdaki bazı kesimler yeterli katılma olanaklarına sahip değillerse bir "katılma bunalımı" doğar. O toplum kesimleri, kendilerine güçleri oranında etkin olma fırsatı tanımayan sisteme karşı çıkarlar. Batı Avrupa'da 1848 işçi ayaklanmaları bu tür bir katılma bunalımının ürünüydü. Oy hakkının genişletilmesi, sendikal hak ve özgürlüklerin sağlanmasıyla bunalım atlatıldı. Rejime karşı olan toplum kesimleri, rejimin temel güvencelerinden birisi durumunu geldiler.

Bağımsızlığını yeni kazanmış olan birçok Asya ve Afrika ülkesinde çoğunlukla bir dil ve inanç birliğinin bile bulunmayışı, kültür birliğini ve ulusal düzeyde kamuoyu oluşturulmasını olanaksızlaştırmaktadır.

SIRA SİZDE

Siyasal katılmanın yararı nedir? Türkiye’de siyasal katılıma ilişkin ne gibi olumluluk ve olumsuzluklar görmektesiniz, yakın çevrenize ilişkin gözlemlerinizi birlikte tartışınız.

Günümüzde bir rejimin demokratikliği, halka tanıdığı siyasal katılıma olanakları ile ölçülür hale geldi.

Siyasal katılma, sistemin barışçı yollardan zaman içinde değişmesine olanak tanırken, aynı zamanda karşı güçleri sistemle bütünleştirmiş ve bir anlamda sistemi de güçlendirmiş olur. Siyasal sistemin ve toplumsal düzenin, değişen koşullara göre kendilerini yenilemelerine olanak verir.

Kuşkusuz ki, tüm yurttaşlar siyasal yaşama aynı ölçüde katılmazlar. Amerikalı siyasal bilimci **R.A. Dahl**, katılmanın dört boyutta incelenebileceğini savunuyor: İlgi, *önemseme*, bilgi ve eylem. Siyasal olayları izleme derecesi “ilgi”yi, onlara verilen önem derecesi “önemseme”yi, onlarla ilgili olarak sahip olunan veriler de “bilgi”yi gösterir. Siyasal kararları etkilemek için gösterilen çabalar “eylem”dir. **Deniz Baykal**’ın önerdiği üçlü sınıflandırma ise daha sade ve açıktır. *Siyasal olayları izleme, onlar hakkında tutum takınma ve onların içine karışma*. Böylece siyasal olayları izlemeden başlayıp, onları etkilemeye yönelik eylemlere kadar uzanan bir siyasal katılma yelpazesi oluşmaktadır. Yurttaşların ne kadarının hangi boyutta katıldığını saptamak, gerek siyaset bilimi açısından, gerekse ülkeyi yönetenler ve yönetmek iddiasında olanlar için önemlidir.

Katılma düzeylerini değerlendirirken, onların da kendi içlerinde derecelendirildiklerini unutmamalıyız. Örneğin siyasal ilgi, olayları radyo ve televizyon izlemekle olabileceği gibi, yazılı basını izlemeye, bu konudaki ayrıntılı haber ve yorumları okuyarak bir sonuç çıkarmaya, belirli çevrelerde onları tartışmaya kadar da uzayabilir. Siyasal eylem, sadece oy vermekle sınırlı kalabileceği gibi, partilerin toplantılarına katılmaya, onlara üye olmaya, orada etkin görevler almaya, partinin adayı olmaya kadar da gidebilir.

Siyasal katılmanın yasal olmayan biçimleri de vardır. Yasa dışı örgütlere ilgi duymak, onların üyesi veya yöneticisi olmak, gizli toplantılara katılmak, yasaklanmış afiş basıp bildiri dağıtmaktan başlayıp silahlı mücadeleye kadar uzanan eylemlere girişmek, hep bu çerçevede değerlendirilebilir. Yasa dışı siyasal katılma biçimleri, rejimin katılığından ve baskılardan kaynaklanabileceği gibi, belirli düşünce ve çıkar gruplarının toplumdan destek görmemelerinden, yasal yollardan etkili olmalarından da kaynaklanabilir. Barışçı yollardan sağlanamayan etkinin yasa dışı yollardan sağlanmaya çalışılması, aynı zamanda bir umutsuzluğun ifadesi olabilir.

SIRA SİZDE

Yasa dışı siyasal katılma biçimlerini tanımlayarak nedenlerini açıklayınız.

Çağdaş demokrasiler, katılma olanaklarını sanayi kuruluşlarına ve özerk kurumlara kadar uzatmaktadır.

Katılmayı Belirleyen Etkenler

Siyasal katılma da, birçok çapraz etkenin ürünü olarak ortaya çıkan bir tutumdur. Bireysel olanlardan başlayarak bu etkenleri şöylece sıralayabiliriz:

Yaş ve cinsiyet, aile, eğitim, meslek, gelir, yerleşme biçimi.

Çeşitli araştırmalar, siyasal katılma eğiliminin orta yaş gruplarında diğerlerine oranla daha yüksek olduğunu gösteriyor. Gençler bunalımlı dönemlerde, iç ve dış önemli sorunların gündemde olduğu ortamlarda yüksek oranda siyasal katılma eğilimi içine girdikleri halde, bunu izleyen dönemlerde ilgilerinde azalma olabilmektedir. Bu durum, özellikle yüksek öğrenim yapan gençlerde belirgindir. Gençlere umut verebilen yönetimler, onlardaki enerjiyi çok yapıcı bir katılımla değerlendirebilmektedir.

Kadınların siyasete duydukları ilginin erkeklerden daha az olduğunu da daha önce görmüştük. Özellikle çocuk doğurma işlevinin kadında oluşu, onu ev işlerine yönlendirmektedir. Böylece de, siyasal olayların onun ilgi alanı dışına taşması doğallaşmaktadır.

Ailenin, çocuğun eğitiminde ve dolayısıyla da temel tutumlarının oluşumundaki önemli rolünü biliyoruz. Özellikle siyasal ilgi düzeyinin yüksek olduğu ailelerde, çocuğun da ailesinin eğilimlerinden etkilenmesi doğaldır. Anne ve babanın eğitim düzeylerinin yüksek olduğu ailelerde bu etkinin daha belirgin olması beklenabilir. Ama tersi durumlarda ve özellikle de çocuğun yüksek öğrenim yapması halinde, çocuk üzerindeki aile etkisi azalacaktır.

Gözlemler, gelir düzeyi ile siyasal katılma eğiliminin doğru orantılı olduğunu ortaya koyuyor. Gelir düzeyi yükseldikçe siyasal olaylara ilgi artarken, en düşük gelir gruplarına gidildikçe bu ilgi tamamen yok olabiliyor. Yoksul sınıfların temsiline yönelik siyasal partilerin bulunmadığı durumlarda, bütün partilerin yöneticileri, yasama ve yürütme organının üyeleri, üst ve orta gelir düzeyindekilerle sınırlı kalabiliyor.

Siyasal katılma, sistemin barışçı yollardan zaman içinde değişmesine olanak tanırken, aynı zamanda karşı güçleri sistemle bütünleştirmiş ve bir anlamda sistemi de güçlendirmiş olur.

Kadınların siyasette yeterince yer almamasının nedenleri neler olabilir? Tartışınız.

SIRA SİZDE

Siyasal katılma eğiliminin doğru orantılı artıp ya da eksildiği bir başka değişken de eğitim düzeyidir. Eğitimin, kişilerin siyasal olaylarla ilgili bilgi edinmelerini, o bilgileri yorumlamalarını, kendi toplumsal durumları ve sorunlarıyla bağlantısını kurmalarını kolaylaştırdığı ölçüde siyasal katılma eğilimlerini arttırması doğaldır. Ama eğitim düzeyinin büyük ölçüde gelir düzeyine bağımlı olduğu da unutulmamalıdır. Alt gelir grupları aynı zamanda düşük bir eğitim düzeyinde bulunduklarından, onların siyasete ilgisizliklerinin bu iki etkenin ortak ürünü olduğu söylenebilir.

Meslek, bir anlamda parayı kazanma biçimidir. Ne var ki, aynı gelir düzeyinde olanlar arasında bile, siyasal katılma eğilimi mesleklere göre farklılıklar gösterebilmektedir. En etkin siyasal katılmanın genellikle serbest meslek gruplarında görüldüğünü söyleyebiliriz. Bu arada iş çevresi de siyasal katılma açısından önem taşıyabilmektedir. Eğitim düzeyinin düşük olduğu, aile etkisinin azaldığı durumlarda, iş çevresinin etkisi artmaktadır.

Siyasal katılma açısından özel bir durum, etnik ya da dinsel “azınlık grupları”yla ilgilidir. Dayanışma, kendini ve benzerlerini çoğunluğa karşı savunma duygusu, bu gibi grupların siyasal yaşama daha çok katılmalarında rol oynamaktadır. Üstelik siyasal yaşama yalnız daha çok katılmakla kalmamakta, aynı zamanda aynı yönde katılma eğilimi taşımaktadırlar. Bu nedenle de, siyasal yaşamda toplumdaki oranlarının üstünde bir ağırlık kazanabilmektedirler. Fransa’daki Ermeni, ABD’deki Yahudi azınlığını örnek olarak verebiliriz. Azınlık grubunun ekonomik gücü ve eğitim düzeyi yükseldikçe, söz konusu etki de doğal olarak artar.

Konuyu kapamadan önce, bireyi siyasal katılmaya iten ya da ondan alıkoyan ruhsal ve kişisel nedenlere değinmekte yarar var. Siyasal katılma, bireye toplumda daha etkili olabilmek için sağlar. Bu etki, örneğin, iktidar partisinin bir üyesi olmanın sağladığı olanaktan, ülkenin bir üst düzey yöneticisi olmanın sağladığı olanaklara kadar uzanır. Siyasal katılma, bireye bazı ekonomik olanaklar da sağlayabilir. Bu, belirli görevlere gelmek biçiminde olabileceği gibi, temsilcisi olduğu kesimlerin çıkarlarını kollamak biçiminde de olabilir. Hatta iktidar olanaklarını kişisel çıkar amacıyla kullanmak biçiminde de ortaya çıkabilir. Siyasal katılma, aynı

zamanda inandığı, doğru bildiği bir davaya ya da toplumuna hizmet fırsatıdır. Tüm bu etkenler, katılmayı özendirir.

SIRA SİZDE

Özellikle siyasal ilgi düzeyinin yüksek olduğu ailelerde, çocuğun da ailesinin eğilimlerinden etkilenmesi doğaldır.

Alt gelir grupları aynı zamanda düşük bir eğitim düzeyinde bulunduklarından, onların siyasete ilgisizliklerinin bu iki etkenin ortak ürünü olduğu söylenebilir.

Bireyleri siyasal katılmaya iten veya uzaklaştıran kişisel nedenler nelerdir?

SEÇİM SOSYOLOJİSİ

Seçim, ülkeyi yönetecekleri, kitleleri temsil edecekleri belirlemede başvurulacak bir yoldur. Nasıl ki, yöneticilerin katılımı ya da zor kullanarak belirlenmesi de başka bir yoldur. Halkın alanlarda toplanıp, ülkeyi ilgilendiren kararları doğrudan aldığı eski kent demokrasilerinde bile, yöneticilerin kurayla ve sırayla belirlenmesinin yanı sıra, bazı durumlarda seçime başvuruluyordu. Nüfus artışı, sorunların karmaşıklıklaşıp uzmanlık gerektirmesi ve yurttaşların siyasal konulara ayıracak zamanlarının azalması sonucu doğrudan demokrasi olanaksızlaştı. Halkı temsil edecek, halk adına ülkeyi yönetecek araçların seçimi zorunlu hale geldi. Böylece ülkeyi, çoğunluk adına bir azınlığın yönettiği doğrudur. Ama yönetime gelme yolunun tüm toplum kesimlerine açık olması koşuluyla, bu durumun demokrasiyle bağdaşmadığı öne sürülemez.

SIRA SİZDE

Bugün doğrudan demokrasi neden olanaksızlaşmıştır? Tartışınız.

Oy Vermede Rol Oynayan Etkenler

Genel olarak siyasal katılımı etkileyen koşullar, katılımın bir biçimi demek olan seçimleri de etkilerler. Genel de, seçimlere katılmanın ve verilen oyun yönünün belirlenmesinde rol oynayan etkenleri ayrıca incelemekte yarar var. Seçimlerin özellikle çoğulcu rejimler açısından taşıdığı önem, seçim sosyolojisinin, siyaset biliminin hızla gelişen ve üzerinde çok araştırma yapılan bir dal olması sonucunu doğurmuştur.

Lipset ve Lazarsfeld, sandık başına gidip gitmemekle ilgili olarak dört genel eğilimden söz ediyorlar: (1) Hükümetin izlediği siyaset, bir toplumsal grubun çıkarlarını ne kadar yakından etkiliyorsa, o toplum kesimindeki oy verme eğilimi o kadar çok artar. Kamu görevlileri bu konuda örnek gösterilebilir. Çünkü iktidara gelenler, bir bakıma kamu görevlilerinin işvereni olmaktadır. (2) Hükümet kararlarının kendisiyle ilgili sonuçları konusunda bir toplum kesimi ne kadar çok bilgi sahibiye, o toplum kesimindeki oy verme eğilimi o kadar artar. Hükümet kararlarının yaratacağı sonuçların açık olup olmaması; toplum kesimlerinin onları kavrayabilmeleri için gerekli eğitim ve deneyim düzeyleri; o toplum kesimindeki bireylerin birlikte değerlendirme yapma olanağına sahip bulunup bulunmamaları (sanayi işçisi ile ev hizmetçisinin farkı) gibi koşullar bu konuda belirleyici olurlar. (3) Bir toplum kesimi üzerinde, siyasal katılım yönündeki baskılar ne kadar fazlaysa, o toplum kesimindeki oy verme eğilimi o kadar artar. Ama bu baskıların birey üzerindeki etkisi, bireyin üyesi olduğu toplum kesimiyle olan ilişkilerinin yoğunluğuna bağlıdır. Yani gecekondulunun, yeni göçmenin, sandık başına gitmek için fazla bir istek duymayabileceği gibi, henüz toplumsal ilişkileri yoğunlaşmamış bir genç ya da toplumsal ilişkileri giderek çok azalmış bir yaşlı da genellikle aynı durumdadır. (4) Daha önce de belirttiğimiz gibi, grup üzerindeki baskılar aynı yönde olduğunda, katılma eğilimi artarken, zıt yönlerde olduğu zaman katılma eğilimi azalır.

Etnik ya da dinsel azınlık grupları siyasal yaşama yalnız daha çok katılmakla kalmamakta, aynı zamanda aynı yönde katılma eğilimi taşımaktadırlar.

SIRA SİZDE

Lipset ve Lazarsfeld'in sandık başına gidip gitmemekle ilgili olarak söz ettikleri dört eğilim nedir? Ülkemizde oy verme davranışının bu boyutunu tartışınız.

Oy verirken seçmeni çıkarı dışında etkileyen dört nedenden söz edebiliriz: *Güvenlik isteği, saygınlık isteği, duygusal bağlılık, dinsel ve siyasal inançlar*.

Güvenlik isteği, kişileri istikrar arayışına ve dolayısıyla tutuculuğa iter. Düşük, ama düzenli geliri olan bazı toplum kesimlerinin sağcı partileri desteklemesi bundandır. Toplumda yeterince saygı görmeyen, ayırım uygulanan, bazı durumlarda ikinci sınıf yurttaş olduğu izlenimine kapılan etnik ya da dinsel kökenli azınlık grupları genellikle ilerici, değişimden yana tutum takınırlar. Gelir düzeylerinin görece yüksekliği bile bu eğilimi çoğunlukla değiştirmez.

Duygusal bağlılık bir partiye veya öndere yönelik olabilir. Zamanla ya kendisinin ekonomik koşulları ya da partinin doğrultusu değiştiği halde bu duygusal bağlılık etkisini sürdürebilir. Önderin veya o partinin başarısı, o kişiye, tuttuğu takımın kazanmasına benzeyen ruhsal bir doyum sağlar. Dinsel ve siyasal inançlara bağlılığın da benzer bir durum yarattığını söyleyebiliriz. Bazı kişiler maddesel çıkarlarından çok inançlarına, ülkülerine önem verebilirler. Bu durum maddesel çıkar konusundaki bir umutsuzluktan, umudu öte dünyaya ya da yeni bir düzene bağlamaktan doğabileceği gibi maddesel koşullar açısından bir sıkıntı olmamasından da kaynaklanabilir. Kişi doyumunu, kendisiyle aynı inancı paylaşanlarla bir arada olmaktan, onlarla dayanışmaktan ve inançlarının başarısından sağlar.

Nüfus artışı, sorunların karmaşılaşp uzmanlık gerektirmesi ve yurttaşların siyasal konulara ayıracak zamanlarının azalması sonucu doğrudan demokrasi olanaksızlaştı.

Duygusal bağlılığın gelir düzeyi ile ilişkisini açıklayınız.

SIRA SİZDE

Bu genel açıklamalardan sonra “oy”un yönünün belirlenmesinde, rol oynayan daha somut değişkenlere ve seçim sosyolojisi çalışmalarının bunlarla ilgili verilerine geçebiliriz:

- Tarıma dayalı yarı kapalı geleneksel toplumdaki endüstriye dayalı açık, çağdaş topluma geçildikçe, oy vermedeki yöresel ve bölgesel etkiler azalmakta, toplumsal sınıfların etkisi artmaktadır. Bu yeni toplumsal ilişkiler içinde kişinin yükselme olanakları ne kadar çoksa, tutucu eğilimler o ölçüde güçlenmektedir. Kişinin içinde bulunduğu koşulları iyileştirme umutlarının azlığı ölçüsünde ise, düzen değişikliği istekleri gündeme gelmektedir. Aynı şekilde, toplumdaki eşitsizlikler arttıkça sınıf bilinci güçlenmekte, genel olarak siyasal katılma ve özel olarak da yapılan siyasal tercihin sola kayması olasıdır.
- Gelir dağılımındaki payı azalan esnaf, zanaatkar kesiminde faşist ve gerici eğilimler gelişmeye başlamaktadır. Türkiye’de yapılan araştırmalar, dine dayalı akımların da başlıca desteğinin bu toplum kesiminden kaynaklandığını göstermektedir.
- Sanayileşmenin ve kentleşmenin arttığı yörelerde sol oylar artarken, geleneksel toplum yapısının değişmediği ya da çok az değiştiği yörelerde durum tersine olmaktadır. Geleneksel yapı içinde egemen olan toprak ağaları, şeyhler ve benzeri güçler, kendilerine bağımlı kitlelerin oylarını istedikleri yönde harekete geçirebilmektedirler.
- Güncel önemli olaylar, özellikle kararsız seçmenlerin oyları üzerinde etkili olabilmektedir. Örneğin; şiddet olaylarının artışının yarattığı korku, genellikle tutucu eğilimleri güçlendirmekte, arayış içinde olanları istikrara, güçlü görünüme itmektir.

Genel olarak siyasal katılımı etkileyen koşullar, katılımın bir biçimi demek olan seçimleri de etkilerler.

Bir partiye veya öndere yönelik duygusal bağımlılık zamanla ya kendisinin ekonomik koşulları ya da partinin doğrultusu değiştiği halde etkisini sürdürebilir.

Seçme ve Seçilme Eşitliğini Bozan Nedenler

Bir siyasal rejim, ülkedeki toplumsal güçler dengesinin siyasal iktidara doğru yansımaları ölçüsünde sağlıklıdır. Bazı toplum kesimleri siyasal iktidara güçlerinden fazla, bazıları ise, güçlerinden az etki yapabiliyorsa, siyasal bunalım kaçınılmazdır. Seçim, toplumsal güçler dengesinin siyasal iktidara yansımalarının barışçı bir yoludur. Güç ve çıkar dengesinin yansımadaki çarpıklıklar arttıkça bunalımlar da büyür. Seçmen iradesinin doğru yansımaları, seçme eşitliğini bozan engelleri bu açıdan değerlendirmek gerekir.

Seçme eşitliğini bozan engellerin başında, herkesin oy hakkına sahip olamaması ya da herkesin eşit oy hakkına sahip olamaması gelir. Özellikle geçen yüzyılın ilk yarısında en çok başvurulmuş kısıtlama servet ve cinsiyetle ilgiliydi. Ancak varlıklı olan ve devlete belirli düzeyde vergi veren yurttaşlara oy hakkı tanınıyordu.

Çoğu kanlı mücadelelerle Batı Avrupa’da oy üzerindeki servet kısıtlamasının sınırları daralırken, okumuşlara da seçme ve seçilme hakları tanınmaya başlandı. Servet kısıtlaması giderek tümünden kalkarken, eğitimle ilgili kısıtlamalar biçim değiştirerek de olsa, uzun süre varlığını korudu. Eğitim de ekonomik olanaklara bağlı olduğuna göre, aslında bu, servetle ilgili kısıtlamanın başka bir görünüm altında ve yumuşatarak sürmesi demektir.

Nazi Almanya’sında Yahudiler oy hakkından yoksundular. Yakın bir döneme gelinceye kadar, ABD’de zencilerin seçme ve seçilme hakları önceleri yoktu, sonraları da kısıtlıydı.

SIRA SİZDE

Oy verirken seçmeni çıkarı dışında etkileyen dört nedenden güvenlik isteği, saygınlık isteği, duygusal bağlılık, dinsel ve siyasal inançlardır.

Seçme eşitliğini bozan engeller neler olmuştur?

Oy hakkına cinsiyetle ilgili olarak getirilen kısıtlama, hiçbir toplumsal gücü hedef almadığı için, varlığını çağdaş demokrasilerde de en uzun sürdürebilen kısıtlama oldu. Atatürk’ün Türk kadınına seçme ve seçilme hakkını tanımasından uzun yıllar sonra bile, Batı’nın birçok demokrasisinde kadınların oy hakkı yoktu. İsviçre’nin bazı küçük kantonlarında, bu uygulama neredeyse günümüze kadar sürebildi.

Belirli suçlardan mahkûm olmuş kişilerin yurttaşlık haklarının kısıtlanması ve bu arada seçilme hakkından yoksun bırakılması da çağdaş uygulamalar arasındadır. Adı suçlarla ilgili konulan kısıtlamalar doğal karşılanırken, siyasal suçlarla ilgili kısıtlamalar genellikle tartışma yaratmaktadır. Özellikle ideolojik suçlar ya da düşünce suçları söz konusu olduğunda, konulan kısıtlamaların demokrasiye uygunluğunu savunmak zordur.

“Gizli oy, açık sayım” ilkesi artık tüm çağdaş demokrasilerde geçerlidir. “Açık oy, gizli sayım” ilkesini uygulayan bir rejimin demokratik sayılması söz konusu değildir. bu nedenledir ki, Türkiye’de 1950 yılına gelinceye kadar yapılan seçimler demokratik sayılmamıştır. Eğer bir seçimde ya da halkoylamasında yalnız tek görüşün propagandasının yapılması serbest ise, oyların gizli verilip, sayımın açık yapılması, birşeyi değiştirmez. Öyle bir ortamda seçmen iradesinin özgürce oluştuğu öne sürülemez.

Bazı toplum kesimleri siyasal iktidara güçlerinden fazla, bazıları ise, güçlerinden az etki yapabiliyorsa, siyasal bunalım kaçınılmazdır.

SIRA SİZDE

Seçimlerde gizli oy-açık sayım ilkesinin benimsenmesi niçin çok önemlidir?

Seçme eşitliğini bozan hukuksal engellerin sonuncusu olarak “tek turlu çoğunluk sistemi”nden söz edebiliriz. O seçim çevresinde en çok oy alan partinin tüm milletvekillerine sahip olması temeline dayalı bu sistem, 1960 yılına kadar ülkemizde de uygulanıyordu. Örneğin, Demokrat Parti, 1954 seçimlerinde oyların % 56,6’sını aldığı halde, yasama meclisindeki sandalyelerin % 93,2’sini ele geçirmişti. Oysa

oyların % 34,8'ini toplayan Cumhuriyet Halk Partisi'nin aynı meclisteki sandalye oranı % 5,8 idi. Seçme eşitliğini sağlamaya en yatkın sistem "orantılı temsil"dir. Bu sistemde, ilke olarak her parti aldığı oy oranında milletvekili çıkarır.

"Gizli oy, açık sayım" ilkesi artık tüm çağdaş demokrasilerde geçerlidir.

Buraya kadar hukuksal engellerden söz ettik. Seçmen iradesinin özgürce yansımaları, bazı durumlarda yasalar değil toplumsal ilişki ve baskılar da önleyebilir. Geleneksel yapının sürdüğü, derebeylik düzeni kalıntılarının varlığını koruduğu, eğitim düzeyinin düşük olduğu durumlarda, birey kendi özgür iradesinden çok, egemen güçlerin isteği doğrultusunda oy kullanmak durumunda kalabilir. Parti kurmak, tüm ülkeye yayılan bir örgüt için binalar kiralamak, o binaların masraflarını karşılamak, seçim kampanyaları için ilanlar ve broşürler bastırmak, büyük açık hava toplantılarını ve gösteri yürüyüşlerini düzenlemek önemli parasal kaynakları gerektirir. Ekonomik bakımdan güçlü toplum kesimlerine dayalı partilerin olanakları arasındaki eşitsizlik, ister istemez seçimlere de yansır. Hukuksal ve toplumsal görünümü eşitsizliklerin de, büyük ölçüde bu ekonomik kökenli eşitsizliklerden kaynaklandığını söylemek yanlış olmaz.

Demokrasiler, seçme eşitliğini sağlayacak önlemleri alabildikleri ölçüde gerçeklik kazanır ve sağlıklı işler.

Hukuksal iradenin dışında ne gibi etmenler seçme iradesinin özgürce yansımaları engeller?

SIRA SİZDE

Özet

Yurttaşların, devletin çeşitli düzeylerdeki karar ve uygulamalarını etkileme eylemlerine “siyasal katılma” denmektedir. Siyasal katılma toplumsal gerilimi azaltır ve yurttaşlık duygularını güçlendirir. Siyasal katılımın amacı, siyasal yöneticilerin ve toplumsal istemlerin belirlenmesidir. Çağdaş demokrasiler siyasal katılımı arttırmaya çalışırlar. Siyasal katılma toplumda denge ve uzlaşma oluşumunu kolaylaştırır. Böylece güçler dengesi siyasete barışçı yollardan yansıyabilir. Faşist ve komünist rejimlerdeki siyasal katılma farklıdır. Amaç resmi ideoloji ve yöneticilerin onaylanması için halkın harekete geçirilmesidir. Herkesin siyasal katılımı farklı ölçülerde olur. Çünkü herkes siyasetle aynı ölçüde ilgilenmez. Yasal olmayan örgütlere üye veya yönetici olmak, gizli toplantılara katılmak ise siyasal katılımın yasal olmayan biçimleridir. Yaş, cinsiyet, aile, eğitim, meslek gibi unsurlar siyasal katılımı etkilerler. Dinsel veya etnik azınlık gruplarının siyasal katılma açısından özel bir durumu vardır. Bunlar, dayanışma ve savunma duygularıyla siyasal yaşama daha çok katılarak, siyasal yaşamda toplumdaki oranlarının üzerinde bir ağırlık kazanabilirler. Fransa’daki Ermeniler veya ABD’deki Yahudi azınlık bu duruma örnektir.

Seçim, ülkeyi yönetecekleri, kitleleri temsil edecekleri belirlemede başvurulmuş bir yoldur. Seçimler, çoğulcu demokratik rejimler açısından büyük önem taşır. Siyasal, toplumsal ve ekonomik düzende değişiklik isteyenler sol

partileri, kurulu düzenin korunmasını isteyenler sağ partileri desteklerler. Bu tür çıkarlar dışında seçmeni etkileyen diğer nedenler, güvenlik, saygınlık, duygusal bağlılık, dinsel veya siyasal inançlardır. Sanayileşme ve kentleşme arttıkça sol oylar artmakta, geleneksel toplum yapısının değişmediği yerlerde durum tersine olmaktadır. Güncel önemli olaylar ise kararsız seçmenleri etkilemektedir.

Bir ülkedeki siyasal rejimin sağlıklı olması, toplumsal güçler dengesinin siyasal iktidara doğru şekilde yansıyabilmesine bağlıdır. Toplum kesimleri siyasal iktidara güçleri ölçüsünde etki yapabilmelidir. Aksi halde bunalım doğar. Seçme eşitliğini bozan engeller hukuksal, toplumsal ve ekonomik olarak üçe ayrılabilir. Bazı grupların, kadınların oy kullanmadığı, buna karşı bazı kişi ve grupların birden çok oy kullanabildiği, seçim bölgelerinin keyfi olarak sınırlandırıldığı uygulamalar hukuksal eşitsizliğin bazı örnekleridir. Geleneksel yapının sürdüğü, insanların özgür iradeleriyle değil, egemen güçlerin baskısıyla oy kullandığı örneklerde de sorunun kaynağı toplumun yapısıdır. Demokrasilerin sağlıklı işleyebilmesi seçme eşitliğini sağlamalarına bağlıdır.

Kendimizi Sınayalım

1. Ekonomik demokrasinin amacı nedir?
 - a. Verimliliği artırmak, yabancılaşmayı gidermek
 - b. Siyasi katılımı artırmak
 - c. Demokratik düşüncüyü yaygınlaştırmak
 - d. Siyasi partileri güçlendirmek
 - e. Siyasal partiler arasındaki gelir farklılıklarını törpülemek
2. Faşist ve komünist rejimlerdeki siyasal katılmanın işlevi nedir?
 - a. Faşist ve komünist rejimlerde siyasal katılma yoktur.
 - b. Görünürde bir siyasal katılma vardır, ancak göz boyamaktadır.
 - c. Halkı belirli yönde harekete geçirmek, seferber etmek
 - d. Halkın, devletin kararlarına kayıtsız, şartsız itaat etmesini öğrenmesi
 - e. Halkın zamanla siyasete karşı duyarsız ve ilgisiz hale gelmesi.
3. Etnik veya dinsel azınlık grupları, siyasal yaşama daha çok katılması nasıl açıklanabilir?
 - a. Siyasi partiler bu gruplarla özel olarak ilgilenmektedirler.
 - b. Devlet bu gruplara çoğu zaman bazı ayrıcalıklar tanımaktadır.
 - c. Bu grupların çok olduğu ülkelerde diğer gruplar siyasetle pek ilgilenmemektedir.
 - d. Bu grupların uluslararası ilişkileri vardır.
 - e. Dayanışma ihtiyacı, kendisini ve benzerlerini çoğunluğa karşı savunma duygusu bu grupların siyasal yaşama daha çok katılımını sağlamaktadır.
4. Aşağıdakilerden hangisi oy verirken seçmeni çıkarları dışında etkileyen dört nedenden biri değildir?
 - a. Güvenlik isteği
 - b. Saygınlık isteği
 - c. Duygusal bağlılık
 - d. Ekonomik güç
 - e. Dinsel ve siyasal inançlar
5. Aşağıdakilerden hangisi seçme eşitliğini bozan hukuksal engellerden biri değildir?
 - a. Herkesin oy hakkına sahip olamaması
 - b. Egemen güçlerin isteği doğrultusunda oy kullanmak zorunda kalmak
 - c. Bazı kişilere veya toplum kesimlerine birden fazla oy kullanma hakkı tanımak
 - d. Tek turlu çoğunluk sistemi uygulanması
 - e. Seçim bölgelerinin sınırlarının keyfi olarak çizilmesi veya eşit olmayan bölgelerde eşit sayıda temsilci seçtirilmesi
6. Aşağıdakilerden hangisi kamuoyunun oluşumunda kişilerin var olan görüş ve kanılarını güçlendirir ve bu konuların değişmesine yol açmaz?
 - a. Aile
 - b. Kitle iletişim araçları
 - c. Okul
 - d. Arkadaş çevresi
 - e. İş grupları
7. Aşağıdakilerden hangisi kamuoyunun sağlıklı oluşabilmesi için gerekli koşullardan biri değildir?
 - a. Bireylerin yeterli haber almaları
 - b. Bireylerin doğru haber almaları
 - c. Bireylerin aldıkları bilgiyi akıllarıyla değerlendir-meleri
 - d. Bireylerin kamu işlerine yakın ilgi göstermeleri
 - e. Toplumdaki önemli kişileri iyi dinlemeler
8. Toplumda koşulları, çıkarları ve görüşleri birbirinden farklı kesimlerin varlığını kabul eden sistemler aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Çoğulcu sistemler
 - b. Çoğunlukçu sistemler
 - c. Faşist sistemler
 - d. Totaliter sistemler
 - e. Tekilci sistemler
9. Aşağıdakilerden hangisi tekilci sistemlerin özelliklerinden biri değildir?
 - a. Çok sesliliğe izin vermezler.
 - b. Kamuoyunun farklı etkilerle oluşmasına izin vermezler.
 - c. Rejimin temel felsefesine aykırı görüşlerin dillendirilmesine izin vermezler.
 - d. İktidar farklı ellerde toplanmıştır.
 - e. Propagandanın amacı iktidarın görüşünün tüm toplum tarafından benimsenmesini sağlamaktır.
10. Aşağıdakilerden hangisi ülkenin gelişmesinin sonuçlarından biri değildir?
 - a. Kentleşme oranı artar.
 - b. Eğitim düzeyi yükselir.
 - c. İşbölümü azalır.
 - d. Örgütlenme düzeyi yükselir.
 - e. Kitle iletişim araçları gelişir.

Yaşamın İçinden

“Türkiye’de partilerin ve kişiler olarak siyasetçilerin imajını siyasetin imajından ayrı düşüremeyiz. Siyasetçinin topluma katkısı seçmenler nezdinde tartışılır bir konumdur. TÜSES’in Veri Araştırma ile 1994’ten 2002’ye gerçekleştirdiği araştırma sonuçları sözünü ettiğimiz güvensizliği açıkça ortaya koyuyor (1):

- (i) Türkiye’de Partilere güvenmeyen ve zaman içinde giderek büyüyen bir kitle var.
- (ii) Türkiye’nin sorunlarına çözüm getirebileceğine, hatta bir tehlike karşısında ülkeyi koruyabileceğine tam olarak güvenilen siyasi parti yok.
- (iii) Parti yandaşlarının dahi kendi partilerine olan güvenleri çok az.

Bu araştırma sonuçlarını siyasal katılım açısından tartışınız.

Kaynak: Ferruh Uztuğ, **Siyasal İletişim Yönetimi**. Media Cat, İstanbul, 2004.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a Katılmanın İşlevi, Biçimi ve Düzeyi kısmını yeniden gözden geçiriniz.
2. e Katılmanın İşlevi, Biçimi ve Düzeyi kısmını yeniden gözden geçiriniz.
3. e Katılmayı Belirleyen Etkenler kısmını yeniden gözden geçiriniz.
4. d Oy Vermede Rol Oynayan Etkenler kısmını yeniden gözden geçiriniz.
5. b Seçme ve Seçilme Eşitliğini Bozan Nedenler kısmını yeniden gözden geçiriniz.
6. b Araçlar ve Aracılar kısmını yeniden gözden geçiriniz.
7. e Süreçler ve Propaganda kısmını yeniden gözden geçiriniz.
8. a Çoğulcu Sistemlerde Kamuoyu kısmını yeniden gözden geçiriniz.
9. d Tekilci Sistemlerde Kamuoyu kısmını yeniden gözden geçiriniz.
10. c Geri Kalmış Ülkelerde Kamuoyu kısmını yeniden gözden geçiriniz.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- ABADAN, Nermin. **1965 Seçimlerinin Tahlili**, SBF Yayınları, Ankara, 1966.
- BAYKAL, Deniz. **Siyasal Katılma- Bir Davranış İncelemesi**, SBF Yayınları, Ankara, 1970.
- CHARLOT, Monica. **La Persuasion Politique**, Armand Colin, Paris, 1970.
- ÇAM, Esat. **Siyaset Bilimine Giriş**, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1975.
- DİCLE, Atilla. **Endüstriyel Demokrasi ve Yönetime Katılma**, ODTÜ Yayını, Ankara, 1980.
- FİŞEK, Kurthan. **Yönetime Katılma**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1977.
- GURVITCH, Georges. **Traite de sociologie**, (Tome II), “La Sociologie électorale” (François Goguel et Georges Dupeux), PUF, Paris, 1968.
- KALAYCIOĞLU, Ersin. **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma**, İ.Ü. SBF Yayınları, İstanbul, 1983.
- LIPSET, S.M. **Siyasi İnsan** (Çev. M. Tuncay), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1961.
- LIPSET-Lazarsfeld-Barton-Linz. **The Psychology of Voting: an analysis of political behaviour** (in LINDZEY; Handbook of Social Psychology), Addison-Wesley Publishing Co., Cambridge, 1954.
- ÖZBUDUN, Ergun. **Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma**, A.Ü. Hukuk Fak. Yayınları, Ankara, 1975.
- SABUNCU, Yavuz. **Sosyalist Ülkelerde Yönetime Katılma**, Birey ve Toplum, Ankara, 1984.
- SOYSAL, Mümtaz. **Halkın Yönetime Etkisi**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1968.
- UYYSAL, Birkân. **Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1984.
- ÜNSAL, Artun. **Siyaset Bilimine Giriş**, (Ders Notları 1980-81), Teksir, SBF, Ankara.

Küreselleşme, Demokrasi ve Yurttaşlık

15

Siyaset bireyden çok sürülerle ilgilidir ve siyasette önemli olan arzular da, bu yüzden belli bir sürünün çeşitli üyelerinin aynı biçimde duyabildikleri arzulardır. Üstüne siyasal yapılar kurulabilen geniş içgüdüsel mekanizma, sürü içinde işbirliğine ve başka sürülere karşı düşmanlığa dayanır. Sürünün içindeki işbirliği hiçbir zaman mükemmel değildir. Uymayan ve sürüden ayrılan belirli kişiler vardır. Bu üyeler, olağan düzeyin altına düşmüş ya da üstüne yükselmiş olanlardır: yani budalalar, caniler, peygamberler ve kâşifler. Bilge bir sürü, ortalamanın üstüne çıkanların tubaflıklarını boş görmeyi ve altına düşenlere en az gaddarlıkla davranmayı öğrenecektir (Bertrand Russel, içinde Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi, Der. Mete Tunçay, Teori yayınları, 1986, s. 279).

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra,

- *Küreselleşmeyi hazırlayan ekonomik ve toplumsal koşulları sıralayabilecek*
- *Küreselleşmenin toplumsal ve ekonomik etkilerini açıklayabilecek*
- *Küreselleşmenin Ulus- devlet üzerindeki etkilerini listeleyebilecek,*
- *Küreselleşme sonucunda demokrasi ve yurttaşlık kavramının nasıl dönüştüğünü açıklayabilecek*
- *Küreselleşmenin Yerel devletler üzerindeki etkisini sıralayabilecek*
- *Küreselleşmenin yeni katılım modeli olan Yönetişim kavramını açıklayabilecek*
- *Küreselleşmenin toplumsal etkilerini sıralayabileceksiniz.*

Anahtar Kavramlar

- Küreselleşme
- Yönetişim
- Yerelleşme
- Neoliberalizm
- Neomuhafazakarlık
- Yeni sağ
- Refah devleti

İçindekiler

- KÜRESELLEŞMEYİ HAZIRLAYAN EKONOMİK VE TOPLUMSAL KOŞULLAR
- KÜRESELLEŞMENİN TOPLUMSAL VE EKONOMİK ETKİLERİ
- KÜRESELLEŞME VE ULUS-DEVLETİN DÖNÜŞÜMÜ
- KÜRESELLEŞME, DEMOKRASİ VE YURTTAŞLIK
- KÜRESELLEŞME VE YEREL DEVLET
- KÜRESELLEŞMENİN TOPLUMSAL ETKİLERİ

GİRİŞ

Küreselleşme sosyal bilimler alanında üzerinde net olarak uzlaşamayan kavramlardan bir tanesidir. Küreselleşme bir yandan ülkelerin ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılıkları anlamını taşıırken diğer yandan zamanın ve mekânın dönüşümü ile de ilgili bir kavramdır. Buna göre dünyanın neresinde olursa olsun ekonomik ya da diğer nedenlerle bir yerde meydana gelen olaylar bizleri daha önceki dönemlere göre daha doğrudan ve anında etkilemektedir. Aynı biçimde bizim bireysel ya da topluluk olarak aldığımız kararlar dünyanın her yerindeki insanları bir biçimde etkilemektedir. Sözgelimi günümüzde sağlık amacıyla bireylerin diyet yapması dünyanın başka bir bölgesindeki üreticileri etkileyebilmektedir (Zengingönül, 2004: 6). Dolayısıyla küreselleşmenin temel özelliği ülkeler arasındaki, bölgeler arasındaki ve benzeri coğrafi mesafenin öneminin giderek daha az olmasıdır. Ancak bundan yerel ya da ulusal olanın küresel olanı egemenliği altına aldığı düşünülmemeli. Aksine burada anlaşılması gereken siyasetin genişleyip derinleşmesi ve böylelikle yerel, ulusal ve küresel olayların sürekli bir birbirini etkileme durumu içinde olmasıdır.

Küreselleşmenin hız kazanmasındaki bir diğer boyut da teknolojik gelişmelerdir. Bu gelişmeler, nükleer silahların geliştirilmesinden asit yağmurları ve ozonun delinmesi gibi küresel kirlilik sorunlarının oluşmasına, uluslararası telefon ve uydu kanalları ve internete kadar pek çok alanı etkisi altına aldı. Küreselleşmenin ayrıca siyasi ve ideolojik boyutları da söz konusu oldu. Bu sonuçlardan biri batı liberal siyasi değerlerinin yaygınlık kazanması ve neredeyse liberal demokrasinin zaferinin ilan edilmesidir. Bun karşın İslam'ın ulus ötesi bir siyasi bir nitelik kazanması ve çevre hareketlerinin gelişmesi de diğer sonuçları oluşturmuştur (Heywood, 2000: 244).

Küreselleşme bir yandan ülkelerin ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılıkları anlamını taşıırken diğer yandan zamanın ve mekânın dönüşümü ile de ilgili bir kavramdır.

Teknolojik boyutun küreselleşmeyi nasıl etkilediğini tartışınız.

SIRA SİZDE

Küreselleşmeyi Hazırlayan Ekonomik ve Toplumsal Koşullar

Küreselleşme kavramı yirminci yüzyılın ikinci yarısında bir dizi karmaşık ve çok boyutlu değişimin başlamasıyla kullanılmaya başladı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan en az zarar gören ama diğer yandan en çok yarar sağlayan ülke ABD olmuştur. ABD'nin 1930'lu yılların sonunda yaşadığı büyük ekonomik kriz, hem savaşın silah sanayinden hem de tüketim ve yatırım mallarındaki ihracat artışı dolayısıyla üretimde gerçekleşen artış sayesinde atlatılmıştır. Böylelikle güçlü bir büyüme baskısı çıkmış ve bu da yeni teknolojik buluşlara kaynaklık etmiştir. Ayrıca Avrupa'da o sıradaki Nazi rejiminden kaçan bilim insanlarının ABD'ye göç etmesiyle de teknolojik buluşların gerektirdiği beyin gücü de sağlanmıştır. Savaşın baskısıyla da atom çekirdeklerinin parçalanmasından sentetiklerin yapımına, tarımda melez mısır tohumundan harekât programlama tekniklerine kadar pek çok yeni buluşa imza atılmıştı ve bunlar ABD'den çıkmıştı. Dahası savaş ABD'yi bütün dünyanın besin sağlayıcısı konumuna getirmişti. ABD aynı zamanda savaş sonrası dünyanın düzenini kuracak örgütlenmelere de öncülük etti. Birleşmiş Milletler, IMF, Dünya Bankası vb. uluslararası kuruluşlar 1940'lı yıllarda kuruldu. ABD aynı zamanda İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda gibi büyük devletlerin sömürgelerini tasfiye etmesine ve savaşta yenik düşen Almanya, İtalya, Japonya gibi otoriter devletlerin demokrasiyi siyasal bir rejim olarak benimsemesine öncülük

İkinci Dünya Savaşı'ndan en az zarar gören ama diğer yandan en çok yarar sağlayan ülke ABD olmuştur.

etti. Bir başka deyişle ABD II. Dünya Savaşı sonrası adım adım dünya devi olmaya doğru ilerledi. Ancak 1950'li yıllarda Soğuk Savaşın dünyayı iki kutuplu hale getirmesi işleri güçleştirdi (Kazgan, 2009: 14).

SIRA SİZDE

İkinci Dünya Savaşının sonunda ABD ne gibi kazanımlar elde etmiştir?

Soğuk Savaş döneminin belirleyici özelliği süper güçler arasındaki çekişmeydi. 1945 sonrasının süper güçleri olan SSCB ve ABD'nin kaynakları ve potansiyelleri o kadar fazlaydı ki etkilerini neredeyse dünyanın pek çok bölgesine yaymayı başarmışlardı. İkinci olarak da uluslararası ticaretin ve işletmelerin ulus ötesi nitelikleri giderek küresel bir ekonomiyi de meydana getirmeye başladı. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması küresel çapta bir kapitalizmin doğuşunda çok önemli bir etki yarattı.

Sovyetler Birliği'nin dağılması küresel çapta bir kapitalizmin doğuşunda çok önemli bir etki yarattı.

Dünya esas olarak 1980'lerden bu yana büyük bir değişim ve dönüşüm geçiriyor. Kazgan'ın deyişiyle kıtasal boyuttaki Çin Halk Cumhuriyeti gibi ülkelerden küçücük adalara, her renkteki ülkeden şirketlere, kurumlara, ailelere ve bireylere kadar her toplumsal birim bir biçimde bu değişimden etkilenmektedir (Kazgan, 2009: 1). Küreselleşmenin bir diğer boyutu da uluslararası ticaret ve sermaye hareketliliğinin ve buna bağlı olarak da uluslararası ticari işletmelerin öneminin artması ve ulusal ekonomilerin daha geniş küresel ekonomilere uyumlu hale gelmesidir.

Küreselleşmenin Toplumsal ve Ekonomik Etkileri

Günümüzde bir yanda teknoloji alanındaki hızlı ilerlemeler haberleşme ve iletişimin de devasa boyutta gelişmesine olanak sağlıyor, bununla da kalmayıp ekonominin her kesiminde yeni olanaklar ve üretim biçimlerinin yaratılmasının önü açılıyor. Bütün bunlarla birlikte dünyanın küçülerek bir tür "küresel köy"e dönüştüğünden söz ediliyor. Öyle ki sınır tanımayan haber akışıyla televizyon ekranlarında, bilgisayar ekranlarında sınırsız bilgi kaynaklarına kolaylıkla ulaşmak mümkün olabiliyor. Böylece düz emeği robotlar ikame ettikçe vasıfsız emek toplumda giderek güçsüzleşirken yüksek vasıflı emek çok daha avantajlı konuma yükselebiliyor.

Esas olarak burada söz konusu olan küreselleşme ile birlikte sanayinin gelişmesine paralel olarak işgücünün de uluslararası olarak ayrımlaşmasıdır. Buna göre işgücü küreselleşmenin bir boyutunu oluşturan dünya kapitalist sistemi içinde sınıf ilişkileri içinde metalaşmış, alınıp satılan bir mal gibi görülmeye başlanmıştır. Günümüz sanayisi kendine özgü bir biçimde işgücünün ayrımlaşmasına dayanmaktadır. Bu ayrımlaşma sadece işin niteliği açısından değil, bölgesel özelleşme kapsamında endüstriyel ayrımlaşma, vasıf ayrımlaşması ve hammadde üretimindeki ayrımlaşmayı da kapsamaktadır. Bu durum üretimin dünya çapındaki dağılımında değişiklikler yaratırken, gelişmiş ülkelerdeki bazı bölgelerin sanayileşmeden uzaklaşmasına, buna karşın üçüncü dünyada "yeni sanayileşen ülkeler" in oluşmasına neden olmuştur (Zengingönül, 2004: 7).

SIRA SİZDE

Küreselleşmenin işgücü üzerinde ne gibi etkileri olmuştur?

Mekan kaynaklı avantajlar artık tek başına ulus-devletlerin konumuyla (büyük fabrikalar, hammaddeye yakınlık, tüketim piyasalarına ulusal olarak entegre olabilmek kapasitesi vb.) belirlenmemektedir. Aksine, konum ekonomileri artan ölçüde gemi sanayi sinerjileri, enformasyon kümeleri vb. mekan ve yerleri içerecek Slikon Vadisi gibi 'dünya kentleri'ni, ulusal ölçekte bulundukları mekanlardan dolayı de-

ğil uluslararası ekonomiye nasıl eklemlendikleri ile ölçülen mekansal avantajlardan dolayı değerli konuma yükseltmiştir. Post-fordizm ve esnek üretim piyasalaşma ve hizmet sektörünün genişlemesiyle beraber küreselleşme ve yerelleşmenin iç içe geçmesi anlamına gelen kü-yerelleşme denilen süreci açığa çıkarmıştır (Cerny, 2009: 25).

Doğaldır ki, teknolojinin açtığı bu yeni ufuklarla beraber sadece maddesel dünyamız değişmekle kalmamış, düşünce dünyamız da dönüşüme uğramıştır (Kazgan, 2009: 4).

Günümüzde yaşanan bu dönüşümle içi içe geçmiş bir değişim de serbest piyasa ekonomisinin tüm dünyada kutsanmasıyla beraber serbest dış ticaret ve serbest sermaye hareketlerinin de alabildiğine gelişmesidir. Haberleşmede yaşanan gelişmeler sermayenin akışkan bir biçimde bir yerden diğerine aktarılmasını kolaylaştırmıştır. Günümüzde milyonlarca dolarlık fonlar saniyeden daha az bir sürede bir yerden diğerine akabilmektedir. Bütün bu dönüşümle beraber kitlelere ve çıkar gruplarına yönelik siyaset anlayışı da dönüşüme uğramıştır. Yerli işletmelerin çıkarları uluslararası şirketlerin çıkarlarının egemenliği altına girmekle kalmamış aynı zamanda küçük ve orta işletmeler de hem hammadde hem de yedek parça ve temel tüketim maddeleri, deniz aşırı emek gücü ve yatırımcı sermayenin kayıt dışı kaynakları için dış piyasalara, dış kaynaklara ihtiyaç duymaya başlamışlardır. İnsanlar artık uluslararası ekonomik koşulların faizler, tüketici fiyatları, değişen emek piyasaları üzerindeki etkilerinin farkında olarak yeni talepler ve oy verme eğilimleri içine girmiştir. Esas olarak, bugüne kadar siyasi kararlar üzerinde etkili olabilen baskı grupları, sendikalar, üretici gruplar vb, çok daha geniş tabanlı ve çok daha yaygın bir *tüketici çıkarları* tarafından etkisiz hale getirilmişlerdir. Artık tüketiciler ekonomik küreselleşme ve siyasi liberalleşmenin en önemli etmenlerini oluşturmaya başlamıştır (Cerny, 2009: 25).

Teknolojinin açtığı bu yeni ufuklarla beraber sadece maddesel dünyamız değişmekle kalmamış, düşünce dünyamız da dönüşüme uğramıştır.

Küreselleşmenin baskı grupları üzerindeki etkisini tartışınız.

SIRA SİZDE

Küreselleşme ve Ulus-Devletin Dönüşümü

Brubaker (2008: 56), ulus devlet çağında yurttaşlıkla ilgili tartışmaların uluslukla ilgili tartışmalar olduğunu ileri sürer. Kurumsal ve sosyal psikolojik bir gerçeklik olarak ulus-devlet, siyasal ve sosyal üyeliği düzenlemenin ve yaşamının kendine özgü bir yoludur. Ancak ulus-devlet aynı zamanda bir fikir ya da bir ideal olarak da varlığını sürdürür. Brubaker'a göre ideal tipte bir üyelik modeli olarak ulus-devlet, altı üyelik normuyla tanımlanabilir. Bu modele göre ulus-devlet üyeliği eşitlikçi, kutsal, milli, demokratik, tek ve sosyal açıdan önem taşırlar. Avrupa ulus-devletinin klasik çağından bu yana geçerli olan bu normlar ulus, yurttaşlık, göç, askerlik hizmeti, refah devleti, yurtseverlik, ulusal kimlik ve benzeri konulara uzun bir süredir biçim vermeyi sürdürüyorlar (Brubaker, 2008: 57).

İdeal yurttaş ile ayakta duran ulus-devletler, ekonomik güvencelerin ve eşitliğin yanı sıra yasalarda dayanağını bulan özgürlük ve katılım ideleri gibi başka özelliklerini de günümüzde giderek yitirmeye başladılar. Daha önce görünmeyen birçok gelişme ile birlikte, özellikle Avrupa'da, bu kurumların altı iyice oyulmaya başlandı. Kendi yurttaşlarını sıkı sıkı sarmalayan ve bina ettiği hukuk ile hakları da sadece onlara tanıyan ulus-devlet, bir yandan vaat ettiklerini (özellikle eşitlik vadinini) gerçekleştiremezken diğer yandan da içine girdiği küresel ilişkilerden dolayı bu özgülemeyi yavaş yavaş terk etmek zorunda kaldı (Uçar, 2011: 423).

İdeal yurttaş ile ayakta duran ulus-devletler, ekonomik güvencelerin ve eşitliğin yanı sıra yasalarda dayanağını bulan özgürlük ve katılım ideleri gibi başka özelliklerini de günümüzde giderek yitirmeye başladılar.

Küreselleşme ile birlikte sermayenin ulusal sınırlarını tanımayan bir biçimde sürekli genişlemesi ya da dünya ekonomisinin bütünleşmesi olgusu bir başka değişimi daha ateşledi. Son üç yüz yılı aşan bir süredir dünyanın ulus-devlet merkezli örgütlenmesi süreci giderek aşınmaya başladı. Bunun dışında kapitalizmin aşırılıklarını törpülemeye katkı yapan ve pek çok ülkede ulus- devletin işlevleri arasında giren sosyal devlet anlayışını sürdürme görevi askıya alındı. Bu sürecin başlamasında finans sermayesinin giderek ağırlık kazanmasının etkisi olmuştu. Kamusal harcamalar düşürülecek, devlet eğitim, sağlık, bakım vb. hizmetleri ücretsiz olarak sağlamaktan vazgeçecek böylelikle büyük sermaye hiçbir dirençle karşılaşmadan dünya pazarında karını en çoklaştıracak (Kazgan, 2009: 18).

Ulus devletin aşınması iki aşamada gerçekleşti. İlk aşamada ulus-devlet ekonomi alanındaki yetkilerini giderek ulus-üstü kurumlara devretti. Böylelikle Dünya Bankası, IMF; OECD gibi örgütler büyük ölçüde ulus- devletin yerini alarak ekonomi alanında başat rol oynamaya başladılar. Ulus-devlet gücünün aşılmasında ikinci boyut yerel yönetimlerin giderek güçlendirilmesi, merkezi devletin olanak, yetki ve sorumluluklarının kendi içindeki alt birimlere devredilmesi süreci oldu. Bir başka deyişle yerel yönetimlerin mali, idari ve ekonomik anlamda özerkleşerek devlete olan bağılılıkları azaldı. Küresel boyutta yaşanan bu yeniden yapılanmada amaç sermaye için dünya pazarı kurulurken yerel yönetimlerin doğrudan küresel pazarla ilişki kurmasını sağlamaktır. Böylelikle ulus-devletin ulusal pazar, ulusal sermaye ve emeğe ilişkin ekonomi alanındaki işlevleri, yetkileri ve sorumlulukları bakımından gücü en aza indirilmiş bir örgüt haline gelecekti (Kazgan, 2009: 19).

SIRA SİZDE

Küreselleşme ile birlikte ulus- devletin aşınması hangi aşamalarla gerçekleşmiştir?

Yukarıdan küreselleşme aşağıdan yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarının artırılması sonucu siyasi örgütlenmenin doğası ve biçimi de farklılaşmış siyasi eylemler ve karar alma süreçleri giderek sıklaşan bir biçimde küresel ölçekte gerçekleşmeye başlamış ve bir anlamda “küresel yönetişimin” kuralları, kurumları ve mekanizmaları oluşturulmuştur. Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası örgütlerin yanı sıra, dünyanın güçlü devletleri, çokuluslu/ulus ötesi işletmeler, hükümet dışı örgütler uluslararası alanda kimin, nasıl ve ne kadar yöneteceğine dair tartışmanın baş aktörleri olarak ortaya çıkmaktadırlar (Tol Göktürk, 2006: 62)

Kazgan’a göre piyasa ekonomisi ve kar kıstasının bu biçimde temel belirleyici olduğu bu ortamda asıl yaşanan sermayenin giderek tekelleşerek, kaynak dağılımının piyasanın tekellerinin talepleri doğrultusunda gerçekleştirilmesidir (Kazgan, 2009: 22). Yine bu ortamda asıl yaşanan kapitalizmin finansal krizleri, milyonlarca kişinin işsizliğe mahkûm edilmesi ve özellikle üçüncü dünya ülkelerinde uluslararası sermayenin bu kadar belirleyici olduğu bir ortamda yaratılabilir kaynakların faiz, gelir, rant gibi yollarla sürekli dışa aktarılmasının yaratacağı yoksullaşma ve yoksunlaşma olacaktır.

Burada vurgulanması gereken bütün bu değişikliklere karşın ulus-devletlerin halen varlıklarını devam ettirdikleri de bir gerçektir. Yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası işleyişin, örgütlenmenin ve etkinliklerin bir bölümünün iradi ya da zorlamalar sonucu uluslararasılaşması ekonomik ve yönetsel anlamda bir dönüşümü ifade etmektedir. Ancak bu dönüşümün mevcut siyasi iktidarların onayıyla ya da onların zorlaması sonucu olan değişiklikler olduğu da unutulmamalıdır. Bu-

Yukarıdan küreselleşme aşağıdan yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarının artırılması sonucu siyasi örgütlenmenin doğası ve biçimi de farklılaşmış siyasi eylemler ve karar alma süreçleri giderek sıklaşan bir biçimde küresel ölçekte gerçekleşmeye başlamıştır.

nun en önemli nedeni küresel düzlemde yaşanan bu değişikliklerin hayata geçirilmesi ve meşrulaştırılması için halen ulusal iktidarlara ihtiyaç duyulmasıdır (Tol Göktürk, 2006: 104).

Küreselleşme, Demokrasi ve Yurttaşlık

Küreselleşmenin yarattığı toplumsal ve ekonomik sonuçların demokrasi ve yurttaşlık kavramlarını nasıl etkilediği ve dönüştürdüğüne geçmeden önce liberal demokratik rejimlerde özellikle 1980'lerden bu yana yurttaşlığın nasıl tanımlandığı üzerinde durmak yararlı olacaktır.

Esas olarak yurttaşlık devlet ile birey arasındaki ilişkileri kuran normlar bütünüdür. Devlet ile birey arasındaki ilişkilerin bu biçimde normlarla kurulması aynı zamanda demokrasinin ortaya çıkmasını ve gelişmesini de engelleyici unsurları içinde barındırır. Buna ilişkin iki yaklaşım söz konusudur. Birincisine göre bireylerin yurttaşlık bağıyla devlet bağı olmaları bir yandan devlet katında yasal olarak eşit olmalarını getirirken diğer yanda ise türdeş bir kimlik oluşturulduğu için bu kimliğin dışında kalanların ötekileştirilmesi, dolayısıyla da anti demokratik bir yapının oluşmasının söz konusu olmasıdır. İkinci yaklaşım ortaya çıkan ulus-devlet modelinin "liberalizm ve milliyetçilik" üzerine kurulduğu saptamasından yola çıkar. Buna göre ulusal devlet gerçekte eşit olmayan ve aynı ölçüde özgür olmayan bireyleri, bir ulusun üyeleri olmaları nedeniyle bütünleştirir. Bu bütünleşme bir birlik oluşturma iddiasıyla dışarıya karşı bir tür dayanışma örgütlerken, liberal devlet aynı zamanda bireyleri ekonomik insanlar olarak tanımlar ve kendini bireylerin özgürlüğünü, mülkiyetini ve güvenliğini sağlamaktan sorumlu addeder (Tol Göktürk, 2006: 63).

Devlet ile birey arasındaki ilişkilerin normlarla kurulmasının temel sonuçları neler olmuştur?

Esas olarak yurttaşlık bir yandan bireyleri yasalar önünde eşit kılarak onların siyasal alanda eşitliğini öngörürken toplumsal ve ekonomik alanda var olan eşitsizlikler konusunda suskun kalır ve bireyi onlarla baş başa bırakır. Bir başka deyişle kamusal alanda eşit ve özgür yurttaşların varlığı ve devletin egemenliğinin ve meşruluğunun halk/ulus egemenliğine dayandırılması, özel alanda var olan statüye, sınıfa ve kimliğe dayalı eşitsizlikleri gizlemenin bir formülü olarak ortaya çıkmaktadır. Aslında yurttaşlık idealinin özlediği eşitlik hiçbir zaman gerçekleşemedi. Özellikle de sosyal refah devleti politikalarından geri adım atılmasıyla birlikte bu idealden iyiden iyiye uzaklaşıldı. Ulus-devlet projesi öncelikle "eşitlik" ideali olarak başarısız kalmıştır. İçte, ayrıcalıkların ortadan kaldırılacağı iddiasıyla geliştirilen ulusal yurttaşlık, isteneni verememiş hatta yeni ayrıcalıklar yaratmıştır. Söz gelimi etnik, sınıf, dil, din, kültür, mezhep, cinsiyet, ırk vb farklılıkların ulusal düzeyde herhangi bir ayrıcalığa yol açmayacağı vurgusu pratiğe çoğu zaman geçmemiş, ulus-devletlerin hiç biri etnik açıdan tarafsız olmamış, egemen grup tüm kurumları kendi egemenliğini sürdürmenin aracı olarak kullanmıştır.

Burada asıl sorun devlet, devletin yapısı, işleyişi, gücü var olan toplumsal yapıdan, üretim ve güç ilişkilerinden bağımsız olarak soyut bir alanda tanımlanmaktadır. Devlet gücünün nasıl, hangi koşullar altında ve kime karşı kullanılacağı esas olarak var olan toplumsal, ekonomik güç ve iktidar ilişkileriyle belirlendiği halde gerçeklikte böyle olmuyormuş gibi, soyut bir güç gibi sunulur. Gerçekten vatan ya da yurt bir kurgudur. Ulus-devletin biçimlenmesiyle maddi sınırlarına ulaşmış olsa

SIRA SİZDE

Kamusal alanda eşit ve özgür yurttaşların varlığı ve devletin egemenliğinin ve meşruluğunun halk/ulus egemenliğine dayandırılması, özel alanda var olan statüye, sınıfa ve kimliğe dayalı eşitsizlikleri gizlemenin bir formülü olarak ortaya çıkmaktadır.

da bir yandan da insanlara dayatılan “biz” ve “öteki” ayrımını “düşman” ve tehdit” paranoyalarını pekiştiren eski bir kurgunun devamı olduğu da ileri sürülmüştür. Bu görüşe göre her sınır önceki ya da sonraki sınırların varlığını ön-koşul olarak kabul eder (Ergüden, 2005: 668).

1970'lere gelinceye değin ulus-devletlerin meşruluğunu sağlayan iki ilkenin geçerli olduğu varsayılıyordu. Bunlardan birincisi devletin sınırları ile ulusal toplumun örtüştüğü varsayımıydı. İkincisi ise ulusal aidiyetin hem bireysel hak ve ödevlerin hem de kolektif kimliğin kaynağı olması düşüncesi idi. Ancak, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, yaşanan birçok gelişme bu ilkelerin çok da sağlam olmadığını gösterdi. Bir yandan emek piyasasının uluslararasılaşması ile birlikte ulusal toplumların etnik ve kültürel bileşimleri farklılaştı. Öte yandan ise Avrupa Birliği vb. ulus üstü yapılanmalarla birlikte ulusa aidiyetle belirlenen yurttaşlık anlayışının içi boşalmaya başladı (Uçar, 2011: 424).

SIRA SİZDE

1970'lere gelinceye değin ulus-devletlerin meşruluğunu sağlayan temel ilkeler nelerdi?

1980 sonrası kamusal alanın hem bireysel hak ve özgürlükler hem de ekonomik ve sosyal hak ve özgürlükler açısından daraltılmaya başlandığı bir sürece girilmiştir. 1980'lerde iş başına gelen İngiltere'de Margaret Thatcher ve Amerika'da Ronald Reagan yönetimleri 1970'lerden bu yana süre giden durgunluğun nedenini kamu harcamalarının fazlalığında görerek kamusal mal ve hizmetlerin hızla özelleştirilmesi gerektiğini vurguladılar ve bu yönde çalışmaya başladılar.

Neoliberalizm ile neomuhafazakârlığı eklemleyen yeni sağın söylemi, neoliberallerin sınırlı devlet, pazar ekonomisi, ekonomik verimlilik, birey özgürlüğü gibi talepleriyle, neomuhafazakârların otorite ve geleneklere dayalı kanun ve düzen arayışının özgün bir biçimde birbirine eklenmesi ile oluşan karmaşık bir nitelik taşıyordu. Yeni sağ söylem refah devletini hem sosyal adalet adına ekonomiye müdahale ettiği için verimsizliğe yol açan, hem de ütöpik bir eşitlikçilik uğruna toplumda karşılayamayacağı kadar çok beklenti yaratarak asi hareketlere zemin hazırlayan bir tür sapkınlık olarak nitelendirir. Çözüm ise ekonomik olarak küçülmüş, siyasi olarak güçlenmiş bir devlet yapısının kurulmasında aranır. Devlet, klasik liberalizmde öngörüldüğü gibi küçülmeli, toplumu serbest piyasa ekonomisinin dinamiklerine bırakmalıdır.

Refah devleti anlayışının görünür kıldığı tüm çelişkilerin kaynağında devlet müdahalesini gören yeni sağ, plan, müdahale, örgütülük, kontrol gibi kavramların modası geçmiş kavramlar olarak bir kenara atılması gerektiğini ileri sürer. Dolayısıyla düzenleyici ilke olarak devletin yerini alması öngörülen piyasa sadece ekonomik verimliliği arttıracığı için değil, siyasi özgürlüğü güvence altına alacağı söylemiyle yüceltilir. Diğer yanda ise aile, din gibi ulusal olduğu düşünülen gelenekler, piyasa toplumunun gerektirdiği sıkı disiplin, tutumlu olma, sıkı çalışma, itaat, ılımlılık, girişimcilik gibi değerler çerçevesinde yeniden yorumlanarak öne çıkarılır. Böylelikle de devletin ekonomi alanında küçülmesi gerektiğini öne süren öğelerle devletçi otoriter öğeler iç içe geçmiş olur (Özkazanç, 2007: 43).

Yeni sağ söylem refah devletini hem sosyal adalet adına ekonomiye müdahale ettiği için verimsizliğe yol açan, hem de ütöpik bir eşitlikçilik uğruna toplumda karşılayamayacağı kadar çok beklenti yaratarak asi hareketlere zemin hazırlayan bir tür sapkınlık olarak nitelendirir.

SIRA SİZDE

Yeni sağ yaklaşımının temel varsayımları nelerdir?

Küreselleşme ve Yerel Devlet

Yeni sağ ideolojinin yükselişe geçmesiyle birlikte güneyin yoksul ülkelerinin halkları küresel şirketlere bağımlı hale gelirken, Kuzeyde ise bireylerin giderek şirket

yurttaşları haline dönüştüğünden söz edilir (Tol Göktürk, 2008: 80). Bir bakıma mülkiyet hakları öne çıkarılarak siyasal süreçlerden olabildiğince soyutlanmış bir devlete ihtiyaç duyulur. Ancak, temsili demokrasi kamusal mal ve hizmetlerin metalaştırılmasını ve özelleştirilmesini hedefleyen bu değişim sürecin önünde kimi zaman yavaşlatıcı bir etki olarak da görülür. Bundan dolayı da siyasal süreçlerden olabildiğince soyutlanmış ve mülkiyet haklarını önceleyen bir devlet işleyişinin oluşturulabilmesi için katılımın yurttaş düzleminde sivil topluma, piyasaya ve ulusal düzeyden yerele kaydırılması çabası gündeme gelmiştir (Tol Göktürk, 2006: 81).

Bu çabanın sonucu olarak son yirmi yılda hem gelişmiş hem de azgelişmiş kapitalist toplumlarda, devletin ve devlet yapılanması içindeki özgün konumuyla yerel devlet de yeniden yapılanma sürecinden payını almıştır. Esas olarak yerel devleti egemen söylem çerçevesinde ön plana çıkartan unsur, yerel devletin merkezi devletle karşılaştırıldığında daha katılıma açık bir yapısının olduğu varsayımdır. Bu liberal varsayım çerçevesinde demokratik olmak neredeyse yerel devletlerin güçlendirilmesi ile eş tutulmaktadır. Ancak buradaki yanlış yerel ölçeğin de ulusal gibi kendi içinde toplumsal ilişkileri ve eşitsizlikleri barındırdığı gerçeğinin görmezden gelinmesidir. Yerel düzeyde sınıf ilişkileri çerçevesinde kilit konumda olan sermaye grupları, yerel ekonomik ve siyasal seçkinler (kentin önde gelenleri) yerele güç aktarımı yapıldığında, bu aktarımdan genellikle faydalanan kesimler olmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak da daha önce güçsüz olan kesimler daha da güçsüz konuma gelebilmektedirler (Şengül, 2003: 187).

1980 sonrası neoliberal politikalar ve küreselleşme sürecinin giderek güçlenen bir olgu haline gelmesiyle gerek gelişmiş gerekse de azgelişmiş kentlerde devletin üstlendiği rollerde önemli ölçüde dönüşümler olmuştur. Bu süreçte gelişmiş ülkelerin kentleşme deneyimi ve yerel devletin yaşadığı bu dönüşüm Keynesci kentten post-Keynesci kente geçiş olarak değerlendirilmekte, yerel devletin de post Fordist bir yapılanmaya yöneldiğinden söz edilmektedir. Benzer biçimde gelişmekte olan ülkelerde yukarıdan aşağıya bir dayatmanın sonucu olarak bu süreç aynı yoğunluk ve biçimde yaşanmaktadır.

Devletin kentsel alana müdahalesine yönelik iki temel politika değişikliği göze çarpmaktadır. Birinci değişime göre devlet kentsel hizmetlerin sağlanmasından hızla çekilmektedir. Eğitim, sağlık, ulaşım ve benzeri türden hizmetlerin sağlanmasından devlet dereceli olarak çekilirken, çekilmediği alanlarda da hizmetlerin sağlanmasını ihale vb. yöntemlerle özel sektöre devretmiştir. Benzer şekilde yerel devlet özellikle çalışan kesimlere yönelik kira ve işsizlik yardımı gibi uygulamalardan da kademeli olarak uzaklaşmıştır. Sermayenin hareketliliği ve ulus devletlerin bu alana müdahalesinin azalması, yerel girişimcilerin liderliğinde, yerel birimlerin uluslararası mekânsal işbölümünde kendilerine daha iyi bir yer edinebilmeye yönelik stratejiler izlemesine yol açmıştır. Bir başka deyişle gelişmiş ülkelerde yerel yönetimler emeğin yeniden üretiminde üstlendikleri rolleri ikinci plana iterken, sermayenin desteklenmesine yönelik bir müdahale anlayışını benimsemişlerdir (Şengül, 2003: 194).

Siyasal süreçlerden olabildiğince soyutlanmış ve mülkiyet haklarını önceleyen bir devlet işleyişinin oluşturulabilmesi için katılımın yurttaş düzleminde sivil topluma, piyasaya ve ulusal düzeyden yerele kaydırılması çabası gündeme gelmiştir.

Yerel devlet özellikle çalışan kesimlere yönelik kira ve işsizlik yardımı gibi uygulamalardan da kademeli olarak uzaklaşmıştır.

Neoliberal politikalar ve küreselleşme ile yerel devlet anlayışında ne gibi dönüşümler olmuştur?

Gelişmiş ülkelere dair bahsedilen bu eğilimler büyük ölçüde azgelişmiş ülkeler için de geçerlidir. Azgelişmiş ülkelerde de devlet, merkezi ve yerel yönetim düzeylerinde, birlikte tüketim alanından özelleştirme ve benzeri politikalarla çekilirken

SIRA SİZDE

buralarda da yerini özel sermayenin ellerine bırakmıştır. Ancak azgelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere farkı bu ülkelerde yaşanan dönüşümün ülkelerin kendi içsel dinamiklerinden çok IMF, Dünya Bankası gibi ulus ötesi kuruluşların dayatmaları sonucu ortaya çıkmasıdır. Bu yüzden ortaya çıkan tablo gelişmiş ülkelere göre çok daha çarpıcıdır. Bu dönüşümle beraber bir yandan bu ülkelerde bu hizmetlerden yararlanan kent yoksullarının durumu daha da kötüleşmiştir. Öte yandan ise sermayeye yönelik kentsel politikalar endüstriyel büyümeyi hedefleyen sermayenin sınırlılığı nedeniyle Batıdakine benzer bir yerel yarışmacılık yerine halihazırda var olan rant merkezli bir kentsel gelişme anlayışını daha da güçlendirmiştir (Şengül, 2003: 195).

Küreselleşmenin Yeni Katılım Modeli: Yönetişim

Küreselleşme ile dünyadaki siyasal dengelerin değişmesine paralel olarak değişen bir başka şey de iktidar modelleriydi. 1989'dan bu yana neredeyse bütün dünyada yürürlüğe konulan iktidar modeline yönetim adı verildi. Yönetişim kavramı ilk kez Dünya Bankası'nın 1989 raporunda "siyasal iktidarın ulusal faaliyetlerin yönetimi için kullanımı" biçiminde tanımlanmıştı (Bayramoğlu, 2002: 86). Kavram, devletle toplum arasındaki ilişkileri yeniden yapılandırıyor ve devlet-toplum karşıtlığını kaldırarak devlet-toplum birliğini savunuyor, yönetime katılım ilkesini de aşarak "birlikte yönetme" iddiasını taşıyordu. Böylelikle yönetim kavramı ve modeli 1990'lar boyunca bizzat Dünya Bankası tarafından değiştirilerek geliştirilmiştir. Yönetişim başlangıçta "daha az yönetim"i ya da "minimal devlet"i ifade etmek üzere kullanılırken günümüzde geline nokta "minimal devlet" söyleminin yerini "devletin yönlendiriciliği" almıştır. Yönetişim, genel olarak kamu yönetimi ve devletin yetki alanını daraltma, harcamalarını kısıtlama, personelini azaltma, hizmetlerini özelleştirme ya da piyasa mantığına tabi kılma uygulamalarını içermektedir. Bir başka deyişle yönetim devletin piyasalaştırılması yani devletin toplumla ya da kişilerle piyasa mantığı ile ilişkilenmesidir. Kamu hizmetleri alanında "vatandaş" ın yerini "tüketici" sözcüğünün alması bu durumu daha iyi özetler (Bayramoğlu, 2002: 88). Bir başka ifadeyle bundan böyle gelişmenin kalkınmanın, sosyal güvenliğin sağlanmasının sorumlusu devlet değil piyasa güçleri olacaktır.

Küreselleşme kavramı devletle toplum arasındaki ilişkileri yeniden yapılandırıyor ve devlet-toplum karşıtlığını kaldırarak devlet-toplum birliğini savunuyor, yönetime katılım ilkesini de aşarak "birlikte yönetme" iddiasını taşıyordu.

SIRA SİZDE

Başlangıçtan bu yana yönetim anlayışında ne gibi değişiklikler olmuştur?

Küreselleşmenin Toplumsal Etkileri

Kamusal işlemlerin piyasalaşmasının toplumsal alana yansımaları ve yine bu yansımalar sonucu toplumsalın kamusal alanda ifadesi geleneksel değerlere tutunma, cemaatleşme, etnik ya da mikro milliyetçilik, köktencilik gibi yönelimlerle ortaya çıkmaktadır. Öte yandan temsili demokrasinin ulusal-devlet içinde ortaya çıkardığı sınırlılıklardan rahatsız olan ve küresel ile yerel arasında ulusal devleti kesen bir ilişki kurmaya çalışan "küresel" sermaye için bu durum oldukça elverişli bir ortam yaratmaktadır. Yeni sağ için ulus devletin sağladığı haklar ve güvenceler sisteminin uzaklaşılmasının yarattığı boşluğu başka bir düzlemde yaratacağı "ait olma" duygusu ile dolduracak araçlardan birisi milliyetçiliktir. Tol Göktürk'e (2006: 106) göre milliyetçilikler devleti sınırlamadığı, köktencilik devletin güç merkezlerine zarar vermediği, dini cemaatler "medeniyetlerle buluşması" yaklaşımına ters düşmediği sürece kabul edilebilir görünmektedir.

Ayrıca hem gelişmiş ülkelerde hem de azgelişmiş Güney yarımküresinde toplumsal alanın yeniden gelenekler üzerinde yapılanması, çocukların ve yaşlıların

bakımı, yoksullara yardım vb. sosyal güvenlik ve sosyal hizmetlerin yerini çeşitli cemaatler, hayırsever yurttaşlar ya da sivil toplum örgütlerinin yapacağı geçici yardım ve bağışların alması giderek yaygınlaşmaktadır. Dolayısıyla kamusalın piyasalaşması sonucunda ortaya çıkan toplumsal sorunların çözümü ve bunun maliyeti yeniden canlandırılan ve bir biçimde yüceltilen kimlikler aracılığıyla topluma yüklenmektedir (Tol Göktürk, 2006: 106).

Yeni sağ için ulus devletin sağladığı haklar ve güvenceler sisteminden uzaklaşılmasının yarattığı boşluğu başka bir düzlemde yaratacağı "ait olma" uygulaması ile dolduracak araçlardan birisi milliyetçiliktir.

Özet

Küreselleşme bir yandan ülkelerin ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılıkları anlamını taşıırken diğer yandan zamanın ve mekânın dönüşümü ile de ilgili bir kavramdır. Buna göre dünyanın neresinde olursa olsun ekonomik ya da diğer nedenlerle bir yerde meydana gelen olaylar bizleri daha önceki dönemlere göre daha doğrudan ve anında etkilemektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan en az zarar gören ama diğer yandan en çok yarar sağlayan ülke ABD olmuştur. ABD'nin 1930'lu yılların sonunda yaşadığı büyük ekonomik kriz, hem savaşın silah sanayinden hem de tüketim ve yatırım mallarındaki ihracat artışı dolayısıyla üretimde gerçekleşen artış sayesinde atlatılmıştır. Böylelikle güçlü bir büyüme baskısı çıkmış ve bu da yeni teknolojik buluşlara kaynaklık etmiştir.

Küreselleşmenin bir diğer boyutu da uluslararası ticaret ve sermaye hareketliliğinin ve buna bağlı olarak da uluslararası ticari işletmelerin öneminin artması ve ulusal ekonomilerin daha geniş küresel ekonomilere uyumlu hale gelmesidir. Günümüzde yaşanan bu dönüşümle içi içe geçmiş bir değişim de serbest piyasa ekonomisinin tüm dünyada kutsanmasıyla beraber serbest dış ticaret ve serbest sermaye hareketlerinin de alabildiğine gelişmesidir. Haberleşmede yaşanan gelişmeler sermayenin akışkan bir biçimde bir yerden diğerine aktarılmasını kolaylaştırmıştır. Kurumsal ve sosyal psikolojik bir gerçeklik olarak ulus-devlet, siyasal ve sosyal üyeliği düzenlemenin ve yaşamının kendine özgü bir yoldur. Ancak ulus-devlet aynı zamanda bir fikir ya da bir ideal olarak da varlığını sürdürür. Küreselleşme ile birlikte sermayenin ulusal sınırlarını tanımayan bir biçimde sürekli genişlemesi ya da dünya ekonomisinin bütünleşmesi olgusu bir başka değişimi daha ateşledi. Son üç yüz yılı aşan bir süredir dünyanın ulus-devlet merkezli örgütlenmesi süreci giderek aşınmaya başladı. Bunun dışında kapitalizmin aşırılıklarını törpülemeye katkı yapan ve pek çok ülkede ulus-devletin işlevleri arasında giren sosyal devlet anlayışını sürdürme görevi askıya alındı. Bu sürecin başlamasında finans sermayesinin giderek ağırlık kazanmasının etkisi olmuştu. Kamusal harcamalar düşürülecek, devlet eğitim, sağlık, bakım vb. hizmetleri ücretsiz olarak sağlamaktan vazgeçecek böylelikle büyük sermaye hiçbir dirençle karşılaşmadan dünya pazarında karını en çoklaştıracaktı.

Bütün bu değişikliklere karşın ulus-devletlerin halen varlıklarını devam ettirdikleri de bir gerçektir. Yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası işleyişin, örgütlenmenin ve etkinliklerin bir bölümünün iradi ya da zorlamalar sonucu uluslararasılaşması ekonomik ve yönetsel anlamda bir dönüşümü ifade etmektedir. Ancak bu dönüşümün mevcut siyasi iktidarların onayıyla ya da onların zorlaması sonucu olan değişiklikler olduğu da unutulmamalıdır.

Neoliberalizm ile neomuhafazakârlığı eklemleyen yeni sağ söylemi, neoliberallerin sınırlı devlet, pazar ekonomisi, ekonomik verimlilik, birey özgürlüğü gibi talepleriyle, neomuhafazakarların otorite ve geleneklere dayalı kanun ve düzen arayışının özgün bir biçimde birbirine eklenmesi ile oluşan karmaşık bir nitelik taşıyordu. Yeni sağ ideolojinin yükselişe geçmesiyle birlikte güneyin yoksul ülkelerinin halkları küresel şirketlere bağımlı hale gelirken, Kuzeyde ise bireylerin giderek şirket yurttaşları haline dönüştüğünden söz edilir.

Devletin kentsel alana müdahalesine yönelik iki temel politika değişikliği göze çarpmaktadır. Birinci değişime göre devlet kentsel hizmetlerin sağlanmasından hızla çekilmektedir. Eğitim, sağlık, ulaşım ve benzeri türden hizmetlerin sağlanmasından devlet dereceli olarak çekilirken, çekilmediği alanlarda da hizmetlerin sağlanmasını ihale vb. yöntemlerle özel sektöre devretmiştir.

Yönetişim kavramı ve modeli 1990'lar boyunca bizzat Dünya Bankası tarafından değiştirilerek geliştirilmiştir. Yönetişim başlangıçta "daha az yönetim" i ya da "minimal devlet"i ifade etmek üzere kullanılırken günümüzde geline nokta "minimal devlet" söyleminin yerini "devletin yönlendiriciliği" almıştır.

Günümüzde kamusalın piyasalaşması sonucunda ortaya çıkan toplumsal sorunların çözümü ve bunun maliyeti yeniden canlandırılan ve bir biçimde yüceltilen kimlikler aracılığıyla topluma yüklenmektedir.

Kendimizi Sınayalım

1. Birleşmiş Milletler, IMF, Dünya Bankası vb. uluslararası kuruluşlar hangi yıllarda kurulmuştur?
 - a. 1920'ler
 - b. 1930'lar
 - c. 1940'lar
 - d. 1950'ler
 - e. 1960'lar
2. Küreselleşmenin bir boyutunu oluşturan dünya kapitalist sistemi içinde sınıf ilişkileri içinde metalaşmış, alınıp satılan bir mal gibi görülmeye başlanan öge aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Makine ve teçhizat
 - b. İşgücü
 - c. Hammadde
 - d. Geniş arazi ve mülkler
 - e. Teknolojik kaynaklar
3. Avrupa'da o sıradaki Nazi rejiminden kaçan bilim insanları hangi ülkeye göç ederek teknolojik buluşların gerektirdiği beyin gücünü oluşturmuşlardır?
 - a. Rusya
 - b. ABD
 - c. Güney Kore
 - d. Japonya
 - e. Çin
4. Aşağıdakilerden hangisi küreselleşmenin etkilerinden biri **değildir**?
 - a. Finansal sermayenin öncelik kazanması
 - b. Sosyal devletin yükselişe geçmesi
 - c. Devletin bakım, eğitim, sağlık vb. hizmetlerden geri çekilmesi
 - d. Sermayenin akışkanlığının artması
 - e. Yerel devletlerin önem kazanması
5. Soğuk Savaş döneminde çekişme içinde olan süper güçler aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. ABD-Almanya
 - b. ABD-Japonya
 - c. ABD-Çin
 - d. ABD-SSCB
 - e. SS-Çin
6. Batıda yurttaşlık tartışmalarında ulusal devlet modelinin hangi iki ideoloji üzerine kurulduğu varsayılır?
 - a. Liberalizm ve muhafazakarlık
 - b. Liberalizm ve faşizm
 - c. Liberalizm ve milliyetçilik
 - d. Sosyal demokrasi ve liberalizm
 - e. Milliyetçilik ve sosyal demokrasi
7. Neoliberallerin sınırlı devlet, pazar ekonomisi, ekonomik verimlilik, birey özgürlüğü gibi talepleriyle, neomuhafazakarların otorite ve geleneklere dayalı kanun ve düzen arayışının özgün bir biçimde birbirine eklenmesi ile oluşan söyleme ne ad verilir?
 - a. Yeni sol
 - b. Üçüncü yol
 - c. Refah söylemi
 - d. Yerellik
 - e. Yeni sağ
8. 1980'lerde Margaret Theacher hangi ülkede iş başına gelerek 1970'lerden bu yana süre giden durgunluğun nedenini kamu harcamalarının fazlalığında görmüş ve kamusal mal ve hizmetlerin hızla özelleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır?
 - a. İtalya
 - b. Fransa
 - c. ABD
 - d. İngiltere
 - e. Rusya
9. Yönetişim kavramı ilk kez hangi kurumun raporunda yer verilmiştir?
 - a. IMF
 - b. OECD
 - c. Dünya Bankası
 - d. OPEC
 - e. DTÖ
10. Aşağıdakilerden hangisi yönetim yaklaşımının gerektirdiği uygulamalardan biri **değildir**?
 - a. Kamu yönetiminin yetki alanını daraltma
 - b. Kamu harcamalarının artırılması
 - c. Kamu personelinin azaltılması
 - d. Kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi
 - e. Kamu hizmetlerinin piyasa mantığına tabi kılması

Yaşamın İçinden

“

Türk gençliğinin kimliğini milliyeti ve dini belirliyor

Uluslararası araştırma şirketi TNS'nin Türkiye dahil 25 ülkede, 16-29 yaş arası 32.700 gençle görüşerek yaptığı araştırmanın sonuçları ilgi çekici. Türkiye'de gençlerin yüzde 93'ü ailenin, yüzde 85'i arkadaşların, yüzde 80'i milliyetin, yüzde 74'ü ise dini inancının kimliğinin oluşumunda payı olduğunu inanıyor

DIŞ HABERLER SERVİSİ

Fransız Politikada Yenilik Kurumu, **dünya** gençlerinin nabzını tuttu. Fransa'da iktidardaki UMP partisinin desteğiyle kurulan düşünce kuruluşu, uluslararası araştırma şirketi TNS'e **sipariş** ettiği gençlik araştırmasının sonuçlarını yayınladı. TNS'nin Türkiye dahil 25 ülkede 16-29 yaş arası 32 bin 700 genç **ile** görüşerek yaptığı araştırmadan ilginç sonuçlar çıktı. İşte Türk gençliğinin kendisine, hayatına ve ülkesine bakış açısı:

Küreselleşme tehdit

- Küreselleşmeyi tehdit olarak gören ülkeler sıralamasında Türkiye üçüncü sırada yer alıyor. Türk gençliğinin **yüzde** 49'u küreselleşmeyi tehdit olarak görürken, diğer yüzde 49'u fırsat olarak algılıyor. (Küreselleşmeyi en çok tehdit olarak görenler yüzde 50 oranıyla Fas ve Yunanistan'daki gençler olurken, küreselleşmeye en olumlu bakanlar yüzde 91'le Çinli gençler oldu)
- **Türkiye**'deki gençleri yüzde 74'le kendi geleceğinden umutlu olan gençler sıralamasında 15. sırada yer aldılar. Türk gençlerinin sadece yüzde 43'ü ülkesinin geleceğinden umutlu olduğunu söyledi. Bu sıralamada da 11'inci oldular. Geleceklerinden en umutlu gençler yüzde 90'la Hindistan'da yaşıyor.
- Türkiye'deki gençlerin yüzde 45'i hükümete, yüzde 41'i ise meclise güveniyor. Türk gençliği hükümete ve meclise güven sıralamasında ise 6. sırada yer aldı. (Dünyada hükümetine en çok güvenen gençlerin Çin ve Hindistan'da yaşadıkları görüldü. Hükümetine en az güvenenler ise yüzde 14 ile Meksikalı gençler)

AB'YE İNANMIYORLAR

- Yaşları 16 ila 29 arasında değişen Türk gençlerinin yüzde 62'si Avrupa Birliği'ne inanmadığını söylerken, 30-50 yaş arası kişilerde bu oranın yüzde 64 olduğu görüldü.

- Türkiye'deki gençlerin yüzde 55'i de Birleşmiş Milletlere güvenmiyor.
- Türk gençliğinin yüzde 27'si ABD'nin, dünyadaki rolünün azalacağına inanırken, gençlerin yüzde 62'si Çin'in, 45'i ise Rusya'nın gelecekte öneminin artacağına inanıyor.
- Türkiye'deki gençlerin yüzde 27'si siyasi bir parti üyeliğine ilgi duyarken, yüzde 42'si ise dernek üyeliğine sıcak bakıyor. (Dünyada siyasi parti üyeliği ile en fazla ilgilenenler yüzde 47 ile İsraili gençler olurken, en az ilgilenenlerin yüzde 10'luk bir oranla Japan ve Estonyalı gençler olduğu görüldü.)
- Türk gençlerin % 71'i ülkesi için öleceğini söylerken, Japon gençlerin % 80'i ise ülkesi için ölme fikrine karşı çıktı.
- Türk gençlerinin yüzde 63'ü, toplumda eşitliğin önemli olduğuna inanıyor. (Eşitliğe en çok inananlar ise Finlandyalı ve Fransız gençler.)
- Çevre kirliliğini, dünyanın en önemli sorunlarından biri olduğuna 'en az inananlar' yüzde 16'luk bir oranla Türk gençliği oldu. (Çinli gençler yüzde 51'le çevre kirliliğini en ciddiye alan ülke oldu.)
- Türkiye'deki gençlerin yüzde 31'i, aile kurmanın hayatlarının tatmin edici olması için gereken 3 şeyden biri olduğunu söylüyor. Türk gençleri bu oranla dünya ülkeleri arasında İsrail ile 15.'liği paylaştı. (Polanya gençliğinin yüzde 48'i aile kurmanın hayatlarının tatmin edici olması için gereken 3 şeyden biri olduğuna inanıyor, diğer yandan buna en az inananların yüzde 13'lük bir oranla Hindistanlı gençler olduğu görüldü.)
- Türk gençliğinin yüzde 41'i 15 yıl içinde çocuk sahibi olmak istediğini söyleyerek bu kategoride 16. sırada yer aldı. (Birinci sırada yüzde 60'la Rus gençleri, son sırada ise yüzde 24'le Hindistanlılar var.)
- Türkiye'deki gençlerin yüzde 93'ü ailenin, yüzde 85'i arkadaşlarının, yüzde 80'i milliyetinin, yüzde 74'ü ise dini inancının kimliğinin oluşumunda payı olduğunu inanıyor. (Bu soru "Kimliğinizin oluşmasında önemli faktörler nelerdir" şeklinde soruldu. Bu maddeler arasında sıralama yapmaları istendi.)

'İyi? bir işim olacak'

- Türk gençliğinin yüzde 64'ü gelecekte iyi bir işi olacağına inanıyor.
- Türk gençliğinin yüzde 54'ü iş seçiminde en önemli şeyin maaş olduğunu belirtirken, yüzde 42'si iş orta-

mının, yüzde 13'ü ise işin ilgi çekici oluşunun önemli olduğunu söyledi. Maaşa önem veren gençler sıralamasında Türk gençleri 17. sırada yer alırken, iş ortamına önem verenler arasında da 19. sıraya yerleştiler. İş seçiminde, işin ne kadar ilginç olduğuna en az önem verenlerin de Faslı gençlerle beraber Türk gençlerinin olduğu gözlemlendi.

- Dünyada, iş seçiminde, işin getirdiği statüyü en fazla göz önünde bulunduranların ise yüzde 24'lük bir oranla Türk gençliği olduğu görüldü.
- Türkiye'deki gençlerin yüzde 74'ü dinin, kimliğinde önemli bir role sahip olduğunu düşünüyor. Türkiye sıralamada ikinci sırada yer alırken, dinin kimliğinde önemli bir role sahip olduğunu en çok düşünenlerin yüzde 92 oranıyla Faslı gençler olduğu görüldü. (Dine, kimliğinde en az önem atfedenler yüzde 17 ile Japonlar oldu.)
- Türk gençliğinin yüzde 64'ü dine zaman ayırmak istediğini belirtti. (Birinci sırada Faslı gençler, son sırada ise Finlandiyalı gençler var. Türkiye üçüncü sırada.)
- Ulusal dini kurumlara güvenen Türk gençlerinin oranı yüzde 57. Türk gençleri, bu oran ile dünyada ülkesindeki dini kurumlara en fazla güvenenler sıralamasında dördüncü oldu. (Ülkesindeki dini kurumlara en çok güvenenler, yüzde 73'lük bir oranla Faslı gençler olurken, en az güvenenlerin ise yüzde 19'le İspanyol gençler olduğu görüldü.)
- Türk gençliğinin yüzde 5'i Müslümanlığa önyargılı yaklaşıyor.
- Dini sembol olan kıyafetlerin giyilmesine Türk gençliğinin yüzde 47'si karşı olduğunu belirtirken, yüzde 50'si ise taraftar olduğunu dile getirdi.

EVLİLİK DIŞI CİNSEL İLİŞKİ

- Türk gençlerinin yüzde 55'i, cinselliğin sadece evlilik içinde olması gerektiğine inanıyor. (Bu konuda yüzde 85'lik bir oranla en tutucu olanların Faslı gençler olduğu görülürken, Avrupa Birliği'nde yaşayan gençlerin sadece yüzde 20'si bu görüşü paylaşıyor. Türkiye, evlilik dışı cinsel ilişkiye karşı olan ülkeler sıralamasında 4. sırada yer aldı.)
- Türkiye'deki gençlerin sadece yüzde 20'si kadın erkek eşitliğinin, ideal bir toplum için gerekli olduğuna inanıyor. Türk gençliği bu konuda dünya sıralamasında son sırada yer alırken, kadın erkek eşitliğine en çok inanan gençliğin yüzde 94'lük bir oranla ABD'li gençler olduğu görüldü.
- Türk gençlerinin yüzde 67'si "kendi hayatıma kendim karar veririm" dedi. (Kendini hayatı hakkında en az söz sahibi görenler ise yüzde 46'lık bir oranla Japon gençler oldu).

Kaynak: <http://www.milliyet.com.tr/turk-gencliginin-kimligini-milliyeti-ve-dini-belirliyor/guncel/haberdetayarsiv/23.01.2011/1342887/default.html>. İndirilme tarihi: 21.03.2011.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c “Küreselleşmeyi Hazırlayan Ekonomik ve Toplumsal Koşullar” bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
2. b “Küreselleşmenin Toplumsal ve Ekonomik Et-kileri” bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
3. b “Küreselleşmenin Toplumsal ve Ekonomik Et-kileri” bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
4. b “Küreselleşmenin Toplumsal ve Ekonomik Et-kileri” bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
5. d “Küreselleşme ve Ulus Devletin Dönüşümü” bölü-münü yeniden gözden geçiriniz.
6. c “Küreselleşme, Demokrasi ve Yurttaşlık” bölü-münü yeniden gözden geçiriniz.
7. e “Küreselleşme, Demokrasi ve Yurttaşlık” bölü-münü yeniden gözden geçiriniz.
8. d “Küreselleşme, Demokrasi ve Yurttaşlık” bölü-münü yeniden gözden geçiriniz.
9. c “Küreselleşmenin Yeni Katılım Modeli: Yöneti-şim” bölümünü yeniden gözden geçiriniz
10. b “Küreselleşmenin Yeni Katılım Modeli: Yöneti-şim” bölümünü yeniden gözden geçiriniz.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Bayramoğlu, Sonay (2002). “Küreselleşmenin Yeni Si-yasal İktidar Modeli: Yönetişim”, *Praksis*, Yaz 2002. 7. (85- 116).
- Ergüden, I. “Vatanseverlik/Yurtseverlik” içinde Ed: Fik-ret Başkaya **Özgür Üniversite Kavram Sözlüğü: Söylem ve Gerçek**. Ankara: Cantekin Matbaası
- Brubaker, W. R (2008). “Fransa ve Almanya’da Göç, Va-tandaşlık ve Ulus Devlet: Karşılaştırmalı bir Tarihsel Analiz”. içinde ed. Ayşe Kadioğlu **Vatandaşlığın Dönüşümü-Üyelikten Yurttaşlığa**, İstanbul: Metis Yayınları.
- Cerny (2009). “Neoliberalism and Place: Deconstructing and Reconstructing Borders” içinde **The Disorien-ted State: Shifts in Governmentality, Territoria-lity and Governance**, Springer Science+Business Media.
- Kazgan, G. (2009). **Küreselleşme ve Ulus Devlet**. İs-tanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Özkazanç, A. (2007). **Siyaset Sosyolojisi Yazıları: Ye-ni Sağ ve Sonrası**, Ankara: Dipnot Kitabevi
- Şengül, Tarık (2003). “Yerel Devlet Sorunu ve Yerel Devletin Dönüşümünde Yeni Eğilimler”, *Praksis*, 9. Kış-Bahar 2003. (183- 220).
- Tol Göktürk, E. D. (2008). **Dünden Yarına Yurttaşlık: 21. Yüzyılda Yurttaşlık, Ulusal Devlet ve Küre-selleşme**, İstanbul: SAV.
- Uçar, M. (2011). “Post- Ulusal Yurttaş ve Etik”. www.etikturkiye.com/etik/siyasetetik/4MetinU-CAR.pdf. İndirilme tarihi: 19.03.2011.
- Zengingönül, O. (2004). **Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde Küreselleşme**. An-kara: Adres Yayınları.

Sözlük

A

Alt Yapı: Üretici güçler ile üretim ilişkilerinin birlikte oluşturduğu yapı.

B

Baskı Grubu: Siyasal iktidarı dışarıdan etkileyerek, kendi çıkarları ya da görüşleri doğrultusunda kararlar alınmasını ve uygulamalar yapılmasını sağlamaya çalışan grup.

Birincil Gruplar: Üyeler arasındaki ilişkilerin duygusal nitelikte olduğu gruplar.

Bürokrasi: Ast-üst ilişkilerinden oluşan bir piramit görünümünde, herkesin bir üsttekinin -yasalara uygun olarak verdiği- buyruklara uymak zorunda olduğu yapı.

D

Devlet: Ülke, ulus, iktidar ve egemenlik gibi temel öğelerin oluşturduğu bütün.

E

Egemen Sınıf: Ekonomik gücü elinde bulunduran sınıf.

G

Geleneksel Otorite: İktidarın kaynağının gelenekler ve yerleşik inançlar olduğu otorite.

Grup Birliği: Üyelerini bir arada tutan ve birbirlerine benzemeye zorlayan grubun çözülmesine yönelik güçlere direnen süreçler.

H

Hukuksal ya da demokratik otorite: Bu hukuksal kökenli bir otorite ve kaynağını hukuktan alan siyasal iktidar türü.

Hücre: Komünist partilerin temel örgütlenmesi, mahalle ve işyeri düzeyinde kurulan örgütlenme biçimi.

İ

İkincil Gruplar: Üyeleri arasındaki ilişkilerin, duygusal olmaktan uzak ve ancak belirli alanları kapsadığı gruplar.

İktidar: Geniş anlamıyla, kendi iradesini egemen kılabilme, başkalarının davranışlarını denetleyebilme, bir şeyi yapmaya ya da yapmamaya zorlayabilme gücü.

K

Kadro Partileri: Seçkinler tarafından yapılanmaya sahip ve temel birimlerini komiteler oluşturduğu partiler.

Karizmatik Otorite: İktidarın kaynağının bizzat kişinin doğuştan sahip olduğuna inanıldığı özelliklerin oluşturduğu otorite.

Kast: Varlıkların, yöneticilerin ayrıcalıklarının korunmasını amaçlayan, dinsel kökenli inançlar bütününe yansıması.

Katmanlaşma: Toplumda doğuştan sahip oldukları koşullardan farklı olan kimselerin varlığı ve bu ortak koşulların bazı durumlarda kuşaktan kuşağa aktarılması.

Kitle Partileri: Oy hakkının yaygınlaştırılmasıyla birlikte ortaya çıkan partiler. Toplumsal tabanlarını ekonomik bakımdan güçsüz kesimler oluşturur.

Küçük Grup: Aralarında belirli türden, sık ve sürekli ilişkiler bulunan az sayıda kişiden oluşan grup.

M

Mekanik Dayanışma: Birbirlerine benzeyenler arasındaki dayanışma.

Milis: Faşist partilerin askeri örgütlenme birimi.

O

Oligarşinin Tunç Yasası: Her toplumda her örgütte ortaya çıkan küçük yönetici grubun giderek bir oligarşi oluşturma eğilimi taşıması.

Organik Dayanışma: Birbirlerini tamamlayacak işlevlere sahip kişiler arasındaki dayanışma.

P

Püritenlik: Hristiyanlıkta her türlü yeniliğe karşı, katı ahlakçı, ama "Tanrı önünde eşitlik" ilkesi nedeniyle eşitliğe bağlı bir tarikat.

S

Seçkinlerin Dolaşımı: Seçkinlerin toplumun alt tabakalarından ortaya çıkan en başarılıları aralarına alabilmesi.

Sistem: Yapısal ilişkiler içindeki öğelerden oluşan bütün.

Siyaset Bilimi: Otorite ile ilgili kurumların ve bu kurumların oluşmasında ve işleminde rol oynayan davranışların bilimi.

Siyaset: Ülke, devlet, insan yönetimi.

Siyasi Parti: İktidarı ele geçirmek ya da ortak olmak amacıyla örgütlenen grup.

Sosyometri Testi: Bir grubu oluşturan kişiler arasındaki duygusal bağlantıları saptamaya yönelik test.

T

Teknoloji: İnsanın doğa ile savaşımından geliştirdiği yöntem ve araçlar.

Tutum: Belirli bir konudaki kanı ve davranışların kaynağını oluşturan olgu.

U-Ü

Ulusal Devlet: Ticaret ve sanayinin gelişmesiyle derebeylik yerini alan ulusal dile ve kültür birliğine sahip devlet.

Üretim Güçleri: İnsanın doğaya egemen olmak için kullandığı olanakların tümü.

Üretim İlişkileri: Toplumsal sınıfların üretim araçlarının mülkiyeti karşısındaki durumları ve çeşitli toplumsal işlevlerin paylaşılması.

Üst Yapı: Dinsel inançlar, siyasal ideolojiler, çeşitli değer yargıları ile birlikte siyasal, toplumsal ve hukuksal kurumların bulunduğu yapı.

Dizin

A

Aydın Seçkinler 166, 171-176
Az gelişmişlik 20

B

Bağımsız Yargı 2, 5, 6, 8, 16
Baskı Grubu 126, 146-151, 162
Bireycilik 224, 226
Bürokrasi 146, 147, 149, 152, 159, 160, 162
Bürokratik Seçkinler 166, 171, 176

C-Ç

Coğrafi Konum 20, 22, 23, 39
Çıkar Grubu 146
Çoğulcu Sistem 2, 3
Çoğunluk Diktası 2, 5, 12

D

Darwin 50
Darwinci 50, 51
Darwincilik 44
Davranış 45-49, 51, 52, 54- 57, 62
Demokrasi 1- 16
Devrim 244-248, 252-260
Devrim Sosyolojisi 244, 245, 252
Din 203-207, 210- 216, 218, 219
Dünya Siyasal Sistemi 108
Düşünce Önderi 70

E

Egemen Sınıf 166, 176
Ekonomik Yapı 244-246, 252, 255
Emperyalizm 108, 119, 120, 121

F

Faşizm 224, 234-236, 238
Feminizm 224, 236-238

G

Gerçek 45
Gerçek İlkesi 45, 46
Geri Kalmışlık 166, 172
Grup Dinamiği 68- 70, 72, 80, 84
Güçler Ayrılığı 2

H

Hristiyanlık 204-206, 209, 217, 219

İ

İdeoloji 224, 225, 238
İkincil Grup 68- 70, 81
İktidar Bloğu 166

K

Kadro Partisi 126
Kamuoyu 263-271
Kamuoyu Önderleri 264-266
Karşı Devrim 244
Kemalizm 224, 232, 235-240
Kentleşme 20, 26
Kitle İletişim Araçları 182, 183, 186, 187, 189, 198, 199
Kitle Partisi 126, 132, 133
Kuşaklar 44, 52
Kuşaklar Arası Tutum 52, 53, 56
Küçük Grup 68- 71, 75, 79- 82
Kültürel Emperyalizm 108, 119, 121
Küreselleşme 282-290, 292

L

Laiklik 204, 212-214, 216, 219
Liberalizm 224-227, 229, 238

M

Mekanik Dayanışma 20, 25, 26
Milliyetçilik 108, 113, 114, 121, 224, 232-235, 238
Muhafazakârlık 224, 227-229
Musevilik 204, 205, 209, 219

N

Neoliberalizm 282, 288, 292
Neomuhafazakarlık 282, 292

O-Ö

Organik Dayanışma 20, 25
Ödünleyici Şiddet 182, 191, 192
Ölümseverlik 181, 182

P

Patriyarka 224, 237
Proleterya 93, 95, 96, 99, 100, 104
Propaganda 264, 266-270

R

Refah Devleti 282, 285, 287, 288

S

Seçim Sistemi 126, 136, 138
Seçkincilik 166
Seçmen Sosyoloji 264
Serf 88, 89, 95
Sınıf 247, 249
Sınıf M¼cadelesi 20
Sistem Yaklaşımı 2, 12, 14
Siyasal 249-254, 260, 262
Siyasal Davranış 20, 26, 30, 36, 37
Siyasal Değişim 244, 245, 248, 249
Siyasal Demokrasi 2, 7, 8, 10, 12, 13, 15, 16
Siyasal İktidar 126, 127, 136
Siyasal Kanı 264, 265
Siyasal Katılma 263, 264, 271-275
Siyasal Parti 126, 127, 129-132, 135- 140
Siyasal Sınıf 244
Siyasal Sistem 2, 3, 5, 13
Siyasal Yapı 244-246
Siyaset 2-10, 12-14
Siyasi Çatışma 126
Sosyal Demokrasi 2, 12-16, 224, 231, 232, 238
Sosyalizm 224, 227-233, 235, 240

T

Teknokrasi 146, 147, 159, 160-162
Tepkisel Şiddet 182, 191, 192
Terör 182, 194-198, 199

Topluluk 20, 21, 24-26, 31, 32, 34
Toplum 20-37, 39
Toplum Bilimleri 2-5, 7- 10, 12- 14
Toplumsal Katmanlar 88
Toplumsal Sınıf 87- 97, 100
Tutucu Kuram 51
Tutuculuk 224, 232, 240
Tutum 44, 45, 47, 48, 52-54, 56, 58, 65

U-Ü

Ulusal Güç 108-110, 112-114
Ulusçuluk 166, 173, 176
Üçüncü Dünya 108, 118, 119

Y

Yapısalcı-İşlevselci Yaklaşım 2
Yeni Sağ 282, 288, 290-292
Yerelleşme 282, 285
Yönetişim 282, 286, 290, 292

Z

Zevk İlkesi 45, 46